

MAGYARORSZÁG KRÓNIKÁJA

AZ 1848. ÉS 1849. ÉVI

FORRADALOM

IDEJÉRŐL.

IRTA

SZEREMLEI SAMU.

II. KÖTET.

PEST,
EMICH GUSZTÁV TULAJDONA.
1867.

1849.

Január. 1. Hétfő.

Buda-Pestről a kormány, képviselőház, s magán menekülők megkezdik siettetett vándorlásukat Debreczen felé. Nagy sürgölődés, levertség, zavar, és 20° R. hideg.

Szil. F. Tört. 275. l. V. ö. Menekvés Debreczenbe. Irta —r—. Pest, 1850. (Az akkori közhangulatot érdekesen jellemző, egyébként adatok teljes hiányában szűkölködő, s történelmi becs nélküli munka). Az átköltöztetés, és a főváros nyugalmának fenntartása körül legtöbb érdemei vannak az óriás erélyű Csánynak, ki mint teljhatalmu biztos egész jan. 4. éjjelég helyben maradt, s az általános rémületben roppant tevékenységet és lélekjelenléletet fejtett ki tisztének betöltése körül. (Lev. II. 51. l). Kossuth jan. 6-án készít egy érzelmi hangon irt nyilatkozatot „Debreczen városa közönségé”-hez, tudatva ezzel, hogy „ime én a nemzet nevében Debreczen városát a magyar szabadság örvárosának nyilatkoztatom, s az országgyűlést és kormányt a debreczeniek becsületességének rendíthetlen sziklájára helyezem.”

A 3. honvéd zászlóalj Neudorfból (a Németbánsági ezredben) kiveri a szerbeket.

Vah. 332. l. Klapka (Nat. II. 178. l.)^e Vahotpontosságu adat ellenében azt írja, hogy a Kiss Ernő hadserege (melyben a 3. zászlóalj is volt) az új évet Petrovoszellában tölté s jan. 2-án érkezett Neudorfra és Franczfeldre, anélkül, hogy utközben ellenségre akadt volna.

Jan. 2. Kedd.

Görgei tábornok Pesten a Mészáros tárczáját vivő Vetter tábornoknak kijelenti, hogy ő a kormány hadi tervét (1. decz.

31.) végre nem hajtja, s a sereg vezérletével Vettert kínálja meg. Midőn pedig az ajánlatot ez utóbbik is visszautasítja, Csány kormánybiztos elnöklete alatt haditanács ül össze, mely a további hadműködések elébe a következő jeles tervet szabja. Döntő harcra nincs szükség. Fődolog, hogy a mostani haderő a Duna bal partján elvonulván megmentessék, s az ellenséges főerő figyelmét magához csatolván, azt Debreczentől elvonja, s ott újabb csapatok szervezése lehetségessé váljék. A déli hadsereg (Vécsey és Damjanics) a Közép-Tiszához vonul fel, s ott Répásy tábornokkal együtt a kormány székhelyét védi, Szabadkát s a Maros vonalt Hadik ezredes alatt kisebb haderő tartja. Perczel Szolnok felé a kormány menekülését fedezi, Görgei pedig Vácra indul Simunich ellen, s onnan körülmények szerint vagy Komáromba, vagy a bányavárosokba veszi útját. Az egyes hadtestek további parancsait a hadügyminisztériumtól veendik.

Görg. I. 140. l. (A haditanács napja jan. 2.) Klap. Nat. I. 122. 125—129. l. (a haditanács napja: jan. 4.) Szem. II. 18. l. Az előzményeket l. decz. 31. jegyz. E haditerv részletes kidolgozása Klapkára bízott.

Beöthy Ödön kormánybiztos az unio daczára is még mindég tovább működni akaró főkormányszéket, mely Kemény Ferencz alatt Urbánnak is meghódolt, feloszlatja és megszünteti.

Köv. E. T. 152. l. E kormányszék erőtelen politikája folytán azon sajtóságos helyzetbe jutott, hogy ellene a küzdő pártok minde-nike hadat indított. Ugyanis decz. 28. az oláhok, jan. 2. Beöthy tiltakoznak fennállása ellen, 1849. szept. 1-én pedig Wohlgemuth erdélyi kormányzó tesz közzé egy hirdetményt (l. e. Samml. Anh. 34. l.), melyben a kormányszéket a fölség m. é. decz. 22. rendelete folytán szintén föloszlatottnak nyilvánítja. Egyébiránt a májusi tart. gyűlés szükségnek látá a kormányszék további fennállását, tekintettel lévén az erdélyiek féltékenységére helyi, nemzetiségi, és vallásos érdekeik iránt, s az egykoru hírlapi tudósításokból is kétségtelenül kitűnik, hogy az erdélyi hatóságok nagy része ragaszkodott a főkormányszékhez provincia-
lialis érdekek, az ügyek gyorsabb és biztosabb elintézése, s mindazon közvetett és közvetlen hasznok szempontjából, melyek egy összpontosított főhatóság fennállásából származni szoktak. A jul. 2-re összehívott országgyűlésen a főkormányszék megszüntetését többen indítványba tették; de a képviselőház nem látta tanácsosnak a dolog részletes fejte-

getését sem, annyival kevésbé, mert a minisztériumnál sokan legalább egy peremptorius főtörvényszék felállítását sürgetőleg követelték. (V. ö. K ö z l. 94. sz.). Szept. 10. és 14-ikén azonban az unio ügyében készített törvényjavaslat tárgyalatván, kimondaték, hogy a kir. tábla Erdélyben eddigi helyén meghagyatik, a kormányzók helyébe pedig Kolozsvárt egy feltörvényszék alakíttatik, mely a kir. táblától és „a szász nemzet egyetemétől“ föllebbezendő pöröket lássa el, Pesten pedig a hétszemélyes tábla mellé az erdélyi törvényekben jártas egyénekből külön osztály állíttatik. (K ö z l. 99. sz.).

A Kisucza Ujhely felől támadó Götztábarnok (3 zászlóalj gyalog, $\frac{1}{4}$ lovasszáhad, s 12 ágyu) Brodnónál Beniczky kormánybiztos csapatát (3 zászlóalj honvéd, számos nemzetőrség, és 8 ágyu) rövid harcz után Budatinre veri, innen pedig egy órai heves viadal után a Vágon keresztül hátrálni kényszeríti.

Wint. 144. l.

Ballány százados népfölkelőkkel, zempléni nemzetőrökkel és Thworznicki lengyel hadfiaival Matisehek századost a Dargósorozóból kiveri, s Szinyén keresztül Abaujba kergeti. Másnap

Jan. 3. Szerda.

Schlick cs. tábornok Kassáról Sternegg századost küldi segédcsapatokkal a mieink ellen, kik Szinyén éjjel (3. és 4. óra közt) meglepetnek, s Dargón keresztül Gálszécs felé kergettetnek.

Wint. 119. l. v. ö. Klap. Nat. 182. l.

Ottinger tábornok lovasdandára Görgei tábornokot (Zichy-dandár) Hamzsabég és Téténynél megtámadja. Görgei a kezdetben győztes vértéseket huszáraival nem sokára visszavereti ugyan, de Vetternek azon hiraadására, hogy az ellenség már átkelt a Dunán, s a fővárost baloldaltól fenyegeti, estére Promontórium felé visszavonul. Vilmos-huszárok.

Görg. I. 142. 143. l. Wint. 85—88. l. Klap. Nat. I. 123. 124. l. Vetter jelentése hibás volt.

A magyar országgyűlés küldöttei Bicskén Windisch-Grätz fővezér s cs. helyettesétől fegyverszünetet, s az ország törvényeinek elismerését kívánják, abbeli szándékukat is kijelentvén, hogy ha az egyezkedésre a cs. fővezér nem érezné magát felhatalmazottnak, a Főlséghez Ollmützbe fognak menni. Windisch-Grätz a kérelmezőket nem mint az országgyűlés küldöttségét, hanem csak mint magán embereket fogadja, s odanyilatkozik, hogy a további vérontásnak csak „föltétlen hódolat“-tal lehet elejét venni, különben ő az országot meg fogja tudni hódítani, s akkor katonai kormány alá veti; a küldötteket az Ollmützbe meneteltől letiltja. V. ö. decz. 31. jan. 13.

Wint. 88. l. Közl. 1849. 1. 3. sz. Windisch-Grätz a küldöttség egyik tagját Batthyány Lajost nem bocsátá maga elibe.

Kiss Ernő tábornok Knićanin szerbjeit Pancsován Frantzföld és Neudorf felől három osztályban megtámadja, azonban szerencsétlenül, mert támadása minden felől visszaveretik, s több órai véres harc után, melyben 100-nál több holtat és sebesültet veszít, kénytelennek érzi magát Versecz és Nagy-Becskerek irányában elrendelni a visszavonulást.

Klap. Nat. II. 78. l. Szil. F. Tört 281. l. és F. Férf. 119. l. (jan. 2). Vah. III. 132. l. (jan. 2). Utóbbi napokban Kiss sztratégiai hibát követett el azzal, hogy a decz. 15-én megzavart szerbeket nem üldöztette, hanem főerejét és idejét a temesvári portyázó őrség visszaverésére pazarolta, s végre, eredménytelen és fárasztó ügyelgés után, Pancsova megrohanását akkor határozta el, midőn e helynek megerősítésére az ellenség már önbizalmat és elég időt nyert vala. A visszavert hadsereg minden bizalmát elveszté vezére iránt, s a főtisztek fölszólták Vukovics kormánybiztost, hogy Kisst lemondásra bírja, s helyébe Damjanics neveztesse ki. A vezércsere után Kiss Debreczenbe ment, hol később a kormány a nemzeti harc ügyéért tett roppant anyagi áldozatai valamint személyes vitézsége méltánylásaul a 2. osztályu érdemjellel s egy hangzatos üres czimmal tünteté ki.

Bem tábornok Besztercze felől előnyomulva, Urbán alezredest Tihuczánál Dobokamegyében d. e. megtámadja, s véres szuronytámadásaival estére tönkreveri. Urbán hadserege futásban feloszolva jobbára Bukovinába menekül. Bem serege

egy részével másnap felindulván V a t r a-D o r n á ig úzi ellenfelet, honnan Beszterczére visszatér; a B o r g ó s z o r o s védelmére M a r o s é n y ban őrséget hagyván hátra.

C z e t z B. 121. s köv. I. K l a p. Nat. II. 233. I. K ö v. E. T. 152. I. — (R. d. g. r. volt székely százados közvetlen szemlélet után állítja, hogy azon puszta csárda vidéke, melyet Tihuczának hinak, nagyobbserű harc vívására teljességgel alkalmatlan, s ott olyan aligha vívatott). Bem ezután Beszterczén egy katonai hatóságot állított fel, mely polgári ügyekre is kiterjeszté működését, Naszód és Besztercze vidékéhez pedig rendeletet (kelt Beszterczén jan. 6.) intézett, melyben a szerte bolyongókat közbocsánat ígérete mellett hazatérésre s a polgári életmód folytatására szólítja fel, a kat. kerület hatóságát megszüntnek nyilatkoztatja, a fegyverek beadását elrendeli, s a lakosságra 200 ezer pfrtból és 30 négy lovas fölszerelt fogatból álló hadisarczot vet, melyet 18 nap alatt kellett kiállítani. (B. rend. H o n v. 10. sz).

Jan. 4. Csütörtök.

G ö r g e i v á c z i kiáltványai. A tábornok a tisztek sürti lemondásainak elejét venni s hadseregét összetartani igyekezőn, két iratot készít s terjeszt haditanácsa elibe. Az elsőben (kelt jan. 6.) önvallomásai foglaltatnak, s vádolja önmagát egy néhány esetért, melyek folyamán a kormánynak engedelmessékedett, vádolja a honvédelmi bizottmányt, hogy Pestről „megfoghatatlan módra“ távozván, ez által, s még inkább az által, hogy az ellenséges fővezérhez a hadsereg tudta és beleegyezése nélkül követséget küldött, e hadsereget „gyámoltalan, tétlen, sőt sikamlós helyzetbe juttatá.“ A vezér tehát seregét „a legnagyobb sorstól, a benső feloszlástól megmenteni“ akarván, felhívja harcosait, hogy a következő nyilatkozatot vagy egészen magukévá tegyék, s szolgálják tovább is a hazát, vagy jelentsék ki eltérő nézeteiket, s mint „gyávák és árulók“ azonnal hagyják el zászlóikat; a ki e határidőn túl kér elbocsátást vagy vonul vissza tisztségétől, azzal úgy fog bánni, mint szökevénynyel. A második kiáltványbeli nyilatkozat (kelt jan. 4.) „a feldunai hadsereg nevében“ közzé teszi, hogy e sereg „a márcziusi alkotmányt“ védi, s „ellenáll azoknak, kik kora reszpublicai mozgalmak által“ az alkotmányos királyság megbuktatásán törekednek. A hadsereg csupán a m. k. felelős hadügy-

miniszter rendeleteinek fog engedelmeskedni, s „az ellenséggel szőtt egyezmény eredményét csak akkor ismeri el,“ hogy ha az az 1848. törvényekben foglalt alkotmányt s a sereg hadi becsületét garantirozza. — A haditanács mindkét okmányt helyben hagyja és megerősíti.

Az okmányok Görög-nél I. 149. l. Klap-nál Mem. 146. l. Nat. I. 133. l. Szem-nél II. 19—28. l. V. ö. Szil. F. Tört. 280. l. F. Férf. 15. l. Asb. I. 12. l. Rüst. 197—199. l. (A kiáltványok viszonylag legjobb bírálatát Klapka adja). Windisch-Grätz a menekülő magyar kormánytól oda hagyott fővárosig nyomulván, komolyabb harc nélkül elérte dicsőségének tetőpontját. A nemzeti ügy híveit pedig a móori szerencsétlenség s a főváros elvesztése nagy rémületbe ejtette. A közszellemet az általános elcsüggedés bágyadtsága verte le. Különösen élénk aggodalom támadt a volt cs. katonáknál, kik azon esetben, ha Windisch-Grätznek csakugyan meghódolna az ország, egyáltalában nem ígérhettek magoknak valami kellemes jövőt. Sokan tehát azzal igyekeztek megelőzni a bajt, hogy az elsüllyedéshez közelgő ügyet oda hagyták. Görgeinek Buda-Pesten seregestül mondták fel a régibb tisztek további szolgálatukat. Csupán egy napon Lázár György, a Kipke törzstisztek, a két Zichy gróf, Videsperg, Karger és többen léptek ki a szolgálatból, s különösen igen számosan a Vilmos-, Mikló- és Sándor-huszártisztek közül, annyira, hogy midőn Görgei Vácra ért, a hadsereg régi megszokott tisztei nagy részétől meg volt fosztva. Mint tudjuk, a volt seregredek közül legtöbb maradt együtt Görgei keze alatt, s ezen hadfiak tisztei már Teleky vezérlete alatt felmondták egyszer a kormánynak a szolgálatot, midőn arról értesültek, hogy B.-Pesten állítólag nagyszerű republikánusi mozgalmak vannak kitörő félben (l. szept. 15). E tisztek cs. kir. osztrák katona szellemben növekedvén föl, nem csuda, ha a hadi fegyelemre visszagon- doltak, a dynasztikus elvekhez féltékenyen ragaszkodtak, s oly politikai nézetnek nem akartak oszlopai lenni, melyet hibáztattak. Görgei, ki alárendeltjei aggodalmában hihetőleg maga is osztozék, biztosítókat akart nyujtani nekik fentebbi kiáltványaiban jövőjükre nézve, s mint maga mondja, célját tökéletesen elérte, mert a kilépések rögtön megszüntek, s a hadfiak meg voltak nyugtatva. Azonban e lépése által halálos ellenségévé tette Kossuthot, miután nyilatkozatában oly durva módon állította pellengérré az ország kormányát a hadfiak szemei előtt, hogy az e seregben soha többé helyre nem állithatta tekintélyét. Görgei azon vélt sérelmek be- folyása alatt készíté ez iratokat, melyeket a kormány részéről kapott, de e visszatörítés másikat vont maga után, mert Debreczenben rögtön azon elhatározásra vezette Kossuthot, hogy egy idegen eredetű fővezért keressen, ki a hadak élén ne bírálgassa a kormány lépteit s politikáját, hanem csak az ellenség megverése után lásson. E férfiú Dembinski sze-

mélyéb, en találtatott fel. Görgeit azonban a kormány, fentebbi kiáltványaiért melyeket Kossuth Debreczenben közzé tenni is félt, soha sem merte kérdőre vonni.

Kassai ütközet. Schlick cs. tábornok ellen Mészáros tábornok a magyar balszárnyal Perczel Miklós őrnagyot mozdítja elő, azonban Perczel ütege, mely a Kermes patak hidja ellen működék, csakhamar a lesbe álló Gablenz őrnagy zsákmányául esik. E szerencsétlen kezdet után Bulharin és Dessewffy alezredes a miskolci ut felől nyomulnak elő a magyar középpel, de az ellenség 12 fontos lövegei által visszautetnek. E baleset megtörte a magyar hadfiak bátorságát, s midőn a miskolci uttól balra elhelyezett ellenséges röppentyűteg Dessewffy osztályát visszanyomja, Mészáros katonái rendetlen futásnak erednek, miközben a Miszlapatak medrének rohanván, az osztrákok tüzelésétől igen sokat szenvednek. A futók háta mögött azonban a miskolci uton Dessewffy a 26. zászlóaljjal s a lengyel legióval hősiiesen visszaveri az üldözőket. Veszteségünk 300 halott, 520 fogoly, 10 ágyu s egy zászló, — osztrákoké 3 halott, 13 sebesült, s 9 hiányzó.

Wint. 119—122. l. Klap. Nat. I. 183. 184. l. Rüst. I. 184. l. (Ez utóbbik a zsákmány közé azon 10 ezer darab aranyat is oda számítja, melynek elfogását az osztrákok Pesten falragaszokban hirdették, a Közlöny azonban az aranyak elfogását megczáfolta, s Windisch-Grätz sem említi i. munkájában).—Schlicknek e győzelem után nem lett volna nehéz elfoglalnia Debreczent, sőt tán Váradot sem, azonban ő a zemplén-megyei fölkelőktől, s a „lutheranus Szepesség“ mozgalmaitól tartván, Kassáról nem mert kimozdulni. Jan. 7-én Gallicziából segédcapatokat kapott, minek következtében hadereje 8 zászlóaljra, 6 lovasszázadra, s 35 ágyura növekedett, mindamellet Klapka készülődéseinek hírévé, jan. 18-án megbízottját küldé Windisch-Grätzhez, s ettől a „legsürgetősebben“ kért segélyt. Jan. 19-én tehát Gyöngyösön, Mező-Kövesden és Miskolczon át Schulzig altábornagy indult el 2 dandárral, (összesen 4 zászlóalj, 8 lovasszázad, s 18 ágyu) támogatására.

Jan. 5. Péntek.

Windisch-Grätz altábornagy hadseregének (28 zászlóalj, 43 lovasszázad és 186 ágyu) élén a magyar csapatoktól

reggel oda hagyott Buda-Pestet d. u. 1. órakor megszállja, s a főváros kulcsait Windisch-Grätz őrnagy által azon tudósítással küldi el a Főlséghez Ollmützbe, hogy „az ellenség a Bábólnánál és Móornál vallott kudarczok után minden támaszát és önbizalmát tökéletesen elveszíté, sajátképeni ereje még csak a rendes lovasságban és tüzérségben áll, miután a rendes gyalogságból igen kevés maradt meg nála, s ez is teljesen demoralizálva van; valószínűleg a honvédszászlóaljok és az önkéntesek a visszavonulás közben apránként legnagyobb részt fel fognak oszlni.“

Wint. 95—97. l. (hol a tud. is). Közl. 1849. 3. 37. sz. A cs. fővezér fentebbi hiedelmében, mely miután Debreczen felé felő nem nyomult, igen gyöngye alapon nyugvék, úgy látszik csak addig maradt meg rendületlenül, míg nem (jan. 8.) a Görgei üldözésére kiküldött Wrbn a Váczról, hová két nap alatt ért, a fővárosba egy nap alatt seregestül vissza akart térni. (Wint. 159. l.) Ez időtől kezdve a herczeg védelmi intézkedésekhez látott. Budavár felszereltetett s élelmi szerekkel láttatott el, a lánchídi hídfők elibe ágyuházak építtetek, s a pesti hídfő és az új épület pallisáddal köttetett egymáshoz (i. m. 139. 140. l.) E harcziás készülődések közben (sőt előtt) azonban politikai, közigazgatási és rendőri ügyekkel is élénken foglalkodék a fővezér, mint alább tüzetesen is látni fogjuk, s itt csak melleleg s pár vonásban érintjük. A titkos feladások s elfogatások korszaka megkezdődött, minnek folytán sokan elveszítették személyes szabadságukat, még olyanok is, kik forradalmi elveket teljességgel nem vallottak. Hrabo vszky és Czuczor betegen feküdtek, Batthyány Lajos a Károlyiné termeiben volt, midőn elfogattak, Móga és Lázár György önként jelentkeztek, mindazáltal elzárattak. Egy pár kivégezés is történt. Ellenben Pázmándy Dénes, Nádosy, s némelyek szerint Szentkirályi, kegyelemért esdekelvén bántatlanul maradtak. A Kossuth-utcza Budán Jellačić-utcának, a Mészáros-gözs „Schlick“-nek béráltatott el. A hivatalok restauráltattak. Havas József a városnál, Babarczy Antal a megyénél működtek, mint cs. biztosok. (Közl.) Hegyesi és Kossalkó köztudó voltak. (Honv. 36. sz.) Általában a herczegnek emberei nem hiányoztak. Csak egy volt szűken, t. i. a pénz, mely miatt „kényszerülve érzé magát a kormányi pénztárakban lévő vagy a sóhivatalok által oda befolyt magyar pénzjegyeket a polgári hivatalnokok díjazására fordítani, bár mennyire belátta e rendszabály kárthatóságát.“ (Wint. 139. l. V. ö. márcz. 8.)

Beöthy kormánybiztos Erdélyben a hadi erő gyarapítása, s az oláhok féken tarthatása végett a magyarhoni

példa szerint mozgó vadász-csapatok toborzását rendeli el s teszi közzé. Szolgálati idő: legalább 4 hó, a hadi zsold ugyanaz a mi a rendes katonaságnál.

B. felhiv. K ö v. -nál O. 144. l.

Popovics oláh praefect egy román csapat élén Szász-Sebesre ront, a városon hadisarczot szedet és erőszakosságot követ el, mialatt azonban e tényrt roszaló nagyszebeni hadparancsnokságtól gyors futár érkezik, s Popovicstól a rablott pénz elvételik.

K ö v. E. T. 156. l.

Hermány feldulatását l. decz. 28. jegyz.

Jan. 6. Szombat.

Görgei tábornok Vácra, hol másfél napot időzött és seregét (15 ezer ember s 72 ágyu) ujonnan osztá be, (jobbszárny: Aulich, közép: Kmetty, balszárny: Piller, tartalék: Guyon), két irányban elhúzódik, hadának $\frac{1}{4}$ -ét a Duna mentén Szob s innen egyenes irányban Nagy-Szombath felé, a többi részét pedig Rétság, Nagy-Oroszi, Lévas Lipótvár irányában Simunich ellen rendelvén. Windisch-Grätz cs. fővezér különösen tartván attól, hogy Görgei Komáromba veszi magát, vagy épen a védtelen Bécs felé indul, másnap Buda-Pestről Wrbná altábornagyot (10 zászlóalj, és 48 ágyu) küldi nyomába, ki azonban csak jan. 8-án ér Vácra, hol, midőn innen katonáinak lábbeli-hiánya és a lovák vásálatlansága miatt Pestre visszafordulni szándékozik, fővezérétől azon rendeletet kapja, hogy Csorich altábornagy hadosztályát Wyss és Jablonowsky dandárnokok alatt (összesen 9 zászlóalj, 8 lovasszázad, és 46 ágyu) utasítsa Görgei üldözésére. Csorich nem előbb mint jan. 10-én indul ki Vácra Rétság felé.

Görg. I. 157. l. Wint. 135—135. 147. l. Klap. Nat. I. 119. l. Görgei Vácra kiindultakor Simunich szétverésén kívül Lipótvár felszabadítását is célul tűzé ki maga elibe, de miután értesült, hogy

Csorich egy erős sereggel nyomában van, új tábornoki főnöke Bayer tanácsára (ki Pusztelnik helyét foglalta el), „nyaktörő“ szándékáról lemondott, s csupán arra fordítá figyelmét, hogy hadseregét, mely azon feladatát, hogy az ellenséges főerőt vonja el a Tiszától, már betölté, a bányavárosokba leendő gyors vonulással veszélyes helyzetéből kimentse, a téli utazás sanyaraitól itt kipihentesse, s a hiányosan ruházott honvédeknek öltönyöket varrasson, úgy vélekedvén, hogy ekkép a nemzetnek is leendő ideje felocsudni első rémületéből (v. ö. jan. 4. jegyz.), s még több haderőt állítani ki Windisch-Grätz ellen, ki, erejét is megosztatván az alkalmas időt a Debreczen felé nyomulásra nem tudta felhasználni.

G ö r g e i váci kiáltványait l. j a n. 4.

Jan. 7. Vasárnap.

W i n d i s c h - G r ä t z altábornagy cs. fővezér, Budáról hódolatra szölitja fel Magyarországot. A főváros elfoglalásával „a végső percz“ is elérkezett a törvényes királyi hatalom alá leendő visszatérésre, minek megtörténte felől a hatóságok önkéntes jelentéseket és nyilatkozatokat küldeni köteleztetnek. A fővezér feladata „a lázadók megsemmisítése, s a császár hű jobbágyainak védelmezése.“ Egyidejüleg W r b n a altábornagy s helyi kat. kormányzó a fővárost és a szomszédos megyéket katonai törvények és ostromállapot alá veti, s ehhez képest mindenféle csoportozásokat, gyülekezéseket, klubokat, falragaszok kitűzését, a cs. hirdetémenyek leszakítását szigoruan eltiltja, mindenféle eddigi polgári hatóságot feloszlat, a nemzetörséget megszünteti, a fegyvereket 56 óra alatt beadatni parancsolja, az országgyűléssel és a m. kormánnyal minden összeköttetést kemény fenyegetések közt tilalmaz, s az idegeknek és utazók összeírását elrendeli.

Az okmányok S a m m l. 38. l. és K l a p.-nál Nat. I. 129. l. W r b n á nak jan. 26-án a csoportosulási tilalmat ismételni kelle, mely alkalommal már a főváros összelövetésével fenyegetődött; jan. 31-én pedig azt hirdette ki, hogy miután a nemzetöri ruhadarabok és vörös tollas vagy vörös és fekete-vörös pántlikás fővegek „harczias szellemre mutatnak, mindazok, kiknél efféle jelvények találtnak, tekintet nélkül a korra és rangra, . . . elfogatnak, s a legközelebbi katonaszállitmányal tovavitetnek és a hadseregbe besoroztatnak.“ (W. kiáltványai S a m m l. 43. l.)

Jan. 8. Hétfő.

Nagy-Enyed elpusztítása. A magyar őrségtől oda hagyott virágzó várost, melyet Prodanu alpraefect előzőleg bántatlanság felől biztosított, Axente praefect tábora alkonyatkor Csombord felől megrohanja. Prodanu előőrsei fel akarják tartóztatni támadó véreiket, s sortűzet is adnak, — de hasztalan. Mire az éj beált (est. 10. óra) Axente vérszomju s rabolni vágyó fölkelői előzőnlük az utczákat, Prodanu emberei hozzájuk csatlakoznak, s amazokkal kezét fogva gyújtják fel egyenkint a házakat, s üldözik a szerencsétlen lakosokat. A legyilkoltak nagy számára következtetni lehet onnan, hogy csupán az ujkollégiummal átellenes mészgödörbe mintegy 400 magyar holtteste dobaték. A vadállati pusztítás következő napokon is folyvást tart, miközben a védtelen nép jobbára a határos erdőségbe vonul, hol nélkülözések, s a kemény hideg sanyarai miatt iszonyuan szenved. Végre jan. 11-én egy mentő csapat érkezik Tordáról, minek hírére a vértől és bortól részegült románok a város füstölgő omladékai közül szerte futnak. Ekkor Kemény István a. fehérmegyei főispán a menekülteket (1200 ember) az erdőből s más buvóhelyekből fáklya és szalmavilágnál összeszedeti, s emberbaráti hajlékok alá hordatja

Kem. N.-Eny. 149—194. l. Honv. 22. 25. 143. sz. Köv.

4. l. Szil. N.-Eny. Alb. 35. l. Czetz 37. 127. s köv. l. Közl. 13. sz. A szerencsétlen nagyenyediek, miután e napon minden vagyonukat és élésüket elvesztették, hatósági intézkedés útján Tordára, majd Kolozsvárra szállítottak, s ott könyöradományokból és köz-költségen tartattak. Juniusban pedig a pénzügyminisztérium Fosztó Károlyt küldte 100 ezer forinttal fölsejézésükre.

Jan. 9. Kedd.

Képviselőházi első ülés Debreczenben Palóczy korelnöksége alatt. Kossuth az elcsüggedés ellen szónokol, s aztán engedélyt kér és nyer 15 meg 30 krajczáros kincstári utalványok kibocsátására, s végül jelenti, hogy intézkedett

magyar köriratu rézpénz, ugyszintén 6 és 12 pkrajzáros ezüst-pénzek veretése iránt. V. ö. febr. 23.

Köz l. 1. vagyis jan. 14. sz. A képviselőknek még ekkor fele sem volt Debreczenben együtt, miután a móori s kassai vereségek a pesti futás, s az akkori általános rémület a legtöbnek annyira elvették bátorságát, hogy tanácsosnak látta személyes sorsát egyidőre elvალasztani a nemzet ügyétől. A rendes elnökök is távollétök által tüntek ki. Pázmándy, mint láttuk, meghódolt Windisch-Grätznek, Pálffy másodelnök azon az okon, mivel a ház Pestet elhagyá, s mivel Madarász kormányon ülésével kibékülni nem tudott, lemondott az elnökségről, s a honvédelmi bizottmányból is kilépett. Almásy, a másik alelnök, Hevesmegyében működött mint kormánybiztos, s febr. 8-án foglalta el helyét, midőn Palóczy elnökösödésének vége szakad. „Kossuth kínos aggályok közt várta Debreczenben a lassan gyülekező képviselőket“ annyivalinkább, mert tudva lehetett előtte Batthyány azon terve, hogy a békeküldöttség visszatértét Pesten több országgyűlési tagokkal be akarja várni, s a fővárosban Kossuth és a honvédelmi bizottmány ellen „demonstrálni.“ Midőn tehát Debreczenbén már annyian voltak együtt, hogy gyűlést tartani lehetett, a kormányelnök láthatólag s kellemesen meg volt lepetve. Ekkor, a környezetében lévők ragaszkodásából is erőt és bizalmat meritve, a gyöngék félnkségét eloszlatja, a debreczeni s hajdukerületi nép lelkesültségétől erkölcsileg és anyagilag támogattatva, kettözött hévvel lát a honvédelmi intézkedések után, s szilárdsága és eltökélt kitartása által Debreczent a nemzeti harc ereinek góczává változtatja, melynek éltető lelke tagadhatatlanul maga vala. (V. ö. Füg. II. 226. l).

Jan. 10. Szerda.

Gál Miklós ezredes Aradvár lövetését megkezdeti, s 48 óra-hosszat folytatja.

Klap. Nat. II. 156. l.

A Körmend s Zala-Egerszeg felől érkező Nugent tábornaszernagy Nagy-Kanizsát minden ellenállás nélkül elfoglalja, Niczki és Festetics grófok csapataik Kaposvár felé huzódván el előle.

Wint. 142. l.

Jan. 11. Csütörtök.

Verebélyről Barsmegyében Görgei tábornok előhad (Aulich ezredes) Simunich előőrseit elkergeti, Ipoly-

sághon azonban utóhadát (Guyon ezredes) Csorich tábornok megtámadván a városból kiszorítja. Guyon Szántó felé duzódik el, hol az Ipoly-Sághról ki sem mozdult ellenséget másnap hadállásban tétlenül várja.

Görg. I. 157. 158. l. Wint. 149. l. Közl. 3. sz. Csorich Ipoly-Sághon egész jan. 10-ig pihent, midőn Windisch-Grätz újra köteleességévé teszi, hogy nyomuljon már gyorsabban előre.

Jan. 12. Péntek.

Windisch-Grätz cs. fővezér kiáltványa „a magyar lázadó-vezérek parancsnoksága alatt álló cs. k. csapatokhoz.“ Meg levén a fővezér győződve arról, hogy az okt. 3. 16. és nov. 12. kiáltványok tartalma „a lázadó-párt ravaszsága“ folytán közhírré nem tétettek, s e miatt a cs. k. csapatok talán nem is tudták magokat tájékoztatni a tényállás és köteleességük felől, ehhez képest ezuttal felhívja azokat, hogy a forradalmi pártot azonnal hagyják oda, s a legközelebbi cs. k. kat. parancsnokságnál jelentsék magokat, előre is azon biztosítást adván, hogy a legénység őrmestertől lefelé közbocsánatot kap, a felsőbb tisztek pedig a Főlség kegyelmét, ha magukat az e végre felállított igazoló bizottság előtt jelentik, szintén remélhetik.

A kiáltv. Samml. 41. l. Azon állítás, melyet a fővezér „a lázadó-párt ravaszságáról“ irt, helytelen volt, miután az általa említett okmányokat a magyar kormány teljességgel nem titkolta el, minek vi-
lágra szóló bizonyossága, hogy azokat az egykoru nemzeti hírlapok által közzététetni megengedte.

Jan. 13. Szombat.

A képviselőházban jelentés tétetik a Windisch-Grätzhez küldött békekövetség eljárásáról (I. jan. 3). Azután Kossuth feljegeti, hogy „a föltétlen hódolat“-ra ráállani annyit tesz, mint hogy „a nemzet írja alá saját halálának ítéletét.“ Békealkudozásról ily alapon tehát többé nem lehet szó, mert ha ajánlatunkra azt felelik: „Halj meg, ha békét akarsz“, nem tehetünk egyebet, mint hogy védelmezzük magunkat, mert hiszen halni lesz idő, erre még ráértünk akkor is, ha elveszítet-

tük a nemzeti lét harczát... A véletlenségek sorában megtörténhetik, hogy megmaradunk ha védjük magunkat, de ha megadjuk magunkat, úgy bizonyosan elvesztünk..." Azonban, így fűzi tovább gondolatait Kossuth, a magyar nemzet csak öngyávasága miatt veszhet el, „ha pedig védi magát“ ugymond „akkor eszküszöm az örökkévaló Istenre, hogy akár én, akár más, ki a kormányon leend, megmenti a hazát.“ E beszéd után a képviselők esküre emelt kezekkel fogadják, hogy mindent elkövetnek a nemzet védelmi ereje kifejtésére, s hogy szétoszolni nem fognak, s ehhez képest határozatilag kinyilatkoztatják, hogy „a nemzet országos lételét, függetlenségét, alkotmányát és nemzetiségét utolsó emberig, utolsó csepp vérig tovább is védelmezni fogják, ... bármely helyen az utolsó perczig együtt maradandnak,“ s a megfutamlókat, főkép a tiszteket, mint honárulókat halállal fogják büntetni, egyszersmint elrendelik, hogy a háboru alatt a nép lehetőleg kimélve, természetménye s fuvara pontosan kifizetve legyen.

Közl. I. sz. A beszédek s a határozat még Honv. 23. 26. sz. Szil.-nál F. Tört. 279—294. I. Klap.-nál Nat. I. 210—213. I. Rüstownál (I. 194. l.) a nap hibás. Már e határozat hozatalánál észre lehetett venni, hogy némelyek a házban ellenzéket képeztek Kossuth fentebbi nyilatkozatával, s azt óhajtották kimondatni, hogy a nemzet ugyan megtámadtatva lévén, védi magát, de legfőbb óhajtása kibékülni. E pártnak, mely Batthyány Lajosban fejét veszté el, legkitünőbb tagjai és szónokai voltak, Nyáry, Kazinczy, Kovács Lajos, és Hunfalvy. Legnagyobb baja volt a bátorság hiány, mélynélfogva a határozott föllépéstől félt, s ezzel az elvtársak csatlakozásának útját is megnehezítette. (V. ö. febr. 10.)

Görgei tábornok főhadiszállása Selmecz-Bányán. Itt kapja Kossuth levelét, melyben szemrehányás van a vácsi kiáltványokért (I. jan. 4.), s egyszersmint Mészáros hadügyminiszter abbéli rendetét, hogy a tábornok Schliek háta mögé kertülni s rajta Klappával egyesülten erőt venni törekedjék.

Görg. I. 181. I. Klapp. Nat. I. Görgei, ki egy héttel előbb azt proklamálta, hogy ezután nem a honvédelmi bizottmánynak, nem is a bécsi cs. minisztériumnak, hanem Mészárosnak akar engedelmeskedni, Mészáros ezen rendeletét is félre tette, világosan elárulván ezzel, hogy ő tulajdonképen senkinek sem akart szót fogadni. Indoka az engedet-

lenségre az volt, hogy „azon kárt, mely a házára ezen engedetlenségből származhatnék, igen kevésre becsülte ahhoz mérve, a mely a feldunai hadsereg előre látható elpusztulását vonná maga után“, s ezért azon oknálfogva, melyet fentebb (jan. 6. jegyz.) láttunk, lépéseket tesz, hogy hadseregét az egész téli évszakra elszállásolja a bányavárosokban. Jan. 15-én hadai állása már ez volt: **Aulich** Körmöczön, **Kmety Besztercze-Bányán**, **Piller Zólyomban**, **Guyon Selmecz-Bányán** és **Windschachton**. Esetleg azonban az ellenség és az éhség aggodalmi Görgeit kényszerítették a bányavárosok elhagyására, s ő hadvezéri bravourral mutatta meg, hogy ez elvonulást serege elpusztulása nélkül is végre tudta hajtani, s hogy emélfogva az iménti engedetlenség alapjául fektetett indokhamis volt.

Querlonde alezredes a komáromi őrség egy részével **Nyárasdnál** a **csallóközi zárlat** (Neustädter tábornok) csapatai (8 század gyalog, 1 lovasszázad, és 6 ágyu) ellen harcol, s azokat **Szerdahelyen** át Pozsony felé kergeti. Veszteségünk 5 halott s 2 sebestült, az osztrákoké 18 halott (ezek közt **Geram** alezredes), és 11 sebestült.

Wint. 153. l. **Klap. Nat.** I. 362. l. **Közl.** 14. sz. (hibás nap).
V. ö. **Szil. F. Tört.** 298. l.

Ottinger vezérőrnagy (12 lovasszázad és 12 ágyu) **Buda-Pestről** jan. 9-én kiindulván, **Szolnokot** ellenállás nélkül megszállja, s a magyar kormány által ott hagyott tetemes mennyiségű készleteket (ezek közt 3 mázsa lőpor, 25 mázsa salétrom, 350 mázsa réz, 40 ezer mázsa só, 89,296 mérő gabna, 560 mérő kukoricza, 100 kard és 5 ezer kasza-lándzsa) zsákmányul ejti.

Wint. 139. l.

Jan. 14. Vasárnap.

A. Jára falut **Tordamegyében** **Balinte** praefect oláh táborába (mintegy 6 ezer ember) megrohanván kirabolja, felgyújtja, s lakosai nagy részét leöldösi.

Honv. 25. sz. (a nap jan. 14. és 15. közt ingadozik). **Köv. E. T.** 189. l. Jan. 15. este Tordáról egy mentő csapat (65 honvéd és egy zászlóalj nemzetőr) érkezik a füstölgő falu romjai közé, s az oláhok házeit „ideiglenesen lakhatatlanná tévén“ hozzá fogott a legnagyobb

kinzások közt kivégzett magyarok holttesteinek, melyek az utcákon és a házak közt meztlenül heverték, összehordásához. „Az unitáriusok temploma romjai előtt volt“ ugymond egy szemtanu, „kezén lábán megnyúzva, szemei kiegészve, az unitárius pap, mellette a fia, a református pap, s még egy negyedik holttest, mind meztelen.“ Az elkeseredett magyarok ekkor a némi küzdelem után elfogott oláhok közül bosszúból „mintegy 53-at“ kivégeznek. De alig voltak ezzel készen, midőn, az oláhok a hegyeken nagy számmal tünedezvén fel, elhagyni kényszerültek a falut. A szorongatott havasi magyar lakosoknak pár nap mulva Szentpáli parancsnok indul segítségükre, ki jan. 20-án Járában is megjelenik, „s az utcán elszórt, ebek és sertések eledelül kitett holttesteket“ összehordatja és eltemetteti.

Jan. 15. Hétfő.

Aulich ezredes Tursek-nél Turóczmegyében a Mosóc-zól előnyomult Götz tábornokot s a kíséretében lévő tót fölkelő csapatot visszaveri. Másnap

Jan. 16. Kedd.

Aulich és ellenfelei közt megújul a harc, melyben Götz véres küzdelem után visszaveretik. Veszteségünk a két napon 54 halott s 60 sebesült, osztrákoké 40 ember holtakban és sebesültekben.

Wint. 191. l. (Götz maradt győztes). Görg. I. 165. l. (Aulich maradt előnyben, nap nélkül). Klap. Nat. I. 158. l. (Aulich jan. 17-én visszaveri Götzöt). Közl. 10. sz. (jan. 18-án Körmöcz-nél, jan. 19-én Stubnya és Háj mellett Görgei Frischeisent és Hurbant visszaveri). Mi a napra nézve Windisch-Grätz művének adatát fogadtuk el, mely az eseményeket hiv. adatok után teljes összefüggésben tárgyalja, s világosan előadja, hogy miután Götz a Soosay megígért közreműködésére Privigyénél számított, ez pedig azelámitott Simunich által Nyitrára visszarendeltetett, — Götz jan. 17—21. Mosóc-zon pihent, nem mervén egy maga újabb támadást tenni Körmöcz felé, honnan Görgei 63 ezer forintot aranyban s ezüstben vitetett magához.

A magyar hivatalos lap e napi jelentése szerint Klapka György tábornok ezredes „a meghűtés és hófény által okozott szemgyöngülés miatt“ visszalépett a Schlick elleni vezérletet átvette.

Közl. 8. sz. V. ö. Klap. Nat. I. 186. l. Mem. 16. l. (a kine-

vezés napja nélkül). Klapkának mingyárt a kassai vereség (l. jan. 4.) hírére kellett kineveztetnie, mert jan. 11-én már Miskolczon látjuk, hol a szétszórt serég romjait rendezí s uj csapatokkal erősíti.

A bánsági sereg Damjanics vezérlete alatt a kormány rendeletéből megkezdí felvonulását Nagy-Becskekeréről Modos és Zsomboly irányában Aradra, követtetve a hozzá csatlakozott mintegy 40—50 ezernyi bánsági lakostól, kik a szerbek bosszujától félve elhagyták rendes lakásukat, s az iszonyu hidegben jobbára gyalog ezer inséggel küzdve bolyongtak oltalmazóik után.

Klap. Nat. II. 82. 83. l. Függ. II. 112—114. l. E felvonulás alatt halt meg Maderspach, Fehértemplom hős védője. A szerbek, kiknek vezérok a Bánságban Thodorović volt, a magyar csapatok elhuzódása után szabad tért nyertek, s egymásután szállották meg az elhagyott helyeket, miközben a magyar és német lakosokón korlátlanul töltötték bosszujokat. E vad rakonezátlanságokra (v. ö. jan. 20.) gondolva, valóban nem csuda, ha a művelt érzelmü osztrák tiszték idegenkedtek a szerbek szövetségétől, kiknek dulásaitól csak úgy maradhattak menten némely községek, hogy Temesvárról es. örséggel láttattak el. Ez történt Fehértemplommal is. — Febr. 28-án Knićani n visszament Szerbiába, látván, hogy fegyverei forgatására többé nem nyilik alkalom. (Serb. 253. l.)

Jan. 17. Szerda.

Gálfalvai csata. Bem táornok (5³/₆ zászlóalj, 5 lovasszázad és 30 ágyu) a Kis-Küküllő partján először találkozik Puchner altábornagygyal, s ennek Kalliany tábornok alatt álló hadtestével (8 zászlóalj, 10 lovasszázad s 30 ágyu) összetűz. A támadást a magyar középpel Mikés ezredes kezdi meg Gálfalva ellen, melyet a rettenthetetlen székelyek az ellenséges ágyuk elhallgattatása után elfoglalnak. A császáriak azonban Székfalva előtt uj állodást vesznek, s hatalmas gyalogságukkal ismételt izben rohanják meg a székelyeket s a Kemény-zászlóaljat, de mindannyiszor visszaveretnek. Végre Bethlen Gergely a magyar jobbszárnyyal Pócsfalváról Dicső-Szent Márton ellen nyomul előre, mire az osztrákok bekerítettéstől tartva hátrálni kezdenek, hátrálásuk azonban, midőn utolsó lovas támadásuk is visszaverve lőn, Medgyes

irányában féktelen szaladásba fajul át. Veszteségünk mintegy 80 ember, osztrákoké 150 ember holtakban és sebesültekben, s 200 fogoly. Kittűnnek Messena és Lázár Albert őrnagyok. Bem másnap Medgyest ellenállás nélkül elfoglalja, s itt élelmi szereken kívül 2 ágyut és 800 fegyvert zsákmányul ejt.

Czetz B. 150. s köv. l. Klap.-nál II. 235—241. l. Köv. E. T. 161. l. Közl. 8. sz. Puchner e harcvesztés után jan. 19-ről a szászokhoz és oláhokhoz lelkesítő szózatot intézett, hogy ne csüggedjenek, az osztrák csapatok „erősek, hősiések, és naponként szaporodnak, s... ma vagy holnap számban fölülmulják az ellenséget“, de segílyt is kért tőlük, hogy siessenek „a barátságos Nagy-Szeben megvédésére... Jöjjon mindenki, ki a fegyvertelbirja!“ (A kiáltv. Köv.-nál. O. 146. l).

Jan. 19. Péntek.

Salis őrnagy Csorich tábornok előhadával, Guyon ezredes előcsapatát Windschacht mellett Selmeez-Bányánál megszalasztja, de majd Guyon osztályának tulnyomó ereje által Steinbachig visszaveretik, miközben 1 halottat és 4 sebesültet veszít.

Wint. 164. l.

A szerbek Verseczet elfoglalják, honnan a 3. honvéd zászlóalj a roppant tulnyomóságú ellenséges táboron keresztül vágja magát.

— Serb. 254. l. (harczról nem emlékezik). Vah. III. 134. l. (a 3. z. a. harcát festi). — Klapka (Nat. II. 83. l.) ellenben azt beszéli el, hogy a 28. z. a. Fehértemplomról felvonulása közben Versecznél elkésvén, körülfogott egy sereg rácz által, s kénytelen volt szuronynyal csinálni utat magának.

Jan. 20. Szombat.

A honvédelmi bizottmány kiáltványa a nemzethez. „A magyar nem lázadt fel sem a királyi hatalom, sem a törvény ellen, sőt inkább a szentesített törvényekért viv védelmi harcot.“ Mindazok, kik alkotmányos esküjüket teljesíteni vo-

nakodnak, avvagy hivatalt vállalnak el az ellenség kezéből, — honárulóknak nyilváníttatnak, s mint ilyenek fognak büntettetni.

K ö z l. 7. sz. H o n v. 29. sz.

A magyar r. kath. püspöki kar pásztori levélben inti a papságot és a hiveket, hogy a „törvényes király“ Ferencz-József Őfelségének hódoljanak meg, s Windisch-Grätz fővezérnek engedelmeskedjenek steff.

K ö z l. 7. sz. Ezen okmányt Horváth Mihály ismertette a Közönlöny hasábjain, s azt, miután a püspökök okt. 25. körlevelével összegezytethetőnek nem találta, koholtnak véleményezé, hihetőleg, hogy tekintélyét és hatását megdöntse a pásztori oklevélnek, mely egyébként a r. kath. püspökök ekkori érületében tökéletes alapját találta. A főpapok fölhevítésének általában nem lett meg várt hatása az alpapságra, mindazáltal akadtak több lelkészek, kik Windisch-Grätz rendeleteit a szószekből felolvasták a nép előtt, s ezt meghódolásra intették. E tekintetben a vácsi káptalan helynöke különös buzgalmat fejtett ki, kötelezővén az egyházmegye papságát elszakadni a nemzeti párttól. A magyar kormány ekkor, hogy a r. kath. lelkészekre elrémitőleg hasson, köztülök többeket elfogatott, kettőt pedig (u. m. a szécsői és kóka i plebánusokat) főbe lövetett. (K ö z l. 140. sz. Szeg. Hirl. 19. sz.) Jun. 21-én a szabadelví plebánusok B o b o r y K. meghívására C z e g l é d e n összegyültek, s emancipálták magokat a káptalan alól. (A főpapok magokviseletéről l. 1848. o k t. 25.)

D e m b i n s k i Henrik, „a szabadság harczeitől ismert lengyel tábornok“, ki a magyar kormánynak szolgálatát felajánlá, D e b r e c z e n b e megérkezik.

K ö z l. 7. sz. H o n v. 24. sz. Dembinskit Párisban Teleky szólította fel s nyerte meg honunk ügyének (bővebben K l a p. Nat. I. 215. 216. l.), ki azon kikötéssel ajánlotta fel kardját, hogy fővezérnek ne tegyék, miután a magyar születésű vezérek az ő idegen eredete miatt irányában féltékenységre fognának indulni. Mindazáltal Kossuth mingyárt megérkezésekor fővezérnek nevezte ki a lengyelt, mi azonban egyideig titok maradt. (V. ö. jan. 29.)

V é c s e y tábornok a parancsnoksága alá jutott hácskai hadsereget ó- és kis-kéri, becskerekis verbázi táborhelyeiről kimozdítván, a kormány rendelete szerint Szeged felé utnak indítja, hová jan. 25-én érkezik meg.

K ö z l. 14. 17. 22. sz. — É d e r u t á n (l. szept. 21.) november

közepén B a k o n y i, s ez után deczemberben E s z t e r h á z y Sándor állottak a bácsi sereg élére, melynek igen nagy baja volt, hogy vezéreit és a tisztek nagy részét, hazafiatlan érzelem s oly ingatagság jellemzé, melyet okt. 3-ka s Windisch-Grätz fellépése után, midőn már mindenki tisztán tájékozhatta magát a pártok természete felől, árulásnál egyébnek nem mondhatunk. A honvédelmi bizottmány, hogy a haborásoknak végett vessen, s a bizonytalan jellemű tiszteket a hadseregből eltávolítsa, N á d o s y t küldi le a táborba, s azon rendeletét téteti közzé, hogy mindazon tisztek, kik a magyar kormány politikai irányát nem helyeslik, eltávolíthatnak a seregből. Ennek következménye lett hogy, leginkább E s z t e r h á z y biztatására, mintegy 160 tiszt mondja fel a szolgálatot. A 3. huszárezredben a tisztek $\frac{1}{3}$ -da kilép, hasonlót tön az összes tábor-
kar, melynek még irodája is feloszlik, a tüzéség pedig tömegesen jelenti, hogy sem a ráczokra sem az osztrákokra nem fognak többé lőni. Ily állapotban találja a sereget a kormány azon parancsa, hogy a K ö z é p T i s z z á h o z vonuljon fel. A vezér ellenszözezi magát a felvonulásnak azon ürügy alatt, hogy őt és seregét a Főlség csupán a b á c s i táborba küldé, s ha Bácsot elhagyandná, a tövényes tért is el kellene hagy-
nia. stb. E válságos helyzetben V é c s e y lépett föl. Helyes elszántsággal, önhatalmulag kezéhez ragadja a vezéri botot, a lemondókat és ingadozókat eltávolítja a seregtől, s az indulást jan. 18-án elrendeli. Eszterházy és Nádosy titkon elhagyják a tábort. A sereg megkezdvén útját, a ráczok, mint a Bánságban, (1. jan. 16.) egymásután támadták és foglalták el a magyar községeket. Verbászt, (1. jan. 25.) Hegyest és Fekete-hegyet (1. e. jan. 23.) kirabolták, fölégették, s magyar lakosait leöldösték. E rémesemények hírére a lakosság nagy része (főleg aggok, nők és gyermekek) becsesb vagyonukat kezükhöz véve, elhagyják lakhelyöket s ezernyi kocsin utra kelnek Szeged felé, menét közben zaklattatva egyes szerb csapatok által. A harczképes férfiak nagy része pedig, proletárokkal és kalandorokkal szövetkezve, helységenkint mozgó csapatokat alakít, egymásután rohanja meg a szerb falukat, hogy az elfogottakat kiszabadítsa, a meggyilkoltakért pedig bosszút álljon. Átalában a kegyetlenkedésben egyik fél sem maradt adósa a másiknak. Így péld. M o h o l y b a n „mezitelenre vetköztették őket“ (a fogoly szerbeket) „s négy kéz-
lábba állítva hasuk alatt szalmával tüzelnek, átfurt füleiknél fogva akasztják őket“ stb. (K ö z l. Honv. 35. sz). „A vagyontalan a d a i magyarok az ottani ráczokat kirablák, a ragadmánynyal elillantak; erre az ottani ráczok egyesülvén a m o h o l y i a k k a l kirablák az a d a i magyarokat; másnap ismét az adai magyarok sok z e n t a i magyarral kezét fogva a ráczokat kipusztíták s odább mentek, s ekkép Adát a ráczoknak hagyák.“ (Közl. Honv. 39. sz). Bácsmegyében a közigazgatás általában megszűnt, a megye bizottsága. mintha nem is léteznék, e garázdaságok ellenében semmi erélyes védelmi lépéseket sem tön, sőt a szabad csapatok főparancsnokává is. a hadseregtől megvált Eszterházy

Sándort kérvén fel (ki új állásán szintén semmit sem tön), szabad tévnyitott az iszonyatosságok előtt. Jan. 26-ika óta koronkint fegyveres nemzetőrök indultak ki Szegedről Bácsba véreik segítségére, de sokkal kisebb erővel, hogysem az ellenség uralmának és kegyetlenkedéseinek végét szakíthatták volna. Ez utóbbiak Zentán majdnem hallatlan jeleneteket idéztek elő, hol a hóhéri iszonyatosságok netovábbjukat érték. Klapka szerint, nők nyilvános veretése, gyermekek herélése, a feszületek akasztófa gyanánt használása voltak itt napirenden. A minden nap kivégezettek fejait esténként számon vette a rácz parancsnok, s e nyomorultak száma, kik elvériztek, hat hét alatt 2 ezerre emelkedett! Egyedül Szabadka állott sértetlenül, hol a polgárok, bár a városbeli alnép a vagyonosabb osztály ellen forrongani kezdett (Tisz. Ujs. 1849. 28. sz.), a szerbek támadását ismételt izben visszaverék.

Jan. 21. Vasárnap.

Nagyszebeni első csata. Bem tábornok (6,585 ember s 30 ágyu) Nagy-Szeben elfoglalása végett támad, balszárnyával (Kis Sándor őrnagy) és a középpel (Mikes és Betlen G.) reggeli 7. órakor a főuton Nagy-Csűr felől mozdulván Puchner altábornagy (11 ezer ember s 54 ágyu) ellen, kinek gyalogsága az elővárosi sánczokban, lovassága pedig a hamersdorfi sikon vala elhelyezve. Az ágyuzás négy óra hosszat tart szakadatlanul, miközben a székelyek, s a bécsi légio három sikertelen rohamot intéznek a sánczok ellen, a Mátyás-és Vilmos-huszárok pedig két izben verik vissza az ellenséges lovasságot. D. e. 11. órakor Bem már 240 halottat számlál, 6 ágyuja leszerelve s lőszerkészlete elfogyva, — miért is a nagy-csüri hegyoldal felé elrendeli a hátrálást. Ekkor érkezik Vízakna felől a jobbszárnyal az elkészt Czetz alezredes, s az ellenség üldözésének vége szakad. Czetz sikra szállván Puchner balszárnyát és középhadát a sánczok közé szoritja. Bem ekkor a magyar középet is rohamra küldi, de ez oly erővel veretik vissza, hogy a közép a balszárnyal egyidőleg futásnak ered, a mikor (d. u. 1. óra) aztán Czetz is hátrálni kezd. Bem a folytonos üldözés közben menekülő sereg utját ágyuival maga fődözi, s üldözőit Szeliendekről visszariasztja. A vitéz Mikes Kelemen ezredes mingyárt a harc kezdetén bajnoki

halált hal. Veszteségünk 257 ember csupán holtakban s 5 ágyu, osztrákoké 94 halott s 121 sebestült.

Czetz B. 157—163. l. Klap. Nat. II. 241—251 l. Köv. E. T. 163. 164. l. Honv. 47. sz. Bem Szelindeken oly szándékkal állapodik meg, hogy ott várja, míg a székelyektől segítséget nyer.

Csorich altábornagy Wyss dandarával (4 zászlóalj, 6 lovasszázad és 24 ágyu) Guyon ezredes 3 ezer főnyi hadát d. u. 3. órakor Steinbach felől Windschachtnál a Wartha-hegyen megtámadja, melyet Siegelberg felől Pott ezredes is nemsokára megrohan. Guyon, miután észrevette, hogy seregét Simunich csapatai hátban is fenyegetik, Windschachtba vonul, melyet másfél órai kemény utczaharcz után, bekerítettől tartva szintén felad, s éjfél felé Selmeczre huzódik el. Másnap

Jan. 22. Hétfő.

Selmecznél ujul meg a harc, hol t. i. Guyon ezredest Csorich (Wyss-dandár) a város felől szemben, Collery ezredes pedig A. Hámor felől oldalt támadják meg. Görgei tábornok ekkor a Pusztelnik csapatja egy részével siet tulszárnnyalt alvezére támogatására. Guyon azonban ezalatt már Bucsára hátrál, a magyar vezér lesbe jutott rohamcsapata pedig az időközben erősbitéseket nyert Collery vadászai előtt Zsarnóc és Hodrics közt gyáván megfutamodik. A tüzerek követik a szégyenteljes példát. Végre Görgei ágyui mellett egyes-egyedül maradván, maga is szaladásnak ered. Collery azonban Csorich előnyomulásáról mit sem tudva, Rudnóra visszahuzódik. Veszteségünk 60 halott s 120 sebestült, sok fogoly és Selmeczen számos fegyver; az osztrákoké 5 halott s 16 sebestült. Pusztelnik alezredes sebesülten elfogatik, s fogságában később meghal.

Görg. I. 169. s köv. l. Wint. 184—187. l. Klap. Nat. I. 154. 156. l. Görgei rendkívül zord időben, hóban és jégben, mint láttuk (jan. 6.) oly szándékkal vezette seregét a bányavárosba, hogy ott megpihenjen, s elcsigázott és ruhátlan honvédei számára a magával hordozott posztó-készletből ruhákat varrasson. Azonban alig érkeznek

szálláshelyökre csapatai, midőn az idő megenged, s az előbb oly terhes út, az ellenségre nézve egyszerre könnyen járhatóvá válik. (v. ö. jan. 14.) Aulich ugyan Körmöcznél (1. jan. 16.) az északról mozdulni kezdő ellenséget derekasan visszaützte, de nemsokára jelentést vesz Görgei, hogy délről B á t h és S z e n t B e n e d e k felől is erős ellenséges csapatok közelitnek. Z s a r n ó c z o t ekkor, melyet valamelyik alárendeltje hibásan oda hagyott, hogy Selmecz fődözve legyen, haladék nélkül meg kellett szállania. E czélból némi időt rabló félreértések után jan. 20 és 21. közti éjén Görgei személyesen indul Zólyomról Körmöczre, hogy onnan egy csapatot (1 zászlóalj, 1 lovasszázad és 6 ágyu) Zsarnóczra vezessen, melyet jan. 21. este száll meg, még pedig harez nélkül, miután Collery onnan az nap reggel már kivonult, oly czélból, hogy Hodricson keresztül Selmeczre törjön. Görgei ekkor (jan. 21. és 22. közti éjén) értesíti Guyont, ki Selmeczről északra helyezkedett el, hogy támadja meg Col- leryt. ő majd hátulról ugyanazt teszi. Guyon azonban igen gyöngének érezvén magát, mint fentebb előadva van, a harez elől egészen Bucsára hátrál, minek következtében Aulich hadosztályának a többi csapatokkal való egyesülése a Garam völgyön lehetetlenné vált. V. ö. jan. 24. — A fentebbi harezban lötték keresztül Görgei csákóját, midőn mondá: „Miért nem leebb egy hüvelykkel?”

A s z e n t - t a m á s i szerbek F e k e t e h e g y é t B á c s m e g y é b e n megrohanják, de a magyar lakosság visszaveri az ellenséget. Másnap a falu felgyújtván az ellenállás megtöretik, s lakosai, ezek közt a ref. lelkész, leöldöstetnek.

Közl. 21. sz. Honv. 39. sz. V. ö. jan. 20. jegyz.

Szolnoki első ütközet. Perczel Mór tábornok (15,310 ember s 34 ágyu) a Hertelendy osztályával a Tisza-hidat hajnalban elfoglaltatja, s Ottinger vezérőrnagy ellen Szolnokon ágyúztatni kezd, mire ez a városhól kivonulván attól csekély távolban helyezkedik el. De, miután a Tisza-Bőnél átkelt Kazinczy ezredes is megtámadja a magyar tartalékkal, itt sincs maradása, s annálfogva nemsokára Abony felé intézi hátrálását. Perczel a nagy köd miatt nem üldöztet.

Közl. 10. sz. Wint. 172. sz. Klapp. Nat. I. 219. l. Val. II. 57. l. 51. l.

Tarcsali ütközet. Schlick es. tábornok főhadoszlopa Klappa ezredes (8 zászlóalj, 7 lovasszázad és 30 ágyu) hadközépét (Bulharin) Mád felől megtámadja, minek követke-

tében főleg a Tarczaltól északra eső magaslat birtokáért, melyet Thworznicki foglalt el, heves viadal fejlődik ki. Két szuronytámadást vernek már vissza a honvédek, midőn harmadszor a S u n t e n a u-vertések rohannak rájuk, s a magaslatot elfoglalják. Ezalatt Schlick a Fiedler dandárával a tokaji hegymagaslatok ellen is támadtat, de ismételt izben siker nélkül. Végre a császáriak 3 órai küzdes után elhagyják a harcztért, s visszahúzódnak Mádra. Kevesebb szerencsével harczolt Kisfalud és Olasz-Liszka közt a magyar jobbszárnyon, Schulz őrnagy kit H e r z m a n o w s k y es. őrnagy hátrálásra kényszerít. Azonban másnap

Jan. 23. Kedd.

Schulz őrnagy Herzmanowskyt Kisfaludon megrohanja, s Klapkától támogatva Bodrog-Keresztúrnál az ellenséget 8 óra hosszat tartó erős ágyuzás után állodása elhagyására kényszeríti. Schlick ismét Mádra vonul vissza. A két napi harc összes vesztesége részünkön mintegy 100 ember, az osztrákoknál 27 halott, 68 sebesült és 53 hiányzó. Mindkét napon nagy köd.

Klap. Nat. I. 194—197. l. Wint. 209—213. l. Közl. 9—12. sz. (Szemere hivatalos jelentését a harc színhelyéről még jan. 23. esteli 7. óraker megírván, azt miután győzelmünket lefesté, ezen mondatlall végzi: „Örvend az ember szive, midőn szemlél hadsereget, mely kötelességét teljesíti.“ E jel. megvan a H o n v. is. 28. sz). Szil. F. Tört. 316. l. és F. Férf. 16. l. (itt az mondatik, hogy Tokaj körül G ö r g e i adott Schlicknek „kemény vereséget“ ... 25 mérföldnyi távolból). — A tarczali ütközetben azon, kéztusában nemi utka, eset fordult elő, hogy a küzdő felek egyike önmegadást jelzett, s aztán a hiszékeny ellenfelet gyilkos tüzzel fogadá. Klapka s a mi hivatalos jelentéseink szerint a császáriak viselték magokat álnokul, Windisch-Grätz munkája szerint a honvédek.

Jan. 24. Szerda.

Gál Miklós zárlatparancsnok Aradvárat reggeli 6. órától késő estig löveti, siker nélkül. A lövetés f. h. 28-ig naponként megújul.

H o n v. 28. sz. V a h. III. 28. l.

Görgei tábornok Aulich ezredessel, annak a sereg-zömtől elszakadt hadosztályát járatlan sziklautakon s egy beomlott alaguton keresztül, (melyet a honvédek járhatóvá tesznek), jan. 23. és 24. közt éjen Körmöczről egyenesen Besztercze-Bányára vezetetti, hol mainap egész seregét összpontosítja.

Görg. I. 179. s köv. l. Klap. Nat. 159. l. v. ö. Szil. F. Tört. 215. l. F. Férf. 16. l. Görgei érdekesen írja le az Aulich és a Zólyomon fekvő Guyon osztályát fenyegető veszélyt, melyet legvégső fokra emelt az, hogy az idő ismét meglágyulván a kiáradt Garam az utakat elborította, s a Bucsán és Zólyomban lévő csapatokat egymástól s Besztercze-Bányától tökéletesen elszigetelélé. Hogy mint gázolták át Guyon felpálinkázott csapatai az áradatot, s mint hatott buzdítólag e példa a zólyomi osztályra is, Görgei igen humorisztikus modorban festi le. A nagy rémület azonban felesleges volt, miután Csorich altábornagy jónak látta jan. 22-én győzelme babérjain megpihenni, s 23. és 24-én is veszteg maradni Selmeczen, tudósítván az utóbbik napról Windisch-Grätzet, hogy a nagy hóesés miatt ő nem tudja tovább vontatni ágyuit, különben is a sietésre már nincsen ok, mert Görgei a bányavárosokban akar időzni, s nem fog a Schlick háta mögé kerülni. Szerencséjére a cs. fővezér maga sem kívánta előnyomulását. Ugyanis miután Simunich hoz küldött egyik parancsa utközben fenakadt, ebből (Buda-Pesten!) azt a következtetést voná, hogy Görgei 4—5 menettel jár előtte Simunichnak, s annálfogva többé utól nem érhető. Megírja tehát (jan. 19.) ennek, hogy térjen Nyitrára, Csorichnak pedig (jan. 22. és 23.) hogy forduljon vissza Pestre, melyet Perczel előnyomulása miatt nagy veszély fenyeget. Csorich a pesti rendeletet vévén (jan. 24. este), másnap visszafordul, s Görgei üldözését Jablonowsky dandárára (4 zászlóalj, 2 lovasszázad s 12 ágyu) bizván, maga főerejével jan. 29-re Pestre érkezik; ily módon visszafelé a „nagy hóban“ 5 nap alatt megteszi azt az utat, melyet midőn Görgeit sima uton üldöznie kellett, 15 nap alatt (jan. 7—22.) tett meg! (V. ö. Wint. 166. 167. 174. 193. l.) Jablonowsky jan. 28-ig Selmeczről meg sem mozdult. (Wint. 209. l.) Windisch-Grätz ekkép jan. 22. óta egészen elvesztette szem elől ellenfelét, s ily módon a hadviselés legelső igényeinek sem tett eleget. Görgei haderejéről s hollétéről egyideig a legképtelenebb és zavarosabb fogalmak voltak, többek közt azt sem hitte, hogy neki még 10—12 ezer embere volna (Wint. 217. l.) Götzről pedig a herczeg egészen megfeledkezett, s ez egész febr. 4-ig egy állóhelyében várta Körmöczön Simunichot. — Jablonowsky végre jan. 31-én Zólyomot báorkodik megszállani. Febr. 4-én azonban a késlekedő tábornokoknak megparancsoltatik, hogy párhuzam-

ban a Görgei által követett uttal, Brezno-Bányán át menjenek Görgei elibe Kassára, Schlickkel egyesülendők. E helyett azonban alkalmatlan hegyi utakon Polomkán s Vernárdon keresztül febr. 10-re megjelennek Görgei háta mögött Lőcsén (Wint. 246. l). V. ö. jan. 26. jegyz.

Bem tábornok Szelindeken az öt d. u. 3—4. óraker három felől megtámadó osztrákokat kemény küzdelem után estére visszaveri, s előbbi állodásukba nyomja. E harcban maga Bem Nagy-Csűr felé, Czetz Balázsfalva felé, Zsurmay pedig Vizakna felé vezényelt.

Honv. 48. sz. Köv. E. T. 165. l.

Puchner n.-szebeni hadparancsnok Lüders orosz tábornagnak kereken megírja, hogy a kilátásban lévő segélyhad küldésével ne késedelmezzék, mert már égető szükség van rá. V. ö. decz. 31. jan. 27. febr. 2.

Köv. E. T. 169. l.

Jan. 25. Csütörtök.

A kulai nemzetőrök Verbászról elverik a szerbeket, másnap az ellenség kerekedik felül, s Verbászon kegyetlenkedik.

Közl. 21. sz. V. ö. jan. 20. jegyz.

Perczel Mór tábornok az új segédcapatokat nyert Ottinger vezérőrnagyot (3 zászlóalj, 12 lovasszázad és 24 ágyu) Czegléd és Abony közt megtámadja, s 2 órai erős ágyuzás után állodásából kiverve Irsáig kergeti. E harcban mint tanácsadó Dembinski is jelen. Az osztrákok vesztesége 6 halott, 15 sebestült s 22 hiányzó.

Közl. 14. sz. Wint. 176. l. Perczel jan. 22. és 25. győzelmei a budapesti főhadiszálláson, hol ekkor nem volt több együtt 12 zászlóaljnál, igen nagy rémületet okoztak, annyival inkább, mert azt vélték, hogy Perczelnek 20 ezer embere és 40 ágyuja van. Windisch-Grätz jan. 23-án tábornoki főnökét indítá Czeglédre 3 zászlóalj és 18 ágyu kíséretében Ottinger segítségére, Csorichhoz pedig, mint láttuk, parancsot küldött, hogy („siettetett menetekben föltétlenül“) Pestre for-

duljon vissza, s hagyjon fel Görgei üldözésével. Ezenkívül Schulzignak utasításban adja, hogy Poroszlónál tételesen átkelési mozdulatokat, s terjeszsze el azt a hirt, hogy ott egy nagy sereg a szolnokiak hátrálási vonalát fenyegeti, egyszersmint pedig igyekezzék „oly gyorsan a mint csak lehet“ Schlikkel egyesülni. A 25-ki vereség a herczeg aggodalmait a legkinosabb fokra csigázta, még azon éjjel minden rendelkezhető katonáját vasutra rakta, Pesten csak 2 zászlóaljat hagyván. Jan. 26-án maga is Alberti-be sietett, s miután a pestiek „loyális érzelmeiben“ legkevésbé sem bizott, hogy t. i. általuk visszanyomatása esetére barátságosan fogadtassék, a fővároson kívül a sóházzal szemben áthidaltatja a Dunát, hogy szükség esetére Budára hátrálhasson, hová a Bakony vidéke megfélékezésére kiküldött csapatok visszahívtak, s Nugent is segély adásra szólíttatott. Neustädternek pedig, ki Csallóközből a magyarok s a Duna áradása által kiszoríttatván Szempcezen tétlenkedett, meghagyatott, hogy azonnal Érsek-Ujvárra siessen, s Nyitra és Esztergom közt az összeköttetést biztosítsa. Jan. 28-án azonban Perczel a Tiszán visszahuzódik, s még a hidat is fölégettetni hagyja, midőn Windisch-Grätz aggodalmai is lecsillapodtak.

Jan. 26. Péntek.

Görgei tábornok Besztercze-Bányáról két vonalban elvezetetti hadseregét. Guyon és Piller ezredesek hadosztályait ugyanis a Garam felső völgyén Pohorellán, Vernárdon, Straczenán és Hután keresztül Iglóra rendeli, maga pedig az Aulich és Kmety osztályait, az azokhoz csatlakozott számnélküli szekerekkel együtt, melyeken egy szétszedhető fegyvergyár, különféle érczek, czukor, kávé és szövetkészletek, fegyverdarabok stb. voltak, a Sturecz hegy és a sztarehori szagगतott és szoros utain s járatlan meredélyein 20° R. hidegben 16 órai szakadatlan utazás után Revuczára teszi át, hogy innen a Vág völgyről a Poprád felső völgyére, Csötörtök helyre és Lőcsére érjen.

Görg. I. 182 s köv. l. Klap. Nat. I. 160. 161. l. Görgei semmit sem tudván azon mulatságos dolgokról, melyek az ellenséges főhadiszálláson előfordultak, (1. jan. 24. 26.) el volt készülvé az üldöztetésre, és sietett odahagyni a bányavárosokat, azon okból is, mert a ki-merült vidék élemi szereket nem szolgáltatathatott néki többé.

Jan. 27. Szombat.

A hovédelmi bizottmány rendeli, hogy a nép a katonaság ingyen-élelmezésétől a háboru idején egészen fölmentve legyen. A szállásadó gazdának minden legény után jár a rendes hálás pénzen kívül főzésért, sóért és főzelékért naponként 3 pkr. stb.

Közl. 13. sz. Windisch-Grätz hadfiai, a mennyiben pénzük volt, az élelmiszereket szintén készpénzzel fizették, azonban a fővezér a nemzeti párton lévők vagyonát katonai zsákmánynak jelölte ki. (A parancs S a m m l. 75. l.) Weldennek ép oly kevés pénze volt, mint elődének, s az élelmi szereket nagy részben nyugtatóvánnyal fizette ki. (A hird. S a m m l. 94. l.)

Kulán a magokra hagyott nemzetőröket a szerbek megverik, s a várost elfoglalják. V. ö. j a n 25.

Közl. 21. sz.

Lüders orosz tábornok válaszul írja Puchnernek, hogy Brassó és Szeben kérésökre azért nem küldhetett segílyt, mivel a czár megparancsolta, hogy az „a legnyomasztóbb szükségben s az osztrák hadparancsnok világos és formaszertü megkeresésére adasssék.“ Puchner levelével azonban a kikötésnek elég lévén téve, a segílyesapat most már utnak indítatik. V. ö. j a n. 24. febr. 2.

Lüd. levele Köv.-nál O. 148. l. v. ö. Köv. E. T. 170. l. Midön az orosz csapatok a Porta főnöksége alatti semleges területen keresztül törtek be hazánkba, igen kézzelfogható nemzetközi sérelmet követtek el. F u a d - E f f e n d i oláhországi török parancsnok tehát értesülvén a muszkák szándékáról, kinyilatkoztatá, hogy ez a benemavatozás elvének s az 1841. szerződvénynek, mely Oroszországot is kötelezi, megszegése, melynek a legkomolyabb következményei lehetnek, egyszersmint tudósítást küldött ez esetről Konstánzinápolyba, hol e miatt az egész diplomáciai kar felindulásba jött, s az angol és francia követek összhangzólag kijelentették, hogy kormányaik a beavatkozást a Porta jogai megszegésének tekintik, s mélyen fájlalják. A pétervári udvar azonban ekkor jegyzékét küldött az illető hatalmasságok megnyugtására, előadván, hogy az orosz csapatok csupán emberiségi szempontból mentek Brassóba és Szebenbe, melyeket az osztrákok védelmezni nem képesek, s azonnal vissza fognak húzódni, mihelyt

a magyar hadak nem fenyegetik többé a két várost, hol az orosz csapatokat barátságosan fogadták. (Az angol kormány hiv. tudósításai nyomán Majl. II. 199. 200. l.) S a dolog ennyiben maradt. Schwarzenberg miniszternek az egész beavatkozás nem volt inyére, mindazáltal megírta Puchnernek, hogy ha már bevonulának a muszkák, ne küldje vissza. A közönség előtt pedig a bécsi minisztérium oda nyilatkozott, hogy az orosz csapatokat maga Puchner hitta be önkényüleg a „hüségesek szászok“ oltalmára, de a minisztérium rosszalta e lépést, s a mint értesült felőle, azonnal egy tisztet küldött Erdélybe az oroszokat visszautasító rendelettel, azonban a rendelet szerencsétlenségből a „lázkodók“ kezébe jutott! (Mi kár!)

Jan. 28. Vasárnap.

Görgei vezért Rózsahegyen egy es. titkos táborkövet Windisch-Grätz nevében felszólítja, hogy fegyverletétel végett vezesse át az osztrákokhoz a magyar csapatokat, e szolgáltatáért neki teljes bocsánatot s Ausztrián kívül gondnélküli ellátást ajánlván. Görgei az ajánlat megtétele után néhány tisztjét szólítja be szobájába, kikkel közölvén a követ küldetését, ennek a vácsi kiáltványok (l. jan. 4.) egy könyomatu példányát nyújtja át, azon megbizással, hogy azt adja át a n a k, a ki hozzá küldte.

Görg. I. 185. l. V. ö. Wint. 209. l. (hol Windisch-Grätz elismeri, hogy Jablonowskyt egy Görgeinek átadandó levéllel az alkudozásra felhatalmazta, de hozzá teszi, hogy ez át sem adatott Görgeinek, miután ez Jablonowskyt igen messzire elhagyta). — Asbóth kezébe Windisch-Grätznek egy febr. 5-én kelt s a magyarok által elfogott levele jut, melyben az osztrák tábornokoknak meghagyatik, hogy Görgeivel, mint a ki meghasonlott a honvédelmi bizottmánynyal, s ennél fogva „csak eltévelyedettnak látszik“, igyekezzenek alkudozni s őt hódolatra bírni. Asbóth (Eml. I. 13—15. l.) aztán ezen iratban „Görgei árulásának első bizonyítványát“ látja és mutatja fel a közönség előtt, azon okból, mivelhogy „ily tényre az osztrák fővezér Görgei részéről történt fontos és ide irányuló lépés nélkül nem határozhatta volna el magát.“ E jegyzetek szerzőjének távolról sem célja az igazság és valószínűség rovására bárkit is mentegetni, s Görgei számos tévedéseit és bűneit tisztára mosni, mindazáltal Asbóth következtetésének helyességét kétségbe vonja, mig az „Emlékirat-“ készítő Görgeinek ama levél írására netalán alkalmat szolgáltató „fontos és ideirányuló lépését“ tényleges adatokkal be nem bizonyítja, s mig az „árulás“-ra (mely igen nagy vád!) a pusztá véletlennél, s a „volna-“

nál kissé biztosabb alapot és erősebb indokot nem mutat fel. Addig, míg ez meg nem történik, az elfogulatlan vizsgálat előtt a vád meg nem állhat, mert Windisch-Grätz levele az „árulás“-ra semmi bizonyítékot sem foglal magában, sőt a „Görgei részéről történt fontos és ideirányuló lépéseket“ világosan kizárja, a memyiben határozottan mondja, hogy a cs. fővezért a levélírásra csupán az indította, hogy Görgei, kormányával meghasonlván, előtte csak eltévelyedettnek látszik. — Egyébiránt ha tett volna is Görgei lépéseket az ellenséggel való egyezkedésre, még ez nem lehet elegendő ok arra, hogy érette árulónak kiáltassék ki. Asbóth mint katona-író bizonyosan jobban tudja nálunk, hogy a háboruban vannak olyan körülmények, midőn a tuhyomó ellenségtől szorongatott hadvezér okosabbat nem tehet, mintha alkudozni kezd, s hogy emélfogva Görgeit csupán egyezkedési lépéseieért, midőn minden felől ellenség vette körül, jogosan nem lehetne „árulás“-sal sujtani. Görgei azonban, a történeti nyomozódás eddigi eredményei szerint, még ekkor egyáltalában nem tett ilyen lépéseket. — Más körülmények voltak azok, melyek Windisch-Grätzet az alkudozási kísérletekre indíthatták. A herceg, mint láttuk, már jan. 5-én oly fennhangu jelentést tett császári urának, melynek rövid értelme, hogy Magyarország meg van hódítva, de csak később látta be, hogy a főváros még nem Magyarország, s hogy a honvéd seregek oly ellenállást fejtenek ki, minő reá nézve egészen váratlan volt. Az Ottingeren ejtett vereségek (1. jan. 25.) már azon aggodalmat is felkölthették benne, hogy nemcsak a Fölségnek tett ígérete nem fog valósulni, hanem a honvédek fegyverei még hadvezéri nevéen is csorbát üthetnek, s ily módon azon fővezér, ki jan. 3-án országgyűlésünk küldöttségével szóba sem állott, s oly fennem beszélt „hódítás“-ról és „megsemmisítés“-ről, néhány hét múlva arra szorult, hogy maga lépjen fel kezdeményezőkép az alkudozások terére. — Asbóth gyűlöletét Görgei irányában értjük (v. ö. 1849. jun. 20.), azonban sokat levon Asbóth Emlék ir a t a i becséből, hogy midőn azokat készíté, tollát egészen átereszté ingerültsége szolgálatába. Szerinte Görgei „tehetség és tanulmány hiányában“ hadsereget mozgatni, vezetni, szervezni és igazgatni egyaránt „képtelen“, — „fővezér korában sem volt más, mint huszárhadnagy“ (Emlék. I. 130. l.), „áruló“ már február elején (14. l.), áruló, a dicsőségteljes áprilisi hadjáratban (I. 19. l.), áruló Buda alatt (I. 91. l.), áruló Perednél... és így tovább. A mi Görgei hadvezéri képességét nézi, erről mind a forradalom alatt, mind könyvében maga is több ízben kételkedőleg és kicsinylőleg szólt, mindazáltal elfogulatlan szakértők helylyel-közzel elismerőleg is nyilatkoznak hadműveleteiről és sztratégiai belátásáról. Hadszervező képessége pedig minden kétségen felül áll. A mi a számnélküli „árulás“-okat illeti, ezektől valóban visszaborzadnánk, hogyha e végnélküli „árulások“ füzérbe kerekítését igen naivnak nem tartanók. Asbóth azon emberi gyarlóságba esett, hogy egy sorba állítja minden tettét Görgeinek, s az

utólsókat úgy világítja meg, hogy ennek következtében a mögötte állók is mind a legelsőig ugyanazon egy árnyékba esnek. De történet-hü-e az ily módon nyert ismeret? Igazságos és lovagias-e ezen eljárás-mód? Nem. Nincsen is arra semmi szükség. Fájdalom, a történelem ugyanis nyer elég adatot Görgei szomorú kárhoztatásához, ha tetteit a cselekvési különféle igaz rugóktól meg nem fosztja, s természetes összefüggésekből erőszakosan ki nem forgatja. Más részről azonban ki fogja mondani azt is, hogy Görgei Arthur, nagy tévedései daczára, a magyar vitézségnek egyik legkitünőbb képviselője, mint a ki vezéri állásán hazánk fegyveres hatalmát a dicsőségnek azon fokán mutatta be a világ előtt, melyen évszázadok óta senki, azon a magaslaton, melyre az egykornak nemzeti önérettel és tiszteletteljes hódolattal tekintettek fel. Hogy a hős bukása annál nagyobb lón, mentül magasabban állott: ki akarja tagadni? De nem tartom illő és észszerű eslekedetnek, bemocskolni azt is, a mi szennytelenül állhat, s mindnyájunk büszkeségére válik. Részemről, egy hazai jeles íróval szólva, „nem találok semmi gyönyört, annak a mi nagy volt, elgázolásában.“

Jan. 29. Hétfő.

A magyar kormány **D e m b i n s k i** altábornagyot „a szolnok-török-szentmiklósi, tiszafüredi, és tokajtáji seregek“ fővezérének nevezi ki, a „szolnoktáji osztály“ parancsnokságát pedig, mely eddig **P e r c z e l Mór** tábornok kezében volt, **R é p á s y** tábornokra bizza. V. ö. febr. 12.

Közl. 14. 19. sz. Klap. Nat. I. 215. 216. l. **Demb.** kiáltvány a hadsereghez (kelt Polgár. 1849. jan. 30.) Honv. 38. sz. **Perczel** hiúságát sérté, hogy seregének egy része tőle elvétetvén, **Dembinski** közvetlen parancsnoksága alá bízott, s osztálya az ő ellenzése daczára **Füred** felé rendeltetett, minek következtében önként visszalépett, s **Debreczen**be vonult. (Böven **Wint** 183. l. v. ö. Füg. II. 273. l.)

Jan. 30. Kedd.

Mesterházy őrnagy **Czibakházán** a tiszai átkelésnél **Ottinger** lovasaival csatározik. Az apró harcok febr. 2-ig naponként ismétlődnek.

Közl. 22. sz.

Trebersburg cs. vezérőrnagy éjjel (jan. 30 és 31. közt) **Eszéket** meghorjantja, s élénk harc után, melyben az osztrá-

kok 15 halottat s 30 sebestültet veszítnek, a külvárosokat elfoglalja.

Wint. 233. l. Az őrség egy része ezen ostrom után tudtul adja a zárlóknak, hogy hajlandó magát megadni rendes katonaság előtt, azonban Trebersburg parasztruhában lévő határhozeivel nem fog egyezkedni. Batthyány Kázmér ekkor, tudván hogy a vár közeli segítségére nem számíthat, nejével együtt titkon elhagyja az erősséget, s febr. 4-én este Batinán át Bácsba menekül. A m. kormány egy honvédekből és nemzetőrökből álló csapatot indított utnak Nemegyei őrnagy vezérlete alatt a „várbeliak hangulatának emelése végett“, a csapat azonban el sem juthatott rendeltetése helyére. (Függ. II. 325. l.) V. ö. febr. 14.

Szelindeki ütközet. Puchner altábornagy háromszorta nagyobb erejével Bem tábornok (3,800 ember, 25 ágyu) elfogására indul, kinek szelindeki állodásait főerejével a vizaknai uton, jobbszárnyon a Ladamos völgyben, balszárnyon Kakasfalva felől, hátban pedig Rösszről támadtatja meg. Az ellenséges középpel szemben maga Bem áll a 4. zászlóaljjal, s a magaslatokon annyi elszántsággal védi magát, hogy Puchner két órai küzdés után sem bir töle egy talpalatnyit is elfoglalni. Ezalatt Czetz alezredes Rössz felé harezol, s elleneit ágyulövésseivel és a 11. zászlóalj rohamával visszautzi az erdőbe, mit a Kemény zászlóalj észrevévén a magyar balszárnyon, szuronyaival Kakasfalvára szintén visszanyomja támadóit. Esteli 6. órára a hárczi koczka Bem javára eldől, habár az ágyuk még 8. óráig folyvást tűzben állnak. Másnap Bem az osztrákok nagy meglepetésére Szelindekről Vizaknára Szebenhez pár óránnyira teszi át főhadai szállását, mire Puchner Nagy-Csütr veszi birtokába. V. ö. febr. 1.

Czetz Klapp-nál Nat. II. 251—255. l. Bem 169. s köv. l. Honv. 36. sz. Közl. 65. sz. (Kövári a szelindeki ütközetről semmit sem szól). A Közlöny i. sz. szerint Bemet jan. 31-én Bécsből mint olyan „csavargót“ köröztetik, kinek holléte nem tudatik. (Kövári azonban — E. T. 173. l. — a köröztetés napját jan. 30-ra teszi, mi annál különösebb, miután a Közl. egykoru tudósítása is töle eredt).

Jan. 31. Szerda.

Tokaji útközet. Schlick tábornok, ki jan. 26-án a segélyére érkező Schulzig hadosztályával egyesült, Klapka ezredest d. u. 1. óraker a Tisza jegén át egész erejével (13 ezer ember és 36 ágyu) támadja meg. A magyar vezér, a Kossuthtól küldött segédesapatokat Dembinski tökéletlen intézkedései folytán magához nem vehetvén, számra kisebb erővel a rakamazi töltés és erdő mellett fogadja a támadást. D. u. 4. óraker a Tiszán át ellenséges gyalogság rohanja meg a magyar jobbszárnyat, de Klapka honvédei (34. és 42. zászlóalj) szuronyaikkal visszaverik a rohamot, s a császáriakat Tokaj utczáin keresztül üldözik. E közben Bulharin ágyui megérkeznek a balszárnyról, s a várost löni kezdik, mire Schlick az éj beálltával Tarczalon át B. Kereszturba hátrál. Zákó őrnagy. Osztrákok vesztesége 3 halott s 11 sebesült.

Klap. Nat. I. 204—207. 221. l. Közl. 23. sz. Wint. 223. l. Dembinski ezután, a helyett hogy maga is Schlick üldözésére sietne, Klapkát visszaparanaszolja Miskolcra, (melyet Szemere jelenlétében febr. 6-án szállnak meg a magyar csapatok), hol ő „jelentékeny ellenséges erő összpontosításáról“ álmodozik, úmbár ekkor Miskolcz körül 30 órai távolságra sehol irmagul sem lehetett volna kapni ellenséget. Szerencséjére az ellenséges vezéreknek is épen ilyen forma ismereteik voltak a magyar hadak állásáról. Így péld. Schlick febr. 1-én Bodrog-Kereszturból azt írja Windisch-Grätznek, hogy „Görgei hadtestének (ez febr. 1-én Poprád körül állott) nagy része... szét van kergetve, és Egeren, Mezö-Kövesden át Heves felé fordult“ stb. (S. levele Wint. 224. l). Windisch-Grätz ezt nem igen hitte el egészen, s B.-Pestről febr. 3-án megírja Schlicknek, ki Munkácsot és Szigethet akarta elfoglalni, hogy azzal az iránnyal hagyjon fel, s igyekezzék felkeresni és Jablonowskyval kezét fogva megsemmisíteni Görgeit. (W. levele Wint. 216—219. l). Windisch-Grätz természetesen nem tudta B.-Pesten, hogy Schlicket Klapka folyvást szemmel tartja, s midőn ezt Görgei elibe rendeli, egyszersmint két tűz közé küldi! (V. ö. febr. 8. jegyz).

Gedeon osztrák tábornok katonái Erzsébetvárosban az űrséget megszalasztják, s a nemzetőröket lefegyverzik.

Febr. 1. Csütörtök.

Czetz ezredes a cs. előcsapatokat Nagy-Csűrőn megtámadja s a faluba kergeti, honnan azonban, miután némi zsákmányra tett szert, egy egész dandár által nyomtatván, harczolva Vizaknára, Bem táborhelyére, huzódik vissza.

Czetz Klap-nál Nat. II. 254. l. E mozdulat célja volt álcázni Kemény Farkas elvonulását, kit Bem egy csapattal küldött Déva felé, hogy a Marosvölgyön közelgető magyarhoni segédesapatot hozzá elvezesse.

Febr. 2. Péntek.

Engelhardt tábornok parancsnoksága alatt Brassóba 6 ezer főnyi orosz segélyhad érkezik. V. ö. j. n. 27.

Köv. E. T. 170. l. Frey II. 246. l. V. ö. febr. 4.

Balásfalvánál a Puhl százados vezetése alatti helybeli őrséget (mintegy 2 század gyalog s néhány lovas) tulnyomó számu oláh fölkelők támadják meg, kik azonban miután 60 halottat vesztettek, a harczból megszaladnak. Vesztességünk 1 halott s 6 sebesült.

Honv. 37. sz.

Bezerédi Miklós alezredes a péterváradi őrség egy részével a kulai és szenttamási szerbeket Kutzuránál Bács-megyében Kula mellett megtámadja, s szétkergeti.

Klap. Nat. II. 104. sz.

Ordódy őrnagy s várparancsnok Lipótvár kapuit Simunich cs. tábornok előtt egy órai bombáztatás után föltlenül megnyitja. A várban volt 1,310 ember s 39 ágyu.

Wint. Görg. II. 133. l. Szil. F. Tört. 336. l. Frey. II. 233. l. A foglyul esett őrség a császár iránti hűségre föleskettetvén Ausztriába bellebezttetett. A föladás ellen Mednyánszky alparancsnok és Gruber tettek óvást, minek következményeit l. jun. 5.

Feb. 3. Szombat.

Kiesewetter őrnagy (4 század gyalog, $\frac{1}{2}$ lovasszázad és 3 ágyu) a Schlick tábornok hadtestéből, a vigyázatlan Guyon ezredest éjjel (febr. 2. és 3. közt) Iglón Lőcsé felől meglepi és megrohanja. Az ébredő magyarok a kezdetben győztes ellenséget Szepes-Váraljára kergetik. Mikovinyi őrnagy. Igló felgyújtatik. Veszteségünk holtakban és sebesültekben 30 ember, az osztrákoké 4 halott, 20 sebesült és 2 ágyu.

Görg. I. 188. l. Közl. 23. sz. Wint. 245. l. Klap. Nat. I. 163. l. Val. III. 99. l. Szil. F. Tört. 316. (Ezen utóbbi helyen Görgeiről mondatik: „Febr. 3. 4-én Korotnoknál első jelentékenyebb diadalt aratott”, s e tudósítás másutt — F. Férf. 17. l. — azzal egészítették ki, hogy „tábornok Nugent sergein”; — azonban mindkét közlemény tévedésen alapul. Nugent ez időben Eszéket ostromzárta — Wint. 198. 232. l. — Görgei főhadiszállása pedig febr. 3. és 4. Poprádon és Lőcsén volt. A zavarra talán az adott okot Szilágyinak, hogy az iglói és branyiszközi harcokban a császáriak közt Nugent-gyalogok is, vettek részt).

Febr. 4. Vasárnap.

Mesterházi őrnagy Ottinger tábornok lovasait Czibakházánál két órai kölcsönös ágyuzás után visszaveri, az osztrákok azonban a Tiszahidat szétrombolják és fölégetik.

Közl. 22. sz. Wint. 236. l.

Skariatín ezredes egy orosz segédcsoport élén N.-Szebenbe a szászok védelmére bevonul.

Köv. E. T. 173. l. Az oroszok társaságában Szebenbe ment Grant, angol kormányügynök is, oly szándékkal, hogy Puchnertől, kivel jó viszonyba lenni igyekezett, pontos értesítéseket nyerhessen, azonban a hadakozó felek ügyébe nem ártá magát. (Majl. II. 201. l. hol a brassói és szebeni oroszok összes száma 5 ezerre tétetik). Az oroszok megérkezéséről Erdélyben, és Magyarhonban a közönség sokáig semmit sem tudott, miután az új vendégek Brassó és Szeben vidékéről nem mozdultak ki, ama két város pedig léghárólag el volt rekesztve a magyar és székely földtől. Márczius elején azonban már kezdett a dológról némi bizonytalan hír szállongani, de Bem lapja, a Honvéd, oly „képtelenségnek, s a németsek érdekeivel is oly összeférhetetlen esz-

mének“ tartá az egészet, hogy valóságát kerekén megtagadta. (Honv. 65. vagyis márcz. 15. sz.).

Vizaknai ütközet. Puchner altábornagy (8,104 ember s 30 ágyu) a vizaknai állodásában segély után várakozó Bem tábornokot (2,305 ember s 24 ágyu) igen tulnyomó erővel támadja meg. Midőn ellenfelei lőtávolságba érnek, Bem kezdi meg a tüzelést, melyet 4 óra hosszáig folytat sikeresen. Ekkor az ellenség kissé hátrahúzódva mozdulatot tesz a magyar balszárny (Zsurmágy őrnagy) megkerülésére, mit utóbbiak azzal előz meg, hogy az ellenséges középet megrohanja s hátraveti. Bem látva ezt, középhadával is kimozdul előnyös fekvéséből, s maroknyi népét vakmerően üldözésre rendeli. Ennek azon következése lett, hogy míg a csekély számú gyalogság a kedvező állodást vett ellenség szuronyaitól visszaveretik, s egy órai gyilkos tüzből marad, az alatt Puchner jobbszárnya a magyar balt megszalasztja, s majd, a középtől elvágva, ezt is visszanyomja. Nemsokára Bem egész hada Szerdahely irányában rendetlen futásnak ered, azonban a nélkül, hogy az ellenségtől nyomban üldöztetnék. Veszteségünk mintegy 500 ember, 16 ágyu, 11 töltenyszekér, s az egész podgyász, osztrákoké 92 halott és 132 sebesült.

Czetz Klap.-nál Nat. II. 254—259. l. Bem's 174—183. l. Köv. E. T. 174. l. Honv. 48. sz. Szil. F. Férf. 69. l. A szászsebesiek ez éjjel a hozzájuk menekült magyar sebesülteket a kísérő csapattal együtt gyalázatosan leöldösik.

Engelhardt orosz tábornok Gál Sándor ezredesnek Bem tábornok alá siető székelyeit Szentpéter és Hermány közt, Brassó vidékén, véletlenül feltartóztatja, s öt óra hosszáig tartó harcban visszanyomja. Veszteségünk holtakban és sebesültekben 18 ember.

Köv. E. T. 174. l. R. d. g. r.—Gál Sándor, Bemtől küldve, Csikból egy csapat élén, jan. 20-án ment át Háromszékbe, hol 3 nap múlva hirdeté, hogy átvette a parancsnokságot. (V. ö. decz. 28).

Febr. 5. Hétfő.

Branyiszkói útközvet. Görgei tábornok Schlick csapatainak az eperjesi útról való elkergetése végett Korochnokról Guyon ezredet küldi ki. Ez d. e. 9. órakor támadja meg Deym vezérőrnagyot, kinek hadereje mintán Kiese-wetter őrnagy is hozzá csatlakozott, 2 zászlóaljból, $\frac{1}{2}$ lovasszázadból és 6 ágyuból állott. A viadal leghevesebb fokra hág a Branyiszkói hegyen kigyózó országot mellett, hol a thuróczyi és zólyomi zászlóaljak vakmerő elszántsággal verik ki állodásaikból az ellenséget. Végre az éj beálltával a császáriak Eperjes felé elfutnak. Veszteségünk mintegy 150 ember holtakban és sebesültekben, osztrákoké 300 ember és 95 fogoly.

Wint. 247. l. Görgei. I. 188. s. köv. l. Klap. Nat. I. 164—168. l. Szil. F. Férf. 126. l. F. Tört. 316. l. Görgei e harc előzményeiről így ír: „A Branyiszkón átvezető ut tisztességes nagytájak következtében hegyi átjáró (Pass) hírében állott, s azonfelül nyugotról bevehetetlennek tartaték. Branyiszkót megrohanni, akkor annyit tett, mint a bikát szarván ragadni. De épen ez volt az, a mibe én kevés zászlóalj kivételével megbízhatatlan gyalogságotat végre valahára belevezetni akartam. — Guyon oszttályának gyalogságát képezék: a 33. honvédszászlóalj, melyet jan. 21-én Windschachtnál tökéletesen szétverték; a 13. honvédszászlóalj, mely a következő napon, midőn a Selmeztől előnyomulni törekvő Colley ezredes bekerítő oszttályát kellett volna megtámadnia, mihelyt az ellenséges vadászok löni kezdtek, rögtön megtagadta a szolgálatot; továbbá egy zászlóalj ugynevezett utász, egy szakasz önkéntes magyar vadász és két honvédszászlóalj, mely tizennégy nappal azelőtt egészen faragatlan utoncokból az ország által Zólyomban állittatott ki. A 33. és 13. zászlóaljak a windschachtli és selmeztli napok óta természetesen gyávaság hírében állottak, és meg voltak érve a tizedelésre; az ugynevezett utászok és a mintegy 30 főből álló magyar vadászok harcban még ismeretlen mennyiségűk voltak, mivel nem állottak próbán; a két utóbbi csapat tizen-négynapos katonáitól pedig mit lehetett volna várni. A többi három hadoszttályban legalább volt egy-két már kipróbált zászlóalj. Azonban, ha Branyiszkót ezek fogták volna megrohanni, ez a hadseregben csekély sensatiót idézett volna elő; mert hiszen mindenki meg volt arról előre is győződve, hogy ezen egynehány zászlóalj az ellenséggel szemben mindig kitünően elvégzi kötelességét. Sőt attól lehetett félni, hogy ha Branyiszkón a legjobb csapatok vivják ki a győzedelmet, azon rögeszme fog lábra kapni, mintha ezen kedvező eredményt csakis ezen zászlóal-

jaktól lehetne várni. Ez a kevésbé biztos osztályokban a rendkívül veszélyes önbizalom-hiányt annál inkább meggyökerezettette volna, minél elevebb volt, még az utólszor szenvedett kudarcok emlékezeté. A megbízható csapatok ily módon számszerinti erejükből veszettek volna, a meg nem bízhatók pedig erkölesi erejükben semmit sem nyertek volna: míg megfordítva ha ezen utóbbiak vívnak ki jelentékeny győzelmet, ennek az egész hadseregre nézve nagyobb önbizalom forrásává kell vala válnia, melyhez mérve a győzelem netalán számszerint nagyobb áldozatait alig lehetett csak tekintetbe is venni. Ezért rendeltetett ki Guyon osztálya egyedül az ellenségnek Branyiszkón lévő állodásai megtámadására, miközben a támogatására kirendelt balszárnyai osztály Szepes-Váraljára, Kmety osztálya pedig a Hernád mentén haladó útra volt kirendelve tüntetésekre. Aulich hadosztálya, mint a hátvéd tartaléka, a Poprádvölgyben maradt, a főhadiszállás Lőcsén volt. . . . Itt a tisztek febr. 5. és 6. közti éjjen tánczmulatságot rendeztek. Görgeinek azonban nem volt kedve a vigalomba menni, s otthon kinos várakozásban virasztá át az éjet, tépelődve saját seregének sorsa felett. Mögötte két napi távolban Götz, Jablonowsky és a tót fölkelő-csapat állottak, előtte pedig Schlick egy megedzett és bátor hadsereg élén, mely, hogy Klapka által szorongattatik, előtte tudva nem volt. Seregére nézve a branyiszkói harezot „a lenni és nem lenni” kérdésének tartá, nem is sejtván, hogy a háta mögött álló császáriaknak bátorságok, Schlicknek pedig ideje nincs ellene támadólag lépniök föl. Éjjél után megkapja a jelentést a győzelemről, melynek következtében előtte megnyílt az eperjes-kassai út, s ezzel együtt a Debreczennel való összeköttetés lehetségessé vált. — Deym serege romjait Eperjesen Schulzig szedi föl, a ki nem érezvén magában elég erőt Görgeivel szembe szállni, febr. 6-án reggel sietve oda hagyja a várost, melyet a mágyar vezér d. u. megszáll.

Urbán alezredes, ki seregével Bukovinából a tihuczai havasokon 22° R. hidegben mászott át, Marosényban a vigyázatlan Koffler őrnagyot egész őrségével (3 század gyalog, 44 lovas és 2 ágyu) együtt bekeríti s foglyul ejti.

Honv. 40. sz. Köv. E. T. 197. l. Klap. Nat. II. 284. l.

Bem tábornok az utját elzárni akaró Bartels alezredes, a gy.-fehárvari őrségből, reggel Szász-Sebes előtt megtámadja, s a város ellen az éjjeli öldöklés miatt felingerült katonáit rohamnak ereszti. Aztán eltorlaszolja magát a városban, s fáradt hadseregét pihenteti. Puchner altábornagy e közben megérkezvén, d. u. 2—7. óráig ágyuztatja a várost,

mely több helyen felgyul. Bem csak gyöngén viszonozza a lövéseket, s csupán akkor tesz egy kirontást, midőn az ellenség Szerdahely és Szász-Pián felé visszavonul támadó helyzetéből. A nyugalomban eltöltött éj után másnap

Febr. 6. Kedd.

Puchner a Szász-Sebesen minden felől bekerített Bem-et fegyverletételre szólítja fel. De ez elutasítólag válaszol, s d. c. 10. óra tájon Czetz alezredest az oláh tábor szétverése czéljából a szászvárosi utra küldi ki, maga pedig személyesen ágyüfödözetre áll, s a mindenütt sarkában lévő ellenséges nagy erőt ügyes elhelyezkedései és lövései által egész napon át úgy feltartóztatja, hogy serege alkonyatra nagy obb baj nélkül megérkezik Szászvároshoz, melyet az oláhoktól szuronnyal elfoglaltat, s éjszakára megszáll.

Czetz Klap.-nál Nat. 262—265. l. Köv. 176—178. l. Közl. 31. 33. sz. Honv. 48. sz. (a megadási felszólítás: febr. 5-én). Czetz Bem 181—192. l. Szil. F. Férf. 70. l. Lev. I. 159. 160. l.

Csány új kormánybiztos Erdélyben a fölkelők és bujtogatók megfenyítésére büntetőtörvényszéket állít fel, a székekhez intézett kiáltványában pedig örömét fejezi ki, hogy 10 ezeren utban vannak, biztosítja őket, hogy a határőri szolgálat el fog törltetni.

Köv. E. T. 189. l. Mikor neveztetett ki Csány Beöthy helyére, mivel Bem nem rokonszenvezett, adatok hiányában kimutatni nem tudom. Kövári szerint Csány febr. 1-én „lépett fel mint kormánybiztos“, e szerint talán kineveztetése s Beöthy visszahivatása is ekkor történt.

A T. Fire dről érkező Asbóth őrnagy Poroszlóról 300 főnyi cs. lovasságot elkerget.

Közl. 22. sz. Asb. I. 12. l.

Febr. 7. Szerda.

Bem tábornok Szászvároson Puchner altábornagy üldöző seregével korán reggel harcba bocsátkozik, miután

e helyt a magyarhoni segélycsapatot, melyért Keményt elküldte volt (febr. 1.), bevárni szándékozik. A bihari lovasok azonban mingyárt az ütközet elején megfutnak az ágyutüz elől, Bemnek löszere teljesen elfogy, s ágyui védelmezése közben jobb kezén maga is sebet kap. Ekkor Czetz alezredesnek adja át a vezérséget, s maga személyesen Piski felé siet, hol a Déváról kiindult, de a polgármenekülők töménytelen serekei által utjában feltartóztatott Kemény Farkas a magyarhoni segélyhaddal (4—6 ezer ember s 12 ágyu) előnyös állásban várakozik. Czetz a számban megfogyott fősereggel nemsokára szintén ide huzódik vissza, s az ellenség további feltartóztatását Keményre bízván, fáradt katonáit Dévára vezeti.

L. a febr. 6. Szászváros alá idézett kutfőket. — A Közlöny hivatalos jelentése Bem középső ujjának ellövetését, s a segélyhaddal való egyesülést febr. 8-ra teszi. E segélyhadat a bácsbánsági seregből Hrabovszky alezredes vezeté Déváig, hol Bem Beke parancsnoksága alá adja.

Febr. 8. Csütörtök

A képviselőházban a rögtönítélő hadi s polgári vegyes bíróságok szervezése tárgyalatik. A t. javaslat szerint ezen, a honvédelmi bizottmány által bárhol felállítható, katonai és polgári egyének felett döntő, 5tagu bíróságok csupán halálra ítélendnek, mely az ítélet kimondása után, föllebbezés nélkül 3 óra alatt végrehajtandó. Ezen bíróságok ítélete alá tartozik mindaz, a ki „a haza, annak alkotmánya, független állása s területi épsége ellen valósággal fegyvert fog, vagy másokat ily cselekvésre indit“, mindaz, ki az ellenséggel czimborál, azt céljaiban elősegíti, rendeleteit, bár ellenállhatlanul kényszerítve nincs, foganatosítja, kezéből hivatalt vállal el, túlnyomó erejéről s győzelmeiről nagyított hirtet kohol, mindaz, ki „az országgyűlésnek nem engedelmeskedik“ stb. — E javaslat felett febr. 9. és 10-én folyik a vita, midőn csekély módosítással meg erősítetik. A bíróságok később „vé sz t ö r v é n y s z é k e k“ neveit kapják.

Közl. 32. sz. A jav. még Honv. 42. sz. és Szil.-nál F. Tört. 302. s köv. l. V. ö. Függ. III. 98. s köv. l. — Máj. 3-án elhatározza

a ház, hogy a véstörvényszékek ítélete alá tartozik azoknak vétkök is, kik a törvényben megnevezett bűntényeket a t. cikk hozatalát megelőző időben követték el. Jun. 20-án azonban Vukovics előterjesztésére a kormány megszünteti mindezen törvényszékeket, s Pesten állít fel a honárulási bünvádak ellátására egy rögtönítélő vegyes bíróságot. (Res p. 4. sz. V. ö. Görög. II. 138. l.).

Eszterházy Pál őrnagy a komáromi őrség egy részével Érsek-Ujváron Neustädter tábornok tulnyomó erejű dandárát reggeli 8. órakor véletlenül megrohanja, a kezdetben győztes honvédek azonban a város utcáiról heves viadal után kiveretvén, visszahúzódnak.

Wint. 229. l. Előző nap a várbeliek Gutta felől Eperjést rohanják meg, s az ottani meglepett őrséget mind egy szálíg elfogják.

A Göncz- és Ruszkáról induló Klapka ezredes (Dessewffy-osztály) Hidas-Némethinél Schlick tábornok utóhadát (Fiedler-dandár) a Hernádbal partjáról elszorítja. A honvédek az égő hidon keresztül rohanva Kassa felé kergetik elleneiket. A Bauji önkéntesek.

Klap. Nat. I. 225—229. l. Közl. 26. sz. Wint. 250. l. Ezután történt a két tűz közé jutott Schlick menekülése következőképen. Dembinski kezéhez vévén a fővezérséget (I. jan. 29.) intézkedéseivel mingyárt az első napokban elárulá, hogy nála kevés van abból, a mit vezéri belátás és tapintatnak neveznek. Klapka tehát, saját előadása szerint, febr. 6-án este Szerencsen felkereste, s kijelenté neki, hogy tervébe bele nem nyugodhatik, hogy nekik Görgei támogatására és Schlick üldözésére kell sietnök stb. Végre „meglehetős heves szóváltás” után a fővezér megengedi Klapkának, hogy hadteste $\frac{1}{3}$ -dával az ellenséget üldözhesse. Febr. 8-án Klapka előcsapatai H-Némethiben, Görgei Eperjesen, Schlick pedig közbül Kassán és Budaméren állott. Febr. 9-én Klapka előcsapatai Szina előtt vesznek állodást, (főereje a Hernádtól egy napi járásra volt), elhatározva lévén, akkor kezdeni meg a támadást, midőn Görgei ágyui Kassa felől megszállnak. Görgei azonban Klapka terveiről előre nem volt értesítve. Miután Branyiszkótól gyorsan visszahúzódott az ellenség, innen azt következteté, hogy Schlick Götz és Jablowskyval akar egyesülni a bella-hámos-kluknói vonalon, ennélfogva febr. 7-én Kmety osztályát a Hernád mentén hagyta, Aulichot a szépváraljai Eperjesi út közepére küldte, főhadiszállását pedig a Piller osztállyal Eperjesre tette át. Azonban még azon este értesül kémei útján, hogy Kassáról Eperjes felé erős csapatok közelgetnek, éjszaka tehát

Aulichot szintén Eperjesre szólítja, Kmetynek pedig rendeletbe adja, hogy Hámoron és Bellán át nyomuljon előre Kassának, s a hol találja támadja meg komolyan az ellenséget. Viradat után új meglepetés éri a magyar vezért, azt a hírt vévén, hogy az ellenség Lemésnél a kassaeperjesi uton a hidat szétrombolta, egyszersmint, hogy Klapka közel jár Schlickhez. Görgői ekkor intézkedéseket tesz, hogy azonnal Kassára nyomuljon, de hidászainak kevés gyakorlottsága s hiányos készülétei folytán nem remélvén a lemési átjárást gyorsan helyreállíthatni, Aulichnak azon utasítást adja, hogy a Tereza bal partján Felső-Olesárig haladjon előre, hol a vizen kész átjárás van, maga pedig Guyon és Piller hadosztályaikkal a póstauton nyomul előre, s Pillernek kötelességévé teszi Schlicket Aulich nélkül is megtámadnia, figyelmeztetve lévén Bayer által, hogy az ellenség hihetőleg Torna felé Windisch-Grätz-czel egyesülni készül. Azonban a lemési hid oly lassan készült, hogy Görgői előcsapatai csak aug. 10-én reggel vonultak be Kassára, honnan az ellenség, Sepsi és Torna felé febr. 8. és 9. éjén csakugyan elhúzódott. Egyidejűleg Klapka csatárai is megszállják a várost, hol a két vezér Schlick üldözése tervét febr. 10-én este közösen megállapítja. E szerint febr. 11-én Klapka főereje oly közel nyomul az ellenséghez, hogy azt 12. vagy 13-án megtámadhassa s szétszórhassa, Görgői pedig Schlicknek Götz és Jablonowskyval való egyesülését fogja meggátolni, s aztán ez utóbbiakat megtámadni. Azonban febr. 11-én parancs érkezik Dembinski től, hogy Klapka rögtön vonuljon vissza Miskolcra. Schlick üldözése ekként magára Görgőire maradt, ki a Piller-osztályt még azon nap a menekülő ellenség nyomába rendeli, a nélkül, hogy Götz és Jablonowsky ellen szándékolt tervével fölhagyna. (L. tov. febr. 13).

Aradi ütközet. A Thodorovici tábornoktól küldött szerb fölkelők s az ezekkel egyesült temesvári osztrákok (Gläser altábornagy) reggeli 7. órakor Uj-Aradról Ó-Aradra ágyuzást kezdenek. Gál Miklós ezredes derékhadával fogja fel, s viszonozza a támadást, azonban déltájon az ellenséges röppentyük a Maros jegén áthozatván, s a magyar sereg háta mögött néhány lőszerkocsi fellobbanván, a város védelmezői rendetlen szaladásnak erednek, midőn Ó-Aradot megszállja és rabolni kezdi az ellenség. Gál tökéletesen lemondván minden reményről, serege mindkét szárnyához is visszavonulási parancsot küld. De a jobbszárnyon lévő Asztalos százados (29. zászlóalj) Boczkó Dániel kormánybiztostól buzdítottván, a városból kimenekült lakosokkal kezét fogva d. u. 2. órakor a vezér parancsa ellenére is visszaroohan az elhagyott városba, a

rablásban elfoglalt szerbeket és a meglepett osztrákokat elszántan megtámadja, s miután soraikban nagy öldöklést vitt véghez, a 10-szer nagyobb számú ellenséget a Maroson át szoritja. A lelki erejét vesztett Gál csak ekkor (este) eszmél futásából. Veszteségünk 100, az ellenségnél mintegy ezer ember holtakban és sebesültekben.

Klap. Nat. II. 159—160. I. Közl. 26. sz. Függ. II. 335. 336. I. Szil. F. Tört. 306. I. Gläser másnap visszaindult Temesvárra, febr. 13-án azonban újra Aradon volt, mindkét ízben élelmi és lőszereket hozván magával. Gált, ki febr. 3. és 4-én nyitotta meg az első záróvonalat, febr. 26-án Kiss Pál alezredes váltotta fel a zárlat parancsnokságban. (Honv. 60. sz.) A tökéletes zárlat nem előbb mint ápril 7-én létesült, midőn Vécsy veszi át a vezérseget Kistől, s Uj-Aradot ismét őrséggel rakja meg. Támadás azonban a vár ellen nem történt, miután azt mindkét zárlatparancsnok éhséggel akarta hódolatra kényszeríteni. Berger hadereje volt ekkor 1,510 ember és 46 ló, 2 hónapi élelemmel. Ápril óta igen szorongatott helyzetben volt a vár, melynek leírása: Feldz. 248 s köv. l.

Heydte cs. tábornok Szilágyi alezredest Medgyesről elveri. Estére kivilágítás a győzőnek. Másnap a császáriakat a Vizaknáról hátráló Zsurmay őrnagy veri ki a városból, s a polgármester előtt kijelenti, hogy neki kivilágításra nem lesz szüksége, hanem fizesse le a város azt a 2 ezer forintot, mibe a tegnapi ünnepély került. Ezen eset után később ismét be akart vonulni Heydte Medgyesre, azonban a Stadthahn elébe állva kinyilatkoztatá, hogy ha a várost elfoglalni akarják az osztrákok, hozzanak nagyobb erőt, hogy azt állandóan megvédhessék, mert annak nincs kedve minden nap 2 ezer forint kivilágítási díjt fizetni. S Heydte kívül maradt a városon.

Közl. 30. sz. Honv. 44. sz. Köv. E. T. 187. l.

Puchner altábornagy előhada Piskinél a hid ellen nyomul, s Kemény Farkast megtámadja, ki a tulnyomó erő ellenében Bemtől segílyt kér. Ekkor Czetz alezredes indul a Sztrigy felé, megérkeztek azonban a magyar ágyuk s a 11. zászlóalj már visszaverték az ellenséget. Czetz Szent-Andrásra és Dédác felé helyezi el csapatait. Másnap

Febr. 9. Péntek.

Piskii csata. Reggeli 8. órakor Puchner (11 ezer ember s 40 ágyu) a jobb partról ágyuztatni kezd a hidfő ellen, miközben főerejét Bem táborával (7,700 ember és 28 ágyu) szemben a piskii magaslatokon helyezi el, jobbszárnyával, hol lovasságā állott, a Maros bal partjára támaszkodván. Egy órai ágyuzás után az ellenség rohamot intéz a hid ellen, de a mely visszaveretik. Ekkor a 11. zászlóalj keresztül hatol a Sztrigyen s két ellenséges ágyut hatalmába kerít, de meg visszaveretik. A honvédek s az ellenséges közép gyalogjai egyszerre érkeznek a folyóhoz. Ez utóbbiak fehér kendőt lobogtatva fegyveresen sietnek előre, a hiszékeny magyaroktól barátságosan fogadtatva. A ravaszság azonban csakhamar kiderültvén, a mieink kézi tusában igyekeznek leverni ellenségeiket, s ekkép a hid birtokában maradni. E válságos perczen (d. e. 11. óra) érkezik Déváról friss csapatokkal Czetz. Látva a 11. zászlóalj, a Mátyás-huszárok és a Bianchi-gyalogok csodálatosan bonyolult harcát a Sztrigy felett, hogy a zavarnak véget vessen, az ágyuknak és a Máriaissy-zászlóaljnak a hid ellen tüzelést parancsol. Mire Bem a harc színhelyére érkezik, már vissza vannak nyomva az osztrákok, kiknek nyomába Czetz a jobb partra ágyukat, majd gyalog és lovas csapatokat rendel. Azonban a harci koczka fordul. D. u. 4. órakor a bihari lovas nemzetőrök példájára az egész honvéd lovasság megdől; erre a hidon keresztül minden vad futásnak ered. Dé az előrelátó Czetz s a bajnok lelkű Bethlen Gergely megállítják a futó magyarokat ép úgy, mint az üldöző osztrák csapatot is. Alkonyatkor Bem már új rohamra vezetheti rendbeszedett katonáit, minek következése lön, hogy a meglepett s lőszerben hiányt látó császáriak teljesen visszaveretnek. Veszteségünk 700 ember sebesültekben és holtakban (ez utóbbiak közt Horváth Miklós huszár százados), az osztrákoké mintegy 2 ezer ember (ezek közt Losenau ezredes), 3 ágyu s néhány száz fogoly.

Czetz Klap-nál Nat. II. 268—275. l. Köv. E. T. 179 s köv. l. Honv. 44. 47. 48. sz. (két tudósítás Kis Sándor őrnagy-tollából, mely szerint veszteségünk 60 halott s 200 sebesült, az ellenségé 300

halott s 800 sebesült). C z e t z Bem's 199—210. l. R ü s t. I. 245—246. l. S z i l, F: Tört. 307. 318. l. F. Férf. 70. l. U j. I s m. III. 101. l. V a h. II. 137—139. l. (a csata térrajzával).

Febr. 10. Szombat.

B e m tábornok előhada S z á s z-S e b e s ről elveri a császáriakat, este 10. óraker pedig A l v i n c z e n a S t u t t e r h e i m dandárát lepi meg, mely a g y. f e h é r v á r i várba kergettetik.

I. h. K ö z l. 33. sz.

M a d a r á s z József a k é p v i s e l ő h á z b a n interpellálja a honvédelmi bizottmányt, hogy magáévá teszi-e a K ö z l ö n y b e n J ó k a i aláírással megjelent néhány békülékeny czikk szellemét? N y á r y Pál erre kijelenti, hogy a hivatalos lapot a kormány egyik tagja, t. i. J ó s i k a Miklós minden nap átnézi, s hogy ennél fogva a kérdéses czikk is a kormány átnézésével jelent meg. A ház többsége azonban e felelettel megelégedve nem lévén, a tárgy harmad nap is ujra felvételik, mely alkalommal K o s s u t h előadja, hogy a kormány ugyan megbizta J ó s i k á t a hivatalos lap czikkei előleges átnézésével, de Jósika ezt gyakorlatiatlan dolognak nyilvánítá, s megbiztatásának azzal tett eleget, hogy azok elébe, kik a Közlönyt dolgozataikkal ellátják, néhány, szem előtt tartandó, általános utasítást adott a kormány és az országgyűlési többség politikájának szellemében. Ez utasítások közt van, hogy a kormány czélja az ellenséget legyőzni, a hont megmenteni, az 1848. törvényeket fenntartani s érvényesíteni, és kikerülni mindent, a mi szakadást okozhatna stb. Előre tehát Jósika nem nézte át a cikkeket, s azok a honvédelmi bizottmány előleges tudomása nélkül jelentek meg. Egyébiránt, ha a haza a kormány politikáját akarja tudni e részben, kijelenti K o s s u t h, hogy „nékünk, kik a haza védelmi terén állunk, csak kettő lehet feladatunk, t. i. 3 o v a k o d n i a t t ó l, h o g y a j e l e n k ö r ü l m é n y e k v o n t a t ó k ö t e l é r e a k a r j u k v o n n i a j ö v ő t, m e l y e t n e i s m é r ű n k, h a n e m v é d e l m e z n i a h a z á t a k k é p e n, h o g y M a g y a r o r s z á g d o l g a i b e c s ű l e t e s k i e g y e n l i t é s é n e k s e m m i f é l e u t j a b e v á g v a n e l e g y e n, h o g y a n e m z e t, b ö l c s e s é g e é s a k ö r ű l

mények szerint akként intézhesse el dolgait, mint legjobb és legtanácsosabb“ stb.

A beszédek Szil.-nál F. Tört. 308—314. l. és Honv. 44. sz.

Febr. 11. Vasárnap.

Windisch-Grätz cs. fővezér Budán kelt kiáltványa szerint „megelégedéssel“ látja mindenfelé „jó sikerét“ nov. 13. és decz. 13. csendre szólító iratainak. „Csupán egyes gyalázatos zavargók által elbolondított helységek kísérik még a szükséges csendet és rendet Kossuth-féle felhívások, parancsok és határozatok terjesztésével háborgatni.“ De ezennel tudtul adatik, hogy a ki a debreczeni „felforgató párt“-tal tart, vagy a kinél valami Kossuth-féle felhívás, levél, irás, ujság stb. találtak, vagy a melyik postamester ilyeneket szállít, mint fölségsértő fog büntettetni a kat. parancsnokok által, kiknek a cs. fővezér „jus gladii“-t is adott. Végezetre intetnek a fővárosi s különösen az óbudai zsidók, mint a kik a „lázadók“ részére tudósításokat hordanak, élelmiszereket szállítanak, és azoknak állítólagos győzelmeiről híreket terjesztenek, hogy minden efféle működésekkel felhagyjanak, különben mindenik zsidóért, mely a fennemlitett vétség miatt hadi- vagy rögtöntörvényszékileg elítéltetik, azon zsidóköztség, melyhez tartozik, 20 ezer pfrt-ot fog büntetésbe fizetni.

A kiáltv. Samml. 44. l.

Thodorovic osztrák-szerb vezér Uj-Szegedet elfoglalja, s a Tiszán át Szegedet ágyuztatja. Hadik ezredes nemzetőrei azonban nemsokára szuronyt ragadva nyomulnak át a Tisza jegén, s az ellenséget Szőregre visszanyomják. Semsei, Gombás és Fischer. Vesztességünk holtakban és sebesültekben 60 ember, az ellenségé több száz.

Klap. Nat. II. 93. l. Közl. 29. sz. Honv. 50. sz.

A szerb felkelők tábora Zombort megszállja, miután onnan Nemegyei őrnagy 3 ezer önkéntesből és 8 ágyuból álló csapatával az ütközetet kerülve elvonult.

Közl. 39. sz.

Febr. 12. Hétfő.

Mészáros hadügyminiszter a Görgei tábornok vezérlate alatt lévő feldunai hadsereget „16. m. k. hadosztály” vagyis 7. hadtest név alatt Dembinski tábornok főparancsnoksága alá rendeli, ki aztán az összes magyar haderőt ujonnan osztja be. V. ö. jan. 29.

Görg. I. 207. 209. l. Klap. Nat. I. 234. l. V. ö. Szil. Forr. Férf. 35. l. A különböző seregek, mint megannyi hadtestek, ezután a következő számokat nyerték: Klapka 1., Perczel 2., Damjanics és Vécsey 3., Hadik 4., Gál Miklós 5., Bem 6., Görgei 7., Komárom 8., Péter-Várad, Bezerédi ezredes osztályával együtt 9-ik. Ezek közül az új fővezér kezében az 1. 2. 3. és 7. hadtestek parancsnoksága egyesült. A kormány fentebbi rendelete egyébiránt a feldunai hadseregben igen rossz vért csinált. Görgei annyira megtudta nyerni e hadsereg tisztei bizodalmit s ragaszkodását, s váci kiáltványaiban a régiebb hadfiak, kik e táborban legnagyobb számmal voltak, gondolkodásmódjához annyira alkalmazta magát, hogy ezek ő benne látták a kapcsolatot, mely őket a nemzeti párthoz fűzi, s a jelesebb tisztek már előlegesen ismételve kinyilatkoztatták, hogy csupán addig vesznek részt harcunkban, míg Görgei köztük marad, s ismert elveit a honvédelmi bizotmánynyal szemben is érvényesíteni fogja. A vezér tekintélye és befolyása különösen nagygyá nőtt az utóbbi hó alatt, midőn Görgei a kormánytól egészen függetlenül, mint egy diktátor, parancsnokolt hadseregében, tiszteket nevezett ki és csapott el, vigalmakat rendezett, arany- és ezüsttel fizetett, s kénye-kedve szerint szabta meg hadműködési irányát, melyeknek nagy eredménye utoljára is az lett, hogy seregét megmentette, s az ellenséges főerőt Debreczennél távol tartotta. A tisztek tehát egyáltalában nem vették közönyösen, hogy a vezér, ki nekik szemökfénye, ki három hónapon át már az ország főrejeének volt parancsnoka, egy idegennek alárendeltetik, s hogy 15—16 ezer főnyi hadseregük egyszerűen „16. hadosztály”-nak nyilvánítottatik, annyira kevésbé, mert azt, a kinek javára e megaláztatás czéloztaték, t. i. az új fővezért legfeljebb csupán nevéről ismerték, de hadvezéri képességéről nem, sőt ezt első föllépése után (1. febr. 8.), melynél fogva Klapkát szerintük a legalkalmatlanabb időben s kézzelfogható ügyetlenséggel rendelte visza Miskolcra, azonnal kétségbe is vonták. Tanácskozások és izgatások folytak tehát Görgei táborában a hadügyminiszter rendelete fölött, melyet híre néhány nappal megelőzött, s azoknak eredménye az lön, hogy három hadosztály a miniszteri parancs ellen s Görgei önálló parancsnoksága mellett nyilatkozott, sőt a Kmetty hadosztálya föltétlen engedelmisségét jelenté

a bálványozott vezér előtt még azon esetre is, ha Debreczen ellen vezetnék. Görgei azonban, bár az alárendelés őt is sértette, meglévény győződve arról, hogy lemondása a régibb tisztek tömeges visszalépését, s ezzel a sereg felbomlását vonná maga után, elhatározta, hogy engedelmessékedni fog a kormánynak, s tiszteitől is hasonlót követelt, mi czélból febr. 14-én Kassán egy ide vonatkozó napiparancsot (l. e. Görg. I. 209. l.) adott ki, melyben megkivánja a hadseregtől, hogy „a látszólagos megalázást“ fogadja oly közönyösen, mint ő. Ekkép a további ellenszegülési kedvet egyszerre elfojtotta. Mészáros azonban, az előzményekről semmit sem tudva, a mint a napiparancs értésére esett, szemrehányásokat tett érte Görgeinek, mintha ő a kormány ellen lázongást akarna előidézni. — Dembinski pedig megparancsolja Görgeinek, hogy a Götz és Jablonowsky ellenvaló terveivel felhagyván, seregével együtt azonnal induljon Miskolczra. (V. ö. j a n. 22).

A Szepes-Váraljáról érkező Pott ezredes Margitfalunál Szepes megyében a magyar csapatokat több órai harc után kiveri állodásaikból.

Wint. 264. l. (A nap, 12. és 13. közt ingadozik).

A magyar kormány Batthyány Kázmért Bács-, Csongrád- és Pestmegyébe, Kis-Kunságba, Szeged és Zombor vidékére teljhatalmu kormánybiztosnak nevezi ki.

Közl. 28. sz.

Kossuth képviselőházi beszédét l. febr. 10.

Febr. 13. Kedd.

Splényi magyar követ Turinban a szárdiniai követkamrának a magyar nemzet Európa népéhez szóló nyilatkozmányát egy jegyzék kíséretében benyújtja, melyszerint ő „meg van győződve arról, hogy a nemes szárdiniai nemzet tisztelt képviselői szintugy mint kormánya, ezen okirat históriai és jogi adatainak nyomán pártolni fogják Magyarország elsajátíthatlan jogait, s ezen tettekkel oly szövetséget hoznak létre Magyar- és Olaszország közt, mely alapja leend hatalmuk és jövő nagységuknak“ stb. A kamra a magyar követnek tudtára adatja „legmelegebb rokonszenvét“, s azon ohajtását, bár mi-

nélelőbb szoros szövetség kötné egymáshoz a két nemzetet. V. ö. decz. 21.

A „La Constit. Italiana“ nyomán Közl. és Honv. 84. sz. E szövetség érvényesítésére nem jutott idő, mert miután Károly-Albert legyőzetett (Novara 1849. márcz. 20.) Radeczky békét kötött a szárd királyal, s ez hazánkkal minden összeköttetését félbeszakítá. Splényi ekkor elhagyta Turint, s hazája érdekei előmozdítása végett Konstanzinápolyba utazott.

Hadik ezredes s szegedvidéki hadparancsnok Thodorovic tábornok szerbjeit Szöregen megtámadja, miközben a Vásáksa 8. zászlóalj honvédei Forget és Igmándy őrnagyok vezetése alatt rohanják meg az égő falut, honnan makacs védelem után Szent-Ivány és Deszk felé verik ki az ellenséget. Veszteségünk mintegy 100 ember holtakban és sebesültekben, a szerbeké több.

Klap. Nat II. 93. l. Közl. 29. 30. 33. (zavaros s részben egymásnak ellenmondó tudósítások, melyek egyike olv. Szil.-nál is F. Tört. 306. l.).

Hrabovszky százados, a pétervárad-i őrségből, Palánkán a szerbek sánczait megtámadja és elfoglalja. Estegyalogok. Palánka felgyújtatik.

Közl. 72. sz. Klap. Nat. II. 104. l.

Piller ezredes Görgei tábornok egyik hadosztályával Deym vezérőrnagyot (Schlick utóhada) Szénnél Tornamegyében utólérvén, hajnalban véletlenül megtámadja, s vad futásba bonyolítja. Deym vesztesége 160 ember holtakban és sebesültekben.

Görg. I. 204. l. Klap. Nat. I. 232. l. V. ö. febr. 8. jegyz.

Dembinski tábornok s fővezér a Beje felé huzódó Schlick es. tábornok zömét (Kriegern-dandár) Tornaljánál a Kazinczy-osztályal d. u. megtámadja. Hosszas eredménytelen ágyuzás után a magyar balszárny hártanyomatik. Schlick ekkor üldözéshez lát, de a honvédektől visszaveretik,

mire azonban Deymot segítségül nyeri, akkorára Dembinski már visszarendeli Putnokra csapatait.

Rüst. I. 229. l. Klap. Nat. I. 233. l. Görög. I. 216. 217. Wint. 232. l. Dembinski helyesen gondolta azt, hogy Schlicket nem Kassán, hol meg állani nem fog, hanem Tornalján lehet elfogni és megsemmisíteni, s e czélból rendelte vissza Klapkát Kassáról (1. febr. 8.). Azonban midőn Tornaljánál febr. 13-án mégis csak a Kazinczy gyöngye osztályával intéz támadást, mit ezelőtt pár nappal Klapka visszahívása nélkül is sokkal alkalmasabb időben megtehetett volna, s midőn Kazinczy visszahuzása után Klapkát, ki Putnoknál tétlenül állott, nem előre, hanem Miskolczra hátra rendeli: kétségbe vonhatatlanul elárulta, hogy terve kiviteléhez sem kellő elhatározottsága nem volt, sem a legjobb időt fel nem használta. Schlick ekkép annyi főlényt nyer, hogy végre Dembinskinek kellett félnie, hogy megtámadatik, minek következtében Guyon és Pöltenberg osztályát Sajó-Szent-Péterre, Aulichét Szikszóra rendeli, hogy Schlicket visszaverhesse, s mindezen utóbbi osztályoknak reggeltől estig harczy rendben, éhen szomjan kellett várakozniok állodásaikban. Schlicknek azonban eszé ágában sem volt a támadás, s kellemesen érezte magát, midőn febr. 15-én minden háborgatás nélkül megszállta Rimaszombathot, s ott magát Windisch-Grätz csapataival összeköttetésbe tehet.

Febr. 14. Szerda.

Eszék vára Éder ezredes parancsnoksága alatt Trebersburg vezérőrnagy s zárlatparancsnoknak a tegnapi egyezmény értelmében, melyszerint az őrség (4,500 ember) fegyvereit lerakván, kötelezi magát 4 hónapig nem harczolni a császáriak ellen, megadja magát. V. 8. jan. 30.

Wint. 257. l. Füg. II. 325. l. Frey. II. 234. l. Uj. Ism. III. 141. r.

Urbán alezredes Riczkó ezredest, a Bukovina felé rendelt figyelő-had vezérét Király-Némethiben d. e. 10. órakor megtámadja, s harmadszori támadásra megveri. Maga Riczkó golyótól találva elesik, serege pedig, mely a holtakon és sebestülteken kívül 253 foglyot és 3 ágyut vesztett, Dézsres Kolozsvárra huzódik.

Czetz Bem's 217. l. Klap.-nál Nat. II. 285. l. Köv. E. T. 194. l. (a nap, febr. 18., hibásnak látszik, a mennyiben Czetz szerint

Bem Medgyesen híréért vévén a veszteségnek, már 17-én utban volt Beszterczevidék felé). Függ. II. 365. l. (nap nélkül: febr. 16. előtt).

Febr. 16. Péntek.

Derra őrnagy Horgosról Csongrád megyében a támadó szerb csapatokat visszaveri.

Közl. 39. sz. (hiv. jel.). Klapp. Nat. II. 93. l. (Derra helyett Bene alezredest s nemzetőrparancsnokot emliti).

Febr. 18. Vasárnap.

Klappka ezredes s hadtestparancsnok Desseffy ezredessel Colloredo cs. ezredes lovasait (2 század, Coudenhawe őrnagy alatt) Kompolton Heves megyében reggeli 5. órakor véletlenül megtámadtatja. A vértések rövid heves viadal után Bál-Püspökre veretnek. Veszteségünk 4 sebesült, az osztrákoké 45 halott s ugyanannyi fogoly.

Klapp. Nat. I. 240. l. Közl. s ennek hiv. jelentése még Honv. 50. sz. Görg. I. 220. l. Wint. 260. l.

Febr. 19. Hétfő.

Hrabovszky százados a péterváradi őrségből Kiszácsnál Bács megyében a támadó szerbeket kemény tusában visszaveri, s tőlük egy ágyut elfoglal.

Közl. 72. sz. Klapp. Nat. II. 104. l.

Febr. 22. Csütörtök.

Dembinski és Görgei első találkozásuk Miskolczon. Dembinski ingerülten fogadja alvezérét, miután ez, előfordult esetből alkalmat véve, előző nap írásilag fejtegeté Dembinski előtt, hogy minő hátrányok származhatnak fegyvereinkre onnét, ha a fővezér a hadtestparancsnokok kikertülésével egyenesen az egyes hadosztályokhoz küldi parancsait, holott a hadtestparancsnok kötelessége csapatait harcokképes állapotban tartani. A fővezér Görgei sorait szemrehányásoknak tekintvén

hevesen utasítja vissza, s majd legnagyobb felindulások közt vádolja Görgeit, a miért rendeleteit nem teljesítette. Görgei szóhoz jutván, hideg vérrel válaszolja, hogy a fővezér minden rendeleteit teljesíté. Dembinski ingerültsége azonban folyvást tart, párbajt emleget, s Görgeit tanácsai követésére inti. Görgei ekkor sértő gúnnyal válaszol, s a tanácsokat vissza-utasítja.

Görg. I. 213—215. l. Rüst. I. 255—258. l. V. ö. Szil. F. Férf. 17. l. Dembinski ezen első föllépése után, melyet még a szelid lelkü Klapka is „brutal“-nak mond, Görgei harmadnapra Mező-Kövesden ismét fölkeresi előljáróját, ki ezuttal már sokkal több jóindulatot mutat irányában. Midazáltal Görgeiben erős gyökeret ver azon nyugtalanító gyanu, hogy a fővezér az egy ugyanazon hadtesthez tartozó hadosztályokat azért szakgatja és különíti el egymástól, hogy a hadtestparancsnokok befolyását és önállását megrontsa, miután pedig Dembinski az élelmezést tüzetesen nem vonta intézkedései körébe, ő sem sokat gondolt azzal, minek elmaradhatatlan következményei lön, hogy a csapatok a nélkülözések okát a megváltozott viszonyokban s az új fővezérben Dembinskiben keresték, kihez őket Görgei is utasítá panaszaikkal.

Bem tábornok a székelyeket a besztercevidéki gyarmatosításra hívja fel, s e végett a 24—40 éves egyéneket, kiknek a telepedéshez kedvök van, Maros-Vásárhelyre gyülekezni szólítja.

Közl. 46. sz. (a felhívás). Köv. E. T. 194. l. A székelyeknek legkisebb kedvök sem volt ezen különben is békés időkre való vállalathoz.

Febr. 23. Péntek.

Windisch-Grätz altábornagy s cs. biztos „a Debreczenbe futott lázadók“ által kibocsátott 30 és 15 pkr-ros pénzjegyeket érvényteleneknek nyilvánítja, s azoknak elfogadását a közpénztáraknál és magán forgalomban eltiltja. V. ö. Jan. 3. márcz. 2.

A kiáltv. Sámml. 47. l.

Febr. 24. Szombat.

Klapka ezredes Máriássy hadosztályával Schlick cs. tábornokot (Schulzig hadosztálya) reggeli 4. óratájon Pétervásárán Heves megyében megtámadja, azonban szerencsétlenül, mert, mintán Máriássyt Dembinski fővezér ellenrendelete miatt új csapatokkal idejében kellek nem támogathatá, a kezdetben győztes honvédek Sirokra visszaveretnek.

Klap. Nat. I. 244. l. Görg. I. 220. l. Rüst. I. 265. l. Dembinski nem helyeslé Klapka támadását, mert saját támadótervét az ellenség előtt nem akarta ekkép idő előtt elárulni. Számítása ugyanis az volt, hogy a támadást Szonoknál a 3. hadtest kezdje meg, s a főerő Füred tájáról csak ekkor nyomuljon előre Pest felé. Ugyde Damjanics még ekkor Szentes körül volt, s e miatt Fürednél Dembinski is csendben akart maradni. A febr. 26. és 27. harcok ugyanezen oknálfogva estek kívül a fővezér tervein, mely miatt oly kegyetlenül éleződik rajta Görgei.

A Czibakházáról kiindult Vécsey tábornok Ottin-ger cs. vezérőrnagy dandárát reggeli 8. óraker Varsány nevű pusztán megtámadja. D. e. 10. óraker két ellenséges zászlóalj a hidat ostromolja. Siker nélkül. Leiningen őrnagy foglyul esik, de ismét kiszabadul. Mesterházy őrnagy. A császáriak vesztesége 10 halott és 11 sebesült.

Közl. 39. sz. Szil. F. Tört. 319. l. Wint. 258. l. Klap. Nat. I. 249. l. (hibás nap: febr. 21.)

Bozó őrnagy Uj-Vidékről előnyomulván, Futakon a várost megszálló szerbek ellen harcol, kiket túlnyomó erejük daczára az utcákból véres öldöklés után kiver. Péterfi százados. Veszteség szerb részen több száz halott s 2 ágyu.

Közl. 72. sz. Klap. Nat. II. 104. l.

Febr. 25. Vasárnap.

Egyoláh küldöttség Ollmützben a Fölség „igazságszeretetétől” 8 pontban foglalt kérelem megadásáért ese-

dezik, a románok, mint „legrégibb s negyedfél millió lelket számláló nagy nemzet“, nevében, mint a mely nemzet a magyaroktól való különszakadását s a dynasztiához és bécsi kormányhoz való állhatatos ragaszkodását tettekkel bizonyította be, s azzal fizette meg, hogy máris több száz falvai felgyújtattak, s több mint 10 ezer vérei legyilkoltattak. A pontok ezek: 1) A birodalombeli minden románok egyetlen egy önálló nemzetté egyesíttessenek, s 2) politikai és egyházi ügyekben önálló külön kormányt kapjanak, 3) mi czélból, hogy magukat szervezhessék, minélelőbb egy nagy congressusra gyűjtessenek össze, 4) a románokat érdeklő ügyekben a nemzeti nyelv használtassék, 5) évenként nemzeti gyűlés tartassék, 6) az osztrák birodalmi gyűlésen a románok is képviselve legyenek népiségi számarányban, 7) az osztrák minisztériumban külön nemzeti „közegük“ legyen, 8) a Főlség vegye fel a „Románok nagy hercege“ czímét is. — A fejedelem e kérelmek átnyújtásakor „hálával ismeri el“ a románok által hozott nehéz áldozatokat, s a kérelem pontjait „szoros megfontolás“ alá venni igéri.

Az okmány ily czimű könyvben: Die Romanen der Öest. Monarchie. III. Wien 1851. 3. l. ugyszintén a „Korunk“-bau szerk. Kövári 1865. évf. 5. sz. Az aláírást ezek követték el: „Schaguna András m. p. román megyés püspök Erdélyből, Macioni de Foen János földbirtokos Bánságból, Stoica János pénzügyi tanácsos Erdélyből, Popassu János brassói esperes Erdélyből, Lauriani Trebonius A. Erdélyből, Popp de Macedonfi János pénzügyi hivatalnok Erdélyből, dr. Dobran János udvari ügynök Bánságból, dr. Hormuczake Eudoxius földbirtokos Bukovinából, dr. Pomutiu Constantin Magyarországból, Ciupe Vazul cs. k. hivatalnok Erdélyből, Mocioni de Foen Lucian földbirtokos Bánságból, Bologna Jakab Erdélyből, Botnar Mihály országgyűlési tag Bukovina részére.“ E 13 egyén a birodalombeli összes románok küldöttei gyanánt vetette föl magát, hónapokon át az udvar székhelyén maradt, s az öszbirodalom válságos napjait kizsákmányolandó, felhatalmazva érzé magát, mindent kérni és sürgetni azok nevében, kiktől tulajdonképen semmiféle helyes képvisleti megbizásuk sem volt. A kérelemlevelet a vállalkozók márcz. 5-én hosszabb emlékirat kíséretében ajánlják „a cs. k. öszminisztérium“ figyelmébe, megvilágítván annak egyes pontjait, s erősen hangsúlyozván, hogy „azon roppant áldozatok“ után, melyeket a románok szen-

vedtek, a kérelem metaláni visszautasítása a nemzetre nézve „igen leverő és kétségbeejtő“ lenne, holott pedig annak, hogy „bátorsága ne csüggedjen, gyors felvidámításra van szüksége.“ (Az Emlékir. Die Rom. 8. l). Eközben azonban megjelenik a kremsieri oktroyált alkotmány, s a vállalkozók márcz. 12-én már „a román nemzet“ aggodalmait tolmácsolják a Fölség előtt az új alkotmány miatt, mely a várt egyesítés helyett elszaggatta a nemzetet, sőt a régebben is kiváltságolt nemzeteknek újra alárendelte, különösen Erdélyben a Szászföld felállításával (a nyilatk. 16. l.), egyszersmint Bécsből márcz. 23-án a cs. k. minisztériumot „felvilágosítják“, hogy a Király földön 297,783 román és csak 163,896 szász lakik, hogy tehát ez nem lehet a szászoké, kiket az uralkodó elődei is több ízben megróttak már. (A felvilágosítás 20. l). Később eszükbe jut, hogy a Bánság is a szerbek számára van kijelölve, ekkor (ápril 15.) tehát „ezen a nemzetiségek egyenjogúsításával legszembeszökőbb módon ellenkező“ dolog ellen a „cs. összminisztérium“ előtt feljajdulnak, tudatván, hogy a Bánságban a szerbek alig vannak 200 ezeren, míg a románok száma 800 ezerre hág. (Az óvás 22. l). A Fejedelem azonban a felcsigázott igényeket sokáig nem vette tekintetbe, jun. 26-án tehát a vállalkozók ismét esedeznek, hogy febr. 25. kérelmek hallgattassék meg, s a románok számára biztosítsák a nemzeti egyenjogúság, melyet az új alkotmány végveszélylyel fenyeget. A Fölségtől ekkor azon választ nyerik, hogy „a birodalmi alkotmány a románoknak ép úgy mint a többi népeknek egyenlő jogot és egyenlő érvényt biztosít“, s a kormány gondoskodni fog, hogy a román nép „valódi szükségai“ nek és a birodalmi egység kívánalmainak egyaránt elég tétessék. (A kérvény és a cs. válasz 24. l). A vállalkozóknak azonban nem volt békétüresük bevárniok eddigi szorgalmazó lépéseik jó eredményt, s jul. 18-án új folyamodványt adnak át a Fölségnek, melyben a febr. 25. beadvány elintézését s különösen a románoknak egy és önálló nemzetté alakítását sürgetik. Ekkor Bach miniszter még azon napon kijelenti Siagunának a küldöttség vezérének, hogy a márcz. 4. alkotmány a románok ügyét is kielégítőleg oldotta meg, hogy az alkotmányon az ő kedvökért nem fognak változtatni, s a küldöttek jobban tennék, hogy ha befolyásukat ezen alkotmány foganatosítására használnák fel. (A miniszteri levél 35. l). Természetes, hogy a dolog ilyenmü eldöntésébe a vállalkozók nem nyugódhattak bele, s jul. 30-ról már észrevételeket adtak át Bachnak, melyben kifejtették, hogy a Fölség decz. 2-án a nemzeti egyenjogúságot minden népeinek ünnepélyesen megígérte, de ezen egyenjogúságot a márcz. 4. alkotmány a román nemzetnek nem adta meg, daczára hogy iszonyu áldozatokat hozott az ország fenntartására, a mennyiben t. i. a jelen háboru folytán már 400 faluja égettetett fel, s „mintegy 40 ezer embere“ gyilkoltattott le! (Az észrevételek 40. l). De már választ sem kapták politikai tárgyú beadványaikra, melyet t. i. az előttünk lévő okmánygyűjteményben

közzé tenni jónak láttak, ekkor tehát ugyanazon egyének rögtön úgy mutatják be magokat, mint a román egyház képviselői, s először is egy államköltségén Balásfalván felállítandó „nemzeti jog-fakultás“-t kérnek, aztán a verseczi püspökség betöltését, majd a román hierarchiának a szerb egyház kormányzatától való elválasztását, s egy nemzeti metropolitaság felállítását kérelmezik. Hanem ennek sem lón kielégítő eredménye. Ezután új kérelmezők állnak elő. November 15-én az aradi püspökség, de czemberben a bánági románok nevében sürgettetik a febr. 25. kérelemlevél eligazítása. Következő év első hónapjában pedig Erdélyi Vazul nagyváradi püspök ujtja meg püspöki megyéje lakossága és papsága nevében a régi esdekléseket és panaszokat, nyomatékmal hivatkozván ő is azon 40 ezer román vééré, kiknek vérök a forradalom alatt kiontatott, s különösen esedezvé, hogy legyen a románoknak is nemzeti fejük praefect vagy kormányzó czimen, kinek Balásfalván székelő hatósága az erdélyi, bánági, aradi, bihari, szathmári és máramarosi részekre terjedjen ki, melyek „Románok országa“ név alatt egy tartományná egyesíttessenek. (A kérvény 63. l). Ezután a türelmetlen panaszok és vádaskodások korszaka következik. A régi vállalkozók, néhány ujjakkal szaporodva, lefestették a románok szomorú helyzetét, hogy mily nagy igazságtalanságok követtettek el rajtuk az új kerületek határainak megállapítása által, melylyel a szászok, a „lázadó“ magyarok és székelyek vannak megjutalmazva, a románok pedig büntetve; hogy a derék román hazafiak mellözésével mily érdemetlen egyének neveztettek ki hivatalnokoknak, péld. Grois, Kenyeressi, Nagy Sándor, Bálint Elek, kik „a pártütök szolgálatában tüntették ki magukat“, s ennek bizonyítására a Közölny illető számainak kijelölésével forradalmi szerepléseik leiratnak. (Ezen felterjesztmény, s a többi számos későbbi okmányok 73 s köv. l). A szebb napok csak a legifjabb összbirodalmi alkotmány napjai alatt derültek fel a román szószólókra, midőn külön önálló nemzetiségök végre elismertettek (1863.), a birodalmi gyűlésen régi ohajtásuk szerint megjelenhettek, egyházuk a szerbekétől különválasztatott (1864. decz. 24.), s élén egy N.-Szebenben székelő metropolitával diszittetett, mely méltóságra épen az üttetett, kinek arra legtöbb érdemei voltak. — A mi már mindezen kérvények érdemét illeti, annak tárgyalása itt czélunkon kívül esik, nem mulaszthatjuk el azonban kiemelni mennyire jellemző vonás az a vállalkozókra nézve, hogy a román nemzet felgyujtott falvai és legyilkolt egyénei számát előtérbe állítják, holott mindezen veszesség a románok által magyarokon elkövetett pusztításokkal és gyilkolásokkal helyes arányba sem tehető. A mi különösen azt a 40 ezernyi számot illeti, mely ugylátszik, később is hagyományossá vált a román vezetőknel, azt mint költeményt is merésznek tartjuk. Hogy a magyar rögtönbíróságok és vésztorvény-székek számos bujtogatót, egyes hadparancsnokok és végrehajtó csapatok

pedig az ellenszegülők közül hadi szokás szerint még több oláhot le-
ölettek és kivégeztek, azon nincs mit tagadni, de a cs. k. hivatalnokok
által később eszközölt hivatalos kimutatás is a rendkívüli úton meg-
halt oláhok számát az 1848/9 forradalom idejéből nem többre, mint
5,405 főre teszi, (Bielz, Handbuch L. Landeskr. v. Sieb. 144. l.),
ámbr egyáltalában nincs okunk feltenni, hogy azok is, a kik ezen ki-
mutatáshoz az egyes adatokat szolgáltatták és összegyűjtötték, barátsá-
gos érzelmeket és elfogulatlanságot ápoltak volna irányunkban. Hogy
az 1849. cs. k. kormány mint ítélte a románokról l. s z e p t. 2.

Febr. 26. Hétfő.

Bem tábornok Urbán alezredest Borgó-Rusznál, s
majd pár óra múlva kemény tusában Borgó-Prundnál meg-
veri, s ujolog Bukovinába tzi. Veszteségünk 3 halott s 16
sebestült, az osztrákoké mintegy 50 halott.

Hivat. jel. Szil.-nál F. Tört. 327. l. Köv. E. T. 195. l. —
Czetz (Bem's 319. l. és Klap.-nál Nat. II. 286. l.) egy febr. 23.
jádi ütközetről emlékezik, melyet ő utána mások is (Rüst. I. 247. l.
Függ. II. 365. l. Uj. Ism. II. 103. l.) körülményesen leírnak, mely
azonban hiteles adatok nyomán valótlanságnak bizonyul be. Ugyanis
a Honv. 74. sz. szemtanu tudósítója, ki a febr. 26. harcban részt
vett, azt írja, hogy Bem serege febr. 20-án indult meg Medgyesről Ur-
bán visszauzésére, maga a tábornok pedig, mint a hiv. jelentésben tudat-
ja, csak 23-án hagyta oda Megyest, hová Jád 15 — 20 mérföldnyi távolra
esik. Ugyanezen jelentésben írja Bem: „Csupán Rusznál“ (tehát Jádon
nem) „találtam először gyenge, később azonban Borgó-Prundnál meg-
lehetősen makacs ellenállásra.“ A Honvéd tudósításában ezzel egyezően
olvassuk, hogy a székelyek és a 12. zászlóalj Rusznál érték utól Urbánt,
„Beérni és megverni“ így folytatja a szemtanu „egy óra műve volt.
Másodszor Borgó-Zsoszénny mellett állította fel seregeit, harmad-
szor Borgó-Prundnál, s kivált ez utólsót keményen védelmezte... Más-
nap (febr. 27.) seregünk egy része tovább a határszélig kergette a gaz-
rablót“ stb. — R. d. g. r. ki szintén személyesen vett részt ezen had-
járatban, hasonlóképp tagadja a febr. 23. jádi ütközetet; szerinte a sereg
febr. 23-án M.-Vásárhelyen, 24-én Szász-Régenben, s 25-én
Budakon volt. — Urbán ezután nemsokára hagymázba esett, s csapa-
tait Springinsfeld vette át, ki 4 hónapig nem érzett kedvet magá-
ban, Erdély ellen támadni.

Az Aradvárbeli őrség egy része este 10. óratájban
ladikokra ülve a vártól a Maroson keresztül törni igyekszik,
a magyar előőröktől azonban oly hatalmas puskatűzzel fogad-

tatik, hogy a vár ágyuinak védelme alatt nemsokára visszatérni kényszerül. Vesztéségtünk 16 halott s több sebesült.

Honv. 60. sz. (Miután Aradnál erdélyi katonaság is tányázott, az erdélyi hivatalos lap az ottani dolgokról általában folyvást igen bőven volt értesítve).

Kristóf Lajos gömörmegyei nemzetőrei Murányalján megtámadják s szétverik Hurbán felkelő főnök tót csapatát.

Közl. 51. sz. Hurbán az év végén nehányszor megveretvén, azután Götzt hadtestéhez csatlakozott, s ennek kíséretében vonult Görgei után, a fentebbi vereség után pedig el sem is vált többé a császári csapatoktól, úgy hogy ezeknek a panszlávokat folyvást őrizniök kellett, nehogy a honvédek kárt tegyenek bennök.

Kápolnai csata. Windisch-Grätz cs. fővezér (24 ezer ember s 147 ágyu) reggel Gyöngyösről indul, a magyar hadak (összesen 22 ezer ember) ellen, melyeket Dembinski fővezér a verpelétkáli vonalon állított fel. A támadást a cs. balszárnyal Wrbn a parancsnoksága alatt Osorich hadosztálya kezdi meg d. u. 2. órakor, Máriássytól a döbrői erdőt Pölteberg segélyadása daczára is elfoglalván, s egyszersmint Kápolnánál a magyar középet (Klapka) ágyuztatván, hol az eredménytelen kölesönös tüzelés késő éjre nyúlik. Ezalatt az Árokszállásról érkező cs. jobbszárny (Schwarzenberg Ödön) Káltól északra a kompolti erdő mellett vív ágyuharcot Szekulics és Máriássy csapataik ellen, kik az országtuttól jobbra felállított Wyss dandára ellen is intéznek egy oldaltámadást, hasonlólag siker nélkül. Schlick tábornok Pétervására felől sötétben érkezik Sirokra, honnan Desseffy osztályát kivonulni kényszeríti. Dembinski és Görgei tábornokok Egerben hallják meg az első ágyuszókat s együtt érkeznek meg estére Kápolnára. Másnapra

Febr. 27. Kedd.

Dembinski vezér a Tarna patak mentén elhelyezett magyar sereg balszárnyára Görgeit, a jobbra Klapkát rendeli, a maga számára a közép vezényletét tartván fenn. Görgei azonban

futárok teljes hiányában a vezér rendeletét kezéhez veszi, s éjjel Mező-Kövesdre nyargal, hogy Guyont a harc színhelyére hívja, s ekkép a balszárny vezényletét Aulichra hagyja, kinek különben is több gyakorlata és tapintata volt a csatamezőn. A viadalt reggeli 7. órakor a honvéd erő jobbszárnya ellen Schlick tábornok ujitja meg Verpelétnél, hol Dessewffy ellenállását túlnyomó ágyuival megtöri, s őt egy véres lovassági támadás után d. e. 10. órakor a faluból is kivervén, a Tarnán túl kergeti. Nemsokára azonban Pöltenberg érkezik Dessewffy megsegítésére, s Deym üldöző vérteseit visszanyomja. Ezalatt Wyss dandára az osztrák középből Kápolna előtt fejt ki erejét s Máriaissyt hátraveti. Benn a faluban öldöklő utcai harc keletkezik. D. u. 3. órakor Dembinski Kápolna visszafoglalására, melyet legalább is 5 ellenséges zászlóalj szállott meg, vakmerő módra a 47. és a Zanini-zászlóaljat vezeti, s egy véres szuronyharcban már-már eléri célját, midőn a Zaniniak (olaszok) az ellenséghez tömegesen átpártolnak; ennek következtében a másik zászlóalj szétveretik. Görgői a késedelmes Guyon hadosztályával déli 12¹/₂ órakor érkezik a csata színhelyére, s a fővezértől a jobbszárny rendbehozására küldetik Verpelét felé, hol Pöltenberg és Dessewffy csapataik a kerecsendi magaslatokon Schlick egész ereje, sőt a Tóthfalvánál átkelt Coloredo által is megtámadtatva, vitéz ellenállást fejtenek ki. Azonban d. u. 2¹/₂ órakor Dessewffy gyalogjai a túlnyomó erő által visszaveretnek, s Pergend dandára által üldöztetnek, minek Görgői személyes hősiessége és Klapka vet véget, ki időközben Szalókról a Schulz-osztályával érkezik. Ekkor (d. u. 3. óra) a magyar hadak fővezére elrendeli a visszavonulást, mely Kerecsend, Füzesebony és Maklár irányában végbemegy, a nélkül, hogy Windisch-Grätz üldöztetne. Az ágyuzás azonban mindkét részről estig tart. Kmety Ábrányban, a rendeletet későn kapván, a harcából elkésik. Veszteségünk a két napi harcban mintegy 1,200 ember holtakban és sebesültekben, s 500 fogoly, a császáriaké 60 halott, 259 sebesült, és 32 hiányzó.

Rüst. I. 267—279. l. (a csata ténylegével). Görg. I. 222—254. l. Wint 283—322. l. Klapp. Nat. I. 245—265. l. (Wind. had-

ereje 39,200 ember, a miénk 36 ezer). Közl. 42. sz. Hivatalos jelentések magyar és osztrák részről Szil.-nál F. Tört. 320—327. l. Lapinski, Feldzug der Ung. Hauptarmee im Jahre 1849. Hamburg. 1850. 16—26. l. Windisch-Grätz, hihetőleg rögtön a harcztérről, a Főlséghez tudósítást küldött, mely így kezdődik: „A lázadócsoportokat Kápolnánál iszonyu mennyiségben találtam föl, szétszórtan és legnagyobb részt megsemmisítettem, a maradék a Tiszán keresztül menekült. Remélem, hogy néhány nap alatt Debreczenben leszek, s a pártütés fészket hatalmamba keritem“ stb. Épen az a hang, melyet már Budapestről is hallottunk (jan. 5.). A dolog természete hozta magával, hogy a herceg későbbi emlékirataiból e jelentés és e hang hiányozzék, hol szerényen beéri azzal, hogy „a szintén kétszeresen túlnyomó ellenséget Pest felé tervezett előnyomulásában feltartóztatta“, s hogy „ő (Windisch-Grätz) nem veretett meg.“ (Wint. 331. l.). És ebben tökéletes igaza van. Nagy kár, hogy e higgadt belátás egykoru hadijelentéseiből hiányzott; akkor legalább megkimélhette volna a birodalmat, s hazánkat oly meglepetésektől, melyek nemzetünket a végelkeseredésre juttatták, s a többi népek eddigi bizodalját is megrendítették. (V. ö. márcz. 4).

Febr. 28. Szerda.

Csorich tábornok Deym lovas dandárával a hátráló magyar sereg üldözésére kelvén, Kmety ezredet az utóhad vezérét d. u. Szihalom és Mezőkövesd közt megtámadja és futásra kényszeríti. Guyon és Aulich ezredesek azonban huszáraikkal Kmety segítségére érkezvén, Deymot visszaverik, s tőle 3 ágyut elfoglalnak. Veszteség az osztrákoknál ezen kívül 9 halott, s 49 sebesült. Dembinski fővezér e győzelem által föllelkesült hadseregét, miután támadást sürgető alvezérei tanácsát visszautasítá, Négyes, Egér-Farmos, Szent-István és Lövő helységekbe szanaszét rendezi szállásra.

I. helyek. Windisch-Grätz reggeli 7. órára a magyar sereg üldözésére Schlicket is kirendelte, de ez, midőn indulnia kellett volna, visszaizeni a fővezérnek, hogy a kerecesendi halmokat még mindig tartják a honvédek, s „a támadás nagy nehézségekkel járna.“ A bosszus herceg ekkor személyesen indul meg, utána nézni a dolognak, midőn nem csekély bámulatára, Schlick csapatait, előnyomulás helyett, főzésben találja. E szerint egyelőre csak Csorich indulhatott, de ez tanácsosnak látta Makláron bevárni Schlicket, s ennek dandárát (Deym) magához venni.

A képviselőház Madarász József és Irányi Dániel febr. 13. indítványaik folytán elhatározza, hogy tetteleg lemondottnak tekintessék mindazon képviselő, ki 1) az 1849. márcz. 1-ig Debreczenben meg nem jelent, s távolléte igazolva nincs; 2) a ki engedelem nélkül távozott el; 3) a ki a nyert engedelmen túl távol maradt s elmaradását nem igazolta, — s hogy az ekkép lemondottnak tekintett képviselők választókerületei új választásra utasíttassanak.

A határozat Honv. 60. sz. E végzés következtében az igazoló bizottság márcz. 19-én beterjeszti azon Pestről elmaradt 107 képviselő névjegyzékét, kiknek helyöket ujonnan betölteni szükség. Ezeken kívül estek azok (32-en), kik a háztól és a kormánytól kiküldve voltak, továbbá azok (3-an), kiknek lemondási folyamodványaik már előbb beadatva, külön tárgyalattak, végezetre azok (3-an), a kik időközben meghaltak. E szerint a távollévők összes száma: 145, a Debreczenben jelenlévőké pedig, ha az igazolt képviselők teljes számát 400-ra teszszük, 255. (V. ö. márcz. 25. jegyz.).

Márcz. 1. Csütörtök.

Egerfarmosi ütközet. Windisch-Grätz es. fővezér Dembinski üldözésére s hátrálási vonalának elmetszésére Szihalomról Wrba alvezérét (13 zászlóalj, 10 lovasszázad, s 63 ágyu) küldi, ki Eger-Farmoson Klapka elszállásolt seregét beérvén, azt a Wyss dandárával megtámadja. Klapka az Eger jobb partján rendezi és állítja fel főerejét, s Máriássy és Szekulics kitartó gyalogjaiknak fődözése mellett hadát keresztülvezeti a hidon, esteli 8. óráig azonban folytonos ágyutűzben marad. Ezután pedig Poroszlóra indul, s éjjelre Szökét eléri, a nélkül, hogy Wrba üldözni merné. Veszteségünk mintegy 120 ember holtakban és sebestültekben.

Klap. Nat. I. 269—271. l. Wint. 325.—327. l. Görg. I. 260—263. l. (hol Dembinski elszállásolási intézkedéseire a legkeményebb bírálat vagyón). Görg. I. az ágyuszó hallattára, nehogy Klapka megverettetése esetén Aulich hadosztálya Lövön feláldoztassék, éjjel a feneketlen sárban Pöltenberg és Kmety osztaílyaikat Klapka támogatására, Szent-Istvánról Lövöre vezeti. Ez éjjeli ut a különben is elcsigázott és éheztetett csapatokban a fővezér iránti bizalmatlanságot és ingerültséget nagy mértékben kifejleszté. (V. ö. márcz. 3).

Puchner altábornagy előhada a magyar őrséget Asszonyfalva felől Kis-Kapuson Medgyes-Székbén megtámadja. Az őrség azonban Herkálóvics őrnagy vezérlete alatt vitéz ellenállást fejt ki, úgy hogy a császáriak négy órai viaskodás után előbbi állodásaikba kényszerülnek visszavonulni.

Czetz. Klap.-nál Nat. II. 288. l. (Herkálóvics † 1864. jul. 29. Nagy-Becskereken. Pol. Ujd. 1864. évf. 32. sz.).

Márcz. 2. Péntek.

Mészáros hadügyminiszter a hivatalos lapban közhírré teszi, hogy addig is, míg a magyar katonai érdemdiszjelek elkészülnek, ideiglenesen egyszerű érdemjelek fognak kiosztatni, melyeknek leírásuk ez. Elsőrendű: sugárokka körített ezüst csillag, melynek közepét arany babérkoszorú a magyar kettős kereszt, szintén aranyból, ékesíti. Másodrendű: égő piros szalagon ezüst babérkoszorú, közepén a magyar kettős kereszttel szín aranyból. Harmadrendű: úgy ékítve mint az utóbbik, csak hogy a babérkoszorú, melyből az arany kereszt kimarad, kisebb, ez is piros szalagon függ. — Főtisztek tábornokok, miután nyugalmaztatnak az elsőrendű érdemjeltől 1,500, a másodrendűtől ezer pfrt évi díjt huznak éltök fogytáig, a harmadrendűtől pedig őrmestertől lefelé a vitézek 10 kr, napi díjt nyernek szintén éltök fogytáig.

Közl. 42. sz. Honv. 59. sz. A hadügyminiszter már 1848. jul. 26-án jelenté a honfiaknak, hogy „a magokat kitiüntetöket a haza egy magyar jellel fogja díszíteni“ stb. (P. H. 1848. 122. sz.) Decz. 20-án pedig Kossuth jelenté a ház előtt, hogy „érdemkeresztek“ készítése iránt intézkedett, s egyszersmint javasla azt is, hogy „készíttessék egy aranytábla, mely készen legyen befogadni azok nevét, kik érdemesek leendenek, hogy emlékök örök időkre terjesztessék“ stb., midőn a ház az aranytábla készíttetését helybenhagyja (P. H. 1848. 246. 250. sz.).

Görgei tábornok, a magyar főserég Tisza-Füredre vonulása útját fedezendő, Poroszlónál száll táborban; a keskeny tiszai gáton azonban, mely Poroszlótól Füredre vezet, nehogy „a legjobb magyar hadtest haszon nélkül lemeszáróltassék“

Dembinski fővezér parancsa ellenére sem vesz állodást. W r b n a altábornagy, kit W i n d i s c h - G r ä t z üldözésünkre küldött, a magyar hátvéd állását és „sáncolatait“ (melyek nem léteztek) „megszemlélvén“, d. u. 2. óraker Zeisberg vezérőrnagynak rendeletet ad, hogy két dandárral támadja meg és gyújtassa fel Poroszlót, minek végrehajtását azonban ez, a vállalat veszélyességét kiemelve, megtagadja. Wrbna ekkor, nem mervén az éjjet Poroszló előtt tölteni, üldözésre kirendelt seregét az éj csöndében Me z ő - T á r k á n y felé visszavezeti. Görgei ekkor éjfélt után 2. óraker (márcz. 1. és 2. közt) színtén csöndben elhagyja Poroszlót, s Dembinski parancsa ellenére Tisza-Füredre huzódik.

G ö r g. I. 269. l. W i n t. 322—330. l. Viradat után (márcz. 2.) Wrbna a fővezértől még két dandárt kap erősítésül, de ő ekkor is kijelenti, hogy, „a Poroszló ellen intézendő támadástól semmi eredmény sem várható“, sőt ezen a ponton még a tovább maradás is veszélyekkel van összekötve. Windisch-Grätznek ekkor, miután már előbb Schlick és Zeisberg is rendelete ellen cselekedtek, nem maradt egyéb hátra, mint elhagyni e tájat, s a Poroszlón álló (?) rettegett ellenfél elől visszahúzódni. A veszélyes hely szemmel tartását pedig egy figyelőhad élén Liechtenstein Ferencz altábornagra bizza, ki végre márcz 6-án megszállja az üres várost, s keresi a „sáncolatok“-at, melyektől Wrbna megrémült. Másnap, miután a t. füredi töltés hidjait szétrombolta, ő is visszatért Schlickhez J á s z - B e r é n y e b e.

Csutak őrnagy V a l e m á r e n á l A r a d megyében a M a r o s o n átkelni törekvő oláh fölkelőket és osztrákokat S o b o r s i n felől ágyuztatja és visszanyomja.

K ö z l. 51. sz.

Csány kormánybiztos kiáltványt intéz E r d é l y népeihez. Miután B e m U r b á n t a határból kikergette, s P i s k i n é l már előbb P u c h n e r t is megverte, felszólíttatnak az oláhok, hogy az ellenségeskedéssel hagyjanak fel, a rablástól, gyilkolástól és égetésektől szünjenek meg, mert ellenkező esetben vagyonuk elvesztése mellett testi büntetésben is fognak részesíttetni. Hasonlóképp felhívatnak a szászok is, hogy ne folytassák már tovább eddigi ármányaikat és árulásaikat, „elégüljenek meg azon czer meg ezer magyar és oláh véráldozatokkal, melyeket eselszövényök és pénzők... idézett elő“, simuljanak

az egyesült hazához, melynek különben lesz hatalma őket erőszakkal is kényszeríteni hódolatra. Végre tudtul adatik, hogy a magyar törvényhozás minden nemzetiség nyelvének és minden vallásfelekezetnek teljesen szabad gyakorlatot biztosít.

Az okmány Honv. 57. sz. Közl. 47. sz. E felhívás (melynek czime: „Szózat Erdélyország népeihez“) oly keserű, szemrehányó hangon szólott, s oly durvaságokat foglalt magában, mintha csak Windisch-Grätz vagy Haynau tollából folyt volna. E miatt a honvédelmi bizottmány a képviselőházban interpelláltatott is.

A cs. k. főhadparancsnokság Budán azon elterjedt hir ellenében, mintha a magyar pénzjegyek Ausztriában árfolyamon kívül fognának helyeztetni, közhírré teszi, hogy „a magyar pénzjegyeknek a magán forgalomban árfolyamon kívül tétele vagy elkobzása Magyarországra nem alkalmaztattik.“ V. ö. febr. 23. márcz. 8.

A cs. k. hirdetmény Samml. 47. l. Windisch-Grätz, miután nemsokára ellenkezőképen rendelkezett, később azt állítá, hogy a fentebbi hirdetmény az ő távollétében és helybenhagyása nélkül jelent meg.

Medgyesi csata. A támadást Puchner cs. vezér (9 ezer ember) Vander Nüll ezredessel reggeli 8. órakor Kis-Kapusnál kezdeti meg, hol Herkalovics őrnagy vezénylete alatt a magyar előhad egy óra multán feladja állását, s folyvást harczolva Medgyesre hátrál, ott tartalék tisztét átveendő. Ezalatt Czetz ezredes a főerővel Medgyes és Ekemező közt a Nagy-Küküllő jobb partján az első hegyi patak mögött kedvező állodást vesz, a császáriak pedig a Nagy-Küküllő másik partján az Ekemezővel szemben eső vendéglőt szállják meg. D. e. 10. órakor Bem tábornok a színhelyre érkezvén, Bánfi alezredesnek a vendéglő elfoglalását parancsolja. Ekkor mindkét részről megkezdődik az ágyuzás. Inczedy őrnagy a 11. zászlóaljjal három izben foglalja el az említett pontot, de mindannyiszor visszaveretik. Végre Zsurmay őrnagy és Bethlen alezredes huszáraik visszanyomják a honvéd gyalogságra rontott cs. lovasokat. Ennek következtében esteli 6. órára az ellenség fő állodása elfoglalva

lőn. Van-der Null megszabad, s Kis-Kapus utczáin vett utolsó fekvéséből is kiveretvén, Asszonyfalváig üzetik. A 11-ik zászlóalj vesztesége 9 tiszt s 300 közember. Másnap

Márcz. 3. Szombat.

Medgyesnél megújul a harc, miután Puchner altábornagy összpontosított erejével a segélycsapatokra várakozó Bem-et (7,420 ember és 30 ágyu) d. u. 3. órakor megtámadja. Bem a fentebb említett vendéglő előtt egy hegyi patak jobb partján vesz állodást, s ebben 3 óra hosszat tartó ágyuzással törekszik fenntartani magát, de miután 5 ágyuja leszereltetik, s egy löszerkocsija légberöplül, gyalogjai hátrálni kezdenek. Majd cs. lovasok törnek ágyui ellen, midőn egész seregében felbomlik a harci rend. Czetz ezredes azonban ismét rendbe tudja szedni a honvédsapatokat. Az ágyuk újra szólhatnak, s az időközben Maros-Vásárhelyről és Musnárról érkező segélyhadgátat vet az ellenség előnyomulásának. Bem ekkor a friss csapatoknak rohamot parancsol, de a melyet a túlnyomó erejű ellenség visszaver. E csapás végkép eldönti a harc kimenetelét. A kimerült s löszerben hiányt látó magyar hadfiak rendetlen szaladásban hátrálnak. A futóhad utját Daun 2 ezer főnyi serege Medgyes előtt elállni igyekszik, de Bem ágyuitól szemben, Zsurmay őrnagytól hátban szorongattatva nemsokára szétszórattik. A győztes Puchner nem üldöztet, Bem Segesvárra teszi át főhadiszállását.

Czetz Klap.-nál Nat. II. 286—298. l. Bem's 226—234. l. Rüst. II. 3. 4. l. Köv. E. T. 197. 198. l. Honv. 74. sz. Szil. F. Tört. 337. l. F. Férf. 71. l. Som. XIII. l.

Haditanács Tisza-Füreden. Görgei tábornok, Klapka és Répásy hadtestparancsnokokkal egyetértve a magyar fősereg hadiszállásán a tiszteket tanácskozmányra gyűjti össze, melyre Szemere kormánybiztost is meghívja. Ebben Görgei kezdeményezése folytán a főtisztek kinyilatkoztatják, hogy a hadseregnek Dembinskihez nincs bizodalma. Sokan azonnal új vezért akarnak választani, minek azonban Szemere

a kormány nevében ellenmond, s a tanácskozmány az ő ajánlatára megállapodik abban, hogy addig, míg Kossuth és a hadügyminiszter, kiknek Szemere már irt a baj felől, megérkezének, Dembinski tartsa meg a vezéri botot, mellé azonban tanácsadókul Répásy, Aulich, Görgei és Klapka rendeltessenek. Dembinski azonban a haditanácsadókat maga mellé fogadni vonakodik, midőn őt Szemere, hogy a további zavarásoknak elejét vegye, a fővezérségtől felfüggeszti, s ideiglenesen Görgeivel helyettesíti, ki midőn a táborig jegyzőkönyveket Dembinskitől kezéhez nem kaphatá, ennek ajtaja elibe őrt álltat.

Szem. II. 42—46. I. Görgei. I. 271. s köv. I. Klapka. Nat. I. 274. 275. I. Kossuth jelentése a vezérek viszályáról Közl. és Szil. nál F. Tört. 328—331. I. Asb. I. 1. 2. I. A szihalmi ütközet után, mint láttuk (febr. 28.) Dembinskit felszólították alvezérei, hogy rendeljen általános támadást. Dembinski azonban e helyett általános elszállásolást rendelt. Ennek következése lett, hogy a már különben is kiéheztetett és a nagy sárban kimerült csapatok még azon éjjel felriasztattak, s tovább hátrálni kényszerültek. Görgei az éjjeli mozdulat miatt felingerülve márcz. 2. reggel Dembinskihez megy, s követeli tőle, hogy mondja meg, mi a terve; visszautasítatik. Dembinski azonban ezen észnélküli titkolódzással nem szüntetheti már meg a nagygyá nőtt bizalmatlanságot. Az 1. és 2. hadtest tisztikara a vezér elszállásolási intézkedéseit rosszalva, Görgeihez megy, s kijelenti előtte, hogy Dembinskinek ezentul egy parancsát sem fogadja el, ha csak Görgei vagy Klapka ellenjegyezni nem fogja. Görgei azonban „alkotmányos fővezérről“ hallani sem akart, s miután a 7. hadtest még különben sem nyilatkozott, s a visszavonulás nem is volt alkalmas ily ügy eligazítására, felszólította a tiszteket, hogy addig, míg az egész sereg a Tisza mögé nem húzódik, engedelmeskedjenek föltétlenül Dembinskinek. Miután azonban a 7. hadtestre bizonyosan számított, az 1. és 2. hadtestek által szavazott „consilium abeundi“ (Görgei kifejezése) arra bátorítá, hogy maga a katonai fegyelmet megtörje, s a fővezérnek Poroszlón való maradást illető parancsát (I. márcz. 2.) félretegye. Dembinski magán kívül volt felindulásában, midőn megtudta, hogy Görgei is Tisza-Füreden van, de büntetni rögtön nem volt bátorsága. Görgei pedig sietett őt ártalmatlanná tenni. — Egyébiránt, mint láttuk, (márcz. 2. jegyz.) az ellentáborban is hasonló bajok uralkodtak. A tisztek hibáztatták Windisch-Grätzet, hogy a nagy erőfeszítéseknek semmi haszna sem lett, sőt Schlick (ki különösen nehezen felejté eddigi önállóságát), és Wrba már febr. 28. este kijelentették előtte, hogy rendelete daczára nem fognak előnyomulni, mert lészerük fogytán van, s katonáik ki vannak fárasztva.

Márcz. 4. Vasárnap.

Összbirodalmi alkotmány. A Főlség az örökös tartományok Kremsierbe áttett s itt nov. 15-én megnyílt országgyűlését, mintán az a birodalom egyik felére sem tudott alkotmányt létesíteni, sőt „okoskodásai egy rendezett jogállapot megállapítását a státusban akadályozzák“, felosztatja, s azon alkalomból, hogy „fegyvereinek diadalmas előmenetelei Magyarországon az egységes Ausztria ujjaszületésének nagy munkáját, mit életföladatává tön, megállapíttatásához közelebb vitték“, egész birodalma számára alkotmánylevelet ad ki. Ezen oktroyált alkotmány hazánkat illető pontjai az ország önállását s törvényes függetlenségét megszüntetik, törvényhozásunk legfőbb jogait a bécsi birodalmi gyűlésre ruházzák, az uniót megsemmisítik, Erdélyt, Horvát-, Szlavon-, Dalmátországot, ugyszintén a Határőrvidéket, s Fiumét az anyaországtól elszakítva külön-külön tartományokká alakítják. V. ö. márcz. 20.

A cs. nyilatkozmány és az alkotmány Samml. 48—72. I. ugyszintén Közl. 61. sz. V. ö. Köv. E. T. 220. Ezen alkotmányt, melynek kiadására, mint határozottan kimondatik, Windisch-Grätz kápolnai tudósítása (l. febr. 27.) adott alkalmat, Schwarzenberg, Stadion, Krauss, Bach, Cordon, Bruck, Thinnfeld és Kulmer irták alá, s egy márcz. 6. nyilatkozmányban tették közzé, melyben a hatóságokat és hivatalnokokat felszólítják, hogy minden erejüket használják fel az új törvények fogantatására. Az alkotmány főbb pontjai ezek. „Minden népfaj egyenjogu“. Az egész birodalom egy vám- és kereskedelmi terület. A császár mint osztrák császár koronáztatik meg, s az alkotmányra esküt teend le. Ő a legfőbb hadvezér, a harcz és béke ura, kinek nevében szolgáltatnak mindenütt igazságot. Az egész birodalomra nézve egy közös osztrák polgári jog lép életbe. A polgárok egyik koronaországból szabadon költözködhetnek a másikba, s törvény előtt egyenlők. A községek képviselőiket szabadon választják, és saját ügyeikben önkormányzattal bírnak. Tartományi ügyek: földmivelés, középítkezés, jótékonyági intézetek, az országos kiadás és bevétel megállapítása stb. Birodalmi ügyek: az uralkodóház, s a külországok viszonyai, egyházi, felsőbb oktatási, birodalmi háztartási, ipar, kereskedelmi és közlekedési stb. ügyek. A törvényhozási hatalom a császár és birodalmi gyűlés, s illetőleg a császár és a tartományi gyűlések kezében van. A birodalmi gyűlés felső- és alsóházból áll. A felsőház tagjait a tartományi gyűlések, az alsóházéit a nép választja. A leg-

kisebb cenzus 5 fnyi adó, (nagy városokban 10 fnyi adó). A követek a császár által bármikor haza küldhetők, utasítást nem fogadnak el, s esküt tesznek le a császár és az alkotmány iránti hűségre, a hazaküldés után 3 hónap alatt ismét együvé hivandók. Magyarország alkotmánya, a mennyiben az új alkotmánynyal össze nem fér, hatályon kívül téte-
tik stb. A miniszteri felelősségi törvény még ezután hozatik. A végrehajtó hatalom egy és osztatlan, s kizárólag a császárt illeti. Az egyes tartományok helytartókat fognak kapni. Végrehajtási ügyekben a császár egy birodalmi tanács javaslatával élhet, melynek tagjait maga nevezi ki. Egy legfelsőbb birodalmi törvényszék állittatik fel a birodalom és tartományok, a miniszterek és helytartók közti peres ügyek, s a főlelésértékek megítélésére. Az adó törvény útján határoztatik meg, valamint a katonai kötelezettség is. Az államadósságért a birodalom kezes. (Hogy minő fogadtatásra talált az alkotmány a különböző nemzeteknél l. febr. 25. jegyz. ápr. 14. jul. 28).

Tóth őrnagy Gál László alezredes osztályának egy részével (2 ezer ember s 8 ágyu) Szabadkánál a várost megtámadó szerbeket (4 ezer ember s 13 ágyu) Bajmokra visszaveri. Másnap

Márcz. 5. Hétfő.

Bajmóki ütközet. Gál alezredes a Szabadkát nyugtalanító szerb fölkelőket d. e. 10. órakor Bajmók és Pacsér közt megtámadja, azonban az ellenség gyilkos ágyutüze által csakhamar visszanyomatik. A szerbek ekkor gyalogságukat és ágyúikat a völgynyíláson át merészen előre mozdítják. De Gál gyalogjai rohamot intéznek az ágyúk ellen, s a szerbek a patakon át visszaszaladni kényszerülnek. Földváry Sándor és Beke őrnagyok. Veszteségünk mintegy 30 ember holtakban és sebesültekben, az ellenségé 200 ember s 3 ágyu.

Klap. Nat. II. 96. l. Közl. 48. l.

Kossuth honvédelmi bizottmányi elnök, Mészáros hadügyminiszter, Kiss Ernő, és Vetter tábornokok kíséretében a vezérek közt kifejlődött viszály elintézése végett Tiszafüreden haditanácsot tart. E tanácsban kimondatik, hogy a tisztikar viselete, melyszerint Dembinskinék bizalmatlanságot szavazott, rosszaltatik, Dembinski pedig, miután az egész

tisztikar haditörvényszék elibe állítható nem volt, s oly tiszték felett, kik neki bizalmatlanságot szavaztak parancsnokoskodni nem kívánt, önként lemond, midőn a kormányelnök a fővezérséget ideiglenesen Vetter tábornokra ruházza. V. ö. márcz. 8.

Görg. I. 278. I. Szem. II. 48. I. Klap. Nat. I. 275. I. Mem. 51. 155. I. Kossuth jelentése ezen ügyről a képviselőházban Közl. és Szil.-nál F. Tört. 331—337. I. Kossuth és Mészáros Füredre érkezvén, Szemere előjökbe ment, s előadása szerint mindent elmondott Kossuthnak, a mi történt, s hozzátette „hogy Dembinski leginkább abban hibázott, hogy az engedetlen (Görgeit) agyon nem lövette, s hogy előtte Görgei veszedelmesembernek látszik.“ „Nem csak veszedelmes“ „vizonzá Kossuth, „hanem áruló, őt törvényszék elibe kell állítani.“ „Kossuth eleinte komoly és hideg, később ép oly nyájas lön Görgei irányában. Este pedig és a következő nap együvé bujtak és hosszú értekezleteket tartottak.“ Görgei, ki Váczon nyíltan pártot ütött a honvédelmi bizottmány s Kossuth ellen, s a ki „hadserege tisztjei iránt való tartozását“ vélte leróni azzal, hogy a váci lépés után a kormányelnökkel minden összeköttetést megszakított, s még hozzá küldött leveleire sem válaszolt, most szintén egyszerre sima és megnyerő magaviseletet öltött Kossuth előtt. E változás okául azt mondja, hogy meggyőződött arról, hogy Mészáros, ki iránt Váczon engedelmességet ígért „egy részről azon bizalomra, melyet a tiszték az ő politikai érzelmeinek szilárdságába helyeztek, fájdalom, teljes tökéletesen érdemtelen, más részről a rendezett honvédelmet alkalmasabb volt lassanként tökéletesen súlyedésbe juttatni mint fölemelni“, ennek következtében tehát, azon politikai alapnak, melyen Ausztria ellen harczolt, megtarthatása végett, célravezetőbbnek látta magával a kormány fejével kiegyezkedni. Az eddigi durezásság levetkezésére azonban különösen indíthatta Görgeit az is, hogy neki, a ki a katonai szubordinációt oly világosan megszegte, hogy e miatt méltán büntetéstől tarthatott, tanácsos volt a hatalom fejét barátsága által megnyerni, annyival inkább, mert ugyanazon egyén a fővezérség betöltése végett is utazott a táborba, mely tisztségre neki okvetlen voltak vágyai. A titkos értekezésekben Görgei azon kérdéssel lepte meg Kossuthot: „nem gondolná-e, hogy Magyarországot az 1848. alkotmányával még úgy is tökéletesen ki lehetne elégíteni, hogy ha a had- és pénzügyi tárczákat ismét átengednék a bécsi minisztérium számára?“ Kossuth kitérőleg válaszolt, s csak abbéli meggyőződését fejezte ki világosan, hogy „Magyarhon szabadsága folyvást kétséges lennd, míg csak Lengyelország is föl nem szabadíttatik; Magyarhon szabadságával pedig Európa szabadsága is bizonyosan el fog veszni.“ Egyébiránt pedig kijelentette Kossuth, hogy „mindenkinek, ki szívén hordja a hon ügyét, legszentebb kötelessége semmi olyan kérdést sem támasztani, melynek fejtegetése, semmi olyan lépést sem merészlni, melynek következtetési pártokra szakgatnák a

nemzetet, s csupán a mindnyájunkra nézve közös ellenség hatalmát növelnék.“ Görgeit Kossuth politikai nézetei iránt ez utóbbi nyilatkozat tökéletesen megnyugtató, s eddigi ellenzéki állását a kormányzóval szemben tökéletesen feladta, s „még lengyel-kórságát is, melylyel politikai idegenkedésből egyáltalában nem barátkozhatott össze, csupán a magyar nemzeti becsület álláspontjáról ostromolta.“ Kossuth, hogy e nemvárt barátságot viszonozza, egészen meghitt lábra helyezte magát Görgeivel, kikérte ennek véleményét Vetter haditervéről, mondá: hogy Vetter végleges kinevezése nem valószínű, s felszólítá Görgeit, hogy vigye tovább is a főparancsnokságot, a mire Vetter is fölkerete, miután az ő hadműködési irodaszemélyzete Debreczenben maradt. (L. tov. márcz. 8).

Sz o l n o k i m á s o d i k ü t k ö z e t. D a m j a n i c s tábornok éjjel C z i b a k h á z á n á l észrevétlenül átkel a T i s z a n, s K a r g e r vezérőrnagyot ($3\frac{3}{6}$ zászlóalj, 6 lovasszázad, és 16 ágyu) ki az átjárás védelmére S z o l n o k o n elkülönözve állott, d. e. 9. órakor a város előtt megtámadja, s csakhamar Szolnokba nyomja, homnan, miután ellenfelét a Tisza balpartján a szolnoki hid előtt tétlenül veszteglő Vécsey miatt, ki az ifjabb tábornok Damjanics hívására segélyt adni vonakodott, el nem foghatta, véres utczaharcban szintén kiveri. Karger a Z a g y v a hidon menekülvén, itt új állodást vesz, de a melyből iszonyu vérontás után szintén kiveretik, s lovasságunk által (N a g y - S á n d o r) üzőbe fogatik. Déli 12. órakor a győzelmes sereg a Karger segélyére érkezett O t t i n g e r lovas dandarával tűz össze az abonyi uton, hol szintén győzedelmet arat. Veszteségünk mintegy 200 ember holtakban és sebestültekben, a császáriaké ezer ember, 800 fogoly, 317 ló, 11 ágyu, 10 lőszerkocsi, az egész pénztár (mintegy 7 ezer forint), és minden mála.

R ü s t, I. 295—299. l. K l a p. Nat. I. 280—285. l. W i n t, 344—353. l. (a császáriak vesztesége 170 halott és sebesült, s 381 hiányzó vagy fogoly). K ö z l. 46. sz. H o n v. 64. sz. S z i l. F. Tört. 328. l. L e v. I. 86. l. Damjanics méltán felingerlődvén Vécseynek a harc alatt nyegle magaviselete miatt, önérzete és népszerűsége tudatában „a hadtestparancsnokságot a kormány további rendeleteig, ifjabb tábornok léteire is önhatalmilag s tényleg elfoglalta. Vécsey ennek következtében a seregből azonnal Debreczenbe távozott. Csaknem egyidőben érkezett meg ott vele Damjanics jelentése a viszály okairól s tett intézkedéseiről, melyekből a kormány Vécsey hibájáról meggyőződévén, őt a hadosztály vezérletétől elmozdítá. Mivel azonban őt, részint tapasztalt vezérek hiánya, részint a hadosztálynak Eszterházy Sándor

árulása elleni megmentésében szerzett érdemei miatt, egészen mellőzni még sem lehetett, az ügyetlen Gál tábornok helyébe A radostromának vezérletére küldötte.“ (Függ. II. 312). — E harsznak, mely a legnagyobb győzelem volt, melyet fegyvereink ekkorig az osztrákok ellen vívtak, Dembinski terve szerint célja volt tüntetni, mintha a magyar főerő Szolnoknál akarna mozdulni, mialatt Dembinski a valódi főerővel a gyöngyösi vonalon tört volna Pest felé. Az ősz lengyel a szerencsés sikert fenyes elégtétel gyanánt tekinté az utóbbi napokban ócsárolt, s az ő titkolódzásai miatt csakugyan érthetetlen tervei javára, s felszólítá Kossuthot, hogy ne akasztja meg győzelmes működésében, s adja vissza neki a vezéri botot. De hasztalan. — Windisch-Grätzre másnap egy megalázódás várt, a menyiben eddigi tudósításai fekkolt hangjával ellentétben, tudósítja a Fölséget, hogy „nincs elegendő rendelkezhető harci ereje“, s esdekelve kéri, hogy az olaszországi hadseregtől küldessen neki 2—8 könnyü lovasezredet, mivel a magyar huszárok ellenében a nehéz vértesekkel nem boldogul, különben is ő a honvéd foglyokból már 2 ezeret küldött az ottani gyalogezredekbe besorozás végett. A herceg-vezérnél azonban még egyeb is hiányzott. Alvezérei bizalmát ugyanis annyira elveszté, hogy márcz. 8-án Schlick, Wrbona és Jellačić egy előterjesztésben felszólították, hogy miután a magyar haderő a Tisza balpartján összpontosítva van, sőt részben már át is kelt a folyamon, összpontosítsa ő is egész haderejét Ceglédén és Albertiben. A fővezér a kissé szokatlan modoru figyelmeztetésre azt válaszolta, hogy a kérdéses mozdulat végett már előzőleg kiadta rendeleteit.

Márcz. 8. Csütörtök.

A magyar kormány a nemzeti hadak főparancsnokságát, az Erdélyben lévő seregek kivételével véglegesen Vetter altábornagra bizza. Görgei tábornok a Felső-, Damjanics tábornok a Közép-Magyarországban lévő hadsereg parancsnokságát nyeri. V. ö. márcz. 5.

Közl. 49. sz. Görgei I. 294—297. l. Rüst. I. 299. l. Mondók, hogy márcz. 5-én Vetter tényleg nem vette át a hadak vezérletét. Az 1. 2. hadtestek Czibakházára rendelését Görgei írta alá, az ő saját (7.) hadtestét pedig Mészáros rendelte Tokajhoz, hogy ott átkelvé a Tiszán a gyöngyösi vonalon tüntetéseket tegyen. Vetter fővezérnek tartá magát, de tisztét nem vitte; Görgei csak annyiban intézkedett, a menyiben felszólították; a hadtestek közt az összhangzatot Kossuth és Mészáros tartották fel. Ezen interregnum Görgeinek sehogysem tetszett, s miután a tokaji vonulás öt hosszabb ideig feltartóztatá a gyöngyösi uton leendő működéseiben, nehogy a fővezér

e miatt zavarba jőjön, márcz. 9-ére Debreczenbe sietett, hogy megtudja, ki lesz már a valóságos fővezér, s kivel értekezzék hadteste rendeltetése felől. Kossuth, ekkor kérdé tőle, hogy micsoda követelményei vannak neki a leendő fővezér iránt? Görgei válaszolá: „Katona legyen és magyar; hogy rangban idősb vagy ifjabb-e nála, már nézve mindegy.“ Ekkor Kossuth egyszerűen kijelenté előtte, hogy Vetter kinevezését már aláírta. Azután kérte, hogy mondja ki véleményét Vetter felől, nem tartja-e őt árulónak? Görgei becsületes embernek mondá Vettert, habár, főkép Kossuth márcz. 5-ki biztatása folytán zokon esett saját mellőztetése. Ezentul ismét a régi durczás és megsértődött fél szerepét öltötte fel. Így történt, hogy Vetternek, mint ez maga panaszlá Kossuth előtt, márcz. 24-ig egyetlen egy sor tudósítást sem küldött hadtestéről, majd makranczoskodva írá Kossuthnak, hogy az ő serege szemei felnyitak már, s nincs bizodalma Vetterhez, sem Mészároséhoz, sem az országgyűléshez. Ekkor Kossuth fogadta védelmébe a fővezért, kit Görgei becsületében is igen kiméletlenül gyanusított (miben neki D a m j a n i c s is segédkezet nyujtott), s kérte Görgeit, hogy személyes ellenszenvnek miatt ne visszázkodják, szabja magát a fővezér parancsaihoz, mit hogy megkönynyebbitsen, maga elutazott a táborba a két vezér közt kapesul szolgálni, s a villongásoknak a hadműködésekre ártalmas visszahatását meggátolni. (Ezen egész tárgyra legjobb világosságot vetnek Kossuth levelei W i n t. 408—415.1). Görgei azonban Kossuthot sem látta szivesen, miután benne, azon nem egészen alaptalan gyanu ébredt fel, hogy a kormányzó azért halogatta a fővezér végleges kinevezését, s most azért ártja magát hadi ügyekbe, mert az egyes hadtestekre megakarja befolyását alapítani, hogy aztán maga lehessen a fővezér. (G ö r g. I. 287. 1). Ily torzalkodások és bizalmatlanságok folytán erőlyes és összhangzó működésről szó sem lehetett, s e miatt sok fárasztó és eredménytelen menetek történtek. Végre márcz. 18-án Damjanics és Klapka Cibakházánál átkelnek a Tiszán, s Nagy-Kőrös felé nyomulnak, a nélkül, hogy a Nagy-Kőrösön két erős hadtesttel álló Jellačić (kit Windisch-Grätz a tiszai átkelés őrzésére rendelt) őket észre venné. A szemesebb magyar vezérek azonban értesülvén, hogy előttök miféle erő áll, főleg Damjanics sürgetésére, visszahuzódnak, s másnap estére ismét Cibakházát szállják meg. E mozdulat az esőtől feláztatott földeken történt. A császáriak valami homályos sejtelemmel bírván, hogy közelökben összpontosított magyar hadak mozognak, Czegléd, Jász-Berény és Hattvan közt, mindenütt egész hadtesteket utaztatva, keresték az ellenséget, nehogy Komárom felé előnyomuljon. Természetesen nem találták, mert ezalatt Vetter ismét új tervet készített, melynek folytán hadaink együvé vonattak, s márcz. 25-én Poroszlónál, 30-án és 31-én Dormánd, Tarna-Bód, Halmaj, Kápolna és Gyönyös községekben voltak összpontosítva. — Időközben a hadseregben fontos változások történtek. Gyönyönak, ki a vezérek pörében Dem-

binski ellen nem nyilatkozott, a hadseregtől Görgei miatt távoznia kelle, s ő Komáromba neveztetett ki várparancsnoknak (1. márcz. 19.), hadosztályát Görgei a többi három között felosztatá. Aulich tábornoki rangot nyert, s Répásytól a 2. hadtest parancsnokságát vette kezébe.

Windisch-Grätz osztrák fővezér s cs. biztos Budán kinyilatkoztatja, hogy ő, „lehető szelidséggel“ ohajtván eljárni Magyarországon a rend visszaállítása körül, „a törvénytelen magyar papírpénzt“ nem tétette azonnal árfolyamon kívül. De miután az „a lázadás fő segédeszközévé“ vált, ezennel véglegesen kimondja, hogy „mától kezdve a magyar 5 és 100 forintos jegyeket a nyilvános kinestári és országos pénztáraknál nem szabad elfogadni.“ Az 1 és 2 forintos jegyek, melyeknek ércz-alapjuk van, császári jegyekre beváltatnak, azok tehát egyelőre még árfolyamban maradnak. V. ö. márcz. 2. máj. 20.

A hird. Samml. 73. l. A herczeg ekkor érkezett vissza Olmützből. Márcz. 12-én kihirdetteti, hogy az 1 és 2 forintos Kossuth-bankók 4 millió forint erejéig az ország különböző vidékeiben 6—8 nap alatt váltatnak be, azontul értékük mind a köz- mind a magán forgalomban megsemmisül. Mindazáltal a magyar pénzjegyek a fővárosi forgalomban is egész július elejéig fennakadás nélkül keltek, a mit szigorubb rendszabályokkal meg nem akadályozni a cs. biztosnak is érdekében állott, s ehhez képest márcz. 21-én „több rendbeli tudakozásokra“ már csak annyit jelentett ki, hogy az 5 és 10 forintos magyar jegyek „elfogadására a fizetéseknel senkit sem lehet kényszeríteni.“ (A hird. Samml. 83. l.)

Márcz. 9. Péntek.

Érdemjelosztás Debreczenben. Kossuth kormányelnök saját termeiben (a város házában) másodrendű érdemjellel diszitti Vettert, Görgeit és Perczel Mórt, kik helyben, — Damjanicsot, Bemet, Guyont és Kiss Ernőt, kik távol vannak.

Közl. 49. sz. Görgei. I. 296. l. Az ünnepélyt elbeszélésben leírta Jókai (Üstökös 1861. 2. sz.), élethübben s történeti valóságban Vas Gereben (Népbarát 1861. 308 s köv. l.). Méltán feltünhetett, hogy ez alkalommal Klapka érdemjelt nem kapott, ki a jeles Schlick ellenében ujoncz honvédeinket először tanítá meg győzni és lelkesedni. Görgeinek azt mondá Kossuth, hogy: „Mészárosra való kimélő tekintet-

ből“ kellett Klapkának kimaradnia, de a pajzán Görgei magát Mészárost gyanúsítja, ki mint hadügyminiszter, a kitüntetendők névjegyzékét készíté.

Bem tábornok a cs. őrséget Medgyesen véletlenül meglepi és szétszórja. Aztán Perczy ezredet (1,500 ember s 4 ágyu) a városban őrségtől hátrahagyván, maga a nagy-szebeni uton előre siet. Nagy eső. Harmadnap

Márcz. 11. Vasárnap.

Nagy-szebeni második csata. Bem tábornok Nagy-Csűr és Nagy-Szeben közt állítja fel a magaslatokon hadseregét (d. u. 4. óraker). Pfersman osztrák tábornok és Skariatin orosz ezredes pedig, kik Puchner távollétében mintegy 4 ezer főnyi őrséggel védték a várost, a magaslatokkal szemben helyezkednek el. Bem, midőn egy kozák csapat a magyar jobbszárny megkerülésére indul, erős kartácstűzzel nyitja meg a harczt, mely elől a meglepett kozákok riadtan visszaszaladnak. Egy órai kölcsönös ágyuzás után a székelyek szuronyaikkal az orosz balszárnyat hátranyomják, a midőn Bem az ellenséges jobbszárny megkerülésére is mozdulatot tétet, minek következtében először az ellenség középhada, aztán egész serege az elővárosi sáncokba huzódik vissza. Ez alatt a magyar ágyuk az orosz tüzérségben tetemes veszteséget okoznak, s Kiss Sándor alezredes a Kóburg- és Vilmos-huszárokkal egy ellenséges úteget hátrálásra kényszerít. Esteli 7. óraker a székelyeknek többszöri roham után végre sikerül a sáncokba jutniok. Bem katonáinak kimerültsége miatt egyebet nem tehetvén, gránátlövéseket szórát a városra. E döntő perczben érkezik Bethlen Gergely alezredes a kolozsvári (11-ik) zászlóaljjal. Három szuronytámadást tesznek a honvédek, mignem a negyedikben a székelyekkel, s a Máriássy-zászlóaljjal egyesülten erőt vesznek az oroszokon, kik 9 $\frac{1}{2}$ óraker Vöröstorony felé menekülnek. Bem ekkor bevonul a városba hol 21 ágyut, 5 ezer apró fegyvert, 6 ezer ágyutöltényt, 1 millió puskatöltényt, 150 mázsa löport, tömérdek katonaruhát s 514 foglyot talál.

Czetz Klap.-nál II. 299. l. Bem's 239 s köv. l. Köv. E. T. 202 s köv. l. Rüst. II. 6. l. Köz l. 56. sz. Szil. F. Tört. 337. l.

F. Férf. 71. l. M a j l. II. 202. l. H o n v. 71. sz. S o m. XIII. l. Puchner Bemet Medgyesnél tökéletesen megvervén, hogy csapatait a faramalmaktól kimélje, győzelme után két napot pihen Medgyesen. E kedvezményt Bem köszönettel fogadta, mert azalatt Segesváron rendbeszedte s a székelyektől érkezett csapatokkal megerősítette hadseregét. Puchner azonban veszedelmes terven töri fejét; elhatározza t. i. bekeríteni s mindenestül elfogni ellenfelét: e czélból Medgyesről S z e n t-Á g o t á n át hegyi utakon 9—10 mérföldnyi kerülőt tesz, „azonban“ ugymond a Berl. Milit. Lit. Zeit. egyik referense „elszánt és bátor ellenfele előtt a körüle összehuzódó művészi sztratégiai hálóban, épen a segesvár-medgyesi fűtat, majdnem egészen nyitva hagyja. Bem Puchner szándékainak fejlődését nyugodtan bevárja, hanem ekkor valódi hadvezéri pillantással kikémlelve a legalkalmasabb perezet, midőn már félig bekerítve volt, azon merész elhatározást fogja fel, hogy márcz. 9-én az országotat Medgyesnél áttöri, s Puchner főtámpontját, Nagy-Szeben rohanja meg. . . Bemnek ezen gyorsasággal, bátorsággal és erélylyel kivitt működése Puchner lassu és ingatag eljárásával szemben a legkiáltóbb ellentétet képezi“ stb. (S o m. i. h.) Márcz. 9-én reggel Puchner ünnepélyes beszédeket tart tisztei előtt, érdemjelek osztogatásával tölti az időt, s megindulván oly lassan halad, hogy előcsapatai csak estére érkeznek Segesvárra, hol azonban Bemnek hült helyét találják. Nem is sejté, hová tűnt el ellenfele, mert márcz. 10-én egész nap meg sem mozdult Segesvárról. Márcz. 12. hírével vége Szeben sorsának megdőbbsent, s betegségre esve átadja K a l l i á n y nak a hadvezéri pálczát, maga elhagyván a sereget. Kalliany felhagyva minden további harczczal, csak arra fordítá gondjait hogyan vezesse ki a sereget minélelőbb Erdélyből. — Bem Szebenből utána küldötte Puchnernek rendjeleit és diplomáit. De az osztrákok nem értik a tréfát, s a huszárokat fogságra vetették volna, ha idején el nem osonnak. Puchnert épen Szeben elvesztése napján neveztek ki Bécsben tábornagynak, s „gyalázatos futása“, mint Rüstow megjegyzi, „legkevésbé sem akadályozta, hogy 1849. szeptemberében az osztrák cs. testőrség másodkapitányává, s októberben Velenze városa és vára kormányzójává ki ne neveztessek.“ Bem Szebenbe beszállásolván magát, F u a d Effendit a porta oláhországi ügynökét, felkérte, hogy miután a császáriak Szebenből 8 közpénztárt magokkal elvittek, melyeket hadi szokás szerint a győztes fél kezei közt kellett volna hagyniok, vegye zár alá e pénztárakat s kézbesítesse a magyar kormánynak. (Bem levele ápr. 1-ről. Honv. 88. sz.) — A lengyel a szászok fővárosának kegyelmet ad, de fölszólítja a lakosságot, hogy miután az oroszok behívásának „szégyené“ az erdélyi összes szászokra nem hárulhat, a tett vádjá alól annak nyilvános visszahuzása által tisztítsák ki magukat. (Bem kiáltv. márcz. 12-ről H o n v. 70. sz. és K ö v. nál O. 157. l.) Márcz. 26-án tehát, Nagy-Szeben városa nyilatkozmányt ad ki, melyben „az orosz hatalom bárminemű beavatkozása ellen forma-

szerint és ünnepélyesen tiltakozik.“ (A nyilatlk. K ö v.-nál O. 153. l.). Hogy e nyilatkozmány csupán kényszermű volt, és semmivel sem különb szerkezetű azon hódolati iratoknál, melyeket a megszállott vidékekről W i n d i s c h - G r ä t z beszédetett, már pikáns kezdete is elárulja, s a dolog természetéből következik. Bem ezután 400 ezer pfrt hadisarczot vetett a városra, melyből azonban ápril vége felé, miután belőle 200 ezernél valamivel több lefiztetett, a szebeniek kérelmére a hátrálékot elengedte (Honv. 100. sz.). Kossuth azonban rossz néven vette, hogy Bem a szászoknak közbocsánatot hirdetett s irányukban ismét nagylelkű akar lenni, és márcz. 20-án jelenté a képviselőházban, hogy Bemet minden további ígéretektől leiltotta, s tudtára adta, hogy a szászok ügyét maga a kormány akarja eligazítani. De Bem nem hagyta magát megzavartatni, s midőn tudtára esett, hogy az általa hirdetett amnesztiát a polgári hatóságok s Csány vésztörvényszékei kevés figyelemre méltatják, s az elítélések napirenden vannak, még egyszer megújítja közbocsánati ígétét, s felhívja mindazokat, kik az ő ebbeli nyilatkozatában bizva sérelmet szenvedtek, hogy indokolt panaszaiikat orvoslás végett jelentsék be nála, egyszersmint azonban a vésztörvényszékek további működését Erdély területén betiltja, csupán a befogott gyilkosok és rablók feletti törvényes vizsgálatot engedvén meg, a rögtönbíróóságok polgári és katonai tagjait, ha további működésökkel fel nem hagynak, haditörvényszékkel és tisztségek elvesztésével fenyegeti, miután „akarom“ ugymond „hogy bizonyos határvonalig a kormány részéről is elismert bűnbocsánati rendeletem valóság maradjon, s ne sértessék meg vagy aljasítassék épen csalétekké.“ (A nevezetes kiáltvány N.-Szeben. jun. 5-ről Honv. 140. vagyis jun. 9. sz.). V. ö. márcz. 21. 23. júl. 3.

W i n d i s c h - G r ä t z osztrák fővezér s cs. helytartó Buda n Magyarországnak lakóit arról igyekszik meggyőzni, hogy „a lázadók a felforgatást és kommunizmust képviselik“, s törekvésük nem a haza és nemzetiség javát, hanem „egész Európának anárchiába döntését“ czélozza. Annálfogva csatlakozzék mindenki a cs. helytartóhoz. Ime „S z i r m a y István gróf már egy zászlóalj önkéntest vezetett a cs. k. hadsereghez“, mely „hazafiai tettet Öfelsége az ő őrnaggyá és zászlóaljparancsnokká lett kinevezésével jutalmazott meg.“ Utánozza tehát az ország ezen loyalis példát.

A felhívás S a m m l. 76. l. A „W i n t e r - F e l d z u g“ vagyis a herezeg emlékirata többet is közöl Szirmay csapatáról, elmondja t. i. hogy az 480 főből állott, s a gróf által mingyárt a budaméri harc után sárosmegyei (s abauji (tót) egyéniségekből gyűjtetett. „Ő volt az

egyetlen“ ugymond a herceg „a ki ezen komoly napokban loyális érzelmeit egyébként is bebizonyítá mint csupán szavakkal.“ Ezen érzelmeiért Szirmay később a Szent-István-rendjellel diszítettett. (Wint. 112. l). Seregének vitézi tetteit egyébiránt még a „Winter-Feldzug“ sem volt képes följegyezni. Ellenben a hiv. Honvéd 123. vagyis máj. 21. számában ezen tudósítás olvasható: „Gallicziából egy gróf Szirmay István nevű rablófőnök is beüött hazánkba 800-ad magával, de vadászaink és querilláink Tótfalunál Szepesben megtámadták, egész a határig kiüzték, egy kapitányt és két közembert leöltek, két százat foglyokká tettek, és sokat, köztük Szirmayt is, megsebesítettek.“ Egyébiránt nem lehet állítani, hogy Windisch-Grätz felhívása és Szirmay példaadása később is sehol sem gyümölcsözött volna. Kempen altábornagy s. cs. biztos Pozsonyban ugyanis ápr. 2-ról közhírré teszi, hogy Szent-György város a cs. seregben szolgáló magyar ezredek ujraszervezésére tetemes pénzajánlatot tett (A hird. Samml. 86. l). Haynau pedig jul. 7-ről Mosony megyét s különösen Kroner Lajos alispánt dicséri meg „loyális magaviseletéért.“ (I. m. 125. l). V. ö. máj. 17.

Márcz. 12. Hétfő.

A felsőtábla első ülése Debreczenben. Jelen van 60 főispánból alig 4, huszonnégy püspök közül (a g. n. egyesülteket kivéve) 2, a számtalan grófok és bárók közül alig néhány, a hercegek közül egy sem. Határozat, hogy a képviselőház minden eddig hozott végzései elfogadtatnak.

Közl. 51. sz. Perényi a törvényhatóságok után még január-közepén felszólította a felsőtábla tagjait, hogy az országgyűlésen jelenjenek meg, igérvén nekik a képviselők napi- és szállásdíjával egyenlő költséget.

Márcz. 14. Szerda.

Czetz ezredes Bem seregzömével Fenyőfalváról Szebenzékben Stutterheim előőrseit elveri, aztán a frekki hid előtt száll táborba, melyet másik végén 2 zászlóaljjal, 2 lovasszázaddal, s 4 ágyuval Klokocsán őrnagy védelmezett. Reggelre (márcz. 15.) Czetz a császáriaknak hült helyét találja.

Czetz Klapp-nál Nat. II. 308. l. Bem's 250. l. Köv. E. T. 204. (márcz. 16).

Márcz. 15. Csütörtök.

A magyar kormány Perczel Mór tábornokot a Bács-Bánság visszafoglalására, s Péterváradnak ostrom alól fölmentésére küldi, mely czélból Hadik ezredes helyére a 4. hadtest parancsnokává nevezi ki.

Szil. F. Tört. 343. l. F. Férf. 44. 45. l. Rüst. II. 14. l. Perczel márcz. 17-én foglalja el új tisztségét. Hadereje 3,200 főnyi „részben fegyvertelen és ruhátlan gyalogságból, egy gyenge huszárosztályból s láncsás mozgó csapatokból állott.” (Perczel lev. Mész-nál 75. l).

Márcz. 16. Péntek.

Szemere Bertalan felső-magyarországi kormánybiztos a védsereg tervét közzé teszi, s felhív minden alkalmas honfit, hogy e seregbe soroztassa be magát. E querillacsapatnak, mely lovasok-, gyalogok- és vadászokból álland, a hozzácsatolandó 4 ezer főnyi rendes katonasággal együtt, feladata leendő a gyöngyös-eger-putnok-rozsnjó-lőcsei, ugyszintén a lőcse-eperjes-ungvárnyiregyház-miskolczi vonalon a szabad közlekedést fenntartani, s azon vidékeket a Gallicziából netalán betörendő ellenség csapataitól tisztán tartani.

Közl. 60. sz. A rend. még Frey-nál II. 271. l.

Bem tábornok Bánfi János ezredes dandárával Boiczánál a Vöröstoronyban a futó császáriakat megtámadja, s balszárnyuk megkerülésével hátraveti. Az osztrákok, kik az oroszok menekülését fődözik, 94 halottat veszítenek. Bruckenthal Sámuel n.-szebeni nemzetőrparancsnok menekülés közben az Oltba vész. Másnap

Márcz. 17. Szombat.

Bem a Vöröstoronyban tovább üldözi elleneit, s az oroszokat, állodásaikból kivervén, a határszélig kergeti, melynek védelmére az 55. zászlóaljat négy ágyuval hagyja, maga Brassó felé visszaindulván.

Köv. E. T. 204. l. Közl. 59. sz. Uj. Ism. 21. 104. l.

Márcz. 18. Vasárnap.

Feketehalmi ütközet. Czetz ezredes (8,700 ember s 26 ágyu) a Feketehalom előtt utját álló Kalliány tábornokot (Stutterheim és Uracca dandárai) Vidény felől megtámadja, s három órai harcban megvervén Vidombákig űzi. Itt új állást vesz az ellenség, kire az érkező Bem tábornok harcrendben küldi csapatait. Kalliány ekkor, miután Engelhardt orosz tábornok a honvédekkel szembeszállni vonakodék, az elől futó oroszokkal együtt elhagyja a küzdelem terét, s a Tömös-Szoros felé Oláhországba menekülni törekszik. Veszteségünk 12 halott s 50 sebesült, az ellenségénél 267 ember holtakban és sebesültekben. Másnap

Márcz. 19. Hétfő.

Brassó küldöttei Bem tábornok előtt Vidombákon bejelentik városuk hódolatát. Bem megszállja Brassót.

Czetz Klap.-nál Nat. II. 310. 311. l. Bem's 251. 252. l. Köv. E. T. 205. 206. l. Honv. 86. sz. Közl. 59. 64. sz. A hív. jel. még Szil.-nál F. Tört. 338. l.

Simunich osztrák tábornok Komáromvárat reggeli 7. órakor a Duna jobb partjáról ágyuztatni kezdi. Az ostromlövések márcz. 26-ig naponként megújulnak.

Wint. 405. l. V. ö. Klap. Nat. I. 364. Vah. II. 100. l. A magyar kormány a gyöngye jellemű Török várparancsnokkal (v. ö. decz. 30.) nem lévén megelégedve, márcz. 3-án Klapkát kínálta meg a várparancsnoksággal, miután Dembinski Klapkától szabadulni kívánt. Ez azonban továbbra is a hadseregnél akart maradni. Kossuth ezután Guyont nevezé ki a fontos tisztségre, de majd, ennek hadvezéri képessége iránt kevés bizalommal viseltetvén, ugyanazon állomásra Lenkei ezredest is kinevezé, s a két férfit oda utasítá, hogy igyekezzenek bejutni a várba, s a melyiknek ez előbb sikerülend, az foglalja el Török helyét. (Görg. I. 287. l.). A szerencsésebb Lenkey lön, ki ápril közepén csuszott be az erősségbe. (Az itteni állapotokat l. márcz. 31. jegyz.).

Márcz. 20. Kedd.

Windisch-Grätz cs. fővezér és helytartó a márcz. 4. oktroyált alkotmányt a Főlség határozott parancsából egy kibocsátvány mellett hirdeti ki, melyben a Főlség abbéli vára-kozását adja elő, hogy Magyarország az új alkotmányt, mely a magyar tartományok alkotmányos jogait kiszélesíté s új politikai jogokkal gyarapítá, „biztonságuk, jóléttük és poli-tikai jövőjük erőteljes valósulásakép“ örömmel fogadandja, annyival inkább, mert a különböző vallásfelekezeteknek és a földmives népnek 1848. elején adott engedmények s más egyéb tapasztalatilag hasonosaknak bizonyult törvényes intézkedések ezután is érvényben fognak maradni. Mihelyst az országban a béke és rend helyreálland, meg fog nyitvatni Magyarország törvényhozói előtt a működési tér. Minden „jó érzelmű“-nek kötelességévé tétetik, hogy a Főlséget „egy nagy birodalom ujjaszületése“ érdekében támogassa.

A kibocs. S a m m l. 80. l.

Márcz. 21. Szerda.

A képviselőház Bem vezérnek a nagy-szebeni stb. hősnek, elsőrendű érdemjelt s altábornagyi rangot adatni ha-tároz.

Kö z l. 59. sz. A kormány és a képviselőház küldöttsége ápr. 5-én Sz á s z-S e b e s e n adja át Bemnek az érdemjelt, s a kineveztetési ok-mányt, mely alkalommal, miután a szónoklatok végbementek, N é m e t h alezredes a hadügyminiszter követe, az ősz lengyel sebesült jobbját megcsókolja. Bem azt izeni vissza a képviselőháznak, hogy „bármit tegyen, csak a habsburg-lothringeni házzal ne béküljön ki.“ (A szónok-latok körülményesen H o n v. 91. 92. sz).

T ö m ö s - s z o r o s i első harc. Bem tábornok a B r a s - ó tól futó orosz- osztrák sereget a határszéli szorosban megtá-madja. Sz a b ó Nándor alezredes V a n - d e r - N ü l l ezredes állo-dásait egymásután foglalja el, s végre kiveri az ellenséget Erdély határából. M o l n á r Ádám tüzemester. Veszteségünk 30

sebesült, az ellenségé 186 halott, 80 fogoly, 100 kocsi, 2 ezer fegyver.

Kőv. E. T. 206. l.

Bem tábornok Erdély ellenséges érzelmtű lakosainak közbocsánatot hirdet, a bujdosókat és fölkelteket hazatérésre s testvéri kibékülésre hívja föl, s egyszersmint, miután „a közös ellenség, a muszka és osztrák katonaság, meggyőzetvén Oláhországba szaladt“, rendeli, hogy „a legközelebbi vasárnapon minden vallások szertartásai szerint oltár előtti, vagy pedig szászéki tinnepélyes hálaadások által ezen nap jelentősége“ egész Erdélyben kihirdetessék. V. ö. márcz. 23.

B. kiáltványa Kőv.-nál O. 159. 160. l. és Közl. 59. sz. Hogy Kossuthnak Bem ezen lépései, melyekkel a politikai hatóság jogkörébe csapott át, mennyire nem tetszettek, l. márcz. 11. jegyz.

Márcz. 22. Csütörtök.

Perczel Mór tábornok Szőregnél, Szeged mellett, megtámadja a szerbeket, kik, miután Szent-Iványnál táborozó csapatuk (2 ezer ember) Fournget őrnagy által 4 órai harcban legyőztetett, e csapattal egyesülve Béba és Török-Kanizsa felé hátrálnak. Szőreg, Szent-Ivány és Deszkács faluk fölégettetnek. Egyideűleg Keményfi őrnagy a szegedi osztály balszárnyával Makó felől Kis-Zombort rohanja és tisztítja meg az ellenségtől, kik közül itt 83 marad a harcmezőn. Czintula őrnagy pedig a szabadkai osztály balszárnyával (Gál alezredes) Horgos felől Ó-Kanizsánál szorítja vissza a szerbeket a Tisza bal partjára. Zentánál végre a szabadkai osztály zöme harczott, de erős ellenállásra talál, melyet csak másnap győz le.

Klap. Nat. II. 100. l. Közl. 65. sz. Honv. 81. sz. (mindkét helyt Perczel hiv. jelentése). Perczel ezután még csak a Ferencz-Csatorna mentén talált némi ellenállásra (l. márcz. 26.), melynek legyőztével márcz. 27-én a már ingadozó Péter-Váradba bevonul (v. ö. márcz. 29). Előnyomulását nagyon megkönnyítette a szerb nemzetci csapatoknak márcz. elején történt hazabocsátása, s a szerbek ellen-szenve a rájuk tolt Thodorovic ellen. Bácsban a megyei kormány ápr. 3-án ismét helyreálltattik.

Márcz. 23. Péntek.

Csány erdélyi fő kormánybiztos Nagy-Szebenben e várost és a Királyföldet a kormány további rendeleteig ostromállapot alá veti, s rögtönítélő hadi- és rendes büntetőtörvénysszékeket állít fel, mely alá a polgári és katonai egyének a vétek fokozatához képest tartozandnak. A közpénztárakat, a helységek és városok pénztárai kivételével, az állam felügyelete alá rendeli, a kincstári hivatalokat, a postai főigazgatóságot, s tartományi főbiztosságot Kolozsvárra helyezi át, a lotteriákat mindenkorra eltörli.

A rend. Honv. 76. sz. ugyszintén Köv.-nál O. 161. l. Miután Csány ezen rendelete, mennyiben a fölkeltek megfenyítettését tárgyalja, igen éles ellentétbe jutott Bem intézkedéseivel (l. márcz. 11. jegyz. és márcz. 21.), ennek legalább külsőleges megszüntetése végett ápr. 4-én új rendeletet bocsát ki a kormánybiztos, mely a fentebbi parancs szigorán cnyhit, s a Bem által hirdetett közboesánatot is megerősíti, azon hozzátétellel, hogy abban azoknak, „kik mint czimborái az ellenségnek azzal eltávoztak, s ez által hűtlenségi vétekbe estek“, nem leend részök. (E rend. Köv. O. 165. l.). Csány Szeben bevételének hírére (Kolozsvárra jutott márcz. 15-én, midőn a város kivilágíttatik) személyesen indult a szászok közé, s a nevezetesebb pontokon mindenütt megfordult.

Kemény Farkas alezredes Gyula-Fehérvár ostromlására siető seregével Nagy-Enyeden és Fel-Enyeden a fölkelő oláhok táborát, kik ezuttal mintegy 60 halottat veszítenek, szélyelveri. Harmadnapra a Tövisen, Alsó-Fehérmegyében, állomásozó magyar sereget Diód és Gyógy felől törekesznek bekeríteni az oláhok, azonban szétszóratva mintegy 250 halott veszteséggel visszahuzódni kényszerülnek.

Honv. 78. sz. V. ö. Som. 35. l. Kemény Gy.-Fehérvár ellen márcz. 20-án indult el Kolozsvárról.

Márcz. 24. Szombat.

Beniczky őrnagy (400 gyalog, 32 huszár és 3 ágyu) Almássy cs. ezredes és Zagitzek cs. alezredes portyázó csapatjukat (1²/₆ zászlóalj, egy lovas-század és 6 ágyu) délben Losonc utczáin Osgyán felől véletlen meglepi, s gyors

támadásával zavarba hozván, rövid harc után szerencsésen szétkergeti. A császáriak vesztesége 177 halott, 36 fogoly, 1 zászló, az ezred pénztára mintegy 27 ezer pfrt-tal stb.

Wint. 390. 401—403. I. Vahot Losonczi Phónix I. 99. 20. I. A s b. I. 321. I. G ö r g. I. 19. I. (nap nélkül). Szemere hiv. jelentése: K ö z l. 66. sz. és H o n v. 81. sz. (márcz. 20). Klap. Nat. I. 302. (márcz. 20). Rüst. I. 321. I. (márcz. 23). Almássy, kit Z ó l y o m ról oly czélből rendelt Windisch-Grätz Losoncra, hogy ott a Váczról érkező Zagitzekkel egyesüljön, s a magyarok haderejéről tudósítást szerezzen, a fentebbi harcából B a l a s s a - G y a r m a t h r a futván, azt írja a fővezérnek, hogy „előtte 6 ezeren voltak.“ Windisch-Grätz e tudósítás következtében azon meggyőződésnek ad önmagában helyet, hogy a honvédek az Ipoly mentén már utban vannak Komárom felszabadítására. Ramberget tehát Balassa-Gyarmathra rendelí, Csorichnak pedig megparancsolja, hogy egy erős csapatot Vácra küldjön, szükség esetén Ramberg támogatására. — Beniczkyt, ez ügyes portyázót, miután a tót csapatokat már előbb szétriasztá, Görgei küldte a tokaj-losonczi utra.

Márcz. 25. Vasárnap.

Kossuth a képviselőháznak szemrehányásokat tesz, hogy a Debreczenből elmaradt képviselőkre hozott végzés (1. febr. 28.) alkalmazásánál az ő távollétében némelyek iránt tulságos kedvezéssel járt el, kelleltinél többet visszafogadván kebelébe azok közül, kik nem kísérték el a házat a vész napjaiban. Kijelenti, hogy ő, mint kormányzó csupán azon országgyűlésnek akar kifolyása lenni, mely a veszély idején együtt voit, s melynek politikája előtte tudva van. Kívánja, hogy a ház „ezen szint tisztán tartsa meg, hogy ezen országgyűlés maradjon a mint van, ne pedig, hogy dertivel más alakot öltson magára azon emberek ideérkeztével, kik nem osztottak velünk a veszélyben, következőleg eljátszották azon jogot, hogy a nemzet sorsa felett intézkedhessenek.“ Ha az országgyűlés a vész idején megfutott tagokat visszafogadandja, „s oly határozatot hoz, mely az előbbi országgyűlés alakját megváltoztatná“ (értsd: lépéseket tesz kibékülni a Fölséggel), „elvesztve... a nép előtt nyibusát, melylyel bir, polgárháborunak volna e nemzet kivéve“ stb. Végül a sajtó (értsd: az E s t i L a p o k) jelen működ-

dését „borzasztó és iszonyatos“-nak mondja, minélfogva a szükségesség helyet elkeseredést idéz elő, azzal, hogy „egy férfit“ (értsd: Madarász Lászlót) „ki a kormánynak is tagja“, nyilvánosan és okmányok alapján a közvélemény előtt vádállapotba helyez.

Közl. ugyszintén a beszéd Honv. 85. 86. sz. E filippika a békepártban oly nézeteket támadott meg, mely ellen a kormányzó csak nem rég (1. febr. 10.), midőn erre alkalma nyílt, s egyenesen kihíva volt, még nem mert föllépni, sőt a melyeket akkor, midőn hadügyeink még sokkal kedvezőtlenebbül állottak, nyilvánosan legezgetett, s mi több, magáéinak vallott. A békepárt, a mint értesült a Görgei és Kossuth közt kifejezett politikai elvi meghasonlásról, Görgeire vetette szemeit s titkon elhatározá ennek kezére játszani a főhatalmat, hogy a dynasziával való kiegyezkedés lehetővé váljék. A pártban azonban nem volt elég bizalma vagy bátorsága magát Görgeivel érintkezésbe tennie, sem Kossuth szélsőségre vezető elveit nyíltan ostromolnia, minek következtében Görgeinek, ki egyáltalában keveset törődött a debreczeni politikussokkal, márcz. elejéig sejtelve sem volt arról, hogy a házban olyan elem is van, mely Kossuth politikájának vakon nem hódol. (Görg. I. 289. l.). A mint azonban Debreczenben megfordult, s Szemerével és más az országgyűlési dolgokat ismerő egyénnel a táborban érintkezett, értesült a békepárt felől, de annak politikáját nem helyeslé, hihetőleg, mert a párt erejét keveslé, s nagyravágyó terveit könnyebben elérhetni vélte, ha a talnyomó elemmel s Kossuthal fog kezét, és ez utóbbinak hizeleg. „A szerencsétlen békepárt“ így ír márcz. 22-ről Szemerének. „Semmi béke, hanem guillotine, guillotine, guillotine!“ (Görg. levele Szem.-nél II. 146. l.). A békepárt a debreczeni Esti Lapokban Jókai vezetése alatt sajtó közlönyt alapított. Madarász hihetőleg sejtve a keletkezendő lap irányát, hivatalos gáncsoskodással igyekezett annak megindulását feltartóztatni (márcz. 2-án: Közl. 53. sz.), de végre is a sajtótörvény szabványainak tökéletesen elég tétetett, s márcz. 9-én a „rendőrminiszter“ közhírré tette, hogy a lapra az előfizetések a postákon elfogadtatnak. (Hivat. tud. Honv. 73. sz.). A lap pedig első feladatai közé is az ő megbuktatását tűzte ki, nemcsak azért, mert ezáltal egyszerűs mint Kossuthnak is szúr alatt hadat izent, hanem azért is, mert Madarász elbizakodott és kémkedő modorával, s a Zichy-ingóságok hűtlen kezelésével köz botrányt és gyűlöletet keltett. Kossuth Madarászban egyik leghivebb emberét és eszméinek ügyes előcsahasát látván megtámadtatva, az ellenségeskedést közvetve ön maga ellen irányzottnak is tekinté, s fentebbi beszédében elég vigyázatlan volt elárulni, hogy az Esti Lapok vitái őt is elevenjén találták. A kormányzó, mint viddini szózatában kimondja, azon gyanuval élt, hogy a békepárt Görgeivel már összeköttetésbe is tette magát, s ekkép akarja végrehajtani az ő

megbuktatását. Oly szándékkal távozik tehát a táborba, hogy Görgeit a képviselőház valódi jelleme felől félrevezesse, s hogy visszatérével a márcz. 4. alkotmányirat alkalmából kiindulva oly határozatot hozasson, mely a békepárt előtt egyszer mindenkorra bevágja az utat. E célból már a fentebbi ülésben felemlíté, hogy „Ollmützből furcsa dolgokat irtak“, a melyekre felelnünk kell, s hogy öt hatalomravágással senki nem vádolhatja, de akadhat még valaki (czélzás Görgeire), a ki egy második brumaire 18-dikát fog elkövetni, s önhatalmilag diktátorává teendi magát a nemzetnek. (V. ö. ápr. 14).

Márcz. 26. Hétfő.

A Perczel tábornokkal egyesülni törekvő Igmándy őrnagy a szerbeket Gyálán, Torontálmegyében, három oldalról megrohanja, s élénk harc után Török-Kanizsára kergeti. Gyála fölégettetik. Veszteségünk 2 halott s 3 sebesült, az ellenségé 30 halott, 30 fogoly s több mint 4 mázsa lőszer, 40 fegyver, igen sok juh és marha.

Közl. 68. sz. Honv. 84. sz. Tiszavidéki Ujság. Szerk. Molnár Pál Szegeden 1849. évf. 24. sz. Klap. Nat. II. 107. l.

Perczel Mór tábornok Kuláról és Verbászról a gyöngye szerb őrséget elűzi.

Klap. Nat. II. 102. l.

Csány főkormánybiztos Erdélyben a szász és oláh népet felvilágosítja, hogy eddig a gazdagabb nagyravágyóknak, s magánérdekeket hajhászó kalandoroknak szolgáltak eszközül; egyszersmint hazatérésre szólítja a szerte bujdosókat, közböcsánatot hirdetvén nekik, ellenkező esetben rájuk 8 nap mulva javaik zár alá vétele s elfogatásuk alkalmával testi fenyték várákozik.

Köv. E. F. 216. l.

Márcz. 27. Kedd.

Bemaltábornagy az oroszokat a Vöröstorony-szorosban három órai heves harc után megveri s Oláhországba űzi, aztán a hegyszoros védelmére 2 ezer emberrel s 6 ágyúval

Ihász Dániel őrnagyot hagyja hátra. Veszteségünk 6 halott s 20 sebesült, az oroszoké 21 halott s mintegy 40 sebesült

Honv. 82. sz. Köv. E. T. 212. l. Klap. Nat. II. 313. l. (márcz. 25 vagy 26).

Kemény Farkas alezredes (2,650 ember és 13 ágyu) Gyula-Fehérvárát ostromolni kezdi, két órai ágyzás után azonban, mely a várból élénk viszonzásra talál, Borbándra visszahúzódik, önmegadásra hívó felszólítását az őrség válasz nélkül hagyván.

Honv. 78. sz. Fejldz. 533. l. Som. 36. l. A vár igen rövid időre volt ellátva élelmiszerekkel, melyeket időről-időre kimentások útján és Jancu segítségével kellett beszerezni. Hórák megvakulása óta a várparancsnok August ezredes volt, ki alatt az őrséget 2,497 ember 71 ágyuval képezé.

Márcz. 29. Csütörtök.

Perczel Mór tábornok és Batthyány Kázmér kormánybiztos, Hollán alezredes által Péter-Váradból Nugent tábornoszernagy (Mamula ezredes) és a szerbek ostromseregére Kamencz felé kimentést tételnek, mely alkalommal a mieink az ellenség sánczaiig nyomulnak előre, s két órai heves harc után huzódnak vissza. Egyideűleg Mihalovics őrnagy O-Kérről támadja meg a Despot-Szent-Iványon álló ráczokat, kiknek sánczait, miután közülök mintegy 500 embert lekaszabolat, elfoglalván, szétromboltatja.

Perczel hiv. jelentése. Közl. 72. sz. Wint. 487. l. (a mi veszteségünk a kimentésnél 150 halott és 200 sebesült). Klap. Nat. II. 105. l. (márcz. 28. Ezt a napot Rüstow is — II. 16. l. — átvette). Perczel és Batthyány mint láttuk (márcz. 22.) márcz. 27-én érkeznek Péter-Váradra, hol, a várat a benső árulástól biztosítani óhajtván, különböző intézkedéseket tesznek, s többek közt mintegy 60 gyanus jellemű főtisztet (köztük Blagoevichet is) kiutasítanak a várból, melynek parancsnokságát Perczel, a magatestvérére Miklóstra bizza. Márcz. 30-án Batthyány és Perczel Mór visszatérnek a magyar táborba, mely őket Ó- és Kis-Kéren várta, s Verbászon és Kulán át Szent-Tamás alá sietnek. Perczel ezen utjában azon kegyetlenségek visszatörlesztésül, melyeket a szerbek a télen át a magyar lakosokon, főleg Zentán, elkövettek (l. jan. 20.) szabad tért engedett katonái bosszuérzetének. (Tisz. Ujs. 28. sz.)

Bangya őrnagy Bereg megyéből Krywkagallíciái határszéli falut megrohanja, s a nyugtalankodó osztrákokat onnan elszorítja.

Közl. 70. sz.

Márcz. 30. Péntek.

Kossuth honvédelmi bizottmányi elnök Egerben a magyar hadak főparancsnokságát, az Erdélyben lévőket ide nem értve, a megbetegedett Vetter altábornagytól elvévén, ideiglenesen Görgei Arthur tábornokra bizza.

Görg. I. 304. l. Klap. Nat. I. 300. l. Közl. 132. 81. sz. (Asbóth — I. 6. l. — hibásan írja, hogy Vetter után Görgei a fővezérséget a kormány kinevezése nélkül csak mint legidősb tábornok vette át, a mint hogy hátrább — 19. és 52. l. — már ellenkezésbe is jön önmagával). Görgei hadereje volt ekkor Klapka szerint 44,900 ember és 182 ágyu, a Wint. szerint (hadseregi hivatalos kimutatások után): 58,282 ember és 188 ágyu, Görgei szerint az 1. 2. és 3. hadtestben volt: 26—28 ezer ember. Windisch-Grätz hadereje volt, egy márcz. 12. harezirend szerint $41\frac{4}{6}$ zászlóalj, 56 lovasszázad és 222 ágyu, Klapka szerint: 52 ezer ember és 230 ágyu.

Márcz. 31. Szombat.

A szerbek és Lederer csapatai Perczel Mór tábornokot Verbásznál, Kula és Szent-Tamás felől, megtámadják; azonban egy ágyujok és egy zászlójuk elvesztésével könnyű viadal után visszaveretnek, s Kulán a győztes Perczel kezei közt nagy mennyiségű gabnakészletet hagynak.

Közl. 72. sz. ugyanaz Honv. 89. sz. V. ö. Klap. Nat. II. 106. l.

Welden tábornoszernagy Komáromvár at erősen bombáztatja és Simunich haderejével (13 zászlóalj, 8 lovasszázad és 42 ágyu) három oldalról megtámadtatja; siker nélkül. Az ágyuzás mindkét részről naponként megújul apr. 20-ig.

Klap. Nat. I. 365. l. Wint. 479. V. ö. márcz. 19. Komáromvár igen ekkor gyöngye lábón állott, miután a tisztek egy része az ellenséggel rokonszenvezett, a őrségben rend és fegyelem hiányzott, s olykor a leg-

szükségesebb védelmi intézkedések sem tétettek meg. Uj körülmények közt P u k y Miklós kormánybiztos teljhatalmat kért K o s s u t h tól, hogy szükség esetén a várparancsnokot is elfogathassa. Welden Bécsből nagy mennyiségű bombát és nyomtatott kiáltványokat hozott le magával, s el volt rá készülve, hogy a már majdnem érett gyümölcsöt nagyobb nehézségek nélkül le fogja szakítani, azonban a szemes Puky az ellen-séggel czimboráló M a k k tüzérparancsnok elfogatásával s árulása napfényre derítésével elejét vette a vár elestének. (M a k k ügyét l. E s t. L. 4. sz. a várbeli állapotokat s Puky érdemeit F ü g g. II. 444—449. l. egészen uj részletekkel).

Ápr. 1. Vasárnap.

G á s p á r András ezredes (7. hadtest) a maga előhadát (P ö l t e n b e r g) H o r t r ó l H a t v a n és A s z ó d felé kényszer szemlére mozditja ki. Aszódról azonban a hasonló célzra törekvő Schlick cs. tábornok előhada (Parrot) a huszárokat Hatvanra visszaveri; estére rövid harc után gyalogjaink is elhagyják Hatvant. Görgői egész hadtestét kirendeli Pöltenberg segítségére. Veszteségünk 2 halott. Másnap

Ápr. 2. Hétfő.

H a t v a n i ü t k ö z e t. G á s p á r ezredes a Hatvan felől kimozdult P a r r o t dandárát déltájon erős ágyutüz után visszaveri. Ekkor Schlick cs. tábornok főerejével nyomul előre, azonban G á s p á r és P ö l t e n b e r g által ő is hátravetetik, midőn a Hatvantól keletre eső magaslatokon vesz állodást. Esteli 5. órakor innen is leszorítottatik, s Gáspár a városba üzi be, hol véres utczaharcban harmadszor veri meg, midőn Schlick a maga után lerombolt Z a g y v a hidon át A s z ó d r a és B á g h r a huzódik. Veszteségünk mintegy 150, az osztrákoké 300 ember holtakban és sebesültekben.

G ö r g. I. 305. 306. l. K l a p. Nat. I. 309—311. l. K ö z l. 72. sz. W i n t. 430—433. l. H o n v. 89. sz. A s b. I. 52. l. S z i l. F. Tört. 348. l. F. Férf. 19. 132. l. L e v. I. 126. l. (Gáspárt, Hatvannál kitüntetett vitézségeért, Kossuth tábornoknak nevezi ki). — E két harc-czal kezdődik meg a forradalmi háboru legdicőségesebb korszaka. A hadjárat tervet azon régi alapeszme szerint, hogy előre kell menni, K l a p k a, G ö r g e i és B a y e r közösen készítették. Az események

éltető lelke, a harcok vezérlő szelleme azonban maga Görgei volt, ki, mióta dicsvágyának a fővezérség elnyerésével elég tétetett, egészen elemében vala, s minden erejét megfeszíté, hogy a fényes polczon katonai képességei számára örök nevet vivjon ki. Az eddigi határozatlan és ingatag vezéri intézkedéseknek rögtön végök szakadt. Görgei a rég óta kitéüzött és mindenki által helyeselt irányban gyorsan és összes haderejét kifejtve akart előre nyomulni. A hadsereg már kineveztetése előtt megnyugodott az ő fővezérségében, s a rendkívüli férfit, kinek vezéri lángeszében vakon bizott, s ki rendkívüli jellemével és katonai szigorával tiszteletet és hódolatot ébresztett benne, reménnyel és lelkesültséggel látta a hadak élére állani. Klapka ápr. 1-ről többek közt írja hozzá: „Holnap közlöm veled a szükséges tudósításokat, miket Árokszállásról és Jász-Berényből megszerezni igyekszem, s melyekhez képest a tennivalókat megállapíthatjuk. Epedve várlak a főseregnél, a te közelléted szükségés.“ stb. A lelkesedésnek, mely Görgeit, mint a hadak urát bálványozá, nemsokára a különben féltékeny és gyanakvó Kossuth sem tudott ellenállani, ki ekkor a táborban időzött. „Győztünk“ így ir ezen időből a honvédelmi bizottmányhoz, „győztünk, határozottan, tökéletesen, s Görgei fővezér előtt tisztelettel kell meghajolni minden hazafinak, mert nem hiszem, hogy a história példát mutathasson fel, miként egy fővezér a fővezérnek nagy kötelességeit s a minden veszélyes pontoni jelenlétet, a rettenthetlen közkatona kötelességeivel nagyobb mértékben teljesíthette volna, mint Görgei a tegnapi napon.“ (K. lev. Honv. 91. sz). Ugyanő ápr. 7-ről Perczelnek ezt írja: „Vetter beteg fekvődén, Görgei vezényli az égész hadjáratot, s annyi tapintattal, ügyességgel s rettenthetlen bátorsággal, hogy látván vezéri bölcsességét és elszántságát, lehetetlen multját nem felednünk s ki nem engesztelődününk iránta“ stb. (K. lev. Mész.-nál 43. l.).

Bem altábornagy Gyula-Fehérvárat d. u. 4. órakor lövetni kezdi, az erős tüzelés szüntével pedig fölkéreti, mire azonban August várparancsnok elutasítólag válaszol. Ekkor Bem megújítja, s másnap hajnalig folytatja a lövetést, mely a várból élénken viszonztatik.

Feldz. 538. l. Som. 36. l. — Czetz (Klap.-nál II. 315. l.) s utána Kővári (E. T. 213. l.) Bemnek a vár alá érkezését s a bombázás kezdetét márcz. 31-re teszik. — Bem ezután az ostromlóssereg parancsnokságát Kemény Farkasnak visszaadja, ki a zárlatot ápr. közepe táján létesíti, a vár ellen azonban, kellő lövegei és löszere hiányozván, semmire sem boldogul. Ekkor Bem Debreczenbe ír, hogy küldjenek neki egy ügyes ostromló vezért, mert „az ő csapatvezérei közt született főispánok ugyan vannak, de született hadvezérek, kik ostromot vezetni

képesek volnának, teljességgel nincsenek.“ S így küldik le Stei n ezredest, ki eddig a hadügyminisztériumban Mészárosnak segített. Az új paranesnok ápril. 20-án veszi át tisztségét, de kellő szerekkel ellátva ő sem lévén, a tulajdonképeni ostromot nem is foganatosítja, s a várat inkább csak kiéheztetéssel igyekszik hódolatra bírni. A nevezetesebb kirontások e meglehetősen csöndes ostromsereg ellen máj. 16—26. és jun. 2-án voltak. (V. ö. j u n. 24).

Csutak Kálmán őrnagy s zarándi hadparanesnok egy oláh felkelőcsapatot, melyben határőrök is voltak, Lunkojnál Zaránd megyében megkerget s Boiczáig üldöz, miközben a Hunyadmegyébe futott oláhok közül mintegy 100 halott esik. Másnap

Ápr. 3. Kedd.

Csutak Boiczától visszafordulván Szárapez, Mihályfalva és Bucsésd mellett egy másik oláh sereget rohan meg, mely Buteanu praefect alatt nevezett falvak mellett elsánczolt táborokban tanyázott. A mieink tetemes vérengezés közben elfoglalják a sánczokat, s az ellenség, mely több mint 100 halottat veszít, Abrud-Bánya felé szalad, hagyván maga után mintegy 200 darab marhát, 4 harangot stb.

Közl. 75. sz. Houv. 91. sz. Köv. E. T. 225. l. Czetz Bem's 301. l. Vah. I. 117. s köv. l. Csutak előtt Beke volt zarándi hadparanesnok, kit azonban Bem magához rendelt (l. febr. 7). Csutak után következett Hatvani.

Negyedik támadás Szent-Tamás ellen. Percel Mór tábornok Bosznies és Stefanovics elsánczolt táborát Szent-Tamáson megtámadja, Percel Miklós alezredest a főerővel Kis-Kér felől a hídfői sánczok ellen, Gál László ezredest pedig a Ferenczesatorna tulsó partján a városi erődítmény nyugoti (verbászi) része ellen indítván. Reggeli 7. órakor mindkét részen ágyuzás kezdődik. Gál néhányszor kísérletet tesz a sánczokba batolni, de mindannyiszor eredmény nélkül. Percel Miklós ellenben d. e. 10¹/₂ órakor Földvály Sándor önkénteseivel a esatorna hidját szuronyal elfoglaltatja, s azon keresztül hatolván a Gál ellen harezoló

ellenséget hátban fogja. Végre Gál is a városba nyomul, honnan elleneit makaes utcái harez s iszonyu öldöklés után Beesére s a délkelet felé eső Rómaisan ezba kergeti (d. u. 4. óraker). Perczel Szent-Tamást, melynek egész lakossága részt vett az ellenállásban, felgyújtatja, a sánczokat szétromboltatja, s zsákmányul 6 ágyut, „tömérdek fegyvert és vagyont“ nyer. Veszteségünk mintegy 200, az ellenségé mintegy 2 ezer ember holtakban és sebesültekben.

Serb. 269—271. l. Mész. 52—59. l. Klap. Nat. II. 108. 111. l. Tisz. Ujs. 1849. évf. 28. sz. (mindenik: ápr. 3). Ápr. 2-dika mellett bizonyítanak: Perczel hiv. jelentése Közl. 72. sz. Szil. F. Tört. 343. l. Szegedváros e nap emlékeül Földvárynak (ki a szegedi önkéntesek vezére volt) 100 láncz legjobb minőségű földet ajándékozott.

Ápr. 4. Szerda.

Tápióbicskei ütközet. Klapka ezredes (1. hadtest) Dipold őrnagy és Bóbiacs alezredes dandáraikkal d. e. 10. óraker mozdul Tápió-Bicske ellen, hol Rastić és Sternberg dandárnokokkal (Jellačić hadtestéből) déltájon összetűz. Dipold a faluban lesbe rohanván, az osztrák szorongók alatt nemsokára megdől. Klapka a Kóburg- és Császár-huszárokat küldi segélyére, de hasztalan. Az egész honvédsereg meghátrál, s Nagy-Tápión át Káta felé futásnak ered. Görgei tábornok ekkor Damjanieszal (3. hadtest) személyesen jelenvén meg a harcztéren, átveszi a szerencsétlenül indult ütközet vezényletét, s Vysocki ezredes osztályát a hid elfoglalására s a futók összegyűjtésére küldi. Ennek következtében Knezics ezredes esapatjai (a 3. és 9. zászlóaljak Földváry Károly és Kiss Pál vezetésük alatt) a hidat d. u. 3. óraker el is foglalják, s azon keresztül rohanva Rastićot visszanyomják. Majd Nagy-Sándor ezredes, s a magát rendbeszedett Klapka is előnyomulnak. A császáriak Tápió-Bicske előtt, s benn a faluban egymásután veretnek ki állodásaikból. Végre esteli 6. óraker, mintán a falut felgyújtották, Szécsőre és Sággra hátrálnak. Veszteségünk a holtakat, sebesülteket és foglyokat együvé számítva, 800 ember

s 6 ágyu, az ellenségnél a holtak és sebesültek kevesebb számmal.

Rüst. I. 332. l. Klap. Nat. I. 311—316. l. Görg. I. 307—315. l. Wint. 441. 470—473. l. Közl. 73. sz. Honv. 89. sz. Szil. F. Tört. 349. l. F. Férf. 105. 118. l. Vah. I. 76. l. Lapins. 48—50. l.

Csány fő kormánybiztos Erdélyben a szász nemzet vagyonát, mint a mely Magyarország egységének szabadságának felforgatására használtatott, nehogy továbbra is ily célokra fordíttassék, lefoglaltatni rendeli.

Köv. E. T. 217. l. V. ö. márcz. 25.

Ápr. 6. Nagypéntek.

Isa-szeghi csata. A harcot déli 12. óra tájon Gáspár ezredes (7. hadtest) előhadával Pöltenberg kezdi meg Baghnál, hol Schlick tábornokkal eredménytelen ágyuzásba bocsátkozik. Ezalatt (1½ órakor) Damjanics tábornok (3. hadtest) a szentkirályi erdő északi részén a Rastie dandárát futamítja meg, melynek aztán a Sáprról érkező Klapka ezredes (1. hadtest) kél üldözésére a magyar balszárnnyal, azoban Jellačić bántól visszaveretik, s maga ered szaladásnak. Damjanics ekkor Kiss Pál dandárát küldi Klapka megsegítésére, mire a bán az üldözéssel felhagy, s hadait a Rákos jobb partján helyezi el. Görgei fővezér a csata színhelyére d. u. 4. órakor érkezik, midőn egy tiszttől azon hibás jelentést veszi, hogy Gáspár, ki Baghról előnyomulva Besnyőt ostrommal bevette, már Gödöllő felé jár az ellenség hátban való megtámadására. A magyar vezér ekkor megváltoztatja harcztervét, de alig osztja ki rendeleteit, midőn Klapka emberei ismét futnak. A szaladók közt Görgei megjelenvén, a csüggeteg Klapkát az erdő déli részén Isa-Szegh irányában új támadásra bírja. Onnan a jobbszárnnyra megy, hol az oroszánbátorságu Damjanics Schlick tábornokkal szemben rendületlenül állotta a pusztító ágyúttizet. Damjanicstól a centrumra érvén, az erdő közepe előtt átveszi a vezényletet, s az épen támadó Ottinger tábornok

ellen Nagy-Sándor huszárait parancsolja, ennek következtében Aulich (2.) hadtestével Ottingert a Rákoson túl kergeti, s majd Klapkával egyesülten az égő Isa-Szeghből Jellačić utóhadát kiveri. A bán esteli 8. órakor elhagyja veszélyezett állodásait a magaslatokon, s hogy Schlickkel egyesülhessen Gödöllő felé siet. Damjanics azonban az erdő északi részén éjjeli 11. óráig csatározik, midőn Windisch-Grätz tábornagy egyesült hadseregét Pest alá hátráltatja. Görgei hadereje, miután Gáspár hadteste s Péczelen Dipold dandára a tulajdonképi harcban nem vett részt, 27 ezer ember, Windisch-Grätzé, ki meg Csorich hadtestét pihentette, 25 ezer ember. Veszteségünk mintegy 800, az ellenségé ezer ember holtakban és sebesültekben.

Rüst I. 338—347. l. Görg. I. 317—327. l. Klap. Nat. I. 316—327. l. Wint. 448—457. l. Füg. II. 421—428. l. Asb. I. 26. 27. 57—60. l. Közl. 81. sz. Lapins. 51—53. l. Szil. F. Tört. 349. l. F. Férf. 19. 132. l. Vah. I. 77. II. 63. III. 140. l. A csata térrajza Rüstownál.

Ápr. 7. Szombat.

Gödöllői értekezéslet. Kossuth honvédelmi bizottmányi elnök, a hadtestparancsnokokat Gödöllőn a magyar sereg főhadiszállásán maga köré gyűjtven, előadja, hogy Ausztria nemzetünkkel kibékülni nem akar, sőt újabban oktroyált alkotmányával a magyar királyságot megsemmisítette, s házánkat egy tartományyá alacsonyítani törekszik. Ily körülmények közt az uralkodóház a nemzet bocsánatára soha sem számolhatván, a trónon többé nem maradhat stb. Véleményében Damjanics, Klapka és Aulich osztoznak, Görgei zárkozott és hallgatag marad, négy szem közt azonban e tárgyban megkérdeztetvén, kijelenti Kossuthnak, hogy ily lépés, mely az európai egyensúlyt is megzavarná, nem lenne már jogszerű, s hogy a hadsereg legfőképen az 1848. vívmányok fenntartásaért küzd, s Ferdinánd királyhoz még most is hű, annyira, hogy ha ez egy győzelem után a honvédek sorai elébe lépne, ezek hódolatukat jelentenék a fejedelem előtt.

Klap. Mem. 157. l. Görg. II. 9—12. 228. l. (arról semmit Szemlel, Magyaror. Krónikája. II.

sem tud, hogy Kossuth a hadtestparancsnokokkal is értekezett volna). V. ö. A s b. I. 8. l. S z i l. F. Férf. 19. l. — Ugyancsak Gödöllőn állapítatik meg Bayér ajánlatára, hogy a honvéd főerő a szorongatott Komárom felszabadítására siessen, mialatt Auličh a maga hadtestével Windisch-Grätz elámitása végett Pest előtt maradjon. — Mint érintettük, Görgei nem a legjobb szemmel látta Kossuthot a hadsereg közelében, a mit azonban el nem árult előtte, sőt márcz. 22-én Dormányról irván neki, kérdezi tőle, hogy „mikor fogjuk látni egymást?” Kossuth erre válaszolá, hogy márcz. 26-án már Görgeinél lesz, s „egy püspököt is viszek magammal” ugymond, „ki a főpapság nyibusával fogja megáldani fegyvereinket.” Kossuth csakugyan eljövén, Görgeinek őt alkalmanyilt kiismerni, és tanulni, ellenben Kossuth a fővezér zárkozott, szófukar és titkolódzó jellemén kevésbé láthatott keresztül. Szemere érdekes apróságokat beszél el e tábori kirándulásból. Kossuth a hadfiak soraiban gyakran megjelenvén „egész kedélyességgel beszélgeté (de senki sem hitte el), hogy mennyire vágyik ő lemondani a hatalomról, s hogy jutalmul semmi egyebet sem ohajt, mint valamelyik koronajóság igazgatóságát, mire a ravasz Görgei gunyolódva felelé: „És én a vegytan székét fogom magamnak kikérni.” Kossuth nem szünt meg naponként figyelmessé tenni a tábornokokat, hogy vigyázzanak az ő személyes biztonságára, mikor aztán a csufolódó Görgei éjszakára Kossuth küszöbére feküdt le. A tápió-bicskei csata után Görgei egy temetőben volt; meghallja, hogy Kossuth közeledik, hirtelen leveti magát egy sirdombra, s színleli, mintha aludnék, csákója alól azonban félszemmél Kossuth felé pislogatott, ki előtte, a véres csata után nyugodtan alvó nagy férfit előtte, a bámulat felkiáltása közt állapotot meg. Természetes, hogy ily jelenetek után Görgeinek könnyen sikerülhetett egy felől neveltségűt tenni Kossuthot a tisztikar egy része előtt más felől pedig azon ürügy alatt, hogy az ő személyes biztonléte a hadsereget működéseiben genirozza, eltávolítani a táborból. Fődolog pedig az volt, hogy Kossuth a maga kimeríthetetlen bőbeszédűségével a haditanácsnak terhére volt, s ő, az ügyvéd, szeretett a haditervek kidolgozásába kapkodni, bár ahhoz semmit sem értett.” (Sz e m. II. 58. l.). Kossuth ápr. 12-én érkezik vissza Debreczenbe.

Támadás a Rómaisáncz ellen. Perczel Mór tábornok a szerbeket déli 12. óraker a Rómaisánczban Goszpodinczénél megtámadja. Négy órai ágyuzás után rohamra indulnak a mieink. Földváry Sándor szegedi önkénteseivel ismét első a sánczokban. Az ellenség erős fészkből kiveretve a titteli fűnsikra futamodik. Goszpodincze elhamvad. Veszteség a szerbeknél 50 halott s 8 ágyu.

Tisz. Ujs. Szerk. Molnár. 1849. 28. sz. Szil. F. Férf. 44. l. Perczelnek ekkor, a megrémült szerbeket nyomban üldözve, nem lett volna nehéz Tittel elfoglalni, azonban, mint legtöbb forradalmi vezéreink, ő sem tudott élni győzelmével.

Beniczky őrnagy és Egressy Gábor querillaszázados az osztrákokat Eperjesről pár órai csatározás után Bártfa felé elszorítják s a várost elfoglalják.

Közl. 78. sz. Honv. 93. sz.

Ápr. 8. Husv. Vasárnap.

Mészáros hadügyminiszter a vörössapka viselését, mint a mely a hadseregben vitézségi diszjelül szolgál, mindazon egyénekre nézve eltiltja, valakik azt kitüntetésben el nem nyerték.

Közl. 76. sz. A katonai diszjelekről l. márcz. 2.

Kossuth Gödöllőről az ország lakosait értesíti ujabban kivivott győzelmeinkről s figyelmezteti, hogy azon „honarulók”-nak, kik Windisch-Grätz számára akarnak ujoncokat szedni, engedelmeskedni tilos, ellenben a honvéderőt szaporítani mindenki tartsa önkéntes szent kötelességének. Felhívja a vagyonosabb polgárokat, hogy tehetségük szerint egy vagy több ujoncot állítsanak, a néptől pedig megvárja, hogy legalább is annyi ujoncot adjon zászlóink alá, mennyit tőle Windisch-Grätz kívánt (t. i. 300 lakostól egyet). Annálfogva a hatóságoknak megrendeli, hogy az országgyűlés azon határozata nyomán, hogy a hadsereg 200 ezer főre szaporíttassék, adják be ne csak a tavalyi ujonczhátrálékot, hanem az akkori szabályok és kivétel szerint ismét annyi ujoncot állítsanak, a mennyi rájuk tavaly országgyűlésileg kivette volt. E végre mindenek előtt toborzást kell indítani. Foglalópénz 20 forint az országpénztárából. Szolgálati idő 4 év. A lelkészek e rendeletet három egymásután következő vasárnapon fogják magyarázni a nép előtt. „Egyszersmind, mert tapasztalá a nép, hogy az ellenség pusztít és rabol még akkor is, midőn fut a magyarok vitéz fegyvere előtt, ezennel felhívom a népet, ne hagyja magát pusztíttatni;

sőt parancsolom a nemzet nevében, hogy keljen fel tömegestől, s irtsa ki hazánk szent földéről a zsarnok ellenséget.“

A felhívás töredékben Függ. II. 431. l. Ezen újabb ujonczszedéstről szóló rendelet, tán csak felelet akart lenni Windisch-Grätz ujonczozási intézkedéseire, azonban Kossuth túlmént jogkörén, midőn a nemzetre önhatalmulag ismét 200 ezer ujonczot parancsolt, mire csupán az országgyűlés lett volna illetékes. Egyike ez azon hivavatalos tulkapásoknak és nagyhangú intézkedéseknek, melyek annyira jellemzik Kossuth nyilvános szereplését, melyek azonban minden forradalmat vezető életében föltálalhatok.

Ápr. 9. Husv. Hétfő.

Berger várparancsnok Aradvárost löveti, s az ostromlók által felgyújtott hid eloltása végett kirontást tétet, de a mely visszaveretik. A Szent-Miklós felől marhát és lisztet szállító dsidásokat a Lehel-huszárok és a békési önkéntesek visszaverik.

Közl. 92. sz. Vécsey márcz. 25-én vette át a zárlat parancsnokságot. (Honv. 99. sz.).

A Borgó-Prundról kiindult Doba y őrnagy éjjeli 3. órakor Pojana-Stampinál Bukovinában megrohanja az ellenséges két századot, s rövid harc után szétkergeti. Veszteségünk egy, az ellenségé 5 halott.

Honv. 80. sz. (Hiv. jel.).

Ápr. 10. Kedd.

Váczsi első ütközet. Damjanics tábornok (3. hadtest) Götz vezérőrnagy seregét (7 zászlóalj, 7¹/₂ lovasszázad és 27 ágyu), ki néhány nap óta a megbetegedett Ramberg helyett parancsnokolt, d. e. 9¹/₂ órakor a Gombás patak mentében Vysocki osztályával megtámadja, mialatt Klapka tábornok (1. hadtest) a várost keletről megkerülni indul. Damjanics a 3. és 9. zászlóaljak több ízben megújuló rohamaik, s különösen Földvály Károlyt felülmulthatatlan hősiessége következtében az ellenséges közép állását (Gombás-hid) elfoglalván, Götzöt a város déli széleig nyomja vissza, ki e közben

Klapka szándékát észrevévén, Jablonowsky nak rendeletet ad, hogy dandárával a városon kívül a verőczei uton vegyen állodást, mialatt ő maga a visszavonulást fogja fődözni. Götz azonban, midőn Vác utczáin harczol, homlokán golyótól találva halálos sebet kap, s fogságba esik. Jablonowsky vezérőrnagy ekkor átveszi a vert had parancsnokságát, s Damjanics és Nagy-Sándor üldöző csapataik előtt a Vác mögötti magaslatokon helyezkedik el, de miután itt is megveretett, d. u. 3. órakor Verőczére s majd tovább üzelve éjjeli 11. órakor Szalkára hátrál, maga után leégetvén az Ipoly-hidat. Veszteségünk 150, az osztrákoké több mint 160 ember holtakban és sebestültekben, ezeken kívül 300 fogoly hatalmunkba esik.

Rüst. I. 359—361. l. Wint. 493—495. l. Klap. Nat. I. 330—333. l. (ápr. 9.) Közl. 78. sz. Szil. F. Tört. 349. l. F. Férf. 19. l. Vah. III. 6. l.

Csány főkörmánybiztos Erdélyben a törvényhatóságokhoz a közigazgatás folyamát és némely fontosabb tárgyait illetőleg rendeletet bocsát, melyben a hadi- és háziadók behajtását, a megakadt törvénykezés ujolag megindítását „a szász és oláh rablók“ által okozott károk „békebíróságok“ után leendő megterítését, ujonezok előállítását, s a nemzetőrség szervezkedését megparancsolja. Végül a katonai ruhák kiállítási módja s bizonyos tulajdonjogokon ejtett sérelmek orvoslása iránt intézkedik.

A rend. Honv. 91. sz. Ugy szintén Köv. O. 170—173. l. Csány nak mint szervezőnek és rendkivüli erélyü kormányzó nak kitünő képességeiről l. Köv. E. T. 214. l.

Windisch-Grätz tábornagy s cs. biztos Budáról tudatja a közönséggel, hogy az ország mostani állapotánál fogva szükségelt rendkivüli kiadások fődözésére a Fölség f. c. márcz. 22. elhatározása folytán az ország közjüvedelmére 5, 10, 100 és 1000 írtos utalványok fognak kibocsáttatni kényszerárfolyammal, melyeket a magán- és közpénztárakban pengő pénz helyett névleges értékben tartozik mindenki elfogadni. V. ü. ápr. 22.

A hird. Samml. 87. l. E hirdetmény tartalmát Haynau

azon módosítással ismétli (N. I g m á n d. jul. 7.), hogy 1. és 2. forintos jegyek is fognak kibocsáttatni. Windisch-Grätz ezen jegyei elől magyar s a hátlaapon német szöveggel voltak nyomatva.

Windisch-Grätz cs. fővezér reggeli 7. órakor Czikota és Palota irányában kényszerszemlére küldi ki Schlick és Jellačić hadtesteit, melyeket déltájon Aulichnak a szőlőkben és halmokon ügyesen elhelyezett hadai erős ágyutúzzal fogadnak. Végre, miután az eső is esett, Windisch-Grätz visszavonja hadtesteit, a nélkül hogy ellenfelét hadereje kiutatására kényszerithette volna. Másnap

Ápr. 11. Szerda.

Aulich tábornok (2. hadtest) a Rákos mezején egész táborvonalát előre mozdítja, s Windisch-Grätz Pest előtti táborát felriasztja (d. u. 2 óra). Legelőbb Asbóth ezredes kezdi meg a támadást a rákos-kereszturi magaslatok mellől, s míg Kmetty Uj-Pestet, s Aulich a rákosi erdőt elfoglalja, a kőbányai szőlőkig hatol, honnan rendeletre nagy nehezen visszahúzódik, tüzetve Ottinger lovasai által. Bocskay-huszárok. Pálinkás őrnagy. Eső.

Wint. 491. l. Klap. Nat. I. 352. l. Asb. I. 85—87. l. (az ápr. 10. mozdulatról semmit sem tud). Közl. 82. sz. Honv. 98. sz. Szil. F. Tört. 366. l. Vah. II. 64. 124. l.

A Főlség Ollmützben, miután Windisch-Grätz herceget udvarába hívta, hogy „ott belátásának és sokoldalú tapasztalásának igen fontos ügyek feletti tanácskozásnál hasznát vegye“, a Magyarhonban és Erdélyben lévő csapatok főparancsnokává a nov. 6. és decz. 2. nyilatkozmányok értelmében Welden tábornagyot nevezi ki, ideiglenesen reá bízván a polgári ügyek vezetése is, ki iránt tehát a hatóságok ezennel engedelmességre köteleztetnek.

A nyilatk. Samml. 88. l. Windisch-Grätz, kinek hadvezéri képtelenségét eléggé bizonyítják tettei s kellőleg megvilágosítja Rüstow (I. 370. l.) rosszul, élelmezett s hátráló csapatai előtt a közbizalomban igen alá esett, önfejűséghez szoktatott alvezérei előtt pedig minden tekintélyét elvesztette. A vácsi vereség hírére (mit a cs. fővezér nem

előbb mint ápr. 12-én vett!) elhatározza, hogy haderejét B-Pestről Esztergom felé Komáromhoz vezeti, s ott a Duna balpartján a vár felszabadítására siető Görgeinek útját állja. Schlick azonban nem helyeslé. Pest feladását, Jellačić pedig Szegedre akart levonulni, s a főerőt a szerbekével egyesítvén, Szabadkáról és Kecskemétről kezdeni meg a támadó harcokat Debreczen és Nagyvárad ellen. Mindazáltal a cs. fővezért ezen eltérő nézetek nem ingatták meg elhatározásában. Ápr. 13-án megrendeli Schlicknek és Jellačićnak, hogy egész haderejükkel menjenek szemlére s kényszerítsék ellenfeleiket erejük kifejtésére. Az alvezérek azonban csak 16 lovasszázadot és 24 ágyut vittek magukkal, s Anlichot nem tudták kimozdítani rejtett állodásaiból. A cs. fővezér célját el nem érven, másnapra általános támadást parancsol. Azonban éjjeli 11¹/₂ órakor jelentik az alvezérek, hogy a kereszturi vonalon oly erős az ellenség, hogy a miatt igen veszélyes leend a támadás, s ők azt ellenzik. Két órával később megérkezik Ollmützből Wrbná, ki már előbb összezörrent a fővezérrrel, kezében a császári kézirattal, melyszerint Windisch-Grätz visszahivatik. Ez ápr. 14. és 15. közti éjén elhagyja Budát, midőn ideiglenesen Jellačić veszi kezébe a vezéri botot, s ezzel együtt oly zűrzavar áll be a hadügyek vezetésébe, mely további győzelmeinket nem kis mértékben könnyíté. Windisch-Grätz egy kiáltványban búcsuzik el (Ollmütz ápr. 22.) katonáitól, s ez alkalommal többek közt így szól: „Ezen hadseregnek (az övének) nagy érdemei vannak a világ előtt; a társadalmi rend fenntartása, a törvényes állapot visszaállítása tekintetében vezérletem alatt oly sok szolgálatot tett, hogy e tettek maguk is elegendők arra, hogy számára a történelemben enyészhetetlen érdemet biztosítson.“ (A napiparancs Wint. 511. l.). Egyszersmint Magyarország lakosaihoz is intéz búcsuszózatot (l. Samml. 89. l. és Wint. 512. l.), melyben eddigi durva és gőgös modorától eltérőleg szelid részvevő hangon szólít fel bennünket, hogy minboldogságunk érdekében szüntessük meg a további harcokat. Welden pályáját egy harczosaihoz intézett kiáltvánnyal nyitja meg, melyben azon hadseregről, mely a cs. sereget nyílt csatákban oly sokszor megverte s az országból kikergette, nem állal így nyilatkozni: „Vegyétek szemügyre, kikkel van dolgunk. Elvetemedett gonosztevők azok, minden népek öpredéke, kik egy egész nemzetet megcsalnak, s önző terveiknek fealdoznak, kik egy áldott tartományt, a különben nemes Magyarországot, most gyáva lengyelek játékszerét, egy századra pusztasággá változtatják... Az ellenség... a leggyalázatosabb eszközök választása felett soha sem habozva, rabolt és gyilkolt“ stb. (A kiáltv. Frey-nál II, 293. l.).

Ápr. 13. Péntek.

Berger várparancsnok Aradvárost s az ostromló tábornok ágyuztatja, mit Vécsy tábornok, a zárlat parancsnoka, hatályosan viszonz. Az ágyutűz f. h. 18-ig naponként megújul.

Közl. 92. sz.

Első támadás Tittel ellen. Perczel Mór tábornok (6 ezer ember) Tittel, a szerb hadak erős fészke, ellen indul, azonban Kničanin tábornok (8 ezer ember s 20 ágyu) a támadást megelőzendő, Perczel Kovácsi-Szent-Iványnál táborozó hadát éjjeli 2. órakor három oldalról véletlen megtámadja. A magyar balszárny (Fouquet őrnagy) elsőben inogni kezd, de majd, főleg miután Gál László alezredes (a középtől egy zászlóaljjal segítségére érkezett, bátorságot merit, s az ellenséget a mossorini töltésig visszanyomja. Mihalovics dandára a középben a tartaléktól (Perczel Miklós) támogatván, szintén erőt vesz az ellenségben, s azt vilovai sáncaiba kergeti. Ugyanez történik végre a jobbszárnyon is, melylyel Irinyi Bertalan, ki a kovili erdőt tartá, a szerbeket egészen Gardinováczig űzi. Perczel mindemellett meggyőződik, hogy a természettől is nagyon megerősített Tittel ellen kevés erővel jött, s annál fogva Szent-Ivány mögé s onnan másnap, miután Alsó- és Felső-Kovilt az ellenségtől megtisztítá, Ujvidékre húzódik. Veszteségünk mintegy 150 ember holtakban és sebesültekben.

Klap. Nat. II. 116. 117. l. Mész. 45—51. l. Feldz. 210. 1. Közl. 84. sz. Rüst. [II. 19. 20. l. Szil. F. Tört. 344. l. F. Férf. 45. l. Az ápr. 3. és 7. vereségek következtében megrémült Rajačić, hogy az általa fölléptetett Thodorović alatti veszteségeket helyrehozassa, s a végveszélyt elháríthassa, Kničanin kért gyors segítségadásra, ki Karloviczra haladék nélkül meg is érkezett Szerbiából, de a szétszórt hadromokkal semmire sem remélvén mohetni, oda nyilatkozott, hogy c nagy veszélyben még csak Stratimirović segíthet, s Tittel is csupán ő tarthatja meg. Az érsek ekkor, a szerencsétlenségtől megaláztatva, ismét fölkergette Stratimirovićot, hogy álljon a sereg élére. Ez nem vonakodék, pár nap alatt roppant népszerűségénél fogva csapatokat és löszert szerzett, s Tittel védelmi állapotba helyezte. A Serb.

szerint ő és társai voltak bajnokai a mossorini, szent-iványi, vilovai és kácsi harcoknak, mit azonban az osztrák hivatalos munka természetesen elhallgat, sőt meg sem enged, Kničanint állítván a dolgok élére.

Zárt ülés a képviselőházban. Kossuth honvédelmi bizottmányi elnök szóba hozza, hogy miután a fejedelmi ház a márcz. 4. oktroyált alkotmányirat által a *pragmatica sanctio*, mint két oldalú szerződvény, őt illető részét megszegte, s Magyarországot, mint olyat, megszüntette: mondja ki az országgyűlés, hogy a *pragmatica sanctio*nál fogva többé ő sem érzi magát kötelezettnek a *habsburg-lotrिंगeni* ház uralkodói jogát továbbra elismerni. E lépést a kormányelnök különösen három körülmény miatt tartá halaszthatatlannak. 1) A katonaság követeli és a képviselőház daczára is fogja proklamálni, midőn aztán a szuronyok uralkodása elkezdődne. 2) A nép annyira ohajtja, hogy ha az országgyűlés ellenszegül, a következményekről senki jót nem állhat. 3) Veronában egy kongresszust fognak közelebbről tartani, s ha addig az ország függetlensége ki nem mondatik, és nem vonul a figyelem reánk, majd Magyarország árán rendeztetnek az olasz ügyek, míg az ellenkező esetben a nemzet is kihallgattatnék, mint a lombárdiai küldöttek Brüsszelben. — Ezen indítvány időszerűség tekintetéből heves ellenzésre talál. Kossuth maga válaszol az ellenvéleményekre, végre kijelenti, hogy a ház szelleméről már felvilágosítva van, s látja, hogy a többség nézete az övével egyezik.

Kemény Forr. Ut. 181—184. I. Függ. II. 496. l. v. ö. ápr. 14.

Ápr. 14. Szombat.

A függetlenség elhatározása. A képviselőházban, mely rendes ülés helyiségéből a főiskolai imateremből a Nagytemplomba tétetik át, Kossuth Lajos lép szószékre. Előadja az új fővezérlét alá került honvéd erő által újabban kivívott győzelmeket, s a kormány abbéli meggyőződését, hogy fülkészült hadseregével most már lefogja győzni az ellenséget, bár mennyire szaporítsa is ez haderejét, minél fogva előrkézett

a percz az ország függetlensége kimondására, mert szónok inkább a vérpadot és száműzetést választja, hogysesem még valahá osztrák alattvaló legyen. Az osztrák ház Magyarország törvényeit 300 éven át soha sem tartotta meg, országunk ereje zsarnoki önkény támogatására használtatott fel, s hogy ily helyzetből hazánk jövőre megmentessék, el kell szakítani a kapesot, mely eddig az uralkodóházhoz kötötte, annyivalinkább, mert a nép és a hadsereg iránti méltányosság is azt kívánja, hogy erőfeszítéseik jutalma biztosíttassék. Ehhezképest indítványozza, mondja ki a ház határozatilag, hogy 1) Magyarország magában képez egy külön egységes független európai államot; 2) az eddigi uralkodóház száműzetik; 3) országunk a többi európai államokkal békében, az osztrák örökös tartományokkal pedig szövetségben kíván lenni; 4) addig is, míg a leendő kormányrendszert a nemzetgyűlés megszabná, a honvédelmi bizottmány szüntetessék meg, s helyébe felelős kormány állíttassék egy kormányzóval; 5) ezen elvek bővebb formulázása egy 3-tagu választmányra bizassék. A ház ezen indítványt d. e. 11. órakor egyhangulag elfogadja és határozati erőre emeli, Kossuthot kormányzónak kikiáltja, s a határozat nyilatkozmányba foglalására Kossuthon kívül Szacsvey Imrét és Gorove Istvánt küldi ki. — A felső tábla még ezen a napon szintén magáévá teszi a határozatot, s a választmányba maga részéről Horváth Mihályt és Hunkár Antalt nevezi ki.

Közl. 80. 81. sz. Honv. 97—104. sz. Szil. F. Tört. 352. l. F. Férf. 218. 269. l. Görg. II. 24. 25. 44. 104. 105. l. Kemény Forr. Ut. 184. l. (A határozat hire máj. 2-án érkezik Bécsbe, s róla először az Oest. Corresp. 101. vagyis máj. 3-ik száma hoz tudósítást Majl. II. 231. l.). Hogy azon indokok, melyeknek alapján Kossuth a függetlenség kimondását haladéktalanul szükségesnek állítá (l. ápr. 13.), egytől egyig nem valódiak és költöttek voltak, túl van minden kétségen. E tekintetben, ha valaki bizonyítgatásokat kívánna, térkimélés tekintetéből, csak egyszerüen utasítsuk az ápr. 14-ét közvetlen megelőzőtt s meglepetett közvéleményre, és Kemény Forr. Ut. czimü kitünö művére. Kossuth maga indokainak erőtlensége felől annyira meg volt győződve, hogy az eredmény biztosítása végett oly fogáshoz látta magát kényszerülve nyulni, mely a gyors kivitelnél sikert csak ugy ígért, ha elszánta magát, hogy személyiségét az előbb-utóbb napfényre jövendő s kézzel fogható perfidia vádjának kiteszi. E fogás az volt, hogy míg a képviselőházzal

azt hitette el, hogy a függetlenséget a hadsereg követeli s a ház nélkül is kikiáltani fogja, a hadseregben viszont azt a fogalmat terjeszté, hogy a honvédelmi bizottmánylyal többé kormányozni nem lehet, hogy a képviselőház ő felette zsarnokoskodik, s mind e bajokon segíteni és a harcztot befejezni csak a függetlenség kimondásával lehet. Eljárása ekkép szakasztott mása volt azon mesebeli történetnek, melyet P h a e d r u s nál (II. 4.) olvashatni, s az ott bölcsen megirt tanúságot a „bilin-guis“ Kossuth példája is tökéletesen igazolja. — A mi a határozat jogi oldalát illeti, a „függetlenségi nyilatkozat“ szerint a trónvesztés kimondására az indította a hongyülést, mert arról volt meggyőződve, hogy az uralkodóbáz a közte és a nemzet között létező két oldalú szerződvény (pr. sanctio) föltételeit a maga részéről megszegte, minek következtében a nemzet sem lehet köteles többé a szerződvény mellett állani. E következtetést a jogtudósok nagy része helyesli. H e f f t e r péld., a nemzetközi jogirodalom egyik új tekintélye, így szól: „Semmi kétség sincsen arról, hogy ha egyik szerződőfél a szerződés teljesítésétől határozottan vonakodik, és nem csupán oly eset forog szóban, mely a szerződés módosítását tenné szükségessé, a másik fél feltétlenül feloldottnak tekintheti magát, habár ama vonakodás a szerződésnek csak egy pontjára vagy cikkére vonatkozik, mert minden szerződésbeli kötelezettség alapja az akarategység, mindazon dolgok körül, mik felett határozás történt, és az egy pontban megsértés után a többiek megsértésétől kellvén tartani, ez az egyenlőtlenség állapotát vonná maga után.“ A jogtudósok másik része azonban ezen okoskodást rosznak tartja, azon az okon, mert két fél beleegyezése által kötött szerződés csak mindkét fél kijelentett egyező akaratával bontható fel, s a feltételeket nem teljesítő félt lehet kötelességére kényszeríteni, de mulasztása nem semmisíti meg a szerződvényt, ha csak ily körülnény a szerződő felek közt világosan kikötve nem volt. (Lásd e jogelv nemzetközi viszonyokra alkalmazását G r o o t-nál: De Jure Belli et Pacis. Amstel. 1670. 172. 579. l). E véleményt tartja hazánkban Déák Ferencz is, ki husvéti cikkében így szól: „Gyakran hallottuk már azon tant ismételtetni, hogy midőn két szerződő fél közt az egyik meg nem tartja a szerződés pontjait, a másik sem köteles azt megtartani. E tan a „Verwirkunkstheoria“, melyet mi a közjog terén mind elméletileg mind gyakorlatilag helytelenek tartunk.“ (P. N. 1865. 88. sz.). — Tagadhatatlan, hogy a ki a kétdoldalú szerződvényt először megszegte, az nem a magyar nemzet volt. Az osztrák minisztérium emlékirata mondá ki először 1848. augusztusában, hogy „az ausztriai császárságtól különvált magyar királyság fennállása politikai lehetetlenségnek tekintendő . . . s egységítés, még pedig a r é g i n é l s z o r o s a b b fog ismétlen erő h a t a l m m a l megkisértetni.“ Az oktroyált alkotmány függeszté fel márcz. 4-én országos független életünket, s legnagyobb jogainkat. Az ápr. 14-ki határozat tehát csak lépés volt azon a nem helyeselhető uton, melyre

a nemzetgyűlést mások szólították s megelőző példájukkal vonták, de oly lépés, melyet sem a politikai eszély, sem nemzetünk méltósága és törvényességi érzelme szempontjából nem tudunk igazolni. Tárgyunkra vonatkozólag, sok tanulság van abban, a mit Constant Benjámin az alkotmányok felfüggesztése és megszegéséről ír „Fejtegetése”-ben habár nem egészen állik is rá. „Kétségkívül” ugymond „vannak a politikai társadalmaknak veszélyes korai, melyeket minden emberi okossággal is nehéz feltartóztatni; de vannak oly cselekedetek, melyeket az élet szeretete az egyéneknél nem igazol. Hasonló az eset a kormányokra nézve; és ha a tapasztalástól s minden népek történelmétől tanácsot akarunk elfogadni, megszűnünk e szabályt együgyű erkölcsannak nevezni. Ha a bukás kikerülhetetlen: miért tetézni a bizonyos szerencsétlenséget haszontalan bünnel? Ha a veszélynek elejét lehet venni, az nem lesz erőszak által, az igazság elnyomásával, hanem ragaszkodva lelkiismeretesebben mint valaha a fennálló törvények, a védő formák, az óvó biztosítékokhoz. Két haszon származik a bátor ragaszkodásból a jogos törvényeshez. A kormányok ellenségeiknek fogják hagyni a legszentebb törvények megszegését követő gyűlöletet, és a mi több, azon nyugalom és biztosság által, melyet tetteik mutatnak, megfogják nyerni azon félnék tömeg bizalmát, mely legalább is elhatározatlan maradna, ha rendkívüli eszközök alkalmazása a kormányférfiakban súlyos veszély érzelmét árulná el. . . Legyetek igazságosak, ezt mondanám mindig azoknak, a kik kezében a kormány van, mert ha hatalmatok létezése az igazsággal össze egyesíthető, ugy hatalmatok nem méltó a fáradságra, hogy fenntartassék. Legyetek igazságosak, mert ha fenn nem állhattok igazságos létekre, ugy még az igazságtalansággal sem fogtok soká megmaradni. Nincs mentség oly eszközökre nézve, melyek egyenlően szolgálnak minden törekvések, minden célokat. . . Mi marad egy megsértett alkotmány után? A biztosság, a bizalom megsemmisített. A kormányzóknak a bitorlás érzelve van; a kormányzottak meg vannak győződve, hogy oly hatalom kegyelmétől függenek, mely a törvények alól magát föloldozta. Azoknál az alkotmány iránti tisztelet minden hirdetés gúnynak látszik, ezeknél minden hivatkozás az alkotmányra mint ellenségeskedés tűnik fel. Hiában akarják azok, kik előre nem néző buzgalomukban e rendetlen mozgalomhoz járultak, azt megállítani sajnos követkeéseiben; többé nem találunk támaszpontot, e gyógyszer túl van az emberi tehetségen, a gát keresztül törve; az önkény kiszabadult lánczaiból. Ha a legtisztább szándékokat vesszük is fel, minden törekvések sikeretlenek lesznek. Kiknek kezében a hatalom van, tudják, hogy oly fegyvert készítettek, mely csak elég erős karra vár, hogy ellenök forduljon. A nép talán elfeledné, hogy a kormány oly szabályok megszegése által emel fel magát, melyek előbb törvényessé tették, de a kormány maga nem feleli el. Ez rá gondol, mind azért, mivel mindig eszében forog az elsőhöz hasonló államesiny lehetősége; erővel és vakon

követi az igazságtalanság által elébe vont utat; nem függ tőle jobbat követni. Ki nem kerül minden oly kormányok sorsát, melyek korlátokon túl mentek. . . Szeretek e tárgy felett kiterjeszkedni, és ezt minden oldalról felmutatni, mert helyes, hogy az írók tegyék jóvá azon bajt, melyet az írók okoztak. A legtöbb emberek kórsága az, hogy magukat államférfiaknak lenni követelik. Ennek következtében tisztelettel beszélnek el és tetszéssel írják le a hatalom minden nagy kifejtéseit, a törvénytelen eszközök minden alkalmazásait a veszélyes körülményekben; felmelegítik elméik életüket a hatalom minden tüntetéseivel, melyekkel kifejezéseiket ékesítik; előadási modorukban azon eljárási gyorsaságot keresik, melyet ajánlanak; szórják mindon oldalról az önkényt; egy pillanatra a hatalommal felruházva érzik magukat, minden erejükből ismétlik a nép java, a legfőbb törvény, a közérdek nagy szavait, csodálják saját mélységüket, és eltelnek bámulattal erélyességük felett. Szegény együgyűek! oly emberekhez szólnak, kik mit sem óhajtanak jobban, mint őket hallgatni, és a kik az első alkalommal épen ő rajtok teendik saját elméletök kísérletét. Ezen hiúságnak, mely oly sok író ítéletét routotta meg, sokkal több balkövetkezése volt mint gondolnók, polgári villongásaink alatt. Minden középszerű szellemek, melyek a hatalom valamely részét egyidőre kezökbe kerítették, tele voltak mindezen maximákkal, melyek annál kellemesebbek az ostobáknál, mivel arra szolgálnak nekik, hogy ketté vágják a csomókat, melyeket megoldani nem képesek. Ezek másról sem álmodtak, mint a közboldogság eszközeiről, nagy eszközökről, államsínyokról. Rendkívüli elméknek hitték magukat, mivel minden pillanatban eltértek a rendes eszközöktől. Nagy tehetségeknek hirdették magukat, mivel az igazság nekik valami kicsinynek látszott. Minden politikai bünnél, melyet elkövettek, így kiáltottak: „Ismét megmentettük a hazát!” Valóban, arról eléggé meglehetünk győződve: az oly haza hamar elvész, melyet minden nap így meg kell menteni.“ (P e r l a k y fordítása szerint Sárosp. Füz. 1865. évf. 876. s köv. 1.). — Az ápr. 14. határozat előzményeit már a mi illeti, egész bizonyossággal mondhatni, hogy az készületlenül találta a közvéleményt, s a jobbak szívét e véletlen és elbizakodott lépés megdöbenté és aggodalomba ejté. A közvélemény csak úgy lett volna e határozatra megérve, ha az uralkodóházzal való szakítást tényleg maga is csakugyan sürgette volna. A nép azonban e tekintetben nyugodtan viselte magát, s még akkor oly nagy tisztelettel és ragaszkodással viseltetett királya iránt, hogy a kormány s a nemzetgyűlés midőn a mult év folyamán számtalanszor fegyverre szólítá, szükségesnek látta a fejedelmi tekintély leplét felöltetni, s „a király nevében“ buzdítani ellenállásra a nép ezreit. Kossuth maga ismerte a nemzet ezen érzelmeit, s mult év végén, midőn hírlapját megindítani akarta, programjába többek közt e tételt igatá: „E nemzet roppant tömege monarchiai érzelme. Ezt megmutatták az izgalmak napjai, mutatja minden nap tapasztalása. A

király iránti hűség, melyben a világ előtt bebizonyítva állandó jóslatom, hogy ős B u d á nak ormai azok, melyeken a népszabadságra fektetett királyi szék rendíthetetlenebb, mint bárhol másutt.“ Az őszi izgalmas napok azonban az eddig szentnek tartott eszmet meg hazudtolással és elhomályosítással fenyegették. Az uralkodóház a kormány némely kiadványaiban, népszónokok előadásáiban s egy némely népies versetekben, melyek rendkívüli elterjedést nyertek, a legkiméleltenebb megtámadásoknak volt kitéve, mire az alkalom annyival inkább kínálkozék, mert F e r d i n á n d lemondásával a trón megürültnek nyilvánították, s a tényleges Uralkodó hatalmának a kormány, az országgyűlés és a hadsereg egyaránt ellenmondottak. A királyi szék fényköre azért meg volt, s a nép azon hitben élt, hogy lesz egy igazságos és jó fejedelme ismét, kinek a béke visszatérével hódolni fog. A hírlapok s a pesti klubok ugyan szeptember óta reszpublikai eszméket pengettek, de midőn észrevették, hogy a Dráva melletti magyar hadsereg később átmenni Jellačićhoz, mintsem a reszpublikánusokat védeni, buzgalmokkal alább hagytak. A „National“ (francia nyelvű magyar lap) azonban októberben már kimondá hogy „Magyarországra nézve nem látunk más politikát, minthogy kiáltsa ki függetlenségét; . . . a bécsi demokraták . . . rokonszenvvel fogják látni, ha közelükben oly reszpublika emelkedik, mely őket mindig készen segítetté“; s november óta az itthoni ujságok is meg megemlítették, hogy az uralkodóházzal szakítani kellene, de a higgadtabbak mérséklék e túlzásokat, s a P e s t i H í r l a p több ízben kijelenté, hogy lesz időnk számolni a harc után, háboru alatt pedig a lehető vélemény-elágazások miatt a szakítást nem tanácsolá. (Többek közt: 233. sz). F r a n c z i a - N é m e t - s O l a s z o r s z á g telve lévén ekkor köztársasági mozgalmaktól, természetes, hogy hírlapjaink s számos kitünni vágyó szónokaink már csak utánzási viszketegből is a reszpublika mellé állottak, s annak érdekében izgattak, de mindig tartózkodással, mellesleg és mintegy szűr alatt, jól tudván, hogy ezen eszme az értelmesbekenél heves ellenszegülésre talál, s saját soraikban is nem kevés ellenharcosokat számlál. Ezek egyike volt ápr. 14-ig Jókai, ki mint a P e s t i H í r l a p leendő szerkesztője, midőn decz. közepén politikai hitvallását nyilvánítá, határozottan kijelenté, hogy a reszpublika ellen fog küzdeni. (P. H. 241. sz.). A képviselők egy része (a M a d a r á s z - p á r t) nyilvános üléseken kívül sürgette a monarchiával szakítást. De Kossuth ezt idétlen dolognak tartá. Decz. 14-én péld. a házban, midőn a k a s s a i vereség s S i m u n i c h beütése hire tárgyalatott, többek közt ezt mondá: „Egyet tartok most szükségesnek, hogy mellőzzünk minden elvitatásokat, most meg kell menteni a hazát, hogy azután baldachinmok legyenek-e, vagy egyszerű szalmaszékek azok számára, kik a nemzetet kormányozni fogják? akkor lehet arról intézkedni; ezzel most bibelődni gyermekség; mert azon gondolatban kell most egyesülni, hogy meg kell menteni a hazát! (Köztetszés). Az

egyik monarkhista, a másik republikánus, a harmadik ismét új theoriát hoz fel: majd elkövetkezik a theoriák ideje, mikor veszekedhetünk egymással, most az istentelen reakziót kell megtörni, a többivel tisztában leszünk; akkor azután ha tetszik, nyuljunk az osztraccizmusához, lövessük egymást, Mihelyst külellenség nem lesz.“ (K ö z l. 1848. 189. sz). Tüzetesen azonban az uralkodóházzal szakítás és a reszpublikakérdés a képviselőházban egész ápr. 13-ig soha sem tárgyalatott, sem a vidéken nyilvános gyűlésekben szőnyegre nem került, annyival kevésbé, mert a kormány e tekintetben maga is igen tartózkodó volt. Egyike a legszenvedélyesebb kiáltványoknak a jan. 20-ki (mely, ha minden jelek nem esznek, K o s s u t h tollából folyt), s még e kiáltványban is ilyen hely fordul elő: „Az t mondjátok ti, istentelen zsoldosai a császári önkénynek, hogy ti a királyi hatalmat jöttetek fenntartani s békét szerezni ez országban? K i b á n t o t t a i t t a k i r á l y i h a t a l m a t ? E g y e t l e n e g y m a g y a r s e m ! “ A honvédelmi bizottmány organuma a „K ö z l ö n y “ még febr. elején is olyan czikkeket hozott, hogy a dynasztiaival kibékülni kívánatos volna, s Kossuth e hó 12-én ünneppélyesen kinyilatkoztató, hogy a kormány politikája „nem vágni be egy utat sem, hogy Magyarország ügyei a nemzeti jogok, becsületesség és szabadság alapján kiegyenlítettessenek.“ Ezen szellemben volt sugalmazva az erdélyi hivatalos lap a „H o n v é d “ is, noha Bem által alapítatott, s midőn a márcziusi győzelmek hírére Erdélyben némely túlbuzgók szélsőségekre ragadtatva, a reszpublika mellett izgatni kezdtek, kinyilatkoztató, hogy akkor lesz időnk a kormányformáról gondolkodni, ha majd teljesen legyőztük az ellenséget. „Jelen komoly percekben “ így feddözik a H o n v é d „ e z t h o z n i s z ő n y e g r e , M a g y a r o r s z á g m i k é n t i g a z g a t t a s s ó k : s z a b a d k ö z t á r s a s á g l e g y e n - e v a g y a l k o t m á n y o s m o n a r k h i a , n e m e g y é b , m i n t e l l e n s é g e i n k n e k b i z o n y o s g y ő z e l m e t e s z k ö z ö l n i . . . J ó l t u d j a A u s z t r i a : h a M a g y a r o r s z á g b a n a k ö z t á r s a s á g o t k i k i á l t a n á k , a n e m z e t k é t r é s z r e s z a k a d a a , s a k é t v e t é l k e d ő k ö z t e g y h a r m a d i k , ő l e n n e a n y e r t e s “ s t b . (H o n v . 68. v a g y i s m á r c z . 17. s z) . K o s s u t h m é r s é k e l t m a g a t a r t á s á t m é g m á r c z i u s e l e j é n i s k i e m e l i G ö r g e i , m i d ő n t . i . a k o r m á n y z ó T i s z a - F ü r e d e n b i z o s i t o t t a ő t , h o g y m i n d e n t ú l z á s o k t ó l ó v a k o d n i f o g , s h o g y „ m i n d a z o k n a k , k i k a h o n t b e c s ü l e t e s e n s z o l g á l n i a k a r j á k , l e g s z e n t e b b k ö t e l e s s é g ö k s e m m i o l y a s k é r d é s t s e m t á m a s z t a n i , m e l y n e k f e j t e g e t é s e , s e m m i o l y a s l é p é s t s e m m e r é s z e l n i , m e l y n e k k ö v e t k e z é s e i p á r t o k r a s z a g g a t n á k a n e m z e t e t , é s e k k é p c s a k a m i n d n y á j u n k r a n é z v e k ö z ö s e l l e n s é g h a t a l m á t n ö v e l n é k . “ (G ö r g . I . 291. l) . K o s s u t h é s a s u g a l m a z o t t a k c s a k m á r c z i u s k ö z e p e ó t a k e z d t e k e g é s z e n m á s h a n g o n s z ó l a n i , a z ó t a t . i . , h o g y B e m E r d é l y t v i s s z a f o g l a l á , s D a m j a n i c s S z o l n o k n á l f é n y e s g y ő z e d e l m e t a r a t o t t ; a z o l l m ü t z i a l k o t m á n y h i r e p e d i g h a z á n k b a e l j u t o t t . M á r c z . 18-án a c z i b a k h á z a i t á b o r b ó l m á r i g y í r a h o n v é d e l m i b i z o t t m á n y h o z , a z o k t r o y á l t a l k o t m á n y a l k a l m á b ó l , a K o r m á n y z ó : „ M i d ő n a z a u s z t r i a i h á z m á r c z . 6 .

manifesztumában Magyarország ezredéves státuséletét eltörlöttnek meri nyilatkoztatni“ stb. stb. . . „én azt hiszem, hogy minden becületes magyarnak meg kell győződnie, miként itt többé választás nincs, hanem élethalál harcra kell vívni, ha még e nemzet élni akar . . . A mint Debreczenbe érkezem . . . felakarom kérni a házat . . . hogy a Magyarország státuséletét megszüntető márcz. 6. császári manifesztum tartalmát engedje szőnyegre hoznom, s irántai határozatát kikérjem,“ (K o s s. level. H o n v. 75. sz.). A kormányelnök Debreczenbe visszaérkezvén, ágyban fekvő beteg lett, a honvédseregek összpontosítása javában folyt, de bevégezve nem volt, a vezérek közt azonban a viszály szélire dúlt, s a megkezdendő támadó hadjárat szerencsés kimenetelét egyáltalában nem tartá bizonyosnak annyival kevésbé, miután a czibakházi expeditio is visszavonulással végződött. Azonban nem hagyott fel egészen szándékával, habár gondolkodóba esett, mint ezt Görgeihez irt levelei mutatják. Ezekben czélzatok fordulnak elő, melyeknek csak utólagosan találjuk ki értelmét: „A mi győzelmünk bizonyos“ írja márcz. 23-ról „ha önök most isten igazában egyetértenek, — ha nem — akkor azt mondom: Szegény, szegény hazám! Csak egy győzelemre van szüksége, egyetlen egyre! . . . Egyetértés, tehát, egyetértés, míg előttünk áll az ellenség; — én rajta leszek, hogy nagyon messzire ne menjünk, nehogy a hon ügye kockára tétessék.“ „Lássá ön“ így ir továbbá márcz. 24-ről „lelkem barátom, én ezerféle iszonyu lelki kinok, ezerféle nyomoruságok közt, az önzés és álnokság törei közepette tartom kezemben a hon ügyét, és miért tudom fenntartani? Azért, mert a pillanatnyi bosszúnak nem engedem meg, hogy e nemzet érzelmein erőszakot kövessen el, és mindig azt mondtam: csak egyet értsünk még az előforduló halfogásokban is. És engedtem, hol a nemegedés szakadást idézett volna elő . . . Ön azt mondja: menjünk mi, és haljunk meg ketten mint vértanuk, tiszta jó szándékból árva hazánk iránt! Én örömezt meghalok hazámért, és ez részemről még csak nem is érdem; mert én nem tudnék élni kivüle, nem benne, ha rabigába süllyed. De jó lélekkel mondom, nem a reménytelenség, hanem a hon megszabadulása előestéjén élünk mi most, — nem meghalni, hanem a hont megszabadítani fogjuk . . . Mint tegnap íram, egy d ö n t ő g y ő z e d e l e m, ez az alap, melyen isteni és emberi jog szerint mindent elintézhetünk.“ (K o s s. lev. W i n t. 408—415. l.). Mit akart ezzel mondani a kormányelnök, világosan megmagyarázta a képviselőházban márcz. 25-én, midőn kinyilatkoztatá, hogy a kremsieri alkotmányra teendő előterjesztését „a hadi munkálatoknak egy kissé bővebb kifejlődéséig“ elhalasztani tanácsosnak látja. Ez időtől kezdve vidéken is nyilvánosan szónokolni kezdtek az uralkodóház száműzetése s a reszpublika, melyet hirből sem ismert a nép, kikiáltása érdekében. A lapok, hihetőleg kormányi sugalmazás folytán, levetkőztek minden tartózkodást, s egynéhányan a népvézérek s hírlapírók közül a hüledező közönség bámulatára egyszerre úgy léptek

elő, mint a kik valami csudálatos metamorfozisban egy perc alatt a legdühösebb republikánusokká változtak át. Az eszély és a mérséklet szózata nem hangzott. A Pesti Hírlap helyes iránya a fővárosból menekvés áldozataul esett, az Esti Lapok személyeskedéssel voltak elfoglalva s a higgadtabb nézeteket könnyű humor palástjába takarák. A külföldi lapok járása megszűnt, a pesti, bécsi s a külországi állapokról maguk a lapszerkesztők is semmi bizonyost sem tudtak. Szájról szájra adás útján szállongtak némi hírek, melyeket aztán az ujságok is elfogadtak, s ekkép néha a legképtelenebb eszmék elterjedését segítették elő. A kormánynak ugylátszik tetszett ez iszonyu fogalomzavar, mert a külföldi hírlapokat jódarabig maga tartóztatá le, ekkép a hazai sajtót és a nemzet képviselőit szándékosan tartá tudatlanságban a politikai világ külföldi fejleményei felől, s ily módon a közvélemény ezen vezéreit és tolmácsait igen lealázó szerepre kényszeríté. Már 1848. ösze óta lefoglaltatta a kormány a bécsi, francia és angol lapokat, s leginkább csak a Kossuth Hírlapja volt a szerencsés, mely külföldi hírekhez juthatott. A Pesti Hírlap több mint egy hónapon át ezen stereotyp mondattal kezdte „Külföld“ rovatát: „Hazai koránnyunk a külföldi lapokat folyvást letartóztatván“ stb. Január után azonban a közlekedési vonalak az ellenség kezében lévén, külföldi lapok rendes úton nem is érkezhettek az országba. Ily sötétségben természetes, hogy magasabb politikát üzni nem lehetett, s általános szokássá vált, a legnagyobb kérdések felett a legközelebbi események és a kósza hírek látpontjából mondani ítéletet. A közönség apró újdonságok által arra volt kaptatva, hogy az ellenségről általában igen megvetőleg és fel-sem vevőleg gondolkozzék, lapjaink a bécsi kormány s hadvezéreinek szorultságát minden alkalommal a lehető legtarkább és néha tulzott színekkel festették. Hogy az akkori közérvényü hírekről az olvasónak némi fogalmat szerezzünk, felvesszük itt a hivatalos Honvéd 83. vagyis ápril 4. számát, s ezen egy számból a következő külföldi újdonságokat emeljük ki. A márcz. 4. és 6. okmányokat Windisch-Grätz elsietett és nagyított, győzelmi tudósításai születték. — A kreamsieri országgyűlés „fegyveres erővel szétkergetése“ Csehország több városaiban nagy elégületlenséget szült, s a követek fenyegetődzések közt oszlottak szét. — „Ennyi baklövést és baleredményt előidéző“ eljárás és Jellačić feladása következtében Windisch-Grätz letették a fővezérségből. — „Nem rég találkoztak Grätzben Windisch-Grätz és Radeczky futárai. W. 20 ezer katonát kért R.-tól, R. pedig 30 ezeret W.-tól.“ — Frankfurtban azt várták, hogy a német-osztrák tartományok a német birodalomhoz fognak csatlakozni. — Az új alkotmány Frankfurtban a legmegdöbbenőbb hatást gyakorolta. Ausztriától legjobb barátai is elfordultak. Képviselői is „szégyenlik kormányuk jellemét.“ Ekkor Ausztria ajánlkozott összes birodalmával csatlakozni Frankfurthoz, oly módon, hogy Németország, eltérve az egy szövetséges álladalom eszméjétől, hét kerületre osztassék, melyek

egyikét az egyetemes osztrák birodalom, másikat Poroszország, harmadikát Bajorország képezné, a többi kerületek még ezután lennének alakítandók stb. Ezen ajánlatból kitünik, hogy „Ausztiria egy tollvonással megsemmisíteni szeretné nem csak saját népei, de a német nemzet boldogságát is.“ — Az ápr. 11-ki számban már ezek állnak: Prágában a cseh hazafiak Jellačić arezképét megégették. — Ugyanott Kossuthot éljenzik. — Anglia és Franciaország fel vannak ingerülve Ausztiria ellen az oroszok behívásaért s a köztársaság fenyegetődik, hogy hadait az Alpeseken túl indítja. — Ezen és ehhez hasonló számtalan hírek azonban koránsem változtatták meg a néphangulatot annyira, a mennyire Kossuth állítja, mintha t. i. a nép türelmetlenül vagy fenyegetődőleg követelte volna a szakítást. A magyar közönséget természetes nyugodtságából és mérsékletéből a kósza hírek soha sem szokták kivenni, a hírlapok különben is igen kevésbé voltak elterjedve, a közlekedés lassu volt, győzelmeink pedig csupán az ellenség visszaveréséből állottak, s a közönség, mely a téli rémületekből csak most ocsudott fel, a lapok által közlött hírek elhívésében tartózkodó volt, s birt belátással meggondolni, hogy a megfutamított ellenség mindig visszajöhet, s hogy tökéletes diadalról és megsemmisítésről szó sem lehet ott, hol a győzők majdnem annyit vesztenek, mint a legyőzöttek, s hol ez utóbbiak vesztesége ritkán haladta meg az egy ezret. Azonban Kossuth oly rendkívüli hatalommal uralkodott a nép és a képviselők szíve fölött, hogy ezek általa a legképtelenebb szélsőségekre is rábirhatók voltak, s arra voltak szoktatva, hogy föltétlenül s vakon helybenhagyják mindazt, a mit e bálványozott férfiú előttök kimondott. — Hogy mi indította Kossuthot a függetlenség oly gyors kimondására, melyet sem az akkori befejezetlen hadmunkálati ügyek, sem a néphangulat, sem a jog, sem az eszély, sem a haza jara és méltósága nem kívántak, sőt ellemeztek, azt Vidini szózatában később vallotta meg. Az indok az volt, hogy ily módon akarta elválni a hidat a képviselőházi békepárt előtt. Kossuthnak egyik gyöngéje volt, hogy az ellenzékétől tulságosan félt, és ezokból vagy átpártolt véleményében ahhoz, a következetességgel és saját pártja iránt tartozó hűséggel nem sokat törődve (mire mulatságos példákat emlit Kemény, Forr. Ut. 160--163. l), vagy az ellenzék célja elébe gördített elháríthatatlan akadályokat, s válságra nem engedte jutni a dolgokat. Ez utóbbik volt az eset a függetlenség kimondásánál. Kossuth, mint maga megvallja, félt a békepártiaknak Görgeivel szövetkezésétől, nem mintha ebből a hazára nézve valami bajt és szerencsétlenséget következtethetett volna, hanem mert e párt csak az ő bukása árán kerekedhetett volna felül. Ekkép merőben személyes politika volt az, mely őt a szakításra sürgette. Ezeu nézetben van Szemere is, ki e tárgyban így ír: „Most már kereken kimondom, miért kellett épen akkor kimondani a függetlenségi nyilatkozatot, (melyet Kossuth velem, a kormánynak a táborban tartózkodó tagjával, mint fait accompli-

utólagosan közlött). Azért, mert hadseregünk a Bánságot és Felső-Magyarországot visszafoglalá, a szerencsével együtt pedig nőtt bátorsága, mely csakis mindig ezzel együtt nőtt; aztán a Hatvanánál, Tápio-Bicskénél, Isa-Szeghnél és Vácznál vitt győzelmek Görgei, mint fővezér nevét oly dicsfényvel övezték körül, hogy Kossuth félni kezdett, hogy ha a kormányzóválasztást még továbbra halasztandja, Görgei pedig azalatt még több győzelmet nyerend, a forradalom a maga örökös menete szerint könnyen elfeledheti a szónokot, s a tettek emberének, a győzödelmes katonának adhatja át a hatalmat. ⁴ Másutt: „Mindkettő (Kossuth és Görgei) jól tudta azt, hogy az uralkodóház létételének csak azért kellett oly nyakrafőre kimondatnia, hogy a polgári főnök legyen a kormányzó, mielőtt a katonai főnököt, a hadvezért, győzelmei ellenállhatatlanul azzá fognák emelni. Kossuth megnyerte a játszmát, azért volt oly alázatos és nyájás, Görgei elvesztette, azért volt oly bosszus oly elégedetlen.“ (Szem. III. 83. II. 64. l). Kossuth mondhatni mindent elmulasztott, mit ily roppant horderejű lépés előkészítésére megtennie kötelessége lett volna. Indokai, melyeknél fogva a merész szó kimondása halaszthatatlanságát sürgeté, a nép fékezhetetlen kívánsága, s a veronai mese mind költemények voltak; a katonaság képviselőjének, a diadalmas vezérnek ellenkezését számba nem vette, sőt némelyek előtt hirsztelé, hogy a dynasztia létételebe Görgei is belenyugodott; a külföldi kormányokat e dologra, mely hazánk sorsát nemzetközi kérdéssé változtatta, elő nem készítette, sőt beleegyezésök kinyerését terve kivételére még csak meg sem kísérelte. Szóval, a személyes érdeken kívül minden háttérbe szorítottatott. — Görgei, ki, mint forradalmi vezér, méltán bosszankodhatott azért is, hogy ily fontos dologban Kossuth vele egyetértőleg és összhangban nem jár el, apr. 17-én Léván vette a függetlenség hírért. „Bár mily tökéletesen megfelelt is“ ugymond Emlékirataiban maga „—hála azon eljárásnak, a mely szerint a nevezett dynasztia a b. Jella čió horvát bántól eredetileg maga kezére felidézett polgárháboruban Magyarországon ellenében pártot foglalt — efféle országgyűlési határozat saját hazafiúi érzelmeimnek, de az, mint ezt én az elnöknek, Kossuthnak már Gödöllőn óva kifejtettem, a köznapi állameszély itélőszéke előtt sem találhatott helyeslést, annál kevésbé az okos honszereteté előtt; annál fogva ily határozat a csapatok s különösen a seregbeli régebbi tisztek dynasztikus érzelmei által, kiknek jutott természetesen azon feladat, hogy annak nemcsak Magyarországon, hanem azon kívül is érvényt szerezzenek, teljességgel nem volt igazolva.“ (Görg. II. 24. l). A fővezér még igen jól emlékezett Kossuth tiszafüredi szavaira, melyek szerint megígérte, hogy nem fog tenni semmi olyan lépést, mely pártokra szaggathatná a nemzetet s ennél fogva csak a közellenség hatalmát növelné, s midőn pár nappal előbb Gödöllőről elváltak egymástól, Kossuth még akkor sem mondá határozottan előtte, hogy csakugyan meg

fogja tenni, mégpedig hazatérte után rögtön, az óriás lépést. S épen azért, meglepetve annak hirtelén, majdnem magánkiül volt ingerültségében. „Ti hát mindenáron el akarjátok veszteni a hazát“ így fakadt ki tisztei jelenlétében az épen ekkor hozzá érkezett Ludvig új kormánybiztos előtt. „Azt hiszitek talán, hogy Debreczenben az elüzési komédiával megveritek az ellenséget? Igazán, megérdemelnétek, hogy egy pár zászlóaljjal szétkergetsek beneteket, mire különben egy zászlóalj is elég lenne. Mert kimásztatok a veszedelemből, úgy felfújtok magatokat, hogy nem férték bőrötökben. Szereznétek inkább fegyvert és ujonczokat. Nem elég még nektek az osztrák, a rác, az oláh, az erdélyi szász, a horvát? A muszkát is nyakunkra akarjátok hozni, s ha ezzel megmérkőztünk, a porost is? Csuda, hogy egész Európának hadat nem izentetek. A kinek heves a vére, jöjjön ide a tűzbe, de természetes, hogy a szószezből könnyebben lehet háborút folytatni. Azt tudjuk jól, a legutolsó honvéd is tudja, hogy az osztrákokat nem azért páholjuk, mert szeretjük, de az ellenséget soha sem szabad megvetni, annál kevésbé ingerelni. Mirevaló ezt a monarkhia és a reszpublika közti kérdést erőszakosan szőnyegre vonczolni? Mirevaló új erőt és új ürügyet adni az ellenségnek, mirevaló a kétségbeesés harczára kihívni? Hát nem épen azt a szolgálatot teszitek ezzel az ellenségnek, a mit Windisch-Grätz tett volt nekünk? S ennek az elüzési-nyilatkozatnak még csak az érdeme sincs, a mi egy bátor tettnek. Miért nem kiáltottátok ki a mult decemberben vagy januárban? Akkor legalább azt mondaná rá a világ: „Bátor, elszánt férfiak!“ De míg én az ellenségnek nyugtot nem engedek, s annak nincs ideje Debreczen felé pislogatni, addig ti ott hát mögött elkiáltjátok magatokat. Mennyre földre kértem Kossuthot, ne bízza el magát, és semmit se hamarkodjék el, ő megígérte, s im látnivaló, hogy áll szavának? Vagy nyerünk-e ezzel csak egy fegyvert is? Ha Amerika elismer bennünket, elijeszti ez a muszkákat? Vagy meg fogja gátolni Anglia, Oroszország és Ausztria szövetekezését? Mi csak magunk erejére támaszkodhatunk. Nekem fegyver kell és semmi egyéb, ez többet ér Európa minden véleményénél; de épen ezért ne lázitsunk fel mindent magunk ellen. Holnap ismét csatánk lesz, s ha az osztrákokat ismét szétkergetjük, attól tartok, hogy Kossuth még a khinai császárnak is hadat izen. Nem magam publikáltam az uraknak, hogy alkotmányunkért akarunk harczolni, hogy a törvényesség terén akarunk maradni; s ha engemet már most a tisztikar kérdőre von, mit tudjak neki felelni? Meg lesznek-e ezzel elégedve, ha azt válaszolom, hogy Debreczenből másképp parancsolták?“ (Szem. II. 61. l.). E késő bosszankodás és szemrehányás azonban már mit sem használt, sőt az sem bizonyos, tiszta forrásból származott-e? Annyi tény, hogy Görgei nem tett annyit a határozat kimondásának megelőzésére, a mennyit állása hatalmánál fogva tehetett volna. Azon pártot, mely a képviselőházban békére hajlott, megvetette, sőt Szemeréhez irt levelében (Márcz. 22.)

maga sürgeté: „Mondjuk ki már valahára, hogy mit akarunk. Én magam mint közkatona állok be a hon igazságos ügyének szolgálatába, csak legyen a ki vezessen. Tegnap egy tisztet agyon lővettem gyávaságért. Ha elhatározott férfiak vannak, álljanak ki a küzdelmi térre; ha nincsenek, ne nyomorgassuk a szegény hazát, hanem akaszszuk fel inkább magunkat. A szerencsétlen békepárt! Semmi béke, hanem guillotine, guillotine, guillotine!“ (Szem. II. 145. l). Ily nyilatkozat után még ahhoz is gyanu fér, vajjon Kossuth előtt nem mondott-e e rejtélyes jellem olykor szavakat, melyekből a kormányzó következteté, hogy a vezér beleegyezett a függetlenségbe. A gödöllői vezéri tanácskozmányban Klapka előadása szerint egy ígét nem szólott Kossuth tervei ellen, s ekkori hallgatása nagy mértékben ellensúlyozá más alkalomkor tett ellenvetései erejét. Az sem mutat egyenes jellemre, hogy bár a függetlenség kimondását utólagosan elég nyilvánossággal kárhóztatá, mégis miniszteri tárczát fogadott el ápr. 14. után Kossuth kezéből. Erre saját vallomása szerint az vezette, hogy mint miniszter, ki egyszersmind a hadsereg élén marad, alkalmat nyerend visszavonatni az ápr. 14-ki határozatot s az 1848-ki törvények alapján egyezkedni az osztrákokkal. Erre azonban sem elég lelki ereje, sem ideje nem volt!

Ápril 15. Vasárnap.

Mészáros tábornok a képviselőházban hadügyminiszteri hivataláról lemond. A ház a lemondottat Palóczy László indítványára altábornagyi ranggal diszesíti s tárczájának ideiglenes tovább vitelével megbizza. V. ö. máj. 6.

Közl. 81. 82. sz. Frey II. 16—18. l.

Csány főkormánybiztos Erdélyben megrendeli a törvényhatóságoknak, hogy miután a jelenlegi belháboruban ezer meg ezer polgárok legyilkoltattak s még többen elhagyták feldult lakhelyöket, szerte bolyongván, nehogy a gazdátlanul maradt szántóföldek műveletlenül hagyassanak, s ennek folytán éhség álljon be: az állam költségén vegyék felügyeletök és művelés alá a gazda és munkás kéz nélkül maradt földeket, melyeknek jövedelméből a tulajdonosok jogos részt fognak majdan kapni.

A rend. Honv. 94. sz. Erdélyben 1848. végén igen kevés őszi vetés volt, s miután az oláhok leginkább a birtokosokat gyilkolták le, egész uradalmak voltak pusztán, elhagyatva, hol egy szem vetés sem volt található. „Tavaszi vetéssel kellene tehát az őszi vetés hiányát

pótolni“ olvassuk egy kolozsvári levélben, „de boldog isten! már minyárt eltelve a tavaszi vetés ideje, s nézzünk körül a megyék, jelesen a szerencsétlen, feldult, legyilkolt Fehérmegyében, s egész határokat látunk szántatlan, vetetlen.“ A lakhelyeikről eltávozottak közül igen számosan alaptalan félelem és dologkerülés miatt sokáig nem mentek haza. Néhol pedig az otthon lévők sem szántottak és vetettek, attól tartva, hogy munkájuk gyümölcsét más fogja learatni. Az oláhok pedig mindenütt üresen hagyták falvaikat, a hol csak honvédet láttak, s a hegyek közé vonván magukat, szintén üresen hagyták földeiket.

A bécsi kabinet arra kéri az oroszok czárját, hogy indítson 30 ezer főnyi segélyhadat Erdélybe a magyarok ellen.

Ber. I. 21. l. Köv. E. T. 236. l. E kérelmet a czár nem teljesíté, miután az osztrákok szorult helyzetén ily haderővel már nem remélt segíthetni, de meg a segélyadás föltételei és részletei sem voltak még kölcsönösen megállapítva.

Ápril 16. Hétfő.

Kossuth kormányzó Meszlényi Kossuth Zsuzsánnát, nővérét, az összes magyarországi tábori kórházak főápolónőjének nevezi ki.

Közl. 84. sz. (Görgei különbséget tévén a betegek ápolása és egy harczoló hadsereg ápolási szükségeinek országos vezetése közt, ezen s más ehhez hasonló kinevezésért méltán ingerültségbe jött. (V. ö. Görg. II. 111. l.). Kossuth nejeről s a magyar „honvédnők“-ről általában bővebben Vah. I. 105. s köv. l. Sebesülteket ápoló nőegyletek az ország minden vidékein voltak, s nagy részök már 1848-ban keletkezett. A marosmegyei nőegyletről, mely később csupán varráásra szorított, ugyszintén a kolozsvári nőegyletről l. Honv. 104. 143. 164. sz. Köv. O. 182. l., a szegediről, mely Osztrovszki kormánybiztos felhívására 1849. májusban alakult, Szegedi Hirlap 1849. 4. sz., a szabadkairól, mely a betegápolást nem csupán hiu dicsekvés gyanánt tüzte feladatul, hanem tényleg is gyakorolta, Szeg. Hirl. 1849. 31. sz. Katonai rendes szolgálatban sokkal kevesebb nő volt, mint a közhir tartá. Egynehányan a Hunyady-honvédek sorában szolgáltak (Honv. 66. sz.) Kolozsváron 1849. májusban az amazonok tömegesen jelentkeztek honvédi szolgálatra s egy különcsapat alakítására, Csány azonban nem fogadta el ajánlközásukat, miután „a haza e vészes napokban a fegyvert férfiai erős karokra bizni kénytelenítettik,“ hanem felszólítá az ajánlközőket, hogy,

ha a hont szolgálni akarják, varrásban, mosásban, betegápolásban s több efféle női munkákban segítsenek, a midőn rendes napizsoldot fognak huzni. (Honv. 113. sz.) A nőhónvédek közt legtöbb figyelmet költött a zágrábi születésű Lebstück Mária, Görgei táborának egyik legérdekesebb alakja. Ő a tiroli vadászcsapatban „Carl“ név alatt szolgált, a katonai szolgálatokat rendesen teljesíté, s a harcokban is részt vett. A kápolnai csatában zászlóalját szétszórván a vasasok, midőn mindenki csak önélete megmentéséről gondoskodott, ő 86 sebesültet szedett össze és szállított Tiszá-Füredre. (Közl. és Honv. 72. sz.)

Bem altábornagy, Hátszegről a Vaskapuszorosán át érkezvén, Vaizlovánál Eisler alezredes osztrákjait (2 zászlóalj s 12 ágyu) d. u. 2. óraker megtámadja s a székelyek rohamával megvervén. Obrescha-ig tüzi. Veszteségünk 1 sebesült, az ellenségé mintegy 50 halott s egy ágyu.

Honv. 99. 102. sz. Som. 17. l. (az ellenség parancsnoka: Chavane ezredes). Klapp. Nat. II. 130. l. (ápr. 17. valamint Rüstow és Kövári is). Bem miután Erdélyt Gyula, Fehérvár s a havasok kivételével, megtisztítá az ellenségtől s azon vidék védelmét újból szervezé, Kossuth meghívása folytán Magyarhonba a Dunához törekedett. Rendelkezhető állapotban lévő seregét két csapatra osztá s míg az egyikkel Bánfi ezredes a dévai uton nyomult előre, a másikat (1200 ember s 12 ágyu) ő maga vezeté a Hátszeg völgyén, mindenekelőtt Karánsebesre sietvén, az ottani vashámor elfoglalására, hol ágyugolyókat szándékozott készíttetni. A lengyel ápr. 17-én érkezik ide, s itt veszi Kossuth és a hadügyminiszter abbéli figyelmeztetését, hogy mielőtt tovább jőne, tisztítsa meg a Bányágot, mire nézve Vécsey 3—4 ezer emberrel rendelkezésre álland. Bem hajlott a felhívásra, s miután értesült, hogy az Erdélyből kivert Puchner féle sereg Orsován át a Temesváriakkal akarja magát kapcsolatba tenni, elhatározta, hogy mielőtt ez egyesülés megtörténne, Temesvárra siet, s a szanaszét portyázó őrségbeli csapatokat, melyek előle Lugosról (Bem itt ápr. 19-én a német lakosok által roppant lelkesedéssel fogadtatik: Közl. 87. 89. sz.) Nagy Keveresre vonultak, megverni törekszik. Lugosról tehát nyílt rendeletet küldött Villám alezredesnek, ki az 5. hadtest egy dandárával Radnán állott, ugyszintén az Aradot ostromzárló Vécseynek, hogy rögtön hozzá siessenek s ez utóbbik Rékas felől hátban támadja még Leiningent. Villám pontosan engedelmesskedett is, Vécsey azonban, ki Szolnoknál is egész pedanteriával utasítá vissza Damjanics hason minémiségű felhívását, egyszerűen kinyilatkoztatta, hogy neki Bem nem parancsol, s annál fogva ő nem is tesz egy lépést sem. Bem e miatt bevádolta Vécseyt Kossuth

előtt s letétetését követelte (Bem levele a honv. biz.-hoz Honv. 104. sz. és Lev.-nél II. 95. l.) Vécsey azonban később igazolta magát, mire Bem hírlapi uton visszavonta vádját. Egyébiránt Kossuth maga sem volt megelégedve Bemmel, egyik Vetterhez írt levelében legalább panaszkodik, hogy a lengyelnek utasítása volt 7500 emberrel ápr. 12-re Szegeden megjelenni, e helyett azonban 6 századot vezetett ápr. 19-én Lugosra, mi miatt a bácsbánsági hadműveletek igen hátravettek s Bem át sem kelhetett a Tiszán (Koss. lev. Feldz. 227. l.) Bem ápr. 24-én hagyja el Lugost. — További működését s terveit. I. máj. 8.

Asbóth ezredes Pest mellett a kőbányai szőlőkben osztrákokkal csatározik, s végre az ellenséges lovasság támadására ágyú védelem alatt visszahúzódik. Okolocsányi.

Asb. I. 87. l. Vah. I. 127. l.

Ápril 17. Kedd.

Aulich tábornok Pest mellett a Rákosmezőn az osztrákokat megtámadja s Pest falai közé vonulni kényszeríti.

Közl. 89. sz. Asboth és Klapka e harcot nem említik.

Ápril 18. Szerd.

Asbóth ezredes Pest alatt a Rákosmezőn a császáriak ellen kényszerszemlét intéz, mely alkalommal heves ágyútűz és néhány lovas roham után visszaveretik. Rákoskereszturból azonban Jelics százados és Petkó főhadnagy érkezvén, hátrálását hős feláldozással fődözik.

Klap. Nat. I. 354. l. Asboth ez eseményt nem említi.

Görgei Armin őrnagy (6 század gyalog, egy lovas század és 2 ágyú) Selmecezt véletlen megrohanja s az ellenséges őrség kiverésével elfoglalja.

Görg. II. 97. l. G. Armin ápr. 10. után küldetett a bányavárosok felé, hogy onnan üzze el az osztrákokat s biztosítsa a Komárom felé húzódó sereg hátát.

Ápril 19. Csütörtök.

Az országgyűlés „a magyar nemzet függetlenségi

nyilatkozatát," az ápr. 14. végzés értelmében ünnepélyes okmányban kiadja.

Közl. 85. sz. Az okmány még Szil. nál F. Tört. 352—365 l. ugyanzintén Füg. II. 527 s. köv. l.

Nagysallói csata. Klapka és Damjanics tábornokok (összesen 18 ezer ember) Wohlgemuth tábornok ellen, ki az ujonnan szervezett osztrák tartalékkal (24 ezer ember) a Komárom felmentésére törekvő magyar seregnek a Grammentén utját állá, támadást intéznek. D. e. 10. órakor Dipold dandára északnyugatról, Kazinczy hadosztálya arczonálban, Vysocki é délről támadnak Nagy-Sallóra. Egy órai ágyuzás után Kazinczy és Vysocki a városba rohannak s onnan iszonyú utczabarczban verik ki a Dreihann-dandárt. Wohlgemuth ekkor, miután Strasdil dandára is visszaverett a várostól, Jablonowsky osztályát állítja fel a délnyugati magaslatokra, hol azt Nagy-Sándor lovassága támadja meg. Ezalatt a jobbszárnyon Dipoldot Herzinger dandára a Bóbiacs állodása felé vissza nyomja, azonban Guyon ezredes hősiessége s Klapka személyes megjelenése következtében Herzinger d. u. 3. órakor Csekére visszaveretik. Egy óra múlva Wohlgemuth megkezdi elvonulását a magaslatokról, ugyanakkor, midőn Gáspár lovasságával Pöltenberg is megjelen a harcztéren. Nagy-Sándor és az ujonnan érkezett lovasság egy része Fajkürt és Málásig üldözik az ellenséget. A csata után d. n. 4. órakor a hölvényi erdőből egészen váratlanul még egyszer megszólalnak az osztrákok ágyui, kik azonban a 28. zászlóaljtól Klapka közreműködésével egy órai viadalban visszaveretnek s megfutamittatnak. Görgei fővezér a harc folyamát Léváról nézi. Veszteségünk 600 ember holtakban és sebesültekben, az ellenségé 2 ezer ember, s ezek közt 1200 fogoly.

Klap. Nat. I. 338—349. I. Rüst. I. 372—380. I. Asb. 66—70. I. Közl. 89. sz. Gör. II. 29—31. I. Vah. II. 30. III. 9. I. Lapins. 61—69. I.

Jellačićbán és Schlick tábornok Pestről a Rákosmezőre Aulich tábornok ellen még egy utolsó kény-

szerszemlét tesznek, mely alkalommal végre meggyőződnek arról, hogy előttük egy kisdud sereg áll, mely őket más fél hét óta tökéletes ámulatban tartá, a mennyiben egy nagy hadsereg mozdulatait utánozván, őket azon hiedelemben ringatá, hogy előttök az összes honvédsereg áll.

Rüst. I. 380. l. Klap. Nat. I. 355. l. v. ö. Asb. I. 19. l. Aulich tábornok egyike volt a forradalmunkban feltűnt katonai tehetségek legnagyobbikának, s a Pest előtti tüntetéseket, melyeket ritka ügyességgel hajtott végre, Görgei épen azért bizta rá, mert alvezérei közt a sztrategia és taktika mezején őt tartá legavatottabbnak. A pesti hadművelet összes vesztesége részünknön mintegy 500 ember holtakban és sebesültekben.

Perczel Mór tábornok Ó-Becsénél a szerbeket kiveri sánczaikból s a Tisza balpartjára nyomja vissza. Tüzelés d. u. 1. órától késő estig.

Közl. 92. sz. Klap. Nat. II. 118. l. Rüst. II. 20. l. Perczel, mint láttuk, nem egészen egy hónap alatt az egész Bácskát visszafoglalt s Péterváradot az ostrom alól az innenső oldalról fölmenté. A dolog nehezét (Tittelt) azonban ott hagyta. „Ha Perczel“ így ír a szerbek történeti jegyzője „az elhagyott községek elpusztításával, a templomok megfertőztetésével, a sirok felhányásával nem hagyta volna magát feltartóztatni, semmi sem állt utjában, hogy Thodoroviót a Bánságban megsemmisítse, semmi sem gátolta, hogy Tittelt megnehódítsa, a szerémi ut, a szlavoniai ut nyitva állott előtte.“ (Serb. 273. l). Ő azonban egészen más ösvényt követett, a kormányrendeleteit, melyekben kiméletet és szelid bánásmódot is parancsolt a szerbek irányában, legtöbbször félrevetvén, könnyű győzelmek után kapkodott. Ápr. 20. és 21-én Ó-Becsénél átkelt a Tiszán s Czintula szegedi segélyhadával Tiszaszent-Miklóson egyesült. Ezalatt a ráczok Bácsot ismét elfoglalták, ittott iszonyu kegyetlenségeket és pusztításokat követtek el a védtelenül hagyott magyar elemen, a Rómaisáneczot újból megerősítik, s Tittelen nagy mérvben elkészülnek a védelemre. Perczel ezen elkövetett hibájáért Klapka h. hadügyminiszter megrója. (Klap. lev. Mész.-nál 68. l). Perczel a hadügyminiszternek „ismeretlenséget s a hadi munkálkodás törvényeiben való járatlanságot tanusító iratát megvetéssel olvasván,“ miután a maga módja szerint sokféle badarságot összeirt, azzal menté magát, hogy a Bánság felső részét ki kellett tisztítani, hogy Bács biztosítva lehessen. Levele végén pedig kijelenti, hogy a Dunán át Baranya felé át nem mehet, mivelhogy neki „tudatlan kevélység, hálátlanság és nyomorult kajánság“ ellenében idejét „holmi védelmi és visszatoló ira-

tokra kell pazarolnia,“ sőt „bucút vesz pályájától, mert lelki erejétől elragadták a bizodalmat és enthusiasmust“. (P. lev. Mész.-nál 76. l.). V. ö. máj. 7. 22. jun. 15.

Ápril 20. Péntek.

Pö l t e n b e r g ezredes G á s p á r hadtestének egy részével K é m é n d n é l W y s s tábornok hátráló dandárára akad, s azt az 1. és 3. hadtestek közreműködésével áll odásából kiveri. W y s s P á r k á n y felé vonul le, miközben H o r v á t h portyázó csapatja a Garam tulsó partjáról intézett lövéseivel nagy mértékben nyugtalanítja; végre a Dunán átkelve, Esztergomba huzza magát.

Görg. II. 31. 55. l. Rüst. I. 378. l. Klap. Nat. I. 348. l. A s b. I. 170. l. Hiv. jel. Szil.-nál F. Tört. 367. l. (nap nélkül).

Ápril 21. Szombat.

T ó t b i z a l m i f é r f i a k B é c s b e n a F ö l s é g e l i b e j a v a s l a t o k a t t e r j e s z t e n e k e g y , s z á m u k r a F e l s ő - M a g y a r o r s z á g b ó l k i h a s i t a n d ó , k ü l ö n „ T ó t - k o r o n a o r s z á g “ í r á n t .

M o y s e s p ü s p ö k f e l t e r j e s z t m é n y e P . N a p l . 1861. évf. 261-sz. — 1849. szept. 17. a tót-koronaország megalapítását ismételve kérelmezték a tótok, s egy horvát-serb és román-szlovák vegyes küldöttség által is bátorítottak és támogattak esedezéseikben. (Ez utóbbiak folyamodványa, mely azonban „közbe jött akadályok miatt“ már be nem nyújtott, P e j . - n á l 201. l.) — Áll-e igazi érdekében az egységre törekvő Ausztriának, hogy különben is elég számos országai, még többfelé daraboltassanak, nem itt a helye eldönteni. Elég az hozzá, hogy e korona-országalkotási theóriával némely panszláv izgatók forradalom után is sokáig nem hagytak fel. Így péld. a S c h m e r l i n g - m i n i s z t e r i u m t ó l k é z a l a t t n e k i b i z t a t o t t t h u r ó c s z s e n t m á r t o n i é r t e k e z l e t e t i s (1861. jan. 6.) sikerült rávenniök F r a n c z i s c z i n a k (k i 1848. szeptemberében H u r b á n a l a t t m i n t ö n k é n t e s t ö r t b e h a z á n k b a : W a n d e r e r . 1865. aug. 23. sz.) és társainak, hogy a képviselőházhoz emlékiratot intézzenek „a szláv nemzet nevében“ egy felsőmagyarországi szláv kerület alkotása iránt. De ezen emlékirat (közölve Magyarorsz. Szerk. Pomp. 1861. évf. 161. 162. sz.) eszméiben jó formán csak azok osztoztak, a kik aláírták (7 pap, 2 ügyvéd és még 6 ember, kiknek állása nincs kitéve), mert a mint benyújtott, majdnem az egész Felső-Magyarország tiltakozott ellene. A tiltakozók közt van

Nyitra megye (P. N. 1861. évf. 154. sz.) Szokolca (i. m. 155. sz.), Rózsahegy (Magyarorsz. 1861. 173. sz.), Gömör- és Kishont megye (i. m. 188. sz.), Hont megye (i. m. 187. sz.), Zólyom megye (P. N. 1861. 168. sz.), Besztercze-Bánya (i. m. 179. sz.) Selmecz-Bánya (i. m. 183. sz.), Liptó megye (166. sz.), Nagy-Szombath (161. 164. sz.), Árvamegye (159. sz.) stb. Ez emlékiratot, melyet az országgyűlés, feloszlattatása miatt nem tárgyalhatott, Moyses püspök később küssé bátrabb szavakban újra öntötte s fölterjesztmény alakjában még azon évi december folyamán egy küldött-ég élén a Fölségnek benyújtotta. E szerint az „Okolia“-nak kebelébe csak Pozsony, Nyitra, Trencsén, Hont, Thuróc, Árva, Liptó, Nógrád, Gömör, Szepes, Sáros, Bauj és Torna megyék olvasztatnának be!

Nugent altábornagy Mariaschnec ellen Pétervárád mellett támadást intéztet, azonban Perczel Miklós várparancsnoktól visszaveretik. A csatározás más nap megújul.

Közl. 92. sz.

Ápril 22. Vasárnap.

Kossuth kormányelnök a Windisch-Grätz es. helytartó által ápr. 10-én Magyarország közjóvedelmére kibocsátatni rendelt pénzutalványokat semmitérőknek nyilvánítja.

Közl. 87. sz. ugyszintén Honv. 105. sz.

Görgei tábornok s fővezér Komárom várát a Duna balpartján és a Vág mentén a zárlat alól felszabadítja. Az 1. és 3. hadtestek (Klapka és Damjanics) a vár előtt álló Vághid-főnél állítják fel táboröreiket, a 7. hadtest két osztálya pedig Bátor-Keszinéi száll táborba. Lenkey várparancsnok az erődből kimentést tesz, minek következtében a Csallóköz felől álló ostromsereget a Duna jobb partjára veri át. Klapka ezután hadtestének nagyobb felét a várba vezeti.

Görg. II. 34. 35. l. Rüst. I. 379. Hiv. jel. Szil.-nál Férf. 20. l. (nap nélkül). Rüstow és Asbóth méltán hibáztatják Görgeit, hogy ekkor mingyárt át nem hidaltatá a Dunát, midőn átkelvén a jobb partra. az egyetlen Lederer-dandárt onnan könnyü szerrel elverhette volna.

Martini őrnagy az e hó 1-én hazánkba tört Barco tábornokot (Vogel hadtestéből) Podheringnél, Munkács mellett 4 óra hosszat tartó csatározásban megveri s visszanyomja.

Közl. 89. 104. sz. Honv. 105. sz. Rüst. II. 65. l. Gr. Bubna cs. ezredes e harcban halálos sebet kap, s pár nap múlva meghal. V. ö. ápr. 23.

A Rajačić érsek által összegyűjtött s mintegy 15 ezer főre menő rác sereg Mokrinnál Derra őrnagyot (Perczel Mór előhada) megtámadja, de majd, Kohlman ezredes (a magyar sereg balszárnya) által meglepetve, visszahúzódik. Más nap

Ápril 23. Hétfő.

Perczel Mór tábornok Kohlman ezredes hadosztályával a Supan vezérlete alatt álló szerb felkelőket nevezett városnál megtámadtatja, miközben maga hátban, a bácsi osztály egy része pedig Török-Becse és Nagy-Becskerek felől fenyegetik az ellenséget. A megrémült szerbek ekkor, a nélkül, hogy komoly harcba ereszkednének, lovaikra és szekereikre felkapva, futásnak erednek. Perczel zsákmánya „sok ezer koci és marha,“ 100 fogoly stb.

Közl. 92. sz. Klap. Nat. II. 122. l.

Perczel Miklós ezredes s Péterváradon várparancsnok a Karlovicz és Kamenicz felől támadó ellenséget visszaveri.

Közl. 96. sz.

Görgei Armin portyázó csapatai Trenck cs. őrnagy hadosztályát Pribócznál, Thurócz megyében megtámadják s Varinig visszaverik.

Görg. II. 98. l. Rüst. II. 64. l.

Kossuth kormányelnök a képviselőházban a hadseregnek 50 ezer fővel leendő szaporittatását indítványozza, s jelenti, hogy a Galliciából fenyegető betörés ellen állitan-

dó hadsereg vezérének Dembinski tábornokot nevezte ki. Az indítvány ápr. 27-én fogadtatik el.

Közl. A Gallicziából betört Vogel ezután Szepes-, Liptó- és Trencsénmegyén keresztül minden háboríttatás nélkül összeköttetésbe tette magát a cs. fősereggel, Dembinski előle Sárosba hátrálván, Görgei Armin pedig utját állni gyöngye lévén. (Görgei. II. 99. l.)

Ápril. 24. Kedd.

Az osztrák katonaság, sok sebesültjei hátrahagyásával, éjjel (ápr. 23. és 24. közt) teljesen kivonul Buda-Pestről, s felgyújtja az ottani hajóhidat. Utolsó csapatok az elvonulásban a Jellačić bánéi, ki a már ekkor Bábólnán lévő Welden fővezértől elválva, a délvidék megtartása s illetőleg visszafoglalása végett a Duna jobb partján Mohács s Eszék felé húzódik le. D. u. 4. órakor Aulich tábornok huszárai megszállják az üresen hagyott fővárost, hol a lakosságtól rendkívüli örömmel és lelkesültséggel fogadtatnak.

Közl. 92. sz. Lev. I. 100. l. Szil. F. Tört. 367. l. V a h. III. 123. l. Welden tábornok ápr. 22-én közhírré tette a fővárosban, hogy ő az ikervárost kimélni akarja, de hogy ha elvonulására s betegeinek elszállíttatására elég idő nem fog adatni, Pest a láncziddal együtt halomra fog ágyuztatni. Hentzi várparancsnok pedig, kit a genialis Welden Budán hagyott, s ezzel hadseregét s tán Ausztriát is megmenté a pusztulástól, ápr. 23-án felhívja a vár lakosait, hogy két ónapra lássák el magukat élelmiszerekkel, vagy hagyják el a várat. (A hird. Pal. 91. l.) A cs. fővezérnek nemcsak fegyvereink győzelmei tették igen nehézé helyzetét, hanem a betegek roppant száma (átlagosan: 10,068 ember), az élelemhiány s az alvezérek közt elharapódzott ellenmondási szellem is, minélfogva jobbat nem tehetett, minthogy katonai nevének kockáztatásával is, a Pozsonyba hátrálást elrendelé. — A horvátok, az elindulás percze közeledvén, a fővárosban rabolni kezdetek. Schlieck, ki még ekkor Pesten volt, a rakonzátlanokadások megszüntetésére egy zászlóalj vadászt küldött, de a horvátok rálöttek a vadászokra, s csak Jellačić személyes megjelenésére állott helyre a rend. Ez utóbbi (31 $\frac{1}{3}$ zászlóalj, 35 $\frac{1}{2}$ lovasszázad, vagyis 33,700 ember s 137 ágyu) senki által sem üldöztetvén, egész kényelemmel utaztatott le a Dunán és a Duna mentén, s csak itt-ott állotta utját a népfölkelés, miből természetesen a fölkelteknek több kára lett, mint neki. Az ellenszegülés ugyanis ürügyül szolgált arra, hogy a bán, ki egyébkint sem állott már a fővezér szeme előtt, elővegye ismeretes zsarolásait és erő-

szakoskodásait. Szegszárd és Pécs vidéke kegyetlenül megsanyargattatott.

Perezel Mór tábornok Bassahid és Török-Becse között a szerb fölkelők ellen győzelemmel harcolt.

Klap. Nat. II. 129. l. Közl. 96. sz. (a nap, ápr. 23. hibás). Szil. F. Tört. 45. l. (mint oly sokszor, itt is két harezot csinál egyből).

Ápril 25. Szerda.

Mihályfalvai értekezlet Zaránd megyében. Dragoss, magyar kormányküldött, Jancus Butenau praefectek és Dobra procurator előtt a magyar seregek újabb győzelmeit, Ausztria szorultságát, kedvezéseit a szászok méltánytalanságát az oláhok iránt fejtegetvén, a népfőnököket békére és meghódolásra szólítja fel. Ezek bővebb alkudozásba nem ereszkednek, hanem fegyverszünetet ajánlnak, mit Dragoss elfogad s másnap Hatvanival, a zarándi hadparancsnokkal, is elfogadtat. V. ö. máj. 4.

Kem. Nagy-Eny. 217—220. l. Som. 49. 50. l. Az oláhoknak nem volt bátorságuk a „római légiók“-at sikmezőre kiállítani honvédeink ellen, s Enyed földulása után hegyeik közé vették magukat, csak olykor-olykor csapván le egy-egy magyar falu és uradalom kirablása és elpusztítása végett. Ezenkívül kedvencz foglalatosságuk volt, míg Bem távoljárt tőlük, a megyéket román lábra állítani. Legtöbb harczy tevékenységet fejtett ki közülök a „vaderélyü“ Axente, ki Gyula-Fehérvárat élelmiszerekkel látta el, s ostromseregünket több ízben háborgatá.

A horvát-szlavon tartományi gyűlés bizottságának küldöttei, névszerint Vranyczany Ambrus, Mažuranić Iván, Zigróvić Ferencz és Kukuljević Iván, Bécsben panaszkodnak a Fölség előtt, hogy daczára az összbirodalom érdekében tett hű szolgálataiknak, nemzetök sérelmei, melyeket a „váratlan“ márcz. 4. alkotmány sem orvosolt, még mindig fennvannak, s e miatt „a nemzetet tovább-tovább kecségtetni már lehetetlen.“ Eshedeznek tehát, hogy a m. é. jun. 5. tartom. gyűlés határozataira a legfelsőbb végzés adassék ki s különösen, hogy saját legfőbb önkormányzatuk létesíttessék, a határ-

országba, a nemzeti nyelv kizárólagos érvényű hivatalos nyelv legyen, a szerb vajdasággal tervezett ka-pocs hagyassék helybe, a dalmát követek a legközelebbi tartom. gyűlésre hívassanak meg, Muraköznek Horvátországba a báni tanács által már folyamatba vett bekebelezése erősítsék meg. A küldöttek ez értelemben készült felirata máj. 6-án adatik át a Fölségnek.

A felirat Pej-nál 195. I. Megjegyzendő, hogy a márcz. 4. alkotmányt a horvátok által Bécsbe küldött miniszter, Kulmer, is alá-irta. A rendkívül kedvezőtlenül hangzó válasz az 1848. jun. 5. horvát-szlavon tartom. gyűlés határozataira nem előbb, mint 1850. ápr. 7. adatott ki, midőn a határozatoktól a jóváhagyás megtagadtatott.

Ápril 26. Csütörtök.

Komárom alatt első csata. Kneziacs ezredes az 1. és 3. hadtestből összeválogatott 4 ezer főnyi csapatával az osztrákok ágyulövöldözései közben éjfél után átkel a Dunán. Kiss Pál dandára 2. és 3. óra közt a hídfőtől délre eső homok-hegyet s a 7 ágyuból álló ellenséges üteget szuronynyal elfog-lalja, majd balra térvén Schulcz dandarával egyesül, ki Uj-Szőnyt már azelőtt kemény viadal után birtokába vette, s ket-ten Monostor ellen indulnak, miközben a Lederer dandára (osztrák balszárny) Ácsra huzódik s a Czonczó-patak mögött helyezkedik el. Ekként a Duna jobb partján lévő sán-czok reggeli 4—5. órára mind birtokunkba esnek. Ezután mint-egy 3—4 órai, ránk nézve igen káros, szünet áll be, mialatt az ellenség időt nyer ereje összehvonására. Végre Damjanics tábornok a várból megérkezvén, Kiss Pál és Kökényessy dandáraikkal Csem és Herkal felé középet formál, s ott d. e. 9. óra tájon Schliek tábornokkal harcra ereszkedik. Görgei fővezér pedig a jobbszárnyon az 1. hadtest maradékesapataival Ács felé mozdul, s az ottani erdőben az ellenség balszárnyával hevesen összetűz; Klapka tábornok végre balszárnyunkon Ó-Szőnynek indul, melyet Dipold virradatkor könnyű viadal után elfoglalt az ellenségtől. S itt ujul meg legelőbb is a harc nagyobb mérvben, miközben a császáriak Klapka csekélyebb erejét a csillagerődbe visszanyomják. Dél felé Simunich tá-

bornok Schlick segélyére a Lederer-dandárát rendeli. Egyidejűleg Nagy-Sándor tábornok a magyar közép lovasságával s a 47. zászlóaljjal Schlicknek jobb oldalon és hátban leendő megtámadása végett a nagyigmándi uton meggondolatlanul s parancs ellenére előnyomul, azonban Montenuovo csapatának Kócsról lett érkezete folytán makacs küzdelemben szétszóratik. Klapka és a 26. zászlóalj indulnak segítségére. Schlick gyalogjaival a Damjanics által elfoglalt területre e kedvező időpontban új támadást tetet, de sikeretlenül, mert Damjanics rendíthetetlenül állott. D. u. 1. órakor Görgei félbeszakíttatni rendeli a harcot. Azontul csupán meddő ágyuzás folyik, mialatt a császáriak Győr felé elhúzódnak. Másnap honvédeink, Ácson tömérdek zsákmányra akadnak s a vár a Duna jobb partja felől is felszabadul. Veszteségünk 800, az osztrákoké 1200 ember holtakban és sebesültekben s ezen kívül hatalmunkba esik 1000 fogoly s 7 ellenséges ágyu.

Rüst. I. 387. 393. l. Klap. Nat. I. 367—376. l. Görgei. II. 33—43. l. Asb. I. 74—76. l. Köz. l. 93, 97. sz. Honv. 113. sz. Vah. II. 104. s köv. l. Lapins. 74—82. l. Szil. F. Férf. 105. l. F. Tört. 367. l. E csata után Bécs sorsa kezünkbe esett s Görgei előtt megnyílt az út, mely őt az osztrák hadfolytatás életerének elmetzésére s a császári hadsereg tönkreverésére vezethetné vala. Welden ugyan önkéntesen szakítá félbe az ütközetet már egy korábbi terve szerint elszánván magát Pozsony tájára huzódni vissza s a Vág és Duna mentén helyezni el seregét, de az a folytonos vereségek és hátrálások folytán elcsüggedve, már csak annál fogva sem lett volna képes feltartóztatni diadalmas csapatainkat, mert Komáromtól Bécsig szakértők véleménye szerint egy hadsereg számára előnyös védelmi állás nem létezik. Mindazok, kik forradalmi harcunkról irtak, egyértelműleg kárhoztatják ezért Görgeit, hogy ekkor előre nem nyomult; de legkiváltképen Kossuth (utólagosan). „A komáromi győzelem“ így ír a volt kormányzó „második marenói csata lehetett volna, ha (Görgei) Gáspárnak a színhelytől háromóránnyira tetlenül álló hadtestét a csatába hívja s ekként képessé teszi magát az ellenséget nyomatékkal üldözni. Bécs ekkor érett gyümölcs gyanánt kardcsapás nélkül esett volna kezébe s Ollmützből az uralkodóháznak távoznia kellett volna.“ (Widdini szózat 12. l.). Görgei Komáromban maga is az előrenyomulást itelé legjobbnak s egy nevezetes kiáltványt bocsátott hadseregéhez (megvan Görgei. II. 52. l. és Szil.-nál F. Férf. is), melyben a harcot európai jelleműnek nyilatkoztatja s jelszókép ezt tüzi ki: „Előre bajtársak, előre!“ Az előnyomulás azonban mingyárt a csata

után nem állott hatalmában, miután kimerült csapatai a további erőfeszítésekre képtelenné váltak, töltnyei az utolsó harcban elfogytak s tüzérségi készleteit a kormány nem küldte el. Ide járult még az is, hogy Klapka Kossuthal együtt Budavár elfoglalását sürgette (epontra nézve v. ö. máj. 4. jegyz.) a roppant sztratégiai képességű Bayerrel ellentétben, ki az osztrák főváros felé előre tervezett. De majd megérkeztek Görgei löszerei s még mindig a biztos győzelem reményében üldözhető volna Weident, ő azonban e tervéről letett, még pedig, mint emlékiratában mondja, politikai indokok miatt. Úgy vélekedett t. i. hogy az osztrák kormány belátván, hogy saját erejéből nem leendő képes fogantatosítani a márcz. 4. alkotmányt, inkább fog hajlani kibékülésre mint az oroszok behívására, ha Görgei, miután előbb az ápr. 14. határozatot is visszavétette, győzödelmes hadserege élén az osztrák határnál békeajánlatokkal kínálndja meg. Ily nemű békeajánlatok sikerére nézve pedig Görgei Budavár előleges elfoglalásában több „esélyt“ látott, mint a rögtöni előnyomulásban (Görg. II. 59—62. l.). Görgei bővebben maga sem fejté ki a Budavárnál remélt „esélyek“et, melyek egyáltalában nem is következtek be, s épen azért bizvást kimondhatjuk, hogy ő nemcsak tévnyezetben volt a béke esélyei nek keresése körül, mert az esélyeket sokkal jobban feltalálta volna, ha azon az úton melyet a sztratégia ajánlott tönkre veri az ellenséget, hanem megfoledezett katonai kötelességéről is, mely nem más volt, mint harczolni s az ellenséget megsemmisíteni, a békekötést bizván az illetékes hatóságokra t. i. a kormányra és országgyűlésre. És hogy ő ily silányul képes igazolni Buda alá vonulását, ezzel mindörökre menthetetlené tette önmagát az általa is ugy nevezett „sztratégiai baklövés“-ért s azon kemény leczkézést, melylyel e miatt mindenki (péld. Kmetty Magyarorsz. Szerk. Pomp. 1861. éfv. 254 255. sz.) illeti, megérdemli. V. ö. Máj. 4. Árulásból követtetett-e el ez a hiba l. Máj 27. jegyz.

A bécsi udvar sürgetve kéri Miklós orosz czárt, hogy „oly gyorsan a mint csak lehetséges“ inditson hadakat Magyarország ellen, mire a czár ápr. 30-án táviratilag rendeli Paskevics vezérének, hogy a 3. és 4. orosz hadtestet az osztrák Galliczia felé mozdítsa. V. ö. ápr. 15. máj. 1.

Rüst. II. 59. l. V. ö. Ber. I. 5. l.

Kossuth kormányzó megparancsolja, hogy a székelyek saját polgári hatóságai alatt legyenek, székeik megyékké átalakittassanak, tiszteik ezentul főispánoknak neveztessenek s a katonai parancsnok jogilletősége csupán az átadott ujonczokra

és a mozgó nemzetörségre terjedjen ki, de a székely népre ne. Az örökös határfői kötelezettség megszűntnek nyilvánítatik.

A rend. Köv.-nál O. 176. l. v. ö. E. T. 217. l.

Ápril. 27. Pént.

Kossuth kormányzó ultimátumot küld Aradvárnak az őréséget, utóbbi győzelmeink tudatása mellett, önmegadásra hívja fel. Az ultimátum olvasatlanul adatik vissza a táborkövetnek. V. ö. febr. 8. jun. 1.

Feldz. 248. l. Ez időtájon mind az őrség mind a zárlati sereg igen csöndesen viselte magát. A lövetések ritkák és gyöngék voltak, az inség és a ragály azonban annál nagyobb erővel dult már májusban a vár falai között.

Bem altábornagy d. u. 4. órakor Sággról érkezéében Temesvár Józsefkülvárosát megtámadja s a meglepett őréséget a várba kergeti.

Honv. 218. sz.

Nesselrode orosz külügyminiszter az orosz külföldi követekhez körlevelet intéz, melyben nyilvánítja, hogy „Magyarország lázadása utolsó időben oly előmenetelt tett és oly irányban fejlődött, hogy Oroszországnak nem szabad ezt többé közönyösen tekintenie.“ A magyarok legyőzték az osztrákokat, de egész önálló lengyel csapatok s lengyel vezérek is vannak soraikban, s tisztán kivehető azon törekvés, hogy Gallicia s több orosz tartományok is fellázittassanak. „Az osztrák kormány,“ mely minden haderejét jelenleg nem fordíthatja a magyarok ellen „azon határozott és világosan kifejezett kérelmével folyamodott a császárhoz, hogy a lázadásnak, mely ugyanegy időben két császárságnak háborgatja nyugalmát, mielőbbi elnyomására segítséget nyújtson.“ E kérelemre hajlott a czár, bár nyíltan kimondá, hogy minden álladalomnak elismeri abbéli jogát, melynél fogva politikai alkotmányáról saját belátása szerint intézkedhetik... s hogy ő sem a kormányzasi rendszer, sem pedig a belorganizatióban szándékolt változtatások ügyébe bele nem avatkozandik.“ És miután „egy

független Magyarország magát hosszabb ideig fenntartani képes nem lehet," ideiglenes allásával pedig azonkívül, hogy Ausztriának szerződéses által biztosított épségét megsonkitja az európai egyensúlyt megzavarja, s Oroszország irányában ellenséges szellemet mutat: reméli, hogy az európai kormányok bele fog-nak nyugodni az ő fegyveres beavatkozásába.

A körlev. R e s p. 2. sz. ugyszintén Függ. III. 19. l. (a Correspondence relatif. után). A mennyire az eddig közrebocsátott adatokból ki-tünik, a Magyarhon elleni orosz segélyt még márcziusban kérte az osz-trák kormány (B e r. I. 1. l.), oly értelemben, hogy a czár G a l l i c z i a és B u k o v i n a határán orosz földön vonasson össze némi csapatokat (mi megis történt), melyek szükség esetén M a g y a r h o n b a és E r d é l y b e nyomulhassanak elő. Ez alkalommal megizeni a czár, hogy a segélyadás módját és mérvét ő maga szabja meg s hadai az osztráko-kétől külön fognak működni. Ápr. 20. táján B e r g tábornok a czár segédje Ollmützben járt s nagy mérvű segélyről tön ígéretet a megszo-rult kormánynak, mely ugy látszik csak vonakodva szánta el magát arra, hogy Ausztriát az oroszok által meg mentesse, habár abból, hogy F e r e n c z Károly főherczeg már decz. 2-án Szent-Pétevárra utazott s hogy az orosz segélyadás már febr. elején ténynyé vált Erdélyben, bizonyosnak látszik, hogy a két udvar közt e kérdés már régibb idő óta el volt döntve. R ü s t o w kétségen kivülinek tartja, hogy Miklós czár maga kereste az alkalmat a beavatkozásra, hogy ekkép Ausztria, hálá-ból, szabad kezét engedjen neki a keleti kérdés s különösen az aldunai tartományok ügye körül. Nagyon valószínű, hogy e tekintetben már előre is nyert némi biztosítékokat. Ide mutatnak legalább hires szavai, melyeket évekkel később a keleti kérdés ügyében az Ausztria érdekeit emlegető angol követnek mondott: „Jegyezze meg önmagának egyszer mindenkorra, hogy a mit én mondok, azt Ausztria nevében is mondom.“ (V. ő. R ü s t. II. 58. l. F ü g g. III. 15. köv. l.).

A képviselőház határozatát l. ápr. 23.

Ápril. 28. Szombat.

A képviselőház a Csajkaskertületet mint olyat, Kossuth Lajos indítványára megszünteti s Bács megyébe kebelezi.

Közl. 94. sz. E határozatot Perczel Mór már előzőleg fogana_{tosította}.

Damjanics tábornok, midőn másnap Debreczenbe indulandó vala, hogy ott Görgeit a hadügyminiszterségben helyettesítse, Komáromban sétakocsizás alkalmával fölborulván, lábát bokán fölül eltöri, minek következtében helyette másnap Klapka indul Debreczenbe.

Közl. 97. sz. Honv. 113. sz. Kossuth 16. l. Klap. Mem. 6. 14. l. Görg. II. 66. l. Görgei Kossuth által mingyárt ápr. 14. után felszólíttatván a hadügyminiszterségre, elhatározta a tárczát elvállalni már csak azért is, hogy „azon slendrián“-nak, mely ott eddig uralkodó volt, (érti az egymástól független vezérek önkénykedéseit s a tisztí ki-nevezéseknél és előléptetéseknél uralkodó kedvezéseket), véget vessen. Klapka és Damjanics azonban azon véleményben voltak, hogy Görgeinek rendkívüli népszerűsége miatt, melynél fogva a hadsereg bálványozza, lehetetlen most elhagynia a tábort, miután eltávozása a hadimunkálatok további folyamára károsan hatna vissza. Kossuth maga is úgy tette az ajánlatot, hogy miután Görgei a hadak élén szükséges, egyidőre tartsa meg a fővezérséget is, s magát valakivel helyettesítse Debreczenben. Görgeinek ekkép épen kívánsága szerint folytak dolgai, mert maga szinte ragaszkodott a fővezérséghez, — hogy ekkép a katonaságra közvetlen befolyását fenntartván az ápr. 14-et (s azzal együtt Kossuthot) annál könnyebben megbuktathassa. Ekkép egyesült ama rejtélyes jellemű férfi kezében a hadügyminiszteri és fővezéri hatalom. Vetter ugyan még ápril első felében visszanyerte egészségét s Kossuth előtt kijelenté, hogy a hadak élére akar állani, de Kossuth nem látta tanácsosnak Görgeit győzdelmeiben megállítani s halogatta a dolgot, mi Vettert igen bosszantá. Buda bevétele után Vetter Görgeivel személyesen találkozáván, kiegyezkedett ezzel a vezéri bot iránt s tőle mint hadügyminisztertől kölcsönben azt kívánta, hogy adjon neki fővezéri állásával egyenfoku tisztí alkalmazást. Görgei a kívánatot méltányosnak találván, Vettert a bácsbánsági főparancsnoksággal kínálta meg. (V. ö. jun. 15.). — Klapka máj. 3-án érkezik Debreczenbe.

Görgei Armin őrnagy portyázó csapatának egy osztálya Alsó-Kubinnál a felvidéken garazdalkodó tót fölkelőcsapatot szélyelveri s részben (160 ember) foglyul ejti.

Görg. II. 98. l. Rüst. II. 69. l.

Ápril. 29. Vasárnap.

Melenczei ütközet. Thodorović osztrák-szerb tábornok (10 ezer ember s 30 ágyu) Perczel Mór tábornokot d. u. 4. órakor Nagy-Becskerek és Melencze közt meg-

támadja, azonban kemény harc után estére N. - Beeskererekre veretik vissza, honnan másnap Orlovát és Jarkovát felé a Temes mögé húzódik.

Klapk. Nat. II. 123. l. Közl. Szil. F. Tört. 344. 374. l. F. Ferf. 46. l. Függ. II. 477. l. (ápr. 24. l.)

Temesváron az ostromló sereg a Gyárvárost megtámadja, azonban a várból kirontó őrség által két izbéli támadás után is visszaveretik, minek következtében az ostromlók a Józsefváros déli részén Freidorfnál szállnak táborba.

Feldz. 374. l. Az ostromsereg május elején 4—5 zászlóaljat, 8 lovasszázadot, összesen 5 ezer embert és 35 ágyut, az őrség pedig $6\frac{1}{2}$ zászlóaljat, 7 lovasszázadot, összesen 840 embert és 213 ágyut számlált.

Máj. 1. Kedd.

Pozsonyi értekezéslet. Berg orosz tábornok, a czár segédje, Cordon és Schwarzenberg osztrák miniszterekkel Welden es. fővezér hadiszállásán Pozsonyban az orosz beavatkozás ügyében értekeznek. Az osztrákok kívánják, hogy az orosz segélyhadak 5 oszlopban minél előbb törjenek be az országba s az osztrákokkal egyesülten mentsék fel Budavárát a netaláni ostrom alól. Orosz részen ebbe nem nyugosznak bele, miután a czár hadseregének tekintélyes nagy tömegben, egyetlen egy működési fővonalon kell a magyar földre benyomulniok, mi e hó végénél előbb nem történhetik. Egyelőre a következő pontokban állapotodnak meg közösen. Az oroszok betörése az osztrákok előrenyomulásával egyidejűleg történendik. Amazok főparancsnoka Paskevics tábornagy (Erdélyben Lüders) leendő, de az osztrák főcsereghez esatolandó orosz hadosztály az osztrák fővezér alatt állandó. Oroszország a hadi költségek megtérítését nem igényli, csupán az orosz csapatok élelmezését várja Auszriától. Az orosz csapatok azonnal elhagyandják Magyarországot, mihelyst a magyarok legyőzetnek.

Rüst. II. 60. 61. l. Függ. III. 132. 133. l. II. Mint Rüstow megjegyzi, már ezen értekezleten elárulák a két hatalmasság képviselői egymás iránt való féltékenységeket, a mennyiben mindkét részen oda

törekedtek, hogy mellette a másik fél csak mint kiegészítő működhessek. **Berg** tábornok mint diplomáciai ügynök az oroszok betörése után az osztrák főserég hadiszállásán tartózkodott, hol, a mint **Haynau** részéről később felpanaszoltatott, sürgönyeivel majdnem mindennap foglalkoztatá a futárokat. Az orosz seregben viszont osztrák őrszolgák voltak alkalmazva, jobbára magyar mánásokból, kiknek teendőjük volt az oroszok és a magyar hatóságok közt tolmács és közvetítő szerepet vinni, a szállítás, élelmezés, szállásolás dolgában személyesen közreműködni a magyar kiáltványokat elpusztítani, a császári hirdetményeket a nép nyelvén közzé tenni, a megszállott vidékeket lefegyverezni, a magyar pártbeli egyéneket felkutatni és elfogatni, vagyonaikat zár alá venni, a magyar pénzjegyeket elkobozni, a hivatalokat ideiglenesen restaurálni, a nemzeti nyelv supremáciáját tartalmazó eddigi törvényeket érvényteleneknek nyilvánítani, rendet és nyugalmat eszközölni, a népet és a lelkészeket a Fölség iránt hódolatra bírni és megnyugtanni, és a hatóságok nyelvét a németet tenni stb. (Ezen biztosok számára kiadott utasítás **Samml.** 99—103. l.) **Paskevics** hadiszállásán főbiztos volt **Zichy Ferencz gróf**, kit a hivatalos orosz munka egyedül tart érdemesnek az említésre. (**Ber. I.** 59. l.). Ezen kívül nevezetesebb biztosok voltak: **Szirmay István gróf**, **Drevenyák Ferencz**, **Dessewffy** (**Honv.** 170. 182. 185. sz.), **Majláth György**, **Mátyus** (**Resp.** 8. sz.), **Péchy Imre** (**Közl.** 148. sz.). Erdélyben **Török Bálint** (**Honv.** 191. sz.), és **Dániel** (jul. 15. jegyz.). Az Ausztria által eszközendő élelmezés iránt az oroszok előre is kevés bizodalommal voltak a Gallicziában tömérdek élelmiszereket szereztek be magok jó előre. **Zichy** ugyan a betöréskor mindent elkövetett, hogy az ígért beváltassék, de mindössze is csak 7 napra való élelmi szereket tudott lassankint előteremteni, lótakarmányt pedig semmit. E miatt **Paskevics** kénytelen volt elhatalasztani **Pestre** nyomulását s egyetöre, míg Gallicziából készletet nem kap, **Miskolcz** ellen fordulni, felhatalmazván csapatait, hogy készpénz fizetés mellett zsarolhassanak. Mint az orosz munka feljegyzi, **Haynautól** **Pestről** csak jul. 21-én érkezik **Aszódra** az első élelemszállítmány (kenyér, liszt és pálinka), de ez csupán 2 napra szólt s mi több, a kenyér fele részben penészes volt (**Ber. II.** 17. l.). **Paskevicsnek** ily módon a Gallicziába vezető vonalon, hol élelemraktárai voltak, **Sacken** tábornok vezérlete alatt tetemes védelmi erőt (10 zászlóalj, 2 lovasszázad és 18 ágyu) kellett hagynia, a főerővel pedig az élelmezési gondok miatt szabadon mozognia lehetetlenné vált, habár csapatai szétire zsarolták is a föld népet s minden ehető és nem ehető terményt oly, nálunk ismeretlen és soha nem hallott, állati mohósággal emésztettek fel, hogy a fővezér e jó étvágyra támaszkodva bizvást tehetne volna magát kissé függetlenebbé gallicziai élelmezési vonalaitól.

Görgei Armin őrnagy portyázó csapata **Trenk** es. őrnagy osztrákjait **Varin** utczáin és **Budatin**nél ismételt

izben megveri s Csátzáig kergeti. Veszteségünk 1 halott s 1 sebesült, az osztrákoknál több halott és sebesült és 58 fogoly.

Közl. 100. sz. Görög. II. 98. l. Görgei másnap Radolyái üzi elleneit, de midőn híré veszi, hogy Vogel 6—7 ezer emberrel s 10 ágyuval tött be Szepesből Liptóba, üldözésével felhagy s csapatát Szent-Miklósrá vonja össze.

A szerbek Ó-Becsét megszállják s a csekély erejű magyar őrséget elvonulásra kényszerítik.

Közl. 100. sz. Pár nap mulva a Csurog visszafoglalására kiindult magyar had ismét birtokába veszi Ó-Becsét, melynek odahagyásaért Kossuth megróttá Perczelt.

Máj. 2. Szerda.

Kossuth kormányelnök a képviselőházzal tudatja, hogy a felelős miniszteriumot következőkép alakította meg. Belügyminiszter egyszersmint a minisztertanács elnöke: Szemerere, kül: Batthyány Kázmér, pénz: Duschek Ferencz, közlekedés: Csány László, Vallás és oktatás: Horváth Mihály, igazság: Vukovics. Egyszersmint értesíti a kormányzó a házat azon megállapodásokról, melyek a kormányzó és miniszterium közti viszonyt illetőleg létrejöttek. Ezek szerint a kormányzó csak a miniszterek által kormányozhat, rendeletei tehát csak úgy érvényesek, hogyha miniszteri ellenjegyzésben részesültek. A kormányzó hatósága kiterjed a miniszterek kinevezésére, a polgári és egyházi főhivatalok betöltésére s a kormánypolitika meghatározására, mely tekintetben a miniszterek nála nélkül nem végezhetnek. A miniszterek saját körükben önálló hatósággal bírnak. Az állam jövőjére döntő befolyást gyakorló ügyek, minők: a hadüzenés, béke- és szövetségkötés, az országgyűlés beleegyeztével nyernek végérvényt. Ezután Szemerere Bertalan az új miniszterium programja gyanánt kijelenti, hogy a miniszterium elve forradalmi, iránya pedig demokratikus és republikánus leend. Beszédét a ház éljenekkel üdvözli.

Közl. 95. sz. Szem. beszéde még Resp. I. sz. Majl. II. 233—235. l. (Szemerere s a kormányt erőlködik szocializmussal és kommunizmussal is vádolni.) Szil. F. Férf. 282—284. l. F. Tört. 277. l.

Görgeinek hadügyminiszterré lett kinevezetését Kossuth csak máj. 8-án közli a házzal. (Közl. 100. sz.). E miniszterium oly módon alapított meg is állított össze, hogy az erélyes és összhangzó kormányzás, ép úgy mint az első miniszteriumnál, csirájában lehetetlenül volt téve. Egyik nagy baj volt az, hogy a ház ápr. 14-én Kossuthot is felelőssé tévén a közigazgatás vezetéseért, ennélfogva ő, mire különben is nagy hajlama volt, erős okot talált minduntalan hozzá kapkodni a kormány kerekéhez, át-átcsapni a miniszterek jogkörébe, s a miniszterium önálló munkálkodását annyira megzavarni és felforgatni, hogy utóljára az egész miniszterium alig volt több, mint a Kossuthi rodája. A kormányzó mindenben minden akart lenni, különös kedvencz szakja volt a hadügyek kormányzása, e részben diktátori hatalmat vett magának; Bemet önkényüleg fővezérnek tette, Hatvaninak előnyomulási rendeletet adott, Mészáros fővezérsége alatt az egyes hadtesteket egyik táborból a másikba küldte a nélkül, hogy erről a fővezér valamit tudna stb. Önkénykedése néha odáig ment egyéb szakokban is, hogy hivatalnokokat nevezett ki, a nélkül, hogy a kinevezést valamelyik miniszterrel aláíratta volna (Resp. 6. sz.) Oly tettek, melyeknek véghez vitelére alkotmányos országban még a királyi hatalom sem elégséges magában. Szemere-t a kormányzó ezen tulkapásai különösen bosszantották s e miatt később le is mondott (de ismét megmaradt). Másik baj volt az, hogy a miniszterek közt politikai elvi meghasonlás létezett. A republikának, bár ezen idő csudálatosan átváltoztatta az embereket, úgy látszik, igazi hive csak maga Szemere volt, neki sem volt elég bátorsága és tekintélye zászlaja alá egy szervezett táborot gyűjteni, sőt fentebbi programbeszédébe is mintegy lopva szurta be az országglási új elvet, a nélkül, hogy az iránt minisztertársait előre megkérdezni tanácsosnak látta volna. Fentebbi beszédének hatását pedig nyilván tulbecsülte, midőn máj. 21-ről Perczelhez így ír: „Kedvetlenül fogadtam el mostani helyemet, csupán kötelességérzetből. A miniszteriumot odarántottam a republika és demokracia részére, valamint a nemzetgyűlést is, s nekem ez elég.” (Szem. lev. Mész.-nál 114. l.); mert Csány máj. 23-ról ugyancsak Perczel előtt már így nyilatkozik: „Elfogadom a miniszteri tárczát, bár nem vagyok megelégedve a kitűzött iránynyal, . . . hogy a felmerülhető egyenletlenségeknél, mennyire bírhatom, a kiengesztelésnek szolgáljak eszközüül” (Csány lev. u. o.). Görgei monarkhikus és 1848-as nézetei sokkal ismertebbek és határozottabbak voltak, hogyscm őt Szemere a republikának megnyerhetni alaposan csak egy perezig is remélhette volna. Hogy Duschek és Horváth valaha a republika mellé nyilatkoztak volna, szintén valószínűtlen. Kossuth junius végén ugyan az országczimeréből s a honvédek csákóiról a koronát eltávolította (E. Lap. 22. sz. Szem. III. 45. l.), de a nélkül, hogy e ténynek nyilvánosan magyarázatát adta volna, s a nélkül hogy őt magát republikánusnak lehetett volna mondani, sőt maga Szemere

számos oly tetteit sorolja elő a kormányzónak, melyek tökéletesen igazolják némelyek gyanuját, kik néha még bizonyos nevetséges koronázási esetre is el voltak készülve. Maga a kormány tehát Szemere köztárságának ellene volt, s a miniszterelnöktől annak önkényes kiküldésének eltekintve az ideitlenségtől, mindenesetre méltánytalan volt a miniszter-társak irányában, habár azt ismét nem lehet mondani, mit Szemere némely ellenségei mondanak, hogy minden későbbi szerencsétlenséget e helytelen program okozott volna, miután az uralkodóházat élethalál harcra az ápr. 14-ke hívta ki, és nem a respublika kérdése, melyről a nemzetgyűlés még különben sem határozott, s melyet Kossuth, bár érte Szemerének egy szó szemerehányást sem tett, ennek háta mögött különben is meghazudtolta. (Szem. III. 47. l.) A mi a közönséget illeti, miután a magyar nemzet ezer esztendő óta a legválságosabb időkben is mindig monarchikus érzelmű volt, természetesen nem tüntetett a respublika mellett; hogy a miniszterelnök programja mégis minden visszhang nélkül ne maradjon, a Debreczenhez két órányira eső H. Böszörmény némely előjárói ismeretes nyilatkozmányukat (l. máj. 4.) küldték be a háznak. A lapok azonban a Pestre átköltözés után néhány héten át (mert jul. elején ismét mindnyájan megszűntek) republikánus elveket tűztek zászlaikra, így péld. a *R e s p u b l i k a*, a *F u t á r*, az *E s t i L a p o k*, sőt Erdélyben a *H o n i s*, de a *K ö z l ö n y* e részben egészen tartózkodó maradt. A forradalmi sajtó napjai azonban már megvoltak számlálva, annyira, hogy a *M á r c z. T i z e n ö t*, *R e s p.* és *E s t. L a p.* közül a vidékre egy sem járt csak hatvan példányban sem, s mértékteleen versengéseik miatt annyira nem is voltak érdemesek a figyelemre, hogy egy közülök ezt írja: „Oda jutottunk, hogy örülnünk kell rajta, ha a nép nem olvassa a mit írunk.“ (*E s t. L a p.* 26. sz.).

Kossuth kormányzó közhírré teszi, hogy a debreczeni kolozsvári vasut készíttetése iránt az intézkedések haldéktalanul meg fognak tétetni.

K ö z l. 95. sz. Ezen vasut benne volt *S z é c h e n y i* fentebb érintett tervében is, s az erdélyi hatóságok által (többek közt *K ö z l.* 1848. 71. sz.) s a képviselőházban (aug. 19.) egy idő óta élénken sürgettetett; a zavaros idők s a pénzhiány azonban e tekintetben semmi tényleges lépéseket sem engedtek meg, mignem május elején az erdélyi hiv. lap jelenté, hogy az előmunkálatok megtételére a kormány már kiküldé a mérnököket. (*H o n v.* 107. sz.).

S c h w a r z e n b e r g miniszterelnök és *W e l d e n* osztrák fővezér fölkéri *P a s k e v i c s* orosz fővezért, hogy inditson utnak 25 ezer katonát a legnagyobb sietséggel *G ö d i n g* felé az osztrák sereghez leendő csatlakozás végett. *P a s k e v i c s* e kére-

lemre egyelőre nem hajlik, mivelhogy ily dolgot az orosz hadakozás módjával összeegyeztethetőnek nem tartott, de majd Schwarzenberg azon újabb sürgetésére, hogy „Bécs a legnagyobb veszélyben van s e fővárosnak bevétele a lázadók által az egész osztrák monárchiára határtalan nyomoruságot hozand,“ Panutine tábornok osztályát (13 ezer ember s 48 ágyu) Krakóból Hradischra vasuton elküldi (máj. 9-én).

Ber. I. 6. l. Rüst. II. 63. l. Panutine, ki állandóan az osztrák fővezér parancsa alá boesáttatott, azon kikötéssel, hogy csak mint tartalék alkalmaztassék, máj. 28-án Ungriisch-Bródot Morvában, máj. 31-én pedig Nagy-Szombathot szállja meg, honnan jun. első felében Pozsonyba (itt jun. 12-én) és Modorba osztatik szét s csak aug. 20-án Ujszent-Annán csatlakozik ismét a többi oroszokhoz.

Máj. 3. Csütörtök.

Az őrség Temesvárból a Józsefvárosra kimentést tesz, mely alkalommal Bem altábornagy kis hián elfogatik. Két óra hosszat tartó ágyuzás után az osztrákok visszavonulnak a várba.

Czetz Bem's 281. l.

Máj. 4. Péntek.

Budavár vivása kezdődik. Görgei tábornok hadserege (34 zászlóalj s 47 lovasszáza d) Budára érkezik s a várat körül fogja és zárolja. Aulich (2. hadtest) a fehérvári utra, Nagy-Sándor (1. hadtest) a Svábhegyre, Kneziés (7. hadtest) a Vizivárosba, Kmety O-Buda déli részére állittatván. A magyar vezér déltájon lövetni kezdi a várat, s három órai tüzelés után felszólítást küld Hentzi vezérőrnagy várparancsnokhoz, hogy adja meg magát. A tagadó válasz után ismét működésbe hozza lövegeit, mialatt Kmety véres de sikertelen rohamot intéz a vízvezeték ellen. Az ágyuzás éjjélig nyulik. Hentzi Pestvárosra 316 ágyulövet tétet, noha onnan a vár ellen támadás nem intéztetett. Veszteségünk több mint 170 ember holtakban és sebesültekben.

Görg. II. 70. l. Rüst. II. 38. 39. l. Klap. Nat. I. 378. l. Pal. 96. 99. l. Lapins. 88—90 Szil. F. Tört. 368—371. l. Köel. 99 sz. — Mint ápr. 26. alatt láttuk, Budavár ostromával a sztrategia ellen megbocsáthatatlan vétek követetett el. Ki volt ennek tulajdonképeni oka, nem könnyű megmondani. A „Feldzug“ szerzője, ki a magyar kormány hivatalos iratait is felhasználta s általában igen óvatos állítmányaiban, (kivéve mikor Haynaut dicsérni kell), azt mondja, hogy Görgeinek szándoka volt üldözni Bécs felé az osztrákokat, hanem „a debreczeni kormány abbeli hő vágyában, hogy Buda-Pesten székelhessen, rendelte el a leghatározottabb módon Buda ostromát“ (6. l.). Kossuth maga ide vonatkozólag így ír: „Azt parancsoltam neki (Görgeinek), miszerint 8—10 ezer embernyi hadtestet küldjön Buda ellen és 30 ezer emberrel a vert és elkedvetlenülült ausztriaiakat szakszatlan üldözze s nekik pillanatnyi nyugalmat se engedjen, de ő ellenkezőleg cselekedett, s csak 10 ezer embert küldött az ellenség üldözésére s ezeket is csak Győríg, Jellačić után pedig egy embert sem, ellenben Buda ostromát 30 ezer, köztök 7 ezer huszárral kezdé... Három hetet vesztett, utána ismét kipihent, ujonta elveszett egy hét s azzal a haza.“ Hogy Kossuth csakugyan ily határozott és világos rendeletet küldött volna Görgeihez, a mint későbbi szövegében írja, azt aligha lehet egykoru bizonyítékokkal támogatni, s csak annyi van tudva, hogy utólagosan midőn a csapatok már Budán voltak, hibáztatta Görgeit, hogy miért hozott ide ily nagy sereget, de a kormányzó előbbi parancsra akkor sem hivatkozott. Görgei azt válaszolta a kormányzónak, hogy azért jött oly nagy erővel, mivel „egy csapással két legyet akart ütni; Jellačićot elfogni s aztán venni meg csak Budát, Jellačić ugyan ellillant“ (máj. 3-án, midőn Görgei csapatai még Budára som értek, már Szekszárdon állott: Feldz. 206. l.) „de miután már Buda előtt áll, vissza felé nem mehet annak megvétele előtt.“ Függ. II. 584. l.). Görgei azonban maga egyáltalában semmi parancsról sem emlékezik, mely neki Buda bevételét rendelte volna (ilyenről Klapka sem tud semmit, Nat. I. 387. l.), hanem úgy adja elő a dolgot, mint a melyre ő hadi tanácsadóival való értekezése után önként határozta el magát, bár ezzel egészen magára veszi az ostromért a felelősséget. Szerinte Buda vivását ápr. 26-ika után Klapka ajánlá, mit ismét ez nem ismét be, bár abból, hogy Budavár erődítményeinek személyes megvizsgálása után (máj. 1. és 4-én) igen sürgetőleg szólítja fel Görgeit az ostromkészületek félbehagyására, Görgei állításának valószínűsége következik, mint szintén abból is, hogy az előbbik levél kézhez jutása iránt Klapka úgy intézkedett, hogy azt csak akkor kapta meg Görgei, midőn Hentzi már kiadta tagadó válaszát. Szemere előadása szerint az ostromot „Kossuth indítványozta, Görgei pedig helyben hagyta, Kossuth elrendelte, Görgei végrehajtotta. Igaz, hogy midőn Kossuth megtudta, hogy Görgei majdnem egész seregével visszafordult, azonnal irt

neki, hogy az osztrákok üldözésével se hagyjon fel, de már későn volt, a sereg már Buda alatt állott s csak papíron járja, három különböző irányban diadalmasan működni, t. i. Jellačićot dél felé üldözni, Budavárat ostromolni és Weldent észak felé kiszorítani.“ (S z e m. II. 69. l.). V. ö. Á p r. 26. M á j. 27. j e g y z. — Görgei a vár alá sem öreg ágyukat sem egyéb ostromlószereket nem hozott magával, számítva Hentzi önkéntes hódolására, s épen ezért tökéletlen intézkedései némelyekben gyanút is költöttek iránta. „Miután a tábornokövet ezen hirt (a tagadó választ) meghozta, az egész hadsereg harci rendben minden irányban előnyomult a vár ellen“ így ír Lapinski, Görgei szenvedélyes gyűlölöje. „Sok tiszt egymásra nézett, a nélkül, hogy ezt a különös fogást érthetné. Minden kapu ellen útegek vezettettek, mit a tüzértisztek meg épen örültségnek nyilatkoztattak s ezáltal a parancsot visszavétették. Azonban a tüzérség a kis és nagy Gellérthegyet és a Svábhegyet taraczkokkal és 12 fontosokkal mégis megszállotta, s ezek szakadatlanul de siker nélkül tüzeltek a vár ellen. Öt napig kiállították a csapatokat, tanácskoztak és dörösegeket követtek el, míg végre a főparancsnok belátta, hogy egy várat öreg ágyuk nélkül bajosan, határozott terv nélkül pedig soha sem lehet bevenni.“ Görgei mindenesetre hibázott, hogy várívó ágyukat K o m á r o m b ó l magával nem hozott, később irt ezek iránt Guyonnak, de ez ingerült lévén reá, nem küldött, végre is Kossuthnak kelle magát közbevetnie. — A mi végezetre P e s t lövetését illeti, Welden, mint maga mondja, Hentzinek azon utasítást adta, hogy a P e s t r ől i n t é z e n d ő l ő v é s e k r e csak kartácsal és golyóval feleljen s a várost csupán azon esetben bombáztassa, midőn a lakosság tömeges fölkelése a vár ellen ezt elkerülhetlenné tenné s az ellenség Pest felől is lövetné a várost. (W e l d e n, Episoden aus meinem Leben. Gratz 1853. 135. l. Majl.-nál II. 222. l.). Miután pedig Pestről lövések nem intéztettek a vár ellen, nyilván való, hogy a főváros ágyuztatása a vad lelkű Hentzinek önkényű cselekménye volt. A várparancsnok ugyan máj. 5. hirdetményében (l. e. P a l. 100 l.) ezt írta: „A budai várnak tegnapi megtámadtatása alkalmával Pestről ágyulövések történtek a lánczhid ellen, melyek közül mingyárt az első golyók a parti oszlopra estek,“ azonban ezen állitmánya valótlaniságot tartalmaz, mert a golyók nyomai a lánczhidoszlopnak Buda felől való oldalán látszanak s e szerint a golyók Pestről nem indulhattak. Görgei máj. 4-én biztosítá Hentzit, hogy Pest felől semmiféle megtámadástól sem tarthat, s annál fogya felszólítá, hogy a lánczhidat és Pestet ne lövesse, mert különben örségét a vár bevétele után utolsó emberig kardra hányatja. Ugyan ő A u l i c h n a k még az ostrom előtt megparancsolta, hogy a pesti parton még tüntetéseket se engedjen meg a vár ellen, Pesten maradt lövegeit pedig úgy helyezze el, hogy azokat a várból lőtávolban látni se lehessen, s hozzá teszi, hogy utólagos vizsgálat folytán bebizonyult, hogy parancsa lelkiismeretesen teljesítve lőn. (G ö r g. II. 75. l.). Mindazonáltal M a j l á t h és P a l u g y a y hiteles tanúkra tá-

maszkodva (előbbik P a t a y István pesti parancsnok egy rendeletére) állítják, hogy Pestről is történtek lövések a vár ellen. Azonban ha történtek is, legfeljebb egyes vigyázatlan lakosok részéről puskából történhetek, noha az is föltehető, hogy a pesti magyar hatóságok városuk bombáztatását csupán azért tulajdonították némely lakosok a vár ellen intézett tüzeléseinek, hogy ilyen eseteknek annálkább elejét vegyék. Egyébiránt Pest bombáztatása tökéletesen jellemzi H e n t z i t, ki fontos állomását azzal törekedett megvédeni, hogy oly ponton idezett előpusztításokat, honnan semmi veszély sem fenyegette, míg azt tétlenül elnézte, hogy a Gellérthegyen szeme láttára mint készítik Görgei réstörő és romboló ágyutelepeit!

A képviselőház tudomásul veszi H a j d u - B ö s z ö r m é n y városa azon beadványát, melyben „jelenti hogy... a köztársaságot elfogadta“ s ezen országformát „ohajtja“ az egész hazára nézve is.

Közl. 99. sz. Ezen okmányt S i l l y e G á b o r böszörményi képviselő és kormánybiztos nyújtja be.

A b r u d b á n y a i é r t e k e z l e t. Dragoss magyar kormánykövet J a n c u és B u t e a n u praefectekkel békealkudozásban, s ez alkalommal az oláhoknak a miniszterium nevében a következő főbb ajánlatokat teszi. A magyar kormány az oláhokat „román“ név alatt külön nemzetiségnek elismeri. Községtanácskozási s iskolai nyelv az oláh lehet. A g. n. e. vallás a szerb egyházi kormánytól függetlenül egy pátriárka-püspök alatt a többi bevett vallásokkal egyenjogusittatik. A fölkelők két hét alatt letcendik fegyvereiket s miután Magyarország függetlenségére fölesküdték, közbocsánatot nyerendnek, S i a g u n a kivételével. — Az oláh népfőnökök azonban, főleg a békétől idegen A x e n t e praefecttől tartva, kijelentik, hogy az egyezkedésre nincsenek felhatalmazva, mindamellert beleegyeznek, hogy másnap népgyűlés tartassék a szomszéd K e r p é n y e s e n, hogy D r a g o s s az oláh néphez is szólhasson. E népgyűlés kitzűött időben megtartatván, Dragoss békeszavait és ajánlatait kevés részvétellel fogadja. V. ö. máj. 6.

K e m. Nagy-Eny. 221—227. l. S o m. 49—51. l. A kormány ajánlatai még C z e t z - n é l B e m, s K ö v. - n á l E. T. 228. l. H o r v á t h - n á l F ü g g. III. 296. l. és M a j l. - n á l II. 355. l.

Máj. 5. Szombat.

Görgei tábornok Budavárat ágyuztatja, mit a várból hason erővel viszonoznak, végre a magyar vezér lövegei elfogyása miatt félbeszakítja a tüzelést. Másnap és harmad azonban a kölcsönös tüzelések megújulnak.

Közl. 100. sz. Pal. 99. l.

Arányi őrnagy Károlyi alezredestől küldetve a tulnyomó erejű osztrák őrséget Oraviczáról egy órai kemény harc után elkergeti s a várost birtokába veszi.

Klap II. 134. l.

Máj. 6. Vasárnap.

Klapka tábornok, Görgei helyettese Debreczenben, Mészáros altábornagy kezeiből ideiglenesen átveszi a hadügyminisztérium vezetését.

Közl. 100. sz.

Geysau századosnak Jellačić bántól küldött csapatai a népfölkelést Szeremlén hajnalban megtámadják, de a Szeremlén és Báth-Monostoron félrevert harangok jeladására ismét hajóra ülnek és Baját rohanják meg, honnan azonban az ágyukkal is ellátott népfölkeléstől visszaveretnek s átlyukgatott hajójukon csak nagy bajjal menekülnek Szekszárdra.

Földz. 207. l. Közl. 104. sz.

Czintula őrnagy Csuroghnál a Csajkás-fölkelteket leveri. Csurogh felgyújtatik.

Közl. 104. sz. V. ö. Perczel levele Mész.-nál 90. l.

Szentiványi Károly gömöri főispán a minisztériumba lépett Csány László helyébe erdélyi kormánybiztosnak nevezetik ki.

Közl. 99. sz. Köv. E. T. 222. l. Sz. máj. 9-én érkezik Kolozsvárra. (Honv. 114. sz.).

Hatvani őrnagy zaránci hadparancsnok Abrud-Bányát fegyveres erővel megszállja, Buteanu praefectet és Dobra procuratort elfogatja s a városbeli oláhokat lefegyverzi. Jancu praefect, kivel Drágoss már fegyverszünetre lépett, szerencsésen menekül. V. ö. ápr. 25. máj. 4. 9.

Kem. Nagy-Eny. 228—235. l. Som. 51. l. Feldz. 482. l. Hatvaninak, azon előterjesztésére, hogy most gyors hadművelettel több előnyt lehet kivívni az oláhok fölött mint alku dozással, egy meggondolatlan percében Kossuth adott előnyomulási engedélyt, a hadügyminiszter ség megkérdése nélkül. Drágoss rendkívül indulatba hozta e méltatlan tett, váltig tiltakozott Hatvani előnyomulása ellen s Jancut is visszatérésre szólította, de minden siker nélkül. Jancu megerősödött azon gyanújában, hogy a békealkudozások csak arravalók voltak, hogy a havasok árulás útján elfoglaltassanak.

Máj. 7. Hétfő.

Usdini harc. Perczel Mór tábornok a Puffer ezredes vezérlete alatt lévő szerbeket reggeli 7. órakor a thomaschováci hidfőtől erős ágyutűzzel elveri s a folyón átkelve Usdin és Jarkovác közét ismét megtámadja s szélyelveri. A szerbek a folytonos vereségek miatt rémtületbe esvén, minden fegyelemnek bucsut mondvá szaladnak Szakula és Opova felé, s majd a Duna jobb partján keresnek menedéket, az együtt szolgáló határőrök pedig nagy részt hazájukba szétoszolnak. Perczel a roppant számú foglyok kétségbeesett helyzetét megszanva, velök emberileg bánik. Zsákmány több ágyu és sok lőszer.

Közl. 105. sz. Klap. Nat. II. 123—125. l. Feldz. 209. l. Rüst. II. 24. l. Füg. II. 478. 479. l. Szil. F. Tört. 373 l. F. Férf. 45. l. A szerb nemzeti erőt e csapás végkép megtörte s a ráczok, miután lelkesedésök tüzeit az osztrák tisztek megvető bánásmódja különben is igen lehütötte, ezután önállóan semmiféle nagyobb hadműveletben sem vettek részt. Jellačić hallván elcsüggedéseket, máj. 16-án Eszékről kiáltványt intézett hozzájuk, melyben igéri, hogy ezután ő is velök harcoland, biztatja őket, hogy „ne veszítsék el bátorságukat,“ hanem inkább, a horvátokkal kezét fogva „mint egy anyának a mi Szilvánnak szövetséges fiai,“ tovább is harcoljanak. (Jell. kiáltv. Pej.-nál 214. l. és Frey-nál III. 101. l.). Perczel pedig a fentebbi győzelem után a bánági szerbek főhelye Pancsova ellen indul s oda

máj. 10-én bevonul. Innen egy jegyzéket intéz a diadalmas vezér S z e r b i a kormányához, melyben győzelmeit s a magyar nemzet békehajlamait jelentvén, az ország nevében kívánja, hogy a szervián segélycsapatok azonnal visszahivassanak (A jegyz. F r e y III. 100. l.). Ezen kívül Mészáros K. (82 - 84. l.) szerint az európai hatalmasságok b e l g r á d i konzulait felszólítá, hogy miután Magyarország 1849. ápr. 14-én független állam lett, azzal mint önálló hatalmassággal kezdjék meg diplomáciai összeköttetésüket. Mire a szárd, angol és francia konzulok küldöttei személyesen fölkeresik Perczelt s kormányaik nevében üdvözlí a független Magyarországot s „ígérék a hatalmasságok pártfoglalását.“ Perczel pancsovai utjában (máj. 9. vagy 10-én) írt Kossuthnak legközelebbi dolgairól. Ekkor azonban a türelméből kihozott kormányzó végre kifakad, s válaszában az eddig megtartott baráti hangot mellözve, hivatali szigorral kereken megírja Perczelnek, hogy „Önök missiója nem terjedt annyira, hogy a Bánátban kalandozzon, hanem hogy B á c s o t megtisztítsa és megtartsa, s a nemzet kormánya nem tűrheti, hogy az ország megmentésének nagy munkáját s tervét egyesek személye s önkénytes kísérletei zavarják s elvégre megsemmisítsék.“ Később azonban ugy látszik Kossuth ismét kibékült Perczellel, mert ezt máj. 20-án már bácsbánsági hadparancsnoknak nevezi ki. V. ö. ápr. 19. máj. 22.

Máj. 8. Kedd.

Miklós czár közhírré teszi, hogy miután Ausztria Magyarorszáiban nem bírta leverni a „láza dást,“ sőt ez, „növekedve a mi 1831-ki lázadó lengyeleinknek s minden más nemzetek szerencselovagjainak, száműzötteinek és kóborlóinak csapatai által, a legfenyegetőbb kiterjedésben van,“ s miután Ausztria császára tőle kért segédelmet a közös ellenség ellen, ő megindította hadait a „láza dá s elfojtásá a, s azon vakmerő pártitűk megsemmisítésére, kik a mi tartományaink nyugalmát is bátorzkodnak fenyegetni.“

A czár nyilatkozmányá F ü g g. III. 26. l.

K á r o l y i alezredes B e m altábornagy seregéből F e h é r t e m p l o n n á i M a l k o v s k y osztrák tábornok előhadát (R i e b e l őrnagy) s az ahhoz csatlakozott ráczokat megtámadja s elsánczolt állodásukból kivervén S z á s z k á r a M e h á d i a felé kergeti. Veszteség a császáriaknál 50 ember holtakban, sebesültekben és hiányzóiban, s 160 fogoly, részünkön sem halott sem sebesült nem esik.

Honv. 124. sz. Som. 19. l. Közl. 106. sz. Czetz Bem's 282. l. Köv. E. T. 236. l. Klap. Nat. II. 135. l. Malkovszky Puchnert az Erdélyből Oláhországba kivert cs. hadsereg vezérletében ápril közepén váltotta fel s ápr. 22-én tette Mehádiára főhadiszállását. E hadseregnek (9200 ember s 30 ágyu) feladata volt, hogy Orsován át a Bánságba törjön s magát egy felől Thódorovi-útszal, más felől Araddal s Temesvárral tegye kapcsolatba. (Feldz. 210. l.). Bem terve pedig az volt, hogy a rendelkezése alá bocsátott bánsági csapatokkal Temesvárat zárolja (3 ezer főnyi ostromsereggel 8 ezrenyi őrséget tartván sakkban), további lugosi és karánsebesi végheidaival az erdélyi összeköttetést maga számára fenntartsa, Malkovskyt azonban Temesvártól elszakítsa, s ezen kívül többi csapataival a nagy távolokban fekvő Vécsenyvel és Perczelllel is fenntartsa a közlekedést. (V. ö. ápr. 16.).

Az oláhok tábora a csekély magyar őrséget Verespatakon Abrud-Bánya mellett megrohanja s részint leöldösi, részint Abrud-Bányára kergeti. Verespatak föléggettetik. Más nap.

Máj. 9. Szerda.

Jancu és Balinte praefectek Hatvani őrnagyot (1400 ember s 3 ágyu) Abrud-Bánya előtt délután megtámadják s a városba nyomják. Késő éjszakáig tart itt a csatározás, melynek hevében Klein, a jeles német legiobeliek egyik parancsnoka, és a honvédek bátor elszántsággal védekeznek magokat s a várost, végre azonban hajnali 3. órakor löporok fogyása s a mind sürűbben tóduló ellenség tulnyomó ereje miatt elhagyják a várost (miközben az utczai néptömeg a fogoly Dobra procuratort kivégezi), s folyvást harczolva Bród felé huzódnak el. Ez alatt az utóhad a deréktől elszakittatván Abrud-Bányára szorítottatik s ott felkonczoltatik. A románok Hatvani elvonulása után felgyujtják a várost, melynek polgárai részt vettek a harcban, s Jancu szerint „mindazon magyarokat, kik valami uton nem menekültek, válogatás nélkül felkonczolják,” a szerencsétlen Drágosst is darabokra vágják. Eső. V. ö. máj. 6. 19.

Som. 52. l. Kem. Nagy-Eny. 237—242. l. Köv. E. T. 229. l. Czetz Bem's 306. l. Közl. 108. sz. Szil. F. Tört. 159—162. l.

Uj. Ism. III. 104. l. I. 15. l. Egyet. Encyklop. Kiadja a Szent-Istvánt. I. 241. l. Feldz. 282. l. (a harez máj. 8. — máj. 9. hajnali 3. óráig tartott). Füg. III. 298. 299. l. (az abrudbányai dolgokat s Drágoss kivégeztetését sokszoros hibával írja le). Ezen emberiségből kivetközött napon a leöltek száma román adat szerint 2 ezer, a „Sommer-Feldzug“ szerint „több mint ezer,“ a „Honvéd“ 138. sz. szerint pedig 5 ezer. Hatvani a maga abrudbányai dolgairól Kossuthhoz jelentést küldvén, ennek nyomán a hivatalos jellemű „Honvéd“ (123. sz.) következő hazug jelentést közli. Hatvani „f. h. 6-án seregével Abrud-Bányára szerencsésen bevonult, Drágoss képviselő és a város főbírája által úgy értesítettvén, hogy a béke meg van s az oláhok lefogják tenni fegyvereiket. Az oláhok részéről azonban aljas hitszegés történt. Jancu Topánfalvánál nagy tömeget gyűjtött s azzal f. h. 9-én két felől támadta meg Verespatakot és Abrud-Bányát. A mieink visszaverték az oláh csordát, elejtvén belőlök százon felül. Verespatak azonban kiprédáltatott. Janku Abrudot is megtámadta. Nagyszerű csata volt. Az ellenség részéről több esett el 2 ezernél. A mi veszteségünk 17 közvitéz, két. tisz. Dobra hírhedt rablóvezér az utcán összevagdaltatott. Buteanu és Viczián Brádon vannak őrizet alatt. Drágoss az oláhok elfogták. A mi seregünk 11-én hajnalban Bucsesdre vonult, minek következtében az oláhok Abrud-Bányát kirabolták s az ott maradt magyarokat leölték.“ Május végén Szentiványi Bihari Mártont küldte ki a szerencsétlen városba, hogy ott a nyomor nagyságához képest orvoslásról intézkedjék s a havasi oláhok minden vagyonát foglalja le az állam számára. (A megbízás Honv. 130. sz.).

Horváth Mihály vallás- és közoktatási miniszter mindenemű egyházi és iskolai hatóságoknak megrendeli, hogy a függetlenség iránt való hódolatukat a kormány előtt hat hét lefolyása alatt írásilag tegyék meg.

Közl. 101. sz.

Hentzi budai várparancsnok Pest városát reggeli 4—5½ óráig erősen bombáztatja. A Redout homlokzata összerongáltatik, a Trattner-Károlyi ház leég, a Fehérhajó, a Brunszvik és Boscovicz házak megrongáltatnak.

Közl. 106. sz. Honv. 119. sz. Pál. 101. 102. l. (a megrongált házakat hibásán jelöli ki). A főváros bombáztatása okairól l. máj. 4. jegyz.

Máj. 10. Csütörtök.

A magyar népfölkelők éjjel, máj. 9. és 10. közt, Batinát Baranya megyében a Duna balpartjáról két ágyból lövetik s felgyújtják, oly ezélből, hogy a délre huzódó Jellačić előtt a dunai közlekedés akadályoztassék. A cs. gyöngö őrseg Batináról a hegyek közé huzódik, de pár nap mulva Mohácsról erősítést nyervén máj. 13-án előnyomul, Batináról a magyar őrköt elkergeti, az ágyukat leszereli s Bezdávót erősen lövöldözi.

Feldz. 207. l. v. ö. Közl. 108. sz.

Máj. 11. Péntek.

A Fehértemplomról előnyomult Bem altábornagy Malkovszky osztrák tábornok utóhadát d. u. 4. órakor Petrillova felől Szlatina előtt megtámadja s élénk ágyuzás után Német-Szászkára szoritja, hol a Nérahid lebomboltatása miatt az üldözésnek vége szakad. V. ö. máj. 8.

Közl. 108. sz. (hivat. jelentés). Honv. 124. sz. (egy szemtanutól). — Klapka (Nat. II. 135. l.) s utána Rüstow (II. 25. l.) a napot hibásan máj. 10-re teszik. Bem máj. 12-két Szászkán tölti.

A császáriak a magyar előőrsköt Lesvárnál Győr mellett megtámadják, azonban Pöltenberg ezredes segélyt küldvén szorongatott vitézeinek, ezek ellenfeleiket Eneseig verik vissza. Trebersberg tüzérszázados. Veszteségünk 2 sebesült s 4 fogoly.

Közl. 106. sz. Szil. F. Tört. 371. l.

Csallóközben Duna-Szeghnél magyar és osztrák előörök közt csatározás.

Közl. 106. sz.

A kolozsvári haditörvényszék Róth Lajos musnai ev. lelkészt, kükküllömegei cs. biztost, bujtogatásai miatt halálra ítélvén Kolozsvárt föbe löveti.

Kö v. E. T. 222. l. S o m. 27. l. A zászlapok e kivégeztetés fölött igen feljajdultak, s bár még Bem megszállva tartotta a királyföldet, Róthot mint vértanút siratták meg, s Blum Roberttel állították egy sorba. A kivégzett 4 árvát hagyott maga után, kiknek a Fölség forradalom után tekintélyes évidíjat rendelt.

Máj. 12. Szombat.

Ferencz-József császár Schwarzenberg miniszter ellenjegyzése mellett Schönbrunnból kiáltványt intéz Magyarország népeihez. E szerint itt „egy vétkes párt a hazugság és ámtás minden eszközét kimeríté, hogy a népet fölségsértő hűtlenségre bírja.“ E párt „most főtámaszát más országok csöcselékében keresi... s a kalandorok közül némelyek a lázadás vezéreivé lévén... a népet, mint ármányuk vak eszközét minden igaz szabadság felforgatására használják fel.“ A Fölség „az elnyomóktól való felszabadítás s a hön ohajtott béke biztosítása végett... fölséges szövetségesével az orosz czárral egyesült,“ hogy „a közös“ ellenség legyőzettesék. Az ő kiváratára jelennek meg az oroszok Magyarországon. Fogadja őket a nép ugy, mint „királya barátait.“

A kiáltv. S a m m l. 90. l. és S z i l.-nál F. Tört. 384. l.

A magyar kormány Klapka h. hadügyminiszter hadműködési tervét elfogadja. E terv szerint az eddig független hadsereg-vezérek a működésekben való összhang és egység tekintetéből a hadügyminisztérium parancsai alá helyeztetnek, mely a sztratégiai irányt megszabja s a főtiszti előléptetéseket és kinevezéseket megerősíteni fogja. A további működések tervének alapeszméje, hogy tekintettel az oroszok lehető betérésére, a honvéderő inkább védelemre szoritkozzék s nagyobb-szerű összecsapások elkerülésével huzva-halasztva legyen a háboru, kedvező körülmények közt azonban határozott föllépéssel végére vezetve. A felvidéki működések főtámpontja K o m á r o m, melynek őrsége a főseregéből 16 ezer emberrel szaporitatik. A fősereg egyéb részei a N y i t r a és V á g mentén helyezkednek el. D e m b i n s k i seregének egy része a fősereg jobb szárnyát képezendi, másik része pedig az e r d é l y i hadsereg-

gel hozatik kapcsolatba Beszterczénél. Bem Tittel bevétele után a Duna bal partján Komáromig vonul felfelé s ott átveszi a főserg vezérletét.

Klap. Mem. 16. 18. 29—31. l. Mész. 99—106. 108. l. Szil. F. Férf. 106—109. l. E tervet a magyar kormány máj. 20-án bocsátotta ki a hadsereg-vezérekhez, kik azt, a mennyiben további önállóságukat felfüggesztette, általában kelletlenül fogadták. Dembinski egyszerűen leköszönt (l. jun. 17.), Perczel tiltakozott, hogy egy ember (Görgei) kezébe ily nagy hatalom adassék, Bem kijelenté, hogy közvetlenül Kossuthal fog lenni ezentul is összeköttetésben, az alárendeltségre pedig semmit sem bajtott; Görgei, nem akarván szakítani Kossuthal, ebbe bele is egyezett, de kikötötte, hogy Vécsey és Perczel Bemnek alá ne rendeltessenek. Egyébiránt neki az egész terv csupán azon okból tetszék, mert az eddig önálló seregvezéreket hatósága alá rendelé, a tulajdonképeni hadműködési tervet azonban, bár abba belenyugrását jelenté ki, maga részéről nem helyeselé, s nem is foganatosítá. Klapka e miatt bosszankodék, mignem junius elején Győrben személyesen eligazíták magok közt a dolgot. Egyébiránt Klapka ezen terve Rüstow bírálata alatt is igen gyöngének bizonyul be.

Leiningen vezérőrnagy (2320 ember s 19 ágyu) hajnali 3. órakor Temesvárból kiront s Perczy ezredes zárlatesapatait (3 zászlóalj, 4 lovasszázad és 18 ágyu) a Józsefvároson át Freidorf előtt megrohanja. Perczy az erős támadást szuronyaival vitézül felfogja, sőt miután az Aradról épen érkező Vécsey által is segítve lőn, a szintén erősítéseket nyert ellenséget győzelemmel visszaveri. Vécsey tábornok ezután átveszi az ostromló sereg parancsnokságát. Veszteség a császáriaknál 14 halott és 37 sebesült.

Klap. Nat. II. 139. l. Feldz. 375. l.

Hentzi budai várparancsnok Pest városát este felé bombáztatja és gránáttal löveti. A Dunasor ekkor lángba borul, s a szél által elősegített tűz a főváros legszebb részén 41 házat elhamvaszt. Másnap

Máj. 13. Vasárnap.

Hentzi iszonyu cselekedetét megújítja, s a fővárost d. u. 5—12. óráig löveti, sőt a tüzelést Budára is kiterjeszti. Pest

6—10 helyen ég. A Redout, az Angolkirálynő, a Németszinház, az Ürményi-ház, a Lipóttéplom stb. Budána Viziváros lángban. Az őrség a Csepelszigetnél a honvédek által épített hajóhid elpusztítására 3 gyújtó és 4 kövel rakott naszádot bocsát le a lánczihidtól a Dunán, azonban Rohlicz főhadnagy a naszádokat felfogva elstülyesztí. Görgei fővezér a Krisztinavárosból a Nagy-Svábhegyre teszi át főhadiszállását.

Közl. 106. 108. sz. Honv. 122. sz. Szil. F. Tört. 371. (mind három munkában Görgei igen érdekes jelentése, melyben a dynasztia ellen is kikel). Pal. 130. l. Klap. Nat. II. 380. l. Rüst. II. 40. l. Legfestőbb: Honv. 123. sz.

Sass tábornok oroszai Spytkowicz enél Galliciából Árvamegyébe törnek. Első oroszok a magyarországi Karpáthoknál.

Ber. I. 9. l. Sassnak feladatául tüzetett, hogy a Vág és Árvavölgyet foglalja el s ekkép a magyar főerő egy részét az osztrák főserg nyakáról vonja le. Egyébiránt az orosz tudósításból kiderül, hogy ezen a tájékon már május 5-én is fordultak meg orosz csapatok. A muszkák betörését Görgei Ármin híradása nyomán Hajnik Pál országos rendőrigazgató máj. 17-ről Pestről tudatta Kossuthal. Szerinte mintegy 2 ezer orosz ütött be Árvába, s négy mérföldet haladt előre, midőn visszahuzódott.

Bez dán lövetését l. m. a. j. 10.

Máj. 14. Hétfő.

Kossuth kormányzó a nemzetgyűlésnek s a miniszterek Kossuthnak kezeibe ünnepélyesen leteszik esküiket.

Közl. 105. 106. sz. Lev. I. 28. l. E jelenet a debreczeni ref. Nagytemplomban roppant közönség jelenlétében történt.

Az osztrák lovasok Pöltenberg ezredes (7. hadtest) előreit Győrben megtámadják s Ujfaluig nyomják, honnan azonban a magyar segély érkezének hírére Ráóba visszavonulnak.

Közl. 108. sz.

Vécsey tábornok Temesváron az őrségtől elsáncolt Gyárvarost megtámadtatja. Asztalos őrnagy (29. zászlóalj) a városrész elzárt kijárásait megrohanván, azokat a két ellenséges zászlóaljs egy ágyutelep ellenállása daczára elfoglalja. A várba szolgáló itteni vízvezetékek szétromboltatnak. Lovassy őrnagy.

Klap. Nat. II. 139. l. Közl. 108. sz. Feldz. 376. l. Másnap Vécsey a külvárosokat mind elfoglaltatja.

Máj. 15. Kedd.

Görgei tábornok réstörő és romboló-ütegei Budavár ellen megkezdik működésüket. Hentzi várparancsnok Pestet bombáztatja Budára pedig a vizivárosi kapun kitörést intéz, sa Nyulkaszárnyából mintegy 400 foglyot (lábbadozó osztrák katonák) magához ragad. Másnap

Máj. 16. Szerda.

Görgei újból löveti a várat sa várpalotát, mely azon éjen el is ég, fülgyujtatja. Hentzi viszontorlásból ismét Pestet bombáztatja.

Pal. 103—105. l. Közl. 120. sz. Klap. Nat. I. 380. l. (a várpalota leégését hibásan teszi május 15-re). Mem. 35. l. Lapins. 4. 95. l.

A Mehádiáról érkező Bem altábornagy Ó-Orsovát d. e. 10. órakor megszállja, midőn előle Malkovszky osztrák tábornok futó hada Oláhországba menekül. A Bánság Temesvár kivételével megtisztítja az ellenségtől.

Közl. 108. sz. Szil. F. Tört. 375. l. F. Férf. 76. l. Klap. Nat. II. 135. l. Som. 20. l. (Bem ez időtájon egy békére intő kiáltványt intéz a ráczokhoz, mely megvan Freynál III. 103. l.). Malkovszky mingyárt a fehértemplomi vereség után (1. máj. 8. 11.) haditanácsot hívott össze, melyben kifejté, hogy ő nem képes ellenállani Bem és Perczel egyesült (?) erejének, sa Oláhországba visszahuzódást szükségesnek látja. A tábor ezután Cerneznel állítatott fel. De itt Puchner, ki ezen hadsereggel már egy ilyen hátráló utat végrehajtott, szemrehányást tesz neki e lépeséért, sa Malkovszkyt a bécsi

minisztériumnak följelenti. Ekkor Clam-Gallas küldetik le az igazán sok ügytelenséggel és hanyagsággal vezérlett sereghez, mely oláhországi tartózkodása idején iszonyu nyomort és sanyaruságokat szenvedett. Az új vezér jun. 21-én érkezik Cernezbe. — Bem Órosóvára megérkezvén még máj. 16-án átküldte követeit a várparancsnokhoz, Ozman beyhez azon, Omer pasához intézendő, felszólítással, hogy a török földre menekült osztrákokat fegyvereztesse le s fegyvereiket és az általok elrabolt két gőzöst és három vontató hajót küldje át neki; továbbá tiltakozott a Duna tulsó partjáról csapataira irányzott lövések ellen. Ozman kitűnő szivességgel fogadta a magyar követeket, megígérte, hogy a kívánság teljesítve leendő s az átnyújtott függetlenségi nyilatkozatot is igen szívesen fogadta (Honv. 129. sz.). Harmadnapra Bem személyesen ment át hozzá s nagy tisztességgel fogadtaték. (Körményesen leírva Lev. I. 165—167).

Sass tábornok kozákjai az Árvavölgyön Lomnánál magyar előőrökkel csatároznak s azokat néhány leölése után visszaverik. Első összelütközés a Karpáthoknál betört oroszokkal.

Ber. I. 9. 1. Közl. 110. 115. sz. (nap és hely nélkül).

Máj. 17. Áldozócsütörtök.

Budavár ellen első támadás. Görgei tábornok a hajnali 2. óraker kezdődő támadás végett Aulichot a Ráczvároson keresztül a várkapura, a 3. hadtestet az északi homlokzat ellen s a bécsi kapura, Kmety osztályát (a 7. hadtestből) a vízvezeték ellen, Nagy-Sándort a fehérvári köröndtől délnek eső rohamrésre rendeli. A rés azonban még nem vala járható. A honvédek visszaveretve több ízben megújítják támadásaikat, mignem virradatra Görgei félbe szakíttatja az elhamarkodva rendelt támadást s a véres viadalt.

Görg. II. 84. I. Rüst. II. 41. I. Klap. Mem. 35—37. I. E támadást Klapka is végig nézte, kit, Nagy-Sándor feladása következtében, Kossuth küldött fel Budára, hogy tartsa szemmel Görgeit s nézzen szét az ostrommiveletekben. Klapka mindent rendben talált és úgy látszik ekkor sokkal kedvezőtlenebbül ítélte Kossuth mint Görgei felől. (v. ö. máj. 28. jegyz).

A magyar mágnások Pozsonyban felszólítást szerkesztenek, melyben a közönséget arra hívják fel, hogy adakoz-

zának a Fölség segélésére, s állítsanak Szirma y gróf példájára önkéntes csapatokat a honvédek ellen.

Res p. 1. sz. Ezen felhívást következő főrendüek irták alá: „Pálffy Mór, Apponyi Károly, Batthyány Ker. János, Cziráky József, Zichy Ferencz, Dezasse Ferencz, Teleki Ferencz, Zichy Pál grófok, Kucsera Antal, Jankó M. Brin, Wohlgemuth szül. Sztrada, Eszterházy Ant. szül. Schröfl grófnök, Nagy Ignác, Keglevich Viktória, Hunyadi Julia, Eszterházy Rosina grófnök, Vitál Alajos, Eszterházy szül. Crenneville Karolina grófnő, Forgách Ang., Pálffy Leopold, Chotek Ottó grófok“ és még 33 pozsonyi polgár, kiknek neveik szintén megvannak Szemere lapjában. A Függ. II. 141. l. szerint május 23-án függesztetik ki óriási hirdetmény alakjában Pozsony falaira egy felszólítás hason czélból, ígértetvén az új „nemzeti harezosok“-nak a városi tanács által 39 frt. foglalópénz is, majd néhány nap mulva (máj. 27-ére) a „megyeház termébe e tárgy feletti tanácskozmány s az aláírások megtélele végett népgyülés is hirdettetett, melyet azonban a városi tanács „részvevő hazafiak hiánya miatt“ eredmény nélkül kényszerült feloszlatni. A mágnások ezen vállalkozásáról s a pozsonyi főhadiszálasón való összegyülekezésökről az egykoru magyar lapok a leg-sajátságosabb hírek közölték, minek következtében általános volt az országban azon hiedelem, hogy Pozsonyban valami reakzionarius „országgyülés“-ült össze, hogy a debreczeni képviselők ellenében tüntessen. Hogy e hírekről olvasóinknak némi fogalmat nyujtsunk, ide írjuk az Esti-Lapok jun. 14. számának humorisztikus értesítését. „Pozsonyban megnyitotta ő cs. kir. ap. szent felsége az országgyűlést. Kétszázhatvan mágnás alkotja a felsőtáblát... Az alsótábla áll az innen elfutott kanczellisták, kommisszáriusok s más efféle szélverté hadak seregeiből... Elnök az ordinescknél: gróf Almássy Móricz, al-eelnök: gr. Forgács Sándor... országgyűlési jegyző: Osztroner Mátyás becsületos, tisztességes, nagyhasú serfözömaster... Az országgyűlés összehívatasának okai közt első a király megkoronáztatása, második az alkotmány megerősítése.“ A koronázásra „a sascsini boldogs. Szűz Mária koronája fog kölesön kéretni... melyet Hám János fog a nagyreményű császár fejére illesztetni... Hanem van ennek komolyabb oldala is, szoros egybefüggésben van a sokszor emlegetett interventioval. A czárnak nem elég ürtügy a betörésre az, hogy néhány lengyel részt vesz a magyar forradalomban, hanem egyenesen a magyarok részéről hozzá intézendő segélyül hívásra is szükség van. Az országgyűlési tagok tehát kifogják jelenteni; hogy ők Magyarország jobbik felét képviselvén, ezen jobberzelmű Magyarország nevében meghívják az ő szeretett rokonaikat a muszkákat az ország szívében dühöngő, mindent felforgató lengyelek ellen... s az orosz czár ilyen proklamációkkal fog, a diplomácia

szemébe port hinteni : „A pozsonyi országgyűlés egyenes meghívása következtében, felajánlom segítségemet a szegény háborgatott magyaroknak a lengyelek legyőzésére ?” — Ide megy ki a pozsonyi országgyűlés összehívása.“

Máj. 18. Péntek.

Kossuth kormányzó és Batthyány Kázmér külügy-miniszter a minden hadizenet nélkül történő orosz beavatkozás ellen a magyar nemzet nevében Európa színe előtt óvást tesznek, s kijelentik, hogy a nemzet „habár az egész világtól elhagyatnék is... a zsarnok erőszaknak meghajolni nem fog, hanem önvédelmének igazságos harcát utolsó csepp vérig megvívandja.“ — Ezen kívül a miniszteri tanács előterjesztésére elhatározza a kormányzó, hogy miután „a muszka katonaság egy csoportja azóta talán már át is lépte a magyar föld határait,“ az idegen hadsereg beavatkozásának veszélye pedig minden bizonynyal közel vagyon, bár nem hihető, hogy isten és Európa népei veszni hagyják a magyar népet, szükség, hogy rendes hadseregünkön kívül az összes nép részt vegyen a harcban. „Veszélyben van hazánk, nemzetiségünk, vallásunk, szabadságunk, életünk; mindezt megmenteni hirdettessék kereszt-háboru országszerte.“ E végből a nép fölhívások által általános fölkelésre buzdítottassék; f. h. 27-től kezdve „3 lieten keresztül minden ünnepnapon és csütörtökön az egyházakban mise tartassék és könyörgések s egyházi beszédek mondassanak, elhárítása végett azon irtózatossá veszedelemnek, mely az európai népek szabadságát, különösen a magyar nemzet legdrágább kincseit fenyegeti;“ minden honpolgárra nézve f. é. jun. 6-ra a bűjtölés kötelezőleg mondassék ki; máj. 27. — jun. 17-ig „meghatározott napokon napjában kétszer minden templomban minden harangok meghuzattassanak; s annak idejében a püspöki kar és a papság papi öltözetben a fölkelő néppel együtt jelenjen meg s a népet az emberi nem szabadságaért hallált szenvedett Megváltó nevében hősi harcra buzdítsa; végre a határszéleken a beavatkozó muszka sereg elől minden élelmi szerek és szükségletek egész mérföldekre elhárítottassanak, az

álladalom tökéletes kárpótlást igérvén azoknak, kiknek ez által kár okoztatik.“

K ö z l. 111. sz. Az okmányok még S z i l.-nál F. Tört. 380—383. l. és F r e y-nál III. 60—62. l. V. ö. j u n. 6. 27.

Máj. 19. Szombat.

Az oláh fölkeltektől szorongatott H a t v a n i őrnagy (1200 ember s 4 ágyu) miután csapatait élelmezni sem tudá A b r u d - B á n y á t másod izben is odahagyja s Z a l a t h n a felé indul. J a n c u praefect azonban észrevévén az őrnagy zavarát, üldözésére kél, s miután B a l i n t e oláhjai az utakat a menekülők előtt már elállották, ezek a mindenfelől rájuk törő ellenség által nagyrészbzen legyilkoltatnak. Az öldöklés legiszonyubb fokát éri el C e r b u közelében a B o l f ú hidnál s D u p a - P i a t r á - nál, hol a szerencsétlen futókat, hegygerinczekén várták az oláh-
nők s alábocsájtott szikladarabokkal verték agyon, míg az oláh férfiak a fegyvereiket is elhányt s minden hadi fegyelmet felbontott menekülőket löfegyverekkel és láncsákkal végezték ki. Hatvani seregéből s az ahhoz csatlakozott menekülőkből (férfiak, nők és gyermekek) ez uton több mint két ezer ember vesz el. Maga a vezér, mindenütt legelől futván, gyalázatos életét megmenti, és serege romjaival (mintegy 200 ember) H a l m á g y r a s innen D é v á r a huzza magát, miközben a K ö r ö s - B á n y á n letartóztatott B u t e a n u praefectet adott szó ellenére felakasztatja.

S o m. 53—55. l. Lásd még a maj. 9. A b r u d - B á n y a alá felhozott többi kutfőket. Hatvani máj. 16-án szálotta meg ismét Abrud-Bánya romjait, hol Jancuval máj. 17. és 18-án is csatározott.

Máj. 20. Vasárnap.

W e l d e n táborszernagy P o z s o n y b ó l tudatja Magyarország és Erdély népeivel, hogy a Fölség ápr. 12. ki parancsa folytán a hadi és polgári kormányt átvette, s egyszersmint megterésre hívja „az eltévedteket,“ annyival inkább, mert „az ország alkotmányos szabadságát s a nemzetiséget semmi veszély

sem fenyegeti,“ az ellenállás pedig ugyis haszontalan, mert „bármilyen erőbe és áldozatba kerüljön e szép ország meg fog tartani önmaga s a dynasztia számára,“ a vétkesek pedig „kérelhetetlen szigorral semmisítettnek meg.“ Továbbá, egy másik kiadványában közhírré teszi a táborszernagy, hogy minden nemű magyar pénzjegyek törvénytelenek, semmiek és a forgalomból föltétlenül kizáratvák, és a ki ilyen jegyeket pénz gyanánt elfogad, magánál tart és tovább szállít, „mint a lázadás előmozdításának részese bűnösnek tekintetik s szigorú haditörvényszéki büntetés alá esik.“ Ezen jegyek megsemmisítés végett tulajdonosaiktól elvétetvén az állampénztáraknak adandók be. V. ö. m á r c z. 8.

Az okmányok S a m m l. 92. 93. l. és F r e y n á l I I. 293—295. l. A magyar pénzjegyek ellen hasonló értelmű tilalmat bocsát ki jun. 29-én G y ő r b e n H a y n a u i s (S a m m l. 98. l). Jul. 16-án déli 12 órakor a p o z s o n y i főpiaczon egy rakás beszédett pénzjegy már megégettetik (i. m. 125. l.) Hasonló égetés történik Pesten az Újépület előtt jul. 22-én. (H o n v. 186. sz.). Azonban, ha egykorú tudósításoknak hinni lehet, nemcsak az oroszok közt járt széltiben a magyar bankó, hanem itt-ott Haynau katonái is ezzel fizettek egy darabig.

Máj. 21. Hétfő.

K o s s u t h kormányzó tudatja P e r e z e l M ó r b á c s b á n s á g i főhadparancsnokkal azon elveket, melyekhez magát a délvidéki szerb kérdésben szabnia kell. „Hogy a szerbeknek vajdájok legyen, ki minden magyarországi szerbnek főtisztviselőjét képezze, az... nevetséges, absurdum,“ s életbe sem léptethető, miután „szerb territorium a magyar álladalomban nincs.“ Mivé lenne így a Vajda alatt a B á c s - B á n s á g b a n lakó magyarok, oláhok és németek nemzetiségi joga és szabadsága? „Horvátországnak lehet bánja, tartományi gyűlése, mert horvát territorium van, de szerb vajdaság, szerb provinciális gyűlés nem lehet, mert M a g y a r o r s z á g b a n S z e r b i a nincs.“ A hajdani vajda nem volt egyéb, mint a még meg nem telepedett bevándorló fegyveres nép vezére, de „miután többé külön szerb had nincs, külön vajda nem is lehet.“ Diplomátikus nyelv csupán a magyar, azonban a szerbek iskoláikban, egyházaikban, anya-

könyveiknél, leendő eskütszócikknél, községeik igazgatásában saját nyelvüket szabadon használhatják. Az örvidéki örökös katonai rendszer megszüntetendő s a határőrök jogviszonyaikra nézve az ország egyéb lakosaival egyenlő lábra helyezendők. A Szerbiából betört segélycsapatokra pedig annyit mond, hogy „ha a szerbiai kormány alattvalóinak ellenünk háborút viselni enged, előbb-utóbb arra fog kényszeríteni, hogy ezen népjogsértésért Szerbiának háborút izenjük.“

Koss. levele Mész-nál 95—99. I. Perczel nyilatkozatát a szerbián csapatok ellen I. máj. 7. jegyz.

Budavár ellen második támadás. Görgei tábornok összes ágyuinak egyszeri sorlövésére a máj. 17. rend szerint hajnali 3. órakor kezdődik az általános támadás a honvédek rohamával. Legkeményebb viadal fejlődik ki a fehérvári köröndtől délnek eső résnél, hol a bánsági határőrök töretetlen erővel védik a falat. Görgei tehát visszaparancsolja Nagy-Sándor rohamoszlopát a réstől, s ez ellen réstörő- és romboló-títegeit hozatja ismét működésbe. Ezalatt Kmetty a Vizivárosban Hentzi várparancsnok személyes ellenállásával küzd. Nem sokára Nagy-Sándor újra támad, s reggeli 5. óratájon Inkey őrnagy (47) zászlóaljával keresztülhatol a résen. Egy csapat honvéd a réstől oldalirányban, egy másik (a 2. hadtestből) a Ráczvárostól délre lajtorjákon mászsa meg a falat. Nagy-Sándor pedig a résen belől folyvást viaskodva közeledik a fő őrhely felé, midőn Hentzi tartalékhadával eleibe veti magát, de a várparancsnok mellén golyótól találva halálosan sebesülve lerogy (reggeli 8. óra). Ez időtájon Aulich a déli részen, Kneziés (3. hadtest) az északin szintén a várba hatolnak; a küzdés mindazáltal egyes helyeken d. e. 10. óráig elhúzódik, midőn Alnoch ezredes megkísérli a pesti lánczidő légbepöpitését. Veszteségünk 1118 ember, az osztrákoké 1906 ember holtakban és sebesültekben s ezen kívül 2600 fegyver, mintegy 100 ágyu s 1500 db. lőfegyver. A budai magán házakban az ostrom folyama alatt vallott kár összesen 509701 frt. és 37 kr. p. p.

Rüst. II. 42—44. l. Görg. 76—96. l. Klap. Nat. I. 383—386. l. Pal. 107—113. l. Asb. I. 22—26. l. Közl. 111. 113. sz. Honv. 128. sz. Szeg. Hirl. 8. sz. Szil. F. Tört. 372. l. F. Férf. 23. l. Fényes Magyarorsz. Geogr. Szótára: „Buda“ czim alatt. Vah. II. 2. s köv. Frey III. 25—29. Szem. II. 51. l. Lapins. 97—100. l. Görgei beszéde a várban a győzelem után következett rendjelosztáskor: „Fiaim! Minden jónak gyorsan és egyszerűn kell történnie. Én tegnap azt mondtam nektek: Ezt a várat ostromolni fogjuk; — s ti bevettétek. Becsületesen teljesítettétek a haza iránti tiszteteket, s most nekem kötelességem, titeket kitüntetések által megjutalmazni.“ (Áruló volt-e Görgei Budavár alatt? l. máj. 27.)

Máj. 22. Kedd.

A képviselőház Szemere miniszterelnök indítványára Görgei tábornoknak Budavár bevételéért első rendű érdemjelt s altábornagyi rangot határoz.

Közl. 113. sz. Görg. II. 107. l. Szil. F. Férf. 23. l. Görgei egyik kitüntetést sem fogadta el, az ápr. 14. ki párttól, melynek megbuktatására törekedett, jutalmat elfogadni nem akarván.

Varsói találkozás. Miklós czár és Ferencz-József császár Varsóban összejönnek s szövetséges hadaik leendő működése általános elveit megállapítják.

Ber. 10. l. Rüst. II. 63. l. Az osztrák császár máj. 21—23-ig időzött Varsóban, s a találkozás napjával én önkényszerüleg választám a középsőt. A fentebbi értekezés folytán a czár jun. 4-én a következő tervet szabja seregei elibe. Az orosz balszárny (2. és 4. hadtest) Paskevic s alatt jun. 18-án nyomul Duklából, Eperjes s Kassa felé. A jobbszárny (3. hadtest) Rüdiger alatt jun. 15-én Neumarokról tör be s a Karpáthok déli völgyeit elfoglalván, egyesül a ballal, melynek megtörténtével Paskevic s Pest ellen indul s a magyarokat a Duna és Haynau irányában szoritja. Erdélybe Grothenhielm jun. 18-án Vatra-Dornánál Beszterce, Lüders jul. közepén Brassónál Gy. Fehérvár irányában tör be. Gallicziát Sacken és Grabbe tartják megszállva, utóbbik később Alsókubint foglalván el. Panutine az osztrák főseregnél marad, melynek vezére azonnal támadásba megy át, a miut a magyarok Paskevic ellen mozdulnak.

Második támadás Tittel ellen. Perczel Mór tábornok új támadást tétet a titteli főnsik ellen, s míg Perlasz-

nál és Mossorinnál tüntetések folynak, főerejével (5 zászlóalj, néhány lovas század és 4 üteg ágyu) Vilova ellen indul, melyet Bunčić őrnagy (3 zászlóalj s 10 ágyu) oltalmaz. A harc itt d. e. 10. orakor kezdődik s alkonyatig tart, miközben a csajkások és szerbek oly erős ellenállást fejtenek ki, hogy Perczel egy talpalatnyi tért sem képes tőlök elfoglalni. Másnap Knićanin főparancsnok hívásából Szalánkeméntől Horváth vezérőrnagy (Jellačić előhada) érkezik a kimerült szerbek segítségére. Perczel gránátai Vilovát felgyújtják. Harmad napra

Máj. 24. Csütörtök.

Perczel (3 zászlóalj, 2 lovasszázad s 3 üteg ágyu) hajnali 3. orakor új támadást vezet a természettől is rendkívül megerősített hegység ellen. Réggeli 6. orakor kezdődik meg a harc Vilovánál, azonban a honvédeket mingyárt kezdetben oly gyilkos kartácstüz fogadja, hogy annak ellent nem állhatván mintegy 50 holt és sebestültből álló veszteséggel egy óra mulva Kovil-Szent-Iványra kényszerülnek hátrálni. Egyidejűleg Bene ezredes (1 zászlóalj, 2 lovasszázad s 1 üteg ágyu) is megtámadja Perlaszról a Begamentén felállított elleneséges előcsapatokat, s azokat eleintén visszakergeti. Azonban d. u. 2. orakor az ellenség erősítést kapván, Benét a Begán átveri, ki Perlaszt is oda hagyva Eskára hátrál. Veszteségünk csupán holtakban 70 ember, az osztrákoknál 12 sebesült.

Feldz. 217. l. Mész. 81. l. v. ö. Közl. 127. sz. Frey III. 107—109. l. (hibás nap, érdekes részletek). Perlaszt, melyet az ellenség minden nagyobb erősítés nélkül hagyott, a miénk harmadnapra ismét elfoglalják.

Máj. 25. Péntek.

Mamula ezredes Pétervárad Kamenicz felől eső sánczait hajnali 2. orakor három oszlopban megrohanja, s míg egy felől a meglepett előőröktől egy ágyu üteget elfoglal és két taraczkot beszögez, azalatt más felől a majorsági épületekben is megrohanja a mieinket, kik minden ponton futásnak ered-

nek. A várból megkezdett ágyuzás végre feltartóztatja az ellenség előnyomulását. Az ellenség vesztesége 4 halott s 10 sebesült, a miénk több.

Feldz. 216. l. A zárlati seregben máj. 24-én a kholera ütött ki, s nem sokára oly erővel dühöngött (naponként mintegy 40 halott), hogy az ostromsereg minden további kedvét elveszíté a harchoz s tömegestől kezdett haza szökdösni. E miatt Jellačić kénytelennek látta magát egyidőre teljesen fölhagyni a további ostrommal s a zárlatot föl-oszlatá. E szünet azonban csak néhány napig tartott. V. ö. jun. 4.

Máj. 26. Szombat.

A képviselőház törvényczikket hoz az 1848. november-decemberi, ugyszintén az egész 1849. évi adó tárgyában.

Közl. 126. sz. Föld- és keresetadóba az évi jövedelem 7°/_o-ka határoztatik.

Vukovics Sebő igazságügyminiszter a nemzet bizalmát eljászott főtörvényszékeket, nevezetesen a hétszemélyes táblát, a királyi ítélőtáblát és a váltófeltörvényszéket feloszlatja.

Közl. 117. sz. Függ. III. 97. l. A főtörvényszék tagjai a kormány elvonulásakor Buda-Pesten maradtak s Windisch-Grätznek meghódolva folytatták működésüket. A főtörvényszékeket a kormány nemsokára ismét beállítá működésökbe. V. ö. jun. 16.

Bene ezredes Kiss őrnagygyal egyesülten Perlaszról harmadszori támadásra elveri az osztrákokat s a fontos helyet birtokába veszi.

Közl. 127. sz.

Az oláh fölkelők a Zala thna felé nyomuló Beke ezredet (2 zászlóalj s 4 ágyu) hátban megtámadják, azonban a gyulafehérvári ostromlóereg közreműködése folytán egy ágyujok elvesztésével visszaveretnek.

Feldz. 483. l.

Máj. 27. Pünk. Vasárnap.

Görgei tábornok Buda várnál harczott seregét az új támadóhadjárat megkezdhetése végett a Vág és Rába irányá-

ban utnak indítja Buda-Pestről; maga pedig személyesen Debreczenbe indul hadügyminiszeri tárczájának átvételére, a fővezéri teendőket egy, általa Bayer ezredes főnöksége alatt felállított táborkari központi irodára bízván, melynek rendelkezései alá a hadtest- és osztályparancsnokok tartozának.

Görgei rendelete A s b.-nál I. 109. I. K l a p. Mem. 48. l. (A központi iroda székhelye jun. 3-ig B u d a, azontul E s z t e r g o m, jun. 18. után T a t a.) Görgei ápr. 26-án verte meg utólszor nyílt csatában az osztrákokat s máj. 27-én indult ismét azoknak fölkeresésére, tehát Buda ostroma miatt épen egy hónap veszett el a legdrágább időből. S ezen egy hónap, mint örökös teher, be van táblázva Görgei lelkére s hadvezérei nevére. Haynau könyve ezt mondja: „Azon sztrategiai ballépés, melyet a magyar hadvezérség Budának tetemes erővel ostromlása általi elkövetett, nagy hasznára szolgált az osztrák hadseregnek s néhány heti időt adott annak, hogy megállapodjék és megerősödjék, úgy hogy az erők sulyegyene már helyre volt állítva, midőn a magyar hadsereg Buda bevétele után jelentékeny erővel szaporodva a V á g n á l és G y ő r n é l megjelent.“ (F e l d z. 6. l.) Á r u l ó volt-e Görgei ezen általa elkövetett hibáért vagy sem, erre mind a nemzetnek mind a történetírónak az eddiginél talán nagyobb megfontolással kell felelnie. Mint már láttuk, Görgeit az vitte Buda alá, hogy e várat, melynek elfoglalását a közvélemény Magyarország szabaddá tételével egynek tartotta, rövid idő alatt bevén, ez által oly népszerűségre tegyen szert, hogy az ápr. 14. határozatot és Kossuthot megbuktassa, győzöldelmes hadserege élén Ausztria határszéleig nyomuljon, s ott mielőtt még az oroszok tényleg betörték volna, békével kínálja meg a dynasztiát. Görgei bevette a várat, s a nemzet öröme határtalan volt. A dicsőséges vezér az édig magasztaltatott Kossuth L u d v i g h n a k a vár bevételéről szóló jelentését ezen taldalékkal tette közzé: „Lelkesüljön fel a nemzet minden erőfeszítésre, hogy a harc, mely még hátra van rövid, s a haza megmentésének műve bevégezve legyen! Zúduljanak meg a harangok országszerte, hirdessék a magyar szabadság fegyvereinek győzelmét országszerte! Adassék hála Istennek és dicsőség a magyar hadseregnek, melyet hős tettei a világ legretenthetetlenebb seregévé avattak fel!“ Az országgyűlés a lelkesedéstől megragadtatva egy szívvvel lélekkel szavazá meg a legnagyobb kitüntetést a sereg vezérének, t. i. az első rendű érdemjelt s az altábornagyi rangot. Ezek után nem tudnánk mit gondolni nemzetünk jelleme felől, ha oly következmények alapján, melyeket előre senki, s Görgei sem tudott, utólagosan árulásnak kiáltaná ki azon tény, melyet egykorulag, mint a nemzeti vitézség dicső bizonyítványát önmaga oly kitörő örömmel üdvözölt. A napi események sokak belátását elhomályosíták

azon időben, s a közvélemény nemegyszer riadt fel örömhangokban oly dolgokon, melyeken inkább sirnia lett volna oka. Görgei ez izgalmas napokban is egy volt azok közül, kik higgadtan számítottak, ki az 1848. alkotmány visszaállítására gondolt, oly időben, midőn az sokak által már nagy részben legyőzött álláspontra tartaték. Hogy számításában hiba esett, s a vár nem fog oly gyorsan elesni, mint előre vélte, azt ő már az ostrom kezdetén belátta, s azért volt Buda alatt oly komor és elborult, minek okát akkor nem is sejté a nagy tömeg; de csaldását árulásnak mondani nem lehet, miután szándéka, hogy t. i. a Föl-séggel az 1848. törvények alapján kibéküljön s ápr. 14-ét megbuktassa, utólag sem mondható rossznak s hazeellenesnek. Honárulónak azt lehet mondani, a ki önző érdekből hazája javát és boldogságát tudva aláássa; ámde az erkölcsi elvetemültség ezen legalsó fokára taszítani le a férfit, ki Buda alatt a haza érdekéért vélt harcolni, kinek győzedelmes fegyverére akkor az egész hon büszke volt s kinek még hibáját is (Buda alatt) édig magasztalák kortársai, nem tartom a nemzethez méltó dolognak. Görgei nagyot hibázott Buda alatt, mint hibáztak mindazok, kik az ostromot elrendelték és kivánták, s mint hibáztak sokan egyéb dologban is, a mint azt utólagosan megítélni könnyű: de sem a nemzetnek, sem a történetírásnak nincs joga elítélni azokat, kik a jövődőt nem tudva, nevek becsületét és életüket kockára tették az egész javáért, s nincs joga a számos tévedők közül egyet kiválasztani, s ezt mint valami erkölcsi szörnyet megbélyegezni, a többieket pedig bocsánatával, sőt bizalmával és hálójával megajándékozni. (V. ö. Rüst. II. 34. s köv. I. hol a híres katonai író Budavár ostromai indokait Görgei lelkületéből fejtí ki pártatlan és találó fölfogással).

Déva várát Kodíé főhadnagy várparancsnok, ki azt 150 kiehült emberrel tartá, azon föltétel alatt, hogy az őrség katonai díszben Temesvárra kísértessék, Forró ezredesnek feladja.

Som. 43—45. I. Közl. 126. sz. Honv. 131. sz. Czetz. Bem's 270. I. Klap. Nat. II. 217. I. Köv. E. T. 232. I.

A pozsonyi gyűlést l. máj. 17. jegyz.

Máj. 28. Pünk. Hétfő.

Kossuth kormányzó utasítja a hadügyminiszteriumot „a függetlenségi harcz“-ban elesettek neveinck összegyűjtésére, hogy azok valami „nagyszerű emlék által“ adathassanak át az utókornak,

Közl. 121. sz. v. ö. márcz. 2. jegyz.

A magyar kormány Klapka tábornokot komáromi várparancsnoknak s az egyidőre Csallóközben és a Duna jobb partján álló 7. és 8. hadtest parancsnokának nevezi ki; Görgei hadügyminiszter pedig Debreczenben személyesen átvesz tárczája vezetését.

Közl. 120. sz. Görge nem sok kedvet vitt magával tárczája átvételéhez, miután Klapka budai látogatása alkalmával (l. máj. 17.) oly felleplezéseket tőn előtte, melyek reá leverőleg hatottak. Klapka ugyanis debreczeni tapasztalásaiból elbeszélte Görgemek, hogy az ország segédeszközei korántsem állanak olyan jó alapon, a mint egyelőre híreszteltették. s arra nézve sem kielégítő, hogy a háborut még egy félévig érelyesen folytatni lehessen. Duschek nem nyomtat pénz, a löpor- és salétromkészlet oly kevés, hogy belőle a várakat sem lehet tökéletesen ellátni, a fegyvorgyárak csak kis részét képesek kiállítani azon fegyvermennyiségnek, mit a kormány előre ígért. Ez alkalommal leplezetlenül kimondá Klapka abbéli szomorú meggyőződését, hogy hazánk megmentése általában csak a külföld segélye által lehetséges, s erre csak úgy számíthatunk, ha az egyesült orosz-osztrák hadak ellenében ősz végeig fenn tudnók tartani magunkat; ekkor az ellenség kényszerülne félbeszakítani s tavaszra halasztani a harezot, mi közben időt nyerhetnénk a külföldet részünkre megnyerni. Ezen sikeres ellenállásra azonban már csak annál fogva is kevés a kilátás, mert Kossuth a hadműködések egységes vezetését minduntalan megzavarja, a mennyiben a hadügyminiszter előleges tudta nélkül egyes önálló vezérek munkálataira közvetlen s káros befolyást gyakorol, s ekkép a különben is önfejűséghez szokott vezéreket a hadügyminisztérium iránti engedetlenségben s azon irányzatukban, hogy az összes hadműveletekre semmi tekintettel se legyenek, még inkább megerősíti. Általában Kossuthról s az apr. 14. határozatról ez alkalommal igen kemény megrovással nyilatkozék Klapka, s „ezen törvény sajátképeni teremtőit egyáltalában nem tisztességes kifejezésekben egyenesen úgy tüntette fel, mint olyan embereket, kik a hon javára még soha semmi áldozatot sem hoztak s kiknek mondhatni semmi elveszítinivalójuk sincsen.“ (Görg. II. 102—104. l.) Görgei Klapka tapasztalatainak ezen utóbbi részével meg lehetett elégedve, mert az csak megkönnyebbitette célja kivitelét, mely a függetlenség visszavonatása volt. Azonban ily nagy lépésre hiányoztak benne a nagy elhatározások. A békepártiak, kiknek fejeivel akkor ismerkedett meg, midőn azok neki Budára a ház máj. 22. határozatát felvitték, a tábornokot mingyárt megérkeztek értekezletre hívták fel. A képviselők ohajták, hogy a kérdéses határozat megsemmisíttetése iránt, a hadsereg-től származzék az első lépés. Görgei ekkor, hogy úterőkre tapintson, szóba hozza, hogy fegyverrel fogja kényszeríteni a törvényhozó testet a visszavonásra, de a képviselők Görgei bosszuságára egyező akarattal

tiltakozának a katonai lázadás ellen. (Görg. II. 114—122. l.). A hadügyminiszter ezután minden további bizalmát elveszíté a már azelőtt is becsmérlett párt iránt, s úgy látszik nem is tanácskozott többé velök. Zárkozott és rejtélyes modorát megtartotta minisztertársai előtt is, kik egyelőre azt sem tudták, minő politikája van. Kossuth és Szemere egyideig mindketten saját emberöknek vélték. Ez utóbbik megválasztatta a dédesi kerületben képviselőnek Görgeit s igyekezett őt megnyerni magának Kossuth ellen. Görgei úgy tett, mintha nem értené. Kossuth eleinte messziről célozgatott előtte, hogy ő maga ohajtaná kezéhez venni az összes magyarországi hadak parancsnokságát, majd világosan is kimondá. Görgei nem ellenkezett. Kossuth ezután felszólítá, hogy terjeszsen elébe valakit, a ki a fővezéri botot vigye. Görgei ekkor nem őt, hanem *Klapkát* nevezé meg, a mi természetesen nem tetszék Kossuthnak. Végre a kormányzó belátván, hogy Görgeivel semmire sem boldogulhat s hogy ez ravaszságban mindnyájuk eszén tuljár, kijelentette előtte, hogy jobb volna ha tárczáját másra bizná, maga pedig a hadsereghez menne, hol a fővezérre nagy szükség van. Görgei ekkép 8—10 napi hadügyminisztereskedés után ott hagyta miniszteri irodáját s a táborba indult.

Máj. 30. Szerda.

A képviselőház *Palóczy* László indítványára az országkormányzó fizetését 200 ezer ezüst forintban állapítja meg s a miniszteriumnak meghagyja, hogy annak lakásáról „a nemzet méltóságához képest“ gondoskodjék.

Közl. 119. sz. Ezen akkori időben (midőn a nádor évi t. díja is 200 ezer frt. volt) tulságosan nagy fizetés elvállalásaért *Szemere* megróttá *Kossuthot*.

Ferencz-József császár *Schönbrunn*ban kelt rendelete szerint *Haynau* Gyula tábornaszernagyot a nov. 6. és decz. 2. nyilatkozmányok értelmében a magyarhoni és erdélyi összes csapatok főparancsnokának nevezi ki a polgári kormányt is reá bizván, ki iránt a lakosok s mindennemű hatóságok föltétlen engedelmisségre köteleztetnek.

A rend. S a m m l. 95. l. Az öreg *Welden* a folytonos tevékenység miatt testi lelki erejét tulfeszítve érezvén, más felől az oroszok halogatóásai miatt is bosszankodván, maga kérte fölmentetését s ajánlotta maga helyett *Haynaut*. Ez utóbbik máj. 22-én már *Pozsony*ban volt s kineveztetése után újból rendezé főszeregét, melynek ereje, *Panuti-*

net (11,938 ember s 48 ágyu), a betegeket és egyéb szolgálaton küllieket nem számítva 70,633 ember és 288 ágyu volt. (Görgei fősergében volt ez időben 62,640 ember).

Máj. 31. Csütörtök.

A képviselőház a nemzetgyűlés és kormány további székhelyeül Buda-Pestet tűzi ki s a maga üléseit Szemere Bertalan indítványára jul. 2-ig elnapolja. Utolsó ülés Debreczenben.

Közl. 121. sz. Függ. III. 113. l. A képviselők közül rég nem látott családi körükbe oly sokan távoztak el s az együtt lévők oly erősen kíváncsok haza, hogy az ülések fölfüggesztése közkívánat volt. Görgeit e dolog, mint a mely terveiben hátraveté, kellemetlenül érinté, a Pestre költözésben pedig csak Kossuth hiúságát látta, ki egy diadalmenetben akarta magát bemutatni az országnak.

Jancu, Axente és Moga román főnökök Maros-Portus, Tövis és Borbándnál a gyulafehérvárat ostromló maroknyi sereget reggeli 5. órakor egyszerre három oldalról rohanják meg. A honvédek azonban bátran törnek a fegyelmetlen tömegre, mely miután belőle mintegy 127 halva maradt, rémült futásban vonul vissza a hegyek közé. Veszteségünk 3 halott s 8 sebesült.

Honv. 134. 137. 141. sz. Kem. Nagy-Eny. 249. l. — A „Feldzug“ s utána Rüstow (II. 81. l.) a napot hibásan máj. 30. teszi.

Jun. 1. Pént.

Vécsey zárlatparancsnok Aradvárat föltétlen hódolatra szólítja. A várbeli haditanács a hozzá átküldött hírlapokból meggyőződván az osztrák sereg megveretéseiről s Temesvár formásterü ostromoltatásáról, kinyilatkoztatja, hogy föltétlenül nem adja meg magát.

Feldz. 249. l. V. ö. ápr. 27.

Jun. 2. Szombat.

Kossuth kormányzó Debreczenben közhirre téteti, hogy intézkedik egy Buda-Pesten létesítendő nagyszerű rokkantak-házáról, mely „az angol hajóssereg vagy a párisi rokkantak-palotájával vetélkedhessék,” továbbá intézkedik, a Margitszigetnek népkertté leendő átalakításáról, s végre Pest keleti oldalának egy nagy csatornával körülvetetéséről, mely a város díszét, erősítését s a mennyiben kikötők, rakhelyek és hajógyárak alkalmazását is igénybe venné, kereskedelmi fontosságát emelje. V. ö. nov. 19.

Közl. 121. vagyis jun. 2. sz.

Jun. 3. Vas.

Szövetségkötés Velenczével. Braticz János mint a magyar kormány képviselője és Pasini Lajos mint a velencei köztársaság megbízottja Anconában szerződést irnak alá, melyben Magyarország és Velenceze közt véd- és daczsövetség köttetik, ily feltételek alatt: -A közös ellenséggel a szerződő felek egyike sem köt békét a másik hozzájárulása nélkül. A szövetkező felek szárazon és vizen egymást segítve és összhangzólag működnek. Velenceze segíti Magyarországot egy tengeri haderő felállításában, melynek fölfegyverzése Magyarország költségén történik. Mihelyt a körülmények engedik, Magyarország egy hatalmas diversiot teend az Adria tenger felé, miben őt Velenceze minden tengeri és szárazai erejével támogatandja. Az Olaszországban elszórt magyar katonák Velenczében a köztársaság költségén magyar légióvá alakíttatnak s szükség esetén Velenceze által a magyar tengerpartra szállíttatnak. Velenceze a magyar kormány által szállítandó fegyvereknek rakhelyet nyújt, hogy azokat kellő időben a magyar tengerpartra lehessen szállítani. Magyarország méltányolván Velenczének a szabadság ügyéért tett áldozatait, hadisegélyül lehetőleg rövid idő alatt bizonyos pénzösszeget fog küldeni, s e segély a háboru végéig időről időre ismételtetni fog.

Függ. II. 574. 575. l. Kossuth ápr. 20-án nevezte ki Bratic h o t Turinba és Velenczébe az ország ügynökéül. A kinevezés Turinra nézve már elkésett, a mennyiben márcz. 23-án a novarai esata megesett, s ápr. 18-án az új király békére lépett az osztrákokkal. Az ügynök Velenczébe sem juthatott el, a város ostromzár alatt lévén. M a n i n, a köztársaság elnöke jun. 26-án levélben is tudósítá Kossuthot, hogy a szövetségkötést a kormánytanács örömmel fogadta, annak mielőbbi érvényesítését várja, s hogy a köztársaság hadi és pénzügyi állapotát tudassa, T o m a s o l j a r személyében követet is küld hozzá. Egyébiránt a szövetséget a szerencsétlen hadi események miatt fogatatosítani nem lehetett. Velence és Magyarország tökéletesen el lettek zárva egymástól, s később hirt sem kaptak egymás dolgairól.

V é c s e y tábornok A r a d v á r őrségét, az őrség vitéz magatartását tekintetbe vévén, tisztességes föltételek mellett szólitja önmegadásra. Az őrség kívánja, hogy kebeléből, a magyarok diadaláról leendő közvetlen meggyőződhetés végett, két tisztt indulhasson utnak, kiknek egyike a bécsi udvarhoz menjen további rendeletekért az őrség számára. Mely kívánatba az ostromlók másnap beleegyeznek, azon kikötéssel, hogy a pesti kormányon álland a Fölséghez törekvő követnek utat engednie.

F e l d z. 250. l. A jun. 4. tanácskozmányban, melybe a miéink az őrség néhány tagját meghitták, az is megállapittatik, hogy a várbeliek T e m e s v á r r a is küldjenek egy embert, ki az ottani állapotokról hirt hozzon. Jun. 12-én és 19-én visszatértek az őrség követei s ekkor fegyverszünet kötöttet. L. t o v. J u n. 27.

A x e n t e praefect 1500 fűnyi serege a N a g y - Á g h ról Z a l a t h n a felé törekvő K o v á c s Ignác őrnagyot (egy zászloalj) K ö z é p - A l m á s nál körülfogja s megtámadja. A székely honvédek azonban sortűzet adnak s aztán, rohammal szétkergetve az oláhokat, tovább folytatják menetöket.

H o n v. 146. sz. E csapat, mely az oláhok ellen volt küldve, másnap Zalathnára elérkezik, de onnan, bekerítettéstől tartva, néhány nap mulva ismét fölkerekedik s az oláhokat M a g y a r I g e n i g üzve e helyet jun. 7-én megszállja. Innen élelemszerzés végett a környékbe egy század küldetett ki, mely jun. 7. vagy 8-án K i r á l y p a t a k á nál és K r a k ó nál ismételt izben diadalmasan csatározott s 150 db. marhát elhajtott. V. ö. j u n. 11. j e g y z.

Jun. 4. Hétfő.

Perczel Mór tábornok Hartlieb altábornagy ostromseregére hajnali 2. órakor Péterváradból Kamenicz és Bukovicz felé kirontást intéz. A mieink eleintén tetemes vérontással elfoglalják a Karakacs-köröndöt s majd a Vezirazhegyen levő erődítményekből is kiverik az ellenséget, azonban később, a segélycsapatokat nyert zárlattól oldalt és hátban szorongattatván, visszahuzódni kényszerülnek. Veszteségünk 60 halott és 300 sebesült, az osztrákoké 85 halott és 173 sebesült.

Feldz. 220. l. Rüst. II. 87. l. V. ö. Közl. 133. sz. Szil. F. Férf. 52. l. Az ostromsereg ez időben állott a Mamula és Hallavanya ezredesek dandáraikból, összesen 10 zászlóalj 1 lovasszázad és 51 ágyu. Az utóbbi dandár a fentebbi harcban szétveretvén ezután a Puffer dandárával váltatótt fel.

A Főlség Schönbrunnban kéziratot intéz Gerin-ger Károlyhoz, melyben őt „teljhatalmú császári biztos“ minőségében Haynau fővezér oldala mellé Magyarország polgári kormányá elére rendeli.

A Schwarzenberg által ellenjegyzett kézirat Samml. 96. l.

Paskevics orosz tábornagy fővezér Varsóból kiáltványt intéz Magyarországi lakóihoz. E szerint az ország „törvényes királya igénybe vévén“ a czár segélyét, az ő parancsnoksága alá helyezett csapatok egyesültek az osztrákokkal a törvényes rend helyreállítása végett. „A lázadás vezetői, kik körül rögtön minden országbeli kalandorok csoportosultak, a ti boldogtalan elvakulástokat saját személyes céljaikra zsákmányolják ki. Gonosz fondorlataikkal esküttörésre ragadtak benneteket.“ A czár nevében felszólítatnak a lakosok, hogy „büntetésre méltó tévelygésökből térjenek meg, s a becület, hűség és kötelesség ösvényére forduljanak vissza. Az orosz sereg nem mint ellenség lép földetekre, királytok hívására nyomul be. Ha ellenségkép fogadjátok, ezen vakmerőségtek következményeit érezni fogjátok.“

A kiáltv. S a m m l. 94. l. és F r e y-nál III. 109. l. (hibás kelt). V. ö. R ü s t. II. 76. l. A Magyarország ellen rendelt összes orosz erő volt a Kárpáthoknál $166\frac{1}{2}$ zászlóalj, 165 lovasszásad, 512 ágyu, 184,152 ember. Erdélyben 28 zászlóalj, 34 lovasszásad, 56 ágyu, 28,636 ember; összesen $194\frac{1}{2}$ zászlóalj, 199 lovasszásad, 568 ágyu, 212,788 ember. (A B e r. h í v. adatai nyomány, hol a karpáthi hadseregére nézve ezen összeg van kitéve 168 zászlóalj, 190 lovasszásad, 528 ágyu, 162,951 ember, mely számok azonban, ha az egyes tételek összeadatnak hibásoknak bizonyulnak).

Jun. 5. Kedd.

K o s s u t h kormányzó és a kormány, fényes bevonulást tartják B u d a - P e s t r e, hol roppant közönségtől nagy lelkesedéssel és sok ünnepélyességgel fogadtatnak. K o s s u t h családjával együtt ül be a számára kirendelt diszkocsiba s estére az összelövöldözött város kivilágításában gyönyörködik.

K ö z l. 124. sz. F ü g g. III, 116. l. L e v. I. 30. II. 104. 105. l. S z i l. F. Tört. 384. l. F. Férf. 218. l. Kossuth és társai jun. 4-én indultak el Debreczenből s a kormányzót D u s c h e k, H o r v á t h és S z e m e r e miniszterek kísérték diadalutjában, kik azonban P e s t e n, midőn észrevették hogy a kormányzó családját beleültetvén a diszkocsiba családívá akarja tenni a nemzeti ünnepélyt, láttatlanná tették magokat. Nem kevesebb gáncs éri Kossuth hűségát, a miért a kivilágítást, mely utóljára sem történt meg kravall nélkül, megengedte.

H a y n a u es. fővezér, b. M e d n y á n s z k y László őrnagyot és G r u b e r Fülöp hadnagyot, mint a kik L i p ó t v á r feladásának (1. febr. 2.) ellenmondtak s ez alkalommal hadifogságba estek, éjjeli 2. órakor P o z s o n y b a n felakasztatja.

K ö z l. 137. 144. sz. R e s p. 5. sz. G ö r g. II. 132. l. A két fogolyra a halálos ítélet mindjárt a vár feladása után kimondatott (O r d ó d y csak 3 évi börtönt kapott), azonban sem W i n d i s c h - G r ä t z sem az emberséges W e l d e n nem hajtották végre az ítéletet. Haynau, a bresciai hős, mingyárt kezdetben ily szörny tett által akarta bemutatni magát hazánknak. Mednyánszky előtt jun. 4-én felolvastatván az ítélet, ebből megnyugvással értette, hogy Komárom el nem foglalhatása egyedül neki tulajdonittatik, minthogy S i m u n i c h az ő ellenszegülése miatt volt kénytelen 4 hetet késni Lipótvárnál, mialatt Komárom ellen sikeresen működhetett volna. E kivégeztetések Görgei szerint „az Ausztria elleni gyűlöletet“ tetőpontra fejlesztették. „E n“ ugymond a magyar vezér

„még ápr. 14-ke előtt Windisch-Grätzhez intézett iratomban azzal a fenyegetődzéssel éltem, hogy mindenik magyar hadifogoly tisztért három osztrák fog feláldoztatni. Most K o s s u t h a nemzet, K l a p k a a hadsereg nevében kivánták tőlem, hogy fenyegetésemet hajtsam végre.“ Görgei azonban az Ausztriával tervelt egyezkedés útját megehezíteni nem akarván, bár Mednyánszky személyes barátai közé tartozott, nem engedett a sürgetésnek.

Jun. 6. Szerda.

Országos b ő j t, melyet a kormány H o r v á t h miniszter ajánlatára az orosz betörés veszedelmének elháríttatása végett mindenik vallás felekezete által megtartatni rendelt. V. ö. máj. 18.

K ö z l. 111. sz. Bármily szép vonás legyen is a vallásosság egy kormány rendeleteiben, mindig oly módon kell annak nyilatkoznia, hogy belőle a csüggeteg kedély bátorságot merítsen, a külön hitűek meggyőződése pedig sérelmet ne szenvedjen. A kormány b ő j t j e ezen kelékek hiával volt. A b ő j t s a többi egyházas intézkedések elrendelésében azon vallomást tette a kormány, hogy a muszka ellen saját ereje többé nem elég, hogy, Görgei szerint „az orosz olyan, mint a dögvész és az inség, kinek az ellenszegülés és a fegyver nem árt.“ A forradalmi napokban a szenvedélyek felizgatására, a kétségbeesés vak elszántságának felköltésére törekedtek kormányférfiaink. és erre akkor szükség volt, de alkalmas eszközök voltak-e erre a b ő j t és az imádkozások, melyek egyenesen az ellenkezőt t. i. a higgadt reflektálást, komoly magábaszállást és önmegadást idézik elő. Másik hibája volt e kormányi rendelkezésnek, hogy a zsidós b ő j t ö l t e t e s, a protestansok lelkiismeretbeli meggyőződésén, kik a b ő j t valláserkölcsi értékét semmisnek tartják, az 1848: 20-ben kimondott „tökéletes egyenlőség és viszonyosság“ daczára nyílt erőszakot követett el. — A kormány sokkal helyesebben cselekedett volna, hogy midőn a népet a mennyei segítségre utalá, a helyett idejében minden védelmi erőt kifejt, s az országot a valódi veszélylyel minden nagyítás nélkül megismerteti. Nem sokára maga is észrevette, hogy intézkedései következtében, — mig t. i. a vallás szolgálai „az irtóztató veszedelem ellen“ imádkoznak, a harangokat zugatják és b ő j t ö l t e t n e k, — a nép szívére egészen rémületbe ejtette, s ekkor azon másik szintén hibás fogás vétett elő, hogy az eddigi tudósításokkal homlok egyenest ellenkezőleg a „Közlöny“ és valamennyi lapok azt hiesztelték, hogy az orosz betörés elnarad, minden ide vonatkozó hír csak mese és ámitás, az eddig elfogott muszkák nem egyebek, mint orosz ruhába bujztatott osztrákok és tótok stb. Azonban e helytelen ámitás által, mely egész június végeig

tartott, nemcsak a kormány hitele rendült meg a közvélemény szemében, midőn a muszkák sakugyan betörtek, hanem egyszersmind közvetve azon meggyőződés is általános lőn, hogy a kormánynak sem önmagához sem a néphez nincs többé annyi bizalma sem, hogy a fenyegető veszélyt őszintén bevallani merje.

Jun. 7. Csüt.

Kátyi ütközet. Perczel Mór tábornok (13 zászlóalj, 14 lovasszázad és mintegy 30 ágyu) Jellačić bánt (25 zászlóalj, 30 lovasszázad és 129 ágyu) a titteli főnsíkra visszanyomni, s támadását megelőzni törekedvén, középhadával (Gál osztálya) reggeli 4. óra tájon a kátyi erdőség ellen indul s ott erős ágyutűzzel támad. Ottinger tábornok ekkor az osztrák közepéről lovasdandárának zömét (12 század) indítja az erdő szöglete felé, oly célból, hogy Perczel balra mozduló gyalogságát és lovascsapatát minden oldalról megrohanja, ezenkívül Csurogh felé álló balszárnyunk ellen Fejérváry vezérőrnagy indul, Káty előtt elhelyezett jobbszárnyunkra pedig Zastawniković őrnagy tör ágyukkal és lovasokkal. Perczel csapatai az erdő körül az ellenséges lovasság erős támadását ki nem bírhatván, mihamar megszaladnak. Ottinger a Rómaisáneczig, s bár innen a lovasokra nézve alkalmas átjárások hiányzottak, ezentul is veri üldözve a honvédeket, kik közül a 8. zászlóalj s egy zászlóalj Turcsky bekerítettvén, nagy részt levagdaltatik. Összes veszteségünk 1500 ember; több mint 500 halottunk és 230 sebesültünk marad a Jellačić kezében, sokan pedig gyalogjaink közül szétfutva elszélednek. Az osztrákok vesztesége 2 halott s 12 sebesült.

Feldz. 223. 224. l. (hol Perczel hiv. jelentése is). Magyar lapok a véreségről egyideűleg semmit sem közöltek. A bán május végétől jun. 4-ig szállította át Tittelre csapatait Szalánkemén-nél s összes hadereje ekkor, a péterváradi ostromsereget és Kničanint is ide értve, $41\frac{1}{3}$ zászlóalj, $35\frac{1}{2}$ lovasszázad, és 188 ágyu. Perczel a szenvedett veszteség után, nehogy Uj-Vidéken rekedjen, Petrováczon át a Ferenczcsatorna tulsó oldalára húzódik s a becese-zombor-bezdáni vonalon helyezkedik el.

Jun. 8. Pént.

Sass tábornok kozákjai (32 lovasszázad) Alsó-Kubinba érkeznek.

Közl. 135. sz. Az orosz hiv. tudósítás (Ber. I. 14. l.) azt mondja, hogy Sass egyik osztálya jun. 7-én az Árva folyó mentén „Knigeni“ (?) falu mellett összecsapott a magyarokkal, kik a hidat fölégetni akarták. Sass Alsó-Kubinban parancsot adott ki, hogy minden 18—40 éves férfi jelenjék meg táborában, hogy ott a királynak hűséget esküdjék s ha fegyverfogható, besoroztassék. (Resp. 4. sz.). Ettől kezdve az egész országban szokássá vált, hogy az oroszok közelgetésekor a katonáknak alkalmas fiatal emberek szülőföldökről elbujdostak, nehogy besoroztassanak, s vitték magokkal mindenüvé a ragadós féltékenységet.

Jun. 9. Szombat.

Semphethi ütközet. Máriaassy ezredes (5 zászlóalj, 8 lovasszázad és 17 ágyu Nagy-Sándor hadtestéből) Wohlgemuth tábornok elővédét (3 zászlóalj, 2 lovasszázad és 9 ágyu) megtámadván Patán állodásából kiveri és Semphethénél a Vághidon átkergeti. Szereden azonban a Perindandár fogja fel a futókat s Máriaassy elnyomulását és a hid elrontását ágyulövéseivel d. e. 9. órakor meggátolja. A kölcsönös ágyuzás d. u. 3. óráig tart, midőn Máriaassy Patára visszahúzódik. Egyideűleg Bóbiech hadosztálya és Horváth portyázócsapata is intéznek támadást a Vág mentében Galgócz felé. Veszteségünk 2 halott s 7 sebesült, az osztrákoké 1 halott s 1 sebesült.

Feldz. 44. l.

Csanády őrnagy mintegy 4 ezer főnyi oláh tábortól reggeli 5. órakor Halmágynál Zaránd megyében megtámadtatván 3 órai harc után ellenségeit szétkergeti s közülök mintegy 100-at elejt. Veszteségünk 6 sebesült.

Resp. 2. 4. sz. Czetz Bem's 308. l. Közl. 135. sz. (máj. 9).

Kőszegre a nádorhuszárok egy százada (114 ember) érkezik, mely midőn Felső-Ausztrián keresztül mel-

lékutakon Olaszországba szállították, titkon összebeszélve elhagyta osztrák kísérőit s hazája védelmére megszökött.

Frey III. 88—90. I. V. ö. Res p. 2. sz. A szökést négy század kísérlette meg, azonban a többiek menekvésök közben Brucknál körülfogatván kétségbeesett védelem közben részint leszabdaltattak, részint elfogattak. „A foglyok“ így beszéli Frey „mindnyáján lefegyvereztetvén haditörvényszék elibe állítottak. A haditörvényszék ítélete meg-tizedelésre szólott. Tíz ember jelöltetett ki a halálra, azonban a kormányzó a büntetést oda szelidíté, hogy a tíz huzzon sorsot életére; 3 fekete sors jelenté a halált... A foglyok halvány ábrázattal mindnyáján egy teremben voltak: egy-egy könyecsepp gördült le a torzonborz bajuszokra; a tíz sorsot huzott s három kihuzta a fekete sorsot, mely a halált jelenté. Ezeket levezették az udvarba. Nem sokára hármas kiáltás hallatszott: „Éljen Magyarország!“ s erre három lövés csattant el. A foglyok egymásra néztek fájdalommal, dühvel és megindulással s a jelenlévő tisztek bosszuságára esküre emelték kezeiket és mennydörögve kiáltottak: „Éljen a szabadság!“ A Köszegen átvonult huszárok érkezése fölül Kmety jun. 11-ről tudósítja Kossuthot. (Honv. 147. sz). A nádorhuszárok közül Virág Gida és Hollán Hugó főhadnagyok vezetése alatt már okt. 29-én is érkeztek 154-en Szakolczára, kik Csehországból folytonos üldöztetés közt szöktek meg. (Közl. 1848. 146. sz).

Jun. 11. Hétfő.

Támadás Ujvidék ellen. Jellačić bán a város elfoglalása s a Péter-Váradra vezető hid szétrombolása végett az ujvidéki földerődtiményeket három oszlopban támadja meg. A pirosi és kiszatsi utféleken lévő sánczolatokat Budisavliević és Drasković dandáraik éjjeli 11 $\frac{1}{2}$ órakor megrohanván mondhatni ellenállás nélkül elfoglalják. Az ellenség ekkor a hidfő közelibe nyomul elő, honnan azonban a magyar ágyuk gyilkos tüzetől visszahátrálni s a házak mögé huzódni kényszerülnek. Ez alatt Futakról Grammont dandára is megszállja a várost. Hajnalban a várbeli ágyuk még nagyobb hatást fejtenek ki. A város minden ponton lángba borul, s az osztrákok, kik már roppant sereget (40 ezer adag kenyér, 20 ezer mázsa széna, 20 ezer mérő zab, ezer akó bor, 500 akó pálinka és 150 ezer pfirt.) vetettek a lakosságra, a házak közül kivonulni kénytelenek. Egy idejüleg a Duna jobb

partjáról is tétetnek eseltámadások a vár ellen. Veszteségünk 2 halott, az osztrákoké 6 halott és 39 sebesült.

F e l d z. 230—233. l. R e s p. 2. sz. J e l l a č i ć, minden józan számítás nélkül az őt jellemző ábrándos szeszélyből tette e támadást s kényszeríté a várat arra, hogy egy népes és vagyonos várost, melynek fele magyarelleses érzelmű volt s melynek jóléte az osztrák sereg élelmezhetése szempontjából is igen kívánatos vala, halomra lövessen. Ezen hadjárata után a táborában kiütött kholerától és váltóláztól szorongatgatva, miután az elpusztított vidéken különben sem tarthatta volna fel magát, a F e r e n c z s a t o r n a mellé huzódik el s ott átengedi magát a kényelmes várakozásnak.

V é c s e y tábornok T e m e s v á r a t a M i h a l a, J ó z s e f és G y á r v á r o s felől erősen ágyuztatja. A lövetés némi félbeszakítással 8 nap és 8 éjen át folyvást tart.

F e l d z. 377. l.

J a n c u praefect mintegy 10 ezer főnyi oláh tábora a B r á d ról érkező K e m é n y Farkas ezredes maroknyi seregét (mintegy 5 század gyalog) d. u. A b r u d - B á n y á n megtámadja. Kemény két órai szuronyharcban szétveri és T o p á n f a l v á r a t t i támadóit. Veszteségünk 1 sebesült, az oláhoké „sok“ halott.

H o n v. 147. sz. (K e m é n y hiv. jelentése, mely nagyon felületes). C z e t z B e m ' s 313. l. V. ö. K ö v. E. T. 230. l. K e m é n y Nagy-Eny. 250. l. — Kemény Farkast a havasi oláhok szétverésére B e m jun. 3-án küldötte D é v á ról, egyideűleg indult S t e i n ostromseregéből K o v á c s őrnagy Z a l a t h n á r a, hogy a dévaiak előnyomulását megkönnyítse (V. ö. jun. 3). Kemény jun. 6-án B r á d o t szállja meg és dulja fel, 8-án B u c s e s d n é l áthatol a hegyszoroson s végre tömérdek vesződéssel jut Abrud-Bányára, miután a hegyszorosokat eltortaszolva találta s az ellen folyvást nyugtalanítá.

T e l e k i László magyar követ P á r i s b a n a francia külügyminiszternek emlékiratot nyujt be, melyben kifejti, hogy hazánk önálló és független ország, hogy az uralkodóház a nemzetünk irányában való kötelezettségeit megszegte, hogy mi a polgárisodás bástyája vagyunk keleten, s hogy mindezen okoknál fogva, ne tŕtje el Franciaország az oroszoknak hazánkba való betörését.

Frey III. 114--116. l. (hol az emlékirat töredéke is). Telekit még Baththyány küldte Párisba, miután a francia köztársaság kormányunknak maga adá értésére, hogy ohajtana Párisban magyar követet, részéről is hajlandónak nyilatkozván képviselőjét B.-Pestre elküldeni. De mire Teleki rendeltetése helyére érkezett, ott már anyira megváltoztak a körülmények, hogy őt a francia kormány el sem ismeré, habár magán uton biztatásokkal kecsgeteté. Teleki már októberben is intézett egy jegyzéket hazánk ügyében a francia kormányhoz. Máj. 22-én benyújtá ennek a függetlenségi nyilatkozatot is. (Bővebben Függ. II. 50-570. III. 49-61. l. utóbbik helyen a francia nemzeti gyűlés meddő tárgyalása máj. 12-ről az orosz beavatkozás felől). — A Respublika 2. és 3. számaiba egy közlemény van bevezetve e szavakkal: „Mielőtt még a muszka interventio tény volt, Teleki következő emlékiratot nyújtott be a francia kormányhoz “ Ez volt-e a fentebb megjegyzett alkalommal benyújtott irat vagy más, nem tudjuk eldönteni. Mi, ha a Respublica „emlékiratát“ magát kellene tekintőnk, hajlandóbbak volnánk azt inkább az olvasóközönség kapacitálására, mint diplomaták számára készített iratnak vélelmezni, s mellettünk bizonyítani látszanék az, hogy a Respublica „Emlékirata“ első részét képezi ezen munkának: „Die russische Intervention nebst diplomatischen Actenstücken. Von Graf Lad. Teleki. Original-Ausg. für Deutschland. Hamburg. 1849.“ — hol egy szóval sem mondatik, hogy a röpirat első része a francia kormánynak benyújtott emlékirat volna.

Jun. 13. Szerd.

Csornai ütközet. Kmety ezredes Illichtritz alvezredes lovasait a Csornán elkülönzötten álló Wyss tábornok (4 zászlóalj, 2 lovasszázad és 12 ágyu) hátban leendő megtámadása végett Farad felé rendeli, maga pedig személyesen Szill-Sárkány felől Pongrácz alezredes gyalogosztálya élén indul az ellenség meglepésére. Reggeli 5. órakor Wyss minden felől bekerítettven e két hadoszlop által egyszerre megtámadtatik. Három óra hosszat védi magát az ellenséges dandár, midőn Kmety szuronyainak tovább ellent nem állhatván Bő-Sárkány felé hátrálni kezd, miközben maga Wyss is elesik. Veszteségünk 111 ember holtakban és sebesültekben, az osztrákoké 55 halott, 78 sebesült és 125 hiányzó. Egy ideűleg e támadással Klappka tábornok Pöltenberg ezredessel Győr-ből Öttevény felé tétet celtámadást, Zambelly ezredes pedig Kónynál kergeti el a császáriakat.

Klap. Mem. 66. 67. l. Feldz. Közl. 132. 137. sz. Besp. I. sz. Frey III. 117. l. (Görgei hiv. tudósítása). Lev. I. 210. l. Görög. II. 147. l. Szil. F. Tört. 386. l. Vas. Ujs. 1861. 27. sz. — E harcz után Haynau bosszúból fölégeti és elpusztítja Bő-Sárkányt, mivel e falu lakosai futó katonái iránt nem mutattak barátságos érzelmeket. Bő-Sárkány fölégetését a cs. fővezér egyik győri kiáltványában (l. e. Resp. 16. sz. és Frey nál III. 127. l.) „intó példaul“ magateszi közzé.

Kemény Farkas ezredes maroknyi seregét Axente és Jancu praefectek Abrud-Bánya és Topánfalva közt mintegy 10 ezernyi oláhval rohanják meg. Kemény, miután lövegeinek a havasok közt semmi hasznát sem veheti, szuronyal fogadja s kergeti szét a három oldalról előnyomult ellenséget, mely ruháját és tarisznyáit szétszórva futásnak ered. Veszteségünk 4 halott, az oláhoknál számos halott.

Honv. 147. sz. Som. 57. l. Előző nap az oláhok Kemény élelem-szállítmányát (38 szekér kenyér és 2 szekér szalonna) Bucsesd-nél elfogták s a kíséretben lévő honvédek közül 15-öt leöltek. Jun. 14-én Kemény alkudozáshoz folyamodik: hiába. V. ö. jun. 11.

Feleki Miklós főhadnagy ujoncz vadász-százada Kis-Bányát Torda megyében, az oláh főkelők egyik fészékét ostrommal beveszi s fölégeti. A oláhok vesztesége 5 halott s 2 sebesült, a székelyeké semmi.

Honv. 146. 147. sz.

Jun. 14. Csütörtök.

Miklós czár Zmygrodon, Gallicziában, összpontosított hadain szemlét tart, s majd a Karpáthok magaslatain Magyarország határáig (Grabfalu) kíséri el s ott megáldja katonáit (jun. 18-án), aztán pedig Varsó felé haza indul.

Ber. I. 16. l. — Rüdiger jun. 15-én Neumarkról érkezve, Ó-Falunál lép magyar földre. (V. ö. Közl. 135. és Resp. 2. sz. hol egy hivatalos tudósítás van, mely mondja, hogy Ó-Faluban egy 800 főnyi kozákcsapat jun. 15-én meglepi az ujonczozó bizottságot, azonban a szepesi querillak és népfőkelők pár órai tüzelés után visszaverik a muszkákat). Küpriánoff és Cseodaeff ellenben jun. 17-én jutnak Sárosba, 18-án a főhad már általában honunk földén.

Szekulics ezredes (5 zászlóalj, 8 lovasszázad és 18 ágyu) Guttárról előnyomulván Derschatta ezredes osztrákjait (1 zászlóalj) d. e. 11. órakor Vásáruton megrohanja s egy órai ellenállás után Kürtre veri. Veszteségünk 9 ember holtakban és sebesültekben, az ellenségé 3 halott s 15 sebesült.

Feldz. 46. l. E támadás célja volt az Aszód és Sereg-Akolközi hidverést álcázni.

Jun. 15. Pént.

A magyar kormány Görgei hadügyminiszter előterjesztésére Perczel Mór tábornoktól az alvidéki hadvezérséget elvévén, ezt Vetter altábornagra bizza, kinek előbbiket is alárendeli. V. ö. ápr. 28.

Közl. 145. sz. Rüst. II. 52. l. V. ö. Mész. 107. l. (nap nélkül). Perczel, kinek letétele már jun. 7-én elhatározva volt, bár az általa elkövetett hibák kézzelfoghatók voltak, egy szenvedélytől viharzó levélben felel az elmozdittatásra. (E levél Szil.-nál F. Férf. 49—53. l. melynek alaphangulata megértésére szükség tudni azt a mi Lev. I. 144. l. irva van). Vetter megérkezétség ideiglenesen Tóth Ágoston vette kezébe a vezéri botot. (A hadsereg alkatrészei ezen időben Feldz. 228. l.) V. ö. jun. 25. jegyz.

Horváth vallásminiszter a magyar kath. egyház összes (egyházi és világi) képviselőinek ez évi aug. 20-ra Pestre közgyűlést hirdet, melynek feladata leend, az „egyháznak a szabadság alapjáni újjászülése“ s az autonómia visszanyerése ugy az álladalom irányában, mint a belkormányzat tekintetében. V. ö. jun. 30.

Közl. 135. sz. A kiadvány még Resp. 3. sz. A reform szükségét igen érdekesen és bölcsen írja le a Füg. Harcz. (III, 123—130. l.) kitűnő szerzője.

Borotha őrnagy (1 zászlóalj és 5 ágyu) Pécsét, hol a népfölkelők magokat eltorlaszolták, reggel megrohanja s két órai ágyuztatás után szuronynyal elfoglalja. A szétfutott népfölkelők közül sokan elfogatván, néhányan kivégeztetnek.

Feldz. 236. sz. Ezzel végződött a Kossa Dániel által szervezett baranyai népfölkeles, melyet Perczel elegendő katonai erővel

nem támogatott. A másik nevezetesebb összeütközések volt a népfölkelőknek Turony és Szalánta közt, mely alkalommal Turony lángok martalékaul esik.

Nagy-Sándor tábornok Soporuyáról és Patáról elszorítja az osztrákokat; egyidőtleg Zambelly ezredes Kónyról Maglóczára veri az ellenséget, Pöltenberg pedig Öttevény felé csatározik.

Közl. 132. 137. sz. Szil. F. Férf. 120. l.

Vécsey tábornok osztrómló seregének egy része éjjel (jun. 15. és 16. közt) a Temesváron elsánczolt ellenséget a Józsefváros felől megtámadja s a Béga hidját fölégeti, de a támadás visszaveretik.

Feldz. 379. l. Vécsey másnap alkura szólítja a várat: hiába.

Az oláh fölkelők a thoroetzki magyar helyőrséget a gyertyánosi havason Remete és Ponor felé Alsó-Fehérmegyében lesből megtámadják, azonban rövid csatározás után, visszahúzódnak. Veszteségünk 1 halott és néhány sebesült, az oláhoké 20 halott.

Honv. 147. sz.

A roppant számú oláhok Kemény ezredes kisdereget d. u. 5. órakor Abrud-Bányán megtámadják. Kemény elszánt rohamaival minden irányban visszakergeti ellenfeleit s az üldözésből esteli 10. órakor tér vissza a városba. Másnap

Jun. 16. Szombat.

Jancu oláhjai korán reggel megújítják a támadást, mely ismételt izben visszaveretik; mindazáltal Kemény Farkas, mintán katonáit élelem- lőszer- és ruházathány miatt a földült és elpusztított városban tovább ki nem tarthatá, délben Zalatna felé megkezdi elvonulását, melyet maga és Forró ezredes fedez a 11. zászlóalj hősiességével, az üldözésére kelt Axentevel folyvást harczolva, miközben seregéből mintegy 300 holtat és sebesültet veszít.

Honv. 154. sz. Kor. 187—190. l. Som. 57. 58. l. Köv. T. 230. l. Czetz Bem's 314. l. Szilágyi Magy. Emléklapok. Pest. 1850. 375. l. Kem. Nagy-Ény. 250. l. Feldz. 483. l. Ke-mény e nap Zalathán, jun. 17-én folyvást üldöztetve Magyar-Igen-ben állapodik meg, honnan másnap Kolozsvár-ra indul.

Zsigárdi ütközet. Asbóth ezredes (2. hadtest) az Érsekújvári-Dunán Aszódnál korán reggel átkelvén, Rakóvszky őrnagyot az osztrák jobbszárny ellen Farkasd felé küldi, mialatt seregzömével maga Királyrév ellen támad s onnan Pott tábornok őrségét könnyű viadalban elveri, majd d. e. 10. órakor Zsigárdra megy, hol Pott főerejével tűz össze. A véres harc déli 12. órakor Pott rövidségére végződik, ki Pered felé hátrál. Ez alatt Asbóth másik csapata, mely az Érsekújvári-Duna bal partján föl felé huzódott, az utjába akadt osztrák előhadat s a Vásárutról ennek segélyére jött zászlóaljait visszanyomja, minek következtében a császáriak Királyrév felé vonulnak s onnan Asbóth őrségét kiverik. Más részről Herzinger vezérőrnagy is megérkezik Diószeg felől Pott segítségére (d. u. 1. óra) s a vezényletet átvévén, Pottot Zsigárd visszafoglalására mozdítja elő, maga pedig személyesen Asbóth bal-szárnyára veti magát, ki ennek folytan Sereg-Akóra, jobbszárnyával pedig Zsigárdról Farkasd- és Négyedre kénytelen huzódni. Nagy-Sándor (1. hadtest) d. u. 5. órakor hallja meg Asbóth viaskodása hírét, mire Sempthénéél, hol Wohlgemuth altábornagy állott, azonnal támadásba megy át, s bal-szárnya a sempthei erdős halmokat már birtokába veszi és az ellenséget Galgócz felé veri, midőn a Nagy-Szombath felől elhelyezett osztrák röppentyük honvédeinket feltartóztatják, kik azután Patára és Sopornyára veretnek vissza. Kneziés (3. hadtest), miután a támadásra világos rendelete nem volt, Farkasd és Négyed közt tétlenül áll. Kosztolányi (8. hadtestből), hogy a császáriak figyelmét a Vágvonaltól elvonja, Nagy-Megyerről kiindulva reggeli 7. órakor Patasnál a Reischach dandárát hátranyomja, de majd Patas és Bős közt véres küzdelem után visszaveretik. Veszteségünk 400 ember holtakban és sebesültekben és 200 fogoly. Asbóth 6, Nagy-

Sándor 4 ágyujától fosztatik meg. A császáriak vesztesége 42 halott és 63 sebesült.

R ü s t. II. 122. 123. l. F e l d z. 47. s köv. l. A s b. I. 93—101. l. K l a p. Mem. 72—77. l. G ö r g. II. 153. l. K ö z l. 135. 137. sz. Görgei e harczzal nyitattja meg vágvonalai támadó hadjáratát, melylyel azonban igen soká késett. Nemcsak B u d a ostromával telt az idő, hanem a főserég azután is tétlenségre volt kárhoztatva. Görgei e késedelmet azzal igyekszik igazolni, hogy harczzosai ruházata, különösen lábbelije már előbb tökéletesen elrongyollott, s attól tartott, hogy ha ezen általános hiányon segítve nem lesz, egy erős menet alkalmával, minőre nyílt táborozásnál mindig számítani kell, a hullározók száma felülmulandja a harczzképesekét. Az öltönykészíttetést K o s s u t h maga ellenőrzé e vezeté, de ő a Pestre készülődés gondjaitól elhalmoztatván, a szabóknak és eszuzadiáknak nem adott annyi munkát, a memyit elvégezhettek volna. Ezenkívül az áprilisi hadjáratban elesettek helyét is ki kellett pótolni ujonczokkal. S z e m e r e azzal biztatá a fővezért, hogy e célra s egy tartalék felállítására 10—12 ezer ujoncz ki van állítva. Kossuth ezek ruházataról és főszereléséről szintén mint kész dologról nyilatkozék. Görgei ennélfogva remélé, hogy a mi hadseregénél hiányzik, pár nap alatt ki leend pótolva. De az ujonczok június közepéig csak felé részben állottak elő, a ruházatnak pedig színét sem lehetett látni, s csak ekkor vette észre a fővezér, már későn, hogy mily helytelenül cselekedett, midőn a kormányfők' ígéreiteiben bizva hadjárata sietős megkezdését napról napra halogatá. E halogatás alatt azonban legalább időt nyert a stratégiai terv körütekintő és alapos megválasztására. De Görgei itt ismét nagy hibába esett. Ohajtandó lett volna, hogy mielőtt az oroszok betörnének, Görgei összesített erővel verje meg az osztrákokat s nyomuljon az örökös tartományokba (különösen Sziléziába). Görgei azonban e tervet egyidőre mellőzé s midőn az előnyomulásra végre elszánta magát, az osztrákok hadain áttörni sem volt képes. Ennek oka a támadó terv silánysága volt. Nemcsak a tolj (folyóktól és mocsároktól szagztatott síkság) volt rosszul választva, hanem a kiviteli intézkedések is hibások voltak, a mennyiben a működést csupán maga Asbóth kezdé meg s ekkép az egész fberő további szerepe egy kis rész sorsától lön függővé téve. Midőn Zsigárdnál az első szerencsétlen koczzkavetés megtörtént, Klapka, ki előbb Görgei tervét maga is helyeslé, jun. 18-ról irt a fővezérnek, hogy azon a földegen ne tétessen több nagyobbserü támadást, hanem fogja fel az ő védelmi tervét (1. máj. 12.). Görgei e tanácsot félrevétette, miután, ugy látszik, Klapkában, kit apr. 14-esnek tartott, egészen nem bizott. Levelére csak a p e r e d i esata alkalmával válaszolt, élőszóval, kijelentvén, hogy tanácsa elkéselt, a rendeletek kiadva, az intézkedések megtéve voltak már a támadás folytatására, eltitkolván előtte mint emlékiratában mondja, abbeli szándékát, hogy neki terve, előnyomulni az osztrák határig a Duna balpartján, s ott az 1848. törvények

alapján békével kínálni meg az ellenséget. Ezenkívül Görgei az új hadtestparancsnokoknak is (Asbóth és Knezićs) alkalmat akart szerezni, hogy hadi képességeküket kimutassák s magokat előtte megismertethessék.

Kossuth kormányzó Vukovics előterjesztésére a fő-törvényszék elnökeit és tagjait kinevezi. V. ö. Máj. 26.

Resp. 5. 12. sz. Az országos törvényszékhez (ezelőtt kir. ítélőtábla) kineveztetnek, első alelnöknek Pálffy János, közbiráknak Balla Endre és Gellén József a volt kir. tábla közbirái, Omaszta Zsigmond, Keller János, Horváth Boldizsár, Gyergyai Ferencz, Galánfi János nyiregyházi bíró, Kovács Sámuel hajdukerületi főjegyző és Horváth Ferencz; jun. 26-án: Osztrovszky József, Pataki János m. szigethi tanár, Zerpák Eduard zágrábi volt államügyész, Olgyay Titus és Nagy Lajos volt kir. táblai ülnökök. A hétszemélyes fő-törvényszékhez jun. 18-án másodelnöknek Almásy Pál, közbiráknak Ujházy László, Halász Boldizsár, Repeczky Ferencz, Ludvigh János és Rácz János belügyminiszteri tanácsos; jun. 26-án pedig: Szacsvay Imre, Császár Ferencz és Laczkovics János mindkettő volt kir. táblai ülnök. A váltó feltörvényszékhez végre jun. 26-án elnöknek Molnár József ügyvéd, ülnököknek Zádor György és Katinelli Károly volt váltófeltörvényszéki ülnök, Mayercsák Márton, Ledniczki Mihály ügyvéd és Gabrieli János pesti váltótörvényszéki ülnök.

Jun. 17. Vasárnap.

Dembinski tábornok Deméthén Eperjes mellett, szózatot intéz hadseregéhez, melyben jelenti, hogy helyére vezérnek Vysocki tábornok van kinevezve, s ő azért kérte fölmentetését, mert ha állomásán megmarad, „vagy insubordinatiót kellett volna elkövetnie, vagy oly parancsokat foganatosítania, melyek az ő tapasztalatai szerint Magyarországra nézve károsak lehetnek volna,“ egyébiránt „mint önkéntes“ tovább is az északi seregben marad s részt veend az oroszok ellen való harcban.

A szóz. Lev.-nél I. 153. 154. l. A szózat némely helyei csak úgy lesznek érthetők, ha tudjuk, hogy a kormány Dembinski Galliciába törési tervét azon okból, nehogy ekkép az oroszok hazánkba rontani törvényes okot nyerjenek, visszautasította, s igazi bárgyúsággal még akkor sem engedte foganatosítani, midőn az orosz hadüzenés sőt a be-

töré s i s tényleg megtörtént. Még inkább sérté a lengyelt, hogy május derekán tudtára adatott, hogy magát ezentul a hadügyminiszterség rendelkezeteihez kell szabnia, „Jól tudja a kormányzó“ így ír máj. 24-ről Kossuthhoz intézett lemondásában „mennyit kellett már túrnie azon két urtól (Görgei és Klapka) kik jelenleg a hadügyet vezetik. . . Azt sem teheti, hogy oly rozsz terv szerint munkálkodjék, mely az ország veszedelmét vonja maga után. . . Es mindemellett neki még más hadvezérekkel is összeköttetésbe kellene lépnie; mit egyáltalában nem fogadhat el.“ (A lev. töredéke Függ. III. 147. l.). Dembinski jun. 26-ra Pestre érkezik. (Est. L. 20. sz.).

Grotenhielm orosz hadvezér (8 zászlóalj, 6 lovaszázad és 32 ágyu) Vatra-Dornánál Erdélybe tör, s az Urbánféle osztrák sereggel (2800 ember és 9 ágyu) egyesül.

Ber. I. 29. l.

Jun. 18. Hétfő.

Kossuth kormányzó és Bem altábornagy Nagy-Váradra érkeznek, hol másnapon át is maradnak s megegyeznek abban, hogy Bem a hadügyminiszternek nem leend alárendelve, hanem csupán a kormányzónak. A lakosság a két férfit lelkesülten és nagy ünnepélyességekkel fogadja.

Közl. 143. sz. Honv. 15 l. sz. Sem. II. 74. l. Köv. E. T. 240. l. A rendszerint jólértesült Feldz. 229. l. azt írja, hogy Váradon tervet állapítottak meg, mely szerint Bem a havasi oláhok gyors leverése után (8—10 nap múlva) 10 ezer emberrel ismét a Bánságba menend, hogy Jellačić annál biztosabban megsemmisíttessék. De ezen ut, az oroszok Erdélybe törése folytán elmaradt.

Jun. 19. Kedd.

Vysocki előőrsei Paskevics tábornagy szemlelésre indult kozákjait Lófalunál Bártfa mellett megtámadják s visszatízik, de a tábornagy ekkor a mieinket tulnyomó erővel hátban támadtatja meg, kik ennek következtében két tűz közé szorittatva, öldöklő kézi tusában huzódnak vissza s estére elhagyják Lófalut. Veszteségünk mintegy 20 halott és 1 fogoly, az oroszoké 2 halott és 2 sebesült.

Ber. I. 19. l.

G r a b b e táboruok **R ó z s a** hegyet némi ellenállás után, melyben a mieink 4 foglyot vesztenek, elfoglalja és megszállja.

B e r. I. 28. l. v. ö. R e s p. 11. sz. (jun. 28.).

T ö m ö s - s z o r o s i második ütközet. L ü d e r s orosz tábornagy D y c k vezérőrnagyot (8 zászlóalj, 16 lovaszázad és 20 ágyu) rendeli a P r e d j a l hegyen lévő zárdánál S z a b ó Nándor alezredes (3 ezer ember s 3 ágyu) ellen, ki támadói ellen reggeli 7¹/₂ órakor ereszkedik harciba. A tulnyomó ellenséges erő előtt a mieink folytonos viaskodás közben F e l s ő - T ö m ö s r e s ennek felgyújtása után d. u. 2. órakor A l s ő - T ö m ö s r e hátrálnak, hol a tulajdonképeni szoros létezik. Másnap

Jun. 20. Szerda.

L ü d e r s az orosz részen, K i s s Sándor ezredes a mieinknél személyesen veszik át a vezényletet. D y c k az orosz előhaddal reggeli 4. órakor kezdi meg a heves támadást, melyet azonban az eleintén hősileg küzdő székelyek, kiknek hadállásuk a természettől is rendkívül megerősítve vala, négy ízben vernek vissza. Veszteségök azonban perczről perczre szaporodik s bátorságuk azon mértékben hanyatlik. Maga a vezér két ízben sebesülve eszméletén kívül fekszik, s annál fogva midőn L i p s k i ezredes csapata a székely balszárnyat áttörvén az őrség háta mögött az ut elzárására előnyomult, a mieink rendetlen futásnak erednek s csak P r á s m á r o n állapotodnak ismét meg, hol S z a b ó Nándor összeszedi a hadromokat. D. u. 1. órakor az oroszok B r a s s ó elibe nyomulnak. — Veszteségünk a két napi harcban mintegy 100 ember holtakban és sebesültekben, 10 fogoly, 5 ágyu és 1 zászló, az oroszoké 48 halott s 253 sebesült, ez utóbbiak közt D y c k tábornok is. — Egyideűleg e harczzal E n g e l h a r d t tábornok az orosz balszárnyal (4 zászlóalj, 2 lovasszázad s 8 ágyu) a t ö r e s v á r i szoroson nyomul keresztül s innen, miután K r a s z n a i őrnagy ezen állását harc nélkül feladta, akadálytalanul vonul belebb E r d é l y b e.

Czetz Bem's 320—327. l. K ö v. E. T. 242. 243. l. Ber. I. 33. 37. l. Som. 68. l. Feldz. 490. l. Frey III. 134. l. Szil. F. Férf. 80. l. F. Tört. 393. l. F. Napj. 35. l. Lüders jun. 18-án összpontosítja seregét a Sinaja-zárdánál (Oláhországban) s összes ereje itt 21 zászlóalj, 16 lovasszázad és 48 ágyu volt. (Az Uj. Ism. III. 106. l. hibásan harcztatja Lüderset már jun. 17-én Szabó ellen). Fentebbi napról (jun. 20.) az orosz tábornagy kiáltványt intéz „Erdély lakóihoz,“ jelentvén, hogy „vitéz, harczias csapataival“ átlépte a határt, „a lázadás, pártviszály és anárkhia“ megszüntetése s „a csend helyre állítása“ végett, a czár parancsára „szövéstársa felszólítása“ folytán. (A kiált. S a m m l. Anb. 29. l. és K ö v. nál O. 185. l.). A sebesült K i s s Brassóban elfogatván Czernoviczba vitetik, hol önmérgezésben meghal. (R.d.g.r. és H o n v. 177. sz. v. ö. 181. sz. mely szerint Kiss Bukurestbe vitetett s itt halt meg).

V y s o c k i tábornok csapatai (mintegy 3 ezer gyalog, 3 század lovas és 2 ágyu) Héthárs-nál R ü d i g e r oroszai és rejtekben felállított ágyui ellen nyomulnak, de ez utóbbiak gyilkos tüze miatt zavarba esnek, s midőn egy orosz csapat által szuronyal támadtatnak meg, Kis-Szeben felé hátrálva visszahúzódnak. Veszteségünk az orosz kuttő szerint 300 halott, a muszkáké 6 halott, és 15 sebesült.

Ber. I. 20. l. Ezen munkának sajátságai közé tartozik, hogy az oroszok harczi veszteségét a miénkhez képest rendszerint oly aránytalanul kevésre teszi, mely akaratlanul is a muszka hivatalos haditudósítások „egy halott“ jára emlékeztet) — A fentebbi harczt D e s s e w f f y ez időről szóló hivatalos jelentése (E. L. 22. sz. R e s p. 12. sz.) nem említi.

P e r e d i c s a t a. A s b ó t h ezredes (2. hadtest) jobbszárnyát A s z ó d ról Z s i g á r d nak, balszárnyát K i r á l y r é v ellen mozditja (reggeli 5. óra), mialatt R a k ó v s z k y őrnagy egy csapattal N é g y e d felől indul szintén Zsigárdra, honnét 9 $\frac{1}{2}$. órakor P o t t tábornok őrségét Peredre elveri s itt Asbóth zömével egyesülten újból megtámadja; azonban Pott makaesul tartja magát. Asbóth e közben balszárnyát A l s ó - S z e l i r e teszi át, minek következtében a Pott segélyére érkezett H e r z i n g e r tábornok által egész középhada megfutamittatik. G ö r g e i fővezér személyesen ekkor érkezik a színhelyre s az aszód-zsigárdi uton szemben találja a futó hadat, a mint megállításával Asbóth s tisztikara vesződik. A koczka nemsokára fordul. A magyar balszárny ugyanis a Herzingerrel jött T h e i s s i n g

dandárán Királyrévben erőt vesz s azt egész Felső-Szeliig visszanyomja. Asbóth ekkor maga is előre tör s a jobb oldalán fődözetlenül maradt Pottot d. u. 1 $\frac{1}{2}$ órakor Pereden bátran megrohanja s heves küzdelem után, melyben személyes bátorságát hősileg kiténteti, legyőzvé, tetemes veszteséggel Deákira kergeti. — Nagy-Sándor tábornok (1. hadtest) Semphénel puszta ágyuzással éri be. Knezics (3. hadtest) elkésik. Klapka ellenben az aszói hid biztosítása végett Kosztolányival Nyárasd mellett megtámadatja Csorich hadait. A harc itt nem a legjobb szerencsével kezdődik, mert az ujongez Károlyi-huszárok megszaladnak, de a Hunyadyak mihamar helyrettik a csorbát. Zichy Antalnak Szakálloról megérkeztével pedig a mieink határozott fölényre jutnak, s az ellenség kényszerülve érzi magát Nyárasdra visszahúzódni. Csata után Görgei Knezicset és Asbóthot hadtestparancsnokságuktól elmozdítja, amazt önbizalom, ezt haditapintat hiánya miatt. Másnap

Jun. 21. Csütörtök.

Görgei fővezér és Wohlgemuth altábornagy személyesen viszik a vezényletet. A támadást Herzinger vezérőrnagy kezdi meg (Theissing-dandár és 4 zászlóalj orosz) virradat előtt Felső-Szelitől a mi elővédünk és balszárnyunk ellen, mely Kászonyi ezredes vezérlete alatt (ki Asbóth helyére következők) Alsó-Szeliről Királyrévre húzódik vissza. Teljes erővel ujul meg a harc d. e. 10. órakor, midőn Panutine orosz tábornok főereje (12 zászlóalj és 24 ágyu) egyesülten Pott dandárával Görgei főállódását Pered előtt erős ágyutűzzel vivja. Egy órai küzdés után Leiningen (3. hadtest) és Kászonyi zöme feladják állásukat s Peredet, miközben a magyar balszárny vigyázatlanságból Sereg-Akol felé messzire hátrál. Görgei épen a tartaléklovasságot akarja az egyesültek ellen vezetni, midőn értesül, hogy már Királyrév is elveszett, Theissing által elfoglaltatván. Erre a lovastámadást Kászonyira bizza, maga pedig egy csapat élén az elveszett hely felé siet. Pereden azonban Panutín, Pott, az osztrák balszárnyyal előnyomult

Perin s a Királyrévtől érkező Herzinger vívnek a magyar hadak ellen, s tulnyomó lovasságukkal Kászonyinak a falu előtt nemcsak lovas támadását verik vissza, hanem több ízben megújuló véres szuronyharcz után gyalogságát is kivetik a faluból s rendellen futásba keverik Gutta felé. A magyar fővezér akkor érkezik vissza Királyrévtől, midőn Kászonyi néhány nála megmaradt zászlóaljjal végső kísérletét tevé Pered nyugoti részének elfoglalására; a történeteket megértvén, parancsot ad Leiningennek, ki a felgyújtott falu keleti részét még mindig védelmezé, hogy vonuljon hátra Zsigárd felé, maga pedig ujlag Királyrévnek nyargal, honnan Rakóvszky őrnagy és Kempelen százados segélyökkel Theissing dandárat kiveri s Alsó-Szelire üzi. A legyőzött Theissingnak ekkor Herzinger indul Peredről némi csapatokkal támogatására, de ezek utközben Kászonyi által feltartóztattnak. Herzinger ekkor Wohlgemuth parancsából egész erejét magához véve nyomul előre Királyrév visszafoglalására. Ezalatt Leiningen bal felől földözet nélkül maradván, Panutin, Pott és Perin rohamaik által kényszerítve lön Zsigárd előtti állodását is feladni s Farkasdra huzódni. Görgei most, hasztalannak tartván tovább is várakozni arra, hogy Nagy-Sándor Szerednél az osztrákokat hátban támadja meg, Farkas és Aszód felé elrendeli a visszavonulást (d. u. 4. óraker). Esteli 7. óraker az elkésett Csorich Klapka tábornok ellen támad, s miután előcsapatainkat Nyárasdról elverte, az aszódi hid elfoglalásaért kezd ágyuharczot. Klapka azonban bátran helyt áll s földözi a 2. hadtest elvonulását a hidon. Görgei hadereje alig 20 ezer, Wohlgemuthé 22 ezer ember. Veszteségünk a két napi harcban 126 halott, 180 sebesült, 520 hiányzó, 6 ágyu s ezenkívül csupán a 2. hadtestnél mintegy 2 ezer ember holtakban és sebesültekben; az ellenségénél 125 halott, 383 sebesült és 127 hiányzó.

Rüst. II. 123—134. l. Görg. II. 159—180. l. Klap. Mem. 84—94. 98—102. l. Asb. I. 33—35. 102—117. l. Feldz. 57—70. l. (a csata tervrajzával). Ber. I. 40. s köv. l. (a győzelmet az orosz csapatok érdemének tulajdonítja). E. L. 23. sz. Resp. 7. sz. Szil. F. Tört. 387. l. Kőzl. 139. sz. Vah. I. 80. II. 19. s köv. l. Görgei az első napi csatában Pered erőszakolásaért hibáztatván

Asbóthot így ír: „Az erőszakolás, mint tudva van, a legnagyobb ár, melyet az ember a háboru szinpadán egy helyért fizet. Önálló parancsnok, ki szükségtelenül erőszakol, tékozló. Tékozlók pedig gondnokság alá valók.“ Kmetye vádra, midőn Görgei könyvét bírálá, csak azt felelé, hogy Görgei még nagyobb és helyrehozhatatlan veszteséggel járó erőszakolást követett el Budavár ellen. (Magy. orsz. Szerk. P o m p. 1861. évf. 258. sz.). Az ellenség hadi szakértő történetirója pedig Görgeit az egész peredi csatáért hibáztatja. A jun. 16. meghiusult kísérlet után ugyanazon a helyen, melyet már az első támadás után hatalmasan megerősítettek, nem lett volna szabad másodszer erőszakolni a folyón átkelést egy tulnyomó erejű ellenféllel szemben, miután efféle áttörések csak az ellenség előleges féirevezetése után, tulnyomó erővel s véletlen támadás utján sikerülnek; ugyanezen katona szerző még keményebben megírja Nagy-Sándort, a miért 21-én az átmenetelt idején nem erőszakolta, mi a csekély véderő ellen bizonyosan sikerült volna s ennek következtében Görgei csatája egészen más fordulatot vehetett volna.

Mintegy 6 ezer főnyi oláh sereg Boiczát Zarándmegyében reggeli 6. órakor megrohanja, azonban a 300 főből álló magyar őrség által 4 órai harc után visszakergetetik.

H o n v. 160. sz.

Springensfeld alezredes Grotenhielm altábornagy előhadával Dobay József ezredest a Borgo-szorosban megtámadja s Marosény és B.Tiha közt reggeli 8. órától estig tartó csatározás után állodásaiból kivervén Borgó-Prundra szorítja. Másnap

Jun. 22. Péntek.

Grotenhielm altábornagy Borgó-Prundnál három oszlopban támadja meg őrségünket; ez egy darabig védi magát, de majd lőszere fogytával az ellenség gyilkos tüzét ki nem bírhatván, Beszterczén át Dézsre futamodik. Veszteségünk 24 halott s 100 fogoly, az oroszoké 17 halott s 50 sebestült.

Feldz. 503—505. l. S o m. 74. 75. l. B e r. I. 30. l. H o n v. 153. sz. (vesztésünk 14 ember). K ö v. E. T. 244. l. Bem Váradról visszaérkezében Kolozsvárt vette az oroszok északi betörésének hírét, jun. 24-én. Még az nap Dézszen termett, s miután Dobay minden szükség nélkül hátrált ennyire, őt a vezényletben Damaszkinnal cserélte ki. A hős lengyel személyes megérkezése mindenütt bátorítólag hatott,

mire valóban szükség is volt, mert az orosz beütés hírére B-S z o l n o k, D o b o k a és K o l o z s megyéket mondhatni halálos rémület fogta el. Az utakat ellepték a menekülők szekerei, a közigazgatás gépezete egészen fennakadt, mert ezen a vidéken még a közhivatalnokok is odahagyták állásaikat. (Bővebben H o n v. 157. sz.).

K l e m e n t őrnagy (2 zászlóalj, 1 lovasszázad és 3 ágyu) az előző nap U j - R a d n á n á l betört P a w l o f f vezérőrnagyot K i s - I l v á n á l megtámadja, azonban a tulnyomó erejű ellenségtől csakhamar visszaveretik s N a s z ó d r a nyomatik. F ő l d - v á r és Naszód felgyújtatik. Veszteségünk 40 ember holtakban és sebesültekben s 32 fogoly.

F e l d z. 505. l. K ö v. E. T. 243. l. (jun. 20.).

A T ó t h S á m u e l parancsnoksága alatt lévő b r a s s ó i - v á r (320 ember s 5 ágyu) egy napi lövetés után (jun. 21. reggeli 5. — esteli 4. óráig) az oroszoknak meghódol. L ü d e r s B r a s s ó városát megszállja.

B e r. I. 38. l. F e l d z. 493. l. R. d. g. r. K ö v á r i, R ü s t o w és H o r - v á t h M. a F e l d z. nyomán az írják, hogy a várparancsnok a lengyel S i d l o v s k i volt, ki magát, az orosz fogságot kikerülendő, a feladás előtt föbe lötte. R ö d i g e r R e z s ő székely tiszt azonban ezen adatot tévesnek állítja, azon a megdönthetetlen alapon, hogy Sidlovskival a forradalom bukása után N. - S z e b e n b e n együtt volt elzárva. C z e t z szerint a várparancsnok neve T ó t h J á n o s; mit T ó t h S á m u e l személyesen czáfolhat meg, miután, K é z d i - V á s á r h e l y e n t á n még mind enapig (1865.) életben van.

A S z u e c s á n r ó l hátráló magyar csapatok T u r ó c z - S z e n t - M á r t o n utezáin G r a b b e üldöző kozákjait megtámadják, de csak hamar a házakba szétfutnak. A kozákok ekkor 46 embert foglyul ejtenek, az utezákon és magán házakban többeket leöldösnek, a megyeházat s számos magán lakházatokat kirabolnak és feldolnak. Veszteségük 4 sebesült.

B e r. I. 19. l. R e s p. 12. sz.

A c s. k. főhadparancsnokság P o z s o n y b a n közhírré téteti, hogy a Főlség Magyarország számára z s a n d á r s á g felállítását rendelte el, az örökös tartományokban érvényes alapelvek szerint. Egyszersmind közzé tétetnek e hadtestbe fölvetetés kellékei s azon előnyök, melyek avval járnak, felhivatván az illetők az önkéntes jelentkezésre.

A hird. S a m m l. 97. l. Jun. 30-ról már közhírré tétetik, hogy a csendőrség megalakult s tagjainak mindenki „föltétlen engedelmességgel“ tartozik. (A felhiv. i. m. 140. l).

V u k o v i c s igazságminiszter mindazon p ü s p ö k ö k e t, kanonokokat s más egyházi személyeket, kik az ellenség kivonultával hazánkból eltávozván javadalmukat hűtlenül oda hagyták, edictaliter megidéztteti s minden vagyonukat lezároltatni rendeli.

K ö z l. 139. sz. V. ö. e Krónika 1848. okt. 25. jegyz.

Jun. 23. Szombat.

S o m o s i útközet. D e s s e w f f y tábornok (3 zászlóalj, 3 lovasszázad és 6 ágyu) S o m o s és M o c s á r m á n y közt S á r o s m e g y é b e n B a g g a h u f u d vezérőrnagy szemlemező kozák-ezredét megtámadja és visszautzi. Az orosz tábornok ekkor harczirendet képez erősbitett csapatával s heves ágyutűzével csakhamar hátranyomja a mieinket, kik üzelve az O l g a - ezredtől, este felé L e m e s r e a T a r c z a jobb partjára huzódnak. Veszteségünk 65 halott s 113 fogoly, az oroszoké 6 halott s 33 sebesült.

B e r. I, 24. l. D e s s e w f f y tudósítása: E. L. 22. sz. ugyszintén R e s p. 12. sz. (veszteségünk 87 ember). K ö z l. 144. sz. F r e y III. 131. l. E volt az utolsó összütközés, melyben északi seregeink a be-rohanó oroszok előtt sort képeztek, komoly ellenállásnak azonban sem ez, sem a többi apró harc nem nevezhető. P a s k e v i c s egész kényelemmel üthet fel sátorfáját B á r t f á n (jun. 19.), E p e r j e s e n (jun. 23.), K a s s á n (jun. 24. midőn a kholera először mutatkozott táborában) és M i s k o l c z o n (jun. 30.), hol 2 hadtestét 8 napon át heverteté. A hivatalos orosz munka írja: „Katonáink kedvetlenek voltak, hogy a nagy napi menetek daczára nem érhatték utól az ellenséget... A lázadók megállapodás nélkül futottak... Balgatagság lett volna üldözni azokat, kik a harezot határozottan kerülték. Egész bizonyossággal fel lehetett tenni, hogy a lázadóknak tervök volt, hadseregünket gyors visszavonulás által maguk után csalogatni, minél nagyobb távolságra éléstárától s Közép-Magyarország felette egészségtelen síkjaira vezetni, magokat ezalatt ismételt ujonevezések által erősíteni, nem bocsátkozván útközetbe mind addig, míg csapatainkat a betegség és nélkülözés meg nem gyöngíti, mialatt portyázócsapataik közléki vonalainkat fognák fenyegetni.“ Nemsokára a pusztító ragály teljes erővel dult az ellenség sorai közt s erejét a beállott esőzések és az egészségtelen baromi táplálkozás, melynél fogva a muszkák éretlen gyümölcsöt,

nyers tőköt, ugorkát, bodzabogyót s minden moslékot felfaltak, még inkább kifejték. Az utazó csapatokból naponként 60—100 ember hullott el, kiknek hulláit a hátuljövők szedték fel és temették el. A málhás szekerek betegekkel voltak megrakva, s mindenik hadtest ezrével hordozta magával betegjeit, kiknek számára a mágnás-biztosok és kozákok a vidékeken szekereket zsaroltak össze. A ragály tetőpontját jun. 29. jul. 5. érte el, mely idő alatt 2¹ ezer ember halt meg, ezer beteg pedig **Kassára** küldetett, miután Miskolczon már nem volt több hely számukra. Ez utóbbik városban több mint 2 ezer halott temettetett el. A betegek száma a 2. és 3. hadtestben jun. 25. — jul. 13-ig összesen 14,472 volt. Paskevics föltevése a magyar vezérek terve felől, mintha a hátrálás csalogatási szándékból történnék, hibás volt. **Vysocki** az első előőrsi csatározások után belátván, hogy ily roppant erő ellenében ő az északi sereggel (összesen 17,230 ember s 57 ágyu, M.-Szigettől Szent-Miklósig, félkörben) mit sem kezdhet, a 9. hadtestet magához huzta, s jun. 25-én **Forrón**, 26-án **Miskolczon** szállott meg. Itt veszi a kormány rendelkezését, hogy Miskolcznál tovább már ne hátráljon, annyival kevésbé, mert ott egy Komáromból érkezendő segédhad is fog hozzá csatlakozni, (ez nem történt meg). Azonban **Vysockinak**, kitől a függetlenül működő **Kazinczy** (7020 ember és 23 ágyu) Máramarosban különvált, nem volt megállása. Hadiszállása jun. 28-án **Hársányon**, 29-án **M. Kövesden**, 30-án **Kápolnán**, jul. 1-én **Gyöngyöson**, 2-án **Hatvanon** volt. Itt megállapodék, várakozni a segélyhadra, s a főváros birtokáért csatát vívni. Szakadatlan hátrálása nemcsak aggodalmat szült az országban. Eddig a nagy hangu lapok a mennyiben az orosz betörést tagadni többé nem lehetett, mindig azt híresztelték, hogy a muszka gyáva, és egy perczig sem állhat meg a magyar katonák előtt, ezek diadallal verték vissza már több ízben a határszélekről, s égnek a vágytól, hogy velök nagyobb harcban is megmérkőzzenek. A közönség azonban egyszerre kézzelfoghatólag gőzödött meg az ellenkezőről, s épen azért, mint a kit az áltatások helyes ítéletétől is megfosztottak, nagy rémületbe esett. Az eddig nálunk soha nem látott ellenség és annak nagyszerű tömege, melynél fogva egész Felső-Magyarországot s Erdély széleit egyszerre mint valami özönvíz elárasztá, pusztá megjelenésével is döböntő volt. **Pest** utczái már jun. 25-én telve voltak kétségbeesett, dult arcokkal, melyek ellen a lapok nem győztek eléggé tiltakozni. Jun. 28. és 29-én védelmi s népfelkelési intézkedések végett városi gyűlés tartatott, de a képviselők és hivatalnokok a botránkozásig csekély számmal jelentek meg. (**Resp.** 11. 12. sz.). **Kosuth** megjelenése elveszté minden lelkesítő hatását. A kormányzón is észrevehető volt a levertség (**V. ö. jun.** 30).

Az oláhok **Algyógyon** rabolnak, majd hasonló szándékból **Szászvárosra** indulnak, **Gyalmánál** azonban **Frits** százados vadászai és a székely honvédek utjokat állják, kik jól irányzott lövéseikkel őket feltartóztatják.

Honv. 161. sz. E harezban két fiatal tüzér tűnt ki, t. i. Fritsnek 15. és 16. éves fiai, kik az abrudbányai hadjáratban is részt vettek Hatvani alatt.

Jun. 24. Vasárnap.

Kossuth kormányzó Szemere belügyminiszter javaslatára Pest, Buda és Ó-Buda hatóságai egyesítését eirendeli s a két testvérfővárost egy törvényhatóság s Buda-Pest név alatt egyesíti.

Közl. 142. sz. A rend. még Resp. 11. sz.

Stein ezredes Gyula-Fehérvár-t reggeli 5. órától délig teljes erejéből löveti s a város egy részét fölgyújtatja. Ez égés alatt az ostromlók rohamot intéznek a Károlykapu ellen, azonban visszaveretnek. Délután az ostromló vezér becsületes föltételek mellett fölkéri a várat, mire August várparancsnok elutasítólag válaszol. Stein másnap újból löveti a várat.

Jun. 25. Hétfő.

Batthyány Kázmér külügyminiszter Pesten körlevelet intéz Magyarország külföldi követeihez, tudósítván őket, hogy az orosz betörés kétségbevonhatatlan ténynyé vált s felhíván, hogy sürgessék a francia, angol és török kormányokat, hogy az oroszok beavatkozását ne tűrjék el, mert ha az udvarok a nemzetközi jogot, hazánknak az osztrák háztól szenvedett sérelmeit, Ausztria jövődöbeli fennállhatásának képtelenségét, a humanitást, s a polgárisodást nem akarják is tekinteni, vegyék gondolóra, hogy Magyarország leigázása és elpusztitása után rájuk kerülend a sor.

A körlevél Freynál III. 128 -- 130. l.

Ó-Beesci ütközet. Jellačić bán Ó-Beese elfoglalása s a tiszai hid elrombolása végett éjjel (jun. 24. és 25. közt) Szent-Tamásról indul e város megrohanására. A Tóth Ágoston ezredes fővezérlete alatt álló Perczy-osztály

(6 zászlóalj, 6 lovasszázad és 30 ágyu) két szárnyával a Tiszára támaszkodva földhányásokkal megerősített állodásban várta a tulnyomó ellenséget. D. e. 8. órakor megkezdődik az ágyuzás s Horváth és Budisavliević dandáraik Ó-Becse ellen törnek, azonban visszaveretnek. Egyidűleg Czintula őrnagy csapata is (mintegy 8 század és 3 ágyu) megtámadatik Földváron a Lang-dandár által oly célból, hogy a becsei seregtől elszakíttassék. Czintula azonban még kellő időre ügyesen Ó-Becsére huzódik, hol Pereczy két órai ellenállás után feladja állodásait. D. e. 11. órakor a mieink Török-Becséről segélycsapatokkal erősödven, a hidon át még egy kísérletet tesznek Ó-Becse visszafoglalására, siker nélkül; aztán a Tisza bal partján elvonulnak. Jellačić azonban esteli 6. órakor főerejével Szent-Tamásra visszahuzódik, éjjel pedig a hidat fölégetteti. Veszteségünk mintegy 40 halott s 200 sebesült, az osztrákoké 17 halott s 32 sebesült.

Feldz. 237—241. l. Rüst. II. 181. l. Szeg. Hirl. 1849. 18. sz. Tóth más nap Zsombolyáig huzódik fel s a Bácskát minden összeköttetés nélkül hagyja, minek következtében Szabadkára és Szegedre Jellačićnak nyílt út maradt. Vetter azonban, ki e tájon érkezett le állomására (v. ö. jun. 15.), jun. 28-án az Ó-becsei hidat helyreállíttatja, a 4. hadtestet (melynek parancsnokságát Guyon veszi át), ismét átvezeti a Bácskába s ezzel Jellačić győzelmének további jelentőségét megsemmisíti.

A Lüders től küldött Hasford orosz tábornok (7 zászlóalj, 6 lovasszázad és 12 ágyu) Kézdi-Vásárhelyet, a székely haderő főtámaszpontját, miután a mieink előle Csik-Szereára huzódtak, ellenállás nélkül elfoglalja, lefegyverzi, az ágyuöntődét, gyutaecsgyárt és löpormalmot földig lerombolja.

Ber. I. 38. l. Köv. E. T. 248. l. Hasford Vásárhelyen dolgát elvégezvén jun. 30-án Szent-Péterre visszatért.

A magyar őrség a tittel-perlaszi töltésen álló ellenséges figyelőcsapatok ellen Perlaszról erősen ágyuztat, mi éjfélig nyulik. Más nap

Jun. 26. Kedd.

Perlaszvároson hajnali 3. órakor erősebben ujul meg a tüzelés, miközben 3 század gyalog és néhány csikós egy kompon észrevétlenül átkel a Tiszán s a hidfői útegek elfoglalása végett előtör, azonban a vakmerő vállalkozók a csajkásoktól és szerviánoktól észrevétetvén, visszaveretnek s a Begába kergettetnek, hol a gyalogok nagy része elvész. Az ágyuzás esteli 7. óráig tart. Veszteség az ellenfélnél 10 halott s 30 sebestült.

Feldz. 241. l.

Görgei hadügyminiszter s fővezér Pesten miniszteritanácsban. Sürgetésére határozatba megy, hogy a kormány világosítsa fel a nemzetet a veszély igazi nagysága felől s élet-halálharczra hívja fel a népet, abbéli kívánatát és sürgetését azonban, hogy a kormány vegyen személyes részt a küzdelemben, csatlakozzék a főserghez s menjen Komáromba, valamint azon nézetét, hogy egyelőre minden hadierő az osztrákok tönkre verésére fordíttassék, az oroszok foglalkodtatása végett pedig velök alkudozások kezdessenek, a miniszterek csak ellenmondás nélkül fogadják, de e részben végzés nem keletkezik, mivelhogy a tanácsülés esetleg lakomába megy át.

Görg. II. 188. l. Füg. II. 217—219. l. (Melyik napon történt (jun. közepe táján) azon másik miniszteri tanács, melyben Görgei a sereg számára pénzt sürgetvén mellékesen a függetlenségi nyilatkozatra kemény vágást tett, melyet Kossuth és a többi miniszterek szó nélkül eltűrtek, nem tudom meghatározni. E tanácsulást leírják Görg. II. 139—141. l. és Horváth III. 151. l.). — Görgei jun. 21. és 22. közti éjen Aszódon veszi a hirt, hogy az orosz főerő északon betört, sietett tehát Pestre, hogy az eddigi hibákat ha lehet még helyre üsse. Most már belátta, hogy az ápr. 14. ellen való fellázadás akár a seregtől akár a képviselőktől induljon ki, „a kényszerű vezeklés erkölcsi színvonalán felül nem emelkedhetik,“ s békereményei a vágvonalit megvertetés után hasonlókép hiábavalók. „Magyarország megmentését“ így gondolkodék a fővezér „még csak egygyel lehetne kivívni, t. i. az egyesült ellenséges seregek legyőzésével.“ Képes volt-e Magyarország magára hagyatva ily föladat megoldására? „Katonai meggyőződésemm“ ugymond Görgei „erre föltétlenül tagadólag válaszolt; és azt a kérdést:

hogyan lehet mégis megmenteni Magyarhont — én már hiábavalónak tartám. Rég óta a volt! És hogy ezt általában csak most ismertem föl, hogy eddig azok hiszékenységen, kik kívülről vártak bizalommal segítséget, mosolyogva, magam is ép oly valószínűtlen föltevéseknek adtam helyet, sőt hogy ez utóbbiak befolyása által magamat, mint a főserreg vezérét, még sztratégiai működésemben is félrevezettetni engedém: ebben feküdt épen az én 1849. ápr. 14. utáni nyilvános működésem tagadhatatlan félszepségének legfőbb oka. Rég be kellett volna látnom, hogy azon pillanattól kezdve, melyben az osztrák hadsereg magát az orosz segély kilátásával kezdé vigasztalni, Magyarország alkotmányos jogai védői előtt csak egy megoldani való kérdés állott: a kétségbeesés kérdése t. i. hogy a halálos ellenséget az utolsó görceaös erőfeszítéssel mikép lehessen legérzékenyebben sujtani. Minden eszemet és igyekezeteimet kizárólag rég ezen kérdés megoldására kellett volna fordítanom, semmit sem törődve azzal, hogy vajjon az 1848. alkotmány, vagy az 1849. ápr. 14. függetlenségi okmány-e a zászló, mely alatt Magyarhon eredeti ellensége ellen a végcsapások méretnek. Fájdalmasan érzém a használatlanul elmúlt hónapok elvesztését. Most már Magyarország létezését csak hetek szerint számítám. Ezek legalább ne múljanak el felhasználatlanul.“ (Görg. II. 187. 188. l). A fővezér azon eltökéléssel megy Pestre, hogy miután az osztrákok megverése „a nemzet erkölcsi szükségletét“ képezi, a főserreggel Komáromnál marad, s ezen legalkalmasabb helyen csapást csapás után mérend Haynaura, és e tervét ki-viszi, még ha a miniszterium nem egyeznék is bele. A kormány azonban mint K. maga írja, elfogadá Görgei ezen tervét s azt azon ábrándos toldalékkal látta el, hogy a főserreg bizonyos idő mulva elhagyván Komáromot, a harcokat a körülmények szerint Ausztriába, Galicziába, vagy Olaszországba ültesse át. (Bővebben Kossuth 27. l. E toldalék sztratégiai helytelensége: Feldz. 128. 135. l).

Ferencz-József osztrák császár Magyar-Óváron Haynau főhadiszállásán szemlét tart összpontosított seregein. Haynau a hadjárat legjobb sikere felől biztosítja a Főlséget. „Hat hét alatt“ ugymond „vége lesz a háborúnak.“

Feldz. Rüst. II. 136. l. Az ifju császár, miután a jun. 28. győri s a jul. 2. komáromi csatákban személyes részt vón, jul. 5-én Bábólnáról tért vissza Bécsbe.

Jun. 27. Szerda.

A magyar kormány kiáltványa a nemzethez. „Fegyverre, fegyverre minden honpolgár!“ Magyarhonba és Erdélybe már betörttek az oroszok, s pusztítva és harczolva nyomulnak előre.

„Ha az egész nemzet férfias elszántsággal föl nem kél, hogy magát utolsó csepp vérig védelmezze, akkor hiába omlott oly sok nemes vér, akkor minden eddigi erőfeszítéseink hasztalannak,“ mert orosz járom alá fogunk jutni. Senki másra sem számíthatunk, csupán az igazságos Istenre és saját erőnkre. Itt az ideje, hogy a lelkészek a kereszt es népháborút megindítsák, hogy az ellenség előtt az élelmi szerek elhordassanak, s az utjában eső községek felgyujtassanak. Általános népfölkeles rendeltetik „a szabadságért, Isten és a haza nevében!“
V. ö. j u l. 1.

K ö z l. 143. sz. A kiáltv. még. R e s p. 11. sz. és F r e y n á l III. 148—153. l. v. ö. G ö r g. II. 202. 370. l. (hol az élelmi szerek elpusztítása és a falvak felgyujtása ellen kemény bírálat olvasható). A magyar nép természetes józan eszével belátta, hogy e kiáltványt, mely a fővezér kívánatától sok tekintetben elütött (v. ö. jun. 26.) hányad részében kell fogatosítani. V. ö. m á j. 18. j u n. 6.

V é c s e y tábornok A r a d v á r r a l kezdett alkudozásait befejezi. Az őrség 2 ágyuval zeneszó mellett katonai tisztelgessel fegyver nélkül elhagyja a várat és S t e y e r m a r k b a kísértetik, kötelezvéen magát 6 hónapig nem harcolni Magyarországon ellen. A várban lévő papok s polgári egyének személyük és vagyonuk bántatlansága mellett szabadon elvonulhatnak. A vár és mindennemű hadiszerek j u l. 1-én adatnak át. V. ö. j u n. 3.

F e l d z. 251. 252. l. Az őrségnek j u n. 20-án, midőn a vár kapujának megnyitását elhatározá, 14 napi elesége volt. Érdekes G u y o n beszéde az alkudozni kívánó őrség követeihez F r e y n á l III. 146. l.

K m e t y tábornok S c h ü t t e tábornok elől M a r c z a l t ö r ö l Veszprémmegyében a pápai uton elhúzódik s az I h á s z i pusztán vesz állodást, hol Schütte által d. u. 4. órakor két harczi-rendben megtámadtatik. Az ellenség az erős tüzelés daczára megtöri a mieink hadvonalát s huszárainkon is erőt vesz, minek következtében Kmety esteli 6. órakor P á p á r a elhúzódni kény-szerül. Az osztrákok vesztesége 65 halott és 162 sebesült.

R ü s t. II. 140. l. F e l d z. 93. l. Kmety e mozdulat következtében a feldunai magyar főseregtől elváगतott s ezután P a k s o n á t a Bácska felé vette utját, hol S z i v a c z n á l j u l. 13-án Guyonnal össze-köttetésbe lép.

Já a d i ü t k ö z e t. A Beszterczéről előnyomult Bem altábornagy (6 ezer ember s 14 ágyu) Grotenhielm összpontosított hadával (11 zászlóalj, 13 lovasszázad és 33 ágyu) Jáad és Borgó-Rusz közt összezsap. A lengyel vezér erős és pusztító ágyutűz után, az ellenséges jobb- és balszárny ellen rohamot parancsol, de a mi visszaveretik. Estére a harc félbenszakad s Bem, kinek 7 ágyuja leszerelve lőn, Besztercze felé, az orosz Borgó-Rusz-ra visszahuzódik. Másnap

Jun. 28. Csütörtök.

Bem a tegnapi eldöntetlen harc folytatása végett Alldorfnál harci rendbe állítja seregét, mely ott d. u. 1. órakor Grotenhielm által megtámadatik. A székelyek eleintén több rohamot visszavernek, azonban később, Bemet elesettnek vagy elfogottnak vélvén, egy részben rendetlenül megfutamodnak. Bem ekkor általános hátrálást parancsol s ágyufödözeten tüzel üldözői ellen, kiket Sófalvától egyidőre visszariaszt. Végre a Szeretfalvi hidnál állapotodik meg (est. 9. óra), melyet félig lerontat, midőn az ellenség az üldözésnek s a harcnak végét szakítja. Veszteségünk a két napi harcban 200 ember holtakban és sebesültekben, 300 fogoly, 2 ágyu és 1 lőszerkocsi, az ellenségnél első nap 40 halott és 105 sebesült.

Ber. I. 31. l. (veszteségünk az első nap 400 halott s 70 fogoly). Feldz. 506. l. Som. 77—80. l. Honv. 159. sz. Köv. E. T. 246. l. Czetz Bem's 333. l. Szil. F. Tört. 393. l. E visszavonulás alatt a székelyekből igen sokan elszóródnak és megszöknek, mi aztán Bemet, ki eddig nagyon is elnéző volt irányukban, arra indítja, hogy egy napi-parancsban Beszterczén jul. 5-én, kemény szemrehányásokban megdorgálja őket, kiket ugymond, ha törvény szerint akarna büntetni, vagy „tömegenként kellene agyon lövetnie vagy százanként megbotoltatnia“ (A napiparancs Honv. 166. sz. és Som. 80. l.). A multakért azonban megbocsátott, hanem jövőre elrendelé, hogy „minden gyáva tiszt és gyáva katona, ki zászlóját vagy csapatját rendelet nélkül odahagyja, azonnal hadi törvény elibe idéztessék s agyonlövettessék.“ (A rend. Honv. 162. sz.). Grotenhielm jun. 29-én visszatér Borgó-Ruszra, Bem pedig új csapatokat vesz magához s Beszterczét szállja meg.

Kossuth kormányzó Szemere ellenjegyzése mellett nyilatkozmányt intéz „Európa népeihez.“ A magyar kormány

a szabadság és humanitás érdekeiért folytat háborút. Az „uralkodott ház“ a nemzet és alkotmány ellen elkövetett vétségei miatt közgyűlés tárgya lön. A nemzet fegyvere az osztrák sereggel már végzett is... de most 120 ezerből álló muszka had tört be hazánkba. „Ti kormányok, hivatalos örei vagytok nemcsak országotok, hanem egész Európa szabadságának és jogszerű érdekeinek is... Ti népek, ébredjete fel a szörnyű veszélyre, midőn a zsarnokok hadai szövetkezve kezdik eltiporni s kioltani a szabadság szent igéjét Németföldön, Itáliában és magyar hazánkban. Te büszke a n g o l nemzet, elfelejtkezel az általad felállított benemaratkozás elvéről s tőröd azt épen az alkotmányos szabadság érdeke ellen? . . . . A brit árboez kevély zászlaját gyalázat fenyegeti. Isten levonja róla áldását, ha hűtelen lesz az ügghöz, melytől dicsőségét kölcsönözte. Te f r a n c z i a reszpublika, elfelejtkezel azon elvekről, melyeket születésedkor kijelentettél... Azt mondád, szives és lélek szerinti frigyre hívod fel mindazon népeket, a kik általában a szabadság s különösen a reszpublika elvét fogadják el nemzeti létök alapjául,“ és elnézed mégis a zsarnokság diadalait. „Rómát pedig magad adod áldozatul a pokol bálványainak... Tehát ébredjete fel ó népei és nemzetei a szabad és keresztyén Európának!... Mi nem vagyunk utolsó a sorban, a vihar, melyet nem tartóztattok fel, elsodor titeket is... Magyarországon terén E n r ó p a szabadsága döntetik el. Ez országgal a világ szabadság egy nagy földet, e nemzettel egy hív bajnokot fog elveszteni. Mert mi küzdünk utolsó csepp vérig, hogy e föld vagy választott tartománya legyen a vérrel vívott szabadságnak, vagy örökké kárhozatos emléke annak, mint birnak szövetkezni a zsarnokok s mint tudják a szabad népek és nemzetek egymást gyalázatosan elhagyni.“

K ö z l. 146. vagyis jul. 1. sz. A nyil. még H o n v. 169. 170. sz. és F r e y nál III. 138. l. (E nyilatkozmányban áll: „Az osztrák zsarnokság annak, ki saját hazája mellett viv, elvéteti vagyónát, és gyalázatosan felakasztatja tiszteinket; a mi kezünkben 2 tábornok, 800 főtiszt és 20 ezer fogoly van, ezek közt több nemzetünkbeli hazaáruló, de mi még egyet sem végeztettünk ki, és 4 ezer horvát fogolynak nagy lelkületeg visszaadtuk a szabadságot“).

Kusnetzoff alvezér Cseodaeff tábornok előhadával Szikszó felől Tokajhoz érkezik. A mieink (3 ezer ember s 2 ágyu) az ellenség érkezéte a Tisza hidat elrontják s a bal partról ágyuzást kezdenek, mi hatalmas viszonzásra talál. Ez alatt egy század kozák Gubkin őrnagy vezérlete alatt meztelenre vetkezve derékon karddal átúsza a folyamot s a hidat birtokába keríti. A fegyvertelen és ujonez magyarság ekkor Rakamaz felé elhúzódik s utközben a Debreczenből érkező 4 ezer főnyi segélyhaddal egyesül. Veszteségünk 50 ember holtakban és sebesültekben, az oroszoké 2 halott s 8 sebesült.

Ber. I. 63. l. Frey III. 131. l. Rüst. II. 113. l. A tokaji és t. főredi átjárás védelme Knezics főparancsnoksága alatt állott.

Győri ütközet. Pöltenberg tábornok (7. hadtest) Haynau cs. tábornagy főerejével (66 ezer ember és 290 ágyu) egyetlen harcban. A harcot d. e. 9. órakor Kossuth Sándor alezredes kezdi meg a Rábcza hidfő mögött az Abdával szemben lévő sánczainkból, honnan Schlick előhadát (Bianchidandár), egyideig derekasan feltartóztatja. E közben Wohlgemuth előhada (Benedek-dandár) Bécs-külváros sánczáig nyomul, midőn Kossuth hátrahúzódni kényszerül, majd a Rába és Rábcza közt a külvárosból huszáraival előtör ugyan, de a tulnyomó osztrák lovasság által visszanyomatik. Schlick erre d. u. 4. órakor főerejével támad s környöskörül a sánczok ellen 48 ágyuból tüzelget. De a mieink bátran helytállanak s csak midőn Liechtenstein tábornok Bianchi dandárával Fáczánerdőt és Szigetkülvárost elfoglalván Bécs északi részébe hatolt, kezdenek hátrálni, minek valóban nagy ideje is volt, mert Görgei fővezér azon hirrel érkezett meg a harctérre, hogy az ellenség (Wolf dandára, Moltke hadtestéből) Liptay osztályát Szemerétől Hecserére szorítá. A fővezér a visszavonulást Ács felé személyen fődözi. Veszteségünk 33 halott, 77 sebesült s 373 hiányzó, a császáriaké 16 halott s 50 sebesült.

Rüst. II. 141—145. l. Feldz. 91. s köv. l. (az ütközet tér-rajzával). Görg. II. 195. l. Klap. Mem. 105—110. l. Klapka e harcvesztés miatt vádolja a Görgei tábornoki irodáját, mint a mely az

ellenséges főerő előtt Pöltenberget minden ellenvetések daczára egyedül hagyá. Ellenben v. ö. Frey II. 123. 124. l.

Görgei fővezér éjjel jun. 28. és 29. közt levelet ír Kossuthnak, melyben felszólítja a kormányt, hogy mentse meg a mi menthető, a bankot, ruhatárakat stb. s ha Komáromba jöni nem akarna, meneküljön Nagy-Váradra, őt pedig hagyja sorsára, mert tul van szárnyalva s többé nem képes a fővárost 24 óráig sem fűdözni, a fősereg számára azonban, 100 millió frt-ot küldjön.

Kossuth 28. l. (nap nélkül). Feldz. 107. l. (határozottan állítja, hogy a levél jun. 28. éjjel kelt). Görgei II. 281. l. (nap nélkül). Szem. II. 75. l. (jun. 29-én). — Horváth (III. 236. l.) Szemerét követve a levél keltét szintén jun. 29-re teszi, s hibásan állítja, hogy az jul. 1. után kézbesített, majd a levél tartalmát Görgei jun. 30. másik levelével összeegyíti s ekkép az akkori válságos események rugóit felismerhetetlenné teszi. — Görgei fentebbi levele, mint Kossuth jun. 29-én Bemhez írott levelében beismeri, már jun. 29-én kézbesítve volt. (V. ö. Koss. levele Szil.-nál F. Napj. 40. l. (hol azonban Görgei levelének kelte „Komárom jun. 20“-ra hibásan tétetik). — Jun. 29-én Ludvig kormánybiztos is felhívja Kossuthot Komáromból, hogy meneküljön a kormánnyal sietve Nagy-Váradra, mert a hadsereg Pestet nem védheti meg Ácsnál. „Ne késsetek“ így ír L. „Pesten, mert az ellenség 3 nap alatt ott lesz.“

Jun. 29. Péntek.

Kossuth kormányzó Görgei tegnapi levelének vételeire Pesten a jelenlévő tábornokokkal együtt haditanácsot tart, melyben a következő működési terv állapotatit meg. Komáromnál erős őrség marad hátra, a fősereget pedig Görgei délre vezet le, hol a maros-tiszai vonalon a nemzeti összes haderő összpontosítatni fog, hogy az ott egyesült hadakkal a nemzet védelme s az ellenség megverése eszközöltessék. Ez értelemben készült rendelettel Kiss és Aulich tábornokok Csány társaságában éjfélkor indulnak Görgeihez Komáromba, hogy őt a kormány tervének foganatosítására bírják.

Koss. 28. l. Kossuth levele Bemhez Szil.-nál F. Napj. 15. l. Szem. II. 73. l. Mint láttuk (jun. 26.) Görgei azt sürgeté, hogy az osztrákokat Komáromnál kell tönkre verni s a miniszteri tanács e néze-

tét helyeslé. A fentebbi terv alapjául azonban Kossuth már azon tételt fekteté: hogy az osztrákok tönkre verése nem sikerült s annál fogva a kormánynak nézetein változtatnia kell. Általában a győri veszteség mind a kormányt mind a fővárosi közönséget nagy zavarba ejtette. A haditanács a vész első szelét arra magyarázta (s Görgei és Ludvig h ijesztgető tudósításai következtében nem is ok nélkül), hogy főseregünk gyöngébb, hogysem Haynauval elbánhatna. Kossuthban pedig keserű gyanú ébredt fel Görgei iránt, hogy ez neki a Nagy-Váradra menekülést ajánlja, melyet véleménye szerint az oroszok kevés napok alatt megfoghatnak szállani, sőt a hasonlót tanácsló Ludvig iránt is elveszté bizalmát s épen azért vissza is hívá a táborból. A kormány ismét a költözködés után látott. A bankógyár szétszedetett. A Közlöny kiadása jun. 30. után megszűnt, jul. 1—5-ig a Szemere lapja is fennakadt s jul. 6-án jelenti, hogy egy ideig, míg a Közlöny ismét megjelenend, a hivatalos lapot is pótolni fogja. A képviselők legnagyobb részben már együtt voltak Pesten, hogy ismét megkezdjék tanácskozásait (l. máj. 31.), Kossuth azonban tudokra adá, hogy az ülések ismét elnapoltatnak s csak Szegeden, a kormány leendő székhelyén fognak megnyitani. (l. jul. 2.). A magyar pénzjegyek hitele egyszerre megrendült, s darab ideig senki sem akarta elfogadni. Az ezüst pénzek rég eltűntek a forgalomból, most az apró váltópénzek, sőt a 15 és 30 kros utalványok is, melyek különben is kevés mennyiségben nyomattak, eltitkoltattak. Végre a bajon az által vélték segíthetni, hogy a kormány jul. 4-én meghagyta Pestváros hatóságának, hogy 500 ezer forint erejéig 1, 2, 3, és 6 kros jegyeket nyomasson, melyek kényszerforgalommal fognak birni. (Res p. 14. sz.). A komáromi csata határozott győzelemnek lévén híresztelve a magyar pénzjegyek hitelét pár nap mulva helyre állította ugyan, de számos kereskedők még ezután sem akarták elfogadni, a mi rendkívül ingerlé Kossuthot. Egyébiránt a kormányzó épen úgy, mint a mult évben Jellicé közelgetésekor (l. okt. 4. szept. 24.) elhagyta a fővárost, természetesen most is védelmi intézkedések czéljából, s csak koronként tekintett be Pestre. A komáromi táborban pedig leplezetlen örömmel fogadták a hirt, hogy a kormány minő zavarba jutott s miként kényszerül ismét futni Buda-Pestről. (Görg. és a Vil. 11. l.). A főváros rémületéről még l. jun. 23. je g y z.

Haynau tilalmát a magyar pénzjegyek ellen l. máj. 20. je g y z.

Jun. 30. Szombat.

Az ország kormánya felhívja Buda-Pest polgárait, hogy „a hadi munkálatokra való tekintetből, melyek a pontosabb közigazgatási érdekeket is áldozatul viszik,“ ne legyen

előttök váratlan esemény, ha a kormány némi időre székhelyét innen el- és odahelyezné, hol az a hadi munkálatok kellő fejlődését nem akadályozza.

K ö z l. 146 sz.

H o r v á t h vallásminiszter B u d a - P e s t e n az aug. 20-ra kitézött magyar kath. egyházi közgyűlés megtartatását közbejött akadályok miatt elhalasztja.

K ö z l. 146. sz.

V u k o v i c s igazságügyminiszter, miután „az ország hadviselési körülményei, a népfölkelés és keresztesháború“ szükségessé teszik a törvénykezés felfüggesztését, a hétszemélyes főtörvényszék, az országos törvényszék, és a váltófeltörvényszék üléseit a további rendeletig megszünteti, a törvényszékek tagjait szétosztatja s azoknak az ezentuli hivatalos működést megtiltja, az illető elnököknek pedig meghagyja, hogy a kormányt utjában mindenüvé kövessék.

K ö z l. 146. sz. v. ö. j u n. 16.

G ö r g e i tábornok K o m á r o m b a n levelet ír K o s s u t h kormányzónak, tudatván vele, hogy terve itt minél több haderőt összegyűjteni, s még mielőtt az oroszok által akadályoztatnék, H a y n a u ellen a Duna majd jobb majd bal partján működni, s az osztrákokat döntő csatában megsemmisíteni. „Ha ön más-kép gondolkodik“ így ír Görgei, „határozzon mást a minisztertanács, mert a hadügyminiszter felelőssége a bácsbánsági sereggel való vizsály s Bem elkülönöttsége miatt különben is csak pusztá szó. Dolgaink a legszomorubb lábon állanak, és a hadseregben nincs fegyelem. A szegény nép pedig többé nem is tudja igazán, hogy tulajdonkép ki ellen védje magát, az osztrákok ellen-e, az oroszok ellen e, vagy magok a magyarok ellen? Mert hogy a népnek a magyarok ellen van mit panasználnia, kétségbe vonhatatlan, ha a kormány saját intézkedéseit vissza nem vonja, péld. hogy a nép minden falut leégessen, mindenét a mie van, önmaga megsemmisítse . . . Én soha sem küzdöttem a kormányért, hanem a népért, s ha meg volnék győződve, hogy a

nép boldogabbnak fogná magát tartani, első lennék, a ki lerakja fegyvereit.“

A levél (töredékben) Feldz. 131. 132. l. Görög. II. 203. 226. l. (Horváth (III. 236. l.) mint mondók (jun. 28.) e levélre nézve tévedésben van): E nevezetes okmányban először mondá ki Görgei, hogy közte és Kossuth közt (mert a kormány alatt a kormányzót sujtá) a kiegyezkedés lehetetlen s utaik merőben különváltak. A levél keletkezése történetére tartozik, hogy Görgei bosszankodék Kossuthra, a miért Komáromba jöni vonakodék s a miért az ellenség útjában pusztításokat és égetéseket rendelt, mi ellen határozott idegenkedését, mint láttuk, már a mult év végén is kijelenté. Jun. 29-én Ácsen két polgári hivatalnok jelent meg a tábornok előtt, kik jelentették, hogy a falut föl akarják égetni. Görgei ennek ellenszegült s miután magát a biztossággal kipörölte, felingerült kedélyvel hozzá lát a levélíráshoz. Ennek hatása fölül, mint mondja, egyelőre sem volt kétségben, a minthogy nem is lehetett, mert a sorokból elég világosan meg lehetett érteni, hogy ő ezentul nem akar engedelmeskedni a kormánynak, vagyis ez ellen fellázad. Csány és a tábornokok (l. jun. 29.) azonban még ekkor nem értek fel Komáromba.

Kiss Ernő altábornagy, Aulich tábornok és Csány miniszter, mint a kormány küldöttei Komáromban a tegnapi pesti tanács határozata értelmében fölszólítják Görgei fővezért, hogy a feldunai fősereget Komáromból vezesse le a délvidékre, egyelőre pedig az oroszoknak a czeplédi vonalon feltartóztatása végett Buda-Pestre tegye át főhadiszállását. Görgei ennek következtében kijelenti, hogy a kormánynak engedelmeskedni fog, s a mint parancsolva van, levonuland, Komáromot azonban jul. 3-ka előtt nem hagyhatja el.

Görög. II. 203. 204. l. Klap. Mem. 112. l. Füg. III. 233. l. Görög. és a Vil. 9. l. — Miután Görgei engedmességi fogadása kinyerésének főszekőze Csány és Aulich voltak, kiket a fővezér rendkívül szeretett és becsült, semmi okunk sem lehet kételkedni, hogy ígérete, mely a sereg levezetésére vonatkozott, őszinte volt, s jellemének becsületére vált annyival inkább, mert a déli hadösszpontosítást ő meggyőződésből nem helyeselé. De Görgei még sem fojthatta el keserűségét saját, kétségen kívül sokkal helyesebb, terve meghiusittatása fölött. „Azon urak Pesten“ ugymond Ludvighhoz a követek eltávozása után, „jobban biznak a török határookban, mint Komáromban és a hadseregben.“ Bayer lemondása pedig, ki állítá, hogy „a minisztertanácsban elfogadott sztratégiaihoz nem ért,“ ugy látszik, mingyárt megingatá elhatározásában. És midőn Ludvigh kijelenté előtte, hogy nem elég csak

gáncsolni a kormány tervét, hanem okokkal kell meggyőzni a helyesebből, megbizta Bayert, fejtse ki a kormánybiztosnak a kormány terve hibáit s a Komárom körül maradás szükségét. Bayer megtette, s kimutatótá azt a mi később csakugyan be következett, hogy t. i. a kormány terve kevés idő alatt „sakk-matt“-ra vezet. Mindazáltal Görgei határozottan nem tagadta meg a kormány tervének főganaságát, a mint-hogy azt, habár késlekedve, később is végrehajtotta.

Jul. I. Vasárnap.

H o r v á t h vallásminiszter felhívást intéz az ország minden hitfelekezeti lelkészeihez. E szerint „a vad muszkák és pogány kozákok“ már betörték „hazánk, polgári és vallási szabadságunk legyilkolására.“ E u r ó p a népei magára hagyták a magyart, de azért nem kell elcsüggedni, mert „a nép, ha bátor és elszánt, legyőzhetetlen.“ Miután a lelkészeknek van legnagyobb befolyásuk a népre, ezek ujjal felhivatnak, hogy lelkésítsék a népet az önvédelem legvégső harcára, mely, ha diadalra nem vezet „a legvadabb ellenségnek estünk martalékává.“ Harangoztatások és imádkozások történjenek naponként többször, ha pedig az ellenség a határra lép, álljanak a lelkészek a nép élire s vezessék azt „az élet-halál szent harcára, a diadalra.“ V. ö. j u n. 27.

A rendelet, kelt nélkül R o s p. 13. vagyis jul. 1. sz.

K o s s u t h kormányzó G ö r g e i tábornok tegnapi levelét vévén éjjel (jul. 1. és 2. közt) haditanácsot hív össze Pesten, melyben elhatározatja, hogy miután Görgei a kormány követi-nek adott szavát megszegte s engedelmeskedni nem akar, s miután távollétében a hadügyminiszterség teendői elhanyagoltak: tőle a fővezérség elvétetik s a tábornok a hadügyminiszterség személyes vezetésére utasittatik. Görgei helyébe fővezérnek Mészáros altábornagy neveztetik ki, mellé tábornoki főnök gyanánt Dembinski ajánlatván. Bayer és Ludwigh Görgei táborából szintén visszahivatnak, utóbbik kormánybiztosi helye B ó n i s Samuval töltetvén be.

K o s s u t h levele M é s z.-nál 121. l. K l a p. Mem. 123. 124. l. G ö r g. II. 225. 232. l. A s b. I. 134. F ü g g. III. 237—246. l. M é s z á r o s nyílt rendelete, melyben Dembinskit felhatalmazza, hogy a hadak

mozdulatai, elhelyezése és ellátása felől jogérvényesen intézkedhessék : Szeg. Hirl. 1849. 20. sz. ugyszintén Lev.-nél I. 134. l. — Kossuth nem tudta vagy nem akarta tudni, hogy Görgei jun. 30. levelét azelőtt írta, mielőtt a kormány követeivel találkozott volna s hogy annál fogva levelének pártütő irányzata, a kormányküldöttek előtt tett engedelmeségi fogadás által vissza van vonva. Neki, miután Görgeit a hadak éléről minden áron vissza akarta híni, a levél épen kedvező alkalmat szolgáltatott szándéka kivitelére, noha bárki előtt is képtelenségnek látszik, Görgeit jul. 1-én szószegéssel vádolni a Komáromnál maradásért, holott Görgei a kormányküldöttek előtt világosan azt mondá, hogy le fog húzódni, de jul. 3-a előtt nem hagyhatja oda Komáromot. Helyesebben lehetett volna Kossuthnak, ha már a levelet minden áron úgy akarta tekintetni, mint a melyet Görgei a kormányküldöttekkel való találkozása után írt, az elmozdítást egyedül arra fektetnie, hogy Görgei felmondta az engedelmeséget a kormánynak s pártütővé vált. De ezt nem mondta ki kereken Kossuth, mert akkor büntetnie is kellett volna Görgeit, mihez egyáltalában hiányzott bátorsága. Sőt a hadügyminiszterség és fővezérség különválasztatása szüksége magában is elegendő ok lett volna Görgei visszahívására, ki e két fontos tisztséget saját kezeiben egyesítvén, egyik hivatali ágat sem volt képes teljesen betölteni, mert mindkét hivatal oly fontos és nehéz volt, hogy külön-külön is igénybe vette minden erejét egy embernek. Láttuk (ápr. 28.) mikép történt az, hogy Görgei fővezér és hadügyminiszter lett egy személyben. Kossuthnak már rég orvosolnia kellett volna e bajt, melyet maga idézett elő, de Görgeit nem merte megsérteni. A közvélemény és a sajtó lenyűgöztetve e két férfi tekintélye által, hallgatott, csak a fentebbi határozat hozatala után szólt tüzetesen a dologhoz. A Márcz. Tizenötödike Görgeit vette pártfogása alá, a Republica ellenben a miniszteri tanácsot, s megrotta mind Kossuthot, „ki nagy hibát követett el, midőn a hadügyminiszterséget és fővezérséget egy személyre bízta,“ mind Görgeit, ki „megfontolatlanul cselekedett a haza érdekében, midőn a kettőt együtt elvállalta.“ (Resp. 15. sz.). Kossuth, miután a miniszterek által nem volt rábirható, hogy személyesen menjen Komáromba, a fentebbi határozatot mindenik hadtest-parancsnokkal külön közlé, a határozat értelmében készült hivatalos rendeletet pedig egy magán levél kíséretében Klapkának (és nem Görgeinek) küldi meg, kinek „római jellemétől“ sokat várt, s kit, úgy látszik, már azelőtt megbízott, hogy Görgeire ügyeljen fel s a kormány érdekeit a hadseregnél ellenőrizze.

Berger várparancsnok Aradvárból kivezeti 1400 főnyi lefegyverzett őrségét, hagyván maga után számunkra 66 ágyut, 2 ezer mázsa lőport, 1500 db. lőfegyvert. Az őrségből 595 ember (Karánsebesi határőrök) a honvédek soraiba át lép. v. ö. jun. 27.

Feldz. 252. l. Honv. 163. sz. Refsp. 17. sz. Aradi várparancsnok lett ezután Perczel Miklós.

H a y n a u - t ö r v é n y s z é k e k. Az osztrák fővezér s cs. helytartó Győrben kiáltványt ad ki, melyben közhirre teszi, hogy miután Magyarhon m. e. okt. 3. óta Erdély pedig m. e. okt. 18. óta haditörvények alá van vetve, ezen idő óta elkövetett minden bűntények és vétségek, melyek a „lázadás“-sal összefüggésben állanak, ha polgárrendű egyénektől követték is el, haditörvényileg fenyítettnek. E törvények ítélnék halálra, száműzésre, börtönre és pénzbírságra. A fölségsértési ítélet az összes vagyon elvesztésével van összekötve. Haditörvényszék elébe tartoznak a magyar országgyűlés, a honvédelmi bizottmány tagjai s a kormánybiztosok. Rögtönbiróság alá esnek, kik az ápr. 14. határozat hozatalában, a nép lázításában, az osztrákok és oroszok elleni harcban részt vettek, kik még ezután a magyar kormánytól rendeletet fogadnak el, a cs. k. hatóságok kiáltványait ki nem hirdetik, honvédeket toborznak vagy vezetnek, népfölkelést rendeznek s teff. Fegyverek és hadiszerek eltitkolása körülmények szerint hadi- vagy rögtöntörvényszékieleg büntettedik. A cs. k. hadsereg iránt ellenséges érzelmű községek felgyujtatnak. Zsidók elíteltetése esetén azon zsidóközség, melyhez az elítelt tartozik, pénzbírságot fizet.

A hirdetmény Samml. 109. l. Másnap kiadta a tábornagy a haditörvényszékek szervezetét és ügykezelését tárgyozó parancsát. (L. e. i. m. 107—118. l. a rögtönbiróságok rendszabálya okt. 10-ről 166—173 l.).

Kosztolányi ezredes hadosztálya az Aranyosról előnyomuló Liebler vezérőrnagyot d. u. 4. órakor Ujfalu-nál megtámadja s élénk ágyutűzével és tulnyomó lovasságával visszakergeti. Csorich altábornagy azonban ágyuttegeket és uhlánokat küld Liebler segítségére, minek következtében a miénk hátranyomatra Komáromvár ágyui védelme alatt Nemes-Örs mellett vesznek állodást. Veszteségünk 5 halott s 40 sebesült, az ellenségé 3 halott s 16 sebesült.

Feldz. 122. l.

Jul. 2. Hétfő.

A képviselőházban Palóczy László korelnök felolvastatja Almásy Pál alelnök levelét, melyben ez, miután a rendes elnökség szabályszerű megalakítására az idő jelen van, s ő vele a kormány másképp rendelkezett, képviselőházi alelnökségéről lemond; majd a korelnök a ház abbeli kivánságát fejezi ki, hogy Kossuth kormányzó a haza jelen állapotát a gyűlés színe előtt adja elő. Kossuth ennek következtében megjelenván, kifejti, hogy a főváros rövid idő alatt oly helyzetbe juthat, melyben a nemzetgyűlés nem találná fel a kellő biztonságot. Északról két nemzet sereg tört be s az egyiknek portyázói már Mező-Kövesd-nél járnak, az osztrák hadsereg is előnyomul. Szükség tehát, hogy az országgyűlés másuvá tegye át székét s kövesse ismét a kormányt, a mellett azonban senki félelemben ne essék. A ház határozatilag kijelenti, hogy pesti üléseit felfüggeszti, de tovább is együttmaradand s követni fogja a kormányt és a hadsereget.

Közl. 148. vagyis jul. 15. sz. (hol az ülés naplója). Kossuth a fentebbi ülésben előadja, hogy a kormány a hadsereg állásában és a hadvezéri személyzetben módosításokat tett, azonban részletekbe nem bocsátkozék, sőt még azt is a titkos közlés számára tartotta fel, hogy a székhely ezentul Szeged leend. Növelte a rejtelmességet az az indokolás, hogy az országgyűlésnek azért kell együtt maradnia és a kormányt követnie, nehogy a hatalom egészen „egy ember“ kezében legyen. Aztán reményeit és félelmeit adá elő. „Ha Magyarország fennáll, fennállásán fog alapulni a világ szabadsága, ha pedig Magyarország eldől, a népek szabadságának hosszu időn át vége van.“ A hadsereg vitézsége s népünk áldozatkészsége az osztrák-orosz erőt legyőzheti s „a világ szabadságot“ megalapíthatja, sajnos, hogy itt Pesten az utóbbi időben a hazafiúi érzés sokakban megcsökken. A kereskedelmi körök a nemzeti pénzjegyek iránt megfoghatatlan módra bizalmatlankodnak, miért a kormányzó hevesen kikél s rögtönbírással fenyegetőzik. „Bolond“ ugymond többek közt „valóságos bolond azon ember, ki a magyar pénzjegyek értékét nem becsüli sokkal felebb a cs. auxiliárseregek commissáriusainak nyugtatványainál“ melyeket néhol Zichy Ferencz és Péchy Imre osztogatnak. Végül félhívja a főváros lakosságát s a nemzetet, hogy ne csüggedjen el, mert Börne szerint csak az kell, hogy „az ur Isten csupán öt perezre tegyen bátorrá minden embert, s a világ szabadság ki lesz viva.“ V. ö. J u n. 29. j e g y z.

Második csata Komárom alatt. Haynau osztrák fővezér, ki a Czonczó-patak vonalát még jun. 30-án megszállotta, Görgei tábornok elsánczolt tábora ellen nyomul. A harcot reggeli 8. órakor balszárnyunkon Leiningen tábornok (3. hadtest) kezdi meg, azonban szerencsétlenül, mert míg huszárai a Herkál felől mozduló Bechtold-osztály ellen intézett támadásukban ismételve visszaveretnek, az alatt Ó-Szönyből gyalogcsapatainkat Benedek s majd Simbschen dandárnokok szintén hátranyomják. Nemsokára még több ponton főlényre jutnak az osztrákok. Schlick tábornok ugyanis Reischachot a monostori sánczok ellen küldvén, az sánczainkat, a 8. hadtest ellenállása legyőzése után, birtokába keríti. Görgei ekkor, ki a jobbszárnyon és középen vezényelt, miután a Monostor s ácsi erdő közt futó komáromi zászlóaljak megállításával eredménytelenül bajlódott, a monostori sánczok első vonalának visszafoglalására a 48. zászlóaljjal Rakóvszky őrnagyot rendeli, minek következtében ez, Pöltenberg tábornok közreműködésével, ki a futó 7. hadtestet összeszedés az ácsi uton előnyomult, a megjelölt vonalat újra birtokunkba keríti. D. u. 5. órára Pöltenberg Sehnieder és Ludwig dandáraikat is hátraveti, és Schlick teljes legyőzésével Pusztá-Herkált elfoglalja. Rakóvszky és Pöltenberg győzödelmes működéseikről hirtvévén Klapka tábornok, ki a balszárnyon vezényelt, Ó-Szöny visszafoglalására parancsot ad. Háromszor ujul meg e ponton a véres küzdelem, míg végre Leiningen Benedeket csakugyan kiveri a faluból. Pöltenbergnek azonban ezalatt a Schlick segélyére érkezett Simbschen, Panutine és Wohlgemuth hadaikkal gyűlt meg a baja. A válságos küzdelem heve 6. óra tájon tetőpontját éri. Görgei vezéri fényes diszöltönyében a harci sorok előtt száguld, hol jelenléte legszükségesebb, és midőn egy ízben az ellenséges lovasság előnyomulásakor a kedvezőtlen helyzetben hátramaradt Pöltenbergnek levett fővegével integet, meztelen fejére hirtelen életveszélyes vágást kap. Pöltenberg huszárai a kardviadalban utoljára is visszanyomatnak. Épen új támadást rendel Görgei, midőn a sötétség beálltával az osztrák fővezér visszarendeli csapatait a harczból, mire a miéink is el sánczolt táborukba huzódnak vissza.

Veszteségünk mintegy 1250 ember holtakban és sebestültekben s mintegy 250 hiányzó, az ellenségé 139 halott, 588 sebestült és 162 hiányzó.

Rüst. II. 148—157. l. Feldz. 109. 121. l. Görög. II. 204—223. l. Klapp. Mem. 115—122. l. Ber. I. 162—170. l. (szokott gorombasággal így ír: „Igazán el lehet mondani, hogy az orosz hadosztály e napon nagy szolgálatot tett az osztrák hadseregnek s talán a megvertetéstől mentette meg,“ egyszersmind elsorolja Haynau hibás intézkedéseit a harc folyama alatt. V. ö. ezzel Ramming ezredes replikáját Oest. 37—38. l. Lapins. 120—123. Szil. F. Férf. 25. l. Vah. II. 70. l. Kossuth jelentése autograf másolatban Lev.-nél és Szil.-nál, ugyanaz nyomtatásban Resp. 17. sz. és Honv. 166. sz. — Haynau e harc után Lovadnál áthidalatja a Dunát (jul. 7-re), s e cselekedetét a mieink komolyan meggátolni még csak kísérletet sem tesznek, a mi felett az ellenség történetírója csudálkozását fejezi ki.

Uzoni harc. Adlerberg orosz vezérőrnagy (3 zászlóalj, 9 lovasszázad és 6 ágyu) a kökösi hidnál táborozó Gál Sándor ezredes mintegy 6 ezer főnyi székely seregét megtámadja, Gál az oroszok előnyomulására Uzoni g hátrál vissza, hol ellenfele előtt harci rendet formál s azt a kökösi hidon is visszaveri, de majd Jessauloff tábornok tartalékhadának megérkezéte visszavonul a küzdelemből. Szabó Nándor és Szilágyi Samu alezredek. Gábor Áron a kökösi hidnál elesik.

Köv. E. T. 249. l. Czetz Bem's 329. l. V. ö. Feldz. 495. l. és Ber. I. 148. l. Ez utóbbik így ír: „Adlerberg gyalogságával a nevezett falu (Kökös) ellen mozdult, lovassága ugyanazt megkerülvén. A nélkül, hogy nagy ellenállást fejtettek volna ki, a székelyek Uzonyfaluig mentek vissza „hol 8 ezer főből és 25 ágyuból álló főerejük erős állodásban volt elhelyezve. Miután ekként Adlerberg vezérőrnagy az ellenséget ereje kimutatására kényszeríté, szükségtelennek tartá egyenetlen erővel harcba keveredni, s azért a Feketeig (így) rendben visszahúzódott, hol Jessauloff vezérőrnagy csapataival egyesült,“ Adlerberg ezen tudósítása folytán jul. 5-én maga Lüders intéz támadást. (Az Egyet. Encykl. I. 24. l. kiadta a Szent-Istvt. hibásan állítja, hogy Gábor Áron jun. 17-én esett el a Sinaja-kolostornál, miután a Ber. Köv. és Czetz e részben egyező adatai hitelességét a szemtanu R.d.g.r is bizonyítja).

Jul. 3. Kedd.

Cseoda orosz tábornok (20 zászlóalj, 41 lovasszázad és 84 ágyu) Hadház felől megszállja Debreczent s ott és a környéken három nap alatt 6 ezer csetvert (20,520 p. mérő) gabnát s összesen 30 ezer embernek 21 napra való eleséget s annak elszállításához szükséges fogatot zsarol össze.

Ber. I. 65. 131. l. Honv. 172. sz. (legterjedelmesebb, s különösen érdekes a város hódolati nyilatkozata). Frey III. 132. l. Cs. Debreczent, hol sok gyalázatosságot követett el, jul. 6-án hagyja oda, s a füredi ut mocsárjaitól félve, (akkor tájon sok eső esett), Tokaj, Póga és M. Kövesden át csatlakozott a főserereghez. Debreczeni előnyomulása kormányunkat egészen meglepte s nem kis zavarba hozta; visszaüzésére a 8. és 9. hadtesttel Perczel Mór küldetett. V. ö. jul. 8.

Bem altábornagy Beszterczén az oroszoknak Erdélybe titése miatt szükségesnek látván, hogy a hadműködések a legnagyobb összhangzásban és pontossággal folyjanak, e célból a székelyföldet s a körülfekvő vidéket ostromállapot alá veti s a megjelölt területet a polgári és kormánybiztosi hatóságok felfüggesztésével távolléte alatt Gál Sándor ezredes katonai parancsnoksága alá veti, ki rögtöntörvényszékiileg fogja büntetni mindazokat, kik e rendeletnek ellenszegülendnek s kötelességüket, mint katonák hiven nem teljesítendik.

A rendelet Honv. 162. sz. Valószínűleg ezen intézkedésre czéloz Kossuth, midőn jul. 16-án Bemnek írja; „Olvasám a lapokból ön rendeletét, melynél fogva minden civil t. hatóságot felfüggeszte; e lépésnek felszámíthatlanok következményei s megegyezésem nélkül ugy eshetik meg, ha meg ismerem a nemzetgyűlés előtt, hogy nem vagyok kormányzó. Miatta a félország lángban áll. Mért compromittál ön, drága aítbn. ur? Higye el, van elég gondom. Ne neveljék barátaim. Ez annyit tesz, mint felfüggeszteni az alkotmányt, még a miniszteriumnak is a nemzetgyűlés megegyezése kívántatik, különben vádállapotba helyeztethetik. Borzasztó crisis támadhat belőle. Nyujtson kezét elhárítani a zavar vérszeit. Kérem rá, a nagyváradi beszélgetésre hivatkozva.“ (K. lev. Szil.-nál F. Napj. 44. l.).

Jul. 4. Szerda.

Vécsey tábornok, ki ostromtájegeit e nap 20-ra egészíti ki, Temesvárat újból lövetni kezdi, Rukavina vár-

parancsnok csak gyöngén viszonozza az erős ágyutűzet, éjjel azonban (jun. 4. és 5. közt) a józsefvárosi ostromművek ellen kirontást tétet, mely alkalommal honvédeinket meglep-
vén 18 ostromágyut beszögeztet. Vécsey a következő napokon némi szünetekkel jul. 19-ig folytatja a lövetést. Az űrség pedig jul. 11-én az Ujvilágban lévő ágyuink ellen újabb kirontást in-
téz s azok közül 7-et ismét beszögez, mely alkalommal holtak-
ban és sebesültekben 23 embert is veszttünk. Az osztrákok
vesztesége a két kirontás alatt összesen 49 halott és 91 sebesült.

Feldz. 378. 379. l. Vécsey hadereje jul. 4-én 11 ezer ember és 55 ostromágyu, jul. 13-ka óta 68 ágyu. Az első ostromvonal jul. 1-én készült, a 2-ik pedig jul. 15-én nyílt meg. A zárlati intézke dések és munkálatok átalában oly tökéletesek voltak, hogy azokról az ellen-
ség történetirója is (Ramming, Haynau tábornokari főnöke) nagy elismeréssel és dicsérettel nyilatkozik. Jun. végén a várbeli betegek száma (1100) hagymáz és skorbut miatt napenként nagyobbodott. Jul. 14-én már lóhus járja, jul. 28-ka óta pedig hetenként ez is csak kétszer osztatik.

Klapka tábornok Komáromban, miután a jul. 1. kormányrendelet a seregben, főleg a 3. és 7. hadtestekben, oly ingerültséget és ellenszegülést keltett, hogy e miatt a rendelet foganatosítására gondolni sem mert, haditanácsot hív össze. Ez Nagy-Sándor és Klapka tábornokokat követségbe küldi Buda-Pestre oly megbizással, hogy jelentsék ki a kormánynak a fősereg nevében, hogy Görgein kívül semmiféle más vezérben sincs bizodalma, s ha neki két hivatala közül valamelyiket le kell tennie, az a miniszteri legyen.

Klap. Mem. 128—131. l. Görg. II. 225. l. Lev. I. 73. l. Füg. III. 252—253. l. E történet (v. ö. Jul. 7.) kétségbevonhatatlanul bizonyítja, mennyire hálványozá a fősereg Görgeit, ki katonáinak szívéen, azóta hogy a vezéri botot kezébe vette, a legkorlátlanabb hatalommal uralkodott. Hogy a hadsereg ezen hangulatát, melynél fogva ha a kormány és Görgei közt választania kellett, mindig ez utóbbiknak részére nyilatkozott, csupán mesterfogásokkal néhány meghittje által idézte volna elő maga Görgei, mint némelyek állítják, teljességgel nem hihető. Mert a főseregben a forradalmi kormány iránti ellenszenv érzelme eleitől fogva mindig megvolt. E hadsereg a feloszlás szélén volt már a Drávánál, Váczon, Eperjesen, a nélkül hogy erre Görgeitől nyerte volna az indítást. Hogy Görgei tábornokara s meghittebb környe-

zete a vezér érdekeit ápolá s féltékenyen őrzé a kormánynyal szemben, annál semmi sincs természetesebb, meggondolván főkép, hogy Görgei e régibb katonákból lett tiszteknek előljárójuk volt, kinek mostani fényes állásukat köszönhatték s kinek a kormánynyal ellenkező politikai nézetei s a haditerveket készítő „táblabíró“ kormányférfiakra szórt gunyai különben is köszájön forogtak. Más felől azonban, miután több felől állítatik, hogy Görgei körül rendszerezett katonai kamarilla alakult (élén Bayer és Görgei Armin), mely ama kormányellenes irány kifejtését tüzte feladatul s Görgeiben egy félistent látott, kinek vakon tömjénezett: igen valószínű, hogy az ellenszegülés érzelmét e kamarilla hatatosan ápolá és felcsigázta. Maga a vezér jul. 2. estéjétől fogva, midőn a rendeletről még semmit sem tudott, jul. 5-ig orvosi tilalom folytán minden hivatalos ügytől távol tartatott s a tisztikar ellenszegüléséről is csak utólagosan, jul. 5. este, értesült, s e körülmény, hogy t. i. a jul. 2. csatában magát oly hősileg kitüntető vezért eszméletlen betegségében akarják letenni, még inkább kifejthette az irányában való ragaszkodást, noha az már azelőtt is oly erős és általános volt, hogy Ludvig jun. 29-ről ezt ír Kossuthnak a tábor közepéből: „Ne engedd, hogy Görgeit nyilvános lapokban megtámadják s ez által elkedvetlenítsék. A hadsereg Görgei nélkül nem létezhetik (kann nicht sein), s valóságos örültség lenne most más valakire gondolni, — ez az én véleményem.“ (Ludvig levele töredékben Feldz. 132. l.). S őszintén kimondva, Mészáros, e hü és becsületes hazafi, mint hadvezér legkevésbé sem volt alkalmas és méltó Görgeit pótolni. Személyes vitézsége ugyan kétségen kívül állott, de az altábornagy mind annyiszor a hányszor vezéri tisztet vállalt, annyira megveretett, hogy a kormány mindig kénytelen volt visszahívni s mást bizni meg azzal, hogy a fegyvereink becsületén az ő vezérkedései alatt ütött csorbát hozza helyre. S a következmények a Mészáros vezérkedése iránti bizalmatlanságot igazolni látszottak, a mennyiben hivatalos föllépéséből sem erély, sem képesség nem tünt ki. Jul. 2-án Pestről elindul, hegy a komáromi táborba megy, de a szőnyi ágyuzás hallattára Almás tól visszafordul. Jul. 3-án írásban nyilatkozatra hívja fel Görgeit, mondja meg, „akar-e“ seregével Pest felé sietni vagy sem? Jul. 7-én azt „tanácsolja“ és „parancsolja,“ hogy inkább Komáromban maradjon, mint áttörést kíséreljen. Jul. 9-én ismét kérdésebe teszi előtte, „akarja-e magát alávetni a kormánynak“ s levezetni a sereget? Majd ismét azt a tanácsot adja, hogy 3 ezer huszár vágja keresztül magát Haynau táborán, melyet egy egész hadsereg sem tudott keresztültörni. (Mészáros levelei Klap.-nál Mem. 133. 159. 172—175. l.). Ily gyöngöcségre mutató levelezgetésnek még a semminél is kevesebb haszna volt, mert e kézzelfogható erélytelenség és ügyetlenség csak tápúl szolgált Görgei makacskodási hajlamának.

Jul. 5. Csütörtök.

A magyar kormány Pesten Klapka és Nagy-Sándor tábornokok előterjesztése folytán (1. jul. 4.) határozza, hogy Görgei továbbra is a hadseregnél maradjon, nevezetesen a feldunai főszereg parancsnokságát vigye Mészáros fővezérségének elismerésével, a hadügyminiszterségtől azonban vissza kell lépnie.

Klap. Mem. 136. l. Görgei. II. 226. l. Mint gondolhatni, Kossuthnak a tisztikar közbevetése igen zokon esett, s más nap többek közt írta Klapkának: „Gondja legyen önnek, hogy a haditanács csak is ezen cselekvési körre (a hadműködésekre) szorítkozzék, s az országgyűlés és a kormány rendeleteinek birálgatásától mindenkor távol tartsa magát.“ Bónisnak pedig kötelességévé teszi, hogy a haditanács üléseiben jelen legyen. (Koss. lev. Mészáros-nál 124. 125. l.). Görgei más nap megírta lemondását a hadügyminiszterségről, melyet távollétében Szabó Imre ezredes vezetett.

Bem altábornagy Beszterczéről szózatot intéz a magyar nemzethez. E szerint az otthon népszerűtlen muszka czárnak minden perczen a birodalmában kiütendő forradalomtól kell félnie, minekkövetkeztében ellentünk küldött hadait nemsokára visszahíni kényszerülend. Addig legyünk bátrak és kitartók. A Beszterczénél betört oroszok már a határig visszaverettek, a Brassónál táborozók pedig ki fognak üzetni, annyival inkább, mert Oláhországot és a törököket is háborubá fogja keverni az oroszokkal. „Seregünk többre megyen 150 ezernél, míg az ellenség összes ereje nem számít 80 ezeret,“ Erdélyes Magyarhon minden bizonynyal meg fog tisztítani ezektől, hogyha a seregvezérek határszéli állomásaitak gyáván oda nem hagyják, a netalán előnyomult ellenséget pedig hátulról bátran megtámadják.

A szózat Honv. 163. sz. (megértésére v. ö. jun. 28. az Alldorf alá tett jegyz. ugyszintén jun. 22. jegyz).

Uzoni ütközet. Lüders tábornagy (8 zászlóalj, 12 lovasszázad és 20 ágyu) Gál Sándor ezredes ellen arcvonalban Jessauloff alatt középhadát, Sepsi-Szent-Györgynél a mieink bekerítésére Rennenkampff alatt balszárnyát,

Prásmártól pedig a Fekete-Úgy balpartján Adlerberg alatt jobbszárnyát indítja ütközetbe. Gál székely csapatait Jessauloff közeledésére Kököstől Sepsi-Szent-György felé hátráltatja, hol alvezérei felmondják az engedelmességet s a lovasságot és az ágyukat a színhelyről Csik-Szereda felé elvezetvén, az Uzontól előnyomult gyalog századokat az oroszok dühös öldökléseinek átengedik. Veszteségünk mintegy 500 ember holtakban és sebesültekben, 4 ágyu, 2 zászló és 12 fogoly, az oroszoké a két (jul. 2. és 5.) harcban összesen 5 halott és 40 sebesült.

Köv. E. T. 249. l. Czetz 330. l. Ber. I. 149. 150. l. Som. 72. l. (A „Feldzug,“ ezen különben kitünő pontossággal készült mű, e harcot két helyt írja le. A 494. lapon az ó-naptár napját tartván meg, és a 496. lapon az új-naptár szerint, ekként egy harcból kettőt csinál). Bem, kinek úgy látszik, a székelyek közül egyetlen egy megbízható alvezére sem volt, s ki Dobay dézsi hátrálása miatt már különben is ingerült volt a sok orosz tisztre, az uzo ni eset hírére hallva, magán kívül lett haragjában. Jul. 21-én Sepsi-Szent-Györgyön napiparancsot adott ki, mely szerint „a rendetlen megfutamlásért felelős, szintugy feylemlenség bűnével is terhelt fő- és törzstiszteket elfogatván hadiszék elébe állíttatta“ s megigéri, hogy az állomásaikat gyáván odahagyó tiszteket föbe löveti vagy rangjoktól megfosztva bebörtönözteti (B. napiparancsa Honv. 184. sz.); Gál Sándort azonban a vezérségben meghagyta. — Lüders a fentebbi harc után Jessauloffot Sz.-Györgyön és vidékén hagyván, maga Földvárra vonult vissza, Clam-Gallas osztrák hadára várakozván, hogy támadását megkezdhesse. Előhadát Engelhardt Vledénybe vezette. Ezen helyzetben maradtak az oroszok jul. 13-ig.

Heinz hadnagy mintegy 100 főre menő osztrák és orosz lovassággal korán reggel Szász-Régenben egy honvéd-zászlóaljat véletlenül megrohan és teljesen szétszór. Veszteségünk 50 halott és 28 fogoly.

Feldz. 512. l. Som. 79. l. Ugyanezen portyázó csapat visszatértében Nagy-Sajónál egy 104 szekérből álló élelmi szállítmányt is elfog s ez alkalommal a kíséretből 27 embert elejt 24-et pedig elfog.

Jul. 6. Pént.

Sass tábornok (7 lovasszázad és 2 ágyu) portyázó csapatainkat Debrődnél Abauj megyében szétveri s majdnem

egészen leöldösi, aztán seregét kétfelé osztván a Rozsnyó és Nagy-Idk irányában huzódó csapatainkat veszi üldözőbe s utolérvén kegyetlenül megszabdálja. Veszteségünk e harcokban 150 halott, 70 fogoly és 2 zászló, az oroszoké 2 halott s 4 sebestült.

Ber. I. 132. 133. l. Sass tábornok gyors lovasaival azon hirre indult ki Miskolcra, hogy portyázó csapataink jul. 5-én Jabloncza lakosságával egyesülten az oroszok élelmi szállítmányát megtámadták s részben elfogták. Jul. 7-re a tábornok már Miskolcra visszaérkezik.

Görgei tábornok Komáromban, meg lévén győződve, hogy délen összpontosított haderőnk az egyesülendő osztrák és orosz haderő ellen sikerrel küzdeni képtelen leend, s hogy ennél fogva a déli hadösszpontosítás vagy bekerítettésen vagy semleges területre való kiszorításon fog végződni,* hogy e bajoknak elejét vehesse, haditanácsot hí össze, melyet arra igyekeznek rábírní, hogy a kormány összpontosítási tervének mellőzésével a főszereg az ő régebbi tervét követve, Haynaut tönkreverni igyekezzék, s e végett tovább is Komáromnál maradjon. Klapka és Nagy-Sándor tábornokok azonban a vezér szándékának ellene szegülnek, mindazonáltal Görgeinek sikertül a haditanácscsal elhatároztatni, hogy a szereg ne „szökjék“ meg Komáromból, hanem igyekezzék egy támadócsatában keresztültörni az osztrák táborát és úgy huzódni le a délvidékre. — Azonban Klapka késő este Kossuth e napról kelt levelét veszi, melyben a kormányzó a seregnek Komáromból más nap, azaz jul. 7-én leendő kiindulását az oroszok közelgetése miatt halaszthatatlannul szükségesnek nyilatkoztatja s „a haza megmentését“ egyenesen e mozdulattól függeszti fel. Klapka a seblázban fekvő Görgeivel nem érintkezhetvén, Bayer tábornok elött kijelenti, hogy ő a szereg Komáromban való további időzéseért egy perczig sem vállalja el a felelősséget, annál fogva, mint Görgei után legidősb tábornok, kit a vezér akadályoztatása esetén a parancsnokság illet, megbizzá Bayert, hogy a holnapi elindulás felől rögtön intézkedjék, mit ez teljesít.

Klap. Mem. 134—144. 163—171. l. (hol Koss. levele is).
Görg. II. 234—251. l. (A Komáromban maradás tervének hadtani

birálatát l. Feldz. 134. 135. l.). E haditanács, melyben Görgei a kormányt kijátszani törekedett, ép oly erős bizonyítványt szolgáltat makacs jelleméről, mint éles eszű ravaszgáról, melylyel tulajdonképeni czélját eltitkolni s az ellennézeteket leküzdeni tudta. Görgei nem sietett délre a kormány közelébe, mert lélekben meghasonlott a kormány politikájával, utálta annak haditerveit és ezek készítőit, s mert attól is tartott, mint ezt maga is elárulja (II. 228. l.), hogy a kormány öt mihelyt hatalmába keritheti, megalázza s láb alól eltéteti. A kormány pedig kénytelen volt tűrni a pártos vezért, e szükséges rosztat, s úgy látszik maga is beleegyezett vagy legalább jó képet csinált ahhoz, hogy a főserég egyideig még Komáromban maradjon. Kossuth legalább jul. 8-án ezt írja Görgeinek: „Tíz nap alatt háromszor történt, hogy az elfogadott terv halogatás miatt nem foganatosított. — A Buda irányában való összpontosítás akkor, midőn még lehetséges volt, nem teljesített, most már, mint látom, lehetetlen. E perczen tehát nincs más választásom, mint a hadparancsnokságnak megrendelni, hogy Dunántul az osztrákok ellen döntőleg működjék, Komáromot mindenestre biztosítsa, igyekezzék Fehér, Tolna és Baranya megyéken a kormánynyal Szegeden feltartani az összeköttetést, és körülmények szerint a hácsbánsági sereggel való egyesülést a megjelölt irányban lehetőségessé tenni. A főczél marad mindig, előbb megverni az osztrákokat.“ (Kossuth levele Görgeihez Feldz. 133. l.) E sorok olvasására a történetíró zavarba fog jöni, merje-e hibáztatni Görgeit engedetlenségeért, melyet a kormány ekkép helyeselt.

Vetter altábornagy előcsapatai (8 zászlóalj, 2 osztály lovas és mintegy 18 ágyu) a Ferencz-Satornától szemlevezésre kiindult Ottinger altábornagyot (12 lovasszázad s 9 ágyu Jellačić hadtestéből) reggeli 5. órakor Hegyesen megtámadják. Ottinger a falu mögött vesz állodást, majd ebből kiveretve Verbaaszra hátrál.

Feldz. 253. l.

A Jancu praefecttől küldött Cartesiu tribun Buzgó százados csapatát (600 ember s 3 ágyu) Marúczelnél Kolozs megyében bekeríti. Buzgó a Fontanell nevű eltorlaszolt szorosba jutván egy mellékuton folytonos harcrolás közben nagy nehezen Gyalura kivágja magát, azonban csapatának nagy része, szám szerint több mint 100 ember, s ezek közt Vasváry Pál a Rákóczy-csapat parancsnoka, e szorokban, a hegytetőkről alábocsátott kövekkel s a mindenfelől elő-

tört lándzsások által leöletik vagy elfogatván mellen faczövekkel földhöz szögeztetve kivégeztetik.

S o m. 58. 59. l. (A harc s V a s v á r y elesése napját csupán ezen könyv adja). K o r. 190—196 l. (legkörülményesebb V. végnapjaira s halálára nézve). K ö v. E. T. 231. l. B e m K e m é n y hadjárata kiemeneteléről (l. jun. 15. 16.) akkor értesült, midőn Nagy - V á r a d - ról, Kolozsváron keresztül utazott (jun. 24-én). Keménynek megparancsolá, hogy tüstént induljon ismét a havasok ellen, s minthogy egyszerre működő és rendező szerepet nem folytathat, ez utóbbi hatalommal szárnységédét Z a r z i c k i alezredest bizta meg. Zarzicki a b á n f i h u n y a d i helyörségnek is előnyomulási parancsot küldött. Bem azonban az oroszok előnyomulása folytán magához kívánván venni hadait, nemsokára az egész havasi táborozást megszüntetni rendelte. A visszatérésre intő parancs a többi vezérekhez még idején elérkezett, azonban a bánfihunyadihoz már nem; s ily módon ez már jul. 2-án M a r ú c z e l e n állott, melyet folytonos csatározások közt elfoglalva fölégetett. Itt várta, hogy a g y a l u i örség is hozzá csatlakozandik. Az éhség gondjaitól is gyötretve már épen visszavonuló félben volt, midőn az oláhok minden felől bekerítették.

Jul. 7. Szombat.

G ö r g e i tábornok K o m á r o m b a n had serege utra keléséről véletlen értesül, mire fölingertlven rögtön megírja kérését a szolgálattól való teljes fölmentetésért. Lemondása azonban az egész tábornagy izgatottságba hozza, minck következtében a 3. és 7. hadtestből nemsokára küldöttség jelen meg nála, mely őt fölkeri, hogy ne hagyja el a sereget. Klapka, a sereg tökéletes fölhasználásától tartva, maga is a kérelmezők közt. Görgei, tiszteit maga körül látván, fölfödözi előttök jul. 6. indítványa (l. e.) valódi indokát, hogy t. i. „ő nyílt ellenkezésben áll Kossuthtal, mert az általa s az ő főhadparancsnoka által elrendelt általános déli visszavonulásban semmi egyebet sem lát, miut az országból való gyalázatos futás kezdetét... s hogy a főseregnek kötelessége az ellenséget, a melyik előtte áll, határozottan megtámadni, nem pedig kikerülni,“ s ehhez képest kijelenti, hogy a vezérséget csak úgy vállalja el, ha a hadsereg el van tökévelve Komárom alatt megtámadni az ellenséget. Miután a tiszték a föltételt elfogadták, Klapka visszarendeli

Nagy-Sándort Bátor-Kesziből s maga készül elhagyni a ka'onai pályát, de Görgei azon előterjesztésére, hogy neki, mint legidősebb tábornoknak őt betegsége alatt helyettesítenie kell, szintén eláll szándékától.

L. a jul. 6. Komárom alá felhozott kútfőket.

Pawloff tábornok portyázó-csapata Bem egyik vigyázásra kirendelt zászlóaljját Kozmatelkén kora hajnalban véletlenül megrohanja s rövid véres harc után teljesen szétveri. Veszteségünk több mint 100 halott és 44 fogoly, az oroszoké 1 halott és 2 sebesült.

Ber. II. 142. l. Som. 82. l. Grotenhielm portyázó-csapatái Bem marosvásárhelyi szállítmányát (mintegy 150 szekér) jul. 4-én elfogták. Bem hasonló zsákmányolásoknak elejét veendő Oláhujfalun át Kozmatelkére vigyázó-csapatot küldött, mely azonban elég hibásan meglepetni hagyta magát.

Jul. 8. Vasárnap.

Kossuth kormányzó Perczel Mór tábornokkal egyetértőleg Czeglédén határozatba teszi, hogy az osztrák és orosz hadak közeledése folytán a Jellačić tönkreverésére indított bácsbánsági sereg ereje ezentul ne szaporittassék, hanem a Mészáros által Vetterhez levonulásra rendelt Vysocki és Dessewffy féle hadtest Nagy-Kőrösről visszahivassék és Perczel parancsai alá adassék, s hogy e haderő hozzájárulásával alakittassék Perczel Mór vezérsége alatt egy 24 ezer főnyi új sereg, melynek rendeltetése a Tiszán át kelt s a főerőtől ktlönvált orosz sereget megverni s a Tisza háta mögé visszaszorítani, hogy ekkép Debreczen visszaszereltetvén az Erdélylyel való összeköttetés ismét helyreállittassék s a kormány, ha Szegeden biztonsága veszélyeztetve lenne, Nagyváradra huzódhassék. Perczel teendője általában oly módon foglalkodtatni az egész orosz főerőt, hogy az Komárom és Görgei ellen (ki az osztrákokat a Duna jobb partján fogja meg támadni s Székesfehérváron és Tolnán át vonuland le Szegedre) döntőleg működni megakadályozva legyen.

Feldz. 184. l. Függ. III. 321. l. Koss. levele Bemhez Szil.-nál F. Napj. 43. l. Kossuth ezen öncsinálta tervével a marostiszai összpontosítás tervét keresztül-kasul huzgálta. Mészáros és Dembinszki, bár a fővezérséget azon kikötéssel vállalták el hogy Kossuth a hadmozdulatokba megegyezések nélkül ne avatkozzék, minderről mégis csak utólagosan értesítettvén, e miatt más nap élesen összeszólkóztak vele. Dembinski, mint Horváth írja „indulatosan kelt ki a kormányzó kétszínüségé ellen; Mészáros pedig, bár csöndesebb vérrrel ajánlá neki, gondoskodjék új fővezérről. Forma szerint azonban egyikök sem mondott le.“ A középtiszai haderő azonban gyorsan szaporodott. Jul. 17-én a 9. hadtest (Vysocki) már 13 zászlóaljat, 22 lovasszázadot és 30 ágyut, a 10-ik hadtest (Perczel) pedig 16 zászlóaljat, 6 lovasszázadot és 17 ágyut, összesen a két hadtest 27,800 embert számlált, s ide csatlakozandók voltak még a Kazinczy (8800 ember s 30 ágyu) és Knezics (2500 ember s 7 ágyu) csapataik is. Ez utóbbiak ekkor Nagy-Váradnál állottak.

Jul. 9. Hétfő.

Kossuth kormányzó Czeglédén levelet ír Bem altábornagyhoz, melyben őt a magyarországi összes csapatok főparancsnokságával megkínálja. Ez ajánlatra Bem jul. 17-én Csik-Szeredáról válaszul írja, hogy kész elvállalni a tisztséget azon esetre, hogy ha neki az országgyűlés katonai diktatúrást enged két hónapra, mely idő alatt reméli, hogy Magyarországot az osztrák-orosz seregektől megtisztítandja.

K. levele B.-hez Szil.-nál F. Napj. 23. l. B. levele K.-hoz Feldz. 510. l. V. ö. Köv. E. T. 250. l. (K. levele keltét hibásan Szegedre teszi). Kossuth már ezelőtt több ízben írta ohajtásképen a lengyelnek, hogy jöjjön ki egész haderejével Erdélyből s vegye át Magyarhonban a fővezérséget. De Bem a kormányzó felhívására jun. 23-án azt felelé, hogy miután Erdélybe az oroszok betörték, addig nem mehet ki, míg azt a földet meg nem tisztítja tőlök.

Haynau osztrák fővezér Nagy-Igmandról felhívja Magyarországi földmivelőit, hogy elhagyott lakaikba térjenek vissza s ne higyenek a „lázadók“ hazugságainak és ámitásainak, mintha t. i. jogaikat és szabadságaikat veszély fenyegetné; egyszersmind megígéri, hogy az osztrákok és oroszok az előfogatot és a naturalékat készpénzzel fogják fizetni, személyöket és vagyonukat nem bántják, az urbér eltörülve marad,

míg a lázadás vezetői egyebet sem akarnak, mint „tekintet nélkül a ti javatokra, meggazdagodni, haszintén e miatt nektek s családotoknak tönkre kellene is jutnotok.“

A kiáltv. S a m m l. 123. l.

Szentiványi Károly erdélyi kormánybiztos jelenti a Királyhágon túl fekvő résznek, hogy őt a b. pesti kormány saját kérelmére fölmenté a további hivataloskodástól, s helyébe országos teljhatalmu kormánybiztosnak Boczkó Dániel képviselőt nevezte ki.

A hirdetmény Honv. 170. sz. K ö v. O. 188. l. Szentiványi visszalépésére Bem azon tulkapása adott okot, hogy az ostromállapotot kihirdette. (l. jul. 3.) Boczkó jul. 11-én már K o l o z s v á r t intézkedik. (H o n v. 168).

Gyula-Fehérvárból az őrség egy része a Városra kirontást tesz, honnan a vár ágyui támogatása mellett 4 órai heves harc után honvédeinket kivéri. Veszteségünk mintegy 100 halott és sebestült.

F e l d z. 539. l.

Jul. 10. Kedd.

Besztercei ütközet. Grotenhielm altábornagy Bem altábornagyot reggeli 5. órakor Besztercze előtt 4 hadoszlopban véletlenül megtámadja. Bem (Füzi főhadnagy) ágyutűzzel fogadja elleneit s két óra hosszat védi magát. De majd észrevévén, hogy Pawloff tábornok és Springensfeld alezredes jobb- és balszárnyát megkerüléssel fenyegetik, az áruló várost is feladja s Bessenyő felé elhúzódik. D. u. 2. órakor megállapodik a lengyel vezér Sófalfvánál s ott Ineze őrnagy mindaddig feltartóztatja az ellenséget, mignem a sereg a Sajó hidon átvonulván, Bem Szeretfalfvánál tűzéréségét újból elhelyezheti, hol d. u. 3. órakor a harcnak vége szakad. Bem itt a parancsnokságot Damaszkín alezredesre bizza és serege nagyobb részével még azon éjjel elhagyja e tájat. Veszteség az ellenségénél 15 halott s 36 sebestült, részünkön több.

Köv. E. T. 247. 248. l. Feldz. 512. l. Som. 82. l. Bemutja: jul. 11-én hajnalban Maros-Vasárhely, este Udvarhely. Jul. 13-án Csik-Szereda, jul. 14-én Tusnád, hol az Uzonnál szétfutott székelyeket renkezi, 15-én Tusnád és Bükszád, 16-án Csik-Szereda, 17-én és 18-án Kézdi-Vasárhely és Eresztevény, mely vidéken mintegy 12 ezer embert és 50 ágyut vont össze Brassó vissza foglalására s a moldvai hadjárat megkezdésére.

Jul. 11. Szerda.

A Főlség Wohlgemuth altábornagyot Erdély polgári és katonai kormányzójának nevezi ki, mellé rendelve a polgári ügyekben teljhatalmu császári biztoskép Bach Edét, Bukovina volt id. főnökét. V. ö. a u g. 11.

A kézirat Samml. Anh. 29. l. és Köv.-nál O. 190. l. E kinevezések egy jul. 19-én kelt legfelsőbb rendeletben tétettek közé, s valószínűleg e körülmény vezette Kövárit és Rüstowot (II. 267. l.) azon hibás föltevésre, hogy a kinevezés jul. 19-én történt. Utóbbik rendeletben, valamint a márcz. 4. alkotmányban is a Részek már ismét az „Erdélyi nagyfejedelemség“-hez vannak csatolva. (A rend. O. 194. l.)

Harmadik esata Komárom alatt. Görgei tábornok a jul. 6. haditanácsban elhatározott áttörés eszközlése végett Klapka tábornok vezénylete alatt kiindittatja hadait Haynau ellen Komáromból. A harcot d. e. 11. órakor Ó-Szöny és Almásközt az Eszterházy osztálya kezdi meg (8. hadtestből) a Wolf dandára ellen. Egyideűleg indul jobbszárnyunkon Assermann ezredes, Janik és Rakóvszky osztályaikkal (8. és 2. hadtestekből) az ácsi erdő felé, melyet rövid ágyutűz után Schneider től elfoglal. Déli 12. óra tájon Piqueti és Leiningen tábornokok (3. hadtest) is tusára kelnek, előbbik Jablonowszky és Benedek dandáraik ellen Pusztá-Herkálnál kezdvén hosszúra nyuló ágyucsatát, utóbbik pedig Pusztá-Csem ellen indulván, melyet miután Klapkától tetemes tüzérségi erővel támogatott, Herzinger tábornoktól d. u. 2¹/₂ órakor elfoglal. Azonban Schlick tábornok Bianchi, Sartori és Reischach dandáraikat küldi a tulszárnyalt Schneider segítségére, melyek aztán Assermann a délirészen álló Pöltenberget (7. hadtest) ne-

gyedszeri heves rohammal d. u. 5. órakor az ácsi erdőből ki-
verik. Pusztá-Csem ellen pedig d. u. 3. órakor Haynau
Bechtoldot és Panutinet rendelvén, ezek Leiningent bá-
tor magatartása daczára szintén visszanyomják. Klapka belát-
ván, hogy a nap célját (a Czonczópatak elfoglalása torkolatá-
tól Nagy-Igmándig) többé el nem érheti, parancsot ad a vissza-
vonulásra, miközben az eddig Ó-Szönynél tétlenül vesztegelt
Nagy-Sándor (1. hadtest) az üldözésre kelt Simbschen dan-
dárát huszáraival feltartóztatja. Veszteségünk mintegy 1500
ember holtakban és sebesültekben, az ellenségé 124 halott, 608
sebesült és 81 hiányzó.

Rüst. II. 168—175. l. Feldz. 137. s. köv. l. (hol a csata
tervrajza is). Klap. Mem. 169—187. l. Ber. I. 172—175. l. Görög.
II. 253. l. V. ö. Kossuth levele F. Napj. Szilágyitól 40—44. l.
Lapins. 128. 129. l. Rüstow szerint Klapka e harc tervezésénél
azon hibába esett, hogy haderejét az elszánczolt tábor nagy kerületén
igen vékonyra nyújtá ki, a helyett hogy főerejét az osztrák balszárny
ellenében összpontosította volna. A győzelmet Haynau Simbschen és
Panutinének köszönheté, kik e napon kitüntettet vitézségökért a Fölség-
től a Mária Therezia rendjelét vagyis a legnagyobb katonai kitüntetést
kapták. (Oest. 39. l.).

Buda-Pestet d. u. 5. órakor Wussin őrnagy alatt
(Ramberg hadtestéből) osztrák katonaság (3 lovasszázad és 6
ágyu) szállja meg.

Feldz. 154. l. Frey III. 153. l. Szil. F. Tört. 394. l. Klap.
Mem. 178. l. A fővárosban az osztrákok semminemű ellenállásra sem
találtak, a lánczid fapallóját azonban mintegy 70 lábnyi hosszúság-
ban, ugyszintén a Szolnokra vezető vasut sineit is fölszedve lelték. Más
nap már Ramberg is Budán volt, ki hadteste legnagyobb részét jul.
15-én Pesten szállásolja el, honnan csak jul. 23-án távozóék el Szab-
adkára. Haynau nagy sulyt fektetett rá, hogy az oroszokat a fő-
város „elfoglalásá”-ban megelőzze, mi neki egy napnyi előnnyel csak-
ugyan sikerült is. Hanem az orosz hivatalos munka így ír: „Az első
osztrák csapatok, melyek Budát megszállották, azon véleményben, hogy
Pest még a lázadók kezében van, nem szánták el magokat előbb át-
menni a Dunán, csak midőn egy kozák őrszem Budára ráakadt, hová
az nap estére egy lovas és gyalog osztályt vártak Ramberg táboruk
parancsa alatt.”

A temesvári kirontást lásd jul. 4.

Jul. 12. Csütörtök.

Kossuth kormányzó délben Szegedre a kormány székhelyére érkezik, hol lelkesültséggel és estére nagyszerű fáklyás-zenével fogadják. „A hadműködések központjává” ily formán szólott Kossuth ez alkalommal „e hely lévén kiválasztva, hiszem, hogy Európa szabadsága Szegedről sugárzandik ki, és ha találkozni oly nyomoru, ki a hazát leigázni s diktátori hatalomra vergődni öröklődnék (czélzás G ö r g e i r e), azt én magam gyilkolnám le.“

Szeg. Hírl. 1849. 22. sz. Szil. F. Napj. 25. sz.

Engelhardt tábornok Fogarasnál 800 főnyi s 4 ágyuval ellátott csapatunkat viradatkor Vledény felől tulnyomó erővel megtámadja, lovasságával Bethlen és Segesvár irányában előre megrakván az utakat. A mieink rövid ellenállás mulva Segesvár, majd az uhlánok megpillantása után Bethlen felé törekszenek menekülni, azonban az itt szintén lesben álló kozákok által szétveretnek. Veszteségünk 200 ember holtakban és sebestültekbén, 400 fogoly s 4 ágyu, az oroszoké 4 halott s 3 sebestült. A vár orosz kézre esik.

Ber. I. 151. l. Feldz. 500. v. ö. Köv. E. T. 251. Czetz Bem's 350. l. Bemjun. 23-án Móricznak, a fogarasi várparancsnoknak azt rendeli, hogy őrségét 300 főre szaporítsa. (A rend. Honv. 153. sz.). Móricz, ki e tisztségre 1849. áprilban neveztetett ki (Közl. 85. sz.), a fentebbi harcban maga is foglyul esik.

Buda-Pestet Adlerberg százados alatt orosz katonaság (2 század kozák) szállja meg.

Ber. I. 176. l. V. ö. Jul, 11.

Jul. 13. Pént.

Görgei tábornok az 1. 3. és 7. hadtestekkel (összesen 26—28 ezer ember s 130—150 ágyu) a délvidéki hadösszpontosság eszközlése végett elhagyja Komáromot s Vác felé utban. Klapka tábornok ellenben Kászonyi (2.) és Assermann (8.) hadtesteikkel (összesen 22 zászlóalj, 12

lovasszázad és 66 mezei ágyu) a várban marad, a kormány érdekeinek ellenőrzését Görgei táborában egyidőre Nagy-Sándor tábornokra bízván.

Görg. II. 254. l. Klap. Mem. 190—197. l. (hol az őrség részletes elhelyezése, a védelmi intézkedések a vár leírása stb.) Feldz. 451—453. l. Asb. I. 135. l. A kiindulást Görgei Armin az előhaddal még jul. 12-én megkezdé. Haynau jul. 11-én megigérte Paskevicznek, hogy ha Görgei Vác felé menend, ő a Duna bal partján fogja üldözni s ekkép Paskevicz körmei közé hajtani. Ez ígélet azonban nem váltatott be. Haynau Görgeinek nem indult nyomába s ennek elfogását vagy megtörését egészen-magára Paskeviczra bízta, mint a ki maga is elbánhat Görgeivel. Paskevicz e miatt mérgelődött, s azzal boszulta meg magát, hogy Grabbet nem engedte át Haynaunak Komárom zárlatára. Haynau ugyanis oly szándékkal volt, hogy mihelyst a rég várt Grabbe (ki jun. 17-én már A. Kubinban állott) Komárom tájára érkezik, seregét Pesten át Jellačić és Temesvár megsegítésére délre vezetendi le. Grabbe azonban, bár a császár „megmáshatatlant” parancsa szerint feladata lett volna csupán a bányavárosokban működni, s bár előzőleg megigérte, hogy Komáromot a Vág és Duna balpartjáról zárolni fogja (Oest. 32. l.), sokáig váratott magára, kénytelen lévén Komáromhoz menetelét Paskevicz intézkedéseitől függeszteni fel, ki őt épen ellenkező irányban rendelé. Jul. 7—18-ig ugyanis Szent-Kereszten időzött, ekkor az orosz fővezértől parancsot kap, hogy Zólyomon és Dévényen keresztül siessen Losoncra, bevágni Görgei előtt az utat. Ebből azonban semmi sem lön. Grabbe R. Szombathra jul. 23-án, Putnokra jul. 26-án, Miskolcra jul. 27-én érkezik, s csak miután 23 napig távol kalandozott a bányavárosokból, érkezett vissza aug. 12-én Zólyomra. (Oest. 28. l.) Haynau megunva a várakozást, s Komárom zárolására Csorichot és egyidőre Schlicket hátrahagyván, főerejével jul. 16-án elindult a vár alól. (V. ő. jegyz.).

Grotenhielm portyázó csapata Nagy-Sajónál Besztercze mellett Damaszkín alezredes jobbszárnyának egyik osztályát viradtkor megtámadja s szélyelveri. A székelyék 60 halottat és 4 foglyot vesztenek.

Ber. I. 143. l. Feldz. 511. l. Czetz 366. l.

Jul. 14. Szombat.

Kossuth kormányzó Szegeden az ország törvényhatóságaihoz körlevelet indit, mely szerint a kormány székhelye

Pestről Szegedre hadműveleti helyes szempontokból tétetett át, mi aggodalomra nem adhat okot, annál kevésbbé, mert a tiszántúli kerület egészen tiszta az ellenségtől s e tér és a Duna-Tisza köze hadaink birtokában van. Dunántul 50 ezer főnyi sereg működik Komáromra támaszkodva, Bács-Bánság és Erdély miénk, a Brassónál betört oroszok ellen Bem most indul. „Ha a nemzet önmagához és hazájához hív marad“ kevés hónap alatt le fogja győzni az osztrák-orosz haderőt következő okoknál fogva. 1. Seregeink létszáma az ellenségével legkedvezőbb arányban áll, az egyesült hatalmasságokénál alig 10 ezerrel kevesebb. 2. Mi itthon vagyunk s minden helyen gyámolításra találunk, az ellenség pedig idegen földön mozog, hol a víz, levegő, éghajlat, és az emberek ártalmára vannak. 3. „A népharcz legyőzhetetlen,“ ha valamely vidéken átvonul az ellenség, háta mögött fölkel a vidék lakossága. 4. A nép, mely önmagáért harczol s honszeretettől van áthatva, leigázhatatlan. — Felhivatnak tehát a hatóságok, hogy mindezeket a nép hitévé tévén, azt a lehető legnagyobb erőfeszítésre buzdítsák.

A rend. Honv. 178. 179. sz. (E rendelet alá jul. 14. van írva, de miután benne Guyon hegyesi győzelméről is van szó, melyről Kosuth jul. 14-én még nem értesülhetett, kétségen kívül áll, hogy az okmány később iratott és adatott ki).

Hegyesi csata. Jellačić bán Vetter altábornagy támadó föllépését megelőzendő, Verbászon összpontosított hadával (15 zászlóalj, 22 lovasszázad és 79 ágyu), a miéink meglepésére éjszakra indul; de a jólétesült Guyon tábornok (mintegy 7 ezer ember s 42 ágyu) elkészülve várja támadását. Hajnali 3. óra tájon Hegyes, Szeghegy és Feketehegy előtt egyszerre felvillannak a magyar őrtüzek s megdördülnek az ir vezér ágyui. Jellačić ekkor Hegyes ellen balszárnyával két gyalog dandár élén Dietrichet küldi, de a ki a miéink ágyutüze és szuronyai által visszatüzetik. Ez alatt balszárnyunk Szeghegynél Puffer ezredes dandárát Verbász felé visszaveti. A bán rendbe szedi s új előnyomulásra vezetí ugyan a futókat, de midőn hírért veszi, hogy egyik csapatunk Feketehegy felől hátrálási vonalát fenyegeti, Horváth vezérőrnagy fődözete alatt Verbász felé visszahuzódik, majd a csatorna jobb partján

vett állodásából is kiveretve Kis-Kérre futamodik. Ezalatt Veprovác és Keresztur felől Kmety tábornok is megtámadja a Kulán fekvő Lederer-dandárt, Földvállról indult csapataink pedig d. u. 4. órakor Lang-dandárnokot támadják meg, ki a mieinket visszanyomva Mossorin felé húzódik el. Jellačić éjfél után 2. órakor Kátynál szedi össze szétszóródott csapatait. Veszteségünk 81 halott s 141 sebesült, az ellenségé 200 halott s 500 sebesült.

Feldz. 254—267. l. Rüst. II. 181—189. l. Ber. I. 159. l. Frey III. 160—162. l. Kossuth hív. jelentése Honv. 175. sz. v. ö. 195. sz. (A hivatalos „Feldzug“ általában mindenütt tulzott kimélettel sőt hízélgéssel tárgyalja Jellačić, e „grata persona,“ hadműveleteit. Igy „fontos sztratégiai eredményüek“ nek mondja a kátyi és óbecsei harcokat, holott tudva van, hogy a kátyi ütközetre Ujvidék eszélytelen ostromlása és haszon nélküli elpusztitása következett, Ó-Becsét pedig miután Jellačić meg nem erősíté, 4-ed napra Vetter ismét elfoglalta s ily módon a taktika folytán nyert pillanatnyi előnyök a sztratégiai hibák által tökéletesen elvesztek. A bán a helyett, hogy, mint a Fölség kívánata magával hozta volna (214. l.), gyors előnyomulással kezdte volna meg a támadó hadjáratot, egy a hosszas háboru alatt elpusztitott s az ő támpontjától is elszigetelt területen, egy ellenséges várat háta mögött hagyva, várakozásban tékozlá az időt, miközben a honvédsereg nyakára nőtt s három oldalról körülfogta. A fentebbi vereség után Szalánkeménnél átkelvén a Dunán, Karlovicz és Kamencz közt helyezte el seregét s ezen állásban hagyta mindaddig, míg Haynau a Bánságból kezet nem nyujt neki (aug. 16.), midön azonban már nem volt kivel verekednie.

Derra őrnagy a verbászi ágyuzás hallattára a Begamentén álló osztrák-szerb őrhadat Perlásznál reggeli 8. órakor megrohanja, de az átjárást négy órai folytonos harc után sem képes birtokába keríteni. Veszteségünk néhány halott és 41 sebesült, az ellenségé 6 halott és 27 sebesült.

Feldz. 268. l. Hiv. jel. Honv. 182. sz.

Jul. 15. Vasárnap.

Aulich tábornok rendes hadügyminiszternek kinevezetik.

Klap. Mem. 420. l. Feldz. 283. l. (jul. 16.).

Második váczai ütközet. Görgei hadseregének a Paskevics fővezérlete alatt álló orosz erő, melyet a magyar vezér Szolnoknál lenni hitt, útját szegí. Előhadunk Görgei Armin őrnagy vezérlete alatt kora reggel érkezik Vácra, honnan Bebutoff muzulman és kaukazusi lovasait rövid csatározás után Kis-Ujfalura kergeti. E hirre Rüdiger tábornok Sassért küld, hogy Gödöllőről 22 lovasszázaddal és 8 ágyuval Vác ellen nyomuljon elő, mi déltájon megtörténik, azon különbséggel, hogy Sass egész seregét (8 zászlóalj, 22 lovasszázad és 32 ágyu) magával hozza. Ezalatt Rüdiger Offenbergtábornokot is (48 lovasszázad) Ujfaluba rendeli Sass támogatására. Déltájon Sass és Offenberg egyesülve támadást intéznek s velök a Hétkápolnánál állást vett Görgei Armin és Nagy-Sándor (1. hadtest) tábornok tűznek össze, mégpedig kedvező eredménnyel, a szödi szőlőkől s a dukai hegyekből elervén a kozákokat. D. u. 3. órakor a Gombáspatak mentén elhelyezkedett Leiningen tábornok (3. hadtest) támad Sass újabb lovassággal erősített jobbszárnya ellen, ki ugyanekkor Nagy-Sándorra intéz egy erős lovastámadást, melylyel a császárhuszár-ezred erejét megtöri. A kölcsönös ágyuzás késő estig tart, miközben az ellenség csapatai a dukai hegy és a szödi szőlők előtti szabad térségen védelmi állásban tartják magokat, az éj beálltával pedig visszahúzódnak a harcztérről.

Görg. II. 255—259. l. Ber. I. 179—183. l. Feldz. 188. s köv. l. Lapins. 130—134. l. Görg. és a Vil. 18—22. l. Szil. F. Tört. 391. l. Paskievics Kuprianoff és Rüdiger hadtesteikkel jul. 9-én indult el Miskolcra és vidékéről s azon szándékkal igyekezett Hatvan felé, hogy Görgei előtt a pesti és váczai utat, hol Vysockival egyesülhet vala, bevághassa. Jul. 12-én Bebutoff vezérőrnagyot küldi Vácra, hogy hozzon hirt Görgeiről. Jul. 14-én éjjel már értesül, hogy ellenfele Szobonvan s ehhez képest következő tervet adja ki. Sass menjen Gödöllőre Görgeinek Vysockival való egyesülése megátlására, Kuprianoff és Rüdiger (összesen mintegy 45 ezer ember) Aszódon maradjanak s innen egyenes vonalban induljanak Görgei ellen. Az élelmi szekerek (mintegy 4 ezer db.) Hatvanon, Cseodaeff hadteste Mezőkövesden álljanak. Paskevics szándéka volt csak jul. 16-án lépni fel támadólag s Rüdiger is azért rendelt csupán lovasságot Bebutoff segítségére, hogy ekkép nem leend kenytelen idő előtt megkezdeni a harcot. De Sass egész erejét harcába vezetvén, a

fővezér tervét elrontotta. — Görgei Komáromból lett kiindulásáról a kormányt egy igével sem tudósítá, s ez és a nagy közönség egy darabig egyáltalában semmit sem tudott sorsáról; a kósza hír néha győzelméről, majd tönkre veretéséről, majd az oroszokkal szövetségkötéséről szóltott, jul. 26-án pedig egy hivatalos közlemény annyit mond róla, hogy P o z s o n y nál Radeckzivel csatázik (H o n v. 179. sz.). Perczel számíttva arra, hogy Görgei Vác felé a Duna balpartján is vonulhat le, ennek megkönnyebbitésére jul. 13-án S z o l n o k ról előnyomult, jul. 15-én A b o n y nál állott s parancsa volt hátulról megtámadni az oroszokat, mihelyst értesül, hogy Görgei Vácra délnek indul.

Clam-Gallas Ede altábornagy a Bem által márcziusban és májusban Oláhországba kivert osztrák sereget (11³/₆ zászlóalj, 16 lovasszázad és 36 ágyu) a törösvári szöronson át Erdélybe vezeti s vele Brassót megszállja, hol Lüders tábornagy Rennenkampf vezérőrnagy dandárát (2 zászlóalj, 8 lovasszázad és 8 ágyu) Clam rendelkezése alá bocsátja.

Feldz. 498. l. Ber. I. 152. l. Som. 88. l. Köv. E. T. 252. 256. l. Clam aug. 4-én kiáltványt intéz a székelyekhez, kiknek „eltántorodottságból eredt boldogtalanságukat tekintve és sajnálva,“ engedelmesség esetére közböcsánatot ígér. De ha meg nem térnek „a legkeményebben fog velök bánni s azon helységeket porrá téteti, melyek csak a legkisebb ellenkezésben találtnának.“ E szózat még nagyon kegyelmes azon nyilatkozmányhoz képest, melylyel Daniel es. k. osztrák biztos a Bem után Moldvából bejött Moller táborából aug. 10-én megtisztelvé székely atyánkfiait. Daniel megparanesolja, hogy senki tovább „e piszkos forradalom gyalázatos eszközévé felhasználtatni“ magát ne engedje, hanem „császár Ófelségéhez“ visszatérjen. „E nemes nézettől vezéreltetve legfelsőbb helyről nyert kegyelmes utasításnál fogva“ megrendeli, hogy a fegyverek és löszerek 24, illetőleg 36 és 48 óra alatt beadassanak, mert a kipél ezentul találtnak „mint pártütő azonnal föbe lövetik... Egész faluk, melyek e rendeletet pontosan teljesíteni elmulaszttnák, mint megátalkodott pártütő fészkek kizsákmányoltatván, azonnal porrá tétetnek“ stb. (A kiáltvány Köv.-nál O. 201. 202. l.). E derék férfi, ki a dsingiszkáizmusbán a muszkát nagyon sokkal tulhaladni akarta, hazánkfia volt.

Jul. 16. Hétfő.

Szeretfalvai ütközet. Grotenhielm altábornagy Bem elutazásáról értesülvén (l. jul. 9.) Pawloff dandárnok-

kal Damaszkín alezredes székelyeit (mintegy 3 ezer ember s 14 ágyu) Szeretfalvánál megtámadtatja. Damaszkín, ki nek Bilakon és Galaczon lévő jobbszárnyi csapatait egyidűleg maga Grotenhielm szétkergette s tekei hátrálási vonalát is elvágta, csakhamar feladja állodását s csapatai egy részével, Táczon át véresen üldöztetve Szent-Györgyre hátrál. Kálnoki őrnagy. Nagy eső. Veszteségünk csupán Táczon mintegy 50 halott s 2 ágyu, az ellenségé összesen 7 halott és 27 sebesült.

Ber. I. 144. l. Feldz. 514. l. Som. 84. 85. l. Köv. E. T. 254. 255. l. Kövári szerint a hátráló sereg még azon éjjel Szász-Régenbe érkezvén, ott az elkésett Inczédi Samuval egyesül s kívánni kezdi, hogy az utóbbik vegye át Damaszkintól a vezényletet (R.d.g.r ezt valótlannak mondja; szerinte „Inczédi köztünk sem volt s a sereg nem Inczédit, hanem Kálnokit ohajtá vezérül“).

Seregmozdulatok Váczon. Paskevics tábornagy éjjel (jul. 15. és 16. közt) Hart्यानál rendezí csapatait, várva Görgei támadását s Haynau megjelenését annak háta mögött. Görgei azonban az orosz főerő jelenlétéről meggyőződván, délben arra határozza el magát, hogy a tulnyomó ellenséges erővel harzba ereszkedni nem fog s ez okból a Gödöllő felé való áttörés eszméjével felhagy, hanem miután annak is hírét vette, hogy Ramberg hadteste a Duna balpartján Pest felől huzódik fel ellene, a Losoncz-miskolcztokaji kerülőn vonuland le a délvídekre. D. u. 4. órakor az orosz előhad (Kaufman tábornok) Vác ellen ágyuzást kezd, melyet azonban Paskevics nemsokára megszüntetni parancsol. Görgei hadserege éjjel a postauton Rétság felé megkezdi elvonulását, mi azonban a sereghez csatlakozott polgárrendű menekülők több százra menő szekerei miatt főleg a város északi szélén lévő hidnál annyira akadályozva és feltartóztatva lön, hogy reggelre csapataink fele része sem hagyhatta el Vácot. Födözeten Leiningen tábornok (3. hadtest). Másnap

Jul. 17. Kedd.

Harmadik váczicsata. Paskevics tábornagy virradatkor erős lovascsapatot küld Vác ellen szemlezésre. E lo-

vas had, miután Nagy-Sándor tábornok (1. hadtest) elő-
 őrseit gondatlanul visszavonta, a Hétkápolná nál állást vett
 Görgei Armin őrnagy balszárnyát megkergeti s a város ut-
 czáiba tzi. Görgei Armin ugyan mihamar rendbeszedi s a város-
 ból délre kivezeti hadát, azonban Leiningen tábornok (3.
 hadtest) egyik érkező csapatát félreértésből ellenségnek véelve,
 Vác nyugoti szélén a Duna hosszában ismét futásnak ered.
 Az oroszok ekkor ellenállás nélkül benyomulnak a városba, de
 a honnét Leiningen említett csapata s a magát másodszer is
 rendbeszedett Görgei által nemsokára kiveretnek. Ezalatt a 3.
 hadtest másik fele a Gombás patakon túl vesz állodást, Gör-
 gei Arthur tábornok pedig rettenthetetlen bátorsággal rendezi
 seregének északra vonulását, miközben a város szélén lévő hid-
 nál ismét tömérdek vesződsége és akadályoztatása volt a futó
 csapatok s a máhás szekerek miatt. Paskevics ekközben, a ma-
 gyar vezér tervén keresztül látván, Rüdiger tábornokot ren-
 deli a város ellen, egy másik csapatot pedig Vác keleti részé-
 nek indittat. Leiningen ekkor a sződi szőlők felé tesz egy
 győződelmes előnyomulást s hadteste egyik részével Rétságon
 vétet állást, másikkal pedig Görgei Armin ágyuinak védelme
 alatt ettől jobbra Vác északi része előtt helyezkedik el, hol
 utolsó katonái a felgyújtott hidon épen akkor vonulnak keresz-
 tül midőn a nyomában lévő Rüdiger az északi kijárást meg-
 támadja. Leiningen Rétság nál Pöltenberg tábornokkal egye-
 sülve késő estig vív az oroszok ellen, midőn a község felgyuj-
 tatik. Görgei főserege e nap Vadkerten száll táborba. Veszte-
 ségünk a jul. 15. és 17. harcokban összesen ezer fogoly, 1 ágyu,
 2 zászló s csupán a vácsi kórházakban hátramaradt 130 sebe-
 sültünk, az oroszok vesztesége 146 halott, 303 sebesült.

Görge: II. 259—275. l. Ber. I. 182—190. l. Feldz. 191.
 s köv. I. Rüst. II. 231—236. l. Szil. F. Férf. 26. l. Vah. III. 147
 s köv. I. Paskevics Váczon Görgei teljes megsemmisítésére számított s
 hogy ez nem történt, Haynaura vetett, ki jul. 10. abbeli ígérétét,
 hogy Görgeit a Duna bal partján üldözni fogja, nem váltotta be. Hay-
 nau, hogy magát Paskevicsnak alá ne kelljen rendelnie s legyőzetésünk
 dicsőségét az osztrák fegyvereknek szerezhesse meg, igyekezett mentül
 messzebbre távozni az orosz főerőtől. Paskevics viszont óvakodott neki
 támogatására lenni s csupán a végző esetet tartotta szem előtt, hogy t. i.

Haynaut „megmenthesse,“ ha netalán tulnyomó erő által szorongattatnék. Ily módon lehetőségessé vált, hogy hadaink a roppant tulnyomó erő ellenében is tovább huzhassák a háborút, sőt az is, hogy G ö r g e i Vácztól visszafordulva Bécsset rohanja meg és foglalja el. Haynau ugyan a váci ütközet után felhívta az oroszot, hogy Grabbét állítsa Komárom elébe, egy hadtestet küldjön Szolnok és Nagy-Várad felé, többi csapataival pedig üldözze Görgeit a felvidéken, de a különben is bosszús Paskevics ezen tervet, mint a mely az ő erejét a magyar főhadssereggel szemben nagyon megoszlatta volna, „visszautasította,“ egyszersmint jul. 19-én megírta Haynaunak, hogy a K ö z é p - T i s z a védelmére ő küldjön egy h a d t e s t e t, különben Panutinet visszaveszi tőle. Haynau Szolnok megerősítését elvállalta, de nem foganatosította (Ber. II. 14. 15. l.) mindaddig. mignem Paskevics egy másik fenyegető levelet küldött hozzá, a midőn Benedek d a n d á r a csakugyan megszállja Szolnokot (jul. 27.) Haynau ugy bosszulta meg magát, hogy Pesten az orosz sereg számára felhalmozott élelmi készleteket lefoglalta, s Zichynek kijelenté, hogy ő még az élelmiszereket szállító előfogatókat sem engedheti át, mert szüksége van rájuk. (Ber. II. 63. l.). Paskevics Görgeit markából kisiklani látván, sőt mint az orosz munka bevallja, egyidőre még nyomát is elveszítvén, nem tudta mihez fogjon. Egyelőre K u p r i a n o f f o t és R ü d i g e r t Vácztól tájékmán hagyja „bevárni, mihez kezd Görgei.“ E hűléséget az osztrák kommentáló így emeli ki: „Hogyha nyert csata után oly óriási tulnyomóság mellett, mint a minő itt volt, semmi megerősített pont által, semmi területi akadály által sem gátoltatva megállunk, bevárni azt a mit az ellen tenni fog, a helyett, hogy mi szabónk elibe a törvényt, akkor természetesen minden további kombináció lehetetlen és fölösleges.“ (Oest. 13. l.) Majd hírével Paskevics, hogy Gyöngyös és Hatvan tájáról Perczel által hátban fenyegettetik, máhás szekereit Pestre rendeli s ennek védelmére T o l s t o y tábornokot küldi egy erős hadosztálylyal. Görgei nyomába R ü d i g e r A n r e p tábornokot mozditja előre Vadkertről B.-G y a r m a t h i g, ettől kezdve pedig csak C h r o u l e f f ezredest (3 lovasszáhad és 2 ágyu). Végre a fővezér Görgei l o s o n c z i utjáról értesülvén, üldözésére jul. 19-én Sass tábornokot (22 lovasszáhad s 8 ágyu) indítja utnak, maga főerejével, a hegyi utaktól s az ellenséges érzelmü lakosságtól féltében, utána nyomulni nem mervén. E helyett Kuprianoffot és Rüdigert G y ö n g y ö s r e, Cseodaeffet Kápolnáról M. K ö v e s d r e rendeli, czélul tüzvén ki Görgeinek a Tiszán átkelését megakadályozni. Majd attól tartván, hogy Görgei közléki vonalait elvágja s Kassán és Eperjesen lévő raktárai ellen fordul, jul. 22-én Rüdigert P a t á r ó l P é t e r v á s á r á r a mozditja, azon utasítással, hogy ha Görgei északra nyomulna, mindenütt üldözze. Másnap azonban Pétervásáráról ismét visszarendeli Hatvan irányában, s megahagyja neki, hogy jul. 26-ra Kerecsendnél legyen, hová Kuprianoffot

is rendelé. Ezalatt a miskolcz-tokaji vonalon Görgei sarkába Cscodaeff parancsoltatott, de jul. 21-én Miskolczról ez is visszarendeltetett Abrányba, minek következtében Görgei a Sajó-vonalt háborítás nélkül megszállhatta. Hogy micsoda okszerűség és összhang volt ezen ide-oda szaladgálásokban, annak előadását még a hivatalos Ber. sem meri megkísérteni. A zürzavart csak Haynau történetirója deríté fel, ki világosan kimondja, hogy Paskevics ez időben tökéletesen elvesztette tájékozását s anyira desperált, hogy egész hadseregével vissza akart hátrálni Kassára, nehogy Görgei közléki vonalait és raktárait hatalmába kerítse. „Szerencsére“ ugymond a történész „ezen hátramenő mozdulat eszméjével ismét felhagyott.“ (Oest. 17. l.).

Jul. 18. Szerda.

Pöhltenberg tábornok (7. hadtest) Görgei északra huzódását fődözendő, d. e. Balassa-Gyarmath és Vadkert közt a Lókos pataknál az üldözésre kiindult Anrep tábornok ellen (28 lovasszázad s 8 ágyu) ágyuzást kezd, majd folytonosan harczolva B.-Gyarmathig huzódik, hol a hátvéd tisztét Nagy-Sándor tábornok (1. hadtest) veszi át, azonban ő feladatát nagyon silányul teljesíti, mert az ellenség előtt egyetlen egyszer sem állapodik meg, hanem hátráló csapataival minduntalan a fősereg sarkában jár, éjjel pedig egy vaklárma következtében rémült zavarba esik s ezzel az egész kifáradt hadsereget féket és rendet vesztett ijedelembe keveri. Görgei fejsebében beteg.

Görgei II. 278. 279. 332. l. Ber. II. 4. l.

Jul. 19. Csütörtök.

Haynau osztrák fővezér Buda-Pestre teszi át főhadi szállását s kemény fenyegetődzések közt dorgálja a főváros lakosságát. Midőn az osztrák csapatok kevés idővel ezelőtt elhagyták a fővárost, lehetetlennek tartották, hogy „ismét hűtlenül és ellenségesen“ lépjenek fel ellenökben annak lakosai, de ebbeli hitökben „keserűen csalatkoztak.“ „Ti nagyobb részt nemetek nyelv és erkölcs dolgában, részt vettetek azon törekvésben, hogy egy istentelen szájhős kíséretében egy magyar köztársaság ábrándszerű épületén dolgozzatok. A nemes Hentzi

és vitéz bajtársai vére részben a ti fejetökre száll... Üldöztették a jó érzelműeket magatok között... Én saját elpusztíttatásokkal és várostokéval bosszút állhatnék rajtatok, de császárom és uram nagylelkűségét követem. Fogadjátok azonban egy régi hadfi intő szavát, ki megmutatta, hogyan váltja be adott szavát. Halálfi a lesz rang- és nem különbség nélkül a legrövidebb idő alatt a büntény színhelyén mind az, a ki szóval, tettel vagy forradalmi jelvények viselésével a lázadók ügyét gyámolítani merészkedik, a ki osztrák vagy orosz katonát szóval vagy tettel megsért s a ki magánál fegyvert rejteget.“ — Egy másik kibocsájtvány szerint a fővezér a pesti és óbudai zsidóközsegekre, melyek „többszöri valóban gyalázatos és törvényellenes magaviseletöknek álalában, különösen pedig a lázadók ügyének többszöri felkarolásával és gyámolításával“ nyilvános bizonyítékát adták, következő sarez vettetik: 40 ezer db. gyalog katonaköpeny, 8 ezer db. lovas katonaköpeny, 40 ezer gyalog nadrág, 24 ezer lovas nadrág, 12 ezer lovas felsőnadrág, 60 ezer pár német csizma, 20 ezer pár magyar csizma, 15 ezer bakkancs, 60 ezer ing, 6 ezer gatya, 20 ezer nyakravaló, 16 ezer nyakfátyol, 16 ezer rőf szürke posztó, 30 ezer rőf fehér posztó, 800 mázsa talpbőr, 400 mázsa felsőbőr, 300 mázsa közép talpbőr stb. stb. stb. késedelmi sarez az első napra 500 ft. a 2-ikra kétszer, a 3-ikra háromszor anyi, s igy tovább.

A két okmány Samml. 126—128. l. V. ö. Feldz. 155. l. Más nap közzé teszi a fővezér, hogy a lakházak a netalán elrejtett fegyverekért sorra motóztatnak s üres lakásokban lévő fegyverekért „a halálbüntetés a felügyelőt vagy házmestert éri; utcákon 10 embernek együttállani nem szabad, ellenkező esetben egyszerű felszólítás után az örök tüzet adnak; a nemzetőri ruha, háromszinű jelvények vagy vöröspántlika viselői „kérdés nélkül... rögtönbírótság elibe állíttatnak és agyonlövetnek.“ (A hird. i. m. 129. l.). Haynau jul. 24-én hagyta el serege egyik fő részével (Liechtenstein Ferencz) a fővárost, mit egy kegyetlen hangu fenyegető szózatban tudat a lakossággal, melynek, ha a rendet megtörné s hátrahagyott katonáit megsértené, világosan megígéré, hogy városukat „Brescia sorsára“ fogja juttatni. (E szörnykiáltvány i. m. 131. l.).

Guyon tábornok a titteli főusik ellen reggeli 6 órakor Vilovánál szemlegezést eröltet s két óra hosszat ágyuz-

tat, mit azonban az ellenség csak gyöngén viszonzoz. Guyon ekkor Kovil-Szent-Iványra visszahúzódik.

Feldz. 270. l.

Rüdiger orosz tábornok Balassa-Gyarmathról egy udvarias hangu levélben felszólítja Görgei Arthurt, hogy miután hadserege az oroszoktól győzödelmesen üzelve veszélyes helyzetbe jutott, lépjen „az alkudozások ösvényére, s közölje vele föltételeit, melyek mellett a reá nézve egyenetlen küzdelemnek végét szakíthatná, ső igyekezni fog azokat Paskevicsnél szorgalmazni“ (solliciter). — Görgei levelet jul. 23. és 24. közti éjen Alsó-Zsolczán névén, jul. 24-én válaszul írja Rüdigernek, hogy miután nem arról van szó, hogy a veszélyből magát és seregét, hanem hogy „szegény szorongatott hazája politikai lételét megmentse,“ hadseregével „mindaddig kénytelen harcolni, mig békés polgártársai a leigáztatás veszélyétől meg szabadítva nem lesznek, vagy magunk is dicsőséggel elveszünk az egyenetlen harcban.“ Egyébiránt az egyes hadvezérekkel való alkudozással aligha lehet czélt érni. Ha Paskevics az ország ideiglenes kormányával alkudozni akar, közölje vele (Görgeivel) föltételeit, ő köteletségének tartandja a titkos értekeződések megnyitását eszközölni.

Rüd. lev. Görgeihez s ennek válasza Szem.-nél II. 103—107. l. Rüd. levele még Görgei-nél II. 301. l. Mindkét levél kézbesítője egy hölgy, Lapinski szerint Görgei nőrokona volt, ki ez utóbbik levelével jul. 24-én éjjel Szikszón hált, hol Nagy-Sándor, gyanakodván Görgeire, ennek Rüdigerhez írott levelét titkon hataimába ejti, feltöri, elolvassa, s ismét lepecsételve a hölgy holmija közé visszadugja. Nagy-Sándor néhányad magával ellenpártot képezett Görgei táborában „de“ mint egy hadtestebeli tiszt írja „sokkal gyöngébb és következetlenebb volt, hogyesem az ügyes és hatalmas eselszövő (Görgei) ellen valamit kivinni képes lett volna. Hiába ösztönözték meghittei, hogy válják külön, s utazzék el saját felelősségére, midőn a többiek példáját önként követni fognák. Többször elszánta erre magát, de egy negyed óra mulva ismét megváltoztatta szándékát.“ (Lapins. 145. l.) Rüdigernek valószínű czélja volt e levél írásában, miután maga visszarendeltetett, biztonságot szerezni a Görgei nyomában lévő Chrouleffnek.

Jul. 20. Péntek.

Az első orosz táborkövetek Görgei hadiszállásán. Chrouleff ezredes (3 lovasszásad s 2 ágyu) Losoncra előnyomulván, onnan Nagy-Sándor előőrseihez egy tisztet és egy trombitást azon üzenettel küld át, hogy tegyék le a fegyvert, különben megtámadja őket. Az ezredes Nagy-Sándortól Görgeihez utasítatva, ehhez éjjel két követet (Kotlároff százados és Rüdiger alhadnagy) indit, megígérvén, hogy míg a követek vissza nem térnek, addig nem támadja meg a mieinket. A követek Görgeihez Rima-Szombatba érkezvén, Paskevics nevében, kitől azonban semmi megbízó levelük sem volt, fegyverletételre és seregének szétosztatására szölitják fel a magyar vezért s előlegesen 48 órai fegyvernyugvást kérvén, és kívánván, hogy nemesak a tartalék, hanem az előőrsök is még azon éjjel Losonc mögé huzódjanak vissza. Görgei a követekkel való beszélgetést ravaszul használja fel, hogy kitudja az orosz hadak állását, s míg a követek a fegyverletétel föltételeit írásba teszik, addig ő levelet ír Paskevicsnek (Rima-Szombat. jul. 21. hajnali 2. óra) hogy a fegyvernyugvára nem áll rá, a fegyverletétel dolgában pedig magától nem adhat feleletet, miután e tárgyban előbb meg kell kérdeznie hadseregét. Négyszem közt azonban Kotlároffnak kijelenti, hogy Magyarország szorultság esetén inkább elvállalna egy orosz fejedelmet, mint egy osztrákot, s hogy Paskevics ezen ügyben a magyar kormánnyal alkudozhatik. Reggel felé a követek visszatérnek Losoncra, Sass tábornok pedig ugyan oda Chrouleff támogatására s Görgei üldözésére megérkezik.

Ber. II. 11. 12. l. Görgei. II. 283—287. l. Görgei levele Paskevicshez s alvezéreihez Szem.-nél II. 99—102. l. Ez utóbbik még Lapins.-nál 143. l. Rüst. II. 242—246. l. A vácz-losonczai hátrálás alatt csapataink igen sok sanyaruságot láttak. „Vácztól kezdve sem kenyeret, sem húst nem láttunk“ így ír Lapinski, „s a szegény katonák kénytelenek voltak kiásni a burgonyát a szántóföldeken és megsütni, hogy éhes gyomrukat valamivel megtölthessék. Egy ital bor sem üdíté fel a lankadozót, ki éjjel ört állni s nappal harczolni kény-

szerült... A lovak csak rosz szénát és szalmát kaptak, néha semmit; zabra gondolni sem lehetett, s gyakran kidőltek a szegény párák s ott kellett hagyni őket az útfélen. A lovasság egy néhány nap alatt többet szenvedett, mint az egész hadjárat alatt... Végre Losoncra értünk, hol a katonák kenyeret és hust kaptak.“ E nyomoru utazás alatt egy képtelen hiedelem gyökerezett meg hadfainknál, hogy t. i. az oroszok készek velünk szövetségre lépni Ausztria ellen. Az oroszok emberséges bánásmódja a hadifogyókkal s a megszállott vidékekkel és nyíltan kimutatott gyűlöletük az osztrák katonák iránt elősegítették e balvélemény kifejlődését. „A hiszékeny magyarok“ így ír a lengyel Lapinski „annyira el hagyták magokat bolondíttatni, hogy sokan K o n s t a n t i n nagyherceget már valósággal a magyar királyi trónon látták; főkép miután egyidő óta sok efféle hírek keringtek a hadseregben, melyeket Görgei emberei terjesztettek. Ezen eszme már annyira hatott, hogy midőn az ellenséges táborkövetek bekötött szemekkel keresztülvezetettek a táboron, hosszas Éljen kiáltások fogadták az oroszokat.“ — A táborkövetek által írásba tett föltételek a fegyverletételre vonatkozólag ezek voltak: 1. a tiszték rangjuk megtartásával orosz szolgálatba léphetnek vagy szabadon bocsáttatnak; 2. a legénység fegyverét lerakja s azután az osztrákokhoz átmehet vagy haza bocsátatik. (A követek irata S z e m.-nél II. 98. l.). E föltételek legkézzelfoghatóbban bizonyítják, hogy az oroszok czélja a követküldésben csupán Görgei és katonái félrevezetése volt, főkép oly czélból, hogy miután Chrouleff csekély erejével igen veszélyes közelségig nyomult elő csapatainkhoz, ezektől meg ne semmisítették, hanem S a s s megérkezteig békeességben maradhasson. Ez alkalommal történt, hogy a két táborkövet Görgei környezetebeli két tiszttel katonajelt (Dienstzeichen) cserélt. E dolognak Sass és Chrouleff azon értelmet adták, hogy az orosz táborköveteiket maga Görgei ajándékozta meg s ennél fogva a szentpéteri levelet (1. jul. 23.) vivő magyar táborkövektől Görgei számára viszon ajándékkul pisztolyaikat küldötték el. Görgei erre a két orosznak saját pisztolyaiból küldött egy párt. P a s k e v i c s azonban aug. 4-én alkalmilag visszaküldette Görgeinek pisztolyait, nem tartván megengedhetők, hogy tisztei A u s z t r i a ellenségeitől ajándékokat fogadjanak el. Görgei tehát szintén vissza akarta küldeni S a s s nak és Chrouleff nek fegyvereiket, de a táborkövet nem érzé magát felhatalmazottnak arra, hogy azokat magához vegye s Görgei pisztolyait visszavitte az orosz-táborba. — Ez volt a történet, melyet az izgatott kor közvéleménye a legképtelenebb hírek alapítására és terjesztésére zsákmányolt ki.

Turai ütközet. Perczel Mór tábornok (17 lovasszásad s 12 ágyu) Nagy-Kátáról Fénsszarura nyomulván elő, innen az orosz uhlánokat lovashada egy részével kora hajnalban Turára kergetteti. Ez eset hírére T o l s t o y tábornok (Rü-

diger hadtestéből) A s z ó d ról előre indul s hadát (8 zászlóalj, 21 lovasszázad, összesen 10,500 ember és 38 ágyu) Tura előtt harczirendben kiállítja, azonban a magyar lovasságot igen tulnyomó erejűnek tartván, lőtávolon kívül veszteg marad. A mieinknél a jobbszárnyon Thworznicki, a balon Perczel, a középen Dessewffy vezényelt, jelen lévén Mészáros és Dembinski fővezérek is. Végre d. u. 1. óraker jobbszárnyunkon Dembinski megkezdi a tüzelést, melyet Tolstoy is viszonz. Kölesönös ágyuzásban körülbelül egy óra telik el, midőn mindkét szárnyunkról lovastámadás intéztetik az ellenség ellen, melynek lovas csapatai több ízben visszaveretnek, de az orosz ágyuk tovább nyomulásukban mindannyiszor feltartóztatják a mieinket. Este felé Labintzoff tábornok tetemes erővel érkezik az oroszok segítségére, mit észrevévén a mieink, az egész vonalon félbeszakítják a harcot, s miután Vysocki is hozzájuk csatkozott a Felső-Szent-Györgyön maradt gyalogsággal, Nagy-Kátára s Abonyba hátrálnak, a nélkül, hogy üldöztetnének. Veszteségünk összesen 100 ember holtakban és sebesültekben, az ellenségé 9 halott és 59 sebesült.

Függ. III. 332—334. l. (Mészáros emlékiratai után). Ber. III. 8—11. l. Feldz. 196. l. E harcnak, mint maga Perczel írja, célja lett volna „a Pest, Hatvan és Gyöngyös körül összpontosuló ellenséget a szegedi irányból s Görgei üldözésétől elvonnai s tervében megzavarni“ (Perczel a Feldz.-nál i. h.), mi végett neki szándékában volt az ütközet után Jász-Berényen át Kápolnára előnyomulni, de ezen mozdulatnak a fővezérek ellenszögezték magokat, kik a tiszai átkelés s a Bács-Bánságba vezető vonal védelmét sürgették. Perczel, bár a fővezérségnek már előbb kereken felmondta az engedelmességet, az oroszok tulnyomó ereje felől meggyőződván s az osztrákok előnyomulásától meglepetvén, maga is letett nemcsak minden támadó, hanem minden védelmi tervről is. Jul. 23-án Nagy-Körösön, 25-én Kecskeméten, 26-án Félégyházán, s 28. és 29-én Szegeden volt, hátán hordozván mindenütt egy napi távolban az osztrákokat. (Freynál — III. 164. 165. l. — Dembinskinek egy Kossuthhoz írt harczi tudósítása közöltetik (Gyöngyös jul. 24.) mely szerint ő jul. 24-én hajnali 2. órától d. e. 10. óráig az orosz sereget Hatvanon meglepven zavarba hozta s roppant veszteséggel (12 ágyu, 800 fogoly s minden podgyász) visszakergette. E tudósítás azonban valami koholt mű, miután tartalma nyilvános valótlanágról szól).

Lüders tábornagy Talmácsnál Ihász alezredest (mintegy 2 ezer ember s 8 ágyu) korán reggel megtámadja s a természettől is megerősített állodásából kivervén, Boiczánát a vöröstoronyi szorosba nyomja, melynek hátulról különben sem védhető sánczait rohammal szintén birtokába veszi. Ihász a vesztegháznál még egy utolsó állodást vesz, de majd megkerültetvén, ezt is feladja s folytonos üldöztetés közben Oláhországba hátrál, hol Kinienél megmaradt csapatai déltájon török katonaság előtt lerakják fegyvereiket, melyek az oroszoknak kiadatnak. Veszteségünk 300 fogoly, az oroszoké 14 halott és 66 sebesült. A törökök előtt meghódolt 31 tiszt és 987 közlegény, kik Widinbe vitetnek.

Ber. I. 153. l. Feldz. 501. Som. 90. l. Köv. E. T. 257. l. Czetz Bem's 337. l. Vah. III. 55 l. Lüders jul. 18-án Szakadát-nál kelt át az Olton, s hogy a mieinket megkerülje, Hermányon és Vestényen át nyomult a talmács-vöröstoronyi uton.

A Brassó elfoglalására törekvő Bem altábornagy Clam-Gallas osztrák altábornagy középhadát (Van-der Nüll) Sepsi-Szent-Györgyről elveri, jobbszárnyát (Rennenkamp orosz dandára) a Fekete-Ügytől szintén elszoritja, s a várost d. u. 5. óraker megszállja. Más nap

Jul. 21. Szombat.

Bem Úzon és Sepsi-Szent-Györgynél megújítja támadását, azután pedig a vezényletet Gál Sándor ezredesnek adván át, hadának egy részével az ojtózi szoros felé Moldvaországnak indul, melynek határát jul. 23-án lépi át.

Köv. E. T. 257. l. Czetz. 237. l. Feldz. 520. l. (v. ö. jul. 10. jegyz.). Clam ezután a mieink tulnyomósága felől ábrándozva, sietve irt Lüdersnek, hogy jöjön segítségére, minélfogva Lüders Gyula-Fehérvár fölmentését egy időre elhalasztani kényszerült.

Lüders tábornagy Nagy-Szebent megszállja. Az 500 főnyi s 2 ágyuval ellátott őrség a szászok fővárosából előző nap Medgyesre elvonul.

Ber. I. 155. l. Köv. E. T. 257. l. Szil. F. Férf. 83. l.

Damaszkin alezredes Grotenhielm altábornagnak Tekénél, Inczedy alezredes Wladislawlewics tábornoknak Nagy-Sajónál útját állják. Amott rövid harc fejlődik ki, melyből Damaszkin Szász-Régen felé hátrál, minek hírére Inczedy is visszahúzódik. Másnap Grotenhielm Dédrád előtt egyesíti hadoszlopait, honnan csapatainkat rövid ágyutüz után Szász-Régenbe szorítja.

Köv. E. T. 255. l. Som. 36. l. Ber. III. 42. l. Szil. F. Férf. 82. l. F. Napj. 45. l.

A képviselőház első ülése Szegeden Palóczy korelnöksége alatt. Szemere miniszterelnök az ország állását, haderejét s ennek elhelyezését tárgyalván, abbéli reményét fejtegeti, hogy az osztrák-orsz seregek, melyek létszámához képest a honvéderő soha kedvezőbb arányban nem állott mint most, lefognak győzteni, hogy a fellázadt idegen népfajok békésen lefognak csöndesedni, s hogy Franciaország segélyét, a többi európai udvarok pedig elismerésüket adandják a „jogszerű forradalom”-ban függetlenné lett Magyarországnak. Utána Hunfalvy Pál szól s kívánja, hogy a külföldi udvarokkal folytatott levelezés és a kormány viszonya Görgeihez terjesztesenek a ház elébe s adassék felvilágosítás az iránt, kicsoda követte el tulajdonképen a sztratégiai hibát Buda ostromoltatásával? Szemere és Irinyi azonban kijelentik, hogy a kívánatnak nem lehet eleget tenni.

Szeg. Hirl. 1849. 20. sz. Szemere beszéde még Szil.-nál F. Napj. 47—54. l. F. Férf. 393—403. l. V. ö. Függ. III. 353. l. (hol az ülés napja hibásan tétetik jul. 20-ikára).

Szemere miniszterelnök lemond hivataláról s felszólítja Kossuthot, hogy miután ő mint kormányzó a miniszterium kezéből a hatalmat kiragadta s a formákon tényleg tultevén magát, egy maga kormányoz, a felelősség pedig mégis a miniszteriumra nehezedik, s miután az egyeduralkodás jövőre szükségessé is vált, hogy a rendeletek végrehajtása körül a sok pártvezér és korlátlan hatalmu tábornok ellenében rendszeres és erőteljes szigor gyakoroltathassék: mindezen okoknál fogva működjék oda, hogy diktátorság állittassék fel, s vagy ő (Kos-

suth) vagy méginkább Görgei vegye kezébe a diktátorságot, miután ellenkező esetben „a vezetők közti egyenetlenkedés el fogja veszíteni a hazát.”

Sz. emlékirata K.-hoz Szem.-nél III. 153—159. l. Kossuth Szemerének lemondására vonatkozólag azt felelte, hogy ne idézzen most elő zavart és rázkódtatást a kormányban, hanem maradjon helyén, minek következtében Szemere lemondását maga visszavette, diktátorsági tervével azonban nem hagyott fel. Miután ugyanis Kossuth Görgeivel találkozáásra elindult, irt Kossuthnak jul. 25-ről, baráti hangon figyelmeztetvén, hogy ne becsülje túl saját tehetségeit, s őszintén kiegyezkedve Görgeivel, osztozzék meg ezzel a főhatalmon, — a polgári ügyekben legyen Kossuth, a katonaiakban Görgei a diktátor, s ugyanazon napról fölkerlte Görgeit is, hogy legyen közlékeny Kossuth előtt, jelentse ki őszintén vágyait, egyezkedjék ki ezzel, s hogy a nemzet hiába ne ontsa véréit, vagy lépjen vissza egyikőjük vagy osszák meg egymás közt a főhatalmat, mely esetben a miniszterium kész rögtön lemondani. (Szemere levele Kossuthhoz és Görgeihez Szem.-nél II. 87—97. l.). Szemere ezen lépéseire az is szolgálta alapul, hogy a szegedi közvélemény szemében Kossuth naponként súlyodt, Görgei pedig hihetetlen magasra emelkedett, vagyis mint maga kifejzi „Kossuth erkölcsi tehetetlensége már ténynyé vált, benne senki sem bízott már, míg Görgei mint valami bizonytalan remény tündöklött a homályos távolban, a mennyiben t. i. jó szándékában bizni lehetett.” A Szegedi Hírlap, mely a kormány Szegedre költözése után egyszerre kiemelkedett eddigi homályából s igénytelenségéből s a Közöny mellett egyetlen lap volt a székhelyen, megróttá Kossuthot, a miért magát egy veszélyes udvarszerű női környezet befolyása alá engedé át, mely Görgei iránt gyűlölettel viseltetik, kimondá, hogy a „fényes orációk kora lejárt, a politikai kapacitás tőrjön míg béke lesz s a fenhangu orátor magyarázza ügyünket a népnél,” hogy „a hadi kapacitások működését a kormánynak szabályozni nem szabad, hogy miniszterium döntsön a haditervek felett s a harezban járatlan emberek jelöljék ki a vezérek utát,” — hogy a kormánynak kötelessége Görgeit fővezérré tenni, hadd legyen ő Magyarhonban az, a mi Bem Erdélyben, Kossuthnál pedig maradjon a politikai kormányzat (A Szeg. Hírl. cikke Szil.-nál F. Napj. 68—71. l.). Ugyan ezen lap jul. 21. számában ily czim alatt „Sorsunk és Görgei” miután ez utóbbikat édig magasztalá, többek közt így nyilatkozik: „Ügyünk szent igazsága kezekedik, hogy lesz mindig magasztos lekületü s lángtehetségü egyéniségünk a csatamezőn is, ki a forradalom anyagából merítve tetterejét, annak érdekeit kardja hatalmával érvényesítendi. Görgei volt ilyen férfiú... a jövődőt titkai közé tartozik, vajjon nem lesz-e reá ezentul még nagyobb szükség, mint eddigél volt. Azt tudjuk minden bizonynyal, miképp ő meg-

biztatás nélkül is, mindent megteend, mi hatásköréhez képest hatalmában álland, szabadságharcunknak ohajtott céljához vezetésére.“ A jul. 25. számban pedig ez áll: „Görgeinek közelebbről elhatározó csatái fölemelték nevét s hazánknek egy kijelölt harczy név kell, minő Washingtoné volt Amérikában vagy Napoleoné Frankhonban, kinek puszta neve is páni rettegéssel töltse el az ellent... Magyarhon legnagyobb csatáinak hőse Görgei... legyen ő katona, legyen fővezér és semmi más, míg a nemzet nem fogja őt más kötelességekre szólítani“ stb. E czikkek kétségeu kivülivé teszik, hogy a közvélemény örömmel üdvözölte volna Görgeit a diktátori polezon is, habár Kossuth iránt való kiméletből a dolog ily világosan nevén nem szólíttatott. A Szemere kettős diktátorsága azonban nemcsak tárgyi ellenmondást foglalt magában, hanem mint félrendszabály épen a legfőbb bajt, mitől mindenki szabadulni vágyott, hagyta volna orvosolatlanul. Kossuth mint szivnyomás az alvóra nehezedett a kormányra, Szemere ezt belátta, s a közvéleménnyel együtt meg volt győződve a kormányzó „erkölcsi tehetetlenségéről,“ és mégis őt a diktátorság részesévé akarja tenni. Micsoda ez más: mint ingatagság, és a személyes érdekek simogatása a haza kárával.

Jul. 22. Vasárnap.

Görgei tábornok Sajó-Szent-Péteren az 1. 3. és 7. hadtest megkérdezése után a tábornokok és tisztek nevében válaszul írja Paskevicznek, hogy hadserege az 1848. alkotmányra esküdött fel, s ezen alkotmány fenntartásaért küzd, fegyverét tehát csak akkor teheti le, ha ezen alkotmány újból garantíroztatják s Magyarország hatáiról minden ellenséges erő kiszoríttatik. V. ö. jul. 20.

G. levele Pask.-hez. Szem.-nél II. 102. l. Kossuth általában rossz néven vette Görgeitől, hogy alkudozott, különösen sérté pedig, hogy Görgei: 1. az orosz követek ajánlatait közölvén a hadtestparancsnokokkal, ez alkalommal azt írta nekik, hogy a választ azért akarja a hadsereg többsége véleménye szerint formulázni, mert ő „azon a napon, midőn a kormány által letétetett, s a sereg tisztikara által önként főparancsnoknak választatott, politikai tekintetben is megszűnt lenni a sereg korlátlan parancsnoka, hanem csupán a többség képviselője marad;“ 2. az ápr. 14. határozatot egy szóval sem érinté, hanem csak az 1848. törvényekre hivatkozott, noha a Görgei levelében érintett „ellenséges erő“ alatt, miután a korona már fel volt ajánlva Kotlároff utján a czárnak, az oroszokat érteni alig lehetett. Egyébiránt Kossuth hiúsá-

gáról és becsvágyáról feltehető, hogy neki az is zokon esett, hogy a korona felajánlásában Görgei megelőzte, a dologba azonban utólagosan beleszólt, mert jul. 28-án a táborba küldött minisztereknek azon utasítást akarta adni, hogy a trónnal valamelyik orosz főherceget kínálják meg. (S z e m. III. 48. l.). V. ö. Aug. 4.

Jul. 23. Hétfő.

Harsányi ütközet. A Görgeitől szemlegezésre küldött Pöltenberg tábornok (7. hadtest) előcsapatai (4 zászlóalj, 1 lovas-ezred és 4 ágyu) Kousnetzoff hetmannel, (9 zászlóalj, 24 lovasszázad és 42 ágyu), ki Cseodaeff előhadát képezé, déltájon Harsány és Vatta közt az erdőben össze csap. A mieink a tulnyomó erejű oroszok elől mihamar visszahúzódnak s az aranyosi csárda előtt vesznek új állodást. Itt egy óra hosszáig védik magokat, midőn a kozákok jobbszárnyukat hátban támadják meg, egy zászlóaljat pedig egészen bekerítnek és belőle mintegy 100 embert leöldösnek s 32-öt elfognak. Mintegy 4 $\frac{1}{2}$ óra hosszat tart már az erdőben a harc, midőn a mieink Görömbölyre hátrálnak, hol Pöltenberg főhada várta készen a miskolci országuton előnyomuló elleniséget. Kousnetzoff tulnyomó erőtől tartva ekkor Vattára visszahúzódik. Az oroszok vesztesége 3 halott s 5 sebesült.

Ber. III. 18. 19. l. Görg. II. 335. l. Rüst. II. 252. l. Előző nap Cseodaeff hadteste Ábrányon volt, s az elővéd őrszei Vattáról kiindulva Miskolcz irányában már e napon is összeütköztek a mi őrszemeinkkel s ezeket elkergetvén, közülök 9-et foglyul ejtettek.

Negyedik támadás Tittel ellen. Vetter altábornagy s délvidéki fővezér Guyon tábornokkal a titteli fensik ellen utolsó támadást tétet. Hajnali 3. órakor Vilovát (Lang ezredes) és Mossorint (Kničanin tábornok) külön hadoszlopokban támadják meg a mieink, de az előbbik helyen idő előtt megkezdett ágyuzás Guyon tervét elárulja. A vilovai csapatok 7. órára már Szent-Ivány felé visszahúzódnak, Mossorinnál pedig, hol Guyon személyesen vezényelt, roham oszlopaink egy keskeny töltésen nyomulnak elő, mely mocsáros lapályon nyulik keresztül. Kničanin lőtávolba várván a mieinket, egy-

szerre minden ágyuit kisütteti s az összeszorult hadlábát golyó és gránátzapporral borítja el. Ekkor az élve maradtak visszafutnak. Reggeli 6. órára ágyuink is megszüntetik tüzelésüket. D. u. 2. órakor azonban Guyon nagyobb erővel (15 zászlóalj, 5 lovasszázad és 24 ágyu) indul Mossorin ellen s a töltés mindkét oldalán az ingoványon keresztül is rendel rohamoszlopokat. A roppant elszántsággal vitt harez d. u. 5. órakor a válság pontját éri el. Egyik csapatunk már a fősikra lép, de a vezérség hibájából újabb erővel nem támogattatván, a segédhadakat nyert ellenség által visszaveretik s nagy részt a mocsárba fojtatik. Guyon ekkor minden irányban elrendeli a hátrálást Gyurgyevóra, a fogatlan ágyuzás azonban esteli 8. óráig nyulik. Veszteségünk mintegy ezer ember, kiknek legnagyobb része a mocsárókba fuladt, szerb-osztrák részen 8 halott s 25 sebesült. D. u. 2. és 4. órakor Kámen irányában és Perlaszról is intéztetnek cseltámadások a fősik ellen, melyek azonban szintén visszaveretnek.

Feldz. 270—273. I. Rüst. II. 271—274. I. Füg. III. 392. I. Vettere meghiusult kísérlet után Jellačić szemmel tartására, Kmetyt (10 ezer ember s 33 ágyu) hátrahagyván, serege nagyobb részével a kormány rendelete szerint Szegedre huzódik fel, hol Kosuth és Dembinski hadügyi intézkedéseivel elégedetlen lévén, augusztus elején hivataláról leköszön. Helyét a 4. hadtest parancsnokságában Guyon foglalta el. A hadtest (18,991 ember és 86 ágyu) jul. 25-én Beodrán, 26-án Adánál volt összpontosítva, s 30. és 31-én ért Szegedre.

Szászrégeni ütközet. Grotenhielm altábornagy (7½ zászlóalj, 5 lovasszázad és 23 ágyu) Damaszkín alvezéres csapatait reggeli 5. órakor Teke felől három oszlopban támadja meg Szász-Régen előtt. A mieink a tulnyomó erő által csakhamar minden ponton visszanyomatva Szász-Régent is feladják. Radnótfája mellett a Görgény vizénél még egyszer helyezkedik el hátvédük, de itteni állodásából is kiveretik, midőn a nagyobb részben szétriadt sereg az oroszoktól Sáromberkeig üldöztetve Nagy-Ernyénél a hegyek közé csap be, Maros-Vasárhelyet ész nélkül mellőzvé. Veszteségünk 70 halott, 100 sebesült s 95 fogoly, az oroszoké 9 halott s 44 sebesült.

Ber. II. 43. I. Feldz. 517. I. Som- 86. I. Köv. E. T. 256. 256. I. Uj. Ism. III. 108. I. (hibás). Bem az északi vgyázósereg felbomlásáról értesülvén, jul. 28-án Maros-Vásárhelyen termett s ott összegyűjté harcosait, de távozásával a székelyek ismét hátrahúzódtak, úgy hogy aug. 3-án Grotenhielm már ellenállás nélkül megszállá Maros-Vásárhelyt, miután előbb a vidéket lefegyvereztette s a fegyvereket osztrák biztosoknak kiadta.

Szemeriai ütközet. Clam-Gallas osztrák altábornagy a hétúri és illyefalvai vonalon támad Gál Sándor ezredes ellen, ki székely csapatait Szemeria előtt állítá fel. D. u. 5. óraker Van-der Null ezredes az erdőkön át tör jobbszárnyunkra, míg Stutterheim ezredes dandára (osztrák közép) az országuton arczvonalba nyomul előre, Rennenkampff tábornok oroszai pedig Seps-i-Szent-Györgynél az Olthid felé száguldának, hol az erős ágyuzás a késő éjbe nyulik. Székelyeink két ízben támadnak szuronyaikkal Van-der Null dandára ellen, de ez végerőfeszítéssel megtartja állodását, ellenben esteli 10. óraker, midőn a sötétség miatt az ágyukat már nem lehetett használni, Schönberger ezredes lovasait (osztrák jobbszárny) honvédeink rohammal szétkergetik, hasonló sorsra jut Eisler őrnagy tartalékdandára is, mely segélyadásra nyomult elő, mignem egy gránátos zászlóalj a mieinket szuronnnyal visszanyomja. Gál, kinek löszere egészen elfogyott, ekkor Seps-i-Szent-Györgyre huzódik vissza. Szemeria lángban. Veszteségünk mintegy 20 halott és 40 sebesült, az osztrákoké 26 halott és 84 sebesült.

Feldz. 520. 521. I. Gál jelentése Honv. 182. v. ö. 185. sz. Köv. E. T. 252. I. Czetz 338. I. Gál jul. 26-án midőn Bem Udvarhelyen állott, hagyja oda Szent-Györgyöt Clamtól nem üldöztetve.

Bem Moldvában. Az altábornagy (2 ezer ember s 4 ágyu) viradatkor az ojtózi szoroson át elhagyván Erdély földét, Ustragow vezérőrnagy határszéli csapatait Hirsánál megrohanja s állodásaiból egymásután kivervén Grozesdig üldözi. Az ujesapatokkal s 4 ágyuval erősödött ellenség itt délben ismét állodást vesz, de a melyből három órai harc után szintén kiveretik. Veszteségünk 12 ember sebesültekben és holtakban, ez utóbbiak közt Egyed főhadnagy. Bem ezután

(jul. 24.) O k n á t elfoglalja s ott a hadiszertárt kizsákmányolván, Moldva lakosait az orosz elnyomók ellen fegyveres szövetségre és csatlakozásra szólítja fel. De látható siker nélkül. — Végre M o l l e r orosz altábornagy tulnyomó ereje által fenyegettetvén, s a s z á s z r é g e n i vesztett harcáról is értesülvén, jul. 25-én visszahuzódik E r d é l y b e s elhagyja Moldva földét.

Bem hiv. tud. Honv. 183. sz. egy másik Szil.-nál F. Napj. 65. l. Feldz. 526. l. Ber. III. 46. l. Som. 94. l. K ö v. E. T. 253. l. Legbővebb a „Honvéd“ magán tudósítása 126. sz. Bem, kinek hadjáratait általában némi kalandosság jellemzé, ugylátszik régóta tervezettet már egy moldvai hadjárat felől s szándékainak Kossuthot is megnyeré, ki sztratégiai dolgokban képzelmenek még szabadabb tért engedett. Ez utóbbik jul. 16-ról többik közt írá Bemnek: „Polexes és Bolliák, oláhországi emigrans urak ajánlatot tettek oláh légiót alakítani. Elfogadtam az elvet, detalle-ok végett altábornagy urhoz utaltam őket. Ajánlom őket. A dolog igen fontos. Ha ön Oláhországba nyomulna, (mit igen szeretnék), e zászlóalj az avantgarde-ot képezhetné. A következmény felszámíthatatlan volna. Ha a dolog oláhhonbai mentelre kerül, kérem ez urakat pár nappal azelőtt tanácskozára hívni fel, hogy előre intézkedhessenek; mert ohajtandó, hogy ottan barátoknak tekintsenek. Igen szükségesnek vélem megmondani a proclamációban: „,mint a törökök és oláhok barátai jövünk, felszabadítani őket az orosz nyomás alól.“ A törökök kétes politikát követnek, il faut les compromettre.“ (Koss. lev. Szil.-nál F. Napj. 43. l.). Kossuth a porta jóakarátának kinyerhetése végett Beöthy Ödönt már előzőleg ki-nevezte konstánczinápolyi követnek, ki, mint Horváth tudósít, egy láda arannyal s egy rakás Zichy féle ékszerrel Brassóban várakozott, török utlevélre. Az ajándékok Ibrahim bégnél és Omer basánál a porta oláhországi hadparancsnokánál nem is tévesztették el hatásukat s az utlevél megjött, de az oláhországi kormány megtagadta az utlevelet Beöthy és segédei (Teleki Sándor és Bethlen Olivér) számára. A kormány tehát Andrassy Gyulát más utakon küldé Konstánczinápolyba (Füg. III. 301. 302. l.). Bem maga is igyekezett érintkezésbe jöni Omerrel, kit e végből jul. 3-án találkozára kért fel. Levelére sokáig késvén a válasz, innen azt következteté, hogy Omer az oroszok már lekenyerezték. Jul. 17-én tehát felszólítá Kossuthot, hogy hasonló módon („un présent considérable“ által) kísértse meg a basát ügyünknek megnyerni. (Bem lev. Koss.-hoz. Feldz. 511. l.). Pár nappal ezután Lüders tökéletesen elállta az Oláhországba vezető utakat s Ihász elkergeté védelmi állásából, midőn Ihász honvédeit a törökök rögtön lefegyverezék, míg az osztrák és orosz csapatok több mint egy félvé őta szabadon barangolhattak Oláhországban. Bemnek e szerint nem maradt más hátra, mint Moldvában kísérteni szerencsét. Az itteni lakosokhoz

intézett kiáltványát az ojtózi szorosban jul. 22-én adta ki. Ebben értesíté őket, hogy seregével országukba lépend, felszabadítani őket az „orosz járom“ alól s biztatván egyszersmind, „hogy a magas porta nem fog segítségével késni.“ (Bem kiáltványai Honv. 184. sz. K ö v. O. 194. l. L e v. I. 169. l.). A moldvai székelyek meglepetésökben bámulták honvédeinket s az ezüst pénzt, melylyel fizettek, de az egész megjelenés oly tüneményes volt, hogy sem ők, sem a különben is indolens oláhok el nem határozhatták magokat a cselekvésre. A kiáltványt még el sem olvashatták a lakosok, midőn Bem már a faképnél hagyni kényszerült őket.

Jul. 24. Kedd.

Görömbölyi ütközet. Cseodaeff tábornok Miskolcz ellen rendeletet kapván, hadtestét A brányból kimotozítja, Kousnetzoff előhadi seregével egyesíti s összes erejével (mintegy 52 ezer ember és 160 ágyu) a harsányi országúton Görömböly felé nyomul előre. Pöltenberg tábornok (7. hadtest) a harsányi erdő északi részén elhelyezkedve, erős ágyutűzzel fogadja elleneit, de bár a kozákok támadását visszaveri, később feladja állodását s Görömbölyhez közelebb foglal ujat. Midőn pedig észreveszi, hogy Mályinál lévő balszárnya az E m ő d felől tóduló oroszoktól visszanyomatik, Csaba elibe hátrál, s itt még egyszer megállapodván, Miskolczra, innen végre, miután a Diós-Győrben lévő hadoszlopot magához vette, sötétben Felső-Zsolczára huzódik. Egy erős orosz csapat éjszakára Miskolcz előtt vesz állodást. Veszteségünk mintegy 20 halott, 100 sebesült és 10 fogoly, az oroszoké 21 ember holtakban és sebesültekben.

Görg. II. 306. l. Ber. III. 20. 21. l. Hiv. jel. Szil.-nál F. Napj. 60. l. v. ö. 57. l.

Görgei levelét Rüdigerhez l. jul. 19.

Jul. 25. Szerda.

Miskolczi ütközet. Görgei tábornok a Sajó vonalon Vámostól Ónodig állitván fel Leiningen és Pöltenberg hadtesteiket, ez utóbbik (7. hadtest) Alsó- és Felső-Zsolczán d. e. 10. órakor erős ágyutűzzel támadja meg Cseodaeff hadát, mely a Miskolcz alatt elterülő la-

pályon a Sajó tulsó partján foglalt helyet. Nem sokára az arnót-keresztúri uton a Cseodaeffel tegnap egyesült Chrouléff ezredes is előnyomul kozákjaival s jobbszárnyunkon Vámos irányában egy század huszárt megfutamit, de majd ágyuink s egy új huszártámadás visszavonulni kényszerítik, midőn a felvidékről épen érkező Sassa tábornokkal egyesül. Miután a Sajó-Petri felé küldött csapatok azon a vidéken alkalmas gázlót nem találva tértek vissza s a miskolcz-zsolczai Sajóhidnál fölállított ellenséges röppentyüket Gózon alezredesnek vakmerő bátorsággal visszautzni sikerült, Cseodaeff esteli 6. óra-kor megszünteti a tüzelést s visszavonul a harcztérről. Görgei, kinek részére a Sajó vonal különben is kevés biztonságot nyújtott, éjjel szintén elhagyja hadállásait s a Hernádbal partja felé indul. Veszteség az oroszoknál 14 halott s 21 sebesült, részünkön még kevesebb.

Görg. II. 306—309. l. Ber. III. 27—29. Feldz. 398. l. *Szil. F. Tört.* 400. l. Görgei ezen manoeuvreirozással kettőt ért el, először ügyesen feltartóztatta az orosz haderőt s másodsor önczéljaira nézve félrevezette Paskevicset, minek következtében minden harcz nélkül kelhetett át a Tiszán s érhetette el Debreczent. E saji hadi fogást az ellenség szakértő történése (Feldz. 408. l.) kitünőnek és „igen szép“-nek ismeri el, habár Görgei azon hiedelemben tervezte, hogy Miskolczról az orosz főerő fenyegeti.

Képviselőházi zárt ülés. A képviselők többségi megállapodás szerint interpellálják a kormányt a hadügyek mi-benléte felől, mire igen hiányos választ nyervén, vádat emelnek a kormány ellen, mint a mely Görgeivel való ujjhuzása által a haza romlását előidézte, s hogy a nemzeti ügy a végelbukástól megmentessék, Görgeit fővezérnek azonnal kikiáltják, oly fel-hatalmazással, hogy a hadjáratokat mindenkitől függetlenül ő vezesse. Szemere ekkor körülményesen előadja Görgei pár-tos magaviseletét, leleplezi a Görgei és a kormány közt június vége óta kifejlett eseményeket, melyek ügyeink alászállását okozták. Előadását kiegészíti és támogatja Vukovics. A kép-viselők ekkor elállnak szándékuktól s a következő ülésben Górg e i fővezérségét szóba sem hozzák többé.

Függ. III. 371—376. l. Szil. F. Napj. 79. l. (a nap: jul. 27. Görgei II. 346. 368. l. A képviselők ezen erélyes föllépését, kik eddig a kormányval szemben általában semmi önállást sem mutattak s csupán szolgálai visszhangja voltak Kossuthnak, főleg a közvélemény azon változása fejti meg, mit jul. 21-ke alatt megjegyeztünk. Növelé az izgatottságot az, hogy Szegedre az oroszok előnyomulásáról s az északi táborból semmi biztos tudósítás sem érkezett, ellenben annak híre terjedt, hogy Haynau elindult Pestről, Szegedre nyomulandó. Ez utóbbi hír annál rémitőbb vala, mert köztudomáson volt, hogy a jelenlegi fővezérségben sem erély, sem egység nincs, miután Kossuth és Perczel a fővezérek rendelkezéseit keresztül kasul huzgálják, s hogy analfogva a haderőt továbbra is ily fővezérlet alatt hagyni bizonyos veszedelem. Tudva volt, hogy a kormány és Görgei közt viszály támadt, de a közönség azt hitte, hogy e viszályban a kormány hibásabb, s ha valaki, csupán Görgei lehet még az, ki a hazát megmentheti. Kossuthnak azonban Szegedre szándéka volt, hogy maga veszi kezébe a fővezérséget s úgy látszik, leginkább ezen ügyben indult találkozásra Görgeihez. A képviselők ekkor azon férfias elhatározást tették, hogy ezt mindenáron meg fogják akadályozni. Azonban midőn a tanácskozmány elején Kossuthot bünösnek tarták, ellene fenytőleg föllépni nem mertek, s midőn a miniszterek beszédéből arról győződtek meg, hogy Görgei még bünösebb, ezt sem helyezték vád alá, mely gyámoltalanságukkal a további versengéseknek szabad folyást biztosítottak. Talán az interpellációra s Görgei kikiáltására is csupán azon körülményből merítették bátorságot, hogy Kossuth távol volt Szegedtől.

Klapka tábornok Komáromból a csekély őrséggel ellátott Tatára éjjel (jul. 25. és 26. közt) Kossuthotól ezredes által kimentést eszközöltet, minek következtében élelmi szerkekben tetemes zsákmányra tesz szert s egy postakocsit is elfog, melynek tartalmából egyebek közt arról is értesül, hogy a vár alól már Schliek is lehuzódott, s a zárlatot mintegy 12 ezer főnyi sereggel csupán Csorich serege képezi.

Klap. Mem. 199. l.

Eldődi György százados (3 század gyalog s 2 ágyu) Tótfalunál a gyula-fehérvári ostromló sereget háborgató Axente praefectet (mintegy 5 ezer oláh) hátra nyomja s megkergeti. Veszteségünk 1 halott s 2 sebesült, az elleniségé 50 halott. Estére seregünk átkel a Maroson s Váradjára huzódik, minek következtében a vár zárlata megszűnik.

Honv. 191. sz. A szerdahelyi harcztólásd aug. 1. jegyz.

Poroszlónál a tiszafüredi töltésen Górcsakoff tábornok (17 zászlóalj, 22 lovasszázad és 16 ágyu) Korponay ezredessel (mintegy 2500 ember és 8 ágyu) viaskodik. A harc d. u. 5. órakor az első hidnál kezdődik el, s mire beesteledik, az oroszok már az egész töltést hatalmukba kerítik s a Tisza partjáig nyomulnak elő, azonban a hidat fölglyujtva s égve találják, mely éjszakára összerogyik. Másnap délre

Jul. 26. Csüt.

Górcsakoff a hevenyészett Tisza hidat elkészíteti, miközben az orosz ágyuk rendkívül erős tüzelését Korponay csak gyöngén viszonzhatja. Aztán az ellenség megszállja Tisza-Füredet, Korponay pedig Debreczenbe huzódik. Veszteség a két napi harcban az oroszoknál 3 halott s 56 sebesült.

Ber. III. 23—25. l. Honv. 189. sz. (az Alf. Hir. — debreczeni ujság — után). Górcsakoffot Kerecsendről küldi Paskevics Poroszló s Tisza-Füred elfoglalására, s aztán a Kuprianoff egész hadtestét átküldte a Tiszán Füredre, oly czélból, hogy Görgei Miskolcz és Tokaj közt való állását és a Tiszán átkelését fenyegetse s Perczellel lehető egyesülését meggátolja, aztán pedig, hogy Füredtől Debreczen s Nagy-Várad felé vonuljon le, hol Lüdersszel egyesülni szándékoztak. (V. ö. Paskevics levele Oest. 15. l. s jul. 29. jegyz.).

Cseodaeff tábornok Sass tábornokkal Görgei se regének egy részét (Pöltenberg) Ónod mellett Póga és Köröm közt megtámadtatja. Paskevics azonban hirt vévén a felől, hogy Górcsakoff már Füreden áll, az ágyuzást megszünteti, s Cseodaeffet Miskolczra parancsolja vissza, Görgei további üldözése, kinek Tiszán tul akarta utját szegni, tervén kívül esvén.

Ber. III. 29. l. Görg. II. 309. l. Rüst. II. 258. v. ö. 256 l. Paskevics másnap Grabbe (Miskolcz) és Sacken (Kassa) egyesítendő hadaikra bizza, hogy Tokajra nyomuljanak s Görgeit tartásák szemmel, Cseodaeffet pedig szintén Füredre rendeli, hol már Kuprianoff állott. Rüdiger a 3-ik hadtesttel e nap Poroszlón és Kerecsenden szállásolt.

Vécsey tábornok Temesvárat éjjel (jul. 25. és 26. közt) minden ágyúihól löveti s a harmadik táborlatvonal megnyithatása végett az északi és északkeleti vártért sűrű csatártömegekkel rohantatja meg, melyeket azonban az éber őrség szuronyaival visszaver. Vécsey a következő napokban is szóratja bombáit s jul. 31-én egyik 60 fontos lövete egy bástyát és egy löporraktárt szétrombol és légbé röpit.

Feldz. 380. 381. l. Vécseynek már ekkor 98 ágyuja volt. A várban pedig a házak jobbra leégve és összerombolva voltak s Ru k a v i n a betegei pinczékben és kásamátákban találtak menhelyet.

Jul. 28. Szombat.

Szemere miniszterelnök a képviselőházban a legújabb hadi események vázolósa után egy máj. 24-én elkészült törvényjavaslat szerint indítványozza a hazánkbeli különböző nemzetiségek egyenjogosítását s a zsidók felszabadítását, ide értvén a keresztyénekkal való házasodhatást is. „A mi forradalmunknak“ ugymond Szemere „három alapeszméi vannak, melyeken, mint megannyi oszlopokon nyugszik.“ Első a kormányforma megigazítása a népképviselőlet által. Második a jog- és köteleességbeli egyenlőség a kiváltságok és a királyi hatalom eltörlése által. Harmadik a nemzetiségek szabad kifejlődése. Mintán a két első eszme már elfogadva és életbeléptetve van, „bekövetkezett a legvégső idő“ az utolsó megadására is. A ház Szemere javaslatait egyhangulag elfogadja s törvény erejére emeli. E szerint országlati, közigazgatási, törvénykezési és hadügyekben diplomatikus nyelv ugyan a magyar, de a községi életben (tanácskozmányok, jegyzőkönyvek, anyakönyvek, tanodák, magánosak folyamodványai) mindentűtt a lakosság anyanyelve használható. A görög szertartásuak önkormányzatot s az államtól a többi hitfelekezetekével egyenlő kedvezményeket, B u d a - P e s t e n külön hittani kart nyernek. A zsidók mindenuemü politikai és polgári jogokban részesülnek s hitágazataik leendő reformálhatása tekintetében intézkedés fogtétetni. — E javaslatokon kívül Szemere még két előterjesztést tesz. Egyik: hogy a kormány Sz e g e d ről másúvá teendi szé-

két, másik: hogy a ház függeszse fel egyidőre üléseit s ha a hadműködések a tanácskozmányokat ismét megengedni fogják, a kormány szólítsa fel a korelnököket a ház üléseinek folytatására. Ezen előterjesztések elfogadtatván, D u s c h e k pénzügyminiszter kéri, hogy miután a múlt évi augusztusban megszávozott 61 millió frnyi hitel ideje nem sokára lejár, az állam jövedelmi forrásai pedig jelenleg semmit sem hoznak be, a ház a közkiöltségek fedezésére 60 millió frtig új hitelt szavazzon, mi egyhangu felkiáltással megtörténik.

Szem. beszéde s a t. cikkek H o n v. 186—189. sz. Töredékek S z i l.-nál F. Napj. 81—85. l. K ö v.-nál O. 196—198. l. (a. t. cikkek). F ü g g. III. 358—360. 384. l. (Ez utóbbi mű, mely a szegedi dolgokról egyébként számos verőben új fölleplezéseket tesz, a képviselőház itteni üléseinek napjait általában hibásan közli. Hibás azon állítás, hogy a nemzetiségi javaslat tárgyalása jul. 21-én nyilvános ülésben megkezdődött volna, miután Szemere leveléből (Szem. II. 87 l.) melyet egyébként H o r v á t h is használt, világosan kiténik, hogy az előleges tanácskozmányok e tárgyban jul. 25-én folytak, midőn történtek mindazon dolgok, melyeket Horváth jul. 21-re tesz. Azután téves azon adat, hogy a keresztülment javaslat jul. 30-án olvastatott s hirdettetett volna ki a házban, miután ennek napját a Szeg. Hirlap, a Honvéd és Szilágyi, ki, ha nem csalódom, a kormányt Szegedre lekisérte, egyezően jul. 28-ra teszik. A mi végezetül a pénzügyi előterjesztést és a ház elnapolását illeti, miután Horváth maga is azt mondja, hogy azok a nemzetiségi t. javaslattal kapcsolatban s egy alkalommal vétettek fel (384. l.), alig marad fenn kétség, hogy azon dolgok is jul. 28-án merültek fel, midőn a ház utolsó ülése volt). — A zsidók emancipációja iránt már az 18³⁹/₄₀ országgyűlésen tett indítvány, de a mely az akkori kormány részéről is kevés részvételre talált. 1848. nyarán egy képviselő e tárgyban ismét indítványt tett s nemsokkal ezután (jul. 25.) a magyarországi zsidók nevében Pesten összegyűlt választmány kérelemlevelet nyújtott be a háznak, az általános emancipáció iránt, mely akkor a kérvényi választmányhoz utasított (K ö z l. 1848. 48. sz.). P o z s o n y város azonban, mely, mint láttuk (1848. ápr. 23.), féltelenkedéseivel is nevezetességet vívott ki a zsidók ellenében, azon évi aug. 18-án a házhoz ellenfolyamodást intézett, melyben az emancipáció „boldogabb időkre halasztását“ kéri. (P. H. 1848. 140. sz.) Hasonló tartalmu kérvény érkezett aug. 24-én N a g y - S z o m b a t h és T r e n c s é n város részéről (i. m. 138. sz.). Kossuth, ki semmit sem volt hajlandó nyilvánosan cselekedni, a miért az uralkodó közvéleménytől rögtön visszhangot nem remélt, a dolgot halogatá, miután a közönség nagyobb része tagadhatatlanul kedvezőtlen érzelmeket ápolott a zsidók iránt.

Zsidó testvéreink azonban szabadsági harcunkban mindvégig igen tevékeny és nagy részt vevén, s az emanczipáció kimondása, ha csak a zászlóinkra tüzött jogegyenlőséget megcsufolni nem akartuk, a művelt korszellem elutasíthatatlan követelménye lévén, Szemere többször sürgette a kormányzót, ne halogassa már tovább ezt a kérdést (S z e m. III. 76. l.), s végre Kossuth távollétét felhasználta a nemzetiségi t. javaslat, a képviselőház utóbbi napjainak ezen fénypontja, szőnyegre hozatalára s keresztülvitelére. Egyébiránt ő az emanczipációt már jun. 18-án tette életbe léptette azzal, hogy több zsidókat (ezek közt a derék Heilprint) a belügyminiszteriumban hivatalnokoknak kinevezett és alkalmazott: De Kossuth nem engedhette meg, hogy ő a nagy tömeg előtt szabadelvűségben bárki által is tulszárnyaltassék, s azokból maga részéről a kormányhoz Diósi Mártont nevezé ki. (K ö z l. 135. sz. R e s p. 6. sz.).

Gesztyelyi ütközet. Grabbé tábornok (11 zászlóalj, 16 lovasszázad s 32 ágyu) előcsapatai Leiningen (3. hadtest) őrszemeit Ongárol elkergetik. Grabbe ezután Paskevics habozó intézkedései által félrevezettetvén, seregét Miskolczról kiindítja, s Ongárol a Hernádvonal ellen szertelen nagy távoból ágyuzni kezd. A mieink közel Gesztyelyhez eleinte veszteg maradnak, de midőn Grabbe lőtávobba érkezik, Leiningen egyszerre oly hatalmas ágyutüzzel fogadja, hogy az orosz sereg zavarba jő s holtjai és sebestültjei hátrahagyásával a Sajó mögé Miskolczra visszaszalad. Veszteség az orosznál 47 halott s 56 sebestült, részünkön 1 sebestült.

Görg. II. 323. 324. v. ö. 319. 353. l. Ber. III. 32. 37. l. Lapins. 149—151. Szil. F. Napj. 59. l. Grabbe ezután azon alaptalan félelemből, hogy Miskolcz lakosai a portyázó csapatokkal kezdet fogva őt bekeríteni szándékoznak, még jul. 28-én Pútnokra hátrált, honnan Paskevics visszaküldte az északi megyékbe a „rend fenntartása“ végett. — Görgei miután Fűredről az oroszok ottani átkelése felől saját és Korponay hibája miatt semmi értesítést nem kapott, azt vélte, hogy Miskolczon az orosz főerővel volt dolga (l. jul. 25.), s e miatt a v á z - m i s k o l c z i gyors utazásban kifáradt seregét szándékosan pihentette a Hernádvonalon, oly czélból, hogy a vélt főerőt Miskolczról kiesálja, s a Máramarosban fekvő Kazinczynak is időt szerezzen a dél felé levonulásra, hol Görgei véleménye szerint különben is első teendő volt Temešvárat elfoglalni, s aztán támadólag lépni fel az osztrákok ellen, mely czélból szintén kívánatos vala távoltartani az orosz főerőt a Marosvonaltól. De miután megtudta, hogy azalatt míg ő a Hernádnál tölti az időt, az orosz főerő Fűrednél átkelt a Tiszán,

bár Kazinczyt magához vonni kívánta, még jul. 23. éjjelén megkezdte Tokaj felé vonulását. Ő maga személyesen e nap Nyiregyházán volt, utban Karczag felé, hová Kossuth Aulich aláírása mellett találkozáásra hívta meg. Korponaytól azonban Nyiregyházon a földi dolgok felől értesítettvén, azonnal visszatért főhadiszállására, Szerecsre. — Kossuth szintén megindult e találkozáásra, hogy Görgeivel a vezérség felett, melyet maga akart kezeibe venni, kiegyezkedjék. Azonban Madarásnál orosz előőrsökre akadt. Ezek Chrouleff (600 lovas és 4 ágyu) kozákjai közül valók voltak, kit Paskevics küldött Szent-Miklósrá, hogy Haynau kérelme folytán a Szolnokon lévő Benedek dandárát támogassa.

Uj-Szegeden a löporraktár tüzet kap s iszonyu robajjal légberöpül; áldozatul több mint 800 ember esik.

Szil. F. Napj. 86. l. Feldz. 308. l. (jul. 29-én, reggeli 9. óraker, mely alkalommal 100 tüzer és 300 napszámos vesztí életét s 150 mázsa lőpor lobban fel).

Jellačić bán Rumából kiáltványt intéz a horvátokban, szlavónokhoz és határörökhöz. „A f. e. márcz. 4. legfelsőbb nyilatkozmányban,“ így kezdi J. „cs. k. fölsége az ausztriai összállamnak alkotmánylevelet adott, mely minden kívánatainkat kielégíti.“ Ez alkotmány „még többet megadott, mint a mennyit a császári állam egysége fenntartásaért való fölkelésünk kezdetén... remélhattunk,“ s ehhez képest, az alkotmány kedvezményeit és jelességét kiemelvén, tudatja, hogy azt megküldi honfitársainak, kötelességökké tévén, hogy az alkotmány értelmében teendő szervezési munkálatokat azonnal megtegyék. A bán bizalmat kér maga iránt s figyelmezteli honfiai, hogy ne hallgassanak „azon kevés meggondolatlanokra, vagy gonosz szándékuakra, kik minden törvényes rend ellenségei lévén, egyenetlenkedést, bizalmatlanságot s háborut predikálnak,“ s ezek „bőbeszédű szemtelenségét“ megvetéssel fogadják stb.

A kiáltv. Pej.-nál 215 s köv. l. E fölhívás által kihivott „meg gondolatlanok“ stb. nem késtek sokáig a felelettel. Aug. 4-én a báni tanács kijelenté a bánnak, hogy „az alkotmányt, mely nemalkotmányos uton jött létre“ addig nem hirdeti ki, míg a nemzeti gyűlés elibe nem terjesztetik, annyival kevésbbé, mert „az oktroyált alkotmány nem csak a királyság politikai és históriai jogait, a báni méltóságot s a nemzet jövőjét rontja meg, hanem általa a hon régi határai is megsértetnek, elszakítatván attól a horvát-szlavon határország“ stb. s egyszersmint emlé-

kezetét a bánt azon esküjére, melyet a háromegy királyság színe előtt letett. A báni tanács mint láttuk az előző évben „egységes Ausztriát“ kívánt, de utólagosan beismerte, hogy nem tudta mit cselekedett, s az aug. 4. ki felterjesztvényben már az ősi törvények, az 1791. 10. 12. és 58., érvényére hivatkozik, vagyis ugyanazon törvényezsziakra, melynek kötelező erejét 14 hónappal előbb, midőn Magyarországhoz való viszonyról volt szó, nem átalotta megtagadni! (1848. j. u. n. 2). E felterjesztmény oly időben, midőn Jellačić diktátori hatalommal hirt, biznyságul szolgál, hogy mily keservesen érzé megcsalattatását a horvát nemzeti párt, mely az „egységes Ausztria“ elvét programmjába becsempésztetni engedé. (A báni tanács felterj. P e j. 218. l.). Jellačić azonban a forradalom után grófi rangra emeltetett, de kiábrándult honfiai szeretetétől elhagyatva halt meg 1859. máj. 20-án.

Jul. 29. Vasárnap.

A minisztertanács éjjel (jul. 29. és 30. közt) Szegeden a Szeged vidékén és a Bánságban lévő magyar seregek főparancsnokává, ideiglenesen t. i. addig, míg Görgei csapatai megérkeznek, Kossuth Lajos ajánlatára Dembinszki tábornokot nevezi ki, mellé-táborkari főnök gyanánt Mészáros Lázárt rendelvén. Továbbá a középtiszai hadsereg vezérségét Perczel Mór tábornoktól elveszi s ideiglenesen Vysocki tábornokra ruházza. Végre Görgeitől értesítettvén, hogy az oroszok vele alkudozni akarnak, Szemere és Batthyány Kázmér minisztereket Görgei táborába küldi, hogy ott az alkudozás fonalát fölvegyék, Görgeit szemmel tartsák, s délre vonulását siettessék.

Függ. III. 379—385. l. Feldz. 283—284. l. Szem. II. 108. l. A miniszteri rend. Perczel napiparancsában Szil-nál F. Napj. 77. l. (Vysocki nem akarván Dembinski alatt, kivel meghasonlott, szolgálni, a neki szánt tisztséget betegség ürügye alatt nem vállalá el s ezért Gaallal helyettesített). -- Azóta hogy a fővezérség Görgei kezéből kivételt, e legfontosabb állás nagy árvaságra jutott s némikép csáki szalmájává lön, a menyiben a pártfőnökök közül reá mindenki igényt tartott s kellő tekintetbe senki sem vette. A legtöbb zavart és bajt azonban Kossuth maga okozta. Jul. 8-án láttuk minő tulkapásokat engedett meg magának a sztrategiai ügyek vezérlésében. Majd nemsokára elérkezettnek látván az időt, hogy a fővezéri botot saját ügyvédi kezeibe vegye, ebbeli ohajtását nyíltan kijelenté a miniszterek előtt, s kívánta, hogy tábornoknak neveztessek ki. De a miniszterek többsége kíván-

ságának ellene szegült. Miután azonban Haynau már Félegyházán, Szegedtől 3—4 óra járásnyira állott, Mészáros pedig Dembinskivel együtt már előbb elhagyta táborunkat s tisztségét tényleg letette, halaszthatatlan szükség volt, valakit a hadak vezérlésével megbizni. Kossuth, bár bizalma Dembinskiben sem volt, Dembinskit ajánlá a vezérségre, remélvén talán, hogy ha Bem, kit ismét meghítt a fővezérségre, Erdélyből megérkezendik, Dembinskit legkönnyebb szerrel elmozdíthatja tisztségétől. Perczel elküldésének következő oka volt. Damjanics aradi hadparancsnok elzáratta Perczel Miklóst, Aradvár parancsnokát, a miatt, mert ez neki az engedelmességet megtagadta, s egyszersmind kívánta Damjanics, hogy Perczel Miklós a fegyvelemsértésért haditörvényszék elibe állíttassék. A kormány, miután Damjanics kinevező levelében tévedésből csak ugyan nem volt benne, hogy neki a várparancsnok is alárendeltetik, Perczel Miklóst szabadon bocsáttatá, de állomásától mégis elmozdítá. Öcscsének ily sorsán felingerülvén Perczel Mór, mielőst Szegedre érkezett (jul. 29-én), Kossuthhoz sietett, kinél épen a miniszterek tanácskoztak, s rögtön a legdurvább sértésekkel tett szemrehányást a kormánynak. E föllépésnek aztán nem lehetett más következménye, minthogy ő is letéttett hivatalából. (Perczel ezen esetét, melyet Szilágyi egészen elferdít, Horváth írja le először). Perczel Mór ekkor elbucszuk új hadseregétől, eredménytelen hadjáratát szokott modorában azon mondattal dicsérvén fel, hogy azzal „a hazának dicsőséget és végtelen hasznot szerzett.“ (V. ö. j. u. l. 20. j e g y z).

Görgei tábornok serege Tokajnál átkel a Tiszán s miután háta mögött a hidat elrontá, Nyiregyháza felé indul. Paskevicz tábornagy pedig ugyanezen nap Csegénél vezet át főerejét a Tiszán.

Görgei II. 324. I. Ber. III. 33. I. Rüst. II. 262. I. Paskevicz, ki, mint láttuk (jul. 26.), előbb már Tisza-Füreden összpontosítá Kuprianoff és Rüdiger hadtesteit, azért változtatta meg az átkelési pontot, mert köztudomás szerint Csege közelebb esik Miskolczhoz és Debreczenhez mint Füred, annál fogva Csegéről könnyebben szemmel tartható volt Görgei mint Füredről. Az orosz ugyanis meg hagyván magát csalattatni Görgeinek saját hadifogásai által, azt képzelé, hogy Görgei még mindig Miskolczon áll (e várost már jul. 25-én Paskevicz katonái szállották meg), nem más czélből, minthogy onnan északnak forduljon, Grabbe és Sacken seregeiket megtörje s azután a kassai főraktárt elfoglalja és a gallicziai közléki vonalat az orosz főerő háta mögött elzárja. Ebbeli remegésében Fürednél a Tiszán ismét átvonja hadait s azokat Csegénél szállítja át ismét a folyamon, minek következtében az utazgatással és az új hidveréssel négy napot elveszteget. Csegén azonban ismét nem tudta mihez fogjon. „Az ellenségről semmi bizonyos

tudósítást sem lehetett kapni“ így ír az orosz hivatalos könyv „s a lakosok közül a legnagyobb pénzajánlatok mellett sem lehetett kémet szerezní.“ (E bajt Windisch-Grätz és Haynau is — ez utóbbik Feldz. 205. t. elpanaszolják). Ily körülmények közt a fővezéri intézkedések merő ingadozásokból és ellenrendeletekből állottak. Végre megúnván a Görgeire való tovább várakozást, jul. 30-án Kuprianoff hadtestét ismét visszazállittatja a Tiszán s Csáthra küldi, hogy Cseodaeffel egyesülve hajtsa már át Görgeit a vizen. Másnap azonban a tokaji átkelésről hirt vévén, Kuprianoffot ismét visszarendeli Csegére s Rüdigerrel egyesítvén Görgei utjának elvágására Debreczen felé küldi. Cseodaeff és Sacken, kiknek feladatuk volt Görgeit a főerő torkába hajtani, Tokajba érkezvén már csak hült helyét találják a magyar seregnek s előbbik aztán csak aug. 12-én csatlakozik Debreczenben a főerőhöz. Átalában a vácz-tokaji utban fényesen tünt ki Görgei hadvezéri jelessége az orosz hűleség és lassúság ellenében, habár (mint jul. 28. alatt láttuk) az orosz főerő füredi állásáról idejében ő sem lévén értesülve, hernádi késedelmezésével, mint utólagosan maga is bevallja, „sztratégiai esztelenséget“ követett el. Paskevics aránytalanul tulnyomó erővel vadászott reá, egyszerre 4 hadtesttel fogta körül, melyeknek mindenike részint tulnyomó, részint a Görgeiével felérő haderővel rendelkezett. Ez azonban nem gátolta Görgeit, hogy tévszerű utját végrehajtsa. „Ezen ember engemet minduntalan megcsal.“ mondá felőle Paskevics maga, bizalmas környezetében. (Lev. t. 76. l.).

Cla m-Gallas osztrák altábornagy Tasnádon Csikszékben Gál Sándor ezredes székelyeit megtámadja s rendetlen hátrálásra bírja.

Czetz. 346. l. Rüst. II. 302. l. (Kövári nem említi).

Jul. 30. Hétfő.

Dyk orosz tábornok Fogarasról előnyomulván, Köhalom és Garád közt Dobay ezredest (mintegy 2500 gyalog, 1 lovasszázad és 8 ágyu) megtámadja s visszanyomja. Dobay ennek következtében Homoród és Mirkvásár irányában elhuzódik.

Som. 112. l.

Szentpéteri ütközet. Klapka várparancsnok Komáromból kitörést rendelvén, Kosztolányi ezredes (mintegy 4 zászlóalj, 2 lovasszázad és 8 ágyu) Pott vezérőrnagyot (5 zászlóalj, 2 lovasszázad és 6 ágyu) Heténynél megtámadja

s hátranyomja. Pott, azon czélből, hogy segédhadait bevárja, Szent-Péter és Bagotta közt új állodást vesz, melyben mindaddig védi magát, míg nem jobbszárnya Schulz ezredes által Bajcsra elveretik, a midőn 7 órai folytonos harcz után maga is Érsek-Ujvárra futamodik. Veszteség az osztrákok részén 219 ember holtakban és sebesültekben, nálunk kevesebb.

Klap. Mem. 202. 204. I. Feldz. 459. I.

Haynau fővezér s cs. helytartó Félégyházán hadi parancsban közzé teszi azon főelveket, melyeket a forradalom részesei ellenében követni kell. Az elfogott egyének Pestre és Pozsonyba küldessenek. A legénység őrmestertől lefelé, a mennyiben hadi szolgálatra alkalmas, besoroztassék, akár önkéntesen adja meg magát, akár elfogatik. A hadifoglyok, tekintet nélkül a sor- és honvédezredekre, Bécsbe s onnan az Olaszországban állomásozó ezredekhez küldessenek, még pedig mint besorozott közlegények, habár a honvédseregnél tiszték voltak legyen is. A szolgálatra nem alkalmas egykori cs. k. katonákat hadítörvényszék elibe kell állítani, a honvédeket pedig politikai hatóság útján hazájukba visszaküldeni. A hadifogoly tisztéket a szervezett politikai és hadi vizsgáló-bizottságok elibe kell állítani. Mindezen egyének számára az élelmi díj is megszabatik. A politikai egyének azonban, ha magán vagyonuk van, tartási díjt (naponkint 6 p. kr. és kenyér) nem kapnak.

A hadiparancs Samml. 136. I.

Csongrádvárost Haynau fölgyújtatja és kiraboltatja. Jul. 27-én Bruselle őrnagy alatt két század osztrák lovaság szállja meg a várost, s a hatóságtól élelmiszereket követelvén és nyervén, másnap reggel Félégyházára visszahuzódik. Ugyanezen napról a Szentesen időző Kossuth egy fölhevást intéz a csongrádiakhoz, hogy „mossák le becsületökről azon gyalázatot,” melyet magokra vettek a midőn a cs. lovasokat beszállásolni engedték, holott „kicsiny ellenséges csapatokat agyon kell verni; — ez a legjobb szabadulás.” Jul. 29-én Bruselle értesülvén e levélről, visszatér a városba, s durva kihágások közben, melyeket tisztai az utcai védtelen nép iránt

maguknak megengedtek, előköveteli a levelet, valamint a hadikaszákat is. A Szentesen lévő magyar sereg előőrsei ezalatt a császáriak előőrseit a Tiszántulról megtámadják s ellenök ágyúval is tüzelnek. Az ágyuszó hallattára a városban rekviráló katonák összefutnak s Bruselle, a mieink részéről komoly támadást véelve, sietve kiszalad a városból. Ekkor a toronybeli harang félreveretik s a botokkal és rögekkel fegyverzett lakosság azon katonákat, kik a város 8 előkelő polgárát kocsin Bruselle után kísérték, megtámadja, s részben elkergeti, részben (7 ember) agyonveri. Ezen eset visszatorlásáról a nép bizonyos lévén, miután Szentesről honvéderőt segítségül nem nyerhetett, a városból nagyobb részt a mezőre s Tiszántulra vonult. Jul. 30-án Haynau Félégyházáról Thundandárát indítja az üresen maradt város ellen, kinek katonái a lakházakat kirabolják s majd egyszerre minden oldalról felgyújtják, minek következtében a szélsőoldalon mintegy 39 ház a lángok martalékaul esik. Másnap Thundolgát végezvén visszaindul Félégyházára.

Szeg. H ir a d ó. Szerk. Sz a b a d o s. 1866. évf. 1. sz. (hol Éder István csongrádi ügyvéd e sorok írójának nyilvános felszólítása folytán a történeteket hiteles szemtanukra támaszkodva érdekesen és körülményesen leírja). F e l d z. 295. l. (hol Kossuth levele a Csongrádiakhoz). „A gyújtás indoka“ nem ártallja írni e hivatalos munka, „nem jutott tudomásra, azonban... hihető, hogy u. n. pátrióták gyújtották fel a várost, hogy az osztrákok ne tudhassák megszállva tartani.“ Éder megdönthetetlen igazsággal írja: „Mind a rablás mind a felgyújtás parancsszerűleg történt, t. i. Gyovai János nagypiaczon lévő házában (hol italt is mértek) volt a katonatisztek nagyobb része összeseregelve, ezek parancsolatjára egy akó pálinka a gazda pinczéből felhozatván, a konyhába a kémény alá helyeztetett s egy üstben meggyújtatott, ezt a tisztek körülállván, papírt és kártyát dobáltak bele, zsebóráikat folytonosan nézték, midőn az égő anyag alkonyatkor teljes lángban volt, egy vödör vizet parancsoltak behozatni, melyet egyszerre az égő szeszebe öntvén, a láng a kéményen kitört, s mintegy 15—16 öl magasságra felhatolt. Ugy látszik, ez volt jeladás a gyújtásra, mert azon perczen, midőn a lángok láthatók voltak, a piacon összesereglett egész katonaság kezdett a városból kivonulni, s a bentmaradtak, leginkább lovasok, kis csapatokra oszolva a város különféle utcáin szétoszlottak és minden 4 és 5-ik házra tüzet dobtak... Örcsapatok körözttek minden irányban, kik az oltani szándékozokat fegyverrel üldözték és bántalmazták, miközben az utcán járó-kelő még honn maradt csekély

számu öreg emberek közül sokan bántalmaztattak, sőt karddal oly sérelmes sebeket kaptak, hogy ezek következtében ki előbb ki utóbb meg is halt, kiket én mind személyesen ismertem... Hogy Csongrádnak teljes leégetése a főhadiszállásról nyert parancs következtében volt megrendelve, de hogy ezt Liechtenstein tábornok lehetőleg enyhítette és egész szigorral végrehajtani nem engedte, azt a tiszteknek német nyelven folytatott magok közti társalgásukból értették meg némely egyének, kik a német nyelvben kis jártassággal bírtak.

Jul. 31. Kedd.

Klapka tábornok éjjel Komáromból kimentést tétet, minek folytán a mieink (3 század gyalog, $\frac{1}{2}$ lovasszázad és 3 ágyu) Liebler vezérőrnagy balszárnyát Keszegfalvánál megtámadván szétkergetik, mely alkalommal a meglepett osztrákok teljes rendetlenségben Aranyosra szaladnak.

Feldz. 456. l. Klap. Mem.

Segesvári csata. Bem altábornagy csekély seregével (5 ezer ember s 11 ágyu) az öt bekeríteni szándékozó Lüders tábornagyot (mintegy 12 ezer ember s 32 ágyu) d. e. 11. órakor Segesvárnál Udvarhely felől vakmerően megtámadja. Lüders, Bem haderejének kicsiny voltából ítélve, a támadási helyen (jobbszárnyán) mindössze is csak tüntetést vélvén, seregét Ivin alvezérre bizza s személyesen a balszárnyra Marosvásárhelyre siet, hogy a hiedelme szerint onnan előnyomulandó főszeregünknek útját állja. — Fehér-Egyház az ezalatt az orosz előhadtól elfoglaltatik, s míg a mieink jobbszárnyukon e falura támaszkodva erősen ágyuznak, azalatt Bem a balszárnyával ismételt támadásokat tétet a völgyben. De majd visszaérkezik Lüders M.-Vásárhelytől, új útegeket és friss csapatokat vegyít a harciba, s Fehér-Egyházából a mieinket kiveri. Alkonyatig tartja magát maroknyi seregünk, mignem végre az orosz lovasság Bem jobbszárnyát, tartalékhuszárait, majd gyalogságát is megtöri, midőn egész táborunk rendetlen futásban keres menekülést, miközben az üldözésére kelt uhlánok és kozákok nagy öldöklést visznek véghez. Veszteségünk mintegy ezer halott, 309 fogoly, 8 ágyu, 2 zászló, tüménytelen lószersz. stb., az oroszoké 41 halott (ezek közt Skariatint tábor-

nok) és 205 sebesült. Bem a csatából életveszély közt menekülve aug. 2-án M.-Vásárhelyen szedi össze serege romjait,

Rüst. II. 298—301. l. Feldz. 530. l. Ber. III. 48- l. S o m. 106—111. l. K ö v. E. T. 258. 259. l. C z e t z. 339. 340. l. E csatában vészett el nyom nélkül P e t ő f i őrnagy, Bem segéde, a genialis költő. Eleését s levágtatását határozottan és körülményesen előadja V a h. II. 131. s köv. l. ellenben ugyanazon mocsárba veszését, melynek szélére Bem huzódott, a s z i t á s k e r e s z t u r i b í r ó M a c s k á s y tanuságára hivatkozva, kihez Bem a menekvés közben beszállott, állítja a S o m. i. h. Halála körülményeit és hollétét sokáig de kellő eredmény nélkül nyomozta a V. Ujs. Szerk. P á k h. 1860. évf. 42. 45. 47. 48. 49. 52. és 53. 1861. évf. 3. 4. 6. 9. 10. és 11. sz. E harc elvesztése után, melyet Bem Gál Sándor hadtestének magához vonása s több óvatosság által elkerülhetett volna, Lüders Bem egyik elfogott leveléből értesül, hogy a lengyel G á l f a l v á n á l a K o l o z s v á r r ó l o d a érkeztet K e m é n y Farkast akarja bevárni. Ezen összpontosítás meggátolása végett tehát aug. 4-én estére Gálfalvára siet, hol azonban a micinket nem találja, sőt hírül veszi, hogy Bem mintegy 7 ezer emberrel s 17 ágyuval aug. 2. és 3. közti éjen már M e d g y e s irányában, tehát az orosz sereg háta mögött, huzódik, H a s f o r d o t e mozdulatával a főerőtől elvágván. Lüders e váratlan hirre elámul, s tervét megváltoztatván Nagy-Szebenbe siet, hogy, ha még nem késő, Hasfordot a megsemmisítéstől megmentse. Az ellenség történetirója a segesvári csata leírásánál a lengyel hősnek következő elismeréssel adózik: „Valóban e vezér (Bem) hadjáratának igazságot kell szolgáltatnunk. Kevésbé fegyelmezett csapatokból álló csekély erővel, mely a g y u l a f e h é r v á r i ostromsereg és a M ó c z földön álló hadi erők levonásával oly sok kiállott vereség és veszteség után még keze alatt maradt, tulnyomó hadierőktől bekerítve s naponként mindinkább összébb szoruló térre kényszerítve, ezen harcban tapasztalt vezér mindig kellő időben s a döntő ponton jelenik meg, hogy jelenléte és példája által a csapatokat bátorítsa s a mindenesetre egyenetlen küzdelmet oly makacssággal és ügyességgel huzza tovább, a mint csak ezen sok jó utak által keresztül-kasul szeldelt hegyi tartományban lehetséges. Jelestil fel tudja használni közepes helyzetének előnyeit s csapatainak különös mozgékonyága által támogatva, minden fenyegetett pontra, ha nem tulnyomó is, de elegendő erőt vezet, hogy a hegyi földég előnyei mellett tovább harcoljon s a támadót majd itt majd amott tartóztassa föl. Ezen ügyes és gyors hadifogások által megsokszorozza mintegy erejét, sőt több ízben még döntő harcot is merészel. Valahányszor a szerencse s a haderők viszonya kedvezőtlen reá nézve, mindig kellő időben el tud vonulni a tökéletes megvertetés elől, sőt olykor egyik vagy másik szárny irányában intézi hátrálását, hogy a győztes felet rövid idő alatt ismét fenyegetse. V á r a t l a n u l é s bátran jelen meg mindig ismét, ott hol megsemmi-

sítettését hitték, s nem ritkán az ellen elszánt támadását meglepő módon előzi meg.“ (Feldz. 531. l.).

Aug. 1. Szerda.

A magyar kormány és képviselők sietve oda hagyják Szegedet, hol tömérdek gabna- és tüzérségi készlet marad az ellenségnek zsákmányul. Éjszakára kelve (aug. 1. és 2. közt) Dembinski fővezér is feladja a jul. eleje óta nagy erőfeszítéssel hányt s jobbára kész szegedi sánczokat, s Tiszán túl a szőregi Maros-töltés mögött vesz állodást, a folyam jobb partját önként Haynau nak engedvén át, ki azt másnap, t. i. aug. 2-án, Simbschen és Jablonowsky dandáraikkal megszállatja.

Feldz. 299—309. l. Rüst, II. 282—285. 290. l. Görg, II. 290. l. Szil. F. Napj. 88. l. A szegedi sánczok, melyek a városon alól Mátyi pusztán a Tiszánál kezdődtek, félköralakban Dorosmát is magukba zárták s másik végen Tápénál érintkeztek a Tiszával. A sánczok Gál tábornok vezetése alatt készültek s szertelen nagy hosszúságuk (3 mérföld) és gyöngeségök miatt Ramming és Rüstow szerint legalább is 90 ezer emberből és 240 ágyuból álló védelmi erőt vettek igénybe, hogy czéljuknak megfelelhessenek, Dembinskinek pedig összes hadereje 33 ezer emberre és 104 lövegre terjedt. Egyszóval az erődítmény elsánczolt tábornak gyöngé, hidfői célokra kiterjedt és hibás volt. Ily körülmények közt Vetter azt az okos tanácsot adta Dembinskinek, hogy miután itt védelmi harcban ugy nem tarthatja fel magát, lépjen fel gyorsan támadólag Haynau ellen, kinek ez időben nem volt több együtt 26 ezer emberénél. Szerencsétlenségre Dembinski nem az az ember volt, ki a maga keze alá beszélni hagyjon, s különös hiúsága vala saját terveit követni; a jó tanács tehát elvetetett. Alaposabb körültekintés után azonban maga is belátta, hogy a sáncz védelemre nem való, s ekkor vissza vonulásra határozta el magát. — Hadseregének alkatrészei a „Feldzug“ szerint ezek voltak. A Tiszán jobbra partján: Gál és Dessewffy 20,800 ember s 48 ágyu, Guyon 10,500 ember s 50 ágyu, Zambelly osztálya, mely Bajáról húzódott fel, 2000 ember, Asbóth tartalékosztálya, melyet Kossuth gyűjtött, hogy közvetlenül maga vezérelje, 5000 ember. A Tiszán bal partján: Lenkey Vásárhelynél 7000 ember s 5 ágyu, Kmety a Csajkás-kerületben (a Járosy, Bene és Rákóczy stb. csapataikkal Perlasztól Pancsováig) 18,300 ember s 69 ágyu, összesen 63,600 ember és 176 ágyu.

Szerdahelyi útközet. A Nagy-Szebentől előre moz-

dult Hasford orosz tábornok (4 zászlóalj, 2 lovasszázad s 8 ágyu) s a fehérvári osztrák őrség Stein ezredes mintegy 4 ezer főnyi s 15 ágyuval ellátott seregét Szász-Sebes és Szerdahely közt megtámadják. A harcot megnyitó erős ágyuzást, mely több mint két óra hosszágig tartott, a miéink derekasan kibírják, később azonban, miután az orosz gyalogság arcvonalban tört elő, a kozákok pedig oldalt támadtak majd hátulkerültek, egész seregünk, mely vezérébe rég óta nem bízott, féktelen zavarba jő és vad futásnak ered, melyből Stein csak Szász-Sebesnél tud némi rendet csinálni. Veszteségünk mintegy 200 halott, 1185 fogoly (s ezek közt 190 sebesült), 2 ágyu és különféle löszerek. Gyula-Fehérvár az ostromzár alól végkép felszabadul.

Feldz. 335. l. (aug. 1.) Som. 121. l. (aug. 1.). Ber. III. 105. 106. l. (aug. 1.). Köv. E. T. 260. l. (jul. 31.). Hasford serege egyik részével a „Feldz.“ szerint már jul. 25-én (Szil. F. Férf. 132. l. szerinti jul. 26-án) is győzödelmesen tüzött össze Stein előhadával Szerdahelyen. (Az orosz munka nem írja). Aug. 2-án Hasford visszatér Szébenbe.

Clam-Gallas osztrák altábornagy főerejével Kézdivásárhelyről előnyomulván, Kászon-Ujfalunál Gál Sándor ezredes székelyei (2 zászlóalj s 8 ágyu) ellen harcol, kik, két szárnyukon bekerítettéstől fenyegettetvén, csakhamar hátrahúzódnak. Gál Tusnád és Kozmás közt a Nyerges hegyen új viadalt kezd, azonban d. u. 2. órakor az orosz röppentyűk s gyalogsági rohamok innen is hátrálni kényszerítik. Egyideűleg Coppet tábornok is megtámadja Eisler erősített dandárával (4¹/₂ zászlóalj, 3 lovasszázad és 9 ágyu) Gál seregének Bükszád előtt álló másik részét (3 zászlóalj és 7 ágyu), hol a székelyek a természettől is nagyon megerősített Mitács-szorost mindaddig védelmezik, mignem a nyergesi hátrálás felől hirt vesznek, midőn a fegyelmetlen csapatok 6 ágyujok, minden löszertük és podgyászuk odahagyásával Csik-Szereda felé futnak. A katonáitól elhagyott vezér néhány hű bajtárs kíséretében járatlan erdei utakon Oláhfalvára menekül, hol a csiki ágyukat s Dobay alezredesnek Köhalmtól érkező zászlóalját magához veszi, minek folytán hadereje 1100 emberre s 21 ágyura növekedik.

Honv. 194. sz. (Jul. 31-én Mitácsban és Nyergesen már előrsi csatározások voltak). Feldz. 527—530. l. Som. 114—118. l. Kőv. E. T. 265. l. (mindkét harc aug. 1-én). V. ö. Czetz 346. l. és Rüst. II. 302. l. (e két utóbbi szerző az időt eltéveszti). — A harczból szétfutott székelyek jobbra Csik-Szent-Márton felé menekülvén, itt tőlök Grotenhielm 117 láda löport és a podgyász egy részét elfoglalja (Ber. III. 99. l. aug. 6-án). Gál csapatja pedig aug. 5-én Magyarórsra érkezvén, vezérének Dobayt választá meg, aztán pedig tömérdek nélkülözések és sok bolyongás közt, miután magát Körtvély fájánál az orosz előcsapatokon keresztülvágtá, Vajda-Szent-Iványon, Mező-Rüesön, Nagy-Sármáson (hol aug. 8-án ismét oroszokra bukkantak) és Mócson keresztül, ágyuit a nehéz hegyi oldalutakon mindenütt magával hordozva, aug. 9-én Kolozsvárra érkezik. (V. ö. Kor. 166. 169. l.) Clam pedig ezalatt az egész székely földet meghódította s lefegyverezte, támogattatva Dorschner csiki ezredes által, ki szülőteföldét kegyetlenül kinzá.

Palmerston angol külügyminiszter Ponsonby bécsi angol követhoz kimerítő diplomáciai jegyzéket küld, melyben a magyar nemzeti szabadságnak pártjára kél s a forradalmi háboru bevégzésére közvetítését felajánlja. E jegyzék aug. 13-án nyújtatik be Schwarzenberg osztrák külügyminiszternek, ki egyelőre azt válaszolja Ponsonbynak, hogy az osztrák kormány a maga dolgait legjobban meg tudja itélni. Pétervárad meghódolása után pedig Schwarzenberg a közvetítést kereken visszautasítja, kimondván, hogy Angliának idegen országok ügyeibe avatkozni joga nincs, hogy Palmerston a magyar dolgok felől félre van vezetve, nemes gerjedelemnek nevezve oly tetteket, melyeket az angol törvények mint fölségsértést száműzetéssel és halállal büntetnek s melyeket ő Kefalóniában, Irlandban és Kanadában maga is vérontással nyomott el.

Correspondence relatif to the Affairs of Hungary 286. 322. 384. l. (Majl.-nál II. 301. 302. l.). Osborne képviselő jul. 21-én a parlamenti ülésbe vitte a magyarországi ügyeket, s kívánta, hogy az angol kormány ne nézze el közönyösen az oroszok fegyveres betörését. Palmerston ekkor kijelenté, hogy „Ausztia az európai egyensuly egyik legfontosabb eleme,“ Angliának régi szövetségártása, s kell hogy Ausztia nagyhatalmi állása jövőre is fennmaradjon; mindazáltal kívánatos lévén, hogy a magyarországi harc, mely Ausztia erejét is emészti, megszűnjön, „barátságosan minden erejét

rá fordítandja, hogy az ügyek a hadakozó felek közt elintéztessenek.“ (E kérdés tárgyalása az angol parlamentben: Függ. III. 69—73. l.). Aug. elején Wimmer ev. lelkész ment Kossuth-tól utasítva Berlinbe, s az ottani kormánynak a magyar ügyek felől terjedelmes emlékiratot nyújtott be. Brandenb. miniszter azonban tudtára adá, hogy a király nem akar forradalmi kormányt szövetkezni s Wimmer megintetett, hogy Berlint mielőbb hagyja el. (Majl. i. h.).

Aug. 2. Csütörtök.

Szemere és Batthyány Kázmér miniszterek mint a kormány küldöttei Vámos-Pércsen Görgei tábornok főhadiszállásán. Szemere azon kérdésére, hogy mennyire haladt Görgei az oroszokkal való alkudozásban, Görgei azt feleli, hogy ő az erre vonatkozó iratokat a kormányhoz elküldötte s maga részéről azt tartja, hogy miután Rüdigerhez írott levelére (l. jul. 19.) válasz nem érkezett, kormányunk az oroszoktól nem várhat békeajánlatot, s e részben a kormánynak kell kezdeményeznie. Szemere ekkor kijelenti, hogy Paskevicsnek levelet fog írni, mely aug. 5-én Nagy-Váradon el is készül s egy akkor történetesen a táborba érkező orosz parlamentaireknek átadatik. E levélben a miniszterelnök panaszt emel Ausztria ellen s sejtetni engedi, hogy a Magyarhon és Ausztria közt fennforgó viszályból Oroszország hasznot húzhatna. Görgei a levél hatása felől megkérdezettvén, azt jósolja, hogy arra, miután igen homályos és burkolt értelmű, válasz sem érkezendik. V. ő. jul. 29. aug. 7.

Görg. II. 354—356. l. Rüst. II. 344—346. l. Feldz. 412. l. Görgei előadása szerint Szemere már e találkozás előtt irt neki, hogy jelen a pillanat Kossuth megbuktatására s Görgein áll, hogy a legfőbb hatalmat Szemerével megosztva kezébe vegye, — s ehez képest első kérdése volt Vámos-Pércsen Görgeihez, hogy vette e levelét? Görgei, megakarván büntetni Szemerét e tetteért, egy darabig maga elibe sem bocsátá s környezete tisztei gúnyainak dobta ki, kiknek gorombaságáról aztán Szemere a kormány előtt keservesen panaszkodott. Szemere azonban nem ismeri be, hogy ő Görgeivel Kossuth ellenében ily módon szövetkezni akart volna, s egészben közli azt a levelet, melyet Görgeihez jul. 25-én irt (Szem. II. 91—97. l.), s melynek tartalmát jul. 21. alatt már röviden előadtuk. „Midőn Görgei táborába értünk“ így panaszkodik Szemere „öt udvariasnak, de hidegnek találtuk; került bennünket, mig csak tehettem,

dacos és zárkózott, bizalmatlan és közlékenytelen volt... Környezete már gunyt ütött a szent ügyből, melynek azelőtt bajnokái voltak. A seregben semmiféle lelkesedés sem ápolatott. A fegyelem egészen el-tűnt. A betegek, a hullározók, a gyávák naponként százával szöktek meg... Véletlen megjelenésünk nagy bámulatot sőt ijedséget szült, azt hitték, azért jövénk, hogy Görgeit letegyük. Ő még akkor maga is az oroszokkal való alkudozás ellen volt, midőn megmondtuk neki, hogy csak ki akarjuk tapogatni őket, hogy majd csak az oroszoktól kiejtendő első szóra akarunk válaszolni. Később ebbe bele egyezett, sőt azonfelül sürgetett bennünket, hogy Magyarország koronáját ajánljuk fel kereken az oroszoknak, a mit azonban nem tettünk." A kormány előtt pedig aug. 5-ről kemény vádat emelt Görgei ellen. „Mély sajnálattal mondom ki, hogy Görgei nem az, a minek őt véltem... Felhívom a kormányt, hogy vezér után nézzen, de addig ne, míg ez a sereg is nem egyesült a többiekkel. Felhívom arra, hogy ezt a sereget valószínűleg fel kell oszlatni, azaz az osztlányokat megcserélni, a parancsnokokat változtatni. E politikát már rég követni kellett volna. E sereg, úgy látszik, hogy mindinkább magára ölti nem a **W a l l e n s t e i n**, hanem a **M o n k** táborra jellemét. Görgei eljárásában oly titkos politikát látok, melynek következtében a hadsereg elveszhet, a nélkül hogy a vezér maga vere-séget szenvedne" (S z e m. II. 109—115. l.). Az átirat tartalmát azonban Szemere maga sehol egy szóval sem említi.

D e b r e c z e n i c s a t a. Nagy-Sándor tábornok (7500 ember és 41 ágyu), kit Görgei azon világos parancscsal rendelt ki oldalfedezetre, hogy minden egyenetlen harczt kerüljön, a **B a l m a z - U j v á r o s** felől nyomuló **P a s k e v i c s** tábornagygyal (Kuprianoff és Rüdiger hadtesteik, összesen mintegy 90 ezer ember s 320 ágyu) vigyázatlanul harcztba ereszkedik. D. u. 2. órakor egy ezred uhlán kezdi meg a támadást négy század huszárság ellen, melyet midőn üzöbe vesz, vakon ágyuink lő-távolába rohan, s azok erős tüze által visszavettetik. Ekkor az orosz tábor is megkezdi ágyuzását. **N a g y - S á n d o r t**, kit a harczt kezdete benn a városban lakománál talált, tisztikara két izben kíséri meg rábírni, hogy a vezér parancsa szerint vonuljon vissza, de hasztalanul. Ő balszárnya (**K o r p o n a y** ezredes) ágyuit is kirendeli a szőlőskert mellett, s azzal az orosz lovas-ütegeket visszahuzódni kényszeríti. Négy óra tájon az ellenség két gyalog hadosztályt 48 ágyuval (**G i l l e n s c h m i d t** tábornok) mozdit elő jobbszárnyunk ellen a **N a g y e r d ő** felé s a mieinket oldalt kezdi löni, mire ütegeink állodásaikat oda hagy-

ják. Paskevics ekkor más két dandárt egyenesen a város ellen küld, egy lovas hadosztályt s 6 század muzulman (Beboutoff tábornok) és kaukazi lovasságot pedig jobbszárnyunk megkerülésére hasonló irányban indit. E roppant erő megtöri a város előtt álló huszáraink ellenállását, kik rendetlen futásban menekülnek. A jobbszárnyai gyalog zászlóaljkat a város előtti szőlőskertben érik utól Beboutoff lovasai, s honvédeinket a város utczáin keresztülüzve nagy részben leöldösik s ágyuiktól megfosztják. Ellenben a balszárny és közép gyalogsága, a kozákok előtt tömegeket formál s 4 század huszár és 8 ágyu által fődözve szárnyékain, a szőlőskerteken át rendben hátrál Szováthra, honnan tovább utazva másnap estére a sereg többi romjaival együtt Várad — Püspökkit szállja meg. Veszteségünk, a mint néhány nap mulva összeszámoltatott, 53 halott, 90 sebesült s 1273 hiányzó, ezenkívül Korponay csapatából holtakban és sebesültekben 500 ember, 4 ágyu, 1 zászló, sok podgyász, az oroszok vesztesége 60 halott 277 sebesült ez utóbbiak közt Kupriánoff tábornok kinek jobb lábát gránát szakítá el.

Görg. II. 327—331. l. Ber. III. 58—63. l. Lapins. 153—162. l. Rüst. II. 340—343. l. Szil. F. Férf. 29. 120. l. Fényes Geogr. Szót. II. 247. l. Vas. Ujs. Szerk. Pákh. 1866. évf. 7. 25. sz. Nagy-Sándor, mint Kossuth mondja (Koss. 38. l.) már a harc előtt titkos megbizottat küldött a kormányzóhoz, azon tudósítással, hogy Görgei Nagy-Sándort és hadtestét készakarva igyekszik tönkre tenni, hogy mindig őt teszi ki a legnagyobb veszélyeknek s minden támogatás nélkül. E feladás tulzott félelemből származott, a meny nyiben elvitázhatatlan tény, hogy a vácz-tokaji útban Pöltenberg és Leiningen hadtesteik sokkal több harcban és veszélyben főrogtak mint a Nagy-Sándoré, kiben a vezérnek különben is kevés bizodalma volt, s ki épen e miatt jul. 15. óta ütközetben nem is forgott. Kossuth és Szilágyi a fentebbi vereséget Görgei „árulásának és ármányának“ tulajdonítják bünül. Elfogulatlan szakértők azonban kénytelenek bevallani, hogy a vezér menetrendében, melynél fogva Nagy-Sándor Debreczenbe küldetett, semmi olyas sincs, mi az „ármány és árulást“ indokolná, sőt az a sztrategiai közönségesen vallott elvekneg pontosan megfelel. Görgei maga Nagy-Sándort vádolja e három dologban. 1. Nem állított szemlemező előrsöket s meg hagyta magát lepetni. 2. Komoly harcba vegyült visszavonulás helyett. 3. Keresztes és Várad-Püspöki felé futott Görgei háta mögé minden kényszerűség nélkül,

uinek következtében a Berettyóvonal védelmi terve füstbe ment s a sereg balszárnya fedezet nélkül maradt. Az előleges határozott parancs ellen való ezen hármass vétségért csak azért nem állíttatá Nagy-Sándort haditörvényszék elé, mert erre már nem volt idő. — Paskevics a helyett hogy Görgeit nyomban üldözné, Debreczenben 10 napot pihen, s gondját arra terjeszti ki, hogy a kivívt győzelemért táborig Te Deumot tartson s a reformátusok Nagytemploma falairól az ápr. 14-ki szentségtelenítést egy a császárért rendelt könyörgéssel lemosassa. Végre Görgei délre huzódásából hadvezéri éles pillantással belátván, hogy annak nem lehet más célja, mint a szegedvidéki honvédsereghez csatlakozni s azzal egyesülten Haynaut megsemmisíteni, aug. 7-én Rüdigert 48 lovasszázaddal Görgei üldözésére s az osztrákok segítségére rendeli előre Nagy-Várad irányában „siettetett menetekben,“ azonban, mint az orosz munka (Ber. III. 69. l.) elárulja, Rüdiger ezen sietős útjában is ráért a különböző falvakban 60 ezer, Nagy-Váradon pedig 120 ezer kényeret készíttetni. Maga a fővezér serege zömével csak aug. 14-re igyekezik Váradra, oly szándékkal, hogy ott 50 ezer embert egyesítvén, ezzel a u. g. 15-én Arad felé előnyomuljon, s ott „a szövetséges seregek egyesült működésöket megkezdjék.“ Haynau azonban, ki valamivel kevesebb kényeret süttetett, de annál több sztrategiai előnyöket vívott ki, aug. 9-én már megejti a temesvári csatát, s aug. 13-án Görgei önként letette fegyvereit. És így a harc befeljezve volt, mielőtt Paskevics a kombinált működést megkezdhetette volna.

Azalatt míg e mű sajtó alatt volt, a debreczeni harc ügyében érdekes adatok és vallomások jöttek napfényre a legilletékesebb forrásokból. Értjük azok alatt a Jókai által szerkesztett „Hon“-ban (1867. 157. és 205. sz.) megjelent közleményeket, melyeknek dologra tartozó részök ez. Pongrácz István, ki a debreczeni csata idején táborkari főnök volt Nagy-Sándor hadtestében, Rüstownak azon, Görgeitől vett állítását, hogy Nagy-Sándornak nem volt feladata Debreczennél komolyan ütközni, tévesnek bizonyítja, a mennyiben közzé teszi, hogy a táborhoz, melyben már aug. 2. hajnalán tudva volt az orosz főerőnek Ujvároson léte, ugyan ezen nap a reggeli órákban ez a parancs érkezett (németből fordítva): „Az első hadtesthez. Az első hadtest álljon ki Debreczentől Ujváros felé jobbra-balra az uttól (à cheval der Strasse), s ha föltünik az ellenség, támadja meg és verje meg. Görgei m. p.“ E parancs vétele után rögtön összegyűlt a haditanács, melynek folyamát Pongrácz így írja le: „Az ellenség állását ismerve, az előbbi rendelkezésre utálva, és hogy jelen helyzetünkben még egy győzedelmes csatázás sem felel meg azon célznak, mely után törekedünk, említett rendelet megtartását veszélyesnek tartottam, és a haditanácsban ellene szavaztam, sőt mai napig is megfoghatlan előttem, hogy lehetett a főhadiszállásnak az ily modorú parancsot kiadni. Nagy-Sándor és a többi főtisztek a komáromi viszályok óta el valának keseredve, nem hitték,

hogy már az idővesztés végett az alsó seregekkel egyesülhetünk, vagy hogy, tekintve az európai viszonyokat, képesek lehetnénk magunkat sokáig fentartani, ily kedélyállapotban, de a hazai ügyért lelkesedve, helyezze magát a tisztelt olvasó, hogy a haditanács rövid végzését megérthesse, már nem mint értelmeskatonák, de mint a hazának elkeseredett hű szolgálói akartak egy végső harcot vívni, utalva az utolsó rendeletre, mely azt nekik úgyis parancsolja. A mindig tüzes és harc-vágyó Máriásy János, az öreg bátor Bobich, és ezen rendelet által még jobban feltüzelt tábornokom a parancs szigorú megtartása mellett szóltak; a finom műveltségű Mesterházy ingadozott, Korponay mellettem szólt a többi jelenlévő tisztneknek nézeteit, bocsánat, de már nem tudom. Nagy Sándor többször említé, hogy az ily parancs el nem fogadása után még bátorságát is kétségbe vonhatnák; végre indítványoztam, hogy engedjék nekem a lovassággal és könnyű útegekkel hátramaradni, az oroszokat megtámadni, mialatt seregünk hihetőleg csata nélkül visszavonulhat; de az ily nézetek nem találtak a megjött rendelet után visszhangra, a koczka eldőlt, a csatát elfogadni, ha az ellen támad, elhatároztatott. Most kérdem tehát, hogyan képzelhető, hogy a főtábornoknak ezen rendeletről nem lett volna tudomása? Hogyan képzelhető, hogy említett rendeletet Görgei Armin merte volna (akkoriban már Bayer ezredes kegyet veszte, mint mondták, és Görgei Armin lett az irodai igazgató —) a főtábornok tudta nélkül nekünk küldeni? És midőn a 43 lövegeink dörgését Vámos-Pércsen hallhatták, mit jelentsen egyik főtisztje felkiáltása „most mutassa a vitéz, hogy mit tud“ — ez egyenest Nagy-Sándorra volt czélozva, és erősíti azt, hogy azon említett parancsról a főhadiszálláson tudomásuk volt. Végre miért nem vont minket a főtábornok felelősségre? Sőt midőn Nagy-Váradon átvonultunkban, személyesen tettem néhai Behner püspök előtt jelentésemet, miért nem nyilatkozott akkor hadaink fővezére oly értelemben, hogy rendelethez ellen fogadtuk el a csatát? Nagy-Sándor és a főtisztek, szoros katonai szempontból véve a tényt, csak a kötelességet vélték teljesíteni.“ Eddig az érdekes tudósítás, melynek szerzője czikke elején többek közt mondja, hogy „szerencsétlen tábornokom“ (Nagy-Sándor) „már egy néhány nap óta gyöngélkedő és buskomor állapotban lévén, a sereg további“ (jul. 30. ótai) „menetét és ügyeit nekem kellett elintéznem.“ E közleményre Görgei Arthur helyett, ki, miután pár hóval ezelőtt megjelent „Gazdátlan Levelei“-ben ugyis tüzetesen igazolni törekvék magát a debreczeni harc ügyében is, úgy látszik semmi ujat sem tudott volna már mondani, öcsese, Görgei Armin felelt. Válasza egészben következő.

„Pongrácz István az 1849 ki I. honvédhadtest tábornokari főnöke a „Hon“ idei 157. számában Arthur testvér öcsém ellen tárczaczikkezzén, egy „Görgei“ aláírásu (különben kelet nélküli támadási parancsot közöl, mely állítása szerint 1849. évi aug. 2-án reggel a

Debreczen alatt tanyázó I. honvéd hadtest parancsnokságához érkezett s ezáltal okává lett volna minden az nap délután történt szerencsétlenségnek.

A katonai dolgokhoz kevésbé hozzáértő olvasó közönség — úgy látszik — megezáfolhatlanoknak vette Pongrácz Istvánnak ily parancs létezéséből levont következtetéseit; különben nem szólítottak volna fel Arthur öcsém tisztelői közül annyian arra, hogy a P. I. közlöttes támadási parancs létezését, mint szerintök lehetetlent, nyilvánosan tagadjam én, mint (P. I. szerint) akkori igazgatója a hadmiveleti irodának a főhadiszálláson.

Pusztán tagadni, avagy csak kétségbe vonni is valamely — eredeti és valódi gyanánt közzétett — történeti okmány létezését, felette bajos! minthogy egyáltalán úgy érzem, hogy lelkiismerettel járó dolog, falsificatumnak valódi okmánykép közrebecsátását bárkiről is föltenni. Másfelől azonban szintoly lehetetlen nekem, e támadási parancs létezését constataínom, lehetetlen már csak azon egy okból is, minthogy a hadniveleti iroda igazgatásával csak pár nappal a debreczeni csata után bizattam meg Kis-Marján, — nem pedig már a debreczeni csata előtt, mint P. I. tévesen állítja. Lehet, hogy e parancs nem létez; lehet hogy létez, de falsum; lehet, hogy létez és valódi is, de más időben, egy korábbi, lényegesen különböző momentumban (talán előlegesen figyelmeztetőleg) volt kiadva; lehet végre, hogy e támadási parancs azért kelt, nehogy Nagy-Sándor valamikép kelleténél jobban siettesse hátravonulását. Mindezen lehetőségekbe én, míg ama közlemény eredetijét nem látom, belé nem bocsátkozhatom; csupán annyit mondhatok, hogy ily parancs léteztéről tudomásom nincsen.

Hanem hiszen e parancs létezésének tagadása a merőben fölösleges is végre, — azon cél tekintetéből t. i., mely mindazoknak szeme előtt lebeg, kik netalán a „gazdátlan levelek“ állításainak egy-némelyikét ez oldalról való megingattatástól féltik.

Ugyanis:

Az I. honvédhadtest rendeltetése aug. 1-től egészen 4-keig (Debreczentől Berettyó-Ujfaluig) az volt, hogy a Vámos-Pércstől Kis-Marjáig vonuló hadzöm oldala (illetőleg háta) az Ujváros felől fenyegető oroszok ellen megvédessék s egyszersmind annyi idő biztossítsák hadzömünknek, a mennyi a mondott hadmiveletnek erő-túlfezítés nélküli kiviteléhez szükséges vala.

E feladatnak Nagy-Sándor többfélccképen felelhetett meg: jól, — kevésbé jól, — vagy legkevesbé jól.

Jól megfelelhetett feladatának Nagy-Sándor, ha ő felváltva — hadtestének mindíg csak egy részével ügyesen és meglepő elszántán intéz villámszerű rajtaütéseket a bárhol, bármikor s bármekkora erővel fenyegetődző ellenségre, — minden ilyen (rendszerint jó sikerrel merészeltető) roham után nycmban, váratlanul, gyorsan, de jó

rendben visszavonul, de csak oly távolra, hogy az ellen-erő további mozdulatainak folytonos kipuhatolása meg ne szakadjon, s ha az ily magatartás ismétlése által Nagy-Sándor az ellenséget mindannyiszor meghökkenti, zavarba ejti, aránytalan nagymérvű ellenintézkedések megtételére, majd óvatosabb előnyomulásra kényszeríti, s így időt vesz tvele, mi ilyenkor mindég a fődolog.

Csak kevésbé jól felelhetett meg feladatának Nagy-Sándor, ha ő folyvást csak szenvedőlegesen viseli magát, még az ellenség előcsapatai ellenében is; minthogy olyankor az ellenség, felbátorítva az ily túlvatos magaviselet által, még a megsza-bott menetrend megtartására sem engedett volna elegendő időt Nagy-Sándornak, s ekkor hadzömünknek még sokkal nagyobb mérvben kellett volna siettetnie meneteit, nehogy a Berettyó déli (bal) partját az oroszok ériék el hamarabb a magyar hadzömnél. — Egy előnye azonban mégis meglett volna az ily módoni folytonos csatakerülésnek: az t. i. hogy legalább nem esett volna semmi kár holtakban és sebesültekben I. hadtestünkénél.

Mindezek után magában érthető dolog, hogy előbb tönkre menni engedni I. hadtestünket és csak azután tenni meg annak szét szórt maradványaival, még ugyanaznap aug. 2-án egyhuzomban azon meneteket, melyek az előleges dispositiók szerint, csak a következő két napon valának végbeviendők, minden kifejtett hősiesség mellett is, oly megoldása volt a szóban forgó feladatnak, hogy nálánál még tökéletlenebbet már alig képzelhetni.

Nagy-Sándor — fájdalom — így és nem másképen oldá meg feladatát. Pongrácz István pedig most kénytelennek akarja kimutatni a megoldást — s e kényszerűséget egy állítólag birtokában levő eredeti támadási parancsból akarja bebizonyítani, melynek magyar fordítását ő maga így adja:

„az I. hadtest álljon ki Ujváros felé jobbra balra az uttól, és ha az ellen mutatkozik, támadja és verje meg azt.“

Pongrácz I. említett tárczaezikkénék más helyén maga magáról ezt beszéli: „végre inditványoztam, (az e parancs felett tartott haditanácsban) hogy engedjék nekem a lovassággal és könnyű ütegekkel hátramaradni, az oroszokat megtámadni, mialatt seregünk hihetőleg csata nélkül visszavonulhat“..... s ezzel katonai értelmességének oly kitünő jelét adta, melylyel szemközt merő lehetetlenség elképzelni, hogy ő mind abban, mit ő Nagy-Sándor ment-ségére ama támadási parancsból következtet, maga higgyen.

Minden értelmes katona ugyanis tudja:

hogy az ellenséggel közvetlenül szemközt önállólag működő alvezérnek jogában, sőt (mikor saját belátásához nem bizik) kötelességében áll, távol levő fővezérétől érkező bármily hadmiveleti parancsot — ha kivitele a helyi körülményekkel szemben kétes vagy egyenesen

káros következményünek látszik előtte, — egy rögtön alakítandó haditanács elibe vinni komoly megítélés illetőleg helybenhagyás vagy módosítás végett;

hogy azon pillanatban, melyben e kiségitő eszközhez folyamodik az ideiglen önálló alvezér: reá nézve az ily veszélyesnek látszó fővezéri parancs azonnal elveszti föltétlen engedelmességre kötelező erejét;

hogy e pillanattól fogva már nem a távol eső fővezér többé, hanem a helyszínen tanakodó alkalmi haditanács többsége parancsol ideig óráig helyben;

hogy tehát a felelősség is mindenért, mely ily rendkívüli esetben azontul történik, nem a fővezért többé, hanem már csakis a mondott haditanács többségét illetheti.

Mindezeket jól tudva Pongrácz István, ha szakértő olvasó előtt akarta bevádolni Arthur öcsémet, — hogy akkor miért constatálja ő maga amaz állítólagos eredeti parancsnak foganatba vétel előtt haditanács elibe lett terjesztését? valóban nehéz megérteni!

Hogy katona-dolgokhoz nem értő olvasóra lehetett és bizonyosan volt is hatással P. I. cikke: azt természetesnek találom. Kelt Késmárkon, augusztusban 1867. Görgei Armin.“

Aug. 3. Pént.

Szemere miniszterelnök Nagy-Váradon fölhívást intéz Magyarhón népéhez, melynek czime: „Az ellenség elhaladt, keljen fel a nép!“ Hazánkba valami 70 ezer orosz katona tört be, de ebből 30—40 ezernél több nem alkalmazható csatában. Ugyanis a merre elvonul az orosz, mindenütt őrséget kénytelen hagyni maga után, mely igen meggyöngyíti. Ha a nép saját vezérei alatt csoportsulva az orosz főerő háta mögött fölkél, ekkor az egyes őrségeket meg kellend erősítnie az ellenségnek, midőn főserege annyira megfogy, hogy honvédeink könnyű szerrel el fognak vele bánni. „A muszka tábor már most is vékony mint a fonalszál, mert Varsótól Debreczenig nyult el. A nép szakitsa ketté e gyenge fonalt az ellenségnek s kigyói élete meg van ölvé.“ Csupán a nép kebeliből elő lépendő hős fogja megmenteni a hont s a szabadságot. E hős tán már megvan s valahol, de még most nem ismeretik. Keljen fel tehát a nép saját vezérei alatt, s „pusztán ordító hangjára is leteszik az elmaradott őrségek fegyvereiket“ stb.

A fölhívás Honv. 193. vagyis aug. 9. sz.

Komáromi ütközet. Klapka várparancsnok egy ki-
rontással fölmenti a várat a további zár alól. A harcot hajnali
2½ órakor Assermann ezredes kezdi meg. Almás mellett,
Sternfeld őrnagy meglepett csapatait elriasztván, mely egy
lélekzettel Bicskeig szalad. Ezalatt Kosztolányi ezre-
des és Krivácsy alezredes dél felé Mócsa ellen támadnak
s az ottani őrséget majdnem egy lábíg foglyul ejtik. Ez alka-
lommal a huszárok egy 2750 darabra menő Haynau nak
szánt ökörcsordát s nagy mennyiségű zabszállitmányt is zsák-
mányul vesznek. Nagyobb mérvben ujul meg a harc d. u. 4.
órákor, midőn t. i. Schulz és Janik ezredesek Pusztá-
Herkás az ácsi erdő mellett az osztrák főerővel (Barco
vezérőrnagy, mintegy 4 ezer ember és 26 ágyu) tűznek össze.
Egy órai harc után a mieink kivivják a győzelmet, s az osztrák-
ok Lovadra hátrálnak, honnan Lieblerrel egyesülve esteli
8. órákor Csallóközbe huzódnak át, a Dunahídat elrontván
hátuk mögött. Az ellenség, kit Colloredo altábornagy ve-
zényelt, vesztesége több mint ezer ember holtakban, sebesül-
tekben és foglyokban, 30 ágyu, 3600 db fegyver s 700 mázsa
lőpor.

Klap. Mem. 208—214. I. Feldz. 457—464. I. Rüst. II.
319. 385—387. I. Klapka a győzelem alkalmával Berg tábornok
Miklós csárhoz intézett egyik levelét is elfogja, melyből meggyőző-
dött, hogy az oroszok igen aggódnak a közelgető ősz miatt, s el voltak
rá készülve, hogy a háborút az 1850. évben is folytatniuk kellend.
Klapka elküldé e levél másolatát Kossuthhoz és Görgeihez, de az csak
Törökországban ez pedig Nagy-Váradon orosz fogságban
veszi tudósítását s a diadal hírét. Klapka ezután Győrig nyomul elő-
re, hol nagy mennyiségű élelmi zereket foglal el. Haynau pedig az
aug. 3-ki vereségről aug. 7-én Ó-Besenyőn értesül s Pest és a
nagyobb városok fölkelésétől tartva, Jablonowskyt (4 zászlóalj,
3 lovasszázad és 12 ágyu) Szent-Miklósról azonnal visszaküldi a fő-
város felé oly megbizással, hogy a főserég közléki vonalát megszakit-
tatni ne engedje. Csak most látta át, mily iszonyu felelősséget vállalt
magára, midőn Komáromnál oly csekély erejű zárlatot hagyott s
maga a főerővel oly messzire huzódott le! Valóban, ha Klapka nyert
előnyeit oly éles pillantással oly villámgyorsan képes lett volna
felhasználni, mint lehetett volna, e harc után egyenesen Bécs-et fog-
lalhatta volna el.

Uj-szegedi ütközet. Haynau tábornaszernagy a tiszai átjárás elfoglalása s az elrontott híd fölépíthetése végett Szegedről a folyamon át támadást rendel Dembinski ellen. Liechtenstein altábornagy e rendeletet foganatosítandó, a várat és a parti házakat megrakja osztrák és orosz vadászokkal, kiknek tüzelése közben d. u. 3. órakor a folyam partján ágyukat helyez el, melyek 4. órakor teljes erőből megkezdik tüzelésüket. Ezalatt Jablonowsky vezérőrnagyot (2 zászlóalj s 12 ágyu) Szeged északi széléről dereglyéken, majd, a híd helyre állíttatván, Benedek vezérőrnagyot (mintegy 3 zászlóalj) a vártól indítja Uj-Szeged ellen, honnan ez utóbbiknak, miután az osztrák röppentyűk a falut lángokba boríták, többszörös támadás után végre sikerül kivenni a mieinket, kiknek soraiban az ellenség számos ágyui nem kevés kárt okoztak. Az esteli sötétben még egy kísérletet tesznek a mieink a hidfő visszafoglalására, azonban kezdetben győztes előnyomulásuknak az Emilgránátosok és orosz vadászok szuronynyal szegülnek ellene s őket mintegy 70 halottnyi veszteséggel Szőregre kergetik. Haynau vesztesége 4 halott s 22 sebesült, az utóbbiak közt Liechtenstein, Benedek és Cordon tábornokok.

Feldz. 309. s köv. l. Rüst. II. 291. l. Szil. F. Férf. 95. l. — Haynau Pestről három vonalban érkezett le délre, seregét három felé osztván, u. m. a soroksár-kunszentmiklós-izsákszabadka-szegedi (Ramberg hadteste), a pest-kecskemétszegedi (Bechtold és Panutine) s végre az üllő-alberti-czegléd-szolnok-nagykörös-szegedi (Liechtenstein Ferencz hadteste) vonalon. E hadoszlopok jul. 22. 23. és 24-én indultak ki Buda-Pestről, hol Haynau fenyegető rendszabályok és rémkiáltványok készítésével 5—6 napig pihent. A két utóbbik hadoszlop jul. 30. — aug. 1-ig Félegyházán időzött, várva Schlick előnyomulását, ki egy külön terv szerint aug. 4-re (l. e.) Makóra volt rendelve a főerővel közreműködni. A „Feldz.“ hivatalos jellemű munka Haynau délre vonulását azzal indokolja, hogy „Arad meghódolt és tudva vala, hogy Temesvár sokkal erősebben szorongattatik, hogysem néhány hétnél tovább ellenállni képes lenne... Temesvár fölmentésére sürgető szükség volt.“ Miután ez indokolás őszinteségét a Buda-Pesten való hosszas időzés megtámadja, alaposabb azon föltervés, hogy Haynau nem akart együttesen működni Paskevicssel s azért siettet tőle minél nagyobb távolságra elvonulni, hogy ott hadaink leverése dicsőségéből az osztrák

fegyvereknek egy külön önálló részt szerezzen meg, mely gondolkodás az ő szempontjából tökéletesen helyén is volt.

R a m b e r g altábornagy (17 zászlóalj, 14 lovasszázad és 48 ágyu) Ó-Kanizsán a Tiszát este áthidalni törekszik, azonban dereglyéit a tulparton álló magyar had összelövöldözi s éjfélig tartó ágyutűzével az átkelést meggátolja. Éjfélkor R a m b e r g riadót veretvén egész táborát H o r g o s r a rendeli, hol, hamis hírektől félrevezettetve, D e m b i n s k i áttérését várta.

F e l d z. 313. 314. l.

Aug. 4. Szombat.

A Hód-Mező-Vásárhelyen lévő Schlick tábornok előhada (3 lovasszázad és 6 ágyu) Makónál a Gajdoscsárda körül Szerdahelyi őrnagy vezetése alatt lévő előhadi csapatainkkal viaskodik. Szerdahelyi mindaddig feltartóztatja elleneit, mig nem Lenkey tábornok (7 ezer ember s 5 ágyu) Makóról a Maros balpartján elhuzódik, a midőn (d. e. 10. óraker maga is átkel a folyón s háta mögött a hidat szétrombolván, d. u. 3. óráig a kis-zombori töltésről ágyuztat a várost megszálló lovasság (Ludwig-dandár) ellen. Makón az osztrákok élelmiszerekben tetemes zsákmányt nyerne.

F e l d z. 306. v. ö. 318. l. — Schlick jul. 23-án indult el Komárom alól (v. ö. jul. 13. jegyz.) s Pesten, Körösen, Alpáron és Szentesen át sietett a délvidekre Haynau támogatására. Aug. 3-án H.-M.-Vásárhelyt éri el a nélkül, hogy utjában bárhol is ellenállásra talált volna. Innen még az nap egy lovas osztalet indit Mező-Hegyesre, mely az ottani királyi ménest (mintegy 4—5 száz ló) aug. 6-án lefoglalja.

Kossuth kormányzó a debreczeni harcvesztés és az osztrák sereg marosvidéki előnyomulása híret vévén, A r a d o n hajnali 2. óraker utasitja a Görgei táborában lévő kormányképviselőket (v. ö. aug. 2.), hogy miután Magyarország az osztrák házzal soha ki nem egyezkedhetik s miután a nemzet ereje még elég tekintélyes arra, hogy szükség esetén keletet lázadásba boritsa, az oroszokkal való alkudozásba vegyék fel Magyarország-nak az 1848. törvények alapján az orosz császári ház uralkodása alá térése kérdését.

Kossuth utasítása, melyet Kemény Zsigmond a Pesti Napló 1867. 221. sz.-ban azalatt tett közzé, míg e műsajtó alatt vala, egészben így hangzik: „Szemere miniszterelnök és Batthyány Kázmér külügyminiszter urnak. Arad, aug. 4-én, reggeli 2. órakor. Most veszem a tudósítást, hogy Nagy-Sándort szétverték Debreczennél, legalább ma“ (tollhiba „tegnap“ helyett) reggel futamodóinak minden neme Váradon volt. E mellett hallom, hogy Benedek 8000 emberrel Hód-Mező-Vásárhelyen van. Nekünk 15,000 emberünk Makónál, 10 Szőregen s Uj-Szegeden, 10 ezren Gyuláig van. Irtam Dembinskinek, hogy Benedeket támadja meg. Mit tett Görgei a debreczeni veszteség helyrehozására? A dolog e helyzetében az oroszszali értekezésnek nézetem szerint nyiltabb alapot lehetne adni. 1-ső alap: hogy a hitszegő ausztriai ház elannyira kitépte a bizodalomnak minden alapját a népből, hogy ő alá vissza nem térünk semmi áron. 2-dik: ne gondoljon minket oly könnyen legyőzhetni, mert mintsem Ausztria alá kerüljünk, készebbek vagyunk minden erőnkkel (mi nem csekélység) Valachiába, Törökországba vetni magunkat s felgyujtani Oriens-t, mint Ausztriának megadni magunkat; ezt soha, soha! 3-dik kérdés: mit mondanak egy orosz fejedelmi házbóli uralkodóhoz az 1848. alkotmánynyal? — Emlékeztetés a párisi, bécsi, békekötésekre, melyeknél az autocraton nem mutatkozott szenvedelmes ellenségnek az alkotmányosság irányában. 4-dik: ha Paskevicsnek erre nincs felhatalmazása, adjon salva guardiát s utlevelet egy pár követünknek, kik egyenesen Pétervárra mehessenek a csárhoz. — Ezek privát nézeteim. Kossuth, kormányzó.“

A magyar miniszterium Aradon rendeletet ad ki, melyben köztudomásra hozza, hogy harcziás viszonyok közt a kormány nem kötheti székét állandóan egyes helyekhez s ügyekszik a felől meggyőzni a közönséget, hogy a kormány székének változtatása semmi aggodalomra sem adhat okot. Mostantól fogva Arad lesz székhelye a kormánynak, e helycsere azonban „nem változtat semmit a kormány munkásságán s minden vidékre egyaránt terjedő gondoskodásán.“ Utasítatnak a hatóságok, hogy levelezéseiket ezentul ide intézzék, a nép pedig felhivatik bizodalomra, egyetértésre, kitűrésre és erős akaratra.

A rend. Szilágyinál, Forr. N. 105. l.

A képviselőház zárt ülésében Aradon kérdés intéztetik a kormányhoz a hadügyek állása felől. Szemere miniszterelnök helyett, ki távol volt, Hajnik Pál beltűgyminiszteri

osztályfőnök feleli, hogy e tárgyban körülményesebb tudósítás a K ü z l ö n y ben fog adatni, egyébiránt a ház mostani székhelye biztosítva vagyon. Utolsó összegyűlése a forradalmi képviselőháznak.

S z i l. Forr. Napj. 107. l.

V é c s e y tábornok T e m e s v á r ellen a kormány parancsából utolsó rohamot intéz. A támadás esteli 9. órakor két hadoszlopban történik a vártér foka ellen, hol a mieink az elsánczolt tábornot ugyszintén a vár déli részét is szuronynyal elfoglalni törekesznek, azonban, bár háromszor ujul meg a küzdelem, határozottan visszaveretnek. Veszteségünk 8 halott és 53 sebesült, az ellenségé 2 halott és 4 sebesült. Másnap Vécsey becsületes föltételek mellett megadásra szólítja az őrséget, de ez ki nyilatkoztatja, hogy az „utolsó töltényig“ védeni fogja magát.

F e l d z. 381. l. Vécsey aug. 5-én megkezdi elvonulását a vár alól, 2 zászlóalj, 2 lovasszázadot és néhány ágyut A r a d felé utnak indítván, aug. 7-én pedig már ostromágyuit és lőszerét is elküldte ugyanoda, hol kormányunk minden hadi erejét összpontosítani törekedett. Az őrség mindezekről pontosan értesülvén, aug. 6. 7. 8-án támadólag lép fel, Vécsey útegeit löveti s földmunkálatait szétrombolni törekszik.

Aug. 5. Vasárnap.

R a m b e r g altábornagy (17 zászlóalj, 14 lovasszázad és 48 ágyu) Ó - K a n i z s á n korán reggel ujra kezdi a T i s z a áthidalását s mig ágyuival G u y o n tábornok (3 zászlóalj, 4 lovasszázad és 12 ágyu) tulsó parton álló seregét löveti, azalatt egy zászlóalj gyalogságot és 6 ágyut hajókon a balpartra átszállítat, minek következtében a mieink meglepetve 3 ágyu veszteséggel visszahúzódnak. Guyon ekkor tartalékhadával tör az átkelt gyalogokra, azonban ezalatt még több ellenséges csapatok szállítatván át, támadása visszaveretik. Ramberg R á c z - K e r e s z t u r irányában csak gyöngén üldözteti a mieinket, kik S z e n t - I v á n y o n Dembinskihez csatlakoznak, mig az ellenséges vezér estére S z ő r e g n é l teszi magát összeköttetésbe Haynauval. Veszteségünk 60 halott és 3 ágyu.

F e l d z. 316. 317. l. R ü s t. II. 289. l.

Szörégi csata. Haynau osztrák fővezér (38 ezer ember s 230 ágyu) az épen elvonuló félben lévő Dembinski tábornokot (41 ezer ember és 100 ágyu), kinek hadserege Szörégen, Deszken s Szent-Iványon volt elhelyezve, tüzéségi főereje pedig az ujszegedi hid átellenében a szörégi töltés végén állott, Uj-Szegedről megtámadja. A harcz kezdetén (d. u. 4. óra) balszárnyékunk megkerülése végett tulnyomó erejét orosz-osztrák csapatok foglalják el a szentiványi erdőt, s Bechtold altábornagy Dessewffy tábornoknak balszárnyunkról előremozdult huszárait visszattzi, a meredek töltéstől azonban, melyen lovasait keresztül nem vezetheti, visszafordul. D. u. 5¹/₂ órakor Haynau az ujszegedi hidfőtől kimozdított 99 ágyuból arcvonalban löveti a töltést. Ez iszonyu ágyuzás, melyet Hauslab tábornok vezényel, s melyet a mieink csak gyöngén viszonzhatnak, másfél óráig tart. Ágyunk teljes elnémulása után Benedek vezérőrnagy dandára a Maros partján tör elő s utána jobbról Jablonowsky. A honvédek azonban már ekkor elhúzódtak a töltés mögül s utban voltak Temesvár felé. Csupán Jablonowsky talált még néhány gyalog zászlóaljakra, melyek ágyufüdüzeten hátramaradván, az ő rohamát visszaverték, de a melyek, miután ellenökben még a Thun dandára is kiállított, később a töltéstől hátrahúzódni kényszerültek. Ezalatt az osztrák utászok Bechtold lovas-hadosztályára nézve is járhatóvá teszik a vonalt, s Bechtold a töltésen belől balszárnyunk megkerülésére Szent-Ivány felé nyomul előre, a töltés és Szörég közt ellenében felállított huszárezredekét pedig 18 ágyuból löveti. Ez ágyuk védelme alatt 8 uhlán századdal Simbschen dandárnok gyorsan nyomul előre s Szent-Ivány előtt elhelyezett huszárcsapatáinkat visszaveti. Ezalatt a beállott szürkületben a töltés és Lederer dandárnok lovasai közti téren huszáraink elővágtatván, Bechtold ágyuira vetik magokat s azokat már már elfoglalják, midőn Lederer tulnyomó számu vérteseitől megtámadtatva visszaveretnek. Huszáraink ekkor Szörég irányában húzódnak el s innen a töltésen már átnyomult osztrákokat kikergetik, a falut azonban, mely tavasz óta romban hevert, Benedek rohamára hátvédünk nemsokára feladja. Dembinski az éjjet Béban tölti,

Haynau pedig Szőreg, Deszk és Szent-Ivány között száll éjjeli táborba. Veszteségünk mintegy 400 ember holtakban és sebesültekben, 300 fogoly s 6 ágyu, az ellenségé 45 halott s 195 sebesült. Benedek és Dembinski tábornokok sebet kapnak.

Feldz. 318—333. l. (itt van a csata térrajza is). Ber. III. 120—122. l. Rüst. II. 311—317. l.

Nagy-szebeni harmadik csata. Bem altábornagy (14 zászlóalj, 8 lovasszáhad és 20 ágyu) Hasford orosz tábornok szebeni őrségét (6 zászlóalj, 4 lovasszáhad és 12 ágyu) déltájon Nagy-Csűrnél megtámadja. A harcot a mieink erős ágyútűze nyitja meg, mit ismételt rohamok követnek az ellenség jobb- és balszárnyára. Hasford két órai viadal után bekerítettéstől fenyegettetve hátravonul s a város falai mögül védi magát. Estére azonban innen is kiveretik, midőn Talmaásra huzódik. Az oroszok vesztesége 78 halott s 251 sebesült. A szászok virágokat szórnak győztes honvédeink útjára.

Köv. E. T. 260. 261. l. Czetz. 343. 344. l. Ber. III. 107. l. Feldz. 541. l. Som. 122. s köv. l. Rüst. II. 305. 306. l. Szil. F. Férf. 412. 413. l.

Szemere levelét Paskevicshez l. aug. 2.

Aug. 6. Hétfő.

Nagy-Szebeni negyedik csata. Lüders tábornagy (11 zászlóalj, 15 lovasszáhad és 50 ágyu) a szászok fővárosa visszafoglalása végett Bem altábornagyot reggeli 8. órakor megtámadja. A küzdelem a kozákok támadásával s ezt követő erős ágyutűzzel kezdődik, melynek szüntével az orosz balszárny Nagy-Csűrre elfoglalja. Bem, kinek ágyuit az ellenség tüzésége hallgatásra kényszeríté, hasztalan kísérli meg visszafoglalni a falut. Végre az uhlánok balszárnyukat elnyomják s megkergetik, azután pedig a fődözet nélkül maradt középre rohannak, de a hol egy darabig gyilkos tűz tartóztatja fel őket. Bem Nagy-Szebenen keresztül tüzetve Kis-Toronyra hátrál, szokása szerint személyesen fődözvéni ágyuival a vo-

nulást, miközben az üldözésre kelt kozákokat visszariasztja. Veszteségünk mintegy 600 halott, 500 sebesült, 1034 fogoly, 15 ágyu, 3 zászló és sok fegyver, az oroszoké 16 halott s 48 sebesült. A százok ablakaikból lövöldözik a futó honvédeket.

L. a legutóbb felhozott kutföket.

Veigl vezérőrnagy Ramberg hadteste előhadával (5 lovasszázad és 6 ágyu) Dembinski tábornok hátvédét Ó-Besenyőnél megtámadja s huszárainkat ismételt rohamok után a városba kergeti. Ramberg ezután egész erejét (17 zászlóalj, 14 lovasszázad és 48 ágyu) harci rendben küldi előre s d. u. 4 órakor Kis-Teremiánál ismét utóléri hátvédünket, mely épen főzés végett táborba szállott, s azt haladék nélkül meg-rohanván Nagy-Teremiára kergeti, hol derékseregünk állott. Veszteségünk 700 fogoly, az ellenségé 1 halott és 2 sebesült.

Feldz. 333—335. Rüst, II. 318-1.

Szemere és Batthyány Kázmér kormánybiztosok Gyapjun, Nagy-Várad és Szalontá közt, Görgei főhadiszállásán, Görgeit az oroszokkal alkudozás ügyében titkos értekezletre szölitják; ez alkalommal Szemere egy új átirat szövegét olvassa fel, melyben Paskevics előtt a nagyváradi levél némely pontjait körülírja. Görgei kijelenti, hogy ezen levélnek sem lesz semmi eredménye, mert egy olyan hadvezér, ki annyira tulnyomó erejű sereggel bir mint Paskevics, nem szokott alkudozni. A kormány tehát ugy szerkeszsze ajánlatát, hogy erre vonatkozólag a hallgatást is feleletnek vehesse, vagyis kínálja meg kereken az orosz Magyarországot koronájával. Szemere azonban kinyilatkoztatja, hogy diplomáciai jegyzékekben ily teketória nélkül beszélni nem szokás, mindazáltal megígéri, hogy levele szerkezetén változtatni fog. Az elkészült levelet, a nélkül hogy Görgeinek bemutatnának, más nap Pöltenberg tábornok viszi az ellenséges táborba.

Görg. II. 356—359. l. A „Feldzug“ (412 l.) e tárgyban ennyit mond: „Aug. 8-án megjelent Pöltenberg főkelővezér, Beniczky től és b. Bethlen től kísértetve Rüdiger főhadiszállásán Nagy-Várad közelében, hogy egy Görgeitől alájegyzett, a varsói

herczeg tábornaghoz intézett levelet adjon által, s annak tartalmával összhangzásban előleges lépéseket tegyen a békealkudozásokra, melyeket a szerencsétlen Magyarhon ideiglenes kormánya Oroszország fegyveres erejével megkötni magát jogosultnak tartá... Görgei fentebbi levelének főczélja volt az orosz czár Ófelségének közvetítését kikérni Magyarország pacificatiojára nézve." E tudósítással egyezőleg az orosz hivatalos munka is azt állítja, hogy Pöltenberg aug. 8-án Görgei levelével jelent meg Rüdiger előtt. E tárgyban tehát még e hivatalos írók sem közülheték a valóságot.

A magyar kormány székét Aradról elteszi s Lugos irányában hurezolóskodik, hová a bankógyár már előző nap utnak indított.

Feldz. 370. l. Aradon a költözködést akkor kezdték meg, midőn értesültek, hogy Schlick aug. 4-én Makóra érkezett s egy csapat lovasságot Apátfalva és Csanád irányában előre küldött. A miniszterek azonban, mint látni fogjuk, személyesen még tovább is Aradon maradtak.

Aug. 7. Kedd.

Bocz kó erdélyi kormánybiztos K o l o z s v á r t körlevelet bocsát ki, melyben elpanaszolja, hogy az ércpénznek s a biztos alapon nyugvó apró bankjegyeknek a közforgalomból eltűnése miatt a katonaságot fizetni s a háborut kellőleg folytatni nem lehet, valamint a polgárok is meggátolva vannak mindennapi szükségleteik beszerzésében; ennél fogva „mindazok, kik akár a reakció, akár uzsoráskodási haszonvadászat érdekében az apró pénzt elvonják a forgalomból, nagyobb bankjegyeiket felváltani vonakodnak, vagy azokat értékük alatti áron váltják fel, úgy tekintethetvén, mint veszélyessé könnyen válható zavarok okozói, hitelünk csökkentői s szent ügyünk ellenségei: mulasztathatlan kötelességévé tétetik ezennel a hatóságok minden tisztviselőinek, hogy az ilyeneket nyomoztassák ki, s tényők bebizonyosodván, nevöket az országos biztosságnak jelentsék fel, a hírlapok utjáni köröztetés s megbüntetésök eszközölhetése végett.”

A rend. Honv. 192. sz. A kolozsvári ekkori állapotokat így festi egy szemtanu. „A 34-re felgyült törzstisztek nagyobb része játékasztalnál bűnösen tölté azon órákat, miket kötelességöknek kell

vala szentelniök. Az apró bankjegyek eltűntek, a köztívész ötös, tizesre ívá fertály borát, a tiszt százásra kívánt ehédelni; erőszakolások jöttek napirendre, hogy végre alig vala egy pár vendéglő, vagy italház, hol a sereg a magasra emelt ár mellett is szivesen láttatott. Boltosok, tőke-pénzeseknek bizonyos mennyiségű százast kelle koronkint apróra váltaniok, hogy a legénység százassal ne fizettessék. Szóval: a főnökök kéjbemerültsége s a pénzjegyek nagysága, hitelének csökkenése sejdítették, hogy a magyar ügy alkonya felé jár. Elveszett még mindenik hadsereg, mely fegyelmet nem tarta, s melyet kormánya rendetlenül fizetett.“ (Köri. 168. l.) A bankjegy-hiányról l. még jun. 29.

Aug. 8. Szerda.

Pöltenberg mint táborkövet a kormány levelével d. e. 10³/₄. órakor Ártádon, Nagy-Várad mellett, megjelen Rüdiger tábornok főhadiszállásán. Rüdiger a követet Paskevicshoz küldi, ki azonban őt el nem fogadja, hanem utasítja Rüdigert, tudatni Görgeivel, hogy az oroszok „egyedüli rendeltetése harcolni, és ha Görgei az önmegadás felől a törvényes uralkodóval alkudozni óhajt, forduljon az osztrák fővezérhez, kinek arra egyedül lehetnek felhatalmazásai.“ Pöltenberg Rüdiger főhadiszállásán beszéd közben kimondja, hogy Görgei kész volna a czár seregei előtt letenni fegyvereit, de osztrákok előtt soha.

Görg. II. 400. l. Ber. III. 68. l. Rüdigernek Paskevics izenete értelmében szerkesztett levele aug. 9-ről Görg. i. h. és Majl. II. 298. l. V. ö. Asb. I. 11. l. Koss. 48. l. Az osztrák hivatalos jellemű munka Rüdiger levele közlése után így ír: „Miután Rüdiger... részéről a táborkövetnek tudtára adatott, hogy csupán a törvényes uralkodó előtt való föltétlen hódolás adhatja meg az országnak a kívánt békét, s hogy az orosz fegyveres erő a fölkelőknek csak seregét, mint olyat, veszi tekintetbe s azzal egyezkedhetik“ (ezt az orosz munka nem vallja be) „a forradalom életéből előállott kormánynyal pedig soha sem, aug. 8- és 9. közti éjszakán Pöltenberg Aradra visszatért.“ (Szemere és Görgei egyező állításuk szerint Pöltenberg R. levelével aug. 11-én este felé érkezik Aradra).

Lugosi egyezkedés. A magyar kormány alkudozásai Jancu praefectel, ki már aug. 3-án semlegességet ajánlott, Lugoson befejeződnek. Ezek szerint a Havasi oláh tábor közbocsánat biztosítása mellett csatlakozandik seregeinkhez

s főképp egy Oláhországba tervezett hadjáratban veendő részt. A román tisztek megfelelő tiszti rangot kapnak, Jancut az épen érkező Bem altábornagy tábornoknak kinevezi.

Kö v. E. T. 268. l. Jancu levele aug. 3-ról Asbóthnál I. 44. l. (e levélben még azt írja Jancu, hogy „főképp a magyar haderő távozása s az orosz közeledése miatt“ béke felől nem alkudozhatik.

Rukavina várparancsnok Temesvárból a Józsefvárosra kirontást tétet, mely alkalommal zárlatbeli csapataink a Begacsatorna hidjához visszanyomatnak s 2 ágyut és 55 foglyot vesztenek. Az osztrákok közül 2 meghal, 7 sebet kap.

Feldz. 383. l. Vah. I. 23. l. (nagy képtelenségekkel). Az őrség Vécsey elvonulási készülleteiről s Haynau közeledéséről már értesülve volt s ebbeli örömben merészelte e kirontást, noha mint a legilletékesebb helyen elismerik, 10 napnál már nem tarthatta volna tovább fel magát. Vesztesége az egész ostrom alatt: 160 halott s 175 sebesült. Ezen kívül ragályban meghalt mintegy 2400, betegen feküdt 2000 ember. A várból az ostromlókra intézett lövetek száma 42 ezer. Rukavina meghalt 1849. szept. 9.

Losonc veszedelme. E várost, azon okból, mert utcáin a guerillák aug. 1-én egy utazó orosz csapatot (9 tiszts s 87 közlegény) megtámadtak s belőle 8 embert leöltek, 7-et megsebesítettek s 5-öt elfogtak, Grabbe tábornok kirabolatja és egészen leégetteti. Az embertelen dúlás másnap is tart.

Fényes, M. org. Geogr. Szót. III. 38—42. l. Vahot, Losonczy Phönix. I. 22—27. Szil. F. Férf. 27. l. A hivatalos orosz munka (Ber. III. 95. l.) e tárgyban így ír. „Grabbe alvezérnek szándéka volt Losonc lakosainak megbüntetése végett“ (kik az aug. 1. támadásban állítólag részt vettek) „a várost felpörzsöltetni. A fővezér azonban oda utasította, hogy hasonlitalanul hasznosabb leend ilyen esetekben a főczinkosokat meglövetni, s erre felhatalmazta. Grabbe alvezér $\frac{\text{jul. 22.}}{\text{aug. 3.}}$ osztyája főerejét Losonc ellen indította, s oda $\frac{\text{jul. 26.}}{\text{aug. 7.}}$ megérkezik . . . A lakosok teljes hódolatot mutattak, a főczinkosok azonban a hegyek közt voltak. $\frac{\text{Jul. 27.}}{\text{Aug. 8.}}$ délben a fölkelők több oldalon felgyujtották a várost, valószínűleg, hogy az élelmiszerek kivételét a városból akadályozzák. A csapatainktól kiküldött emberek nem oltathták el a tüzet, azonban megmentették a lakosok vagyona egy részét, mely

nekik visszaadott.“ E hivatalos hazugságot hogyan kelljen érteni, azt nálunk, hol még ezek tehetnek mint szemtanuk bizonyosságot az oroszok gyújtásai és rablásairól, mindenki tudja. Az egész történet azonban, épen úgy mint C s o n g r á d fölégetése is, tanulságot szolgáltat arra nézve, mennyit ért kormányunk azon utasítása, melyben fegyveres elleniséget békés polgárok utczáin apró és semmitérvő támadások által rendelt nyugtalaníttatni és leöldöstetni, miután ily ténynek, a legmiveltebb ellenségnél is az illető község folgyujtása szokott rendes következménye lenni. — A pusztítási rendszernek, mely a század elején Oroszországban még keresztülvihető volt, mint maga bevallja (S z e m. III. 77. l.) Szemere volt egyik buzgó hőse a kormányban, a mennyiben ő sürgette Kossuthot, „hogy lásson rendelete foganatosításához, s a galicziai határtól kezdve Miskolczig és Debreczenig környöskörül minden háztetőt, minden élelmi szert és marhát pusztítsanak és távolítsanak el.“ Kossuthnak tetszett az eszme, de a népre való tekintetből nem merte foganatosítani. És itt a népnek ismét helyesebb ösztöne volt, mint kormányának. Áldozataiban a szabadságért nem volt ugyan fukar, de ily iszonyu pusztításokat nem tarthatott célra vezetőknek, midőn az orosz sereget jobbra kétszersülttel és más, Galicziából kényelmes és rövid utakon hozott, élelmi szerekkel táplálkozni látta, míg kormányunk a netalán földön futóvá lett nép élelmezése tekintetében előre semmi kezességet sem nyújtott, s arról sem volt képes gondoskodni, hogy a bevonuló oroszok hátulról és oldalról gyors hadesapatok által háborgattassanak, mi nélkül a pusztításnak alig lehet valami haszna. Sőt ellenkezőleg a nép azt tapasztalta, hogy a kormány c s u p á n saját biztonságáról gondoskodik, tisztviselői és vezérei rendszerint megszöknek, midőn az ellenség közelit, s ekképen ő saját gyámoltalanságára hagyatik. Görgői, mint 1848. decemberében s 1849. jun. 30-án láttuk, ellenszögezte magát e pusztításoknak. Ludvig kormánybiztos pedig így ír Kossuthhoz jul. 1-ről. „Csak arra kérlek, hogy a gyujtogatási eszmével hagyj fel, mert ez dühössé teszi a népet ellenünk.“ (Ludv. levele Feldz. 182. l.)

— A G r a b á c z ról előnyomult W a l l m o d e n altábornagy (Simbschen és Lederer dandáraik, összesen 32 lovasszázad és 13 ágyu) D e m b i n s k i tábornok hátyvédét (14 lovasszázad és 12 ágyu) C s a t á d nál utoléri s a város déli részén megtámadja. A mieink hathatósan viszonozzák az osztrák ágyuk tüztét, azonban a tulnyomó számú lovasság támadását ki nem bírhatván, nemsokára N a g y - J é c s á r a hátrálnak, hol gyalog zászlóaljkat és 8 ágyut nyernek támogatásul s ezek közreműködésével d. u. 3. órakor az üldöző vértéseket visszakergetik. Veszteségünk mintegy 60 ember holtakban és sebesültekben s 1 ágyu, az ellenség vesztesége 16 halott és 16 sebesült.

Feldz. 337. 338. l. Rüst. II. 322. l. Dembinski Nagy-Teremiáról Bánát-Komlóson és Grabáczon át aug. 7-én Csatádra vezető seregét. Itt veszi a kormány abbéli ismételt és határozott rendeletét, hogy utját haladék nélkül Arad felé intézze, hol Görgei, Vécsey, Kmety, Knezics és Querlonde hadaik együvé várásával mintegy 80 ezer ember összpontosítása tervezetik. Dembinski azonban, bár az Arad felé vonulás, mint egyik leveléből (l. e. Feldz. 333. l.) látjuk, neki magának is szándékában feküdt, miután Schlick a szeged-aradi utat elállotta, az egyenes irányban való vonulást már lehetetlennek tartá hadseregére nézve s Temesvár felé húzódott, úgy számítván, hogy Temesvártól sokkal biztosabban eljuthat Aradra, mint a kormánytól elibe szabott uton. Kossuthot ez engedetlenkedés nagy felindulásba hozta, s ujlag sürgette Bem-et, jöjjön minél előbb átvenni e sereg felett a vezérséget.

Aug. 9. Csütörtök.

Temesvári csata. A harcot reggeli 8¹/₂. órakor Kis-Becs-kereken Wallmoden altábornagy kezdi meg Dembinski hátvéde megtámadásával, mely ekkor a falut elhagyván Uj-Bessenyő felé az Arankapatak mögé, s majd rövid csatározás után innen is tovább a Nyárad patakon túl foglal állodást. Ezalatt Bem altábornagy Lugosról a főhadiszállásra érkezik (dél tájon) s Dembinskitől, ki harc nélkül akarta Aradhoz vezetni csapatainkat, átveszi a főparancsnokságot s a hadat a vár és a Csókaerdő közt lévő állásából a Beregszó és Nyárad közti térre támadó föllépésre parancsolja ki, czélja lévén Haynaut Kis-Becs-kerekről visszakergetni s ezután estére húzódni el Aradra. Ágyuink új állodásukban Wallmoden és Ramberg ellen élénk tüzelést kezdvén, Haynau Kis-Becs-kerekről az Uj-Bessenyő előtti magaslatra Panutine oroszait állítja ki s egyideűleg Liechtenstein Ferencz alvezérének Hodonyra rendeletet küld, hogy hadtestével jobbszárnyunk ellen Szent-András felől nyomuljon előre. Ez intézkedésre nagy szükség vala. Bem megjelenésével ugyanis honvédeink bátorsága és szerencséje újból támadui látszék. Jobbszárnyi lovasságunk gyors föllépése a Nyáradon túl felállított osztrák 12 fontosokat oly zavarba ejti, hogy azok Kis-Becs-kerek felé visszafutván, a mögöttök álló oroszok soraiban is rendtelenséget idéznek elő. Simbschen dandára ugyan nem-

sokára visszanyomja az üldözésbe elmerült huszárokat, de a patak bal partján az ő ereje is megtörik s lovasaival visszafutamodik, hogy Panutine védelme alatt találjon menedéket. Haynau ezután csak pusztá ágyuzásra kényszerül szoritkozni, mi czélből tüzérségi főerejét (108 ágyu) a patakkal szemben állítja fel, melynek tulsó partján Bem 120 ágyuval 3 óra hosszúig tüzelte ellene. Ezalatt Kmety Szakálháznál több sikertelen huszártámadást tőn az Auersperg-vértesek ellen, s az osztrák jobbszárnyat már már megkerülé. Azonban d. u. 4¹/₂ órakor Szent-Andrásnál megdördülnek Liechtestein ágyui, Herzinger és Siegenthal dandárnokai átkelve a Nyáradon a Vadász-erdő felé előnyomulnak, Medvey százados pedig ezalatt Aradra előre küldött ostromszereinket és podgyászunkat (260 málhás szekér, 4 ágyu, mintegy 280 ember) Orczifalván elfogja, minek következtében a menet hátulján lévő csapatok (kaszás ujonczok) táborunkhoz visszaszaladnak. Bem, kinek löszere már előbb elfogyott, tartaléklöszere pedig az aradi utról nagy késedelemmel érkezett vissza, szorongatott jobbszárnyunk segítségére két század huszárságot indit, de a mely véletlenül keresztűzbe jut s Dessewffy tábornok biztatásai daczára rendetlen szaladásnak ered, egyideűleg maga is személyesen siet a vész színhelyére, de utközben lovával elbukik, midőn a további szolgálatra alkalmatlanná válván, a sereg háta mögé vitetik. Darab ideig seregünk vezér nélkül magára hagyatva maradt. Haynau ezalatt arczvonalba megkezdi átvonulását a patakon. Kmety hasztalan kísérlé meg Szakálháztól az előnyomulást. A jobbszárny megfutamodása után Gál László és Guyon hadtesteik is hátrálnak az erdő irányában, de a nélkül, hogy üldöztetnének. Dembinski a történekről értesűlvén, ekkor ismét átveszi a vezérséget s hátrálási pontul Remetét tüzi ki. Ekkor a temesvár-aradi uton néhány ágyuink minden józan számítás ellenére puffogni kezdenek, minek következtében az ellenség hátrálási vonalunkat fölfödözve, gyilkos löveteket bocsát honvédeink közé, mire ezek minden rendet felbontva vad futásnak erednek s az erdőben összevissza keveredve menekűlnek, de ismét a nélkül, hogy üldöztetnének. Ekkor Vecsey és Kmety is, kik a hátvédet képezték, Remete felé meg-

lehetősen rendben elhúzódna. Előbbik e napon a várbeliek szemmel tartására volt rendelve, s azok kirontását d. u. 3 órakor győzedelmesen verte vissza. Este 9. órakor Haynau egy csapat élén bevonul a várba, mely a zár alól végkép felszabadul. Veszteségünk holtakban és sebesültekben mintegy 300 ember, Haynaué 36 halott és 172 sebesült.

Függ. III. 445—452. l. (Mészáros emlékiratait is felhasználva). Feldz. 341—364. l. (a mi haderónk: 59 ezer ember s 164 ágyu, az osztrákoké mintegy 28 ezer ember s 162 ágyu). Ber. III. 125. l. (érdekeseen kimutja Haynau nak a harc folytán elkövetett balfogásait). Vah. III. 57—63. l. (adalékok a podgyász történetéhez). Hiv. jel. Asb.-nál I. 45 l. E csatában annyira szétszóródtak neki vadult csapataink, hogy, mint Mészáros írja az események benyomása alatt: „Másnap voltak még hadosztályok, de sereg többé nem létezett.“ A honvédek csoportosan hagyták oda zászlóikat azon eltökéléssel, hogy ezentul nem harcolni, hanem szökni akarnak. De miután a csata egynehány lovastámadást leszámítva csupán ágyuzásra szoritkozott, mely nagy távolból történvén egyik részen sem okozott nagyobb veszteséget, s miután a hátrálás után csapataink nem üldöztettek, kétségbe vonhatatlan tény, hogy a hadsereg ezen állapotát alapjában nem Haynau idézte elő, ki erre csak az alkalmat adá meg, hanem a belső felhomlás minden kellékei megvoltak már abban, annyira, hogy csak az első nagyobbserü rázkódásra volt szükség, hogy a sereg önmagától a közel feloszláshoz vezetessék, mely nemsokára be is következett. Haynau arról, hogy mily eredmények követték győzelmét, egyelőre annyira semmit sem tudott, hogy tetemes lovassággal üldöztetni sem merte a mieinket, s ezek részéről másnapra még támadást várt (Feldz. 357.) és csak miután portyázó csapatai aug. 10. és 11-én főhadiszállására ezrével hajtották össze az elfogott szűkevény honvédeket, kezdte sejteni, hogy micsoda dolgok történhettek táborunkban, s ekkor (aug. 12-én) hagyta el főeréjével Temesvárat. Veszteségünk azonban, mint a következő napok folytán kiderült, korántsem volt oly nagy és megsemmisítő, a mint azok képzelték, kik a szerencsétlenség közvetlen szemlélete benyomása alatt irták, vagy mint azok lefesték, kik Haynau ra szerettek átruházni főserégünk ekkori tökéletes megsemmisítése szerepét, akár azon célból, hogy a szerencsés vezér katonai dicsőségét és érdemeit hizelegve emeljék, akár azon rejtett szándékból, hogy ekkép, bizonyos rájuk is háromlő felelőségek alól szabaduljanak. Először is bizonyos, s ezt Haynau történetírója is kénytelen bevallani (Feldz. 434), hogy Temesvárnál egyetlen egy ágyunk sem veszett oda, s azok, mint a későbbi fegyverletételek alkalmával részletesen látni fogjuk, csak később kerültek az ellenség birtokába, midőn például Vécseytől 78, Lázártól 36, Guyontól 50 ágyunk s így tovább jut Haynau birtokába. A foglyok számát

ugyancsak Haynau történetírója 6 ezerre s azokét, kik fegyvereiket elszórva szanaszét futottak a csatából „több mint 10 ezerre“ teszi (353. l.), de miután ugyan ezen szerző a magyar hadvezérség hiteles irataira támaszkodva Dembinski haderejét a csata kezdetén 59 ezerre számolja, meglehetősen valószínűséggel állíthatjuk, hogy hadseregünk a csatavesztés után még mintegy 40 ezer embert számlált, a mint hogy, mint később látni fogjuk, Bem Fácsnál maga is 40 ezerre tette csapatai létszámát, s a mint ezzel hasonlóképp összehangzásban Szemere is állítja, (Szem. II. 132. l.), hogy honvédeink aug. 15-én Lugoson mintegy 35 ezeren voltak együtt. Ágyukban és katonákban tehát nem volt hiány, s Temesvár alatt hadseregünket nem érte utól a megsemmisülés, mely mint előadni fogjuk még csak ezután következett be. Hanem annyi tény, hogy a Lugosra lassanként egybegyült csapatokat már teljességgel nem lelkesíté a harc vágya s azok aggodalma alapos volt, kik azt mondák Kossuthnak, hogy honvédeink az első úgyuszóra szét fognak futni. A demoralisatio tehát oly nagy volt, hogy a katonai fegyelmet tökéletesen elpusztította. Micsoda okok idézték elő e kétségbeejtő állapotot, kísérjük meg kifejtetni. Átalában az ellenséges egyesült erő, bár a miénknél szám szerint több mint kétszerre nagyobb volt, az utóbbi napokban épen nem érezteté harci tulnyomóságát a miénk felett s inkább csak pusztá jelenléte által hatott. Puskevics mozdulatai nehézkesekek és határozatlanságot elárulók voltak s hozzá még, egészen veszélytelen távolban Temesvártól. Mint láttuk, óriás erejével nem hogy bekeríteni, de útközetre kényszeríteni sem bírta Görgeit egyetlen egyszer sem, s midőn ez vele mégis összetűzött, vagy Görgei ajánlotta a harcot mint Miskolcznál, vagy az alvezérek elhirtelenkedéséből esett az meg, mint Vácson és Debreczennél (amott Sass itt Nagy-Sándor hibájából) a vezérek terve ellenére. Az osztrák fővezér levonulásában sem volt semmi, minélfogva annak, ha tisztán sztratégiai szempontból vétetik, magában döntő eredményeket lehetett volna jósolni, melyeket csak a mi hibáink tettek lehetségessé. Haynau azzal, hogy az erős Komárom zárlatát csupán Csorich hadtestére bizta, maga pedig attól ropant távolságra vonult le, tetemes vétséget követett el, melyet a későbbi fejlemények kézzelfoghatólag kimutattak, mert Csorich tökéletesen szétvertvén, Klapka előtt megnyílt az ut az örökös tartományokba s Bécsbe. Másik hiba volt, a melyet Haynau cselekedett, hogy bár Rukavina és Jellačić megsegítésére sietett el Komárom alól, Pesten mégis 5—7 napot hevert, mialatt kormányunk időt nyert déli hadai összpontosítására. A szerencse azonban rendkívülkedvezett e tagadhatatlanul merész hadvezérnek. Perczela mint Turánál ráriasztottak az oroszok, bár feladata a Közép-Tisza védelme volt, békén engedte átkelni az osztrákokat Alpárnál, s Haynauval, bár ez háromfelé szakítá szét különben sem nagy erejét, egyetlen egyszer sem mert harcot kísérleni, Dembinskinek szintén nem volt belátása és bátorsága egye-

sült haderejével támadólag föllépni az osztrák ellen, kit Schlick és Ramberg távolléte, ha a mieink gyorsan és bátran járnak el, könnyen a legveszélyesebb helyzetbe juttathatott volna. Haynau maga is belátva, hogy levonulását észélytelenül intézte, midőn Görgei közeledéséről is értesült, aug. 1-én „esdekelve (inständigst) kérte Rüdiger t, hogy egyesüljön vele.“ (Ber. III. 80. l.). Az aug. 5-ki szőregi csata, bár a „Feldz.“ mindent felhasznál, hogy azt sztratégiai döntő eredményünek üntesse fel, Dembinski levonulási tervén, mely már azelőtt meg volt állapítva, mitsem változtatott, s miután benne a levonulásra már kirendelt gyalogság jóformán részt sem vett, elhatározó fontosságának legkevésbé sem tartható. — A főbaj, mely hadseregeink feloszlását előkészíté az volt, hogy honvédeink Temesvárnál a költővel szólva „megevert reménynyel indultak csatába s hitben már előre feladták a diadalt.“ A nemzeti haderő erkölcsileg meg volt verve és összetörve egy idő óta, mielőtt az ellenségtől döntő csatában megtámadtatott s külsőleg is legyőzetett volna. E bajt véleményem szerint a következő okok idézték elő. 1. A közönség elveszté bizalmát a kormány iránt s a katonaságnak sem volt kedve a kormányért, melyet a nemzeti ügygyel azonosított, vért ontani. A félszeg rendszabályok következtében (l. többek közt: jun. 6.) a nép tévhiedelmekben ringatott az orosz iránt, melyből midőn felécsudott, elfordult vezetőitől. Kormányunk az oroszok sima politikáját nem ismerve, őket vadállatok és barbarok színében tüntette fel a közönség előtt. A muszka azonban, hol nem ingerelték, emberséges, sőt velünk rokonszenvező bánásmódot mutatott, s ekkép kijátszá kormányunkat; azon tulságos félelem tehát, melybe leginkább kormányi intézkedések döntötték már előre a népet, csakhamar feleslegesnek bizonyult be. Ide járult, hogy a nép nem szánhatta el magát arra, hogy mindenét elpusztítsa az ellenség előtt s keresztes háborura fölkeljen, miután észrevette, hogy a kormány semmivel sem tudná anyagi veszteségeit kárpótolni, hadseregeit az oroszok előtt folyvást hátráltatja, s a kormány tagjainak legkisebb kedvök sincs élére állani a népháborúnak s koczára tenni életüket oly vállalatban, melyre mindig csak másokat biztatnak. (V. ö. Aug. 8.). Ily módon a közönség megszokta a kormány szavát és parancsait tizedében venni, mi arra mutatott, hogy vezetőinek tekintélyét többé el nem ismeri s bennök nem bizik. De még egy másnemű kiábránduláson is keresztül kellett menni a népnek. Némely nagy száju főnökök és hirlapok általában telve voltak bizonyos negédes önteltséggel, mely a közönség nemzeti büszkeség-érzetére számítva saját vitézségünk és az ellenség gyávasága felől a legképtelenebb ámitásokat terjeszté. A közvélemény e miatt mondhatni meg volt vesztetgetve s az öndicsékvés mámorában egyidőre ösztönszerű helyes tapintatát is elveszítini látszék. A nép egy darabig olyasmit hitt, hogy a magyar katonának vitézségben nincs párja a világon, s az ellenség a buszárnak, vagy Görgeinek már neve hallatára is megrémül s

közeledtéro szertefut. E hiu önánításra csakhamar a legiszonyubb csaló-
dás következett. Győr, Komárom és Vácz keserü leczkét adtak
arra nézve, mennyire helytelen az elbizakodás, s mily veszélyes dolog
megvetni az ellenséget. Az oroszok felöl különösen mindjárt az első harc-
czok után kétségtelen lön, hogy kitünőleg be vannak gyakorolva,
hatalmasan fölszerelve s derekasan állják az ágyutüzet. E tapasztalat
s a kormány rémitgetései folytán siettek sokan elbúni az oroszok elől.
A nép korábbi vezetői magok jártak elől a példával, s a roppant számu
menekülők vitték magokkal mindenüvé a félénkség ragadós betegségét.
A közönség pedig saját szemével meggyőződött, hogy az oroszok had-
ereje óriási, sokkal nagyobb, mint a kormány hirdetgeti, s miután
népünk általában fatalista s a harcra teljesen fanatizálva soha sem
volt, kezdett megbarátkozni azon eszmével, hogy ezentul hiábavaló
minden erőfeszítés, s visszasülyedt a mozdulatlanságba. Egyik eredménye
lön, hogy Szegeden, a kormány székhelyén s a katonaság gyűlpontján,
mint láttuk (jul. 21—25.) Kossuth népszerűsége is nagyon alá-
szállott. A kormány zavara eltitkolhatlan volt. A közönség lassan-
ként lemondott reményeiről, vezetői iránt pedig igen közönyös hangu-
latot öltött, annyival inkább, mert a kormány a forgalomban s a sze-
gényebb osztály kebelében csakugyan sok bajt és bosszuságot idé-
zett elő azzal is, hogy apró bankjegyeket kellő mennyiségben
nem nyomatott, mi pedig boldogabb időkben módjában állott volna.
2. A kormány ezen hibái által előidézett közérzület átment ka-
tonaságunk szellemébe is, s a rémület és kiállott nélkülözések lassan-
ként megtörték honvédeink lelkesedését, mely a katonai képzettség
hiányát eddig pótolá. Majd a kormány iránt való bizalmatlanságot
tetőpontra esigázta azon körülmény, hogy a hadseregnek zsoldja nem
járt ki rendesen, vagy ha kijárt is, oly nagy bankjegyekben, melyeknek
főleg az alsóbb katonák majdnem semmi hasznát sem vehették. „Már két
hét óta“ így ír maga Kossuth: „egy fillérünk sem volt, s a hadsereg zsoldot
nem kapott. A közlegénység türt ugyan és várt, de nem ugy a tisztok,
melyek nagyrésztin mellékutakon elszökösve a földnépét fizetetlen
előfogatokkal podgyászaik s kéjhő'gyeik számára kegyetlenül kinzák.“
(K o s s. 41. l). 3. A honvédek demoralisatioját legfelsőbb fokra juttatá
a kormány De m b i n s k i kinevezésével. Mi nem gnyulódunk, e derék
katonának a lengyel foradalomban kimutatott hadvezéri képessége felöl,
s teljes elismeréssel vagyunk nemzeti ügyünk érdekében táplált rész-
véteért és lelkesedésért, de kénytelenek vagyunk kimondani, hogy az
ő cudigi szereplése köztünk teljességgel nem olyan volt, hogy neve
iránt már előre valami különösebb tiszteletet és lelkesedést gerjeszt-
hetett volna honvédeinkben. Nemsokára pedig azon bizalmat is teljesen
elvesztette, melylyel vezéri állása iránt a hadfiak viseltetni tartoztak, s
ő e bizalom visszanyerhetése iránt egyetlen egy kis győzelmet vagy
előnyös hadműveletet sem tudott hátrálása alatt kivívni. Egymás után

szerved vereséget Uj-Szegednél, Szőregen, Bessenyőn, Kis-Teremiánál és Csatádon, s a mi ezen örökös páholtások ártó hatását megsokszorozta, a volt, hogy seregét élelmezni nem tudta s a szeged-temesvári vonalon a honvédek iszonyu nélkülözéseket állottak ki. Természetes, hogy oly hadseregben, mely folytonosan hátrál és éhezik, a harezkedvet fenntartani lehetetlen, s ez különösen áll forradalmi csapatoknál, hol a fegyelem rendszerint gyöngé szokott lenni. A harczot kerülő henye tisztek száma különben is egész hadjáratunk alatt légió volt. Ezek ellenében sem a kormány, sem a lapok gyakori fenyegetődzései s felszólalásai nem használtak. Szegeden e léhák csoportozása már a botrányig fajult s példaadásuk ellen, melylyel a közdemoralisatiót mozdították elő, a Szegedi-Hiradó nem győzött eléggé tiltakozni. Szegedtől Temesvárig, mint az ellenség történetirója feljegyzé, a mellékutakon s a kukoriczaföldekben a köz-honvédek is százanként szökdöstek és maradoztak már el a seregből, kik jobbára az osztrákok fogságába jutottak. — E három pont alatt mindent elmondunk, mi véleményünk szerint az egyesült déli haderőt a belső feloszlásra megérlelte. Mindent összefogva azon meggyőződésre jutunk, hogy míg egyfelől a nép kiapadhatatlan volt segélyforrásaiban s fiait önként és szívesen küldte a nemzeti szabadság védelmére, a kormány képtelen volt feladatának megfelelni s maga iránt a bizalmat eljátszván hibás intézkedései által, a legnagyobb magyar hadsereg gyors feloszlásának közvetve egyedüli főokozója volt.

Rüdiger levelét Görgeihez l. aug. 8.

Aug. 10. Pént.

Sághi ütközet. Görgei tábornok, a temesvári csata kimeneteléről mit sem tudva, hogy a Dembinski féle hadsereggel egyesüljön, Nagy-Sándor alvezérét (1. hadtest: 8 ezer ember és 40 ágyu) Aradról Temesvár felé utnak indítja. Sághnál (Dreisnitz) azonban Schliek tábornok (9 ezer ember és 60 ágyu) utját állja a mieinknek. Elővédünket d. u. 1. órakor támadják meg az ellenséges ágyuk s csakhamar vissza is riasztják. Ekkor Schliek egész erejét harezzi rendbe állítja ki, s rövid tüzelés után Reischach dandárnokot balszárnyunk ellen Alberti alezredest pedig a jobbszárny ellen és hátba küldi rohamra. Nagy-Sándornak az utazás sanyarai által kimerült s elkedvetlenülit serege csekély ellenállás után meghátrál, s estére, üldöztetve az osztrákoktól, Uj-Arad előtt vesz állodást. Veszteség az ellenségnél 1 halott és 14 sebesült.

Feldz. 364—368. I. Lapins. 172. 173. I. Görg. II. 363. I. Rüst. II. 348. 349. I. Kossuth (46. 47. I.) és Szilágyi (ki a sáagi harczon kívül egy aug. 9. vingai és egy aug. 11. ujaradi harcziól is beszél F. Férf. 122. I. v. ö. F. Tört. 418. I. és F. Napj. 120. I.) ezen ütközet napját hibásan teszik aug. 9-re, mert Nagy-Sándor egykoru jelentése (Görgeinél) és az osztrák hivatalos munka egyező adatai e tekintetben megdönthetetlenek. — Az aug. 11. ujaradi harcziót (bár azt a Ber. III. 71. I. és a Magy. Orsz. Szerk. Pom p. 1861. évf. 191. sz. is említik) szintén nem tartom megtörténtnek, Ugyanis hallgat róla a nagyon részletes „Feldzug,” tagadják Görgei (II. 409. I.) Lápinski (173. I., ki a Nagy-Sándor táborában történekről mint szemtanu általában jól van értesülve) és Kossuth (48. I.) utóbbik azt irván, hogy a temesvári veszteség hire vételére (aug. 10. és 11. közt éjjel) Görgei a Maros mögé rendelte vissza hadait, mit megerősít a „Feldzug“ is Kossuth és Görgei sajátkezü egykoru kéziratai nyomán kimutatván, hogy aug. 11-én az 1. hadtest Ó-Aradnál, a 3. Buzsákon (ó-arad-pécskai uton) sa 7. a simándi uton állott. Aug. 12-én azonban Lippánál volt némi jelentéktelen esatározás, midőn Hoviger ezredes a Radnánál átkelt s Lippára törekvő málhácsszekereket és a kíséő csapatot a Maroson visszakergeti, (mely esetből az osztrák történetíró azon nevetségés következtetést hozza, hogy akkor is Görgei egyesülni törekedett a Maroson át Dembinski serege romjaival, de Haynau ebben meggátoló s ekkép egyenesen arra kényeszeríté, hogy fegyvereit letegye).

Kormánytanács Aradon. Szemere és Batthyány Kázmér a táborból visszaérkezett kormány biztosok d. e. jelentést tesznek eljárásukról s egyszersmint felemlítik, hogy az orszókkal való alkudozási lépeseiket Görgei czélhoz nem vezetőknek állítá. Kossuth ekkor az épen jelenlevő Görgeit felszólitja, hogy fejtse ki ebbeli nézeteit, midőn Görgei ismétli azt, mit már aug. 6-án Gyapjun mondott a biztosoknak s a dolog végleges és gyors megoldása végett ajánlja, hogy az ország koronájával, ne képes beszédben mint eddig tették, hanem világosan és egyenesen kínálják meg a czárt. Kossuth e nézetet jóvá hagyván s ellene a jelenlevő miniszterek közül senki sem szólalván fel, még Görgei jelenlétében ily értelmű határozat hozatik, melynek Paskevicshez való elvitelére Kossuth keresett alkalmas embert. D. u. Görgei Nagy-Sándor megtámadtatásáról értesülvén, épen a harc színhelyére akart indulni, midőn Kossuthól ismét kormánytanácsba hiva-

tik. A kormányzó ekkor azon előadással kezdi meg a tanácskozmányt, hogy Bem Temesvárnál átvévén a főparancsnokságot támadólag lépett fel, s remélni lehet, hogy a csatát, melynek kezdetéről Kossuth értesült, mi nyerttik meg. Görgei Nagy-Sándor utján vett saját tudósítás alapján e remény valószínűségét kétségbevonja s egyszersmint felvilágosítást kíván az iránt, hogy mikép eshetik az, hogy Bem Temesvárnál Dembinski jelenlétében átveszi a parancsnokságot az erdélyi sereg vezérletét oda hagyván. Kossuth ekkor kénytelen bevallani, hogy Bem-et már régebben fővezérré nevezte ki Aulich ellenjegyzésével. Csánye kinevezést törvénytelennek állítja, miután az országgyűlés Görgeit kívánta fővezérül. Vukovics pedig a fővezérválasztást nyílt kérdésnek tartván, kívánja, hogy mielőtt ebben valami határozat hozatnék, egyenlítettessenek ki azon differenciák, melyek a kormány és Görgei közt kifejlődtek s ez utóbbit felszólítja, hogy igazolja magát azon elterjedt vádak ellenében, mintha ő katonai despotismusra törekednék. Görgei ekkor kijelenti, hogy efféle felületes vádakra, melyek alól egyszerű nyilatkozatával úgy sem tisztázhatná ki magát, itt felelni nem fog, hanem ha a kormány szükségét látja, állítsa haditörvénszék elibe. Ezután elhagyja a tanácskozmányt s ó-aradi szállására siet, hogy a más napi előnyomulás felől intézkedjék. A minisztérium ezután Görgeit fővezérnek kinevezi.

Görg. II. 360—361. l. E nevezetes tanácskozmány dolgait Szemere és még inkább Horváth több rendbeli eltéréssel írják le. Előbbik (Szem. II. 115 l.), — miután előrebocsátja, hogy ő és küldött-társa Batthyány tábori tapasztalataikról aug. 5-ről tudósították Kossuthot, kifejtvén, hogy a vezér és környezete ügyünk elárulására törekszik, s felhíván a kormányt, hogy az egyesülés végrehajtása után Görgei helyett új vezérről gondoskodjék, — elbeszéli, hogy Görgei aug. 9-én este érkezett Aradra s Kossuth ekkor a nélkül, hogy az alkudozás végett ikküldöttek megérkezését bevárná s a nélkül, hogy ezek Paskevicshez intézett iratát ismerné, Görgeitől új alkutervet fogad el, egyenesen Görgeit bizván meg az alkudozás vezetésével. „Mi“ ugyanmond Szemere „t. i. Batthyány és én, csak más nap reggeli 10. órakor érkéztünk meg a minisztertanácsba, épen mikor az új alkutervről tanácskoztak, melyben a czárt föltételesen a koronával is megkínálják. Természetesen, hogy mi, kik a nagyváradi aug. 5. levelet irtuk, ezen eljárást rossztaluk, és letettük teljhatalmunkat, melyet Kossuth külön-

ben is Görgeire ruházott.“ (Kossuth aug. 10-én csak el fogadta a Görgei által ajánlt alkudozási tervet, de a felhatalmazást az alku vezetésére, mint látni fogjuk, csak másnap ruházta rá). Horváth (Függetlenség! harcz III. 454—462. l.) pedig lényegileg így ír. Kossuth és a miniszterek, ezek közt Szemere és Batthyány is, már együtt voltak s ez utóbbiak előszóval is jelentést tettek eljárásukról, midőn Görgei, ki szintén hivatalos volt, megérkezik. A miniszterek még ekkor semmit sem tudtak arról, hogy Kossuth Bemet már régebben kinevezte fővezérnek. Görgei Kossuth azon előleges kérdésére, hogy elfogadná-e Bem főparancsnokságát, kijelenti, hogy ő, miután csapatai Aradra érkeztek s a déli sereghez csatlakozást többé semmi sem gátolja, szükségesnek tartja, hogy a kormány fővezért nevezzen ki, de ne Bemet, mert Bem harczvesztés esetére a háborút Erdélybe tenné át, hová Görgei nem követné. (Bem fővezérségének kérdésbe tétele s Görgei erre adott válasza; mint mingyárt látni fogjuk, nem e tanácskozmányban, hanem este négy szem közt történt). Aztán kifejti Görgei, hogy a nép, melyet az ellenség és a honvédek egyaránt sanyargatnak, megunta már a háborút s ideje volna békét kötni, annyival inkább, mert a had folytatására szükséges eleség és lőszer ugy is hiányzik. Ő kész harcolni az osztrákok ellen, de az oroszok ellen többé nem; szükségesnek látja, hogy ez utóbbiakkal új alapon t. i. Ferencz-József elismerése s a függetlenség visszavonása alapján új alkudozások kezdessenek, (Horváth sehol sem ismeri be, hogy a minisztérium elhatározá a czárt megkínálni a koronával), melyek ha nem vezetnének célhoz s ő az osztrákokat sem tudná visszaverni, készebb lerakni fegyvereit az oroszok előtt, mintsem honvédeit haszontalanul lövetni. (E nyilatkozat is este történt). A miniszterek meg lévén magok közt állapodva az iránt, hogy a fővezérség Görgeire ruháztassék, nevében Vukóvics emelt szót, ohajtván, hogy mielőtt Görgei átvenné a főparancsnokságot, oszlasson el némely róla szállongó gyanukat, mintha t. i. Görgei a kormány tekintélyét csorbítani, a függetlenséget megdönteni, a polgári elemet megvetőleg lenézni s katonai diktátorságot alapítani törekednék. Aztán Kossuth tesz hasonló szellemben Görgeinek szemrehányásokat, különösen hibáztatván azért, hogy magát a tisztikar által választott vezérnek irá (l. jul. 22.), hogy az oroszok békeajánlatait a tisztikar és nem a kormány megfontolása alá bocsátá, s hogy méltán okot adott azon aggodalomra, melyhez képest diktátorságra törekvőnek tartják. Görgei a vádakra azon feleletet adja, melyet fentebb irtam, hozzá tévén még azt is, hogy őt a diktátorságra több képviselő felszólította s el is vállalná azt, ha az országgyűlés neki felajánlaná. Kossuth ekkor, a további vitáknak elejét veendő, kibékülésre inti a tanácsot, Görgeit pedig felhívja, hogy ha kívánsága van kezéhez venni a főhatalmat, jelentse ki, ő kész visszalépni előtte s neki pártot szerezni a nemzetben. (Kossuth viddini szózatában a végnapok eseményével kapcsolatban szintén megemlíti, hogy Görgeit megkínálta

a főhatalommal, de hogy mikor? azt nem írja. Görgei pedig azt vallja, hogy Kossuth márcziusban Tisza-Füreden intézett hozzá ilyen felszólítást s erre az esteli találkozáskor, melyet mingyárt látni fogunk, tett czélzásokat; s miután még arra szólítá fel Görgeit, hogy tegye írásba azon pontokat, melyek alapján az oroszokkal való alkudozást czélra-vezetőnek hiszi, mit Görgei vezéri teendőivel mentegetődzve nem ígér meg, — vége szakad a tanácskozmánynak, hallgatólagosan megegyezvén a miniszterek abban, hogy a seregek egyesülése után Görgei vegye át a főparancsnokságot. — Mi a tanácskozmány menete és dolgai tekintetében Gögei előadását tartjuk legtörténethűbbnek, miután azzal Szemere is több lényeges pontban megegyezik s miután azzal az előző és következő események leginkább összhangzásban állnak. Horváthnak pedig, bár ő a végdolgokról legtöbb s részben új részleteket sorol elő, egynéhány olyan tévedéseit ismerjük, melyekből kiderül, hogy emlékeztetésben az idő nem maradt meg pontosan s e miatt az események is egymással összekeveredtek.

Kossuth és Görgei utolsó találkozásuk. A kormányelnök késő este az aradi várba magához hivatván Görgeit s szemrehányásokat tesz neki, hogy iránta a nemzeti harc folyamán keresztül nem volt őszinteséggel és bizalommal, mi okozá, hogy az orosz-osztrák hadakat legyőzni nem lehetett. Görgei a nemzeti ügy súlyedéseért Kossuthra hárítja vissza a felelősség vádját. Kossuth ezután kérdi, hogy mit szólna hozzá Görgei, ha a kormány Bemet ruházná fel a fővezérséggel. Görgei válaszolja, hogy ez esetben ő tüstént elhagyná állását, mert a nem magyar fővezérben nincs kezesség az iránt, hogy a harcot személyes érdekből nem fogná-e még akkor is folytatni, midőn az a nemzetre nézve már semmi erkölcsi eredményt sem ígérendne. Ekkor azt kérdé Kossuth, mit tenne akkor Görgei, ha Temesvárnál Dembinski fogott volna győzni s a főparancsnokság Görgeire bíztnék? Görgei felelé, hogy egész erejével megtámadná az osztrákokat. És mit tenne akkor, szól újra Kossuth, ha Temesvárnál az osztrákok fogtak volna győzni? Akkor, mond Görgei, leteszem a fegyvert. — A találkozás után pár órával még azon éjjel megérkezik Guyon tábornok tudósítása a kormányzóhoz, melyben azon jelentés volt írva, hogy a temesvári harcban a fősereg megsemmisült. Kossuth a lesújtó levelet elolvastván, Görgeinek haladék nélkül megküldi. Görgei

pedig tñstént megparáncsolja alvezéreinek, hogy az aug. 11-re már megrendelt uj-aradi támadást halaszszák el.

G ö r g. II. 378—386. l.

Aug. 11. Szombat.

A kormány lemondása s Görgei diktátorsága. Görgei Arthur szilárdan eltökélve lévén tegnap Kossuth előtt nyilvánított fegyverletételi szándékában, hogy ebbeli törekvése honarulás vagy az államhatóság irányában párttűtés színével ne birjon, kora hajnalban felszólítja Kossuthot s a kormányt, hogy „a közös haza jövőjét biztosító czél elérhetése végett“ lépjen le s a legfőbb polgári és katonai hatalmat ruházza ö reá. Kossuth ekkor minisztertanácsot gyűjt össze (reggel), s a nélkül, hogy Görgei hozzá intézett felszólításáról csak említést is tenne, közli a miniszterekkel Guyor tndósítását a temesvári veszteségről, felhiván öket, hogy miután e harcvesztés miatt a kormányt eddigi alakjában s bizonyos helyen fentartani ugy sem lehet, hatalmaztassék fel Görgei az oroszokkal megkezdett alkudozások folytatására, maga a kormány pedig, melynek e felhatalmazás után hatásköre nem marad, oszljon fel. A miniszterek a felhatalmazás szükségét elismervén oklevelet állítanak ki, melyben Görgeit az összes nemzeti haderő főparancsnokává kinevezik s teljhatalommal ruházzák fel a béke megkötésére, melyet semmi föltételhez sem szabnak. Görgei ezen iratot vévén azonnal Csányhoz siet s felhivja öt, hogy fejtse ki a kormányzó előtt, hogy ö sem a fővezéri kinevezetésnek, miután saját hadseregén kívül más hadsereg nincs, sem ezen alkudozási felhatalmazásnak hasznát nem veheti, s birja rá Kossuthot, hogy mondjon le világosan a hatalomról, melynek különben is csak nevét viseli. Csány tehát Vukovics és Aulich miniszterekkel együtt írásilag lemond (délben) s felszólítják a kormányzót, hogy maga és az összes minisztérium nevében hasonlót tegyen, „miután Görgei tábornok azt hiszi, hogy feladatát az oroszokkal való alkudozásra nézve egyébként sikeresen meg nem oldhatja.“ Kossuth ekkor vonakodás nélkül

rögtön lemond s még d. u. 1. óra előtt sietve elhagyja Aradot Lugos felé indulván.

Függ. III. 462—484. l. Szem. II. 115—118. l. III. 69. 131. l. Görög. II. 386. 387. l. Feldz. 414. l. Az okmányok Asb. nál I. 39—44. l. (legteljesebb számban). Szil.-nál F. Napi. 123. 124. l. F. Tört. 419. 420. l. F. Férf. 32. l. Görög.-nél II. 388. l. Klap.-nál. Mem. 227—229. l. Szem.-nél II. 119. l. Samml. 146. l. Lapins.-nál 175—178. l. Majl.-nál II. 296—298. l. Midőn Kossuth a minisztertanácsot hajnalban összehitta, mint Szemere mondja, szobájában már minden össze volt pakolva az elutazására. A kormányzó izgatottan járt fel s alá szobájában, s oly határozott hangon, mely többé semmi vitatást sem engedett meg, mondá: „Itt van a Guyon levele, Temesvárnál elvesztettük a csatát, a hadsereg megsemmisült.“ stb. „Kossuth,“ így folytatja Szemere, „egészen elvesztette az eszét s nem volt rábirható arra, hogy akár mint kormányzó tovább tanácskozzék, akár mint barát velünk beszédbe ereszkedjék, még csak bucsut sem vett tőlünk evégg pillanatban.“ Kossuth elutazása után Szemere és Batthyány Bem táborába siettek Lugosra. „Utközben Radna helységben találkoztunk Kossuthtal“ így ír Sz. „s csak akkor tudtuk meg tőle, hogy valósággal lemondott. Még tiltakozásra szólított fel bennünket, s midőn némi gunynyal és elkeseredéssel megjegyeztem, hogy: Valóban csuda, hogy Görgei a legfőbb hatalomnál fogva, melyet rá ruháztál, el nem fogatott! — ekkép felelt: Hozzátettem azt a záradékot, hogy hatalma csak esti 9. órától kezdve lép életbe s azalatt elutaztam.“ — Szemere Lugosra érkezvén másnap Battyányval egyetértőleg csakugyan irt Görgeihez, hogy Kossuthnak a minisztériumot feloszlatni nem volt joga s a korlátlan hatalomnak egy személyre ruházása tekintetében előre is bizonyos erkölcsi és politikai garanciák kívántatnak; egyszersmint levelet intézett a volt minisztertársakhoz, hogy gyűljenek Lugosra Bem hadiszállására s ott, miután a Kossuth lemondása törvénytelen, a főhatalom törvényes átruházásáról intézkedjenek. (Függ. 483. l. Szemere maga e cselekedetét nem vallja be). De leveleinek, melyeket volt tisztársai meg sem kaptak, már semmi foganatja sem lőn. Szemere ekkor Törökország felé indult, magával vivén a koronát, melyet Orsován egy erdőben elásott.

Görgei és hadserege föltétlen hódolatra szánja el magát. A diktátor, miután Pöltenberg Rüdiger levelével (l. aug. 8.) megérkezett, esteli 9. órakor levelet ír Rüdigernek, előadván, hogy miután az ideiglenes kormány, mely az orosz beavatkozásra okot adott, visszalépett s a főhatalmat Görgeire ruházta, ő pedig „minden további vérontást haszталannak s Magyarhonra nézve vészthozónak talál,“

ennélfogva az embervér megkimélése s a had nyomorai megszüntetése végett, elhatározta föltétlenül lerakni fegyvereit az oroszok előtt, de később egész erejét megsemmisített egy kétségbeesett harcban, mintsem az osztrákok előtt föltétlenül hódolni. Bizik a czár nagylelkűségében, hogy Magyarhon népeit általában s különösen azon honvédeket, kik előbb osztrák szolgálatban voltak, a bizonytalan sorsnak s elleneik bosszúdhének nem fogja kitenni, magát (Görgeit) áldozatul önként felajánlván. Továbbá megírja, hogy seregét aug. 12-én Világosra, 13-án Boros-Jenőre s 14-én Béelre vezetendi Nagy-Várad irányában, s felkéri Rüdigert, hogy oroszaival álljon az ő serege és az osztrákok közé s válaszsza el utóbbiaktól. — Görgei e levelet elkészítvén a hadiszállásra gyűlt tábornokok és főbb törzstisztekből alakított haditanács jóváhagyása alá terjeszti, melynek Rüdiger ártándi levelét is átnyújtja s tudtára adja, hogy a czár nagylelkűségére való hivatkozástól a tábornokok és tisztek épen semmit sem várhatnak, sőt mindenki legyen készen arra, hogy osztrák haditörvényszék elibe fog állíttatni. Aztán magára hagyja a tanácsot azon nyilatkozattal, hogy bármi határozatot hozzon, előre kötelezi magát annak végrehajtására. A tanács elégtelennek tartván a honvéderőt, hogy az egyesült seregekkel sikeresen megmérkőzhessék, helyben hagyja Görgei levelét, melylyel még azon este három tábornokvet indul Rüdiger szállására; a csapatoknak pedig kiadatik a parancs, hogy Aradról Világosra induljanak, hová reggelre (aug. 12.) érkeznek meg.

Görg. II. 403. 404. I. Asb. I. 135. 136. I. Görgei és a Vil. 40. I. Lapins. 179. I. Görgei levele Rüdigerhez Klap.-nál Mem. 235. 236. I. Szil.-nál F. Férf. 30. I. F. Napj. 119. 120. I. Szem.-nél II. 121. I. és Presb. Allg. Zeit. 1849. évf. 12. sz. — Görgei még volt győződve, hogy az erdélyi és a bánági sereg megsemmisülése után, ő a komárom-tokaj-aradi utban (összesen 80 mérföld) különben is nagyon meggyöngült hadseregével nem képes többé megmenteni a hazát s nem foglalhat el oly állást sem, hogy vele a tulnyomó erejű oroszok tisztességes béke iránt komoly alkudozásba ereszkedjenek, és saját állítása szerint ezen oknál fogva akart meghódolni föltétlenül. A fegyverleletételnek gyorsan meg kellett történnie, mert a hadseregnek már darab idő óta zsoldja nem járt ki, élelmiszere fogytán volt, s főleg mert Schlick Arad előtt állott s Görgei számíthatott rá, hogy az osztrá-

kok nemsokára tulnyomó erővel lépnek fel ellene, midőn egy nem fizetett és rosszul élelmezett sereg élén nagyon kétes eredmények vártak volna reá. A szétveretés vagy belső felbomlás gyalázatának tehát elibette az önkéntes hódolást. De bár ily módon az önmegadásnak, ha csak Görgei Bemmel egyesülve Erdélybe vagy Oláhországba nem vonul, okvetlen meg kellett történnie, mindazáltal kétségbevonhatatlan, hogy a nagy sietséget, melylyel azt Görgei és haditanácsa végrelajtotta, a hadi körülmények nem kívánták. Ügyeink még a temesvári csata után sem állottak oly nyomoruságos lábön, hogy a kétségbeesés végmenedékéhez ily nyakrafőre kellett volna folyamodni s Görgeinek és tanácsnak kötelességökben állott harcolni mindaddig, míg harcolni képesek, s csak midőn ez már reájok nézve egy általában lehetlenné vált, akkor hódolni, merthiszen irgalom kegyelemre lerakni a fegyvert soha sem késő. Görgei egy legyőzetlen hadsereg élén hódolva, hadvezéri hírnevét mindenestre megmentette, de egyszersmint maga adott alkalmat arra, hogy árulónak tartsák, miután a fegyverletétel mulhatatlan szükségét harcosai nagyobb része nem látta be. Ma már, midőn a hosszú idő sok szenvedélyeket lehiggasztott, kétségkívül senki sem láthat árulást e tényben, ki igazságos lenni akar; ily erkölcsi elvetemedést sem Görgei általános jelleméből, sem azakkori s későbbi körülményekből semmivel sem lehetne igazolni, hanem annyi való, hogy elhirtelenkedéseért s vigyázatlanságaért, melylyel magát az oroszok politikája által el hagyta szédítetteti, méltán fordult el tőle az akkori nép véleménye. Mindazáltal el fog jöni az idő, midőn a történelem egészben véve máskép ítéli meg e férfit, mint a kortársak, s ki fogja mondani, hogy e porba hullott nagyság annyi mocsokra nem volt érdemes, a mennyivel némelyek nevét is átkozat és megvetés tárgyává tenni igyekeztek, s hogy a közvéleménynek nem volt igazsága, midőn a haza kikerülhetetlen legigáztatása okát mindenáron egy bünbakra akarta háritani, kinek legnagyobb szerencsétlensége volt, hogy életben hagyatott akkor, midőn számos hason gondolkozású társai vértanuságot szenvedtek s ez által halhatatlanságot nyertek. — Visszatérve a fegyverletételre, főoka annak az volt, mit Kossuth maga is bevallott aug. 11-ki s utolsó hirdetményében: „A szerencsétlen harcok után, melyekkel Isten a legközelebbi napokban meglátogatta e nemzetet, nincstőbbéremény, hogy az egyesült osztrák és orosz nagyhatalmasságok ellen az önvédelem harcát siker reményével folytathassuk.“ De hogy e főokon kívül mellékokok sem hiányoztak Görgeire nézve, az kétségbevonhatatlan s azt maga Görgei is elárulja. Klapkához ugyanis három nappal a fegyverletétel után Nagy-Váradról így ír: „Mióta nem láttuk egymást, ha nem is váratlan, de elhatározó dolgok történtek. A kormány örökös féltékenysége, tagjai némelyikének közös féltékenysége oda vitte a dolgot, hová áprilben megmondám. Miután a Tiszán néhány az oroszokkali becsületes csata után átkeltem, kimondá az országgyűlés, hogy főparancsnoknak engem ohajt. Kossuth titkon Bem-et nevezte ki. Az ország hitte,

hogy én vagyok, mert Kossuth az országgyűlés ajánlatára jezsuita feleletet adott. Minden későbbi történetet e gazság okozott.“ E szerint kétségen kívül áll, hogy az elkeseredés és méltatlanság érzete is egyik rugó volt Görgeinél utolsó dolgaira nézve. Hogy voltak bizonyos ígéretek az oroszok részéről, melyek által Görgei és a tisztek, kik a fegyverletelt elhatárolták, magokat elcsábíttatni engedék, szintén kétségen kívül áll. Láttuk (jul. 20.), hogy már Chrouleff követei azzal igyekeztek megvesztegetni a hadsereg szellemét, hogy a honvéd fő- és altisztek előtt határozottan kilátásba helyezték az oroszokhoz hasonló rangban való átléphetést s az orosz tisztek hadifoglyainkkal oly nyájasan bántak s itt-ott szállásaikon oly rokonszenvet mutattak nemzeti ügyünk s megvetést az osztrákok iránt, hogy ebből sokan már azt következtették, hogy az oroszok barátaink, s nemsokára velök együtt harcolhatunk Ausztria ellen. Bár Görgei emlékirataiban kereken tagadja, hogy ő az oroszok ígéréteiben valaha legkisebbit is bizott volna, az eseményekből ítélve mindazonáltal azon következtetésre jutunk, hogy ő szintén várt valamit (tán az ország alkotmányá s a tisztek büntetlensége biztosíttatását) az oroszok ígéréteitől. Szemere írja (Szem. II, 128. l.), hogy Görgei eleinte az osztrákok előtt akart hódolni s már hozzá is fogott az alkupontok írásához, melyeket Schlickeghez akart átküldeni, midőn néhány óra múlva Pöhltenberg és társai megérkeztek az orosz táborból. Ezek lefestették a lekötelező bánásmódot, melyben részesültek, „azt mondták, hogy nekik mindenestre jó, habár bizonytalan remény nyújtott; egyideűleg az a hír is eljutott hozzá (Görgeihez), hogy az osztrák hadsereg sietve és gyorsan Arad felé nyomult elő; mindez arra indítá Görgeit, hogy szándékát megváltoztassa és fegyvereit nem az osztrákoknak, hanem az oroszoknak adja át, s így írta a Rüdigernek szóló levelet.“ Klapka pedig arról értesít, hogy midőn Komáromvár küldöttei nagyváradi fogságában fölkeresték Görgeit, oly időben, mikor fogoly tiszteink már az osztrákoknak kiadattak s további sorsuk iránt kétség nem lehetett, az egykori diktátor szomorúnak látszék s oda nyilatkozott, hogy a vár csak tartsa magát s ne higgyen az oroszoknak. Így csak reményében csalatkozott ember szólhat! Tudva van végre az is, hogy Paskevicz Ferencz - József császárnál a fogoly magyar tisztek számára csakugyan kért kegyelmet, de a Fölségtől visszatartott, azon kijelentéssel, hogy „birodalman közjava kötelezéseket rak reám, melyeket nem téveszthetek szem elől.“ Annak okát, hogy Görgei miért nem az osztrákok előtt hódolt meg, ő maga így adja elő: „Azon megtiszteltetést, hogy fegyvereinket közvetlen a mi kezeinkből vegyék át, Oroszország beavatkozása után lehetetlen volt az osztrákoknak megszereznem. Az osztrákok e megtiszteltetéshez való igényöket nézetem szerint már régen azon pillanatban eljátszották, midőn az áprilisi hadjáratban megtört bátorságot nem bírták saját önbizalmukkal föléleszteni, hanem csak Oroszország gyors mentő segítségébe vetett

reményökkel. Egyébiránt abbéli elhatározásom, hogy fegyvereimet az osztrákok előtt tegyem le (a mennyiben e tekintetben még szabad választásom volt), azon elv megtagadása lett volna, a melyért a hadsereg, a melyért én személyesen sikra szálltunk. Nem, mintha kezet láttam volna Oroszországban Magyarhon alkotmányos monarchiai államformáját illetőleg, hanem mivel még kevésbé tartottam ilyennek Ausztria kormányát, miután e tekintetben semmi tény sem jutott tudomásomra, a melyből következtethettem volna, hogy Magyarország V. Ferdinánd király által szentesített alkotmányának erőszakos felforgatása talán Oroszországtól, s nem Ausztriától származott. És valóban az általam (s mindeusetre Isten, a nemzet és a történelem előtt saját felelősségeure) elhatározott önkéntes fegyverletétel, a meddig csak vezére vagyok a hadseregnek, csupán azon két esetben történhetett volna meg az osztrákok előtt, hogyha vagy legyőztek volna bennünket ez utóbbiak az oroszok segítségével nélkül, vagy a vezérletem alatti sereg határozottan kívánta volna, hogy azon önmegadási tény az osztrákok előtt, és ne az oroszok előtt történjék.“ (Görg. II. 403. l.) Ez indokolást, ha ugyan az aug. 11-én Görgei fejében megfordult, részemről tökéletesen méltányolni tudom, s szintén azon meggyőződésben vagyok, hogy Ausztria, miután ellenünk az oroszokat behívta, megérdemelte azon büntetést és megalázást, melyben részesült a nagy világ előtt az által, hogy Görgei a legvitézebb és még egyetlen nagy sereg fegyvereit Miklószár katonái előtt rakta le s hogy Görgei és a haditanács ezen elhatározásban a nemzet erkölcsi érzetével összhangzón járt el. Haynau e miatt rendkívüli ingerültséggel jött s dühösséggel leirhatatlan volt azon elleufél iránt, mely őt még bukásában is sértette. A hivatalos osztrák történetíró „kevély nyakaskodásnak, a politikai tényállás félreismerésének, sőt a boszu után való ájzudozó erőlködésnek“ nevezé az osztrákok mellőzését s Görgeinek kemény leczkét ad azért, hogy nem a törvényes király seregei előtt rakta le fegyvereit irgalom-kegyelemre, és utána teszi, hogy „Görgei, ugy szintén mindazok, kik utánozták, az elvakult nyakaskodás ezen cselekménye által nemzetének czeit döntötte mély szerencsétlenségbe és nyomorba s azck átkát vonta fejére!“ De mi, Görgei és társai ezen átkoztatásában csak a sértett hiúság hangját találjuk, az igazságot pedig nem, és sajátoságos visszatorlási módnak véljük azon „mély szerencsétlenség és nyomor“ felelősségét, melybe az osztrák kormány a honvédeket és hazánkat a forradalom után beleölni akarta, Görgeire és társaira háritni akarni. Ugyanis 1) az orosz hadak a bécsi kormány érdekében s az ő csapatai kisegítésére működtek hazánkban, tehát ugyanazon célra, melyre az osztrák sereg; 2) Haynau, kinek serege jó részét szinten oroszok (Panutin) képezték, Görgei megsemmisítését egyenesen Paskevicsre bizta, sajátkezüleg irván ennek jul. elejéről, hogy Paskevics „az osztrákok segítségével nélkül magában is elbánhat Görgeivel.“ (Ber. III. 190. l.) Jogilag tehát mindegy volt, akár Pas-

kevics akár Haynau előtt hódoljanak a honvédek, miután e két férfiú egy ugyan azon bevallott főczélra törekedett, s a nemzetközi törvények azt hozták volna magokkal, hogy a meghódoltak minő hadifoglyok tekintessenek s harc végeztével szabadon bocsáttassanak; de 3) Haynau ezt nem tette, még azokkal sem, kik osztrákok előtt hódoltak, sőt ezeket s kivégezteté és börtönözteté, szintugy mint az oroszoktól átvett foglyokat; s mind ezt tevő 4) oly előleges intézkedések alapján, melyekben a követendő bünyfenyítéki eljárás megszabva volt még mielőtt Görgei és társai az oroszok előtti hódolásra gondoltak volna (Haynau intézkedéseit a forradalom részesei ellen l. jul. 1. és 30.). Kell-e ennél világosabb bizonyosság arra nézve, hogy Haynaunak s Ausztriának nincs joga az általa elkövetett iszonyatosságokért Görgeire és társaira hárítani a felelősséget?

Wohlgemuth altábornagy tudatja az erdélyiekkel, hogy a polgári és katonai kormányt a Főlség parancsából személyesen átvette s egyszersmint több rendbeli kiáltványokat bocsát ki, melyek szerint a m. e. okt. 18-án kihirdetett ostromállapotot megújítja, a nemzetiségek jogegyenlőségét kinyilatkoztatja, a magyar pénzjegyek beadását elrendeli, végre Haynau jul. 1. győri hirdetményét közzé teszi, miután a hadi és rögtöntörvényszékek hatásköre Erdélyre is kiterjesztetett.

Köv. E. T. 271. l. v. ö. jul. 11.

Aug. 12. Vasárnap.

Szász-sebesi ütközet. A Gyula-Fehérvár felé nyomuló Lüders tábornagy (8 zászlóalj, 18 lovasszázad és 30 ágyu) a Stein ezredes vezérlete alatt álló erdélyi fősereget (7 zászlóalj, 5 lovasszázad s 18 ágyu) napfelköltekor Szász-Sebes előtt megtámadja. Egy óra hosszáig tart az ágyuharc, midőn a mieink, a Maros-Portus felől kirontott várőrség s Dyck tábornok által szorongattatván, állodásukból visszahúzódnak s Szász-Sebesen keresztül a szászvárosi utra térnek. E közben Kenyérmezejére érkezvén, az előlről és hátulról előtörő ellenséges lovasság által megtámadtatnak, szétzórattatnak s majdnem 4 mérföldön keresztül szakadatlanul üldözöttek. A sereg forgácsai (mintegy 2 ezer ember) Déván szedetnek össze. Veszteségünk mintegy 500 ember holtakban

és sebesültekben, 400 fogoly, 10 ágyu s 2 röppentyű ütég; az oroszoké 4 halott s 29 sebesült.

Ber. III. 111—114. l. Köv. E. T. 268. l. Czetz. 347. l. Másnap a vert had egy része az oroszoktól üldöztetvén Piskire hátrál, hová azonban a főerő csak aug. 16-ra érkezik. Bem e hátrálás miatt haragra gyuladván, aug. 17-én Steint elmozdítja a vezérségtől s helyére Bekét állítja.

Görgei diktátor tábornokvetei Boros-Jenőn Rüdiger tábornok főhadiszállásán fegyverleleteli ajánlattal. Rüdiger az eseményről azonnal jelentést tesz Paskevics fővezérnek, ki „a további vérontás elkerülése végett“ a magyar sereg hódolatának elfogadására s Görgei bekerítésére teljes falhatalmazást ad Rüdigernek. Rüdiger ekkor Uj-Szent-Anna felé kozácsapatot rendel, elzárni a netalán előnyomulni akaró osztrákok elől a világosi utat, éjszakára pedig tábornkarifőnökét (Froloff) küldi Világosra a fegyverlerakás helyiségének megállapítása végett, ki által arra is felszólíttatja Görgeit, hogy tudassa vele a sereg legstürögösebb kéréseit, hogy azokért Paskevics előtt közben járhasson.

Görg. II. 419. 421. s köv. l. Ber. III. 73. s köv. l. Asb. I. 137. köv. l.

Aug. 13. Hétfő.

Világosi fegyverletétel. Görgei hadserege (1. 3. és 7. hadtest s az Aradról hozzá csatlakozott tartalék) d. e. 10. órakor kimozdul utolsó táborhelyéről Világosról. Görgei több tiszték, ezek közt Leiningen, Pöltzenberg, Nagy-Sándor, Aulich, Kiss Ernő, Lenkey és Schweidel tábornokok kíséretében Szőlős felé előre lovagol, midőn Uj-Pankotánál Rüdiger tábornokvete által személyes találkozásra hivatik fel, hogy Görgei élőszóval is véglegesen jelentse ki fegyverletételi szándékát. Görgei ekkor Rüdigerhez vezetvén magát s átnyújtja ennek serege létszáma s hadereje kimutatását s a táborához csatlakozott tiszték s pogár menekülők azon kérelmét, hogy egyelőre ők is a seregnél maradhassanak. Miután még Rüdiger Görgei kérdésére

kijelenté, hogy a fegyverletétel formáságainak meghatározását egészen reá bizza, ez utóbbik visszaindul seregéhez. D. u. 4. óraker a malomesatorna hidján léptetnek át a mieink s e patak és Szöllös közt a Szöllös előtt felállított orosz hadsereggel átel- lenesen két harci rendben helyezkednek el, a szárnyakon a lovasezredek, középtűt pedig az ágyuk állittatván fel. Átalános tisztelkedés után a gyalogság gulába rakja fegyvereit s esomó- ba hányja a tölténytáskákat. A huszárok leszállnak lovaikról s kardjukat (a tisztek kivételével) nyeregkapába akasztják. A nap lemenőben volt, midőn Rüdiger az esti fényben szemlét tart a lefegyverkezett hadsereg felett. Paskévics fővezér pedig jelentést tesz az eseményről „a minden oroszokézarjának,“ ezen szávkakkal: „Magyarország Fölséged lábai előtt fekszik“ stb.

Görg. II. 422. s köv. I. Ber. III. 75—79. I. Asb. I. 141. s köv. I. Rüst. II. 369. s köv. I. Szil. F. Tört. 421. I. F. Napj. 125—127. I. (hol Pask. jelentése is). Vah. I. 137. I. Fényes Geogr. Szót. IV. 302. I. Görgei jegyzéke szerint (mely az orosz munkában közöltetik) a lefegyverkezett hadseregben volt 11 tábornok (u. m. Aulich, Görgei, Kiss Ernő, Knezics, Lahner, Leiningen, Lenkei, Nagy-Sándor, Pöltenberg, Schweidel és Török), 1426 törzs- és főtiszt, 30,889 ember, 144 ágyu, 7967 ló, 60 zászló, 28,063 ágyutöltény, 34,500 puskatöltény, 42,700 piztolytöltény, 20,395 puska, 3235 piztoly, 6783 szablya, 13,848 tölténytáska stb. A tartalék (mintegy 6 ezer ember és 3 ágyu) Knezics parancsnoksága alatt állott. — Görgei a haditanácsal együtt abban állapotott meg aug. 11-én, hogy a fegyelem könnyebb fenntarthatása végett a fegyverletétel dolga egyelőre egészen eltítkoltassék a csapatok elöl; midőn azért Rüdiger kozák- jai aug. 12. d. e. az aradi uton Uj-Szent-Anna felöl megjelen- tek, a tábor bekerítette látván magát, egyelőre nem gondolhatott mást, mint hogy el van árulva, s ekkor zajos csoportosulások és lázongások kezdődtek. Görgei hirt vévén a dologról, személyesen jelent meg a lá- zongók közt, elibök adá a fegyverletétel szükségét, s hogy az minélelőbb meg fog történni, egyszersmint kérte őket, legyenek csöndesen. A rend ekkép helyre lön állitva. A táborba Aradról Csányval egyesülten szá- mos polgármenekülök is jöttek, főleg békepartí képviselők. Ezek előtt Csány, kit Görgei beavatott terveibe, ez utóbbik megbizásából, nem titkolá el a küszöbön álló dolgokat, s már aug. 11-én közölte velök, hogy a sereg föltétlenül rakja le fegyvereit, s azért a kinck bátorsága nincs mindvégig megosztani a hadfiak sorsát s szemébe nézni a gyalá- zatos halálnak is, meneküljön haladék nélkül. Hasonlóra szólítá fel

Görgei a tábornokokat s főtiszteket. De mindenki jobbnak látta maradni s szégyennek tartá a futást, midőn az oroszok barátsága és jóakarata felőli hírek egyenesen a vezér környezetéből származtak s látták, hogy a vezér maga el van szánva osztolni a sereg sorsában. — Az állam ezüst és aranykészletét, melyet Kossuth Lúgosról Aradra visszaküldött (aug. 11.), Görgei Világosra hozatja, mégpedig, miután Duschekben nem bizott, katonai kísérettel. Itt a pénzkészletet kiosztatja katonái közt, kiknek zsoldjuk már hetek óta elmaradt, az ezüst és aranyrudak felügyeletét pedig továbbra is Duscheknél hagyja, ő reá bízván, hogy adja át tetszése szerint az osztrákoknak vagy az oroszoknak. Az állam kincstárban lévő arany és ezüst összes értéke Szemere szerint (Szem. III. 139. l.) 12¹/₂ millió frank volt; Duschek a kincstárt az osztrákoknak adta át s ezért egyelőre nem lőn semmi bántódása, később napjainkban pedig es. k. nyugdíjat kapott. Görgei táborának legénysége Szöllös alól Sarkadra kíséretelt, aug. 23-tól kezdve pedig Aradra hurczolás végett osztrák tiszteknek kiadatott, kiknek a lefegyverezett tábor minden hadiszerei s lovai is kiszolgáltattak. — Miklós czár, ki Magyarországra küldött hadserege felől egyideig folyvást aggasztó híreket kapott, a mint Görgei fegyverletételéről értesült, e szavakra fakadt: „Mily szerencséje van ennek a Paskevicznek!“ s ezzel azt értette, hogy érdemtelen szerencséje, mert hogy a vezénylet rossz volt, belátta. „Az orosz hadseregben,“ így tudósít Warnhagen, „heves visszálkodás volt. Paskevicset alárendeltjei szidalmazták, elfogatásáról beszéltek s a császár bizalmatlan ellenséges indulattal volt iránta. Rüdiger már parancsot kapott, hogy a fővezérséget vegye át s a hadsereget vigye Magyarországból haza. A világosi fegyverletételt mentette meg a fővezért.“ (Warnhagen Naplója után a Pest. Napl. 1862. évf. okt. 7. sz.) Annyit, mint aug. 3-án előadtuk, Berg leveléből is lehet érteni, hogy az oroszok nem remélték 1849-ben bevégezhetni a Magyarország elleni hadjáratot.

Aug. 14. Kedd.

Bem altábornagy Lúgosról szemrehányásokat tesz Kossuthnak lemondásaért, kijelentvén, hogy ő maga részéről Görgei diktátorságát nem ismeri el s csupán a képviselőház által rendelt hatalomnak fog engedni. Kossuth még e napon Teregováról válaszul írja Bemnek, hogy kész visszavenni a kormányt három feltétel alatt: 1. ha arra Görgei hadserege is felszólítja, 2. ha Bem néhány sikeres hadműveléssel zsarolás nélkül is fenntudja tartani hadseregét, 3. ha a bankgyár a Kossuth rendelkezése alatt dolgozhatik. E feltételek

nélkül nem fog többé kezet nyújtani a harcra, s ha azok kivi-
hetetlenek, ajánlja a lengyelnek, hogy képviselőkből alakítson
egy bizottságot, mely a kormányt kezébe veheti. Magyarhon
egykori kormányzója ezután magánosan, csupán egyik segédé-
től kísértetve, folytatja útját a török határok felé s aug. 17-én
elhagyva a szerencsétlen haza földét Oláhországba buj-
dosik.

Czetz. 355. l. Koss. I. Szil.-nál F. Napj. 131. l. Klap.-nál
Mem. 231. l. Mész.-nál 134. l. V. ö. Szem. III. 72. l. Asb. I.
137. s köv. l. Koss. 37. l. Kossuth, ki a világsi dolgokról még ekkor
semmit sem tudhatott, úgy látszik akarta is a további háborút, nem is,
„Rám nézve“ ugymond „a had nem cél, hanem mód a hazát megmen-
teni; ha nem lehető czélomhoz közelíthetni, nem fogok kezet nyújtani a
hadat egyedül a had kedvéért folytatni.“ E szavaknak más közönséges
ember logikája szerint e lett volna folytatása: „Tehát altábornagy ur
se nyújtson kezet oly háboru vérszeinek növelésére, mely a hazát már
meg nem menti.“ De Kossuth nem ide gondolt. Megírja Bennek, hogy
alakítson egy kormányt s aztán nyuljon erőszakos rendszabályokhoz a
nép ellenében, de a Kossuth nevét hagyja ki az egész játékból. Ismét
egy erős vonás, mennyire féltékeny volt Kossuth nevének népszerű-
ségére s a nehéz percekben mennyire elpalástolhatatlan volt félénksége.
A forradalmi főnökök közül ő futott ki legelőbb az országból, mit a
többiek, mint Perczel, Batthyány Kázmér, Mészáros,
Dembinski, Bem, oly rossz néven vettek tőle, hogy Widdin ben
és Kutahiában eleintén még társaságát is kerülték. Szemere írja:
„Nem kell feledni, hogy midőn Kossuth az országot elhagyá, még négy
vár volt kezében, ezek közt Komárom és Péter-Vár, a két
legnagyobb vár az egész osztrák birodalomban, s a nemzeti hadsereg
még 135 ezer emberből állott 3—4 száz ágyuval. Nincs példa a világ-
történetben, hogy valamelyik államfő ily haderőt hagyván hátra maga
után kiszaladt volna országból.“ (Szem. III. 73. l.). E kemény
szemrehányás egészen helyén van, csak annyiban téved Szemere, hogy
midőn a haderő létszámát tekintetbe veszi, nem mondja utána, hogy ez
csakis „numerus“ volt már, erő és lelkesültség nélkül, a közel fel-
bomlás minden ismerjeivel, s elfeledkezik arról, hogy a haderő ily
roppant demoralisatiojaért s e szomorú önmegsemmisülésért nemcsak
Kossuth, hanem a felelős miniszterek, s ezek közt ő is, számadással
tartozik.

Grotenhielm altábornagy előhada (2 század kozák)
a Kolozsvárról Makrai alezredes alatt szemlegezésre kiin-
dult csapatainkat (3 század huszár s 2 ágyu) Kis-Czégén

megtámadja s M ó c s o n és K a l j á n o n keresztül A p a h i d á -
ra kergeti. Makrai néhány halottat s egy ágyut veszít.

Ber. III. 101. l. (a nap aug. 13-ra hajlik, de nem világos) Kor.
169, I. K ö v. E. T. 272, I. Szil. F. Napj. 129. l.

D é v a vára löporfellobbanás következtében szétvetette
légbe röptül s az őrség (114 honvéd) életét veszti. Stein ezre-
des, ki P i s k i n é l épen harcra kelni akart Lüderssel, a fello-
bbanás után, az irányában bizalmatlankodó és engedetlenkedő
sereget Déva és Lesnyek közt a Branyicska-szorosba
vezeti.

R.d.g.r. Som. 131. l. (szemtanura hivatkozással állítja, hogy
ittas honvédek puskatöltény készítés végett mentek a löporraktárba
midőn a fellobbanás nemsokára megtörtént). Feldz. 427. K ö v. E. T.
268. l.

Aug. 15. Szerda.

Lugosi ütközet. Veigl vezérőrnagy R a m b e r g
hadteste elővédével, B e m altábornagy előcsapatait reggeli 8.
órákor K o s t é l y n á l megtámadja. A mieink rövid küzdés után
L u g o s r a veretnek vissza, honnan a seregzömmel V é c s e y
tábornok időközben a f a c s é t i uton elhuzódik. Lugos mögött
K m e t y tábornok (3 ezer ember s 12 ágyu) földözi hősileg a
viszavonulást s miután Ramberg tulnyomó ereje által hátravet-
tetik, P o g a n y e s t n é l vesz új állodást, melyben mindaddig
védi magát, mignem H e z e r e s felől a S i e g e n t h a l dandára
is (Liechtenstein hadtestéből) megrohanja, midőn B o z s u r felé
elhuzódik.

Feldz. 423. l. Szil. F. Napj. 133—135. l. A temesvári csa-
tából rendetlenül hátráló honvédek jobbára Lugoson állapodtak meg,
hová egy szemtanu állítása szerint mindjárt az első napokban 25—30
ezer ember gyűlt össze lassánként, kik újból rendezettek. A városban
a reakzionárius oláh lakosság volt többségben. „Az oláhok“ ugymond
ezen szemtanu „kik kirekesztőleg mind földmivelők s csaknem minden
élelmiszerek birtokában vannak, a menekült sereg közelettének hírére
bőséges gabnagyujteléköket elásták s a magyar sereg megérkezé-
sének már első napján (aug. 10.) az élelelmiszerek ára oly roppant magas-
ra hágott, hogy egy darab fekete félig sült kenyérért, mi így is igen
ritkán tünt elő, 1—2 p. frt ígértetett s szerencsés volt az, ki ezen az

áron is kaphatott, a következő napokban pedig már nemcsak hogy a kenyér, de minden gyümölcs és zöldség eltűnt s a minden órán szaporodó menekültek kénytelenek voltak szabad ég alatt, kötetlen sebbel, az oláhok telt gabnavermeik felett éhezni.“ (Temes: Egy magyar hadsereg felbomlása. Megjel. Szil.-nál Magy. Emlékl. Pest. 1850. 132. l.). Jelen voltak a vezérek közül Bem, Guyon, Vécsey és Kmetys a hadak bátorításában és újra alakításában tevékeny részt vett Kossuth is. Dembinski, kihez Perczel is csatlakozott, a lengyel légio egy részével mingyárt a temesvári csata után különvált s aug. 16-án Facséton volt főhadiszálláson, hol Bemnek, ki őt Lugosra a többiekhez csatlakozására rendeli, felmondja az engedelmességet. (D. levele Szil.-nál F. Napj. 183. l.) Desseffy és Lázár pedig aug. 14. vagy 15-én indultak el ismét külön egy 5 ezer főnyi sereg élén Karánsebes felé. Bem, hogy Kossuthal találkozhassék, aug. 14-én személyesen elindult az oláhországi uton, de Karánsebesen már nem találván a volt kormányzót, innen visszafordult s aug. 16-án Facséra ért, hová a lugosi harc után serege is hátrált. A lugoson lévő sereg főbbjei aug. 14-én este értesültek a világosi eseményről, a kormány lemondásának híre már azelőtt kiszivárgott. Ezt követő éjjel a legénység is megtudta, hogy Kossuth titkon elhagyta őket, s ekkor minden felbomlásnak indult. A bosszúság és a kétségbeesés a tisztek lelkén általában erőt vett. Kinek lehetett volna még kedve és reménye küzdeni azon ügyért, melyet legfőbb őrei és képviselői reményvesztetten oda hagytak? Kossuth a vezérek előtt kimondta, hogy a hon ügyét elveszítettnek tartja s hogy maga Törökországba menekül, honnan a hazát Anglia segítségével diplomáciai uton véli megmenteni (Szem-III. 71. l.).

Görgei, Magyarhon volt diktátora, Kis-Jenőn elhagyja bajtársait s Nagy-Váradra, Paskevics fővezér elibe vitetik. Ez eleintén szemrehányásokat tesz Görgeinek makacs ellenszegüléseért, de majd önmegadását méltányolva, minden felhívás nélkül megígéri, hogy megkegyelmeztetéseért lépéseket teend. Görgei következő napokban kifejtí Paskevics előtt, hogy a fegyverletételt nem lehet csupán neki egymagának róni fel, mert annak végrehajtása tisztársai készsége és közreműködése nélkül lehetetlen lett volna, s hogy saját megkegyelmeztetését igen kevésre fogná becsülni, ha társai kiadatnának Haynának. Paskevics erre azt válaszolja, hogy neki nem áll hatalmában Görgei tisztársai számára kegyelmet nyerni ki, mindazonáltal ennek kieszközlése végett Ferencz-József császár előtt közben fogja magát vetni.

Görg. II. 429. 434. l. Paskevics ígérését beváltotta. Nyolcz nap mulva a czár részéről már megjö a kegyelem azon tudósítással együtt, hogy ha a trónörökösnek Ferencz-József császárnál nem sikerülne Görgei számára megnyerni az amnesztiát, Görgei Oroszországba fog vitetni; addig míg ez az ügy eldőlné, kardjától és egyenruhájától megfosztatik. Ezalatt a világozi seregben volt magyar tábornokok, tisztek és polgárrendű menekülők aug. 14. és 15-én Kis-Jenőre, aug. 16-án Nagy-Zerindre, 17-én Sarkadra, 19-én Gyulára vitettek, miközben az oroszok (Anrep tábornok) mindenkinek tág rést engedtek az elszökhetésre. Azután pedig, a közlegényekhez és altisztekhez hasonlóan, kiadtak az osztrákoknak. Paskevics közbenjárása itt, mint láttuk, semmit sem használt.

Grotenhielm altábornagy Kolozsvárat megszállja. Jöttének hírére Kemény Farkas ezredes kivezeti seregét (7 ezer ember s 24 ágyu) a városból, hol az ellenség szákmányaul nagy élelmi és lőszerkészlet esik. Az üldöző kozákok Szász-Fenesnél utólérik a mieinket s utközben 16 lőszerkocsit s 86 honvédet elfognak, mintegy 60-at pedig leöldönsnek.

Ber. III. 101. l. Som. 135. l. Köv. E. T. 272. l.

Aug. 16. Csütörtök.

Klapka tábornok a szövetséges ellenfelek győzelmei hírét hallván, visszaérkezik Komáromba Győről, hol néhány nap alatt 5 ezer ujonczezal erősbité hadseregét s honnan már épen indulni akart mozgó csapatával Steyermark felé, nyugtalanítani az osztrákokat.

Klap. Mem. 216—224. l. Feldz. 464. l. A vár zárata ezután tetemesen erősbült. A bécsi hadügyminiszterium ugyanis a mint meghallotta, hogy aug. 3-án Csorich szétveretett, Nobili altábornagyot (1. tartalékhadtest) Alsó-Ausztriából és Nugent tábornagyot (2. tartalékhadtest) Pécs vidékéről gyors segítségre szolította, s Gyulay hadügyminiszter az előnyomulás elrendelésére az oroszvári főhadiszálláson személyesen jelent meg. Aug. 20-án az osztrák dandárok már ismét a Czónzó patak mögött állottak. Nugent azonban csak szept. 1-én érkezett Komárom alá, hol a zárlat parancsnokságát nyerte. Baranya-Zala és Tolna megyék féken tartására Pálffy gr. altábornagyot (4 zászlóalj, némi lovasság és 15 ágyu) hagyván. Szept. elején a zárlat ereje már $47\frac{5}{6}$ zászlóalj, $22\frac{1}{2}$ lovasszáhad és 154 ágyu, összesen mintegy 44 ezer ember (Grabbet is ide számítva: 60 ezer) ember volt.

A magyar déli hadsereg feloszlása. Facsét-nál, a Lugosról rendetlenségben elhuzódott Guyon, Vécsey és Kmety hadaik táborban. Bem fővezér Karánsebesről megérkezvén, este haditanácsot tart, a sereg tisztikarát a háboru további folytatására buzdítja s felhívja, hogy vele együtt Erdélybe Dobrára induljanak. A honvéd tiszteket azonban már elhagyta a harczy lelkesedés s Bemre nem hallgatván, jobbára Vécsey tábornok mellé állanak, ki Görg eitől kapott levél következtében az oroszok elibe való menetelre határozza el magát. Másnap reggel Guyon parancsnoksága alatt csak kevesen indulnak Dobra felé, a nagyobb rész Vécseyt kíséri északra, legtöbben pedig elhagyják zászlóikat s fegyvereiket eldobva szétszakadozott csoportokban szöknek meg s indulnak haza szülőföldjökre, miközben tömegestül esnek az osztrákok fogságába. Ramberg hadteste még az napon megszállja Facsétot, hol 6 ágyut és nagy mennyiségű élelmikészletet talál, melyeket a mieink hagytak ott.

Temes: Egy magyar hadsereg felbomlása. Megjel. Szil-nál Magy. Emléklapok 1850. 134. s köv. I. Feldz. 424. 425. I. Előbbik helyen egy szemtanu így részletezi a dolgot: Vécsey gyalog kocsija körül összegyülekezvén a haditanács, az érkező Bem leugrik kocsijáról s a lezénység éljenzései közt a körbe lépvén, tört németiséggel így szól: „Uraim, én a kormány s magam nevében jövök önökhöz mint főparancsnok s minden zászlóaljak, lovasszázadok és ágyuütegek parancsnokait folszólitom, holnap reggeli 6. órára csatarendben állni, Erdély felé Dobrára vonulandók.“ Itt félbe szakítá egy magas szál, jelentékteljes arcu és fekete szakálln ezredes a körből, eme szavakkal: „Altábornagy ur! Mi kormányt nem ismerünk. A kormány bennünket gyalázatosan elhagyott, annak nem volt ereje azon ügy végrehajtására, melyet mi oly dicsően kezdtünk meg, és a melyért mi szívünk vérével áldoztunk. Az a sereget a legtermékenyebb vidéken éhezni hagyta, az nemcsak hogy erélytelenséget tanusított a külellenség irányában, de tehetetlen is volt a nemzet erejét, mely oly bőven kínálkozott, használni. Az, azon feladatra, mit a végzet neki kiszabott, méltatlannak tanusítá magát.“ E szavakra, melyekben a forradalmi kormány oly keményen de igazságosan volt elítélve, Bem nyersen válaszolá: „De miért szaladnak hát önök? Harczoljanak és a seregnék lesz kenyere; egy szaladó sereg mindig éhezik, míg a győző mindig jól van lakva.“ Majd Vécsey szólott: „Altábornagy ur, mi Dobra felé nem megyünk, mi Görgei felhívasát követjük s átmegyünk a Maroson. Bem megnézte keményen a beszélőt,

kivel már áprilban is volt egy becsületbeli ügye, s aztán nyugodtan felelt. „Uraim, én sem gyilkos sem hóhér nem vagyok. Hivatolomnál fogva hatalmam lenne önöket kényszeríteni is, de az ügy, melyért harczolunk, szabad harczosokat kíván,“ s ekkor ismétli előbbi felhívását, hogy t. i. a ki vele akar tartani, másnap reggel készen álljon az indulásra Dobra felé, hol kedvező állodás vár a honvédseregére. „Ne higyétek önök“ így végzi „hogy gyögék lennének; mi ha akarunk, még erősek, hatalmasok lehetünk, gyalázat volna 40 ezer emberrel magunkat megadni.“ Itt Vécsey szakítá félbe. „De kérem, altábornagy ur, miként gondolja seregét élelmezhetni.“ Bem így felelt: „Ha az oláh egész éven át máléval élélhet, akkor a katona is, ki az emberiség legszentebb ügyéért harczol, ugyanezen koszttal megélhet.“ Bem a legénység ismételt „éljen“ -ei közt távozték, mely semmit sem tudott arról, mi történt a haditanácsban. Itt pedig nagy elkeseredettséggel folyt tovább a vita. Majd egyes csoportokban gyűltek össze a különböző tisztek s a tábort a szenvedélyes kitérések hangjai járták keresztül-kasul. A Görgeitől Vécseyhez küldött levelet, melyből e szó „fegyverletétel“ hiányzott, sokan oda magyarázták, hogy Görgei már szövetségre lépett az oroszokkal s egyesülésre hívja fel Vécseyt is, s számosan voltak, kik azt hitték, hogy ezután a muszkával kezét fogva harczolandnak az osztrákok ellen, sejtelmök sem lévén arról, hogy világsi bajtársaik rabok s maga Görgei is orosz fogságban ül Nagy-Váradon. (Görgei és a Vil. 55. l.). Reggelre a honvédsereg megtette köteleességét és fegyverben kiállott; de „sem a csapatok“ ugymond ismét Temes „sem ezek egyes osztályai nem tudták bizonyosan, hogy parancsnokuk merre akarja őket vezetni És most már elkezdődött a sereg felbomlása, mely leginkább egy vegytani széteszláshoz volt hasonlítható. A zászlóaljok századokra s még kisebb részekre is oszoltak, ezek némelyike Bemhez, mások meg Vécseyhez hajlottak. Vécsey hadtestéből csekély számú csapatok váltak el, de Kmety és Guyon hadtestei rendetlenül oszolva fel, azoktól egész szakaszok Görgei bizalmas barátjához csatlakoztak. Az országuton és benn a helység utcáin pedig nagy zürzavar keletkezett. Bem követői keletre, a többiek pedig nyugot felé akartak visszamenni. Mindenfelé egybekapások, kiabálások és szivakodások voltak. . . Az egész olyan volt mint egy kétségbeesett szaladás. . . Bem még a Facsétől három órányira eső Dobráig sem mehetett, serege még az uton széteszlott. A közlegénység csak most világosodott fel a dolgok mikénti állásáról s az egyesek is eltökélten pártokra szakadtak. Némelyike hazájába akart menni, sokan az oroszokkal szövetségre lépni.“ E jelenetet egy másik szemtanu így egészíti ki: „Facsétról egyik ut jobbra Erdélybe visz, a másik egyenesen Boros-Jenőnek. Ez utfordulón mindenki megállt, s kezdte számot vetni magával; latra veté sovány reményeit forradalmi vétségeinek ellenében s a szerint ment jobbra vagy előre, de mindkét esetben nehéz öntudattal s látszólag ingadozva. A minden

perczen változó s minden ajkról különböző értelemben jajveszékelt kétségbeejtő hírek hangzavara csapdosta lelkeinket s maga a vigasztaló remény **angyala** ijesztő rémalakká változott, mely legfőlebb akasztófa helyett sötét börtönnel biztatott. S mindezek közt végre legnyugodtabb az volt, ki semmit nem remélt, a legrosszabbat várta s reá elkészült. Rendről, fegyelemről szó sem volt. Ha kocsin ültél, nem annyira lövaid huztak, mint szomszédaid szekerei, melyek a tieddel összeakadtak. Egy perczig mentél, tizig állottál. A tulajdonjog elenyészett; ha leszálltál szekeredről, mások elfoglalták, ha ismerőid nem voltak, senki nem könyörült, mindenki magáról gondoskodott. Rekedt, porette torkok lár-mája, egyenetlenkedők vitája, félenk nők sirása, a gyávábbak ijesztő hirtárogatója, kétségbeesett arcok vonaglása — mit gyakran a jótevő por elfödött szemeid elöl — s ittás honvédek püska kilövöldözéseinek ropogása között állottál s szárnyakat ohajtál magadnak, hogy kirepülhess e zavarból, mert reményed megszűnt kihatolni belőle. Közepette ez irtó-zatos zürzavarnak, hol a legbátrabb is legfőlebb pörlekedni, de parancsolni semmi esetre esetre nem mert, találkozott egy ember, ki az összefonnyadt keblü tömeg bámulatára nemcsak parancsolt, sőt büntetett is. Kocsim mellett, melyen (feledtemben) szivarozva azon elhatározottsággal ültem, hogy senkire nem hallgatok, nem nézek, egy sivitő hangon s rossz magyarsággal ejtett káromkodás s parancsolás vonta magára figyelmemet. Guyon tábornok egy pár suitejebeli tiszt kíséretében, vászonkabátban, kard és rangjelek nélkül a megadásra vezető útfélen megindult tömeget igyekezett visszaparancsolni. Egy lovas különösen pirongatott s parancsolá neki, hogy forduljon vissza. A huszár azonban mereven állott s a fölött látszék elmélkedni: ki lehet ez az egyéniség, ki még most is parancsolni erőlködik. Guyon azonban kijöven a phlegmából, lekapta oldaláról kardját s azt tokostól két kézre fogva, úgy vágta föbe a huszárt, hogy az a parancsnok kiléte felőli elmélkedéstől rögtön elállott, mert hanyathomlok földre zuhant. De ez még nem volt elég. A Facsét melletti csatornán lévő hidat bontatni kezdte, hogy senki Boros-Jenő felé ne mehessen; de ez mit sem használt, mert a megadási föltételben állhatatos csoport a folyamon keresztülgázolt nehány összetört kocsi veszteséggel.“ stb. (K o r. 198—200. l.). A közdemoralisatio okait l. aug. 9. és 15. jegyz.

Aug. 17. Pént.

Dévai fegyverletétel. Bem és Guyon a Facsét-ről hozott csapatokat Dévánál a Stein vezérlete alatti erdélyi sereggel egyesítik, utközben Guyont Liechtenstein hadtestparancsnok fegyverletételre hasztalanul szólítván fel. Este felé Bem szemlét tart sorakozott honvédei felett s harcra.

szólítja azokat, kik szóval mindenre ígérkezének. Valósággal azonban semmi akaratum sem volt már a további háborura s így történt, hogy midőn L ü d e r s békekövete a tábor vezérért Görgei példája követésére felszólítja, 24 órai fegyvernynyvas létesül. Éjjel seregünk azon része, mely még rendet tartott, megszállja az orosz előőrsöktől átengedett Dévát, hol B e m haditanácsot tart. Itt kiderül, hogy a magyar seregnek nincs szándokában többé harcolni. Bem és Guyon tehát másnap d. e. 11. órakor néhány bajtárs kíséretében oda hagyják Dévát s titkon T ö r ö k o r s z á g felé menekülnek. Távoztukkal féktelen zavar-gás tit ki e seregben s az alkalmat felhasználva mintegy 4 ezer ember megszökik. D. u. 5. órakor B e k e ezredes személyesen jelenti Lüdersnek, hogy a sereg le akarja tenni fegyvereit, a mi alkonyatkor meg is történik. A táborban volt még ekkor 7760 közlegény, 350 tiszt és 64 ágyu. A lefegyverzett honvédek N a g y - S z e b e n b e és G y u l a - F e h é r v á r b a kísértetnek az osztrákok hatalmába.

C z e t z 357—359. l. B e r. III. 116. l. F e l d z. 427. 428. 546. l. R. d. g. r. K ö v. E. T. 270. l. A l l g. Z e i t. P r e s b. 1849. 4. sz. S z i l. F. Tört. 423. l. A „F e l d z u g“ (424. l.) szerint Guyon 8 zászlóalj, 12 lovasszázadot és 42 ágyut hozott volna magával Facsettól, melyek alatt azonban csak romokat lehet értenünk. R. d. g. r e tárgyban így ír: „Dobra és Lesnek közt találkoztam Steinnal; átadtam neki mindakettőt“ (a pénztárt és Bem sürgönyét). „Ez a sürgönyt felbontá, átolvasta és újból átadta, hogy vigyem Beke ezredesnek. Ezen sürgöny rendelet vala Steinhöz, hogy a piskii hidat tartsa, mert Bem 12 ezer embernyi erősítéssel jő. E hír némi bizalmat öntött elcsigázott csapatainkba, de mekkora lön a csalódás, midőn déltájban szállongani kezdtek (a vélt 12 ezer főnyi erősítés helyett) a Lugoson szétvert seregnek romjai, melyek minden vezénylet és rend nélkül apró csapatokban érkezének. Jöttek hadszéri kocsik, köztük ágyuk, megint egy kis csapat gyalogság vagy lovasság. Ez így tartott d. u. 4. óráig. Ekkor jött Bem Guyonnal stb. de rendezett sereg sehol.“ Bem és társai a hegyek közt való 3 napi bujdoklás után mintegy 400 főnyi katonaság kíséretében aug. 20-án Mörulba érkeznek (Karánsebes mellett) s itt a helységbíró által letartóztatott Kmetyt, kinek honvédei a lugosi harc után részint haza szöktek, részint Vécseyhez csatlakoztak, kiszabadítják s harmadnapra a S c h i l l - v ö l g y ö n át Oláhországot elérik. — A fegyverletét elől menekült nagyszámu honvédek összefogdosása végett pedig osztrák portyázócsapatok járták fel a vidéket. A hivatalos „F e l d z u g“ ide-

vonatkozólag ezt írja: „Ezen menekülők sorsa... szánalomra méltó volt. Csaknem ruházat és élelem nélkül bolyongtak a hegyek közt; irányukban ellenséges érzelmű lakosság közepette; mert mindenütt felkeltek ekkor az u. n. móczok (oláhok) régóta táplált bosszuvágyaikkal s megrohanták a sserencétleneket, úgyhogy a mi portyázócsapataink feladata inkább az üldözöttek magukhoz vételében s védelmezésében, mint megsemmisítésében állott.“

Aradvár feladása. A várat legelőször aug. 14-én az Uj-Aradot megszálló Schlick osztrák tábornok szólítja fel hódolásra. Damjanics várparancsnok azonban a haditanács végzése szerint e felszólítást visszautasítja, hanem még azon nap ir Rüdiger orosz tábornoknak, hogy a vár föltételek mellett kész megadni magát. Rüdiger ekkor felszólíttatja a Kis-Jenőben időző Görgeit, nyilatkoztassa ki Arad küldötteinek, hogy mennyire helytelen abbéli várakozásuk, hogy föltételeket kívánnak kinyerni. Görgei értekezvén a küldöttekkel, általuk levelet küld Damjanicsnak, melyben ezt a föltétlen meghódolásra szólítja fel. E levél vétele után másnap (aug. 15.) Buturlin orosz tábornokvet jelenik meg a várban s elfogásaival oda viszi a dolgot, hogy az őrség beleegyezik az orosz csapatok előtt formaszertü alku nélkül is felnyitni a kapukat, biztosítatván Buturlin által, hogy az önmegadásnál osztrák csapatok nem fognak jelen lenni. Haynau fővezér, Temesvárt, az osztrákok ily modoru mellőztetése miatt ingerültségbe jöven, Schlicknek a vár ellen nyomulási rendeletet küld, de a melyet az oroszok hathatós fenyegetőzéseire visszavon, az orosz és osztrák csapatok összeütközését azonban leginkább csak Schlick bölcs késedelmezése háritja el. A vár lefegyverkezése aug. 17-én d. u. 5. órakor történik, midőn Buturlin tábornok Radeczky huszárokkal megszállja a várat s Damjanicsot, Nagy-Váradra, az őrséget pedig Sarkad felé kísérteti. Egy órával később az orosz Schlick csapatainak engedi át az erősséget. A várban volt 3768 ember, 143 ágyu, (300 várágyu), 6 hónapra való élelmi és lőszerkészlet, a bankgyár stb.

Ber. III. 81—84. l. Feldz. 371. 414. l. (utóbbi helyen a várágyuk száma 200-ra a 37 lapon pedig 300-ra tétetik). *Asb. I. 143. l. Görg. II. 455. 436. l. Allg. Zeit. Presb. 1849. évf.

4. sz. Asbóth szerint az orosz hadsereg fővezére kötelezé magát a feladásnál a várbeli őrség számára kegyelmet eszközölni a cárnál. Ily kötelezésnek az orosz hivatalos munka kereken ellentmond, azonban a körülmények csakugyan oda mutatnak, hogy Paskevic és a czár nevével az ügyefogyott őrség elámitására valaki visszaélt és játékot üzött. Még 1849. végén jelent meg ugyanis angol lapokban Danjanics egyik segédtisztének levele Buturlinhoz intézve, melyből kiderül, hogy Buturlin az őrséget biztosította a czár rokonszenvéről Magyarország iránt s abbéli ígéretéről, hogy a honvédeket az osztrákok további üldözése elől megoltalmazandja, s egyszersmint Buturlin mindazoknak, kik orosz védelem alá menekülnek, tökéletes amuesztiát s vagyonuk és fegyverük megtartását garantírozta és csak ezen ünnepélyesen fogadott ígéretre adta meg magát az őrség. (Az érdekes levél Freynál III. 176. l.) E szerint kétségen kívül való, hogy Aradvár őrsége épen azon politika által hagyta magát rászedetni, mely Görgeit és seregét is oly csufosan jégre vitte.

Urbán osztrák ezredes (3 zászlóalj gyalog, 4 lovasszázad és 9 ágyu) a Gál Sándor vezérlete alatt lévő sereg (mintegy 6 ezer gyalog, 600 lovas és 23 ágyu) utóhadát Sárvásárnál alkonyatkor megtámadja, Bánfi-Hunyadig visszaveti s a város utcáin keresztülkergeti. A városon alul azonban Gál vadászai állodást vévén, néhány ágyu s egy század Württemberg huszárság közreműködésével az üldözőket visszaverik. Veszteségünk mintegy 60 ember holtakban és sebesültekben, 400 fogoly, s 1 zászló. Ekkor értesül a honvédtábor a világosi fegyverletételről. Másnap

Aug. 18. Szombat.

Urbán Gál seregét Bánfi-Hunyadnál ismét megtámadja. A mieink, kik e nap már Dobay ezredes vezérlete alatt állottak, három órai harcban védik magukat, mignem állodásaikból kiveretve Csucsáig üldöztetnek, honnan Sibóra huzódnak el. Veszteségünk 150 halott, 500 fogoly s 2 ágyu, az osztrákoké 11 halott s 28 sebesült.

Köv. E. T. 273. l. Feldz. 547. l. (az aug. 18. harczról semmit sem tud). Ber. III. 101. 102. (nap nélkül). Czetz 348. l. Rüst II. 374. l. (aug. 16.). A betegségéből felgyógyult Urbánt saját seregével s egy kozák csapattal Grotenhielm mozdítá előre Gál ellen, ki a bizalmat elveszített Kemény Farkastól az aug. 17. harcz előtt pár órával vette át a vezértséget.

Aug. 19. Vasárnap.

Karánsebesi fegyverletétel. Lázár Vilmos ezredes, ki az egykori 9. hadtest romjait Karánsebesre vezette, Wallmoden osztrák tábornok előtt leteszi fegyvereit. E hadtestben volt 3 ezer ember, 600 ló és 36 ágyu. Dessewffy tábornok kíséretével együtt ez alkalommal szintén bejelentí magát Wallmoden előtt.

Feldz. 430. l. Szil. F. Férf. 148. l. Lázár és Dessewffy ezen tettökért, hogy t. i. nem orosz hanem osztrák csapatok előtt hódoltak, azon kegyelemben részesültek, hogy kivégeztettek kötél helyett golyó utján.

Első tábornokövetek Komáromban. Liebler vezérőrnagy Csorich altábornagy nevében Klapka várparancsnokot Görgei példája követésére szólítatja fel. A várbeli haditanács a kissé nevenséges felszólításra (v. ö. jul. 31. aug. 3.) azt válaszolja, hogy az őrség nem lévén hivatalosan tudósítva a délvideki eseményekről, semmiféle alkudozásba sem ereszkezik.

Az eredeti levelek Klap.-nál Mem. 225—227. l. és Allg. Zeit. Presb. 1849. évf. 2. sz.

Aug. 20. Hétfő.

Ujtábornokövetek Komáromban. Alcaíniosztrák alezredes a bécsi hadügyminisztérium nevében föltétlen hódolatra szólítja a várat. Isakow orosz alezredes pedig Görgei aug. 11-ki Rüdigerhez intézett levelét adja át Klapkának. A várbeli haditanács a föltétlen hódolatra való felszólítást visszautasítja.

Klap. Mem. 234. s köv. l.

Vysocki tábornok, a lengyel legió főparancsnoka, Ó-Orosóváról bucsusztót intéz a magyar nemzethez. E szerint a legiónak az orsovai közlekedést kelle fedeznie és fenutartania; e feladata bevégezése után nem maradt egyéb hátra számára, mint hogy elhagyja Magyarország földét s fegyveret a török kezébe letegyje. A nemzet tudja, hogy szabadságharczában a lengyelek

azon reményben vettek részt, „hogy a szabadság kiküzdése s abban vett részök egy további harc alaposzlopaik képezendik, éltek folytonos céljának L e n g y e l h o n szabadságáérti harcznak.“ Céljok volt továbbá még a lengyeleknek, a magyarok és a szláv-román törzsek közt közbenjáróul szolgálni. „Emlékezzék meg a nemzet, hogy ők mindvégig vele maradtak.“

V. kiáltványa Szil-nál F. Napj. 136. l.

Aug. 21. Kedd.

A k o m á r o m i haditanács főleg a sima I s a k o w mesterkedéseire fegyverszünet kötésébe egyezik bele, mely déltől számítva 14 napon át tartand. Ez alatt az ellenségeskedések kölcsönösen megszüntettetnek, Klapka portyázócsapatai (ezek közt N o s z l o p y és M e d n y á n s z k y) a várba bevonulhatnak, s a vár küldöttei elutazván, a többi magyar hadak meghódolásáról helyszinén meggyőződhetnek.

K l a p. Mem. 234—238. l. Feldz. 467. l. L a p i n s. 201. l. (erősen kárhozható a fegyverszünet megkötéséért Klapkát V. ö. Szept. 20.). Osztrák részen a fegyverszünetet a főhadparancsnokság előleges megkérdezése nélkül, s ügylátszik bosszúságára, G y u l a y hadügyminiszter kötötte meg. (Noszlópyról bővebben F r e y III. 81. l.).

B o r o s - j e n ő i f e g y v e r l e t é t e l. Vécsey tábornok, miután 2 ezer szekérből álló podgyászát aug. 17-én elveszté, a b á j a - s z l a t i n a i uton pedig 76 ágyuját a hegyszakadékokba hányta, folytonos szökdősések és elfogdosások által megapadt s minden fegyelmet széttepett táborával együtt Boros-Jenőn az oroszok kezébe föltétlenül lerakja fegyvereit. Vele volt 505 főtiszt, 7443 közlegény, 1067 ló, 8 zászló, 2 ágyu és 400 darab fegyver.

B e r. III. 87. l. Feldz. 427. l. K o r. 197—202. l. (a sereg nyomoru hangulatát érdekesen festi a lugos-b.-jenői utról). Vécsey már aug. 19-én jelenté R ü d i g e r előtt, hogy Görgei módjára hódolni kíván, s aug. 19. és 20-án a V y s o c k i-féle hadtestből már 9 lovaszázad állított be 5 ágyuval és 4 zászlóval önkéntesen Nagy-Váradra. Ezekkel volt személyesen V é c s e y is.

H á t s z e g i f e g y v e r l e t é t e l. Frummer alezredes, ki

a Lázár-dandárból egy csapatot Erdélybe vezetett át, Hát-szegen Hasford orosz tábornok előtt föltétlenül lerakja fegyvereit. Vele volt 1 zászlóalj, 9 vadász osztály, 4 lovasszászad, összesen 1800 ember és 8 ágyu.

R.d.g.r. — Frummer nevét a „Feldzug“ (429. l.) Brummernek irván s fegyverletételét még. 19-re tévén, utána Rüstow, Kövári és Horváth sorra eltévednek s „Brunner“ meghódolását mindnyájan aug. 19-re teszik. Azonban már az orosz „Ber.“ (III. 117. l.) világosan írja hogy „Frummer őrnagy... aug. 9-én (ó-naptár) adta meg magát.“

Aug. 23. Csütörtök.

Ferencz-József császár Schönbrunnban kelt napiparancsában elismeri, hogy „vitéz hadserege uj és enyészhetetlen érdemeket szerzett az uralkodóház és a haza“ iránt. Eunnélfogva „a haza nevében“ köszönetet szavaz katonáinak. „Bátor tetteiknek, hős kitartásuknak lehet köszönni, hogy benn vissza tért a birodalom békéje, künn pedig hatalma erősödött.“ Megvárja tőlök, hogy „maradjanak ezután is büszkesége és disze Ausztriának, rendíthetetlen támasza a trónnak s a társadalmi rendnek.“

A napiparancs Samml. 151. l.

Mehádiai ütközet. Mertens osztrák alezredes, ki előző nap Teregovánál is szétvert egy honvédesapatot, a Vogtner ezredes vezérlete alatt lévő lengyeleket és olaszokat (mintegy 2 ezer ember s 16 ágyu) Mehádiánál megtámadja s a Bela-Rakán keresztül nyomja. A mieink ekkor a Mehádia-kulcsában vesznek erős állodást s több mint két óra hosszáig ágyuval védik a szorost, mely ellen Mertens komoly támadást tenni nem mer. Éjjel azonban erősítéseket nyernek az osztrákok, a mieink pedig Orsovára huzódnak, melyet aug. 24-én szintén elhagynak, s nagyobb részt török földre lépnek, hol lefegyvereztetvén Wididin be kísértetnek.

Feldz. 430. 431. l. Rüst. II.

Aug. 24. Pént.

Sibói fegyverletétel. Kazinczy tábornok, ki az aug. 18-án hozzá csatlakozott kolozsvári sereg felett is átveszi a vezérséget, aug. 24-én Sibón haditanácsot tart, melyben tudtul adja, hogy Timascheff orosz százados, mint Grotenhielm követe, azon felszólítással érkezett a táborba, hogy a sereg haladék nélkül tegye le fegyvereit, s továbbá előmutatja Görgeinek egy aug. 16-ról kelt s az erdélyi hadsereg parancsnokához czimzett levelét, melylyel Grotenhielm gr. Kornist küldé aug. 18-án a táborba, melyben föltétlen fegyverletétel ajánlatik, s végezetre kinyilatkoztatja, hogy ő a maga részéről már el is tökélte magát a föltétlen hódolásra. De a tanács tagjai közül sokan, köztük leginkább Váradi Gábor nemzetőr-örnag, ellenmondanak. A gyűlés zúg és zajong, mignem Kazinczy fölfüggeszti, Timascheffnek pedig hírtül adja, hogy táborra kész föltétlenül lerakni fegyvereit. E határozat a legénységgel is közöltetik, midőn az a fegyelmet felbontja s az éjet kétségbeesett hangulatban és vad kihágásokban tölti el. Másnap aug. 25-én Grotenhielm oroszai előtt megtörténik a lefegyverkezés.

Köv. E. T. 277—279. l. Ber. III. 102. l. Szil. F. Férf. 129. l. Görg. levele Steinhöz az erdélyi fővezérhez Köv.-nak i. h. és O. 202. 203. l. ugyszintén Kor. 176. l. Kazinczy sajtáságos tétlen szerepet vitt a forradalom végső korszakában. Vysocskitől júniusban elszakítatván, sem Görgeivel sem Bemmel nem egyesült, sem az oroszok háta mögött támadó föllépéseket és portyázásokat nem tőn. Aug. 17-én Dézsén volt. 18-án Sibóra érkezett, s ekkor hadereje a „Feldzug“ szerint 11 ezer ember s 37 ágyu, miután pedig az erdélyiek hozzá csatlakoztak, 12—15 ezer ember s 56 ágyu volt. Kövári szerint, ki itt szemtanu volt, a fegyverek átadása aug. 26-án történt volna, miután 25-én az oroszok nem érkeztek meg. A „Feldzug“ (433. 548. l.) és a „Bericht“ (II. 103. l.) hivatalos munkák azonban az átadás napját egyezőleg aug. 25-re teszik, mi Kövári tévedését hihetővé teszi. Előbbik azt állítja, hogy a legénységből még ekkor 4 ezer lett volna együtt, mi azonban sem az orosz munka sem Kövári előadásával nem fér össze. Az esemény lefolyásából kiemelünk itt némely részleteket az orosz tudósítás nyomán, melyeket Kövári nem említ. Aug. 23-án az egész sereg beleegyezett volna a fegyverletételbe. Aug. 24-én a lengyel tisztek (élükön Jordán örnag) lá-

zongást idéztek elő a táborban a magyar tisztek ellen. Már megindult a sereg Magyarhon felé, midőn Kazinczy a dologról értesülvén, tisztikárával utána indul s visszavezeti. A lengyelek azonban és Váradi Nagy-Bánya felé folytatták útjokat. Aug. 25-én Grotenhielm némi orosz csapatall megérkezik Sibóra. De már akkor „a magyar katonák majdnem mindnyájan elhányták fegyvereiket s hazájokba özlottak szét, csak a törzs- és főtisztek maradtak ott, összesen 100-an, továbbá 56 ágyu, 76 löporosláda s fegyverek.” Nagy-Bányán 5 ágyu, 2 zászló, sok fegyver s 100 mázsa lőpor jutott Urbán kezébe, kit Grotenhielm oda azonnal utnak indított. Váradi csapatja utközben elhányta fegyvereit s feloszlott.

Aug. 26. Vasárnap.

Munkácsvár, miután biztosai által Görgei hódolásától meggyőződött, Karlovics orosz tábornok előtt esteli 7. órakor föltétlenül megnyitja kapuit. A várban volt 32 tiszt, 329 közlegény, 23 ágyu, több mint 500 fegyver, 1 zászló, 12 ezer töltény és kevés élelmiszer.

Ber. III. 88. 92. l. Feldz. 433. l. Szil. F. Tört. 423. l. Napj. 137. l. Ezen időtájon történt, valószínűleg Munkács hódolása után, hogy Selvan tábornok Rembovszy csapatát (mintegy ezer ember s 4 ágyu) Ungváron tulnyomó erővel megtámadván megveri s Ungvárt elfoglalja. Veszteségünk 40 halott s 14 fogoly, az oroszoké 3 sebesült s 4 hiányzó. (Ber. III. 90. l.)

Táborkövetek Komáromban. Paskevics fővezér segéde s egy osztrák alezredes a várat föltétlenül hódolatra hívják fel, előbbik Görgeitől is hozván Klapkához egy aug. 16-án kelt levelet, melyben a volt diktátor előadja, hogy ő a harc sikerét nem remélvén, békeség okaért föltétlenül lerakta fegyvereit s Klapkát arra szólítja fel, hogy „fontolja meg mit tehet s mit kell tennie.” Az őrség kijelenti, hogy „békére hajlandó, azonban szétküldött biztosai visszaérkezte előtt alkudozásokra nem gondolhat.”

Klap. Mem. 430. 431. l. Görg. levele Klap.-hoz. Szil.-nál F. Napj. 138. l. Lapins.-nál 194. l. és Allg. Zeit. Presb, 1849. évf. 12. sz.

Haynau fővezér e napról kelt levelében tudatja Görgei Arthurral, hogy az osztrák császár neki megbocsátott,

azonban a Magyarországon való további tartózkodás nem engedtetik meg, hanem Görgei köteleztetik Karinthiába elutazni, hová a volt diktátor nejével együtt, másnap, Andrásy Róbert őrnagy kíséretében, saját költségén Galiczia felé, utnak indították.

Görg. II. 430. 431. l. Paskevics aug. 26-án este megtudván, hogy Görgei nem államköltségen fog utazni, s hogy ennek előre annyi vagyona sincs a miből megéljen, 500 darab félimperialaranyat adott át neki személyesen, u. n. kölcsön alakjában, s ezen kívül ugyanezen alkalommal még 300 db. imperiált nyújtott át neki, hogy ossza szét a Váradra érkezett honvédtisztek közt, oly czélból, hogy rajta polgári ruhát vegyenek; miután egyenruhájukat le kell vala venniök. A segélyt mind Görgei, mint a tisztek elfogadták. Görgeinek saját vallomása szerint a fegyverletétel után összes vagyona 50 db. arany és mintegy 2 ezer frt Kossuthbankó volt, melyet tőle az orosz seregbeli osztrák biztosok Váradon elvettek. Görgei ennek következtében kényszerült lovait eladni és cselédeit elbocsátani. Paskevics erről történetesen értesülvén, 300 db. félimperiált küldött neki. E szerint Görgei összesen 800 db. imperialaranyat kapott Paskevics barátságából.

Aug. 30. Csütörtök.

Paskevics főhadiszállása Nagyváradról eltételek és az orosz főserg Lengyelországba visszautazni megindul.

Ber. III. 93. l. Paskevics Arad meghódolása után megkérdezte Haynau től, hogy meddig maradjanak még csapatai Magyarországon. Haynau oda nyilatkozott, hogy az oroszok Komárom átadása s az egyes magyar csapatok meghódolása után még 3—4 hétig tartásuk megszállva Kolozsvárat, Beszterczét, M. Vásárhelyet, Segesvárat, N. Szébet, Gy. Fehérvárat, N. Váradot, Debreczent, Kassát, Eperjest, Lőcsét, Egert és Munkácsot. Paskevics e terv keresztülvitelére a Rüdiger hadtestét, a Lüders és Grotenhielm néhány hadosztályát elelegendőnek vélvén, a többiekkel megtétette az utikészületeket. Gräbe, ki az osztrák miniszterium kérésére Komárom zárlatához csatlakozni nem akart s csak a czár aug. 22. világos parancsára ment a vár alá, okt. 1-én indul vissza Lengyelországba. Az oroszok összes veszteségét a magyarhoni és erdélyi hadjárat alatt a hivatalos munka így számítja: harcban elesett 543 ember, megsebesült 1670 (ezek közül sebeiében meghalt 343), kholerában megbetegedett 20,200, meghalt 7819, egyéb okból beteg lett 8735 s meghalt 3209 ember, a harc folyama alatt összesen elveszett 13,554 ember. Paskevics, kinek az osztrák császár „hálája jeleül“ a Mária-Theresia-rend nagy keresztjét küldte meg

(a legf. kézirat Allg. Zeit. Presb. 1849. évf. 13. sz.), mintegy 65 magyar zászlót vitt el tőlünk győzelme jeleül, melyek Szent Pétervár utcáin meghordoztattak. (i. m. 21. sz.).

Szept. 1. Szombat.

Haynau idézőlevele Pestről. „A magyar forradalomnak“ ugymond a császári helyettes „vége van. Felszólítok azért minden cs. k. tisztet, katonai és polgári tisztviselőt, ki a fölkelőkhez átment vagy a forradalomban egyébként részt vett, — minden tagját a képviselők kamrájának, valamint a mágnási táblának, ki a m. e. okt. 3. nyilatkozmányának, mely a magyar országgyűlést feloszlata, közzétételése után annak tárgyalásában és harározataiban okt. 8. óta részes volt, — minden tagját a volt u. n. honvédelmi bizottmányának, a mennyiben abban m. e. okt. 8. után szolgált, — mindenkit, ki a fölkelőknél mint kormánybiztos, mint hadtestparancsnok, vagy önállócsapatvezér, vagy mint valami katonai és polgári kormányzási ág előjárója szolgált, — végre mindenkit, ki a forradalmi törvényszékeknel vádtói, vagy bírói minőségben közreműködött, hogy magát a cs. k. katonai parancsnokság előtt, vagyis azon kerület törvényszéke előtt melyben lakik vagy lakott, mátol számítandó három hó alatt igazolás végett följelentse, ellenkező esetben a törvények rendszabása szerint ellenében megindítandó közkere-sel következményeit ömagának tulajdonítsa.“

A hirdetmény, melyet itt egész terjedelmében közlénk, megvan Samml. 155. l. és Allg. Zeit. Presb. 1849. évf. 8. sz. (Haynau aug. 21-ig maradt Temesváron. Ekkor Aradra, a hó végével pedig ismét Pestre tette át főhadiszállását).

Komáromvár alkudozni kezd. Az őrség Csorich osztrák tábornok abbeli felszólítására, hogy közölje vele a hódolati föltételeket, 11 pontot állapít meg, melyek közül a négy első, mint az egész hont érdeklő, a következő kikötéseket tesz: Adassék általános közböcsánat az országnak s az összes magyar hadseregnek, a nemzeti pénzjegyek értékesíthet-senek, és mind azon honfiak, kik külföldre akarnak utazni, ut-levelekkel láttassanak el. E pontok Csorichnak s alkalmazko-dás végett Péter-Váradra is elküldetnek.

Klap. Mem. 248—252. I. A vár küldöttei már ekkor visszatértek Nagy-Váradról és Aradról. Thaly, ki Aradon Haynau-nál volt, hírt hozott azon bánásmódról, melyben az osztrákok az önkéntesen meghódoltakat részesítik, egyszersmint egy „pimasz“ (brutal) levelet kézbesített Haynautól Klapkának, melyben a föltétlen önnegadás követeltetik.

Szept. 2. Vasárnap.

Nugent altábornagy, ki a komáromi zárlatparancsnokságot e napon átveszi, felmondja a várnak a fegyverszünetet s egyuttal Haynau es. fővezér aug. 26. levelét közli Klapkával, melyben a várparancsnok óva intetik, nehogy az oroszok előtt hódoljon, mi az őrségnek csak kárára válnék, míg hogy ha a vár az osztrákoknak föltétlenül megnyitja kapuit, ezen esetben Klapka a maga személyére nézve számíthat Haynau „nagylelkűségére.“ Az őrség e levélre kinyilatkoztatja, hogy Csorich tábornokkal már megkezdte az alkudozást, föltétlen megadásról pedig egyáltalában szó sem lehet.

Klap. Mem. 254—257. I. Nugent átvévén a parancsnokságot, komolyan készül a vár vivásához. A Duna jobb partján sánczolatokat és köröndöket készített 2—3 ezer lépésnyi távolban az elsánczolt magyar tábornoktól, egy részt a vár lőtávolában. P. Pálnál új hídát veret, Almásnál gőzhajókat tart készen a két parton lévő osztrákok közt fenntartani az összeköttetést, s mindezt egész kényelemmel végzi, a nélkül, hogy az aluszékony őrség által legkevésbé is háborgattatnék.

Wohlgemuth es. k. kormányzó Nagy-Szebenben ismételve megparancsolja a „román nemzetnek,“ hogy miután a forradalomnak vége van, a fölkelőség oszoljon szét dolgára, fegyvereit pedig az illető hatóságoknak adja be, s midőn „mind a vezetőknek, mind egyeseknek, a mennyiben jót műveltek, köszönetét és elismerését“ nyilvánítja, egyszersmint megrendeli, hogy „senki a multakért bosszút ne álljon, annál kevésbé jogkeresés ürügye alatt ne lopjon és ne raboljon, a mint ez fájdalom, elég gyakran történt,“ miért is keményen megdorgálja a románokat, miután „még mindig alapos panaszok érkeznek, melyek az erkölcsi érzés teljes elfajulására s az anárkhia iránt

való hajlamra mutatnak, miből a társadalmi rendre nézve a legkomolyabb következmények háramolhatnak“ stb.

A hird. Samml. Anh. 34. l. V. ö. febr. 25. jegyz.

Szept. 5. Szerda.

Péter-Várad, miután küldöttei által a magyar hadsereg megsemmisülése felől értesült, az osztrákok előtt föltétlenül meghódol. Várparancsnok Kiss Pál. Vele volt 8 ezer ember, 392 ágyú, 4749 lőfegyver, több hónapra való lőszer és élelem. A vár és a fegyverek szept. 7-én adatnak át.

Feldz. 439. l. (a vár küldöttei már aug. 24-én megjelentek az osztrák főhadiszálláson, hogy a magyar kormány és a honvédsereg feloszlatásáról meggyőződjenek). Hiv. jel. Samml. 150. l. Szil. F. Napj. 137. l. E hatalmas erősség ily korai és ily gyáva hódolása okai felől mondhatni semmi sem jutott a nyilvánosság elibe s ohajtandó volna, ha valaki e tekintetben felvilágosítást adna a történelem számára. Lapinski (241. l.) e tekintetben ennyit mond „okt. 2-án megérkeztek“ (Komáromba az onnan Péterváradra küldött) „futárok a szomorú hírről. Péter-Várad nemcsak elesett hanem gyalázatosan is esett el. Nehány tiszt áruól módra megnyitotta a kapukat, elfogta a várparancsnokot Kiss ezredest és átadta az osztrákoknak. Mig az őrség két pártra szakadva a vár belsejében egymás ellen harcolt, (?) benyomult az ellenség és elfoglalta a várat.“

Szept. 11. Kedd.

Táborkövetek Komáromban. Haynau cs. fővezér két békekövet által levelet küld Klapka várparancsnoknak, melyben tudatja Péter-Várad föltétlen hódolását s felhívja e példa követésére. Klapka a haditanács megkérdesése után válaszul írja, hogy Komárom csupán becsületes föltételek mellett nyitja fel kapuit, ellenkező esetben utolsó emberig védi magát.

Feldz. 471. l. (Hol Haynau és Klapka leveleik is). Rüst. II. 400. l. Klapka ezen esetről hallgat. Szerinte Péter-Várad elesését Nugent szept. 7-én tudatja vele, de ezen állítás tévesnek látszik, miután az osztrák hivatalos munka szerint Péter-Várad önmegadása híre az ostromlók táborába is csak szept. 11-én érkezett meg.

Szept. 15. Szombat.

Szökések és kivégezések Komáromban. A 61. zászló aljbeli jobbára tót és oláh ujonczok közül szept. 12-én 48-án elszöknek a várból, de nagy részben (30-an) foglyokként visszahurczoltatnak. A Bocskay-huszárok egy százada pedig, megtudván, hogy az ezredből három osztály, mely a temesvári csatából elfutott, már otthonn van, hangosan kívánja elbocsáttatását azon az okon, mert szolgálati ideje letelt. Klapka beszédére a Bocskayak ugyan elállnak kívánságuktól s lecsillapodni látszanak, de nemsokára nyíltan fölmondják az engedelmességet s hazabocsáttatásukat fenyegetődzések közt kezdi újra követelni. Ekkor közülök 75-en halálra ítéltetnek. Klapka azonban kegyelmes akarván lenni, a huszárok közül csak 7-et lövet agyon, a szökevény honvédek közül pedig 8-on hajtja végre a halálítéletet (szept. 15-én). Másnap a vörös republikánus Thalyt, harmadnap a „Komáromi Lapok” ifju szerkesztőjét zárátja el a várparancsnok, mivelhogy mindketten izgattak ellene.

Klap. Mem. 261—267. l. Rüst. II. 368—403. l. Thaly és társainak céljuk volt az örséget arra bírniok, hogy az alkupontok négy első tételétől, melyek az egész ország számára közhocsnatot sürgettek, el ne álljon. V. ö. Szept. 17.

Szept. 17. Hétfő.

Klapka várparancsnok egy hitvány gazembert, ki meggyilkolására volt kibérelve, azonban a gonosztettet megkísérteni sem birt elég bátorsággal, Komáromban föbelövet.

Klap. Mem. 267. l.

Szept. 19. Szerda.

Táborkövetek Komáromban. Nugent zárlatparancsnok közli Klapkával Bécsből érkezett utasításait a várörség alkufeltételeire nézve, egyszersmint arra szólítja fel, hogy a föltételek közül a 4 első pontot terjeszsze föl az ör-

ség kérelem alakjában a Főlséghez, s a további alkudozást tisztán katonai szerződési pontok alapjára fektesse.

Klap. Mem. 269. l. Rüst. II. 401. l. A követek ezuttal Kiss Ernőtől is hoztak levelet Klapkának, melyben ez baráti hangon igen sürgetőleg kérik, hogy a várat adja fel minélelőbb föltétlenül, mert sorsa enyhülése ettől függ. Több fogoly tisztek levelei is érkeztek ez időtájon a várba, melyek mindanyian azon meggyőződést tolmácsolták, hogy az ifju császár kegyelmezési hajlamának csupán Komárom makacsa állja útját.

Szept. 20. Csütörtök.

Komárom egyszerre nagyon sokat leenged föltételeiből. Klapka, Nugent tegnapi izenete fontosságától indítatva, bővített haditanácsot gyűjt maga köré, melybe a törzstiszteken kívül mindenik zászlóaljából még két tisztet hív meg. E haditanács elvégezi, hogy a megadási föltételek közül az egész országot illető négy első pont kihagyassék s a további alkudozásokban nem említettvén, levélben kérelmeztessék a Főlségtől. Az egység tárgyaul szolgáló föltételekkel 11 tagu küldöttség megy Nugenthez. Hogy Péter-Vára d sorsa felől az őrség teljesen biztos tudósítást nyerhessen, a helyszínére a várból Nugent hajóján négy küldött utnak indittatik.

Klap. Mem. 269—273. l. A föltételek (lényegileg a szept. 27-ki ekkal azonosak) megvannak Feldz. 472. l. A komáromi állapotok jellemzésére ide igtatjuk Lapinski nyers észrevételeit, ki a világi fegyverletétel után a várba vette magát s az őrség egyik tagja volt. „A világi árusítás a Komáromban lévő számos és foglalkozás nélküli törzstisztek közt a legnagyobb ijedséget idézte elő. Valamint az egész hadsereg elveszését a rossz és alkalmatlan törzstisztek nagy sokasága okozta, így történt Komáromban is. Az arany galléru, illatos urak, kik közül sok sem a fegyvert forgatni, sem 3 embert vezényelni képes nem vala, tökéletesen megrémülve futkosott ide-oda, s azon törte a fejét, hogyan mentse meg bőrét mindenáron. Ezek, — kik utánjárásaikkal kivitték, hogy mindenféle ürügy alatt elválhassanak a főseregtől és a bevehetetlen vár kedélyes biztosságába huzzák meg magukat minden egyéb foglalkozás nélkül, minthogy hónaponkint megírják a nyugtatványt a pontosan megkapott illetékről, — megijedtek ezen gondolattól: „Védelem, életre halálra.“ Mily iszonyu érzés olyan emberekre nézve, kik megszokták a halált a legborzasztóbbnak tekinteni s kiknek most

kilatásuk volt, hogy verekedniök kell. Inkább elhatározták volna magokat arra, hogy ellenségeik lábainál kegyelemért kolduljanak, mintsem a halállal dacoljanak. E nyomorultak voltak azok, kik a tábornoknak rémképeket hazudtak belső nyugtalanságról, lazadásról stb. azért hogy őt a vár átadására oly gyorsan rábirják, a mint csak lehetőség. Hogy vajjon a kapituláció jó vagy rossz lesz-e a hazára nézve, vajjon ezáltal az elfogott és elárult testvérek kiszabadulnak-e vagy sem, azt ezen emberek nem kérdezték, csak magukat és vagyonukat helyezték biztonságba. Ez utóbbi sok embernek nyomta a szívét, mert a forradalom alatt egész törekvésük a volt, hogy megszedjék magukat, a mi egynémelyiknek sikerült is. A meggazdagodás némely egyéneknek igen könnyen ment, mert néha egy félév is eltelt, a nélkül, hogy az átvett pénzről számolt volna. S miután ez a hütlenségnek és a csalásnak kedvezett, egy némelyik mélyebben is belenyulhatott a pénztárba, mintsem hogy arról felelhetett volna. E körülménynek szintén volt behatása a Világosnál s egyéb helyeken történt fegyverletételre. Sokan tehát biztosították magukat a jövőre, s a nélkül, hogy honszeretetőik vagy katonai becsületük lett volna, félték a haláltól. Nagy számu efféle emberek vették körül Klapkát, s elibe folyvást rémképeket festettek, úgy hogy végre nem tudta, kinek higgyen. Mindent rátenni egy kártyára nem merészelt, miután ily sok, teljességgel nem halni-kész alakokat látott maga körül, kik csak akkor mosolyogtak, ha kapitulációról és elutazásról volt szó. Természetes, hogy nem csupán ily nyomorultakból állott az őrség; a tisztek többsége nem gondolt átadásra és hibáztatta a fegyverszünetet, mint az első lépést a kapitulációra. Azonban Klapka iránt nagy volt a bizodalom és senki sem gondolt arra, hogy ellene föllépjen. A katonákra természetesen fájdalomosan hatott a világosi katasztrófa, de egyáltalában nem csüggesztette el, s távolról sem gondoltak átadásra. A világosi hír óta bizonyos gyanakodó szellem furta be magát a csapatok közé, gyanakodtak előjáróikra s mindenik tábornokövetben, ki a várat elhagyta, egy-egy árulót láttak. A fegyverszünet elhatározása után, midőn a tábornok kiadta a parancsot, hogy a sánczokon és előőrseken fekvő csapatok húzódjanak vissza és a szomszédos falvakba szállásra menjenek, vonakodtak a katonák elhagyni a sánczokat, elárultaknak vélvén magukat, s csak miután a tisztek komolyan szólottak hozzájuk s a fegyverszünet jelentését nekik megmagyarázták, sikerült őket meggyőzni s a parancs végrehajtására birni. A fegyverszünet megkötetett; de hogyan használták fel? A várban lévő s egy esztendőre szóló élelmiszerekből szükségtelen nagy adagokat vittek ki a falvakra, ellenben a környékből élelmiszert nem hoztak be; még a legközelebbi falukban lévő parasztok szénáját és zabját is, a kik kérték, hogy vegyék meg tőlök, ott hagyták, s néhány héttel később kozák lovak emésztették fel a parasztok vagyonát, míg mi a várban szükségről panaszkodtunk. Az itt lévő vágómarhákat, azon ürügy alatt, hogy nincs elegendő takar-

mány számukra, a városon kívül eladták. Assermann ezredes hihetőleg nem tudta, hogy a húst besózni is lehet. A gabna nagy részét szintén eladták, azon indokolás mellett, hogy megdohosodik; ez nyíltan történt, titokban még több... A fegyverszünet 14 napja letelt, a falvakban beszállásolt osztrályok visszahúzódtak a várba s előbbi állodásukat elfoglalták. Egy rakás férfi, asszony és gyermek, kik az oroszok jövetelétől való féltőkben a várba menekültek, bebocsáttatott, úgyhogy Komárom az őrséggel együtt mintegy 60 ezer embert tartott falai közt... A fegyverszünet lefolyása után Komárom meg volt érve az átadásnak. A vár, tömve menekültekkel, Assermann ezredes várparancsnok gondoskodása folytán alig volt ellátva 3 hónapra élelmiszerekkel. Miután a kormány megugrott és az ország pénztára Duschek pénzügyminiszter gazsága következtében az osztrákok kezeibe esett, ilyen módon mi Komáromban pénzt nem kaphattunk többé, s hogy a csapatokat fizetni lehessen, a polgári kormányzó Ujházy László kényszerült egy új bankóprést csináltatni.

Szept. 21. Péntek.

Nugent zárlatparancsnok „becsületszavával kezeskedik“ Klapka várparancsnok előtt, hogy számára Komárom átadása esetén nyugdíj rendeltetik, melyet külföldön háboríthatatlanul huzhatand.

Klapka i. h. Az öreg Nugent mindenféle fát megmozgatott, hogy célját érhesse. Egy idő óta kiáltványokat is csempésztetett be a várba, melyekben a legénységet arra biztatja, hogy pártoljanak át hozzá vagy kényszerítsék hódolatra parancsnokukat. A tiszteket ismét hogyan tette próbára, olvashatni Klappánál.

Szept. 23. Vasárnap.

Táborkövetek Komáromban. A követek egyike, az Uralkodó szárnysegéde, tudatja Klappával, hogy az őrségnek a nemzetet illető kérelmeit személyesen átnyújtja a Főlségnek, s biztosítja az őrséget, hogy „ámbar az országot illetőleg végleges rendszabályok még nem hozattak, mindazáltal az iránt, mint szintén a fogoly magyar katonák ügyében is, bizvást a legjobb reményeket táplálhatni.“ A követ Nugent számára is hozott utasításokat Bécsből, melyek szerint épen nem várhatni, hogy a szept. 20. pontok, főképp a huszárok és a

sorkatonaság szabadon bocsátása, helybenhagyást nyerhesse-
nek. Klapka ekkor haditanácsot tart, melylyel határozatba té-
teti, hogy az őrség többé nem enged föltételeiből, s ha azok meg
nem adatnak, megújítja ellenállását s utolsó emberig védi magát.

Klap. Mem. 272. l. Rüst. II. 402. l.

Szept. 26. Szerda.

A Komáromvárat ostromló osztrákok Ó-Szönyt,
melyet a mieink megszállva tartottak, reggel megtámadják.
Élénk puskatűz után, minthogy a nagy köd miatt ágyut hasz-
nálni nem lehetett, az ellenség visszavonul. A csatározás azonban,
mely e nap más helyt is megújult, estig tart.

Lapins. 224. l. Rüst. II.

Haynau cs. fővezér személyesen Ácsra érkezik s dél-
után egy szokatlanul szelid és illedelmes hangu levélben Klap-
kát másnap délelőttre értekezletre hívja meg, ennek helyi
sége meghatározását a várparancsnokra bizván. Klapka, kinek
az értekezleten megjelenni nem volt kedve, haditanács elibe-
terjeszti a levelet. Másnap

Szept. 27. Csütörtök.

Pusztaherkáli egyezkedés. A haditanács ha-
tározatából ugyanis reggel egy 11 tagu bizottság indul, Klap-
ka nélkül Pusztaherkálra alkudozni az osztrák fővezér-
rel a vár átadása iránt. Két órai meglehetősen heves értekezés
után elkészül a vár átadását tárgyzó szerződvény, Haynau
csekély változtatással elfogadván és megerősítvén a szept. 21-én
Nugenthez áttett pontokat. Ezek szerint 1. az őrség fegyverte-
lenül szabadon elvonul, a tisztek kardjukat megtartván. A tisz-
tek bántatlanul hazamehetnek vagy, a mennyiben azelőtt cs.
k. szolgálatban voltak, utleveleket nyerhetnek, ha akarnak, kül-
földre. A cs. k. szolgálatban volt legénység őrmestertől lefelé
büntetlenül szabadon bocsáttatik, (a honvédelegénységről semmi
említés). 2. Utlevelet külföldre mindenki kap, a ki 30 nap alatt

jelenti magát. 3. Tisztek számára egy havi díj s a közlegénységnek 10 napi fizetés adatik a cs. k. hadidíj számítás szerint osztrák bankjegyekben. 4. Az őrség számára kibocsátott Ujház-y-féle bankok s egyéb utalványok beváltására 500 ezer pfrt. fizettetik szintén osztrák bankjegyekben. 5. A Komárom-beli nyomorékok és kórházi beteg katonák ápolatnak. 6. Ingó és ingatlan magán vagyon megtartatik. 7. A fegyverletétel helye, módja és ideje utólagosan fog meghatározatni. 8. Az ellenségeskedés mindkét részen megszüntettetik. 9. A vár hadi szokás szerint s bekövetkezett mindkét részről jóahagyás után adatik át.

Klap. Mem. 279—283. l. hol az egyezvény is. Ugyanez még Lapins.-nál 226. l. Samml. ban Anh. 161. l. Frey-nál III. 189. l. Szil.-nál F. Napj. 140. l. F. Férf. 110. F. Tört. 423. l. V. ö. Feldz. 473. l. E pontok birálatát és Haynau által lett meg nem tartatását l. Lapins. 245—252. l. Utóbbik szerző arról értesít, hogy szept 25-én este az eddigi alkudozásokkal elégtelen tisztek egy része (sokan nem lehettek) titkon összeült, s ez alkalommal a többség véleménye oda ütött ki, hogy el kell fogni Klapkát táborkarával együtt, a rögtöntörvényt ki kell hirdetni a várban s új várparancsnokságot előállítani stb. De midőn a kérdés arra kerüle, ki legyen az új várparancsnok, mindenki elnémult, mert senkit sem ismertek, kiről fölthotték volna, hogy ily válságos perczben a tisztséget elvállalja. Végtere is csak abban állapodtak meg, hogy a vár átadását erőszakosan meg fogják gátolni azon esetre, ha Péter-Várad még netalán el nem bukott volna. Klapka, a feladási pontokat közzétévén, az ellenzék megnyugtatta érzé magát, mert ki volt mondva, hogy a vár csak azután adatik át, ha a Péter-Váradra küldött biztosok visszaérkeznek. Szept. 29-én azonban reggeli 4. órakor több tiszteket hirtelen elfogtak s Klapka parancsából zendülés miatt haditörvényszék elibe állítottak. Az elfogottak közt volt egy, ki a szept. 25. tanácskozmányban is jelen volt s akadt olyan ember a ki ezen titkos érkezetet nagyított és elferdített vonásokkal tudtára adá Klapkának. Ez zendüléstől és belső harcztól félve, több előtte gyanusaknak látszó tiszteket befogatott, kiket azonban a haditörvényszék, mintán sem vádlók sem bizonyítékok nem voltak, legnagyobb részt szabadon bocsátott. „Átalában“ ugymond a lengyel Lapinski „a gyáva törzstisztek közt oly sok leskelődő és kém volt, hogy végre veszélyes volt az osztrákokról valamit szólni, ha nem akarta az ember hogy bezárják.“ (233—237. l). Ugy látszik, a felzendülni akarók jobbra lengyelek és idegen származásúak voltak, kiknek a harc elemők és életpályájuk volt.

Szept. 30. Vasárnap.

Klapka várparancsnok Komáromban az őrség legnagyobb része jelenlétében a forradalmi háború alatt elesett bajtársak emlékére tábori gyász-isteniszteletet tartat. A csapatok utólszor gyűlnek össze fegyverben.

Klap. Mem. 284. l. Lapins- 240. l.

Okt. 1. Hétfő.

Komáromvár átadásának rende és módja mindkét részről lett közös megegyezés útján elhatározotatik. Klapka napiparancsban tudatja az őrséggel, hogy a vár feladása becsületes föltételek mellett meghatározotatott, erre „az ép emberi értelem“ vezette a vár urait, „mely könnyen beláthatja, mily hasztalan volna folytatni a harcot, továbbá Komáromváros lakosainak sorsa, kiket hosszabb reménytelen harcfolytatással kínozni honarulás volna s végre... azon meggyőződés, hogy az egész magyar hazában a komáromi őrséget kivéve tartható védpont nincs.“ Másnap (okt. 2.) a pétervárad-i küldöttek haza érkezvén, a fegyverletétel megkezdődik s 3. és 4-én folyik az osztrákok jelen nem létében. Utóbbik napon már az egész várat megszállják az osztrákok s 5-én reggel legtöbb honvédsapatok igazolójeggyel ellátva utban voltak szülőföldjeik felé. Klapka maga e napon már Pozsonyban volt, hol 8 nap múlva kényszerutlevelet adnak kezébe Anglia és Amerika felé. A várban az osztrákok számára nagy mennyiségű élelmi és lőszerkészlet s összesen 519 löveg marad hátra.

Feldz. 474. l. Klap. Mem. 286—298. 360. l. A napi parancsok Lapins.-nál 238—241. l. Szil.-nál F. Férf. 109—111. l. F. Napj. 139—142. l. az okt. 3-ki Lev.-nél I. 83. l. — A vár önmegadási szándékáról Kossuth Widdinben értesülvén, csudálatos dolgokra hagyta magát elragadtatni. Ő, a ki már aug. 11-én minden hatalmáról lemondott, egyszerre magátul ismét föllép mint Magyarország kormányzója, Klapkát a várparancsnokságból leteszi, s az őrséghez okt. 2-ról levelet intéz (olvasható Szem.-nél III. 134—136. l. és Füg. III. 590 .l. melyet, mintha magát akarná igazolni, így kezd: „Görgei a hazát elárulta“ stb. E levélben előadja, hogy ő ismét kezeibe vette a főhatalmat s

Henningsen angol utazót „hazánk ügye legmelegebb barátai egyikét“ korlátlan teljhatalommal küldé hozánk, kinek joga van alkut kötni az ellenséggel s „mindent elkövetni, a mit Komárom megtartására és biztosítására szükségesnek tart, hivatalba tenni, vagy attól elmozdítani a kit jónak lát, a nemzetet jutalmazásokra és kártérítésekre kötelezni.“ Az alkudozásoknál kösse ki a vár az 1848. alkotmány fenntartását, Anglia garantírozása mellett; de 6 hónapig még védje magát, mert ekkor a nemzetet meg fogja menteni, miután „Anglia rokonszenveci hatalmasan nyilatkoznak s a segély percze közeledik!“ Az egyezmény megkötése Kossuth helyben hagyása és aláírása nélkül „hazárulás!“ — E levélre méltán jegyzé meg Szemere, hogy az ismeretlen angol turista, kit Kossuth Widdinben életében először látott, ezen teljhatalmánál fogva akár eladhatta volna Magyarországot ha vevője akad vala.

Okt. 6. Szombat.

Aradi vérnep. A cs. k. haditörvényszék itelete folytán Aradon felakasztatnak: Aulich, Damjanics, Kneziés, Lahner, Leiningen, Nagy-Sándor, Pöltenberg, és Vécsey tábornokok, agyon lövetnek Dessewffy, Kiss Ernő, Lázár Vilmos és Schweidelt tábornokok. Ugyanezen napon Batthyány Lajos, Magyarország egykori miniszterelnöke, Pesten haditörvényszékileg föbe lövetik. Mindezen kivégzettek javai az állam részére lefoglaltatnak.

Ezen és a többi kivégzetésekről bővebben lásd Szil. F. Napj. 143—180. l. és Forr. Férf. Lev. I. II. Klap. Mem. 298—336. l. (hol e véres dolgok felől a külföld itélete is feljegyezve vagyon). Függ. III. 569—573. l. Az aradi várban fogva volt és elítélt honvédtisztek betüsoros névjegyzéke Vah-nál II. 141. köv. I. 137. köv. I. Batthyány vértanui haláláról és u. n. elítéltetéséről különösen Függ. III. 551—569. l. Horváth S. Gr. Ludw. Batthyány. Hamburg. 1850. Szem. I. 95—110. l. Perényi végóráiban irt levele okt. 23-ról M. O. Szerk. Pomp. 1861. évf. 71. sz. Azalatt míg e Krónika sajtó alatt volt, jelent meg a „Szeg. Híradó“ 1867. évi 56—59 számaiban Vinkler Bruno közleménye, melyben ő az aradi vértanuk végső perczeit s a kivégeztetés folyamát, mint az ez alkalommal lelkész végszólgálatot tevő pap legelőször írja meg teljes hűséggel és részletességgel.

M u t a t ó.

Jegyzet. A római számjegyek a kötetre, az arab számjegyek a lapra utalnak. A hol a kötettség kitéve nincs, az első kötet értetik.

A. Á.

Abancourt 173.
 Abaujmegye II. 7. 80.
 Abda II. 199.
 Abony II. 27. 30. 228. 237.
 Abonyi Istv. 146.
 Ábrány II. 63. 272. 246.
 Abrud-Bánya II. 94. 142.
 144. 146. 156. 174. 177.
 179.
 Ács (falu) II. 128. 129. 203.
 208. 221. 272. 322.
 Ada II. 24. 243.
 Adlerberg százados II. 223.
 Adlerberg tbk II. 209. 214.
 Adminisztrátori kérdés 14.
 15. 16.
 Adóügy 16. 23. 307. II. 167.
 Agics 300.
 Agoston Józ. 143.
 Agyagfalva 257.
 Aidinger Pál 145.
 Aigner 41.
 Albert főhg 37.
 Alberti alezr. II. 290.
 Alberti (falu) II. 31. 75.
 Algyógy 275. II. 191.
 Allaga Imre 143.
 Államadósság 61. 153.
 Alldorf (Wallendorf) II. 167.
 Allibunár 122. 173. 221. 300.
 311.
 Almás (Kom.árm.) II. 212.
 221. 272.
 Almás (Kolozsm.) 321.
 Almásy cs. ezr. II. 86.
 Almásy Móríz II. 154.

Almásy Pál 142. 143. 195.
 310. II. 182. 207.
 Almásy honv.-százados 151.
 Alnoch cs. ezr. II. 158.
 Alpár II. 274. 284.
 Alsó-Gálla 336.
 Alsó-Hámor II. 26.
 Alsó-Jára II. 19.
 Alsó-Kubin II. 133. 173. 224.
 Alsó-Szeli II. 185.
 Alsótábla (pozsonyi) szerke-
 zete 18., első ülése 20.,
 válaszfelirata 21—23., a
 köztelherviselés 23., a ma-
 gyar nyelv, nemzetiség és
 honosítás 25., az adminisz-
 trátori sérelmek 28., a
 Részek 28. ügyét tárgyal-
 ja, felirata az orsz. gyűlés
 teendőiről 35., ennek el-
 fogadására sürgöti a felső-
 táblát 36., értelmezést csa-
 tol a felirathoz 37., új or-
 szágygyűlést ohajt 42., a
 szavazási rendet megvál-
 toztatja 42., a köztelher-
 viselés, urbér és papi tized
 ügyében határoz 42., az
 évenkinti országgyűlésről
 43., a hitelintézetéről 43.,
 sajtóról 43., a sz. k. váro-
 sokról, sz. kerületekről és
 közszégy választásokról 46.,
 a nemzetorségről és mi-
 niszteriumról 47., az ur-
 bériségről 47., ősiségről
 47., Fiume-, Buccari- és
 Túrmezőről 47., a marc.

28-iki leiratról 55., az
 orsz. gyűlés berekesztésé-
 ről 57., a népképviselőtről
 és vallásügyről határoz
 57., a király lejtövetelét
 sürgöti 57., a nádornak
 háláünnepet tart 58., az
 unióról 58., a megyei ha-
 tóság gyakorlásáról 58.
 végez, Horvátországot ba-
 rátságára hívja fel 59., a
 közhivatalnokokról; az
 1836: 21 fogamatosságá-
 ról 60. s a megyei tiszt-
 ujtásról határoz 60., Jó-
 zsef nádor emlékérről 63.,
 István elválasztásáról 63.,
 a közlekedési ügyekről t-
 czikket állapít meg. — V.
 6. Képviselőház, Ország-
 gyűlés.
 Alsó-Tömös II. 185.
 Alsó-Zsolcza II. 234. 246.
 Alvincz 263. II. 49.
 Ambrózy Lajos 271.
 Ambrus Józ. 143.
 Ancona II. 167.
 Andrassy Gyula 72. II. 245.
 Andrassy Em. 72.
 Andrassy Róbert II. 320.
 Anglia 163. 288. II. 114.
 198. 263. 331.
 Anyalkut 263.
 Anyal Pál 143.
 Anrep tb. II. 231. 232. 308
 Antal Imre 144.
 Antal Mihály 146.
 Anyós István 146.

- Apahida 327. II. 306.
 Apor Lázár 66. 120. 128.
 Apostol Pál 180.
 Appel tbnok 199. 291.
 Apponyi György 14. 15. 18.
 20. 21. 26. 28. 37.
 Apponyi Károly II. 154.
 Aradacz 199.
 Arad megye 104. 123. 271.
 272.
 Aradváros 233. 242. 264.
 233. 288. 289. 294. 295.
 304. II. 46. 100. 104. 274.
 275. 280. 284. 290. 291.
 304. 331.
 Aradvár, őrsége semlegesség
 get ígér 246., kiront II.
 100., ostroma 263. 289.
 304. 314. II. 16. 28. 46.
 61. 104., szorultsága II.
 47., az ultimátumot visz-
 szaktildi II. 131., alkudo-
 zik Vécseyvel II. 166. 168.
 ennek meghódol II. 196.
 205., új parancsnoka Per-
 czel Miklós II. 205., ura
 Danjánics II. 255., az
 oroszok előtt meghódol
 II. 313.
 Arankapatak II. 284.
 Arany- és ezüst-kivitel 162.
 Aranyi főhídn 172.. százados
 251.
 Arányi őrnagy II. 143.
 Aranyos (Borsodmegye) II.
 242.
 Aranyos (Komáromm.) II.
 206. 259.
 Aranyos-Lóna 197.
 Arapatak 301. 331.
 Árok-Szállás II. 62.
 Ártánd II. 281.
 Árvamegye 73. II. 151.
 Árvavölgy II. 151. 153. 173.
 Asbóth Lajos 170. 172. 208.
 291. 320. II. 43. 102. 120.
 180. 185. 186. 261.
 Assermann 315. II. 221. 272.
 Aszód (Komáromm.) II. 180.
 185. 194.
 Aszód (Pestm.) II. 92. 135.
 227. 237.
 Asszonyfalva II. 66. 68.
 Asszonynépe 275.
- Asztalos, hadfi, 263. 314. II.
 46. 152. 292. 303.
 Asztalos Pál 144.
 Athanaczkovic Plató 133.
 158.
 August várparancsn. II. 90.
 93. 192.
 Aul József 41.
 Aulich 168. II. 13. 19. 27.
 20. 29. 31. 42. 54. 63. 64.
 65. 70. 77. 97. 98. 102. 121.
 126. 139. 156. 158. 200.
 208. 226. 253. 292. 295.
 331.
 Ausztria 37. 77. 128. 154.
 163. 175. 214. II. 38. 68.
 71. 97. 113. 127. 132. 134.
 145. 195. 236. 252. 263.
 275. 300.
 Axente II. 15. 127. 142.
 166. 168. 177. 179. 248.
- B.**
- Babarczy 19. II. 12.
 Bábolna 330. II. 126. 195.
 Bach Fede II. 221.
 Bach miniszter 237. 259. II.
 71.
 Bács megye 96. 123. 125. 126.
 151. 155—157. 171. II.
 24. 36. 52. 82. 85. 122.
 132. 193. 196.
 Baggahufud tbnok II. 190.
 Bág II. 92. 96.
 Bagosy képv. 144.
 Bagotta II. 257.
 Baja II. 144. 261.
 Bajcs II. 257.
 Bajmok II. 72.
 Bajza 117.
 Bakalovics Szil. 146.
 Bakonyi ezr. 168. II. 24.
 Balacescu 166. 208.
 Balásfalva 82. 97. 204. 274.
 II. 30. 38.
 Balassa-Gyarmath II. 87.
 231. 233. 234.
 Balassa János 41.
 Balaton 214.
 Balázs őrn. 162.
 Balázs Manó 299.
 Baldacci 100. 236. 292. 293.
 Balinte 266. II. 19. 146.
- Balla Endre II. 182.
 Ballány százados II. 7.
 Ballomiri Simon 145.
 Balmaz-Ujváros II. 265.
 Balogh Kornél 30. 143.
 Balog Sándor (?) 56.
 Bál-Püspöki II. 55.
 Bangya őrn. II. 91.
 Bánfi-Hunyad 293. 295. 321.
 II. 314.
 Bánfi János (kettő) 71. 72.
 Bánfi János, hadfi 267. 272.
 274. 292. 307. II. 68. 82.
 119.
 Bánhida 335.
 Bánhidly 144.
 Báni értekezlet (tanács) 85.
 90. 111. II. 253.
 Bankjegyek, osztrák, 30.
 104. 162. II. 101. 124. —
 L. Pénzjegyek.
 Bántáság 96. 115. 123. 151. II.
 21. 82. 119. 122. 146. 183.
 152. 254.
 Baracska 336.
 Baraics 300.
 Báránd 236.
 Baranyamegye 86. II. 178.
 308.
 Barbuca 271.
 Barco tbnok 150. 125. 272.
 Bárczay képviselő 142.
 Bárczay százados 202. 276.
 Bârè 249.
 Barkóczy 63.
 Barnucz 82. 97. 166. 208.
 Bars megye 311.
 Bartal György 146. 245.
 Bartels II. 42.
 Bártfa 254. II. 99. 190.
 Barthos 143.
 Barwinek 305.
 Bassahid II. 127.
 Báth II. 27.
 Báth-Monostor II. 143.
 Batina II. 36. 143.
 Bátorkeszi II. 124. 218.
 Batternay Imre 146.
 Batthyány István 145.
 Batthyány Kázmér 20. 72.
 241. 292. 322. II. 36. 52.
 90. 136. 155. 192. 254. 264.
 275. 279. 291. 296. 305.
 Batthyány Ker. János II. 154.

Batthyány Lajos az ellenzék feje 19., miniszterelnök 42., álláspontja a horvát kérdésben 52., lemondani készül 54., a pozsonyi országgyűlés berekesztésén 67., Pestre érkezik 68., miniszteri első intézkedései 42. 70., tizezer honvédek gyűjt 100., a székeket harczra szólítja 103. 107., az unió t. czikk megerősítése körül 122., Jellačićot letéteti 121. 164., a nemzetörököt háborúra küldi 138. 162., képviselő 146., Szalaynak utasítást ad 152. 165., Jellačić-csal Bécsben értekezik 156., a dunántulikat fegyverre szólítja 164. 199., a Németszággal való szövetség ügyében 165., az alvidéki vezérségnek pártját fogja 169. Deákkal együtt Bécsben a jul. 11. határozatok megerősítését sürgeti 172. 190., hazáját a forradalomtól félti 172., a köztvélemény előtt gyanuban 186. 203. 230., miniszteriumával lemond 195., a ház permanentiája ellen 197., ismét miniszterelnök 198., a sorkatonák átlépcsét a honvédek közé megtiltja 201. 234., a képviselőház által megkéretik hogy maradjon állásán 203., második miniszteriuma 209., a honvédelmi bizottmány felállításá ellen tiltakozik 218., Kossuthól a külföldi utlevélet megtagadja 221., Jellačić-csal alkudozni törekszik Székes-Fehérváron 222. 223. 225. 226., a kormányról a képviselőségről lemond 229., ismét képviselő 229., Kossuthal párhuzamba állitva 234., Récsy és Vay mi-

niszterelnöksége ügyében 237., mint nemzetörtiszt harczban 250., Ferencz József elismertetését sürgeti 306.. indítványozza, hogy a kormány menjen Debreczenbe, a képviselőház pedig maradjon Pesten 337., Windisch-Grätz által az orsz. gyűlés küldöttségében el nem fogadtatik II. 8., elfogatik II. 12., Kossuth ellen tüntetni készül II. 16., Telekyt Párisba küldi II. 176., ki-vegeztetik II. 331.

Baumgarten 272, 321—323.
Bay Antal 143.

Bayer, Görgei tábornoki főnöke II. 14. 46. 92. 98. 130. 162. 203. 204. 212. 215. 268. 269.

Béba II. 85. 277.

Bebontoff tábornok II. 227. 266.

Bechthold 149. 151. 168. 178. 183 II. 208. 221. 277.

Bécs 37. 38. 99. 106. 156. 212. 236. 253. 278.

Bécsi legió 212. 296. II. 146.

Bécsi országgyűlés 148. 157. 201. 212.

Beczman 258. 278.

Beél II. 297.

Bega II. 160. 179. 194. 226. 282.

Beje II. 53.

Békásy Imre 146.

Beke őrn. II. 72.

Beke seregparancsnok Erdélyben II. 44. 94. 161. 302. 312.

Békepárt, képviselőházi, II. 18. 88. 164. 303.

Békésmegye 76. 151., békési nemzetőrök 264. 314., önkéntesek II. 100.

Béldi Ferencz 72. 166.

Belecescu 166. 208.

Belgrád 125. 213.

Beliczay Imre 41.

Bella II. 45.

Belső-Szolnokm. 200. 275. II. 189.

Bem a bécsi legiót siratja 213., a lengyelek tömeges alakulása ellen 262., Magyarhonba érkezik 277., erdélyi fővezér 301., a nemzetiségek és vallások jogegyenlőségét s a honvéd sebesültek nyugdíjazását biztosítja 306., Dézsnél Jablonszky ellen 327., Kolozsvárat elfoglalja 327., innen közbocsánatot hirdet s a fegyvereket beküldi 329., Bethlenen 332., Naszódot felprédálja 337., Tihuczán II. 8., Gálfalván II. 21., Nagy-Szebennél II. 25., Szelindeken II. 30. 36., Bécsből mint csavargó köröztetik II. 36., Vizaknán II. 38. 40., Gál Sándort Háromszékbe küldi II. 40., Szászsebesen II. 42. 49., Szászvároson, hol újját ellövik II. 43. 44., Piskiné II. 47. 48., Beszterczén s itteni telepítvénye II. 55. 56., Borgó-Szorosban II. 61., Medgyesen II. 68., másodosztályu érdemjelt kap II. 77., Nagy-Szebent beveszi II. 78., Puchnernek rendjeleit utána küldi II. 79., N.-Szebennek kegyelmet ad II. 79., a vészőrvényszékeket bilitja II. 79. 80., Czetzet Fenyőfalvára küldi II. 81., Vöröstoronnyban II. 82., Feketehalmon II. 83., Brassót meghódoltatja II. 83., első osztályu érdemjelt s altábornagságot nyer II. 84., az uralkodóház ellen II. 84., Tömös-szorosban II. 84., ismét közbocsánatot hirdet II. 85., győzelmiért hála-istenitiszteletet rendel II. 85., Vöröstoronnyban II. 89., Gy.-Fehérvár alatt II. 93., ide vezért kér Debreczenből II. 93., Vaiszlován II. 119., a

- Bánságba jő II. 119., Véceyvel összeütközik II. 119., Temesvár alatt II. 131. 139., Fehértemplomon II. 145., terve a Bánság megtisztítására nézve II. 119. 146., Szlatinán II. 148., Magyarhonba a főserég élére hivatik II. 149., senkitől sem akar függeni II. 150., Orsován Malkovszkyt üldözi II. 152., Ozman bey előtt II. 153., Nagy-Váradon Kosuthnal értekezik II. 183., innen Kolozsváron át Dézsre siet II. 188., Jáadon II. 197., a székelyeket gyávaságért feddi II. 197. 214., a Székelyföldet ostromállapot alá veti II. 210., a magyar nemzetet az oroszok ellenében bátorítja II. 213., Keményt a havasok ellen küldi s innen visszahija II. 217., fővezérséggel kináltatik II. 219., Beszterczen harczol II. 220., Brassón Clam-Gallast visszaveri II. 238., Moldvában II. 244.—246., Segesváron II. 259., N.-Szebent ismét elfoglalja II. 278., és elvonászi II. 278., Jancut tábornoknak kinevezi II. 282., Temesvár alatt csatát veszít II. 284., lugosi tábora II. 296. 306., Facséten a déli hadsereg II. 309., Déván az erdélyi sereg II. 311. felosztását meggátolni törekszik, Kosuthnak szemrehányásokat tesz lemondásáért II. 304., kimenekül II. 312.
- Bencze Ign. 143.
Bene alezr. II. 55. 160. 161. 261.
Benedek tbnk 150. II. 199. 208. 221. 231. 253. 273. II. 277.
Benedek (falu) 275.
Beniczky Lajos Budatinon 311., Brodnón II. 7., Lonszonon II. 86., Eperjesen II. 99., az orosz táborban II. 279.
Beniczky Ödön 145.
Beniczky Pál 146.
Benigni 166.
Beodra II. 243.
Beóthy Ödön 56. 71. 78. 139. 143. 171. 184. 247. 252. 287. 321. 329. II. 6. 43. 245.
Berde Mózsza 144. 295.
Beregszó-patak II. 284.
Berényi János 60.
Berettyó II. 267.
Berény (Somogym.) 193.
Berg tbnk II. 132. 134. 135. 272.
Berger várparancsnok 233. 242. 283. 288. 294. 295. 304. 314. 320. II. 47. 100. 104. 205. — V. 3. Arad, Aradvár.
Bergman 151.
Berlin II. 264.
Bernáth József 78. 143. 284.
Berzenczey László 144. 257. 258. 278. 284.
Bessenyei Károly 144.
Bessenyő II. 96.
Bessenyő (Erd.) II. 220.
Besze Ján. 143. 288. 311.
Besztercze 222. 320. 332. 338. II. 8. 55. 56. 159. 188. 197. 213. 220. 224.
Besztercze-Bánya II. 19. 29.
Bethlen (falu) 332. II. 223.
Bethlen Gábor 72.
Bethlen Gergely 267. 274. 323. II. 21. 25. 48. 68. 78.
Bethlen Istv. II. 279.
Bethlen János Kolozsvárt 44. 108., Pesten 146.
Bothlen Olivér II. 245.
Bezdan II. 148.
Bezerédj Istv. 146. 198. 219. 337.
Bezerédi László 146.
Bezerédi Miklós II. 38.
Bia 336.
Bianchi dandárnok II. 199. 221.
Bianchi-gyalogok II. 48.
- Bicske 336. II. 8. 272. — V. 3. Tápió-Bicske.
Bigga 216.
Bihari Márton II. 147.
Biharmegye 104. 321.
Bikafalu 284.
Bilak II. 229.
Binder cs. őrn. 323. 332. 338.
Biró Antal 145.
Birodalmi gyűlés Bécsben 148. 157. 201. 212.
Bittó Istv. 145.
Blagoevich 140. 247. II. 90
Blahó Ant. 274
Blomberg ezr. 161. 167. 173. 216. 221.
Blum Robert 287.
Bobalics 155. 167. 220.
Bóbits II. 95. 121. 173. 268.
Bobori Károly II. 23.
Bocskaý-huszárok 299. II. 102. 124-
Bocsor Istv. 146.
Bocza 275.
Boczko Dániel 143. II. 46. 220. 280.
Boczko Károly 145.
Bodaik 131.
Bodon Ábr. 143.
Bodrog-Keresztur II. 28.
Bodzaforduló (falu) 301.
Boér Antal 143.
Bogdánháza 273.
Bogdanovics Vilib. 146.
Bogdán Vincze 146.
Bogsán 291. 324.
Bogyó Sándor 143.
Bohetzel 108. 207. 143.
Bohus 71.
Bója Gergely 146.
Boicza (Szebensz.) II. 238.
Boicza (Zarándm.) II. 138.
Bőjt az oroszok ellen II. 155. 171.
Boldizsár Istv. 145.
Bolfu II. 156.
Bolíák II. 245.
Bonczida 268.
Bónis Samu 145. II. 204. 213.
Borbánd II. 90. 166.
Borbély Lajos 144.
Borgó-Prund II. 9. 61. 100. 188.

Borgó-Rusz II. 61. 197.
 Borgó-Tiha II. 188.
 Borgó-Zsoszény II. 61.
 Boronka 222.
 Boros főhadn. 221.
 Boros-Bocsárd 275.
 Boros-Jenő II. 297. 302. 310. 316.
 Borotha őrn. II. 178.
 Borsa 89.
 Borsiczky kép. 146.
 Borsodmegye 310.
 Borsody Endre 40.
 Borzova 324.
 Borzsinka Axent 144.
 Bőrvény 321. 322.
 Bős II. 180.
 Bősárkány II. 176. 177.
 Bosznics 149. II. 94.
 Botka Imre 145.
 Botnár Mih. II. 58.
 Botosh 238. 304.
 Boyneburg 87.
 Bozó őrn. II. 57.
 Bozsúr II. 306.
 Brád II. 146. 174.
 Brády-család II. 272.
 Brandenburg porosz miniszter II. 264.
 Brandtner Mátyás II. 154.
 Braniczka-szoros II. 306.
 Bransch Mih. 146. 211.
 Branyiszko II. 41.
 Brassó 108. 187. 305. 338. II. 32. 38. 82. — 84. 159. 184. 189. 228. 238.
 Braternai Sánd. 249.
 Bratich Ján. II. 167.
 Breszlern-Sternau 213.
 Breznó-Bánya II. 30.
 Brezova 213.
 Brodnó II. 7.
 Brogyáni Imre 145.
 Bruck (miniszter) II. 71.
 Bruck (város) 253. II. 274.
 Bruckenthal Samu II. 82.
 Brunner alezr. II. 317.
 Brüssel II. 105.
 Bruselle őrn. II. 257.
 Bubna 202. 226. II. 185.
 Buccari 47. 77.
 Bucsa II. 26. 29.
 Bucsák-erdő 161.
 Bucsésd II. 94. 147. 175. 177.

Buda 87. II. 192. V. 3. Buda Pest.
 Budai Andr. 146.
 Budai Sándor 143.
 Budak II. 61.
 Buda-Keszi 336.
 Budamér 309.
 Budaörs 336.
 Buda-Pest 110. 153. 224. II. 5. 11. 14. 166. 170. 201. 222. 223. 232. 233. V. 3. Pest.
 Buda Sándor 144.
 Búdátin 311. II. 7. 135.
 Budavár vivása. II. 130. 140. 134. 139. 142. 150. 152. 153. 158.
 Budisavliević II. 174. 193.
 Bugát Pál 41.
 Bukovicza II. 169.
 Bukovina II. 8. 54. 61. 100. 132
 Bükszád (Erd.) II. 221. 262.
 Bukurest 339.
 Bulharin II. 11. 27. 38.
 Bulyovszky Gyula 41.
 Bunčić őrn. II. 160.
 Bunyevác 182.
 Bunyik Józ. 25. 180. 192.
 Burgman Kár. 41.
 Burich 150. 287.
 Busán 57. 182.
 Buteanu 272. II. 94. 127. 142. 144. 146. 156.
 Buturlin II. 313.
 Butyka százados. 301.
 Buzgó százados. II. 216.
 Buzsák II. 291.

C.

Capesius Guszt. 144.
 Cartesiu tribun II. 216.
 Castiglione ezr. 162. 163.
 Cerbu II. 156.
 Cerini 87.
 Cernez II. 152.
 Chavane ezr. II. 119.
 Chotek Ottó II. 154.
 Chrouleff ezr. II. 231. 234. 235. 236. 247. 253. 299.
 Ciupe Vazul II. 58.
 Clam-Gallas II. 153. 214. 228. 238. 244. 256. 262. 263.

Cnicanin I. Kničanin.
 Colley ezr. II. 26.
 Colloredo tbnk. II. 55. 63. 272.
 Conservativok 19. 22. 27. 29. 31. 241.
 Coppet tbk. II. 262.
 Cordon miniszter II. 71. 134.
 Cordon tbk. 246. II. 273.
 Crenneville Karolina II. 154.
 Coudenhove őrn. II. 55.

Cs.

Csaba (Borsodm.) II. 246.
 Csáca 274. 311. II. 136.
 Csajkás kerület 116. 122. 126. 127. 150. II. 132. 143. 160. 261.
 Csáktornya 193. 209. 259. 287.
 Csákvár 334.
 Csalai erdő 314.
 Csallóköz II. 19. 31. 125. 169. 272.
 Csanádmegye 123. 151. 155. 171. 264.
 Csanády őrn. II. 173.
 Csány László a közszendi választmányban Pesten 41. házánál értekezlet 54. a drávi táborban 80. képviselő 146. a házat Teleki visszalépéséről tudósítja, mint kormánybiztos 201. Görgei táborában kormánybiztos 308. Pestről a kormányt költözteti II. 5. ugyanitt haditanácsban II. 6. kormánybiztos Erdélyben II. 43. az oláhokat és szászokat keményen fenyegeti II. 67. Bem kegyelmi lépéseinek ellenáll II. 80. a szászokat ostromállapot alá veti II. 86. Erdélyt közigazgatásilag szervezi, a lottójátékot eltörli II. 86. a bujdosókat hazatérésre inti II. 89. a szász nemzet vagyonát lefoglalja II. 96. közigazgatási újabb intézkedései II. 101. békebiróságokat ál.

- lot II. 101. a vetetlen szántóföldekről intézkedik II. 117. a nőhonvédeket visszaszantásítja II. 118. közlekedési miniszter II. 136. Görgei táborában követésben II. 200. 203. Bem fővezérsege érvényét tagadja II. 292. Görgeivel Kossuth lemondására szövetkezik II. 295. a miniszterségről lemond II. 295. Világosnál menekülésre int II. 303.
- Csányi János 286.
Csapó Vilmos 241.
Császár Ferencz II. 182.
Császár huszárok II. 95.
Császár Zsigmondné 266.
Csatád II. 283.
Csáth (Borsódm.) II. 256.
Csácza 274. 311. II. 136.
Csausz 41.
Csege II. 255.
Csehi Zsigmond 145.
Cseke II. 121.
Csem II. 128. 221.
Cseodaeff II. 177. 199. 210. 232. 242. 246. 249. 256.
Csepelsziget II. 151.
Csepin 290. 322.
Csepregh 250. 257.
Csermelyi Laj. 298.
Csernátony Laj. 144.
Csernovics Péter 72. 74. 92. 96. 113. 123. 125. 132. 133. 155.
Csertán Sándor 146.
Csiky Sándor 142.
Csikszék 258. 279. 284.
Csik-Szentmárton II. 263.
Csik-Szereda II. 193. 214. 219. 221. 262.
Csolokos Dénes 144.
Csombord 272. II. 15.
Csongrád megye 123. 151. 155. 171. II. 52.
Csongrádváros II. 257. 283.
Csorich II. 13. 17. 22. 26. 29. 62. 64. 87. 97. 186. 187. 206. 206. 248. 321.
Csorna II. 176.
Csörtörtökhely II. 31.
- Csucsá 301. 307. 321. 322. II. 314.
Csuha alezr. 251. 301.
Csuncsics 77.
Csupor Gábor 145.
Csurog 216. 251. II. 136. 143. 172.
Csutak Kálm. 78. II. 67. 94.
- ### Cz.
- Czegléd 220. II. 30. 75. 76.
Czéh-szabályzat 117.
Czerova 305.
Czetz 290. 291. 322. 323. II. 25. 36. 38. 38. 43. 47. 48. 68. 81. 83.
Czibakháza II. 35. 57. 74. 75. 111.
Cziffer 318.
Czinkota II. 102.
Czintula II. 85. 122. 143. 193.
Czirák Ján. 57.
Czirák Józ. II. 154.
Czonczó-patak II. 128. 208. 222. 308.
Czuczor II. 12.
- ### D.
- Daco-Románia 224. II. 58.
Dada (v. Deda) százados 320.
Dalmácia 48. 49. 115 118. 141. V. ö. Horvátország.
Damaszkin II. 188. 220. 224. 228. 239. 243.
Damjanics 144. 150. 251. 286. 311. 315. II. 6. 8. 21. 57. 74. 75. 76. 77. 76. 95. 96. 97. 100. 124. 121. 128. 133. 282. 255. 313.
Dániel Pál kép. 146.
Dániel a muszka táborban II. 135. 228.
Darvas Ant. 142.
Daun II. 69.
Deák Ferencz 44. 47. 56. 59. 63. 68. 70. 146. 172. 184. 190. 196. 198. 219. 333. 334. 337. II. 8.
Deáki (faln) II. 186.
Deáki Sámuel 146.
Debelliacsa 188.
- Debreczen 230. 284. 301. II. 5. 11. 14. 15. 76. 77. 81. 138. 151. 162. 166. 199. 210. 249. 256. 265. 267. 320.
Debreczeni nemzetőrök 263. 289. 304.
Décsey László 144.
Dédács II. 47.
Dédés 131.
Dedinszky József 143. 334.
Dédrád II. 239.
Dedröd II. 214.
Degenfeld Imr. 72.
Degre 41. 54.
Dembinski II. 10. 23. 35. 37. 45. 51. 55. 57. 62. 64. 69. 70. 72. 73. 75. 125. 149. 182. 183. 204. 219. 237. 254. 261. 289. 273. 277. 279. 283. 284. 290. 307.
Demény Józ. 146.
Demeter Józ. 145.
Deméthe II. 182.
Derra őrn. II. 55. 125. 226.
Derschatta ezr. II. 178.
Deschan Achil 271.
Deskó Athanáz 148.
Despot-Szentivány II. 90.
Dessewffy Ariszt. II. 11. 45. 55. 63. 190. 237. 267. 277. 285. 307. 315. 331.
Dessewffy Emil 19.
Dessewffy a muszka táborban II. 135.
Deszk II. 53. 85. 277.
Deutsch-Haslau 303.
Deym tdk. 309. II. 40. 53. 63. 64.
Dezasse Ferencz II. 154.
Dézs 185. 200. 283. 296. II. 188. 214. 318.
Déva II. 38. 44. 48. 156. 174. 301. 311.
Dévavár II. 163. 306.
Dévány II. 224.
Dévány-Ujfalu 294.
De-Witte őrn. 163.
Dianicsné 266.
Dicső-Szentmárton II. 21.
Dietrich II. 225.
Diktátorság 131. II. 219. 239. 293.
Dód II. 86.

Diós-Győr II. 246.
 Diósi Márton II. 252.
 Diószeg (Pozsonym.) II. 180.
 Dipold II. 95. 121. 128.
 Dobay Hugó 145.
 Dobay József 295. 322. II.
 100. 188. 214. 256. 261.
 262. 314.
 Dobokamegye II. 189.
 Dobolyi Kár. 146.
 Dobozy Istv. 273.
 Dobozy Laj. 285.
 Dobozy Mihály 143.
 Dobra 265. II. 127. 144. 146.
 309.
 Dobrá János II. 58.
 Dobricza 315.
 Döbrő II. 62.
 Domokos (falu) 283.
 Donáth 258.
 Donmiguelek 125. 151. 160.
 247. 297.
 Dormánd II. 76.
 Dorosma II. 261.
 Döry Frigyes 146.
 Dorschner 258. 278. 284. II.
 263.
 Drábóc 337.
 Dragoss 143. II. 127. 142.
 144. 146.
 Drakulics 122. 150. 182.
 Draskóvícz II. 174.
 Dráva folyó 156. 190. 193.
 199. 300.
 Dreihann alezr. 126. 132. II.
 121.
 Dreispitz II. 290.
 Drevenyák Ferencz II. 135.
 Dualszky Ign. 146.
 Duka II. 227.
 Dukla. 255 II. 159.
 Duna 274. 308. II. 7. 31. 83.
 103. 122. 124. 126. 128.
 144. 148. 153. 159. 163.
 174. 181. 209. 221. 229.
 230. 322.
 Duna-Almás II. 212. 221.
 272. 322.
 Duna-Földvár 235.
 Duna-Szegh II. 148.
 Dupa-Piatra II. 156.
 Duschek 244. 136. 164. II.
 170. 251. 304.
 Dyk tbk. II. 184. 256. 301.

E.

Eckstein Rud. 145.
 Ecska 150. 172. 183. 305.
 Éder 78. 150. 160. 216. II.
 23. 51.
 Eger (folyó) II. 65.
 Eger (város) II. 62. 91. 320.
 Eger-Farmos II. 64. 65.
 Eger-Lövő II. 64. 65.
 Egloffstein 280.
 Egressy Gáb. 39. 41. II. 99.
 Egressy Sam. 40.
 Egri János 146.
 Egyed főhadn. II. 244.
 Egyházak, g. n. egyes. 77.
 180. II. 250. kathol. II.
 178. prot. 77. 180.
 Eisler alezr. II. 119. 244.
 262.
 Eitl Frigyes 144.
 Ekemező II. 68.
 Eldödi György II. 248.
 Elek Mih. 145.
 Elek százados 286.
 Elemér (falu) 199.
 Elemi oktatás 159.
 Emmerling 41.
 Emőd II. 246.
 Emödy Dán. 41. 117.
 Encse II. 148.
 Engelhardt. II. 33. 40. 83.
 184. 214. 223.
 Eötvös József 41. 47. 58. 68.
 70. 79. 102. 112. 133. 140.
 143. 158. 159. 209.
 Eperjes (Pozsonymegye) II.
 45.
 Eperjes (Sárosm.) 254. 306.
 309. II. 40. 42. 45. 99.
 159. 190. 231. 320.
 Ercsey Zsigm. 143.
 Erdemjелеk, magyar, II. 66.
 77. 169.
 Erdödy Ján. 72. 110.
 Erdödy Sánd. 209.
 Erdő-Szada 282.
 Erdővidék 332.
 Eresztevény II. 221.
 Ernesztháza 160.
 Ernőczred 250. 319.
 Erős Lajos 145.
 Érsek-Ujvár II. 31. 45. 257.
 Erzsébetváros II. 37.

Este-gyalogok 113. 125. 247.
 II. 53.
 Esti Lapok II. 87. 88. 113.
 137. 154.
 Eszék 101. 179. 247. 289.
 292. II. 35. 54. 126. 144.
 Esztergom II. 31. 103. 123.
 162.
 Eszterházy Antonia II. 154.
 Eszterházy-Creneville Karo-
 lina II. 154.
 Eszterházy Mihály 225.
 Eszterházy őrn. 149.
 Eszterházy Pál (hadfi) II.
 45. 221.
 Eszterházy Pál (miniszter)
 42. 47. 76. 102. 129. 164.
 196.
 Eszterházy Rozina II. 154.
 Eszterházy Sándor II. 24. 75.
 Ezeres (falu) 292.

F.

Fábriax Dani 144.
 Fábrián Gáb. 142.
 Fabinyi Frigyes 144. 211.
 Fábri Ist. 145.
 Fak 252.
 Facset II. 306. 309.
 Falk Károly 144.
 Farad II. 176.
 Farkasaszó 282.
 Farkasd II. 180. 187.
 Farkas János 54.
 Farkas Károly 143.
 Farkas László 266.
 Farkas Lajos 145.
 Farkas Lőrincz 146.
 Farkas Pál 143.
 Fehéregyháza 259. II. 259
 Fehér János 143.
 Fehér Lajos 144.
 Fehér Márton 143.
 Fehérmegye II. 117.
 Fehértemplom 122. 132. 158.
 167. 173. 187. 208. 220.
 230. 259. II. 21. 22. 145.
 148.
 Fehérváry cs. tbk. 172.
 Feketehalom II. 83.
 Feketehegy 248. II. 24. 27.
 225.
 Fekete Lajos 145.

- Fekete Lőrincz 146.
 Fekete-Ügy 209. 214. 238.
 Félégyháza II. 237. 255. 257. 273.
 Felek 327.
 Feleki Mikl. II. 177.
 Felenyed II. 86.
 Felső-Bánya 282.
 Felső-Oicsár II. 46.
 Felső-Rákos 312.
 Felső-Szeli II. 186.
 Felső-Szőcs 283.
 Felsőtábla (főrendek) 19. 22. 38. 43. 55. 57. 63. 139. 159. 238. 243. 267. 306. II. 81.
 Felső-Tömös II. 184.
 Felső-Zsolca II. 246.
 Felvincz 291.
 Fényszaru II. 236.
 Fenyőfalva II. 81.
 Ferdinánd király 18. 21. 26. 41. 48. 54. 57. 58. 61. 66. 77. 83. 84. 85. 120. 99. 102. 107. 111. 119. 127.—129. 133. 137. 147. 154. 161. 163. 166. 169. 174. 183. 189. 194. 200. 217. 219. 221. 222. 231. 237. 245. 257. 262. 264. 285. 291. 302. II. 97.
 Ferdinándy Bertalan 142.
 Ferencz-csatorna II. 85. 94. 172. 175. 216.
 Ferencz-József 67. 157. 302. 306. 308. 328. II. 12. 64. 59. 71. 83. 101. 102. 105. —117. 123. 127. 131. 145. 149. 153. 159. 165. 169. 195. 221. 226. 299. 317. 319. 320.
 Ferencz-Károly főhg. 61. 67. 129. 132. 157. 302. II. 132.
 Ferenczy hadn. 89.
 Fertő-Szentmiklós 313.
 Festetics Géza 143.
 Festetics gróf II. 16.
 Festetics Miklós 145.
 Fésüs György 146.
 Fiáth István 143.
 Fiáth Pomp. 106. 168.
 Fiedler 306. 309. II. 28. 45.
 Fiquelmont 157.
 Fischament 276.
 Fischer (honvéd) II. 50.
 Fischer István 156.
 Fiume 47. 94. 101. II. 71.
 Flór Ferencz 41.
 Flórián 208.
 Fogarassy Mih. 57.
 Fogaras-vár II. 223. 256.
 Főkormányzók (erdélyi) 68. 130. 281. II. 6.
 Földvár (Magyarhon) 78. 151. 168. 252. 301. II. 225.
 Földvár (Naszód mellett) II. 189.
 Földvár (Székelyföld) 301. II. 214.
 Földváry Károly 286. II. 95. 100.
 Földváry Sándor II. 72. 94. 95. 98.
 Fontanel-szoros II. 216.
 Forgách Aug. II. 154.
 Forgách Sándor II. 154.
 Forget II. 53. 85. 104.
 Főrendek I. Felsőtábla.
 Forró (Abaujm.) 330. II. 191.
 Forró alezr. II. 163. 179.
 Forró (A. Fehérm.) 275.
 Fosztó Ferencz. 142.
 Fosztó Károly II. 15.
 Főtvényszékek II. 161. 182.
 Foule 151.
 Francsek Ján. 145.
 Franczfeld II. 5. 8.
 Franciaország. 30. 163. II. 110. 114. 198. 239.
 Franczisci II. 123.
 Frangepán huszárok 299.
 Frankfurt 94. 152. 157. 158. 165. 174. II. 113.
 Frányova 252.
 Freidenreich 286.
 Freidorf II. 134. 150.
 Freund Fer. 143.
 Friedau 287.
 Frideczky Laj. 145.
 Friedenfels Öd. 146. 211.
 Frischeisen 311. II. 20.
 Frits százds II. 191.
 Froloff tbk. II. 302.
 Frummer alezr. II. 317.
 Fuad Effendi II. 32. 79.
 Fűbis 271.
 Függetlenség és dethroni-
 satio II. 97. 105.—117. 164.
 Futak 186. II. 57. 174.
 Futár, hirlap, II. 137.
 Fűzes-Abony II. 63.
 Fűzi főhadn. II. 220.
 G.
 Gablencz II. 11.
 Gábor Áron 295. 301. II. 209.
 Gabrieli János II. 182.
 Gabriel Istv. 142.
 Gaj Lajos 50.
 Galáni Ján. II. 182.
 Galacz II. 229.
 Gál Dániel 144.
 Gálfalva II. 21. 260.
 Galgócz II. 173. 180.
 Galiczia 106. 233. 255. 261.—262. 284. 311. II. 11. 81. 82. 125. 130. 135. 151. 159. 177. 182. 195. 320.
 Gál János 145.
 Gál László 272. II. 72. 85. 94. 104. 172. 254. 285.
 Gál Miklós 314. II. 16. 28. 46. 75. 261.
 Gálszécs II. 7.
 Garád II. 256.
 Garam II. 27. 29. 31. 121. 123.
 Gáspár Andr. 241. 259. 287. 300. II. 92. 96. 121. 123.
 Gáta 303.
 Gaura 283.
 Gazdasági egyesület, ma-
 gyar, 307.
 Gazette, ujság, 167.
 Gedeon Ján. 146.
 Gedeon László 310.
 Gedeon osztr. tbk 283. 331. II. 37.
 Gellén József II. 182.
 Gellérthegy II. 141. 142.
 Gemeinde-Ausschuss, Bécs-
 ben 53.
 Gencsy 143.
 Geramb II. 19.
 Gerend-Keresztur 275.
 Gergely őrn. 312.
 Geringer II. 169.
 Gerliczi Henr. 110.

Gesztely II. 252.
 Geysau száds II. 143.
 Gillenschmidt tbk II. 265.
 Gioberti 325.
 Glyczy Kálmán 144. 209-219. 230.
 Gläser altb. II. 46.
 Glatz 143.
 Glavina 146.
 Glózer 145.
 Göding II. 139.
 Gödöllő II. 96. 97. 98. 227.
 Gombás, honvéd, II. 50.
 Gombás patak II. 100. 227. 230.
 Gombóc főhadn. 268.
 Gombos László 298.
 Gömöri nemzetőrök II. 62.
 Göncz 330. II. 45.
 Gorcsakoff II. 249.
 Görgei Armin II. 120. 125. 133. 135. 211. 224. 227. 230.
 Görgei Arthur szolgálatba lépése s első dolgai 127. képviselő 143. Zichyt felakasztatja 227. 234. csapatvezér 234. Tácson 235. Ozorán 241. a fősergehez küldetik 250. itt a támadó had ellen érvel 265. Schwechaton 276. hadvezér 280. hadszervezői működése 281. 317. Windisch-Grätz nov. 12. felhívását visszaveti 296. eljárása a kóbor tisztek irányában 299. Prellkirchennél 303. a trónváltás ellen 308. Griechenaunál 308. Győrbe húzódik 316. 317. első ízetlenkedései a kormányval 317. Kossuthot diktátorsággal kínálja 318. Mosonyiál 320. Győrből Pest felé vonul 329. 330. a móori harc alatt 335. Kussuth ellen bosszus 336. 338. lemondással fenyegetődzik 338. II. 5. Vác felé rendeltetik II. 6. Hamzaabegen II. 7. váci kiáltványaiiban a honv. bizottmány ellen pártot üt II. 9.

a bányavárosok felé indul II. 13. Verebélyen II. 16. Selmecezen II. 18. Schlick háta mögé rendeltetik II. 18. Kőrmezőn II. 20. Hodricson II. 26. Beszterczebányára elhúzódik II. 29. Windisch-Grätz titkos követével találkozik II. 33. Guyont Branyiszkóra küldi II. 40. Schlicket Kásáról elszalasztja II. 45. Dembinskinek alárendeltetik II. 51. Szézen II. 53. Dembinskivel Miskolczon összepöröl. II. 55. Kápolnán II. 62. Dembinskivel elégedetlen II. 56. 65. neki nem engedelmessékedik Poroszlón II. 66. 67. 70. Dembinskit elfogatja II. 70. Kossuthal kibékül II. 73. felsőmagyarországi főparancsnok II. 75. Debreczenben rendjlesztáson II. 77. Vetter irányában gyanakodó és durczás II. 76. Beniczkyt Losoncra küldi II. 87. viszonya a békepárttal II. 88. 165. ideigl. fővezér II. 91. Gáspárt Hatvan ellen küldi II. 92. T. Bicskén II. 95. Isa Szeghen II. 96. gödöllői tanácskozmánynál II. 97. Kossuthot tábori tartózkodása alatt nevetségessé teszi. II. 98 a függetlenségi határozat ellen kifakad II. 115. 116. Léván. II. 121. Komárom fölmenti II. 127. 128. innen miért nem nyomul Bécs felé? II. 129. 130. lehet-e ezért árulónak itélni? II. 162. hadügyminiszter és fővezér II. 133. 137. ápr. 14-et megbuktatni igyekszik II. 130. 133. 164. 165. Vettort alvidéki parancsnokká teszi II. 133. Budavár alatt II. 139. 143. 152. 153. 158. 161—163. 181. az I. oszt.

érdemjelt és az altábornagyságot visszautasítja II. 159. Debreczenben mint miniszter II. 162. a Pestre költözésért bosszankodik II. 166. azon felhívásnak, hogy vizontorlatból néhány osztrák tiszteet lövessen föbe, nem enged II. 171. Percelt letéteti. II. 178. vágvonalai hadjárata II. 181. az 148. törvények alapján békülni akar Ausztriával II. 181. Pereden II. 185. Asbothot és Knezieset eltávolítja II. 188. a kormányt rá bírja, hogy minden erő az osztrákok ellen fordítassék II. 194. ápril 14-et minisztertanácsban megtámadja II. 194. a kormány székhelyeül komáromot ajánlja II. 194. Győrben II. 199. Kossuthot N. Váradra küldi, pénzküldésre kéri II. 200. 201. délvidékre rendeltetik II. 200. Kossuthnak írja, hogy Haynaut komáromnál akarja megverni II. 202. megigéri, hogy lehozódik II. 203. a fővezérségből letétetik II. 204. Komárom alatt sebet kap II. 208. a hadserog által vezérnek kívántatik II. 211. ilyenül a kormány által is elismertetik II. 213. rábírja a sereget, hogy Komáromnál még egy csatát vívjon II. 215. 217. tisztei előtt Kossuthal való feszültségét fölfedi II. 217. Komáromból kiindul II. 223. Váczon Paskeviccsel ütközik II. 227. —230. Rüdigernek írja, hogy alkudozni a kormány dolga II. 234. az oroszok által fegyverletételre szólíttatik II. 225. Paskeviccsnek izeni, hogy Magyarország a czár alá terti hajlandó II. 235. az

orosz tisztekkel piszto-lyokat cserél. 236. a közvélemény által Kossuth fe-
libe emeltetik II. 240, 248. Paskevicstől az 1848. al-
kotmány garantirozását ki-
vánja II. 241. Miskolcz
alatt harczol II. 246. a ház
által fővezérnek kívánta-
tik II. 247. a Hernádnál
időzik II. 252. 256. Tokaj-
nál átkel a Tiszán II. 255.
megvető bánásmódja Sze-
mere iránt II. 264. Nagy
Sándort Debreczenbe küldi
II. 265—271 sürgeti, hogy
a trónt fel kell ajánlani a
czárnak II. 279. 291.
Nagy Sándort Schlick el-
len Sáhra küldi II. 290.
Aradon minisztertanács-
ban II. 292. 295 itt ki-
mondja, hogy a háborút
be kell végezni II. 293.
Ferencz-József elismeré-
sét sürgeti II. 293. diktá-
torsági hajlamaiért kérdő-
re vonatik II. 293. Kossuth
által a főhatalommal meg-
kináltatik II. 293. a to-
mesvári veszteségről érte-
sül II. 294. Kossuthot le-
mondásra szólítja II. 295.
az oroszokkal alkudozni
hatalmat nyer II. 295. dik-
tátor II. 295. Rüdigernek
megírja, hogy föltétlenül
hódol II. 296. ezen tervét
a haditanács elibe terjeszti
II. 297. indokai a fegyver-
letételben II. 297. 298.
miért nem hódolt az osz-
trákok előtt? II. 299. Vilá-
gosiánál II. 303—304. N. Vá-
radon Paskevics előtt II.
307. Véceseýt II. 309.
Damjanicsot II. 313. Klap-
kát II. 315. 319. az erdélyi
sereget II. 318. példá-
ja követésére szólítja,
a Főlségtől kegyelmet II.
319. Paskevicstől aranya-
kat II. 320. kap s beleb-
beztetik.

Görgény II. 243.
Görög n. e. vallásuak 77. II.
250.
Görömböly II. 242. 246.
Gorove Ist. 146.
Gospodincze 179. II. 98.
Gosz Károly 145.
Gosztonyi József. 144.
Götztó bk. 311. II. 7. 20. 29.
45. 52. 62. 100.
Gozmán 143.
Gózon alezr. II. 247.
Gózon Imre 144.
Grab (falu) 305. II. 177.
Grabác II. 283.
Grabbe II. 159. 184. 189.
224. 249. 252. 282.
Gradiskai határőrök 290.
Graenzenstein Guszt. 208.
Gräff József. 41.
Grammont 193. 334. II. 174.
Gránátosok 237. II. 244.
Grant II. 39.
Griechenau 308.
Grois 293.
Gross Ferencz 40.
Grotenhielm II. 159. 183.
188. 197. 220. 224. 228.
230. 243. 244. 263. 305.
308. 314. 318.
Grozesd II. 244.
Gruber II. 38. 170.
Gubkin őrn. II. 199.
Guizot 289.
Guravoj 272.
Gutta II. 45. 178. 187.
Guyon 276. 280. 318. II. 13.
17. 19. 22. 26. 29. 39. 40.
54. 63. 64. 76. 77. 83. 121.
141. 193. 196. 225. 233.
242. 243. 261. 274. 276.
285. 294. 309. 311. 312.
Gverillák 315. II. 82.

Gy.

Gyála II. 89.
Gyalmár II. 191.
Gyalóka 250.
Gyalu 292. 295. II. 216.
Gyapju (falu) II. 279.
Gyene Kár. 283.
Gyergyay Fer. 144. II. 182.
Gyergyó-szék 284.

Gyertyámosi havas II. 179.
Gyika Jenő 146.
Gyógy II. 86.
Gyökeres 283.
Gyöngyös II. 11. 62. 75. 76.
191. 231. 237.
Győr 127. 277. 321. 329. II.
129. 149. 151. 157. 162.
199. 206. 308.
Gyórfi Sándor. 144.
Gyula II. 308.
Gyula-Fehérvár 237. 263.
272. II. 312. 320. őrsége
II. 90. kiront II. 94. 220.
zárlata és ostroma II. 90.
93. 161. 192. fölmentetik
II. 262. 301.
Gyulay Fer. 150. II. 308.
136.
Gyulay Laj. 144.
Gyurgyevó II. 243.
Gyurics 173.
Gyúrky Pál 56.
Gyurkovits Máté 40.
Gyurman 116.

H.

Hadház II. 210.
Hadifőtanoda 309.
Hadik II. 6. 50. 53. 82.
Hadparancsnokság, n. sze-
beni cs. k. 130. 327. 338.
II. 13.
Hadzsics Lázár 144. 156.
Háj (falu) II. 20.
Hajdu-Böszörmény II. 137.
142.
Hajdu-Kerület 46. 292. 321.
II. 16.
Hajnik Pál 40. 41. 145. II.
275.
Hajós József 145.
Halasy Ede 144.
Halász Bódi 145. 245. II. 182.
Halász Géza 41.
Hallavanya ezr. II. 169.
Haller Ferencz 72. 258.
Haller Lajos 144.
Haller Sándor 143.
Halmágy 272. II. 156. 172.
Halmaj II. 76.
Hám János 133. 270. II.
154.

- Hammersdorf II. 25.
 Hammerstein 165.
 Hamzsabeg II. 7.
 Harmadik z. a. 311. II. 5.
 22. 95. 100.
 Harminczharmadik z. a. II. 4.
 Harmincznegyedik z. a. II.
 37.
 Háromszék 258. 295. 299.
 301. 308. 327. 331. II. 40.
 Harsány (Borsódm.) II. 191.
 243. 246.
 Hartlieb 193. II. 169.
 Hasford II. 193. 260. 262.
 278. 317.
 Hátszeg. 247. 275. II. 119.
 316.
 Hatzel Márton 144.
 Hatvan II. 76. 92. 191. 227.
 231. 237.
 Hatvanegyedik z. a. II.
 324.
 Hatvány II. 94. 127. 144.
 146. 156.
 Hauk Laj. 277.
 Hauke 143.
 Haulik 52. 72. 113. 270.
 Hauser Ernő 145.
 Hauslab tbk. II. 277.
 Haydte I. Heydte
 Haynau II. 135. 157. 165.
 169. 170. 195. 199. 206.
 208. 219. 221. 222. 224.
 230. 232. 233. 253. 255.
 257. 261. 272. 273. 277.
 284. 287. 288. 300. 313.
 320—323. 328.
 Házmán 143.
 Havas József 146. II. 12.
 Heckscher 166.
 Hecse II. 199.
 Hegedís Imre 143.
 Hegyes (falu) II. 24. 225.
 Hegyesi II. 12.
 Hegyfalu 250.
 Heilprin II. 252.
 Heinz fődn. II. 214.
 Hengel 40.
 Henningsen II. 331.
 Hentzi II. 126. 139. 141.
 147. 150.—152. 158.
 Herkal II. 128. 208. 221.
 272. 328.
 Herkalovics II. 66. 68.
 Hermány 305. 332. II. 40.
 238.
 Hermann Gáspár 146.
 Hernád 309. 330. II. 42. 45.
 247. 252. 256.
 Hertelendy Ign. 57.
 Hertelendy (hadfi.) II. 27.
 Hertelendy Miksa 146.
 Herzinger II. 121. 180. 185.
 186. 221. 285.
 Herzmanovszki II. 28.
 Hetény II. 256.
 Héthárs II. 185.
 Hétszemélyes tábla II. 162.
 182.
 Hettyei István 146.
 Hettyei Vincze 146.
 Hétur II. 241.
 Hezeres II. 306.
 Heydte 284. 299. 301. 305.
 308. II. 47.
 Hevesmegye 310.
 Hevesi Bert. 143.
 Hidas-Némethi II. 45.
 Hidvég (Erd.) 299. 301. 327.
 331.
 Hirlapkezelési szabályzat
 135.
 Hirsra II. 244.
 Hitelintézet 43.
 Hód-Mező-Vásárhely 189. II.
 274.
 Hodony II. 284.
 Hodrics II. 26.
 Hodzsa 88. 210.
 Hollán Ernő II. 90.
 Hollán Hugó II. 174.
 Holtsche 226.
 Holztrau 287.
 Homoród II. 256.
 Hontmegye 311.
 Honvéd, napilap, 284. II. 39.
 113. 147.
 Honvédelmi bizottmány 218.
 243. 246. 249. 250. 254.
 286. 287. 297. 301. 307.
 317. 322. 324. 333. 335.
 337. 338. II. 22. 32. 68.
 111.
 Honvédsereg 100. 165. 170.
 201. 256. 297. 200. 321.
 326. II. 51. 280. 286—290.
 306. 307. 309—311.
 Hórak 263. 266. II. 90.
 Horpács 251.
 Horgos II. 55. 85. II. 274.
 Horruczake II. 58.
 Horogi Sám. 146.
 Hort II. 92.
 Horváth Boldizsár 146. II.
 182.
 Horváth Dán. 143.
 Horváth ezr. 324.
 Horváth Ferencz 145. II.
 182.
 Horváth, hadfi. (honvéd) II.
 123. 173.
 Horváth, hadfi. (osztrák) II.
 160. 193. 225.
 Horváth István 143.
 Horváth János 72.
 Horváth Mihály 133. 145.
 270. 136. 147. 170. 171.
 178. 204.
 Horváth Miklós II. 48.
 Horváth Ödön 145.
 Horváth Péter 146.
 Horvátország 19. 25. 42. 49.
 56. 59. 79. 84—86. 89.
 93. 111. 113. 117. 119.
 123. 141. 147. 164. 179.
 184. 190. 201. 209. 242.
 II. 71. 128. 253. V. 3. Tar-
 tományi gyűlés. Jellačić.
 Hosszuszó 275.
 Hosszuszó 271. 289.
 Hoviger II. 291.
 Hrabovszky tábornok 85.
 89. 93. 120. 122. 124.
 126. 132. 133. 140. 153.
 II. 12.
 Hrabovszky alezr. II. 41.
 Hrabovszky száz. II. 53. 55.
 Hradek 214.
 Hradisch 88. II. 139.
 Hunfalvy Pál 145. II. 18.
 239.
 Hunkár Ant. 72.
 Hunkóc 306.
 Hunyadmegye II. 94.
 Hunyadycsapát 231. 290. 298.
 322. 334. II. 118. 186.
 Hunyady Julia II. 154.
 Hurban 88. 141. 210. 213.
 311. II. 20. 62.
 Huszágh Dán. 146.
 Huszka Ján 141.
 Huszonharmadik z. a. 319.

Huszonkilenczedik z. a. II. 152.
Huszonyolczadik z. a. II. 22.
Huta II. 31.

I.

Ibrahim beg II. 245.
Igló II. 31. 39.
Igmándy II. 53. 89.
Ihász II. 90. 238.
Iházi, puszta, II. 195.
Ilkey 41.
Illanosa 251.
Illési Józ. 144.
Illyefalva II. 244.
Imely főhadn. 305.
Imrédy 144.
Inczc őrn. II. 220.
Inczedy II. 68. 22. 239.
Inkey őrn. II. 158.
Innsbruck 102. 107. 157. 161.
Ipoly II. 101.
Ipoly-Ságh II. 16.
Irányi 40. 142. 145. 254. 310. II. 65.
Irinyi Bert. II. 104.
Irinyi Józ. 38. 40. 143. 154. II. 239.
Irsa II. 30.
Isakovics 77.
Isakow II. 315. 319.
Isa-Szegh II. 96.
István nádor 18. 22. 38. 42. 55. 58. 72. 74. 77. 80. 86. 89. 93. 96. 123. 128. 130. 137. 155. 156. 161. 186. 195. 198. 201. 214.
Istvánföld 173.
Izmay 232.
Ivánka Imre 226. 268.
Ivánka Zsigmond 144.
Ivin tbk. II. 259.

J.

Jáad II. 61. 197.
Jabloneza 282. II. 215.
Jablounowsky I. 23. 29. 33. 46. 52. 101. 121. 221. 261. 272. 273. 277.
Jablunka 311.

Jablonsky 185. 327. 332.
Jakobi Ján. 144.
Jakovics Józ. 145.
Jakubik Ant. 144.
Jám 208. 220.
Jancu 266. 274. 291. 307. II. 90. 127. 142. 144. 156. 166. 175. 177. 179. 216. 281.
Janik 221. 272.
Jankó M. Brin II. 154.
Jankovics Gyala 72.
Jankovics László 72.
Jankovics (Eszéken) 179.
János főhg. 121. 129. 133. 136. 156. 164. 166.
Jára II. 19.
Járek 162. 179. 182.
Jarkovác. 160. 315. II. 134. 144.
Jaroslav 214.
Járosy II. 261.
Jász-Berény II. 67. 76. 237.
Jászkunok 46. 163. 171. 310
Jekelfalusy Emil 145.
Jekelfalusy Vincze 133.
Jelics II. 120.
Jellačić 48. 66. 72. 77. 79. 81. 90. 93. 100. 101. 106. 107. 112. 113. 116. 120. 125. 128. 134. 141. 142. 153. 156. 164. 182. 183. 190. Magyarországra betör 193. 201. 214. 225. 232. 239. 253. 276. 302. 308. 316. 320. 334. II. 75. 76. 95. 96. 102. 103. 121. 124. Pestről délre indul II. 126. 140. 143. 144. 148. 160. 161. 172. 174. 192. 215. 253.
Jendrassik 145.
Jessauloff. II. 209. 213.
Jeszenák 72. 247.
Joanneszkó 144.
Joannovics Csicsa 84. 116. 122. 168. 312.
Joannovics Mihály 216.
Jókai 38. 41. II. 49. 88.
Jónák 162.
Jordán őrn. II. 318.
Jósika Miklós 225. II. 49.
Józsiika Samu 65.
Jozipovich Istv. 106.

József nádor 18. 63.
Jovich, délen, 78. 126. 179.
Jovich, Erdélyben, 185.
Juhász, század. 324.
Jura György 89.
Jurka Ján. 89.
Justh György 146.
Justh József 71.
Justh Manó 41.

K.

Kabos 71.
Kács I. Káty
Kacsokovics 40. 145.
Kakasfalva II. 36.
Kál II. 62.
Kalauz Pál 146.
Kalchberg 283.
Kalján II. 306.
Kalliany 293. II. 21. 79. 83.
Kálnoky Dénes 258.
Kálnoky főhadn. 170.
Kálnoky őrn. II. 229.
Kálóczy Laj. 143.
Kalotaszeg 285.
Kamenicz 124. 126. II. 90. 125. 160. 169.
Kanczellária, ordélyi, 128. magyarhoni 69.
Kandó Kálm. 146.
Kapnyik-Bánya 282.
Kápolna II. 62. 191. 237.
Kápolna (Erd.) 327.
Kaposvár II. 16.
Kapy Ede 145.
Karácsonyi Ant. 146.
Karácsonyi Istv. 160.
Karácsonyi Ján. 143.
Karácsonyi László. 71.
Karagyorgyevics 125.
Karánsebes II. 119. 205. 307. 309. 315.
Karas, folyó, 187. 230. 300.
Kárász Benj. 72.
Karger 251. II. 10.
Karger, osztrák, II. 74.
Karika Ján. 144.
Karlovicz 74. 96. 112. 124. 126. 247. II. 104. 125. 226.
Karlovits tbk. II. 319.
Karner 133.

Károly-Albárt 163. II. 53.
 Károly-Ferdinánd - gyalogok 305.
 Károlyi alezr. II. 143. 145.
 Károlyi György 71.
 Károlyi-huszárok 286. 299. II. 186.
 Károlyi Istv. 72. 286.
 Kassa 305. 309. 330. II. 10. 16. 45. 52. 159. 190. 191. 231. 249. 320.
 Kassalik 41.
 Kászony-Ujfalu II. 262.
 Kászonyi II. 186. 223.
 Káta II. 95.
 Katholikus egyház II. 178.
 Katinelli Kár. II. 182.
 Katona Miklós 282. 296.
 Káty 179. II. 172. 225.
 Kaufman tbk. II. 229.
 Kazinczy Gábor 142. 146. 154. II. 18.
 Kazinczy Lajos II. 27. 54. 121. 191. 219. 252.
 Kecskemét 220. 286. II. 237.
 Kedves Laj. 311.
 Keglevics Gábor. 19. 43.
 Keglevics Viktória II. 154.
 Keleti Zsigmond 41.
 Keller Ján. 142. 146. II. 182.
 Kéménd II. 123.
 Kemény Dén. 143. 209.
 Kemény Domok. 142.
 Kemény Farkas 323. II. 38. 44. 47. 86. 90. 93. 174. 177. 179. 260. 308. 314.
 Kemény Ferencz II. 6.
 Keményfi őrn. II. 85.
 Kemény István 72. II. 15.
 Keményzászlóalj II. 21. 36.
 Kemény Zsigmond 141. 273.
 Kempelen százados II. 187.
 Kempen 193. 226. II. 81.
 Kendelényi 41. 145.
 Kengelátz 77.
 Kenyérmező II. 301.
 Képviselői törvény 37. 39. 49. 57.
 Képviselőház összehívása 102. megnyitása 137. 138. kétszázezer ujoncot és 42 milliónyi hitelt szavaz meg 147. válaszfelirati vi-

tái 153. az olasz ügyben 153. küldöttsége Innsbruckba 154. a délvidékre ostromállapotot kíván 156. és székely telepeket rendel 157. Németországgal szövöttekzik 158. ujonczállítás törvénye 164. a költségvetés körül 170. száz tagu küldöttsége Bécsbe 184. Mészárosat a délvidéki tábor élére küldi 184. a kormányt Kossuth és Szemerére bizza s a jul. 11. határozatok fogantatosítását elrendeli 195. a nádornak a kormány átvételét nem engedi 195. permanensnek nyilvánítja magát 197. a hazamenő százsz követek ellen 211. küldöttsége a bécsi országgyűléshez 201. 211. a a nádort a sereg élére állítja 201. Batthyánynak bizalmat szavaz 202. a honvédelmi bizottságnak felállítja 218. a szept. 19. kéziratot félreteszi 220. Lambert küldetése ellen óvást tesz 223. a honvéd. bizottmánnak kormányi hatalmat ad 225. az okt. 3. leiratot elveti, Jelačić alkirályságának ellenmond s a felosztás daczára együtt marad 238. az oroszai győzelemért köszönetet szavaz 242. a kormányt egészen a honv. bizottmányra ruhazza 243. az osztrák kormány foglyait kibocsátatja 248. a külföldön lévő magyarokat haza parancsolja 248. Mógát Jellačić ellen Ausztriába küldi 249. s onnan visszahija 252. a hadsereg nemzeti lábra állítását elrendeli 256. a nagyobb pénzjegyeket forgalomba bocsátatja 256. Windisch-Grätz és Puchner ellen tiltakozik 267. Erdély népei-

hez kiáltványt intéz 273. az okt. 20. nov. 6. és nov. 7. kir. iratokat elveti 304. az adóügyben 307. Ferencz-József királyságának ellent mond 306. a Ludoviceum dolgában 309. az urbéri kárpótálás körül 333. székét Debreczenbe áttenni s egy békekövettséget indítani határozza 337. követtsége Windisch-Grätz előtt II. 8. 17. első ülése Debreczenben II. 15. kinyilatkoztatja, hogy együtt marad s a függetlenséget védi II. 17. a vészörvény-székeket szervezi II. 44. a távollévő képviselőket lemondottaknak tekinti II. 65. Bemet jutalmazza II. 84. Kossuth által igazolási engedékenységéért dorgáltatik II. 87. a függetlenséget és az uralkodóház száműzését kimondja s Kossuthot kormányzóvá teszi II. 105—117. 120. a Csajkáskerületet felosztatja II. 132. Szemere miniszteriumának elveit helyesli II. 136. H.-Böszörmény resublikai vágyait tudomásul veszi II. 142. Görgeit Budavár bevételéért jutalmazni kívánja II. 158. az 1848. nov. — 1849. adót tárgyalja II. 161. a kormányzó fizetését megszabja II. 165. székét Pestre áttenni s üléseit jul. 2-ig elnapolni határozza II. 166. pesti egyetlen ülése II. 207. a Szegedre költözést elhatározza II. 207. Szegeden a hazai ügyek állása felől értesül II. 239. Görgei ügyében a kormányznak szemrehányást tesz II. 247. a nemzetiségek egyenjogóságát s a zsidók emancipációját kimondja. II. 250. Du-

- sheknek ujra 60 millió hitelt nyit II. 251. üléseit felfüggeszti II. 251. Aradon II. 275.
 Képviselők, 1848. országos, 142—147.
 Kerecsend II. 63. 231. 249.
 Keresztes háboru II. 155. 159.
 Keresztesy Ambrus 143.
 Keresztur (Bácsm.) II. 225.
 Kermespaták II. 11.
 Kerpényes II. 142.
 Keszegfalva II. 250.
 Keszthely 202.
 Kézdi-Vásárhely II. 193. 221. 262.
 Khail Mihály 145.
 Kholera II. 190. 320.
 Kiesewetter II. 39. 40.
 Kilenczedik z. a. 173. 178. 286. 300. 311. II. 95. 99.
 Kincstári utalványok 104.
 Kinie II. 238.
 Kipke 319. II. 10.
 Királyi tábla II. 161. 182.
 Király-Némethi II. 54.
 Király-Pataka II. 168.
 Király-Rév. II. 180. 185.
 Kis-Bánya II. 177.
 Kis-Becserek 288. II. 284.
 Kis-Bér 334.
 Kis-Czég II. 305.
 Kis-Enyed 260.
 Kisfalud (Engelsbrunn) 263.
 Kisfalud (Tokaj mellett) II. 28.
 Kis-Ilva II. 189.
 Kis-Jenő II. 308. 313.
 Kis-Kanizsa 232.
 Kis-Kapus II. 66. 68.
 Kis-Kér 168. II. 23. 90. 91. 225.
 Kis-Kikinda II. 127.
 Kis-Küküllő II. 21.
 Kis-Marja II. 269.
 Kis-Miklós 146.
 Kis-Sebes 322.
 Kiss Ernő 77. 150. 160. 168. 172. 182. 197. 199. 304. II. 8. 72. 77. 200. 203. 302. 325. 331.
 Kiss Károly 100. 298.
 Kiss Pál 183. 300. 315. II. 47. 95. 96. 128. 323.
 Kiss őrnagy. II. 161.
 Kiss Sándor 323. II. 25. 78. 184.
 Kis-Szeben 131. II. 185.
 Kis-Teremia II. 279.
 Kis-Torony II. 278.
 Kisuzca-Ujhely II. 7.
 Kis-Ujfalu II. 227.
 Kiszács II. 55.
 Kis-Zombor II. 85.
 Klapka 103. 127. 143. 287. 305. vezér Schlik ellen II. 11. 20. 27. 37. 45. 46. 55. 56. 62. 65. 69. 76. 77. 83. 92. Tápió-Bicskén 95. 96. 97. 100. 121. 124. 128. 130. 140. 133. 143. 153. 149. komáromi várparancsnok II. 164. 176. 181. 186. 187. 205. 208. 211. 213. 215. 217. 221. 223. Tatára kiront II. 248. 256. 259. 272. 308. 315. 319. 322—324. 327—330.
 Klauzál 53. 47. 54. 26. 117. 134. 135. 143. 198.
 Klein II. 116.
 Klement őrn. II. 189.
 Klock 197.
 Klokocsán II. 81.
 Kmety 316. II. 13. 19. 31. 42. 63. 64. 65. 102. 139. 153. 157. 179. 195. 225. 261. 285. 306. 309. 312.
 Knéz 294.
 Knezics II. 95. 128. 139. 158. 186. 199. 219. 303.
 Kničanin 125. 167. 173. 188. 199. 300. 304. II. 8. 21. 104. 160. 242.
 Kőbánya II. 102. 120.
 Kőburghuszárok II. 78. 95.
 Kócs 335. II. 129.
 Kocsárd 275.
 Kodics II. 163.
 Koffler II. 42.
 Kőhalom II. 256. 262.
 Kohlman 149. 226. II. 125.
 Koics 122. 149.
 Kóka II. 23.
 Kőkényessy 242. II. 128.
 Kőkös (falu) II. 214.
 Kőkös (folyó) II. 209.
 Koller Józs. 145.
 Koller Londonban 288.
 Kolozsmegye II. 189.
 Kolozsvár 45. 81. 108. 236. 250. 260. 292. 293. 327. II. 15. 54. 118. 138. 180. 263. 280. 308. 320.
 Kolowrath 149. 168.
 Koltó-Katalin 282.
 Költségvetés, országos, 170. 307. II. 261.
 Komáromvár 209. 236. 336. II. 45. 77. 83. 91. 92. 98. fölmentetik II. 124. 128. 149. 208. 211. 217. 221. 223. 248. 256. 256. 259. 271—272. 308. hódolatra szólítatik II. 315. 316. 319. 321. 323—325. 328—330.
 Komáromváros 209. II. 330.
 Komáromi nemzetőrök 276. honvédek II. 208.
 Komáromi Lapok, ujság, II. 324.
 Komlósy Imre 143.
 Komlósy őrn. 301.
 Kompolt II. 55. 62.
 Konop 271.
 Konstanczinápoly II. 53. 245.
 Konstantin főhg. II. 236.
 Kóny II. 176. 179.
 Köpecz 308.
 Körmend II. 16.
 Körmöcz. II. 19. 29.
 Kornis II. 318.
 Köröm (falu) II. 249.
 Koronhály 210.
 Körös 322.
 Körös-Bánya 272. II. 156.
 Korotnok II. 39. 40.
 Korponay II. 249. 265. 268.
 Körtvélyfája II. 263.
 Kossa Dán. II. 178.
 Kossalko II. 12.
 Kossuth Hirlapja 269. II. 113.
 Kossuth-huszárok 257. 312. 331.
 Kossuth Lajos az adminisztratori rendszer ellen 15. Széchenyivel vitázik 17. az ellenzék szónoka 19. Pozsonyban a választási ügyben 21. a horvá-

tekről megvetőleg szól 25. az adminisztratori kérdésnél szerepétől elüttetik 28. a Részek ügyében 28. a Vukovár-fiumei vasut érdekében 29. az örökös tartományoknak és az olaszoknak szabadságot sürget 29. felelős miniszteri utom indítványoz 30. felirati javaslata az országgyűlés teendői felől 35. 36. a márcz. 15.-ki pesti küldöttséggel szemben 40. pénzügyminiszter 47. álláspontja a horvát kérdésben 52. kívánja hogy a megerősített t. cikkeket az új miniszterek írják alá 55. Zsedényit védi 56. a népképviselő ügyében 59. az újvidéki küldöttséget fogadja 64. Pestre érkezik 68. itteni első dolgai 70. kincstári utalványai 104. Jellačićnak a pénzküldést megtagadja 105. a felsőtábla eltöröltetését nem akarja 139. képviselő 145. kétszázezer ujoncot és 42 milliónyi hitelt indítványoz 147. az olasz ügyben nyilatkozik 153. telepítvényi t. javaslata 157. a német ügyben szól 159. egy és két forintos pénzjegyei 160. Ferencz-József megkoronáztatását kívánja 161. a nádort a koronával megkinálja 161. némely osztrák bankjegyeket betilt 162. költségvetési t. javaslata 170. Bécsbe 100 tagu küldöttséget indítványoz 184. az utczai köztvéleményrel fog kezelt 186. öt forintos pénzjegyeket bocsát ki 187. indítványozza, hogy a jul. 11. határozatok foganatosíttassanak, Istvánnak pedig a kormány át ne engedtesék 195. a kormány általalkítását sürgeti 198. Bat-

thyánnak védelmére kél 200. 204. küldöttséget indítványoz a bécsi országgyűléshez 201. 212. a nádort Jellačić ellen küldetni indítványozza 201. Batthyányt kéri, hogy ne mondjon le 203. a felvidéki panszlávok ellen 210. a haza menő százsz követei ellen 211. sürgeti, hogy Batthyány oszssa meg a hatalmát a honv. bizottmányynal 218. első kirándulása az Alföldre 221. külföldi utlevelet kér 221. Lamberg ellen 223. Lamberg gyilkosai ellen szól 223. a honv. bizottmány tagja 225. Ferdinánd által megbélyegeztetik 231. 285. Szegeden szónokol 233. az okt. 3. leirat elvetését sürgeti 239. a honv. bizottmány elnöke 243. a külföldön levő magyarok haza jövetelét, az olasz foglyok szabadon eresztését indítványozza 249. az Olaszországban lévő magyar katonákat haza hívja 249. a „kilencz támadás“ tervét a ház előtt föltárja 253. a parndorfi táborba indul 254. 265. utasítása a népfölkelési ügyben 257. lengyel legiókat állítat 262. Windisch-Grätzet békére szólítja 268. Ivánka elfogatása ellen óvást tesz 269. Schwechatnál küldi 288. 289. a honvédek a sorkatonákkal egyenlősíti 297. Ferencz-József el nem ismerését indítványozza 306. a közcsiggedést a kassai veregség után oszlatja 310. 329. gverillákat állittat 315. a n. szombathi harcvesz-

tést közzé teszi 319. Görgei részéről diktatással kinaltatik meg 320. ennek mosonyi magán tudósítását közzé teszi 321. Beöthy Erdélybe küldi 321. a népet harcra buzditja s a benuktaknak jutalmakat ígér 294. 326. Windisch-Grätz által körtetik 332. javaslata az urbéri kárpótlás ügyében 333. a fővezérséget tényleg gyakorolja az év végén 335. Pestről menekül 338. Debreczenhez nyilatkozatot ír II. 5. Görgei váozi kiáltványaiival szemben II. 10. 18. Dembinskit fővezérnek szánja II. 10. aprópnézetek készített II. 15. aggodalmi a ház össze gyűlése felett II. 16. a házat kitartásra lelkesíti II. 17. a béke érdekében nyilatkozik II. 49. 73. Tisza-Füreden a vezérek pörében II. 72. Görgeivel kibékül II. 73. 74. a táborba utazik s a fővezérségre vágyik II. 76. érdemjeleket oszt. II. 77. Bemet kegyelmezési hajlamaiban korlátozza II. 80. Guyont és Lenkyt Komáromba küldi II. 83. a házat igazolási engedékenységéért dorgálja, a kibékülés ellen inti, s a sajtóra panaszokodik II. 87. Görgeit id. fővezérré teszi II. 90. Pukynak Komáromban teljhatalmat ad II. 91. a vezérekkel a függetlenség kikiáltása felől értekezik II. 97. Görgei által a táborban nevetséges sé tétetik II. 98. az ellenség számára való ujoncadást megtiltja s a nemzetre önkényüleg ismét 200 ezer ujoncot vett ki II. 99. a függetlenséget és az uralkodóház szám-

üzetése a házban indítványozza II. 105—117. országkormányzó II. 106. nővérét országos kórházi főpolónónak kinevezi II. 118 némely osztrák bankjegyeket ismét betölt II. 124. a házban 50 ezer ujoncot indítványoz II. 125. Dembinskit Galiczia széléhez küldi vezérnek II. 126. Budavár elfoglalását megrendeli II. 130. 140. a székhelyek közgazgatása felől intézkedik II. 139. Aradvárba ultimátumot küld II. 131. a Csajkáskerület felosztatását indítványozza II. 132. Görgeit hadügyminiszterré teszi s a fővezérséget is nála hagyja II. 133. Percz lt. Ó-Becse odahagyásáért megfedi II. 136. miniszteriumot alakít II. 139. ennek hatáskörét nyirbálja II. 137. a királyság jelvényeit eltörli s a republikát ellenzi II. 137. 138. a debreczen-kolozsvári vasut ügyében II. 138. Hatványt A. Bányára küldi II. 141. Perczelt bánsági kirándulásaiért fedi II. 145. kormányzói esküjét leteszi II. 151. az oroszok ellen Európa előtt óvást tesz II. 155. Perczelt a ráczok ügyében utasítja II. 175. fővezéri vágyait ismét elárulja II. 165. Görgeit Debreczenből a táborba visszaküldi II. 165. az elstek emléke felől intézkedik II. 162. kormányzói fizetése II. 165. fényes bevonulása Buda-Pestre II. 170. 181. csatornát ígér Pestnek II. 167. a kat. öltönykészítést maga ellenőrzi II. 181. a főtörvényszék tagjait kinevezi II. 182. N.-Váradon Bimmel II. 183. Pes-

tot Budával egyesíti II. 192. Európának az oroszok miatt szemrehányást tesz II. 197. Görgeit a délvidékre parancsolja II. 200. erre bosszus, a miért neki székhelyül Váradot ajánlja. II. 201. Ludvigot a táborból visszahívja II. 201. ingerültsége a nemz. pénzjegyek el nem fogadása miatt II. 201. Görgeit a fővezérségtől megfosztja II. 204. a képviselőházban a Szegedre költözést javallja II. 207. Bemnek az ostromállapot kihirdetéseért szemrehányást tesz II. 210. a komáromi táborra Görgei kegyeléseért bosszus II. 213. Klapkát megbizja hogy a sereget Komáromból indítsa ki II. 215. belenyugszik, hogy a főserreg Komárom körül működjék II. 216. Perczelt a Közép-Tiszához rendeli II. 218. önkényüleg hadi dolgokba nyul 335. II. 218. 219. 248 a fővezérséget Bemnek felajánlja II. 219. Szegedre érke. hol Európa szabadságát hirdeti II. 223. v. ö. 73. a hatóságokat biztatja ügyeink jól állásával II. 224. Szemere által lemondásra szólíttatik II. 230. a közvélemény bizalmát veszti II. 240. 248. Görgeinek az oroszokkal való alkudozásait rossz néven veszi II. 241. 293. Bemnek Oláhország felhívását ajánlja II. 214. Karczagra indul Görgeivel találkozni II. 248. 253. fővezéri vágyai ismét előjönnek II. 248. 253. 254 a zsidók emancipációjával szemben II. 251. 252. Dembinskit délvidéki parancsnokká teszi II. 254. tábornoki címet kíván II.

254. a csongrádiakat harcra tüzeli II. 257. a tartalékokat személyesen akarja vezetni II. 261. Wimmert Berlinbe küldi II. 264. a trónt a czárnak felajánlani akarja II. 274. 275. 291. az elleuség előtti pusztításokat foganosíttatni elmulasztja II. 283. a minisztertanács előtt bevallja, hogy Bem már régen fővezérnek nevezte ki II. 292. Görgeit a legfőbb hatalommal kínálja II. 293. utolsó találkozásával ezzel II. 294. Görgei részéről lemondásra szólíttatik II. 295. a miniszteriumot felhívja, hogy adjon felhatalmazást Görgeinek az alkudozásra s oszoljon szét II. 295. lemond II. 295. 296. Szermerét felszólítja, hogy tiltakozzék a kormány lemondása ellen II. 296. Bemnek írja, hogy bizonyos feltételek alatt kész visszavenni a kormányt II. 304. kimenekül II. 305. Lugoson II. 307. Widdinben ismét kormányzónak nyilvánítja magát II. 330. s mint ilyen a haza sorsát Henningsen kezébe teszi le II. 331.

Kossuth Sándor II. 199.

Kossuth Szusz II. 118.

Kostély II. 306.

Kostics 64. 125.

Köszeg 250. 251. II. 173.

Kosztolányi 295. 302. II. 180. 186. 205. 248. 256. 272.

Kotlároff II. 235.

Kottori 194 259.

Kousnetzoff II. 199. 242. 246.

Kozárvár 296.

Közcsendi választmány Pesten 38. 43. 53. 56. 68.

Közép-Almás II. 168.

Közép-Szolaokm. 74.

- Közlöny, hirlap. 116. 121.
277. 293. II. 49. 111. 201.
240. 275.
- Kozmás (falu) II. 262.
- Kozmatelke II. 218.
- Közoktatás 159.
- Köztársaság 202. II. 10. 109
—117. 136. 137. 142.
- Közteherviselés 23. 36. 38.
45. 49. 83. 98.
- Kovács Gáspár 146.
- Kovácsics Ján 145.
- Kovács Ign. II. 168. 175.
- Kovács Ján. 145.
- Kovács Lajos 145. II. 18.
- Kovács Lőrincz 268.
- Kovács Miklós 143.
- Kovács Sám. II. 182.
- Kovács Zsigm. 251.
- Kövárvidék 200. 282.
- Kövesd (Temesm.) 289.
- Kovil-Szentivány II. 104.
160. 234 242.
- Krakkó (Galiczia) 305. II.
139.
- Krakó (Erd.) 274. II. 168.
- Krassómege 104. 157.
- Krasznai őrn. II. 184.
- Krasznamegye 74. 275. 322.
- Krauss 237. II. 71.
- Krems 237.
- Kremsieri alkotmány. II. 58.
59. 71. 253.
- Kricsfalusy Laj. 145.
- Kriegern II. 53.
- Kriszóf Laj. II. 62.
- Krivácsy alezr. II. 272.
- Krivaja-mocsár 163.
- Króner Laj. II. 81.
- Krywka (falu) II. 91.
- Kruschicza 170. 187.
- Kubicza Pál 146.
- Kubinyi Ferencz 145.
- Kubinyi Ödön 143.
- Kubinyi Rudolf 143.
- Kucsera Ant. II. 154.
- Kukuljevics 52. 115. 131.
II. 127.
- Küküllővár 258.
- Kula II. 30. 32. 38. 89—91.
225.
- Kulmer 119. II. 71.
- Kund Vincze 145.
- Kunewalder 41. 73.
- Kun Kocsárd 72.
- Kuprianoff II. 177. 227. 231.
249. 255. 265.
- Kupricz Imre 146.
- Kürt II. 178.
- Kusich 167. 187. 259.
- Kustil 220.
- Kutzura II. 38.
- Kypke 319. II. 10.

L.

- Láb (falu) 302.
- Labinczoff II. 237.
- Laczkovics II. 182.
- Ladamosvölgy II. 36.
- Lagerdorf 286. 292.
- Lahner 298. II. 303. 331.
- Lajos fhg. 37.
- Lajos Fülöp 30.
- Lajtha 254. 303.
- Lamberg 209. 210. 221—226.
232.
- Lánczhid, B-Pesten, 153. II.
12. 158 222
- Landerer és Heckenast 38.
41.
- Lang, hadfi, II. 225. 242.
- Lang Dán. 143.
- Langendorf 276.
- László Imre. 144.
- Latour 135. 186. 230. 236.
237. †
- Laube 264.
- Lauriani 166. 167. II. 57.
- Lázár Albert II. 22.
- Lázár Dénes 258. 267
- Lázár György 276. II. 10.
12.
- Lázár Vilmos II. 307. 315.
331.
- Lázárföld 160. 304.
- Lebstück Mária II. 119
- Lederer Ignác 54. 70. 85.
87.
- Lederer Móricz 337. II. 91.
124. 225. 277. 283.
- Ledniczki Mih. II. 182.
- Legay 158.
- Legedics 150.
- Legio, lengyel, 261. II. 315.
212. 296. II. 146.
- Légrád 300.
- Leheluszárok 298. II. 100
- Leiningen, magyar párti. II.
57. 186. 208. 221. 227.
229. 246. 252. 302. 331.
- Leiningen, osztrák, 314. II.
119. 150.
- Leiningen-nyalokok 264
- Lemény 107. 208. 212.
- Lemes II. 46. 190
- Lengyelek a forradalomban
261. II. 131. 145. 315
- Lenkey 106. 168. II. 83.
124. 261. 274. 302.
- Lentulay 113 116.
- Lesnek II. 148.
- Lészay 108. 145.
- Letenyé 193. 287. 294.
- Letenyei Kár. 143.
- Léva II. 13. 15.
- Lewartovsky 88.
- Liebler II. 206. 272. 315.
- Liechtenstein tbk II. 67. 199
233. 259. 273. 284. 285
306 311.
- Lipcse 288.
- Lippe 87.
- Lipótvár 247. 337. II. 13. 38.
- Lippa 263. 289. 311. II. 291.
- Lipski II. 184.
- Liptay II. 199.
- Liptómege 73. 88. II. 126.
136.
- Liptó-Szentmiklós 88.
- Lizskó 305.
- Lobkovicz 190.
- Löcse II. 30. 31. 39. 42.
320.
- Lófalú II. 183.
- Lókospatak II. 232.
- London 289.
- Lonovics 33. 270. 337. II. 8.
- Lónyai Gábor 146.
- Lónyai Menyhért 143. 171.
307.
- Loqua 158.
- Losenau II. 48.
- Losonc 305. II. 86. 224.
235. 282.
- Lőw Vilmos 145.
- Lovad II. 209. 272.
- Lovas-Berény 336.
- Lovassy őrn. II. 152.
- Lövő 250.
- Lüders 338. II. 30. 32. 134.
159. 184. 185. 189. 213.

228. 238. 259. 278. 301. 312.
 Ludoviczeum 309.
 Ludvigh, képviselő, 142. 145. 274. II. 116. 182. 200. 201. 203. 204. 212. 283.
 Ludwig, hadfi, II. 208. 274.
 Lugos 271. 272. 289. II. 119. 280. 281. 296. 304. 306.
 Lukács Sándor 144. 313.
 Lukinics Mih. 145.
 Lunkoj II. 94.
 Luzsénszky Ján. 146.
 Luzsénszky Pál 144.

M.

Macioni de Foen II. 58.
 Mácsay Lukács 143.
 Mád II. 27.
 Madaras II. 253.
 Madarász Józ. 143. 148. 309. II. 49. 65.
 Madarász László 56. 139. 143. 154. 169. 199. 203. 204. 214. 218. 223. 228. 234. 241. 301. 337. II. 88.
 Maderspach 132. 161. 167. 187. 220. 259. 300. II. 21.
 Madocsányi 71. 73.
 Maertz 209.
 Maglócza II. 179.
 Magyarfalva 302.
 Magyar-Igen 275. II. 168. 180.
 Magyar Mih. 41.
 Magyarós II. 262.
 Magyar-Óvár 227. 236. II. 195.
 Magyar-Sáros 258.
 Magyar-Ujvár 275.
 Majertsik 143. II. 182.
 Majláth Antal 337. II. 8.
 Majláth György 30. 139. 222. 337.
 Majláth György II. 135.
 Majláth János 241.
 Majszer Sám. 145.
 Majthényi 236. 337.
 Makk 226. 318. II. 91.
 Maklár II. 63. 64.
 Makó 189. II. 85. 273. 274. 280.
 Makrai alezr. II. 305.

Malkowsky II. 145. 146. 148. 153.
 Mályi II. 246.
 Mamula II. 90. 160. 169.
 Manics 143.
 Mann József 89. 141.
 Mannswörth 276.
 Maramarosmegye 89. 282. II. 191. 252.
 Maramaros-Szigeth 294.
 Marczali 222.
 Marczaltó 196.
 Marczibányi 255.
 Márczius 15-dike, hirlap, 103. 186. II. 205.
 Margó György 41.
 Mariampol 106.
 Maria-Radna 289. 311. II. 119. 291. 296.
 Maria-Schnee kápolna 152. II. 124.
 Máriaassy Aradon 233. 243. 263. 272. 289. 294. 304. 314.
 Máriaassy Görgeinél II. 57. 62. 65. 173. 268.
 Máriaassy százados 151.
 Máriaassy-zászlóalj II. 48. 78.
 Markhot János 144.
 Maros 264. 283. 289. 314. II. 6. 33. 46. 48. 61. 67. 200. 248. 252. 261. 274. 277. 291. 309.
 Marosseny II. 9. 42. 188.
 Marosmegye II. 118.
 Maros-Portus II. 166. 301.
 Marosszék 258.
 Maróti száz. 282.
 Marsovszki Bert. 146.
 Martincsek Mikl. 146.
 Martini Frigyes 145.
 Martini őrn. II. 125.
 Mártonfy Károly 143. 229.
 Maruczel II. 216.
 Másvilági István. 143.
 Mathe ezr. 179. 182.
 Mathey Guszt. 218.
 Mátyás huszárok 267. 291. 308. 324. II. 25. 43.
 Mátyás József 144.
 Mátyus II. 235.
 Matischek száz. II. 7.
 Mayerhofer 213. 216. 220. 228. 329.

Mayercsak 143. II. 182.
 Mavromaty 41.
 Mazuranic II. 127.
 Medgyes II. 21. 47. 61. 66. 68. 78. 79. 238.
 Mednyánszky alezr. II. 316.
 Mednyánszky László II. 38. 170.
 Medvey száz. II. 285.
 Mehádia II. 145. 152. 317.
 Méhes 44. 141.
 Melencze II. 133.
 Mertens alezr. II. 317.
 Meskóné 56.
 Messina II. 22.
 Messenhauser 277. 278.
 Mesterházy II. 35. 39. 57. 268.
 Mészáros Lázár 47. 85. 106. 120. 143. 133. 150. 162. 169. 179. 184. 193. 209. 216. 225. 244. 245. 297. 309. vezér Schlick ellen 310. 330. II. 11. 18. 20. 51. 66. 72. 75. 77. 99. 117. 143. fővezér II. 204. 212. 219. 237. 254.
 Meszlényi Kossuth Zsuzs. II. 118.
 Metternich 37.
 Meussinger hadn. 161.
 Mező-Hegyes 71. II. 274.
 Mező-Kövesd II. 11. 56. 63. 64. 191. 210. 227. 231.
 Mező-Rücs II. 263.
 Mező-Tárkány II. 67.
 Miava 210. 227.
 Mihálcfalva 111. 166.
 Mihályfalva II. 94. 127.
 Mihályi György 89.
 Mihályi Gábor 89. 144.
 Mihályka László 89.
 Mihalovics II. 90. 104.
 Mikás 97. 267. 323.
 Mikes János 144. 293.
 Mikes Kelemen 190. 293. 323. 332. II. 21. 25.
 Miklós czár II. 118. 130. 132. 145. 159. 177. 224. 304. 308.
 Miklósfalva 265. 316.
 Miklós huszárok 202. 331.
 Mikó Imre. 151:257.291.293.
 Mikó Mih. 143.

Mikovinyi II. 39.
 Millutinovics 247.
 Milos 210.
 Mirkvásár II. 256.
 Miskolcz 310. 330. II. 11. 21.
 37. 46. 55. 190. 191. 215.
 224. 227. 232. 246. 249.
 Miskolczi Károly 143.
 Miszla patak II. 11.
 Mitács-szoros II. 262.
 Mitrovicz 101.
 Mocioni de Foen II. 58.
 Mócs II. 263. 306.
 Mócsa II. 272.
 Mócsári János 41.
 Mocsármány II. 190.
 Modor II. 136.
 Módos II. 21.
 Módos Pál 71.
 Moga, román főnök, II. 166.
 Moga tók. 225. 250. 251.
 276. 289. II. 12.
 Mohács II. 126. 147.
 Moholy II. 24.
 Mokrin II. 125.
 Moldva II. 222. 228. 238.
 244.
 Moller II. 223. 245.
 Mollinary 245.
 Molnár Ádám II. 84.
 Molnár Dénes 146.
 Molnár György (hajdukerületi) 144.
 Molnár György (pesti) 40.
 145.
 Molnár György (zempléni) 146.
 Molnár József II. 182.
 Moltke II. 199.
 Monostor (Komár.) II. 128.
 208.
 Monostor (Kápolnak) 200.
 Montenuovo II. 129.
 Monti 325.
 Mór 334. II. 10. 16.
 Morgu Euthym 144.
 Móricz Ant. 144.
 Móricz várparancsnok, II. 223.
 Morvaország 282, 311.
 Morva, folyó, 294. 302.
 Mörül II. 312,
 Mosóc II. 20.
 Mosonygye II. 81.

Moszorin 199. II. 104. 160.
 225. 242.
 Mújsser József. 145.
 Mülek Fer. 142.
 Müller József 42.
 Müller Gottfried 339.
 Munkács 242. 194. II. 319.
 220.
 Mura 259.
 Muraköz 209. 287. 294. II.
 128.
 Murányalja II. 62.
 Musna II. 68. 143.
 Mysz 143. 212.

N.

Nadály, falu 176.
 Nádas szoros, 282. 305. 313.
 Nádasdy püspök 270.
 Nádor-huszárok II. 173.
 Nádosy Istv. 40.
 Nádosy Sándor 297. II. 12.
 21.
 Nagy-Ágh II. 168.
 Nagy-Bánya 282. 296. 301.
 II. 319.
 Nagy-Bocskorok 150. 162.
 183. 197. 199. II. 8. 21.
 125. 133.
 Nagy-Csűr II. 25. 30. 38. 78.
 278.
 Nagy-Dani 301.
 Nagy Enyed II. 243.
 Nagy-Idka II. 215.
 Nagy-Igmánd 830. II. 129.
 219. 222.
 Nagy Ignác, keczeli, 145.
 Nagy Ignác, csengeri, 145.
 Nagy Ignác, osztrák, II.
 154.
 Nagy István 188.
 Nagy Géza 284. II. 283.
 Nagy József 143.
 Nagy-Kauizsa 193. 210. II.
 16.
 Nagy Károly képvis. 145.
 Nagy Károly őrn. 280.
 Nagy-Káta II. 236. 237.
 Nagy-Keveres II. 119.
 Nagy-Kikinda 76. 113. 352.
 Nagy-Kőrös 220. II. 76. 237.
 273.
 Nagy-Küküllő II. 68.
 Nagy Lajos II. 182.
 Nagy-Lak 297.
 Nagy-Megyer II. 180.
 Nagy-Oroszi II. 13.
 Nagy-Sajó II. 224. 239.
 Nagy-Salló II. 121.
 Nagy Samu 143.
 Nagy-Sándor József 252. 284.
 288. 293. II. 74. 95. 97.
 Váczon harcolt II. 101.
 121. 129. 139. 153. 153.
 173. 179. 186. 187. 189.
 Komáromból követségben
 Pestre megye II. 211. 213.
 215. 218. 222. 224. 227.
 229. 234. Debreczennél II.
 265. 266. 290. 302. 331.
 Nagy-Sármás II. 263.
 Nagy-Sebes 307.
 Nagy-Szeben 83. 108. 166.
 187. 272. 338. II. 25. 32.
 39. 78—80. 86. 238. 278.
 312. 320.
 Nagy-Szombath 274. 314.
 318. II. 13. 180. 251.
 Nagy-Tápió II. 95.
 Nagy-Teremia 252. II. 279.
 Nagy-Zerind II. 308.
 Nagy-Várad 230. 292. 301.
 II. 183. 200. 219. 264.
 267. 271. 313. 316. 320.
 Nassau ezred 237.
 Naszód 185. 200. 275. 296.
 332. 338. II. 9. 189.
 National, hirlap, II. 110.
 Návoy Tamás 72.
 Négyed II. 180. 185.
 Negyedik z. a. II. 36.
 Negyvenhetedik z. a. II. 63.
 158.
 Negyvenkettedik zászlóalj
 II. 37.
 Negyvennyolczadik z. a. II.
 208.
 Négyes (falu) II. 64.
 Nemezei 276. II. 36. 50.
 Nemes, román főnök, 265.
 Nemes-Kér 250.
 Nemes-Órs II. 206.
 Németh Albert 144.
 Németh alezr. II. 84.
 Német legio 212. 296. II. 146.
 Németszág 94. 152. II.
 110. 113.

Német-Szászka 170. II. 145. 148.

Nemzeti gyűlés, oláh, 97. 204. 331. székely, 257. szerb, 74. 91. 96. 247. tót 88.

Nemzetiségek egyenjogositása II. 250.

Nemzetőrség 39. 40. 42. 44. 47. 97. 138. 162. 325.

Nemzetőrségi, országos, haditanács 297.

Népfölkelési utasítás 257.

Néra, folyó, II. 148.

Nesselrode II. 131.

Neszter Józ. 145.

Neudorf II. 5. 8.

Neumark II. 159. 177.

Neusina 160. 238.

Neustädter tbk. II. 19. 31. 45.

Nezider 316.

Niczki Sándor 145.

Niczki II. 16.

Nikolineze 300.

Nobili II. 308.

Nőegyletek II. 118. 119.

Nopcsa László 303.

Noszlopy II. 316.

Nozdroviczki Gyula 146.

Novara II. 168.

Nugent, id., II. 16. 35. 90. 123. 124. 308. 322. 324. 327.

Nugent, ifj., 90. 125. 173. 179. 232. 287.

Ny.

Nyárad, patak, II. 284.

Nyárasd II. 19. 186. 187.

Nyáry Pál 39. 40. 43. 54.

87. 138. 145. 148. 154.

169. 198. 202. 211. 218.

225. 244. II. 18. 49.

Nyéki Alb. 145.

Nyerges-hegy II. 262.

Nyiregyháza II. 252. 255.

Nyitra, folyó, II. 149.

Nyitramegye 88. 218.

Nyitra, város, II. 20. 31.

Nyolczadik zászlóalj II. 53.

Nyugdíj, honvédeké, 326.

O. Ő.

Ó-Becse 74. 78. 113. 149. 251. II. 122. 136. 192. 193.

Ó-Bessenyő II. 272. 279.

Obrenovics 125.

Obrescha II. 119.

Ó-Buda II. 50. 192. 231.

Ócskai 67.

Ódbor I. szerb nemz. bizotts.

Ó-Falu II. 177.

Offenberg tbk II. 227.

Ó-Futak 151.

Ojtozi szoros II. 238. 244.

Ó-Kanizsa 78. II. 85. 274. 276.

Ó-Kér 126. 216. 268. II. 90.

Okna II. 245.

Okolicsányi Ant. 144.

Okolicsányi, honvéd, II. 120.

Okolicsányi László 143.

Oláhfalva II. 262.

Oláh-Lápos 283.

Oláh nemz. bizottság 97. 166. 203. 260. 339.

Oláh nemz. gyűlés 97. 204. 331.

Oláhország II. 83. 85. 89. 152. 213. 228. 238. 245. 275. 282. 305. 312.

Olasz-Liszka. II. 28.

Olaszország II. 52. 110. 174.

195. 257.

Olcsváry Gáb. 146.

Olgay Lajos 145.

Olgvai Titus II. 182.

Ollmütz 256. 267. 302. 328.

II. 8. 12. 57. 77. 111. 132.

Olt 308. II. 82. 238. 244.

Omaszta Zsigm. 143. II. 182.

Ómer basa II. 153. 245.

Ó-Moldova 172.

Ondód 355.

Onga II. 252.

Onód II. 246. 249.

Onucz János 144.

Opova II. 144.

Oraicza 208. 220. II. 143.

Orbán Gyula 142.

Orszifalva II. 285.

Ordódy 274. 305. 337. II.

38. 170.

Ördöghidja 300.

Orgidán 339.

Orlath 167.

Orlováth 305. II. 134.

Ormai Norbert 325.

Orosz beavatkozás 289. II.

30. 32. 38. 39. 116. 117.

130—132. 134. 145. 154.

155. 159. 169. 192. 195.

197. 263. 271. 275. 279.

299. 320.

Oroszhegyi 41.

Oroszló 225.

Oroszvár II. 309.

Orsova II. 146. 152. 153.

269. 315. 317.

Országgyűlés, bécsi, 148.

201. 212.

Országgy., erdélyi, horvát, I.

Tartományi gyűlés.

Országgyűlés, magyar, I.

Alsótábla. Képviselőház,

Felsőtábla.

Országos törvényszék II.

182.

Osborne II. 263.

Osgyán II. 86.

Ostromállapot 156. 259. II.

14. 210. 301.

Ó-Szőny II. 128. 208. 221.

328.

Osztóich Ján. 271.

Osztrólczy Miklós II. 154.

Osztróvszki Józ. 145. II. 118.

182.

Ötvenévi II. 176. 179.

Ottinger 202. 330. 334. II.

7. 19. 27. 30. 35. 39. 57.

74. 96. 102. 172. 216.

Ötvenötödik z. a. II. 82.

Ó-Tura 213.

Ožegović 25.

Ozman bey II. 153.

Ozora 241.

P.

Pacsér II. 72.

Pákozd 225.

Paks II. 196.

Paky tizedes 303.

Palánka 230. 300. II. 53.

Pálffy János 66. 142. 234.

274. 321. II. 16. 182.

Pálffy Józ. 71. 218.

Pálffy Lipót II. 154.

- Pályf Móríc 241. 269. 329. II. 154. 308.
Pálkás örn. II. 102.
Palmerston 62. 288. II. 263.
Pálóczy 138. 144. II. 15. 117. 165. 198. 207. 239.
Palota II. 102.
Pancsova 122. 125. 132. 155. 183. 189. 312. 315. 328. II. 144.
Pandy 298.
Panutin II. 139. 186. 208. 221. 284.
Pápa, város, II. 196.
Pap Endre 145.
Papfalvi Konst. 146.
Pap János 141.
Pap János 146.
Pap Máté. 143.
Pap Mihály 308.
Pap Mór 144.
Pap örn. 299.
Pap Pál 141.
Pap Sándor 97.
Pap Zsigm. 144
Páris 326. II. 23. 175.
Párkány II. 123.
Parlekoviev 250.
Parndorf 316.
Parrot II. 92.
Pasini II. 167.
Paskoviev II. 130. 134. 135. 138. 159. 169. betör II. 183. 190. 224. 226—231. 236. 249. 251. 252. a Tiszán átkél II. 255. 256. 264. 265. 267. 275. 281. 299. Görgei hődotátát elfogadja II. 302—304. 307. 319. 320.
Paszku Miksa 141.
Pata II. 173. 179. 180. 231.
Pataki Ján. II. 182.
Patas II. 180.
Patay Istv. II. 142.
Patay Józsa. 72. 115.
Paulis 140. 314.
Pázmány id., 71. 225.
Pázmány ifj., 36. 59. 91. 142. 144. 189. 225. 229. 238. 244. II. 12.
Pazsura 200.
Pawloff II. 189. 218. 220. 228.
Pecherné 266.
Péchy Imre II. 207.
Peczelt 41.
Pécs II. 127. 178.
Pécska 263. II. 291.
Pejacevich László 72.
Pénzjegyek, magyar, 160. 187. II. 15. 56. 68. 77. 157. 201. 280. 289. 301. szerb, 217.
Perbuljevicz. 271.
Perezel Antal 225.
Perezel Miklós 146. II. 11. 90. 94. 104. 124. 125. 208. 255.
Perezel Mór 41. 54. 58. 143. 154. 169. 210. vezér Dunántúl 235. 236. 241. 259. 287. 294. 300. Móron 334. II. 6. 27. 30. 35. 77. Bácskában II. 82. 85. 89. 90. 91. 94. 98. 101. 122. 125. 132. 133. 150. 157. 159. 160. 169. Kátyon II. 172. 178. a Közép-Tiszánál II. 210. 218. 228. 236. 248. 251. 255. 287. 305. 307.
Perezel Vincze 143.
Pereczy II. 78. 150. 192. 193.
Pered II. 180. 185.
Perényi 20. 63. 139. 222. 225. II. 81.
Poresznye 251.
Pergen 309. 330. II. 63.
Perlak 193.
Perlasz 122. 150. 155. 182. 197. II. 160. 193. 194. 226. 212. 261.
Perin II. 173. 186.
Pesti Hirlap 23. 29. 30. 183. 270. 277. II. 110. 113.
Pesti Kaszinó 105.
Pestmegye 43. 46. 151. 310. II. 52.
Pestváros 38. 40. 43. 72. 105. közhangulata öszszel 110. 172. 186. 203. 213. alatt harezok II. 102. 120. 121. 126. lövetik II. 139. 141. 147. 150. 151. —167. Budával egyesítetik II. 192. pénzt készítet II. 201. az ellenség miatt ismét rémületben II. 191. 201. — V. ö. Buda-Pest.
Péterfi And. 89. 291.
Péterfi száz. II. 57.
Pétevárád 74. 113. 125. 178. 182. 247. 297. II. 38. 53. 55. fölmentetik II. 85. 90. 124. 125. 160. 169. 174. 323.
Pétevársára II. 57. 231.
Pethe főh. 250.
Pethes Józsa. 144.
Petkó II. 120.
Petőfi 38. 40. 53. II. 260.
Petrichevich Horváth 318.
Petrillova II. 148.
Petrovácz II. 172
Petrovosszelle II. 5.
Pfersmann II. 78.
Piller Gedeon 145.
Piller, hadfi, II. 13. 19. 31. 45. 53.
Pillérsdorf. 96. 135. 157.
Pipos 265.
Piqueti 252. II. 221.
Piret 85. 152.
Piski II. 47. 48. 302. 306.
Plechl Józsa. 146.
Plicz 173. 187. 220. 230.
Pocha örn. 293.
Pócsa Fer. 143.
Pócsfalva II. 21.
Podhering II. 125.
Póga II. 210. 249.
Poganyest II. 306.
Pohorella II. 31.
Pojana-Stampi II. 100.
Polexes II. 245.
Polomka II. 30.
Pöltenberg 316. II. 54. 62. 65. 92. 96. 123. 148. Győrben II. 151. 199. 176. 179. 208. 221. 230. 232. Miskolcz mellett II. 242. 246. 249. 279. 281. 296. 299. 302. 331.
Pólya József 41.
Pomutiú Const. II. 58.
Pompéry Ján. 144.
Pongrácz alezr. II. 176.
Pongrácz Guidó 274.
Pongrácz Istv. 267.
Ponsonby II. 263.

Popassu Ján. II. 58.
 Popovics Miklós 145.
 Popovics, praefect II. 13.
 Popovics Vazul 270.
 Popp de Macedonfi II. 58.
 Poprád II. 31. 42.
 Porosz-gyalogok 330.
 Poroszló II. 31. 43. 65. 76.
 249.
 Posta száz 305.
 Pott II. 26. 180 185. 186.
 256.
 Pozsegamegye 94.
 Pozsony megye 88.
 Pozsonyváros 18. 71. 216
 308. II. 126. 129. 134. 139.
 153. 154. 157. 165. 170.
 189. 251.
 Prága 95. 128.
 Prásmár II. 184. 214.
 Predjál-hegy II. 184.
 Prellenkirchen 303.
 Preszáka 265.
 Pribék Ant. 146.
 Privigye II. 20.
 Privitzer 110.
 Prodanu 272. II. 15.
 Promontor 54. 338. II. 7.
 Prónay Gábor 116.
 Protestans egyház 180.
 Puchner 83. 103. 107. 109.
 166. 208. 209. 251. 230.
 258. 259. 260. 263. 272.
 281. 295. 332. II. 21. Nagy-
 Szebennél harezol II. 25.
 30. 32. 36. 40. 42. 43. 47.
 48. 66. 68. 79. 146.
 Puffer II. 144. 169. 225.
 Puhl II. 38.
 Puky Miklós 144. II. 92.
 Pulszky Ferencz 41. 73. 145.
 154. 241. 245. 277. 289.
 Pulszky Sándor 251. 309.
 Püspökök, magyar, kath.
 269. 270. II. 23. 155. 190.
 Pusztá-Csem II. 128. 221.
 Pusztá Herkál II. 128. 208.
 221. 272. 328.
 Pusztelnik 318. II. 11. 26.
 Puthány Józ. 146.
 Putnok II. 53. 224. 252.

Q.

Querillák 315. II. 82.
 Querlonde 311. II. 38.

R.

Rába II. 161. 199.
 Rábeza II. 199.
 Rác János II. 182.
 Rác őrn. 292. 322.
 Rác száz. 170. 172. 187.
 220. 230. 259.
 Raczkovicz Kozma 143.
 Rác-Keresztur II. 276.
 Radák Gy. 76.
 Raday 71.
 Radecky 163. 325. II. 53.
 113. 228.
 Radikál-kör 71. 82.
 Radna (Aradm.) 289. 311.
 II. 119. 291. 296.
 Radnai szoros (Erd.) II.
 189.
 Radnics Pál 146.
 Radnóth 267. 284.
 Radnóthfaja II. 243.
 Radolya II. 136.
 Radvánszky Ant. 71.
 Ragályi Ferd. 143. 245.
 Raisz Szilárd 145.
 Rajajčić 74. 76. 91. 103. 112.
 113. 115. 125. 128. 152.
 hivatalától megfosztatik
 a m. kormány által 158.
 183. 199. 247. 252. 287.
 328. 329. II. 101. 125.
 Rajovaszella 101.
 Rakamaz II. 38. 199.
 Rákóczy-csapat II. 216.
 Rákóczy, csapatvezér II.
 261.
 Rákosd 247.
 Rákos-Keresztur II. 102.
 120.
 Rákosmező II. 102. 120.
 121.
 Rákos-patak, II. 97.
 Rakovszky II. 180. 185. 187
 208. 221.
 Ramberg 337. II. 87. 100.
 222. 229. 273. 274. 276.
 279. 284. 306. 309.
 Ráró II. 151.
 Rastic II. 95. 96.

Récsei 232. 237.
 Recsky And. 144.
 Rékás II. 119.
 Reischach II. 180. 208. 221.
 230.
 Reissig 146. 250.
 Rembovszky II. 319.
 Remete falu, II. 285.
 Rendfentartási választmány
 I. Közcsendi vál.
 Rengey Ferd. 145.
 Rennekampf II. 213. 223.
 238. 244.
 Répásy 276. 298. II. 6. 35.
 69. 77.
 Repeckzy Fer. 145. II. 182.
 Resicza 320.
 Respublika, hirlap, II. 137.
 201. 205.
 Respublika, I. Köztársaság.
 Részek, partium, 15. 59. 74.
 321. II. 221.
 Rétság II. 13. 229. 230.
 Révay Sim. 71.
 Revucza II. 31.
 Ricci 326.
 Riezkó 295. 322. 338. II. 54.
 Riebel 247. 275.
 Rieger 212.
 Rika-erdő 312.
 Rima-Szombath II. 54. 224.
 235.
 Riskó Ign. 245.
 Ripp 151.
 Rogoz 282.
 Rohonczy őrn. 251.
 Római Sáncz 116. 126. 151.
 179. II. 95. 98. 122. 172.
 Román Fer. 143.
 Rónafalu 280.
 Rónay Laj. 146.
 Rosenfeld József 145. 210.
 Roth Illés 108. 143.
 Roth Lajos II. 148.
 Roth-Neusiedel 269.
 Roth tbk. 193. 225. 227. 232.
 235. 236. 241.
 Roth Sándor 146.
 Rottenbiller 38. 40. 54. 213
 Rózsa Sándor 286. 292.
 Rózsahegy II. 33. 184.
 Rozsnyó II. 215.
 Rüdiger hadn. II. 235.
 Rüdiger tbk. II. 159. 177

185. 227. 230. 231. Görgeit alkura szőlítja II. 233. 249. 255. 265. 267. Artádon Pöltenberggel össze jó II. 279. 281. 297. 302. 313. 316.
- Rudnó II. 26.
- Rudnyánszky Ján. 114.
- Rudnyánszky Józ. 270.
- Rukavina 246. 248. II. 210. 250. 282. — V. 5. Temesvár.
- Ruma II. 253.
- Ruszka II. 45.
- S.**
- Sacken tbk II. 135. 159. 249. 256.
- Ságh II. 290.
- Sajó (Erd.) II. 220.
- Sajó (Magyarh.) 330. II. 232. 246. 252.
- Sajó-Szentpéter II. 54. 241.
- Sajtó törvény 43.
- Salamonra 250. 251.
- Salamon György 144.
- Salamon Józ. 180.
- Salamon Laj. 143.
- Salis őrn. II. 22.
- Salmen 83. 108.
- Sámy László 146.
- Sándorgyalogok 168.
- Sándorhuszárok 202.
- Sáp II. 96.
- Sárd 275.
- Sarkad II. 304. 308. 313.
- Sárkány 331.
- Sár-Keresztur 242.
- Sárközy Józ. 144.
- Sáromberek. II. 243.
- Sárosy Ferenc 145.
- Sárosi Száz. 301.
- Sáros megye 254. II. 80. 177.
- Sárpatak 278.
- Sártori II. 221.
- Sárvásár II. 314.
- Sass tbk II. 151. 153. 173. II. 214. 227. 231. 235. 236. 246. 249.
- Schiffner 160.
- Schillvölgy II. 312.
- Schinder Ján. 144.
- Schlick 305. 309. II. 7. 11. 27. 28. 37. 45. 53. 57. 62. 64. 70. 75. 92. 96. 10. — 13. 199. 128. 208. 221. 248. 274. 290. 313.
- Schlosshof 295.
- Schmerling 166.
- Schmidt Henrik 145. 21.
- Schmidt Konrád 108. 145. 198.
- Schmidt Mihály 144.
- Schneider II. 208. 221.
- Schnell Józ. 144. 211.
- Schölkorn 170.
- Schönberger II. 244.
- Schönbrunn 189. 200. 218. 219. 231. 312. II. 148. 165. 317.
- Schönecke 323.
- Schröfl grófné II. 154.
- Schrot 114.
- Schulz II. 28. 63. 128. 257. 272.
- Schulzig II. 11. 31. 37. 42. 57.
- Shurtter 327.
- Schütte II. 196.
- Schwarzenberg miniszter II. 33. 71. 134. 138. 143. 263.
- Schwarzenberg Ödön II. 62.
- Schwarzenberg gyalog. 168. lovasok 233.
- Schwechat 276.
- Schweidel II. 302. 331.
- Scitovszky 57. 270.
- Sebestyéni Ignác 143.
- Sebestyéni László 145.
- Sebő 41.
- Segesvár II. 69. 79. 223. 250. 320.
- Selevér 141.
- Selmecz-Bánya 76. II. 18. 26. 120.
- Selvan II. 319.
- Sempthe II. 173. 180.
- Semsei II. 50.
- Sendruc 274.
- Sennyői Pál 146.
- Sepsi II. 46.
- Sepsi-Szent-György 295. 299. II. 213. 214. 238. 244.
- Serbelloni 317.
- Sereg Akol II. 180. 186.
- Siaguna 97. 212. 331. 339. II. 58. 142.
- Sibó 280. 323. II. 314. 318.
- Sidlovszki II. 189.
- Siegelberg 26.
- Siegenthal II. 285. 306.
- Sillye Gábor 144. II. 142.
- Simay Gergely 145.
- Simbschen II. 208. 221. 261. 277. 283.
- Simonics tribun 249.
- Simon Pál 146.
- Simon Rudolf 146.
- Simontornya 242.
- Simonyi Ernő 145.
- Simonyi Lajos. 142.
- Simunich 209. 254. 274. 282. 305. 313. 318. 337. II. 6. 13. 16. 20. 38. 83. 91. 128.
- Sinaja-zárda II, 185.
- Sinkai János 146.
- Siófok 241.
- Sirok II. 57.
- Sivkovics 270. 271.
- Sivkovics-gyalogok 264.
- Skariatín II. 39. 78. 259.
- Skublich 167. 217. 312.
- Skupstina 74. 91. 96. 217. Smaich 72.
- Smidegg 41.
- Soborsin 271. II. 67.
- Sófalva II. 197. 220.
- Soltész János 146.
- Soltész Traugott 143.
- Solyms 292.
- Somogyi Ant. 143.
- Somos II. 190.
- Somosi Ign. 145.
- Somsich Pál 19.
- Somsich Pongrácz 225.
- Soponya 241.
- Soponya II. 179. 180.
- Sopron 318.
- Sorkatonák 186. 195. 201. 203. 256. 297. 298.
- Sóskut 336.
- Sossay II. 20.
- Splényi Laj. 325. 326. II. 52.
- Springensfeld II. 61. 188. 220.
- Spytkovicze II. 151.
- Sréter László 145.
- Stábriger 143.
- Stadion 157.

Staffenberger 40.
 Stefanovics 149. 197.
 Stein 124. II. 94. 174. 192.
 262. 301. 302. 306. 311.
 Steinbach II. 22. 26.
 Sternberg II. 95.
 Sternegg II. 7.
 Sternfeld II. 272.
 Steyer 287. II. 196. 308.
 Stojanovics 144.
 Stoica Ján. II. 58.
 Straczena II. 31.
 Strasdil II. 121.
 Stratimirovics 97. 113. 123.
 125. 150. 152. 155. 162.
 168. 178. 182. 183. 197.
 199. 229. 248. 328. II. 104.
 Strobach 212.
 Stubnya II. 20.
 Stur 88. 210.
 Stareczhegy II. 31.
 Stutterheim II. 49. 83. 244.
 Sükei 41.
 Sukoró 226.
 Sustenau vértések II. 28.
 Supan ez. II. 125.
 Suplikatz 91. 247. 248. 315.
 328.
 Susanni Józ. 143.
 Svábhegy II. 139. 151.

Sz.

Szabadfi Sánd. 146.
 Szabadka II. 6. 25. 72. 85.
 118. 222.
 Szabadkai nemzetőrök 151.
 274.
 Szabad kir. városok 35. 46.
 Szabó alezr. 268.
 Szabó Imre II. 213.
 Szabolcsi nemzetőrök 292.
 294.
 Szabolcsmegye 32.
 Szabó Nándor 324. II. 84.
 184. 209.
 Szabó Sándor 143.
 Szabó Sándor 144.
 Szacs vay 144. II. 106. 182.
 Szakadát II. 238.
 Szakálház II. 285.
 Szakállas 282.
 Szakállós II. 186.
 Szakolcza II. 174.

Szakula II. 144.
 Szalánkemén II. 160. 172. 226.
 Szalánta II. 179.
 Szalay Lászl. 94. 152. 165.
 288.
 Szalbek György 145.
 Szalé Ant. 145.
 Szalka II. 101.
 Szallopek 146.
 Szalmásy 143.
 Szalók II. 63.
 Szamos 290. 332.
 Szamosfalva 292.
 Szamos-Ujvár. 290. 296.
 Számwald 41.
 Szancsal 275.
 Szántó II. 17.
 Szántód 222.
 Szántóffy Ant. 41.
 Szapári Ant. 146.
 Szaploneczay Józ. 144.
 Szarapcz II. 94.
 Szárca 160. 238.
 Szardínia 325. II. 52.
 Szarvas 292.
 Szász-Fenes II. 308.
 Szász Ferenc 232.
 Szász-Hermány 305. 332. II.
 40. 238.
 Szász-Károly 108. 147.
 Szászok Erdélyben 83. 135
 231. 59. 96.
 Szászka 170. II. 145. 148.
 Szász-Pián II. 42.
 Szász-Régen 278. 279. II.
 61. 214. 229. 239. 243.
 Szász Sebes 108. II. 13. 40.
 42. 49. 84. 262. 301.
 Szász-Város 106. II. 43. 191.
 Szatmár 296.
 Szatmári nemzetőrök. 296.
 Szatmármegye 76. 321.
 Szébenszók 83. 227.
 Széchen Antal 19. 22.
 Széchen, hadfi 179.
 Széchenyi 16. 17. 22. 29. 42.
 47. 59. 63. 68. 102. 105.
 145. 185.
 Szécső II. 23. 95.
 Szeged 103. 221. 243. 248.
 II. 23. 24. 20. 50. 52. 53.
 95. 118. 207. 223. 237.
 239. 248. 251. 254. 261. 273.
 Szegedi Hirl. II. 240. 241. 290.

Szegedi önkéntesek II. 94. 98.
 Szegedy alezr. 303.
 Szegfi Mór 41.
 Széhegy II. 225.
 Székács Józ. 41.
 Székely Gábor 41.
 Székely nemzetgyűlés 257.
 Székes-Fehérvár 73. 226.
 232. 334.
 Szekszárd II. 127. 143.
 Szekulics 287. II. 62. 65.
 178.
 Székváros 267.
 Széles Laj. 145.
 Szelindek 213. II. 25. 30.
 36.
 Széll Józ. 146. 250.
 Szemenye 295.
 Szemere 19. 23. 47. 53. 56.
 71. 75. 82. 124. 87. 117.
 123. 126. 128. 130. 139.
 képviselő 144. 151. 155.
 195. 225. 244. 311. II. 37.
 69. 70. 73. 82. miniszterel-
 nök II. 136. 159. 165. 166.
 170. 197. 239. 240. 247.
 250. Görgei táborában II.
 254. 264. 265. 271. 275.
 279. 283. 291. 296.
 Szemere falu II. 199.
 Szemeria II. 244.
 Szemes 214.
 Szempcz II. 31.
 Szén II. 53.
 Szeinicze 210. 214. 282.
 Szent-Ágota, II. 79.
 Szent-András (Erd.) II. 47.
 Szent-András (Temesm.) 293.
 II. 284.
 Szent-Benedek II. 27.
 Szentés 264. II. 57. 257.
 274.
 Szent-Györgyváros II. 81.
 Szent-György (Erdély) II.
 229.
 Szentgyörgyi 120.
 Szentimrey 142.
 Szent-István II. 64. 65.
 Szent-Ivány II. 53. 85. 276.
 277.
 Szentiványi György 143.
 Szentiványi Kár. 72. II. 143.
 147. 220.
 Szentiványi Márt. 144.

- Szentiványi Ödön 72.
 Szent-János 235. 243.
 Szent-Kereszt II. 224.
 Szent-Király 272. 286.
 Szentkirályi Mór. 19. 36. 71.
 144. 155. 171. 169. 209.
 II. 12.
 Szent-Mihály (Végvid.) 134.
 Szent-Mihály (Zalam.) 232.
 Szent-Miklós (Liptóm.) II.
 136.
 Szent-Miklós (Tomosm.) II.
 100.
 Szentpáli Józ. 144.
 Szentpáli, hadf. II. 20.
 Szent-Péter (Erd.) II. 40. 193.
 Szent-Péter (Borsodm.) II.
 54. 241.
 Szent-Péter (Komár.) II. 256.
 Szent-Pétervár II. 321.
 Szent-Tamás 74. 78. 126.
 149. 158 186. 216. 248.
 300. II. 27. 38. 90. 91.
 94. 95. 192. 193.
 Szepesi Fer. 38.
 Szepesmegye 73. II. 11. 126.
 136. 177.
 Szepesmegyei z. a. 311.
 Szepesváralja II. 39. 41.
 Szerb Tivadar 142.
 Szerb nemzeti gyűlés 74. 91.
 96. 247.
 Szerb nemzeti bizottság 96.
 122. 132. 328.
 Szerbiai segédesapatok 125.
 151. II. 145. 157.
 Szerdahely (Erd.) II. 40. 42.
 261.
 Szerdahely (Magyarhon.) II.
 19.
 Szerdahelyi űrn. II. 274.
 Szered 79. 318. II. 173. 187.
 Szerédy 213.
 Szeremle II. 143.
 Szerémmegye 44. 84. 94. 115.
 126.
 Szerencs II. 45.
 Szeretfalva II. 197. 220. 228.
 Szidor 144.
 Szihalom II. 64. 65.
 Szikszó 330. II. 54. 199. 231.
 Szilágyi Samu. II. 47. 209.
 Szilágy-Somlyó 301. 322.
 Szilas 242.
 Szilézia 311. II. 181.
 Szil-Sárkány II. 176.
 Szina II. 45.
 Szintay 143. 264.
 Szinyo II. 7.
 Szireg 162. 171. 179. 182.
 268. 300.
 Szirmay Istv. II. 80. 135.
 Szirmay Józ. 146.
 Szirmay Ödön 146.
 Szirmay Pál 145.
 Szivacz II. 196.
 Szivák Mikl. 143.
 Szlatoeza 187.
 Szlatina II. 148.
 Szlavonország I. Horvátor.
 Szob. II. 13. 227.
 Szoboszlói F. György 144.
 Szöd II. 227. 230.
 Szügyény 48. 55. 69.
 Szőke (falu) II. 65.
 Szőkefalva II. 21.
 Szőke Károly 142.
 Szöllődözma 201.
 Szöllős (Aradm.) II. 302.
 Szöllős-Győrök 228.
 Szolnok 127. 220. II. 19. 27.
 57. 74. 231. 253.
 Szombathely 250.
 Szontagh Guszt. 216.
 Szontagh Pál 277.
 Szörög 243. II. 50. 53. 85.
 273. 276. 277.
 Szováth II. 266.
 Szpoletics 145.
 Sztankovánszky 72.
 Sztarehori II. 31.
 Szttrada grófnő II. 151.
 Sztzigy 275. II. 47. 48.
 Szttribuni 282. 291.
 Szuboticza 208.
 Szucsán II. 189.
 Szunrák 143.
 Szunyog Rudolf 145.
 Szurdok 323.
 Szurduczki 126.
 Szvidnik 305.
- T.**
- Táborkari központi iroda II.
 162.
 Tács (Fehérm.) 235. 241.
 Talmács II. 238. 278.
 Tanai Máttyás 146.
 Tanárky 144.
 Tancsics 38. 143.
 Tápé II. 261.
 Tápító-Bicske II. 95.
 Tápító-Ságh II. 95.
 Tár Károly 143.
 Taras 150. 168.
 Tarca II. 46. 190.
 Tarczal II. 27.
 Tarna-Bód II. 76.
 Tarna patak II. 62.
 Tarnóczy 74. 75. 82. 144.
 Tarnov 255.
 Tartományi gyűlés, erdélyi
 83. 107. 108. 111. 151.
 Tartományi gyűlés, horvát,
 107. 113. 114. 116. 117.
 131. 133. 139. 141.
 Tata II. 162.
 Tehany 309.
 Tehénfalva 272.
 Teke II. 229. 239. 243.
 Teleki Ádám 201. 226.
 Teleki Domok 57. 144.
 Teleki Ferencz II. 154.
 Teleki József 68. 109. 180.
 Teleki László 21. 22. 58. 81.
 145. 154. 326. II. 23. 175.
 Teleki Sándor 71. II. 245.
 Temezin 125. 171. 179. 182.
 268.
 Temes folyó 304.
 Temesmegye 156.
 Temesvár 112. 216. űrsége
 portyázásai 271. 284. 288.
 299. 320. II. 21. 46. os-
 troma 131. 134. 152. 175.
 179. 210. 250. 276. űrsége
 kiront II. 139. 149. 282.
 alatt csata II. 281. föl-
 mentetik II. 224. 273. 285.
 Teregova II. 301. 317.
 Ternova 272.
 Ternyei Ján 145.
 Tessén 303.
 Tétény 336. II. 7.
 Thaly 144. 322. 324.
 Theissing II. 185. 186.
 Theresovác 101.
 Thinnfeld II. 7.
 Thodorovic 250. 251. 328. II.
 21. 85. 46. 50. 53. 133. 146.

Thomasovác 160. 167. 199.
247. 252. 286. 300. 304.
II. 144.
Thoroczko II. 179.
Thun II. 258. 277.
Thworznicki II. 7. 27. 237.
Tihanyi Ferencz 63.
Tihó 324.
Tihucza II. 9. 42.
Timascheff II. 318.
Timbul 282.
Tisza II. 6. 14. 27. 31. 37.
39. 50. 74. 76. 85. 122.
193. 194. 199. 200. 230.
237. 249. 255. 257. 261.
273. 274. 276.
Tisza-Bő II. 27.
Tisza-Füred II. 35. 43. 57.
66. 67. 69. 72. 199. 249.
255.
Tiszaszabályozás 242.
Tittel 116. 183. II. 98. 104.
122. 150. 159. 172. 193.
233. 242.
Tizenegyedik z. a. 322. II.
36. 48. 68. 78. 179.
Tizenharmadik z. a. II. 41.
Tizenkettedik z. a. 331.
Todt János 144.
Tokaj II. 28. 37. 75. 199.
210. 253. 255. 256.
Tolnai Kár. 146.
Tolnai őrn. 321.
Tolstoy II. 231. 236.
Tomasoljar II. 168.
Tömösszoros II. 83. 84. 184.
Topánfalva II. 147. 174.
177.
Toperczer 143.
Topler 144.
Torda 252. 292. II. 15. 19.
Torma István 143.
Torma József 143.
Tormay György 145.
Torna II. 46.
Tornalja II. 53.
Török Bálint, h. m. vásár-
helyi, 144.
Török Bálint, a honv. biz-
ban, 298.
Török Bálint, a muszkákánál
II. 135.
Török-Becse 252. II. 125.
Török Gábor 123.

Török Ignác 337. II. 83.
303. 331.
Török-Kanizsa II. 85. 89.
Török-ország II. 307. 312.
Török Pál 41.
Torontálmegye 104. 155—
157. 171.
Tosoni 72.
Tótfalu (Erd.) II. 248.
Tótfalu II. 81.
Tótfalya II. 63.
Tóth Ágost 280. 337. II. 178.
192.
Tót Gáspár 41.
Tóth János 144.
Tóth Lőrincz 141. 209.
Tóth őrn. II. 72.
Tóth Sámuel II. 189.
Tót nemzeti gyűlés 88.
Tót-Várad 271.
Tövis II. 86. 166.
Trangous 259.
Traunau 289.
Trebersberg II. 148.
Trebersburg II. 35. 54.
Tronck II. 125. 135.
Trencsénmegye 73. 82. 255.
II. 126.
Trencsénváros II. 82. 251.
Triest 191.
Tura II. 236.
Turcsek II. 20.
Turia 150. 168. 300.
Turin 325. II. 52. 168.
Turmező 47. 106.
Turóczy z. a. 311. II. 40.
Turócsmegye 73. 88. 311.
Turóc-Szentmárton II. 189.
Turony II. 179.
Turszky gyalogok 291. 307.
II. 172.
Tusnád II. 221. 256. 262.

U. Ű.

Udvarhely II. 221. 244.
259.
Udvarhelyszék 66. 258. 259.
Udvar-Szállás 208. 220.
Uichtritz II. 176.
Uj-Arad 263. 289. 294. 314.
II. 46. 47. 290. 313.
Uj-Bessenyő II. 284.
Ujfalusy Laj. 145.

Ujházy László 71. 215. II.
182. 327. 329.
Uj-Moldova 170.
Uj-Pankota II. 302.
Uj-Pest II. 102.
Uj-Szeged II. 50. 253. 273.
277.
Uj-Szent-Anna II. 139. 302.
303.
Uj-Szöny II. 128.
Ujvidék 64. 73. 113. 125.
297. II. 57. 104. 174.
Ujonzállítási.javaslat 164.
Ullman 146.
Ungrisch-Brod II. 139.
Ungvár II. 319.
Unio 37. 39. 43. 45. 58. 82.
83. 108. 120. 147. 205.
293. II. 71.
Uracca II. 83.
Urban 89. 185. 200. 236.
258. 273. 275. 278. 290.
292. 293. 296. 321. 322.
II. 6. 8. 42. 54. 61. 188.
314. 319.
Urbériség 24.
Ürményháza 219.
Ürményi József 22.
Usdin 155. II. 144.
Ustragow II. 244.
Uzun 103. II. 209. 213. 238.

Z.

Zaboklicki 260.
Záborszky Alaj. 142. 145.
Záborszky Imre II. 145.
Zádor György II. 182.
Zagitzek II. 86.
Zágon 301.
Zágráb 49. 53. 80. 86. 114.
131.
Zagyva II. 74. 92.
Zahoray 143.
Zákó Ist. 78. 142. 143.
Zákó Péter 143.
Zákó őrn. II. 38.
Zala-Egerszeg II. 16.
Zalathna 265. II. 156. 161.
168. 174. 179.
Zám 271. 302.
Zamárdi 220.
Zambelly II. 176. 179. 261.
Zanini z.a. 179. II. 63.

Zarándmegye 74. 271. 272.
 II. 94.
 Zarjecz 274.
 Zarka 18. 28.
 Zarziczki II. 217.
 Zastavnikovic II. 172.
 Zay Kár. 72.
 Zboró 305. 306.
 Zeisberg II. 67.
 Zelenay 145.
 Zempléniek 330. II. 7. 11.
 Zenta 78. II. 25. 85. 90.
 Zentelke 286.
 Zerpák II. 182.
 Zeyk József. 143.
 Zeyk Károly 144.
 Zichy Antal. hadfi, II. 186.
 Zichy Antal. képviselő 144.
 Zichy Domokos 270.
 Zichydorf 219. 235. 243. 251.
 311.
 Zichy Ferencz, osztrák. 39.
 II. 135. 155. 207. 231.
 Zichy Ferencz, honvéd. 158.
 Zichy Herman 250.
 Zichy János 71.
 Zichy Jenő 227. 228. II. 245.
 Zichy Lipót 316. II. 7.
 Zichy Manó 105. 251.
 Zichy Ödön 22.
 Zichy Pál II. 154.
 Zidarich János 72.
 Zigrovic 114. II. 127.
 Zimmermann József. 145.
 Zimony 189.
 Zmertics 145. 210.
 Znoygrad II. 177.
 Zoltán 87.
 Zólyomváros II. 19. 27. 29.
 86. 224.
 Zólyommegye 311.
 Zólyomi z. a. II. 40.
 Zombor II. 50. 52.
 Zrinyicsapat 211. 235.
 Zurics 263. 289.

Zs.

Zsablya 199.
 Zsandárok II. 189.
 Zsarnóc II. 26. 27.
 Zsedényi 54. 56. 186.
 Zsemberi 144. 197. 218. 225.
 Zsidók 60. 72. 75. 79. 82.

II. 50. 206. 233. 250.
 Zsigárd II. 180. 185. 187.
 Zsigmondfalva 217. 304.
 Zsigmondháza 283.
 Zsira 250.
 Zsitvay 143.
 Zsitkovics 270. 271.
 Zsombolya II. 21. 193.
 Zsombori 258. 283. 305.
 327. 332.
 Zsupanjen 101.
 Zsurmay 296. II. 30. 40. 47. 68.

V.

Vác 305. II. 6. 9. 12. 13.
 87. 100. 224. 226 - 230.
 Vadászrezdek 325. II. 13.
 Vadkert II. 230. 232.
 Vadnay Miksa 143.
 Vág, folyó, II. 7. 31. 121.
 129. 149. 151. 161. 162.
 173. 224.
 Vág-Ujhely 82.
 Vág-Vecse 133.
 Vagyon Ant. 144.
 Vajdaság 91. 115. II. 157.
 Vajdaszegh 267.
 Vajda-Szentivány 278. II.
 263.
 Vaiszlava II. 119.
 Váka 272.
 Vále-Mare II. 67.
 Vallástgy 17. 49. 57. 97.
 Vámos II. 246.
 Vámos-Pécs II. 264.
 Van-der Nüll II. 68. 84.
 238. 244.
 Váradja II. 248.
 Váradi Gábor II. 318. 319.
 Váradi-Püspöki II. 266.
 Várady Ádám 144.
 Varasd 52. 80. 164. 165. 193.
 259. 295.
 Varga Benedek 143.
 Varga Istv. 246. 253.
 Varga Sándor 143.
 Várhegy 308.
 Varin II. 125. 135.
 Várkonyi Ád. 146.
 Varsány II. 57.
 Varsó II. 159. 169. 177.
 Vársolec 268.
 Vas Samu 143.

Vasí - gyalogok 168. 179.
 II. 53.
 Vásárhelyi Istv. 289. 322.
 Vásárut II. 178. 180.
 Vaskapu II. 119.
 Vasmegye 76. 250.
 Vasut-hálózat 29. 63. 64. II.
 138.
 Vasvári 41. 53. 68. II. 216.
 Vatina 217.
 Vatta (falu) II. 212.
 Vatra-Dorna II. 8. 159.
 Vay Lajos 71. 310.
 Vay Mikl. 24. 58. 130. 136.
 166. 204. 209. 222. 229.
 237. 249. 258. 263. 265.
 284. 291. 293. 296. 321.
 322.
 Vecsey 41.
 Vecsey 167. 197. II. 6. 23.
 47. 57. 74. 100. Aradot
 vivja II. 104. 119. 150.
 166. 168. 196. Temesvár
 alatt II. 150. 152. 179.
 210. 250. 276. 282. 285.
 Lugoson II. 306. 309. 316.
 331.
 Védsereg II. 82.
 Veigl II. 279. 306.
 Velence, olaszországi, II.
 167. 186.
 Velence, magyarhoni, 225.
 Vels 322.
 Veprovác II. 225.
 Verbász 162. 216. 300. II.
 23. 30. 89. 91. 94. 158.
 216. 225.
 Verébély II. 16.
 Vermes Illés 145.
 Vernád II. 30.
 Verőcözemegye 94.
 Veronai congressus II. 105.
 115.
 Verpelét II. 62.
 Versecz 74. 132. 149. 167.
 170. 208. 216. 220. 221.
 243. 300. II. 8. 22.
 Vértesi hegyek 334.
 Vestény II. 238.
 Veszilinnovics 271.
 Veszprém 127.
 Veszter Pál 145.
 Vetter 182. 197. 286. 287.
 298. 300. 304. 314. 315

338. II. 57. fővezér II. 72.
73. 75. 76. 77. 91. 93.
133. déli főparancsnok II.
133. 178. 193. 216. 225.
242. 243. 261.
- Viczián II. 147.
Victor tbk 182.
Vidombak II. 83.
Vidacs 41.
Vidersberg II. 10.
Vidos 202. 250. 251.
Világos 264. 272. II. 297.
302.
Vilmos-gyalogok 209.
Vilmos-huszárok 296. 320.
Villám 173. II. 119. V. 6.
Plicz.
Vilova II. 104. 160. 233.
242.
Vinga II. 291.
Virág Gida II. 174.
Vis 250.
Vital Alaj. II. 151.
Vitáros 170.
Vitulay 146.
Vizakna II. 25. 30. 36. 38.
40. 47.
Vlád Alaj. 144.
Vlád László 29.
Vlajkovecz 140. 221.
Vledény II. 83. 214. 223.
Vogel tbk. 150. II. 125. 136.
Vogtner II. 317.
Vojnic 210. 227.
Vojvodincz 220. 286.
- Vörös-Egyház 275.
Vörösmarty 41. 143.
Vörös Mihály 188.
Vörös-Patak II. 146.
Vörös-Torony II. 78. 82. 89.
238.
Vracsegaj 132. 161. 167.
187. 230.
Vranyczany II. 127.
Vrányova 252.
Vuková 271.
Vukovics 146. 123. 287. II.
8. 44. 136. 161. 182. 190
247. 292. 295.
Vysocki 262. 314. II. 95. 100.
121. 182. 183. 185. 191.
218. 219. 254. 315.
- W.**
- Wallendorf I. Alldorf.
Wallmodon II. 283. 284. 315.
Wanderer 293. 322.
Wartha hegy II. 26.
Wээр Farkas 72.
Weinberger 124.
Weize 235.
Welden II. 32. 102. 91. 103.
126. 128. 129. 134. 138.
141.
Wenkheim 71.
Wennrich 145.
Wesselényi 71. 71. 81. 103.
186. 306.
Wessenberg 237.
- Widdin II. 238. 305. 317.
Wiener Zeitung 167. 214.
221. 237.
Wimmer II. 264.
Windisch-Grätz 128. 213.
225. 227. 246. 267. 268.
276. 277. 278. a magyar
hadsereget átpártolásra
szöllitja 290. 296. 294.
302. 305. 313. 316. 318.
329. 332. 333. II. 8. Buda-
Pestet megszállja II. 10.
14. 17. 29. 30. 32. 33. 37.
50. 56. Kápolnán II. 62.
64. 65. 70. 79. 76. 77. 79.
80. 84. 87. Isaszeghen
97. 99. 101—103.
Windschacht II. 22. 26.
Wittstock 143.
Wladislawlievits II. 139.
Wodianer 105.
Wolgemuth II. 6. 121. 173.
180. 186. 199. 208. 221.
322.
Wolf II. 199. 221.
Wolluhoffer 162. 168.
Woronieczky 151. 182.
Wrba 317. II. 12. 13. 14.
62. 65. 66. 67. 70. 75.
Württemberg huszárok 106.
286. II. 314.
Wussin II. 222.
Wyss II. 13. 26. 62. 65. 123.
176.

Toldalék az előszóhoz.

A rövidítésekkel idézett kuttók jegyzékéből részint tévedésből, részint a műírásakor fennállott sajtóviszonyokra való tekintetből kimaradtak a következő munkák:

Csengeri: Magyar szónokok és státusférjak. Pest. 1851.

Függetlenségi harc története 1848. és 1849-ben. Irta Horváth Mihály. Genf, 1865. 3 kötet.

Österreichischer Commentar, ein, zu der russischen Darstellung des ungarischen Revolutionskrieges. Pest, 1851.

(Vége).